

کتابخانه تخصصی
تاریخ اسلام و تمدن

توبت پاکان

آثار و بناهای قدیم محدوده کنونی دارالمؤمنین قم

مجلد اول

مدرسی طباطبائی

تجدید چاپ تمام یا قسمتی از این اثر ، و هر گونه تلخیص
واققباس از آن ممنوع وموقوف به اجازه کتبی نویسنده است

از این کتاب ۱۰۰۰ نسخه در چاپخانه مهر قم به چاپ رسید
شهریور ۳۵

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله الطاهرين
الائمة الهداة المهديين . اللهم احينا حياتهم وامتنا مماتهم .

کتابی که با نام « تربت پاکان » در دو مجلد عرضه می شود بخشی از بررسی ها و مطالعات چندین ساله نگارنده آن پیرامون بناها و آثار قدیم شهرستان قم است . مواد اصلی این کتاب از هشت سال پیش به مرور گردآوری شده و قسمت هایی از آن در همان هنگام به شکل مقالاتی نشر یافته بود ، سپس مجموع آن یادداشت ها پیرامون چهار سال پیش در مجموعه ای مدون گردید که از آن وقت تا کنون برگه ها و مطالب آن بارها تعویض و تبدیل یافت و اکنون به این صورت به دست چاپ سپرده می شود .

در این نوشته با خصوصیات بناها و آثار قدیم شهرستان قم آشنا می شویم . سبک معرفی ، تفصیلی است لیکن کوشش بسیار به عمل آمده است که عبارات تا آنجا که به افاده مقصود زیان نرساند فشرده تر و کوتاه تر باشد و بیهوده سخن به درازا نکشد .

منطقه ای که آثار و بناهای قدیم آن را در این نوشته می شناسانیم محدوده کنونی فرمانداری شهرستان قم است ، یعنی مدلول کنونی این نام ، بر اساس نقشه سازمان آمار کشور که در آغاز مجلد دوم گذاشته شده است . از آن میان نیز تنها معرفی آثار دوره اسلامی در این دو مجلد انجام گرفته است ، اما از بناهای

دوره پیش از اسلام مانند آتشکده‌ها و پرستشگاه‌ها و نقوش کوه‌ها و تپه‌ها و اتلال و میل‌های میان راه‌ها و آثار بازمانده آبادی‌های قدیم این منطقه و غارها و بناهایی همچون قلعه گبری و کاروانسرا سنگی و قصر دختر و دیگر قلاع و کاروانسراها و بناهای مربوط به آن دوره که شمار آنها در این محدوده کم نیست (نیز ابنیه مشابه آن در دوره اسلامی چون قلاع و کاروانسراهای این دوره و سدها و بازمانده باروها و نظایر آن) در این نوشته سخنی نیست. زیرا معرفی این گونه آثار به سبک صحیح علمی نیازمند آشنایی و تخصصی است که صاحب این قلم فاقد آن است، بنابراین صلاحیت و حق بحث در این مورد را ندارد. امید است که صاحب همتی از اهل فن به شناساندن آن گونه آثار محدوده مورد سخن نیز برخیزد.

* * *

اینک نخستین مجلد کتاب که ویژه آستانه مقدس قم است. این مجلد در سه بخش تدوین شده که بخش نخست تاریخ آستانه (همراه کتاب شناسی آن)، و بخش دوم معرفی بناها و تزیینات، و بخش سوم اسناد و احکام مربوط بدان خواهد بود. تقسیمات داخلی هر یک از بخش‌ها در آغاز آن گفته شده است.

قم - ماه رمضان سال ۱۳۹۵ (ق. ه)

سید حسین مدرسی طباطبائی

۱ - در دو بخش دوم و سوم متن کتیبه‌ها و اسناد که بسیاری از آنها در بعضی موارد مفلوط و از رهگذر قواعد ادبی و دستوری نا درست است عیناً نقل شده، و علی‌الرسم از نشانه‌گذاری آن موارد نیز - که بیرون از حدود کار این نوشته است - خودداری گردید.

فهرست مطالب

آستانه قم

تاریخ ، مجموعه بنا و اسناد

۳

مقدمه

بخش اول

تاریخ و کتاب نامه

[۱۵ - ۲۱]

۱۷

تاریخ

۳۴

کتاب نامه

بخش دوم

مجموعه بنا

[۲۳ - ۱۱۹]

۱ - حرم و بیوتات متبرک :

۴۶

تربت منور

۵۰

دیواره کاشی

۵۲

حرم

۵۶

گنبد

۵۷	رواقها
۶۱	مسجد بالاسر
۶۱	مسجد موزه
۶۲	ایوان طلا ومرافق ومنارهها
۶۸	ایوان آینه ومنارهها

۲ - صحن عتیق :

۷۳	ایوان شمالی صحن عتیق
۷۵	سر در شمالی (ایوان جنوبی مدرسه فیضیه)
۷۸	بقعه فتحعلی شاه
۸۸	بقعه محمد شاه
۹۱	بقعه مهد علیا
۹۲	بقاع دیگر صحن عتیق

۳ - صحن نو :

۹۶	کتیبه گرداگرد
۱۰۳	ایوان شرقی
۱۰۵	ایوان جنوبی
۱۰۶	ایوان شمالی
۱۰۸	ایوانچهها
۱۰۹	سردرها

۴ - مقابر پادشاهان صفوی :

۱۱۲	مقبره شاه صفی
۱۱۳	مقبره شاه عباس دوم
۱۱۷	مقبره شاه سلیمان وشاه سلطان حسین

بخش سوم

اسناد

[۱۲۱ - ۳۸۲]

I وقف نامه‌ها :

۱۲۷	وقف نامه مورخ رمضان ۵۹۴	(۱)
۱۳۰	» » ۷۲۰	(۲)
۱۳۱	» » رمضان ۷۶۰	(۳)
۱۳۱	» شاه بیگی بیگم مورخ صفر ۹۲۹	(۴)
۱۴۱	» شاه طهماسب	(۵)
۱۴۲	» علی قلی خلیفه مورخ ذق - ۹۵۴	(۶)
۱۴۳	وقف نامه شاه طهماسب مورخ رجب ۹۶۱	(۷)
۱۴۷	» » مورخ رمضان ۹۹۷	(۸)
۱۴۸	» از قرن دهم	(۹)
۱۴۸	» مورخ ذق - ۱۰۰۱	(۱۰)
۱۴۹	» » شوال ۱۰۲۳	(۱۱)
۱۴۹	» شاه عباس اول مورخ ذق - ۱۰۳۷	(۱۲)
۱۵۱	» جدّه شاه صفی مورخ رجب ۱۰۵۲	(۱۳)
۱۵۲	» مادر شاه صفی مورخ رجب ۱۰۵۳	(۱۴)
۱۵۳	» خسرو امیر شکار مورخ ذق - ۱۰۵۳	(۱۵)
۱۵۴	» مورخ ج ۲ - ۱۰۶۲	(۱۶)
۱۵۵	» میر محمد هاشم گیلانی مورخ ۱۰۶۴	(۱۷)
۱۵۵	» محمد مهدی حسینی مورخ ۲۴ - ۱۰۷۷	(۱۸)
۱۵۶	» جمشید خان قوللر آقاسی مورخ ج ۲ - ۱۰۷۷	(۱۹)
۱۵۸	» همسر شاه عباس دوم (از همین سال)	(۲۰)

۱۵۹	صفی قلی حاکم دشتستان وزیر فارس (از همین سالها)	وقف نامه	(۲۱)
۱۶۱	شاه سلیمان مورخ ج ۱ - ۱۰۸۵	»	(۲۲)
۱۶۲	شاه سلیمان مورخ رجب ۱۰۸۶	»	(۲۳)
۱۶۳	مورخ ۲۴ - ۱۰۸۸	»	(۲۴)
۱۶۴	شاه سلیمان مورخ رمضان ۱۰۸۹	»	(۲۵)
۱۶۵	آقا کافور صاحب جمع خزانم مورخ رجب ۱۰۹۴	»	(۲۶)
۱۶۷	مادر شاه سلیمان مورخ ج ۱ - ۱۰۹۸	»	(۲۷)
۱۶۹	دو وقف نامه از ساوه مربوط به همین قرن		(۲۸)
۱۷۰	وقف نامه مادر شاه سلیمان مورخ ذح - ۱۱۰۵		(۲۹)
۱۷۰	شاه سلطان حسین مورخ ۱۲ شعبان ۱۱۱۸	»	(۳۰)
۱۷۳	شاه سلطان حسین (به خط آقا جمال خوانساری)	»	(۳۱)
۱۷۳	مورخ ۱۴ - ۱۱۳۹	»	(۳۲)
۱۷۴	» ج ۱ - ۱۱۴۰	»	(۳۳)
۱۷۵	همسر شاه سلطان حسین مورخ صفر ۱۱۴۳	»	(۳۴)
۱۷۶	مورخ رجب ۱۱۵۷	»	(۳۵)
۱۷۷	» ذح - ۱۱۶۴	»	(۳۶)
۱۷۸	» رمضان ۱۱۹۴	»	(۳۷)
۱۷۸	فتحعلی شاه قاجار مورخ رمضان ۱۲۱۶	»	(۳۸)
۱۸۰	مورخ ذح - ۱۲۲۱	»	(۳۹)
۱۸۱	فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۲۲	»	(۴۰)
۱۸۲	چهار وقف نامه از سالهای ۱۲۳۰ - ۱۲۳۸		(۴۱)
۱۸۵	وقف نامه فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۴۲		(۴۲)
۱۸۶	» مورخ رمضان ۱۲۴۴	»	(۴۳)
۱۸۶	» خسرو خان والی کردستان مورخ صفر ۱۲۴۹	»	(۴۴)
۱۸۷	» ام سلمه دختر فتحعلی شاه از سال ۱۲۵۰	»	(۴۵)
۱۸۸	دو وقف نامه از سالهای ۱۲۵۰ و ۱۲۵۹		(۴۶)

۱۸۹	۴۷	وقف نامه میرزا محمد صادق کدخدای طهران مورخ ۱۲۶۰
۱۹۰	۴۸	» ناصر الدین شاه مورخ ۲ع - ۱۲۷۲
۱۹۱	۴۹	» مورخ ۱ع - ۱۲۹۵
۱۹۱	۵۰	» ذح - ۱۳۱۱

II اسناد و احکام مشاغل گوناگون آستانه :

۱۹۵	* تولیت قدیمی	
۲۰۳	۵۱	فرمان جهان شاه مورخ ج ۱ - ۸۶۷
۲۰۶	۵۲	» اوزون حسن مورخ شعبان ۸۷۴
۲۰۹	۵۳	» یعقوب بیک مورخ رمضان ۸۸۴
۲۱۳	۵۴	» الوند بیک مورخ رجب ۹۰۴
۲۱۶	۵۵	» شاه اسماعیل مورخ ج ۲ - ۹۱۸
۲۱۸	۵۶	» شاه اسماعیل مورخ ۱ع - ۹۲۰
۲۲۰	۵۷	» شاه طهماسب مورخ شوال - ۹۳۱
۲۲۴	۵۸	» شاه طهماسب مورخ ج ۱ - ۹۴۸
۲۲۷	۵۹	» شاه طهماسب مورخ ج ۲ - ۹۷۳
۲۲۹	۶۰	» شاه عباس اول مورخ شوال - ۱۰۱۷
۲۳۱	۶۱	مثال میرزا رفیع شهرستانی صدر مورخ رمضان ۱۰۳۶
۲۳۳	۶۲	» میرزا مهدی صدر از سالهای ۱۰۶۳ - ۱۰۷۳
۲۳۴	۶۳	» میرزا ابو طالب رضوی مورخ شعبان ۱۰۷۷
۲۳۵	۶۴	» میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر شاه سلطان حسین
۲۳۶	۶۵	سند دورویه از روزگار طهماسب دوم (فرمان شاه و مثال صدر)
۲۳۷	۶۶	فرمان آقا محمد خان قاجار
۲۳۷	۶۷	چند سند از دوره قاجار
۲۴۳	* تولیت جدیدی (تفویضی)	
۲۴۹	۶۸	مثال مورخ رمضان ۱۱۲۹

- ۲۴۹ (۶۹) فرمان شاه سلطان حسين مورخ ذح - ۱۱۳۴
- ۲۴۹ (۷۰) » طهماسب دوم مورخ ج ۲ - ۱۱۴۲
- ۲۵۱ * استيفاء
- ۲۵۲ (۷۱) فرمان شاه سليمان مورخ رمضان ۱۰۸۹
- ۲۵۵ (۷۲) » شاه سلطان حسين مورخ ۲ع - ۱۱۱۴
- ۲۵۶ (۷۳) » » ۱ع - ۱۱۲۰
- ۲۵۷ (۷۴) مثال ميرزا محمد باقر خليفه سلطاني مورخ صفر ۱۱۳۴
- ۲۵۹ (۷۵) سند دورويه مورخ ج ۱ - ۱۱۳۶ (فرمان شاه ومثال صدر)
- ۲۶۱ (۷۶) فرمان فتحعلي شاه مورخ ۱ع - ۱۲۲۹
- ۲۶۱ (۷۷) » » » ج ۲ - ۱۲۳۵
- ۲۶۲ (۷۸) » » » ۱۲۴۲
- ۲۶۲ (۷۹) » » » صفر ۱۲۴۶
- ۲۶۲ (۸۰) » محمد شاه مورخ ج ۱ - ۱۲۵۹
- ۲۶۵ * صاحب نسقي
- ۲۶۷ (۸۱) فرمان نادرشاه مورخ ج ۲ - ۱۱۵۳
- ۲۶۹ (۸۲) » ابراهيم خان افشار مورخ ذق - ۱۱۶۰
- ۲۷۰ (۸۳) حکم خدا داد مورخ ج ۲ - ۱۱۶۷
- ۲۷۱ (۸۴) فرمان فتحعلي شاه مورخ ع ۱ - ۱۲۱۲
- ۲۷۲ (۸۵) » » » رجب ۱۲۲۲
- ۲۷۲ (۸۶) » » » محرم ۱۲۴۸
- ۲۷۵ (۸۷) » » » ج ۲ - ۱۲۴۸
- ۲۷۷ (۸۸) » ناصر الدين شاه مورخ ج ۲ - ۱۲۷۱
- ۲۷۸ (۸۹) تعليقه متولي باشي مورخ ذح - ۱۲۷۱
- ۲۸۰ (۹۰) حکم وزارت معارف مورخ ۱۲ صفر ۱۳۲۸
- ۲۸۱ (۹۱) فرمان احمد شاه قاجار مورخ ذح - ۱۳۳۳

* سرکشیکی

- ۲۸۳
- ۲۸۵ (۹۲) فرمان ناصرالدین شاه مورخ ج ۱ - ۱۳۱۱
- ۲۸۷ (۹۳) فتحعلی شاه مورخ ذق - ۱۲۱۲
- ۲۸۹ (۹۴) » » » شوال ۱۲۱۹
- ۲۹۰ (۹۵) خطاب مورخ ذح - ۱۲۲۵
- ۲۹۱ (۹۶) تعلیقه مورخ ج ۱ - ۱۲۳۵
- ۲۹۲ (۹۷) فرمان فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۲۴
- ۲۹۳ (۹۸) » محمدشاه مورخ رمضان ۱۲۵۰
- ۲۹۴ (۹۹) نامه ای از میان سال های ۱۲۵۰ - ۱۲۵۸
- ۲۹۵ (۱۰۰) » از سال ۱۲۵۸
- ۲۹۶ (۱۰۱) تعلیقه متولی باشی مورخ ذق - ۱۲۵۸
- ۲۹۷ (۱۰۲) فرمان محمد شاه مورخ صفر ۱۲۵۹
- ۲۹۹ (۱۰۳) » ناصرالدین شاه مورخ شعبان ۱۲۶۵
- ۳۰۰ (۱۰۴) حکم امام ویردی شاهین قلیجی مورخ محرم ۱۲۲۶
- ۳۰۱ (۱۰۵) » شاهزاده حسنعلی فرمانفرما مورخ ج ۱ - ۱۲۲۷
- ۳۰۲ (۱۰۶) تعلیقه متولی باشی مورخ ع ۱۶ - ۱۲۶۲
- ۳۰۳ (۱۰۷) » » مورخ صفر ۱۲۶۴
- ۳۰۴ (۱۰۸) حکم مورخ ۱۲۲۳
- ۳۰۵ (۱۰۹) » نایب السلطنه کامران میرزا مورخ رجب ۱۲۹۷
- ۳۰۶ (۱۱۰) عریضه سید حسین سرکشیک و دستخط ناصرالدین شاه
- ۳۰۶ (۱۱۱) رقم نایب السلطنه کامران میرزا مورخ ع ۱۶ - ۱۳۰۴
- ۳۰۷ (۱۱۲) حکم امین السلطان صدر اعظم مورخ رجب ۱۳۰۷
- ۳۰۸ (۱۱۳) » » » رجب ۱۳۰۹
- ۳۱۰ (۱۱۴) فرمان کریم خان زند مورخ ۱۱۸۸
- ۳۱۰ (۱۱۵) فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۳۳
- ۳۱۱ (۱۱۶) تعلیقه متولی باشی مورخ ۱۲۶۳
- ۳۱۲ (۱۱۷) فرمان ناصرالدین شاه

۳۱۳

* تدریس

۳۱۵

(۱۱۸) فرمان شاه سلیمان مورخ ۱۰۹۶

۳۱۵

(۱۱۹) « مورخ ۱۱۶۴

۳۱۶

(۱۲۰) قبالة دورویه مورخ رمضان ۱۱۹۰ وع ۱۱۹۱ -

۳۲۰

* خطابت

۳۱۸

(۱۲۱) وقف نامه مادر شاه سلیمان مورخ رجب ۱۱۰۶

۳۲۰

(۱۲۲) فرمان فتحعلی شاه مورخ ذق ۱۲۴۶

۳۲۱

(۱۲۳) « فتحعلی شاه مورخ ۱۶ - ۱۲۴۹

۳۲۲

(۱۲۴) « محمد شاه مورخ ج ۲ - ۱۲۵۱

۳۲۴

* حافظی

۳۲۵

(۱۲۵) تعلیقه متولی باشی مورخ ذح - ۱۱۹۳

۳۲۷

(۱۲۶) مصالحه نامه مورخ ج ۱ - ۱۲۲۸

۳۲۷

(۱۲۷) فرمان فتحعلی شاه مورخ ج ۲ - ۱۲۳۳

۳۲۸

(۱۲۸) « فتحعلی شاه

۳۲۸

(۱۲۹) تعلیقه متولی باشی مورخ ج ۲ - ۱۲۷۳

۳۳۰

(۱۳۰) مصالحه نامه مورخ میزان ۱۲۷۴

۳۳۱

* ضابطی

۳۳۱

(۱۳۱) فرمان فتحعلی شاه مورخ رجب ۱۲۱۲

۳۳۲

(۱۳۲) خطاب محمد ابراهیم

۳۳۴

(۱۳۳) فرمان فتحعلی شاه مورخ ذح - ۱۲۱۷

۳۳۶

* کفشداری

۳۳۶

(۱۳۴) حکم عباس میرزا نایب السلطنه مورخ ذح ۱۲۱۹

۳۳۷

(۱۳۵) فرمان فتحعلی شاه مورخ ۱۶ - ۱۲۲۳

۳۳۸

(۱۳۶) مصالحه نامه مورخ ذح - ۱۲۳۵

۳۴۰

(۱۳۷) تعلیقه متولی باشی مورخ ج ۱ - ۱۲۵۲

۳۴۱

(۱۳۸) عریضة کفشداران به امین السلطان و پاسخ آن مورخ ۱۳۰۴

۳۴۳

* خدمت

۳۴۳

(۱۳۹) فرمان علی مراد خان زند مورخ ج ۱ - ۱۱۹۵

۳۴۵	۱۴۰) تعلیقه متولی باشی مورخ ع ۲ - ۱۲۲۷
۳۴۵	۱۴۱) فرمان فتحعلی شاه مورخ محرم ۱۲۳۳
۳۴۷	۱۴۲) « فتحعلی شاه مورخ ج ۲ - ۱۲۴۳
۳۴۸	۱۴۳) تعلیقه متولی باشی مورخ ع ۲ - ۱۲۶۲
۳۴۹	۱۴۴) فرمان ناصرالدین شاه مورخ ع ۲ - ۱۲۶۸
۳۵۰	۱۴۵) « ناصرالدین شاه مورخ ع ۱ - ۱۲۹۱

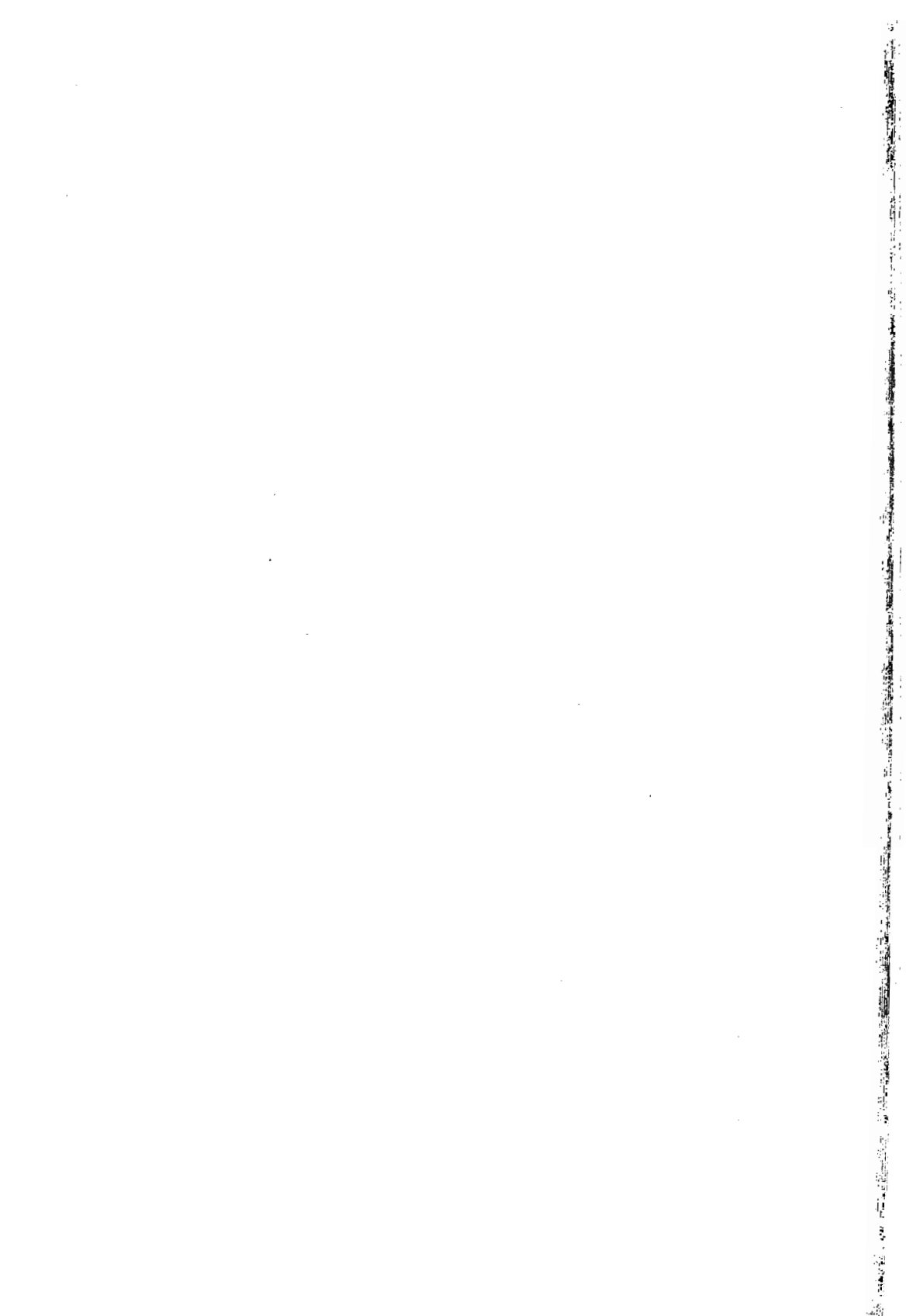
III فردها و طومارها :

۳۵۲	۱۴۶) رساله علی آباد نامه سرکار محمد کاظم خان کاشانی
۳۶۸	۱۴۷) نسخه جمع و خرج آستانه مربوط به ربع اخیر قرن سیزدهم
۳۶۹	۱۴۸) طومار تقسیم غله مستمری آستانه مورخ ۱۲۱۳
۳۶۹	۱۴۹) مصالحه نامه اجاره موقوفات آستانه مورخ ۱۲۶۰
۳۷۳	۱۵۰) صورت فرشهای سرکاری مورخ رجب ۱۲۸۵
۳۷۴	۱۵۱) کشیک نامه مورخ ج ۱ - ۱۲۳۶
۳۷۵	۱۵۲) « « شعبان - ۱۲۴۵
۳۷۶	۱۵۳) « « ج ۲ - ۱۲۶۷
۳۷۷	۱۵۴) « « ذح - ۱۲۷۳
۳۷۹	۱۵۵) ثبت موقوفات آستانه از کتابچه موقوفات و خالصهجات

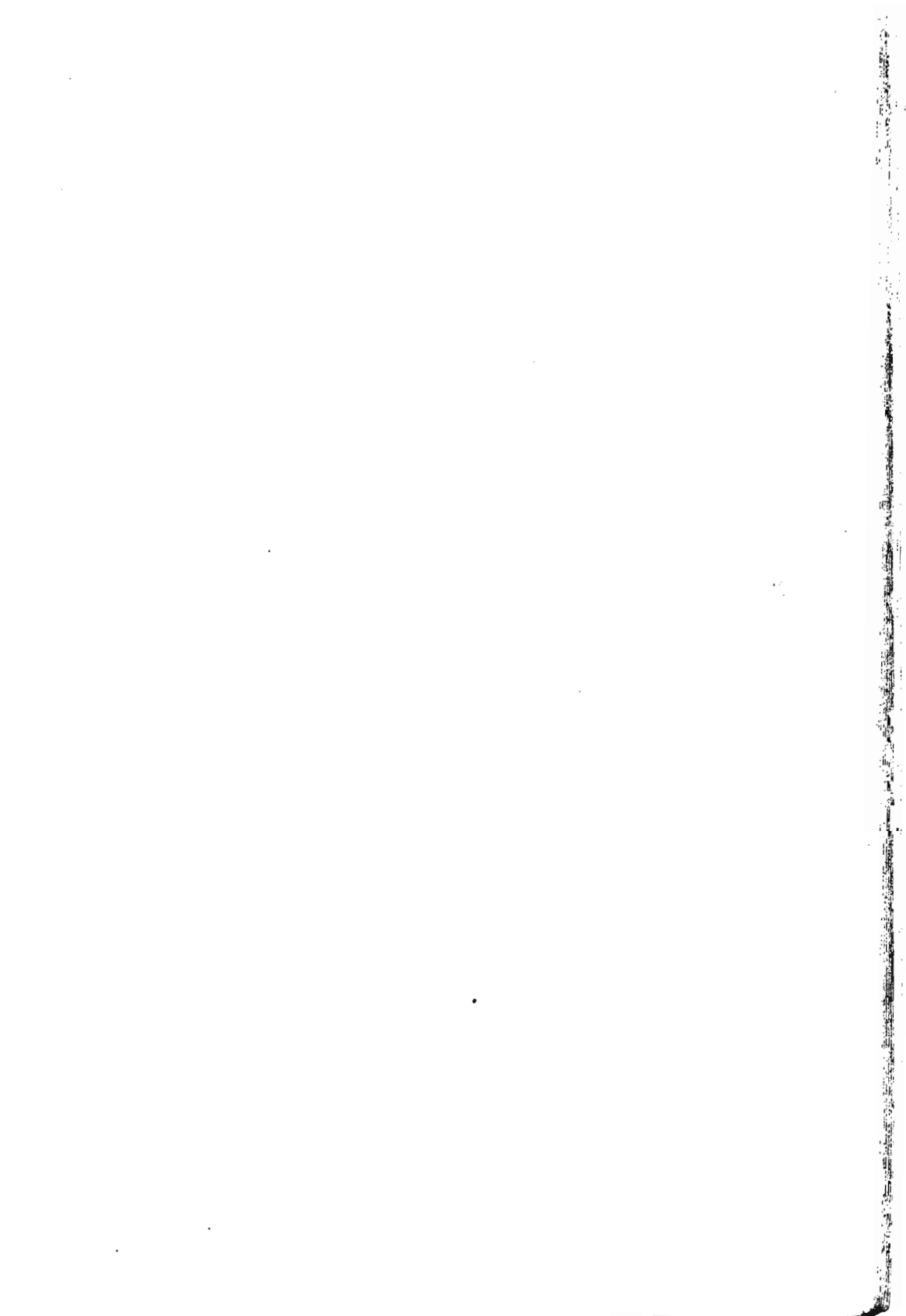
تصاویر - فهرستها

آستانة قم

تاریخ ، مجموعه بنا و اسناد

۱
تاریخ
و
کتابنامه

در سال ۲۰۱ هجری که امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) در مرو بودند یکی از خواهران حضرتش به نام «فاطمه» - که از پرهیزکارترین و دانشمندترین بانوان خاندان پاك پیغمبر^۱ و در تقوی و فضائل معنوی نمونه‌ای والا به شمار بود - به عزم دیدار برادر از مدینه به سوی خراسان عزیمت نمود، لیکن در میان راه نزدیک ساوه بیمار شده، ناگزیر به قم آمد و در این شهر پس از توقیف هفده روزه در گذشت و در زمینی که میزبان وی «موسی بن خزرج» در نقطه‌ای بیرون شهر آن

-
- ۱ - منتهی الامال قمی ۲ : ۱۶۱ - ۱۶۲ چاپ کتابفروشی علمیه اسلامیة - تهران .
حضرت فاطمة معصومه بانویی عالم و محدث بوده و روایاتی متعدد از طریق او در کتاب‌های حدیث شیعه و اهل سنت آمده است . از جمله :
- * روایتی در المسلسلات ابو محمد جعفر بن علی قمی از آثار قرن چهارم : ص ۱۰۸ (نیز سفینه البحار ۱ : ۷۲۹ و ۲ : ۳۷۷) .
- * روایتی دیگر در اسنی المطالب ابن جزری شافعی در گذشته ۸۳۳ : ص ۵ (نیز الغدیر ۱ : ۱۹۷ و قاموس الرجال تستری ۱۱ : ۲۸) .
- * روایتی دیگر در اللؤلؤة الثمينة فی الاثار المعنونة المروية ، چاپ ۱۳۰۶ مصر : ص ۲۱۷ (نیز آثار الحجج ۱ : ۸ - ۹) .

روز به نام « بابلان » داشت مدفون گردید . آنجا که امروز روضه مقدس اوست^۱.
 نخست بر سر تربت حضرت ستی فاطمه از بوریاهای سایه‌ای ساخته بودند^۲
 و این شکل همچنان بود تا در نیمه دوم قرن مزبور « زینب » نواده امام جواد (ع)
 که پس از سال ۲۵۶ به قم آمد قبه‌ای بر تربت منور بنیاد کرد^۳. این بنا تا پیرامون
 میانه قرن پنجم بر جای بوده است ، جز آن که در گاه غربی بنا را - که برابر
 رودخانه بود - ابوالحسین زید بن احمد بن بحر اصفهانی عامل قم در سال ۳۵۰
 توسعه داد و بالا برد و دری بر آن نصب نمود^۴.

این تربت شریف با ترغیب و تشویق پیشوایان دین از روز نخست زیارتگاه
 پیروان و دوستداران خاندان پاک پیغمبر بوده و در قرن سوم و چهارم از شهرهای
 دیگر مانند ری نیز برای زیارت بدان می‌رفته‌اند^۵. از همان روز گاران بسیاری از

۱ - از نظر تاریخی هیچگونه تردیدی در مدفون بودن حضرت ستی فاطمه دختر امام
 کاظم (ع) در قم نمی‌توان کرد چه این مطلب در چندین مأخذ بسیار معتبر - عربی و فارسی -
 نقل شده است . از آن جمله این چند کتاب که همه از موثق‌ترین مصادر قرن چهارم است :
 * کامل الزیارات ، جعفر بن قولویه قمی در گذشته ۳۶۸ - ۳۶۹ ، چاپ ۱۳۵۶ ق
 نجف : ص ۳۲۴ .

* عیون اخبار الرضا ، صدوق محمد بن علی بن بابویه در گذشته ۳۸۱ ، چاپ
 ۱۳۷۷ ق قم ۲ : ۲۶۷ .

* ثواب الاعمال همو ، چاپ سنگی تبریز : ص ۵۶ .
 * کتاب قم حسن بن محمد بن حسن قمی نگاشته شده در ۳۷۹ ، ترجمه فارسی ، چاپ
 ۱۳۱۳ تهران : ص ۲۱۳ - ۲۱۵ .
 ۲ - کتاب قم ، ترجمه : ۲۱۳ .
 ۳ - مأخذ پیش : ۲۱۳ و ۲۱۶ .
 ۴ - مأخذ پیش : ۲۱۴ .
 ۵ - مأخذ پیش : ۲۱۳ .

علویان و بزرگان نیز در مجاورت این تربت منور مدفون شده‌اند که از آن جمله در فاصلهٔ میانهٔ دو قرن سوم و چهارم چند تن از نوادگان امام جواد (ع) که برای برخی از ایشان قبه‌ای پیوسته به قبهٔ حضرت سستی فاطمه بنیاد نهادند^۱ و سادات حمزیه^۲ که دو قبه در نزدیک تربت منور از آن ایشان بوده است^۳، قبه‌ای نیز سادات شجریه^۴

۱ - مأخذ پیش : ۲۱۴ و ۲۱۷ .

۲ - نقباء سادات قم در قرن‌های چهارم تا ششم . تاریخ قم ، صفحات یاد شده در متن و موارد الاتحاف فی نقباء الاشراف عبد الرزاق کمونه حسینی ، چاپ ۱۳۸۸ نجف ، ۲ : ۸۴ - ۸۷ و مصادر آن دیده شود .

۳ - کتاب قم ، ترجمه : ۲۲۶ - ۲۲۷ .

۴ - منسوب به دیه «شجره» بیرون مدینه که میقات حج گزاران است (کتاب قم : ۲۳۲) نوادگان عمر بن علی بن الحسین - ع - که در آغاز قرن چهارم به قم آمده (همان مأخذ : ۲۳۲ و ۲۳۸) و در این شهر مقاماتی از جمله گاه نقابت سادات را عهده دار بوده اند (ایضاً : ۲۳۳) .

نسخه‌ای از قواعد علامه در دانشگاه هست (شمارهٔ ۱۸۵۷ کتابخانهٔ مرکزی) که آن را سلطان بن حسن بن سلطان حسینی علوی شجری قمی در نیمهٔ ع ۲ - ۸۲۱ نوشته و بر علی بن حسین استرآبادی فقیه شیعی این قرن خوانده ، و این دانشمند اجازه‌ای در ۸۲۳ برای او نوشته که بر همین نسخه دیده می‌شود . در این نسخه خط دانشمند قمی دیگری از این قرن (محمد بن حسن حسینی قمی) با تاریخ اواخر صفر ۸۲۵ هست . از این برمی‌آید که نسب سادات شجری قم تا این دوره محفوظ بوده است (نیز بنگرید به خلاصه البلدان) .

همین سلطان بن حسن شجری قمی نسخه‌ای از التقیح الرابع مقداد سیوری (ش ۱۳۰۲ کتابخانهٔ ملک) را در غرةٔ ربیع الاول ۸۳۴ نوشته است (فهرست عربی ملک : ۱۷۶) . نیز گویا هموست که نسخهٔ جوامع الجامع ش ۱۹۷۸ کتابخانهٔ مرحوم آیت الله حکیم نجف را - که در ۸۳۸ مقابل شده و در پایان آن رقم «سلطان بن حسن حسینی قمی در قم» هست - استنساخ نموده است (مجلهٔ معهد المخطوطات العربیه ، مجلد ۲۰ ، شمارهٔ ۱ : ص ۱۹) .

داشته‌اند^۱ و بعضی دیگر^۲.

در پیرامون میانهٔ قرن پنجم امیر ابو الفضل عراقی از رجال دورهٔ طغرل اول سلجوقی (۴۲۹ - ۴۶۵) بنای روضهٔ مقدس را تجدید نمود. این بنا تا نیمهٔ دوم قرن ششم برجای بوده و گویا تا آغاز دورهٔ صفوی پاییده است. عالم جلیل شیعی شیخ عبد الجلیل رازی قزوینی در کتاب شریف النقص - که پیرامون سال ۵۶۰ به نگارش در آمده است - در شمار امراء و بزرگان شیعی که عهده دار مناصب حکومتی بوده اند می نویسد :

« امیر ابو الفضل عراقی در عهد سلطان طغرل کبیر مقرب و محترم بود . باروی شهر ری او کرد و باروی قم او نهاد . به مسجد جامع عتیق قم مناره‌ها او فرمود . مشهد و قبهٔ فاطمه بنت موسی بن جعفر علیها السلام او کرد و خیرات بی مر که به ذکر همه کتاب بیفزاید »^۳

در همین کتاب اطلاعاتی نفیس و منحصر در بارهٔ وضع آستانهٔ قم در قرن ششم آمده است . از آن بر می آید که در نیمهٔ دوم این قرن مشهد حضرت ستی فاطمه « با اوقاف و مدرسه و فقهاء و ائمه به زینت تمام و قبولی عظیم »^۴ بوده و « نور و نزهت و برکت مشهد ستی فاطمه بنت موسی بن جعفر ظاهر و باهر ، و امرا و وزراء آنرا معتقد - به آثار خیرات و انوار برکات که دیده اند و شنیده اند - »^۵، و « اهل

۱ - کتاب قم ، ترجمه : ۲۳۲ - ۲۳۳ .

۲ - همان مأخذ : ۲۱۳ .

۳ - النقص ، ص ۲۲۰ .

۴ - النقص ، ص ۱۶۴ .

۵ - همان مأخذ ، ص ۱۶۵ .

قم به زیارت فاطمه بنت مطهره موسی بن جعفر که ملوک و امراء عالم - حنفی و شافعی -
به زیارت آن تربت تقرب نمایند «می شتافته اند .

در آغاز قرن هفتم امیر مظفر بن احمد بن اسماعیل نواده مختص الملوک
ابو نصر احمد بن فضل بن محمود کاشی وزیر مشهور سلطان سنجر سلجوقی^۲

۱ - النقض، ص ۶۴۳ .

۲ - شرح حال این وزیر بزرگ در همه کتابهای تاریخ این دوره و مصادر دیگر از
جمله : تاریخ آل سلجوق عماد کاتب : ۲۶۷/سلجوق نامه نیشابوری : ۵۲ و جز آن/تلخیص
مجمع الاداب ابن فوطی ۱ : ۴۴۹ - ۴۵۰/نسائم الاسحار : ۶۴ - ۶۹/آثار الوزراء
سیف الدین حاجی عقیلی/خریده القصر عماد کاتب/دستور الوزراء خواندمیر : ۱۹۴ - ۱۹۹/
بحیره فزونی استرآبادی : ۳۸۴ - ۳۸۸/مجالس المؤمنین و جز اینها (نیز نام او و برخی از
اوصافش در النقض : ۹۶ و ۹۷ و ۲۲۲ و ۴۷۳ و جز آن/دیوان ایوردی : ۷ و ۲۹۵/دیوان
ارجانی : ۱۲۹ دیوان سنائی : ۳۷۰ - ۳۷۲/دیوان امیر معزی : ۶۸ - ۷۰ و ۱۵۷ و ۱۵۶
- ۵۶۸ و غیر اینها) دیده می شود . اورا باطنیان در سه شنبه ۲۹ صفر ۵۳۱ کشته بوده اند .

فرزند او فخر الدین ابو طاهر اسماعیل در گذشته ۵۶۴ نیز تا پایان زندگی وزارت
سلجوقیان کرده است : سلجوق نامه ، ص ۸۰ - ۸۱/نسائم الاسحار : ۸۸ - ۸۹/دستور
الوزراء ۲۱۸/آثار الوزراء/نیز دیوان راوندی : ۱۰۹ ، ۱۶۲ .

فرزند او معین الدین ابو نصر احمد دوم وزیر طغرل سوم آخرین پادشاه سلجوقی
بوده و در محرم ۵۹۰ از وزارت عزل شد : العراضة فی الحکایة السلجوقیة ، ص ۱۷۵/راحة
الصدور ، ۳۷۰/نسائم الاسحار ، ۹۲ - ۹۳/دیگر مصادر پیش و دیوان راوندی ۱۱۰ - ۱۱۱ .

در نسائم الاسحار است (ص ۶۹) که این معین الدین احمد دوم را دو پسر بود : معین
الدین مسعود و صدر الدین مظفر که از او دختری ماند شرف خاتون نام ، و این بزرگان
که اکنون در کاشانند از ذریت معین الدین وزیر ، از اسباط همین شرف خاتون دختر مظفر
ابن احمد بن اسماعیل هستند .

شرح حال همگی این بزرگان و دیگر رجال این خاندان را آقای محدث ارموی در
تعلیقات دیوان سیدایی الرضا راوندی (ص ۲۲۱ - ۲۴۲) گرد آورده است که بهترین مأخذ
تحقیق درباره این خاندان شمرده می شود .

مرقد شریف را باخشت‌های کاشی زرفام این عهد تزیین نموده است . از وقف‌هایی که بعضی امرای بزرگ این دوره بر تربت منور نموده‌اند آگاهی‌هایی در دست است که پس از این خواهیم دید . در این قرن‌ها تا آغاز فرمانروایی سلسله صفوی آستانه قم از حرمت و عظمتی بسیار برخوردار بوده است . خواجه شمس الدین صاحب دیوان هنگامی که از ترس جان به هر سو گریزان بود به قم آمده ، در این مشهد شریف فرود آمد و در آن مزار متبرک معتکف شد^۱ و امیری که توانسته بود خواجهر را از پناه تربت منور بیرون برد مورد توجه و رعایت قرار گرفت^۲ و این نیک می‌رساند که این مزار در آن عهد از چه مایه حرمت و تقدس برخوردار بوده است .

در دوره تیموریان و ترکانان و پیش از آن تولیت آستانه قم مقامی برجسته و بزرگ بود که - چنان که در جای خود خواهد آمد - با « نشان‌ها » و فرمان‌هایی مخصوص و مجلل از پادشاهان وقت تعیین می‌گردید .

* * *

با استیلای صفویان بر تاج و تخت در آغاز قرن دهم به همان گونه که دیگر مظاهر تشیع در ایران به يك باره راه کمال گرفت ، مشاهد متبرک منسوب به خاندان گرامی پیامبر خدا (ص) نیز تحولاتی بسیار در جهت آبادانی و رواج و رونق و تجدید و تعمیر یافت . در دهه سوم این قرن شاه بیگی بیگم همسر شاه اسماعیل صفوی قبه پیشین حرم را برداشت و تجدید نمود و ایوان شمالی را بنیاد نهاد و املاکی بسیار بر آن موقوف داشت که وقف‌نامه^۳ او را پس از این خواهیم دید . شاه طهماسب

۱ - جامع التواریخ : ۸۰۹ .

۲ - منتخب التواریخ معینی : ۴۵ / نسائم الاسحار : ۱۰۵ و جز اینها .

۳ - شاه اسماعیل در قشلاق سال ۹۲۴ خود در قم اوقات به زیارت مزارات متبرکات

می‌گذرانید (خلاصه التواریخ : برگ ۵۳ عکس ۵۵۶۵ دانشگاه) .

دومین پادشاه این سلسله نیز نسبت به این مزار شریف توجه بسیار نمود و جز موقوفاتی که برای آن قرار داد در سفرهای خود به قم در ترویج و عمارت آن - چنان که دیگر مزارات این شهر - کوشش بسیار کرد . در سفر سال ۹۴۹ « همگی اوقات فرخنده ساعات به زیارت مشاهد متبرک و اماکن مشرفه که در آن بلده فاخره واقع است مصروف داشتند و در عمارت و رواج و رونق و نظم و نسق هر یک از آن مزارات با برکات توجه فرموده ، مبلغ های کلی از خزانه عامره به جهت اخراجات آن شفقت کردند و بر بعضی امکانه و مزارات املاک وقف فرموده ، بر باقی سیورغالات تعیین کردند . . . »^۱ . او همه ساله چند هزار تومان زر نقد از خزانه عامره به آستانه معصومه قم و مشهد مقدس رضوی و حضرت عبد العظیم و اردبیل می فرستاد^۲ همچنان که هر ساله مبلغ های کلی زر به سادات قم و مشهد انعام می نمود^۳ .

در همین دوره اعتماد الدوله قاضی جهان حسینی وزیر طهماسب^۴ دیواره کاشی گرد مرقد را بنا نهاد . سردر شمالی صحن عتیق نیز به عهد طهماسب بنیان شد . دفن شاهزاده سلطانم خواهر کوچک او به سال ۹۶۹ در جوار آستان مقدس قم^۵ و پس از او دیگر شاهزادگان صفوی مانند شاهزاده زین العابدین میرزا فرزند

۱ - خلاصة التواریخ : برگ ۱۱۳ عکس ۵۵۶۶ دانشگاه .

۲ - ایضاً : برگ ۲۲۹ .

۳ - ایضاً : همان برگ .

۴ - زاده بامدادان پنجشنبه ۱۲ محرم ۸۸۸ در قزوین و در گذشته شامگاهان جمعه ۱۷ ذح - ۹۶۰ (خلاصة التواریخ : ۱۴۶ همان نسخه) . وزیر دیوان اعلی از آغاز سلطنت طهماسب (ایضاً : ۵۷ و ۵۹ و جز اینها) .

۵ - خلاصة التواریخ : ۱۶۲ - ۱۶۵ همان نسخه .

طهماسب در ۹۸۰، گوهر سلطان خانم فرزند دیگر او و دیگران^۳ نموداری از توجه خاص دربار صفوی به این مزار است که به خصوص به خاطر سلطه عثمانی بر مشاهده عراق عرب و ترکازی‌های اوزبک بر مشهد رضوی پیوسته رو به فزونی بود. پس از طهماسب، شاه خدا بنده که مادر او حدود نیم قرن یا بیشتر ساکن قم بود^۴ در آغاز جلوس بر تخت سلطنت به قم آمده، به زیارت آستانه مقدسه منوره سمیه سیده النساء فی العالمین سرافراز گشت^۵. توجهات خاص دربار صفوی و اعتبار و حرمت آستان مقدس قم پس از این دوران نیازمند ذکر نیست و شواهد آنرا از موارد مختلف تواریخ ابن عهد چون خلاصه التواریخ و عالم آرا و ذیل آن و خلدبرین و نقاوة الآثار و روضة الصفویه و جز اینها می‌توان دریافت.

دفن شاه صفی به سال ۱۰۵۲ در جوار حرم مطهر^۶ بنایی در جهت جنوب برابریه حرم افزود و آنرا بیش از پیش منظور نظر دستگاه فرمانروایی آن عصر ساخت که این خود در پیشرفت و توسعه و تکامل آستانه قم تأثیری بسزا داشت. عباس دوم چندین بار به قسم آمد^۷ و از گرد راه به زیارت حرم مقدس و مضجع صفی می‌شتافت و در ایام اقامت خود در این شهر که گاه از دو ماه در می‌گذشت^۸ مکرر سعادت زیارت آستانه مقدس می‌یافت و به اطعام و انفاق بر عموم فقراء و مجاوران

۱ - مأخذ پیش: ۲۳۳.

۲ - ایضاً: ۲۴۷.

۳ - ایضاً: ۲۲۶ و ۳۵۰ و جز اینها.

۴ - ببینید: مقاله «سندی از قرن دهم» در مجله وحید: ش ۱۰ سال ۱۱.

۵ - خلاصه التواریخ: ۲۵۲ نسخه پیش.

۶ - ذیل عالم آرا: ۲۵۷.

۷ - عباس نامه: ۱۸۵/۲۰ - ۲۶۴/۱۸۷ - ۲۶۵.

۸ - همان مأخذ: ۱۸۷.

فرمان می‌داد^۱. در دورهٔ او بنا بر آنچه از وصف شاردن سیاح فرانسوی^۲ مستفاد می‌شود بناهایی چند بر آستانهٔ قم افزوده شده که برخی از آنها در تعمیرات فتحعلی‌شاهی از میان رفته است. وصف‌هایی که همین سیاح^۳ و تاورنیه^۴ و پیترو دل‌واله^۵ و جملی کاری^۶ و دیگران از آستانهٔ مقدس در این قرن و اندکی پس از آن نموده‌اند چهره‌ای روشن از وضع و حال آن عهد آستانه به دست می‌دهد.

شاه عباس دوم برای خود مدفنی در جنوب غربی حرم مطهر تهیه دید^۷ که پس از درگذشت به سال ۱۰۷۷ در آنجا به خاک رفت. موقوفات شاه سلیمان و وزراء و بزرگان در گاه او بر آستان مقدس و مضجع شاهان صفوی پس از این بسیار است. شاه سلیمان نیز برای خود مدفنی در همان جهت حرم تدارک دید که در سال ۱۱۰۵ در آنجا مدفون شد^۸. به این ترتیب آستانهٔ قم در دورهٔ صفوی با این تحولات تغییراتی بسیار و دگرگونی آشکار یافت و مرافق و بیوتاتی بر آن افزوده شد.

افغان‌ها بنا بر آنچه نوشته‌اند همچنان که بر قم صدمهٔ بسیار وارد آوردند از آستانه و قبور شاهان صفوی نیز مال بسیار یافته و به یغما برده‌اند. در این دوره جسد شاه سلطان حسین نیز در جوار حرم مطهر به خاک سپرده شد^۹ و مقبره‌ای دیگر

۱ - ایضاً: ۲۶۴ - ۲۶۵ .

۲ - سیاحت‌نامهٔ شاردن ۳: ۶۳ - ۶۴ .

۳ - همان مأخذ ۳: ۶۲ - ۷۸ .

۴ - کتاب تاورنیه: ۱۳۷ - ۱۴۰ .

۵ - سفرنامه: ۴۳۵ - ۴۳۶ .

۶ - سفرنامه: ۵۴ - ۵۶ .

۷ - کتاب تاورنیه: ۷۷۰ .

۸ - وقایع السنین: ۵۴۹ .

۹ - روضة الصفا ۸: ۵۰۵ .

نیز از اجساد سی و یک تن شاهزادگان صفوی که به فرمان محمود افغان کشته شدند بر مقابر صفویان در جوار آستانه مزید گردید^۱. پس از این دوره نیز بسیاری از بازماندگان دودمان صفوی در این مزار مدفون شده‌اند که از جمله آنهاست همسر شاه سلطان حسین و مادر طهماسب دوم که در ۱۱۸۰ در گذشت^۲.

در سال ۱۱۶۲ میر سید محمد مرعشی که آن هنگام در قم بود و پس از آن از این شهر به مشهد رفته، با نام شاه سلیمان دوم تاج گذاری کرد مقرر شد قبئه مطهر را تجدید نمود و عمارت حرم را اصلاح و تعمیر کرد^۳.

از این پس تا پایان قرن دوازدهم آستانه قم تحولات و تغییراتی دیگر نیز یافته است. این نکته نیز باید گفته شود که در دوره صفوی و پس از آن جز آنچه گذشت بیوتاتی دیگر نیز گرد مزار احداث شد و جز شاهان رجال دیگر این دوره هم در تعمیر و توسعه آستانه مقدس سهمی بسزا داشته‌اند.

* * *

فتحعلی شاه دومین پادشاه دودمان قاجار در دوران فرمانروایی خویش نسبت به قم و آستانه مقدس آن توجهی خاص داشت و در آبادانی آن دو کوششی بسیار نمود به طوری که باید گفت عظمت و توسعه آستانه مقدس در دو جهت تزینات و مرافق و بیوتات، و آبادانی و تجدید حیات قم پس از ویرانگری و کشتار افغانان^۴ و غارتگری و چپاول ابراهیم خان ابدالی^۵ و حمله و محاصره آقا محمد خان قاجار

۱ - همان مأخذ ۸ : ۵۰۴ .

۲ - وقایع السنین خاتون آبادی : ۵۷۱ .

۳ - مجمع التواریخ مرعشی : ۹۸ / زبور آل داود : برگ ۳۵ عکس ۵۸۷۰ دانشگاه .

۴ - مجمع التواریخ مرعشی : ۹۹ - ۱۰۴ / تبصرة المسافرين : ۱۲ - ۱۳ نسخه ش ۱۴ ب دانشکده ادبیات دانشگاه تهران .

۵ - دره نادره : ۷۱۵ چاپ انجمن آثار ملی .

در نیمه دوم ع ۱ - ۱۱۹۹ تا حدودی بسیار مرهون توجهات و اهتمام خاص این پادشاه بوده است .

او در آغاز سلطنت خود نذر نموده بود که مبلغ یکصد هزار تومان زر در تجدید بنا و افزودن مرافق و آراستن آستانه مقدس قم مصروف دارد و از این رو در نخستین سال سلطنت خویش « حکم همایون به تذهیب قبه فیض تو آمان دره طاهره نبوی و بقعه طیبه بضعه موسوی یعنی معصومه قم صادر فرمود و اشارت رفت که قبل از اتمام تذهیب در زرین بر آن آستانه کروی آشیانه نصب کردند . به خسرو دین پرور چراغ علی خان نوایی در خورشید پیکر را به دار الایمان قم برده در جای خویش نصب گردید^۳ . تذهیب قبه منوره هم به نحو مقرر کما هو حق به عمل آمده ، نقود کثیر و وجوه خطیر صرف این کار فرخنده آثار شد^۴ و در سال بعد (۱۲۱۴) « لوای فلك فرسا از دار السلطنه طهران به سمت دار الایمان قم به عزم زیارت مضجع مطهر گوهر درج نبوت و رسالت فاطمه بنت موسی بن جعفر - علیهم صلوات الله الملك الاکبر - جهان آرا گردید . بعد از ورود به آن مکان فیض بنیان شرایط زیارت و خشوع و لوازم استکانت و خضوع به جای آورده ، از حضرت ایشان استمداد همت و طلب شفاعت کردند و چند شب متوالی

۱ - مآثر سلطانیه : ۱۹ / روضة الصفا ۹ : ۱۹۰ با اختلاقی / سفرنامه قم افضل الملك :

۹۸ - ۱۰۱ / کتابچه تفصیل و حالات دار الایمان قم همو (ش ۵۵۱۴ دانشگاه) : ۳۷ - ۳۸ / تاریخ گیتی گشا ، چاپ سعید نفیسی - ۱۳۱۷ ش .

۲ - تاریخ نو : ۲۱۸ / روضة الصفا ۱۰ : ۹۱ .

۳ - مقصود در طلای روضة منور است که پشت ضریح سیمین قرار گرفته و تاریخ ۱۲۱۳ دارد .

۴ - مآثر سلطانیه : ۴۶ . نیز ناسخ التواریخ قاجاریه ۱ : ۵۹ چاپ امیر کبیر و روضة

الصفا ۹ : ۳۴۶ .

در آن بقعه مبارکه به تلاوت آیات و حفظ مواقیت صلوات عزت دارین ورستگاری نشأتین مسألت ، و دامن عجزه و مساکین را از سیم وزر رشک دامن کان و علماء و سادات آن مکان را به رواتب مقرر و انعامات متکاثره و احسان بی پایان مسرور و شادمان فرمودند و معماران هنر پیشه و مهندسان اقلیدس اندیشه را به تعمیر بقاع و مساجدی که به مرور شهر و اعوام صفت اندراس و انهدام یافته بود اشارت رفت و حکم قضا آیین بر بنای مدرسه جدیده معروف به فیضیه و تذهیب قبه میمونه حضرت معصومه و تعمیر مسجد امام حسن عسکری (ع) و تجدید دار الشفا و کاروانسرای وقفی آستانه مقدسه و حمام و بازار به جهت زوار و مجاورین آستان ملایک آشیان شرف نفاذ یافت که نگاشتن شرح آن ابنیه سپهر بنیان بر صفحه بیان امکان نخواهد داشت»^۱.

در بهار سال ۱۲۱۵ به دستور او « به تذهیب قبه پاك بضعة طيبة علت غایبی آفرینش آب و خاک حضرت معصومه - صلوات الله علیها - و بنای مدرسه شروع رفت . معماران دانا و بنایان صنعت نما طاق قدیم را برداشتند و قبه استواری از نو بر نه رواق بلند طاق افراشتند و سدی محکم بر رودخانه قم که از سمت غربی آن روان است بسته و ساحت دو صحن کهن را به یکدیگر پیوسته ، مدرسه روح فزا از اشکال هندسه با عرصه خلد معادل جنت مشاکل مشتمل بر حجرات و حیاض و جداول پرداخته اند هر حجره ای از آن غرفه ای از بهشت و انوار قدسش پیدا از گل و خشت مبنی بر چهار ایوان . در غربی آن - که از يك طرف مشرف بر فضای مدرسه است و از يك جهت به رودخانه - بالا خانه مخصوصه برای تمکن شهریار یگانه ساخته گشت و بر يك سمت صحن بالا که متصل به روضه عرش اساس است حجره های زرنگار و بر سمت دیگر آب آنباری که سمک بر روی آن ایستاده و عقلای دوربین از

۱ - مآثر سلطانیه : ۶۲ - ۶۳ .

خوض در آن سر به زانوی فکرت نهاده ترتیب یافت و قبه منوره به آیینی از خشتهای زر اندود زینت گرفت که آسمان را خشت زرین مهر از طاق دل افتاد و در صباح و مسا چرخ خمیده پشت با عینک مهر و ماه دیده به نظاره آن گشاد و بر حسب حکم اشرف طلبه علوم دین و عارفان معلم یقین که قوانین ملت از ایشان بر جاست و لمعه شرایع از مصباح بیانشان بر پاست از هر دریچه چون ملک بر دریچه های فلک در تسبیح خوانی و بر هر منظره چون مذکران کروی بر مناظر روحانی در حل اسرار معانی با یکدیگر در مناظره و سخن رانی است»^۱.

به اجمال پوشش زرین گنبد مطهر و دودر زربوش و بنای صحن عتیق و مأذنه زرین آن و اصل بنای مسجد بالاسر و مدرسه فیضیه و دار الشفا و تجدید تزیین حرم و ایوان شمالی و آغاز تذهیب همین ایوان^۲ و آینه کاری حرم^۳ از آثار فتحعلی شاه قاجار است^۴ که همه از همان وجه نذر انجام یافته است. جهانگیر میرزا قاجار ذیل وقایع سال ۱۲۵۰ در شرح ماجرای آخرین سفر فتحعلی شاه به قم می نویسد:

«در دار الایمان که مدفن بضعة موسی بن جعفر صلوات الله و سلامه علیها و علی آبائهاست خاقان مغفور خرج ها کرده و مدرسه و دار الشفا در کمال تنقیح ساخته و گنبد

۱ - مآثر سلطانیه : ۶۹ - ۷۰ .

۲ - که به وسیله ناصرالدین شاه تکمیل شد و در سال ۱۲۷۶ پایان گرفت (تاریخ نو : ۳۴۴ و دیوان سروش) .

۳ - که وسیله کیکاوس میرزا فرزند وی - حکمران قم و کاشان - در آغاز فرمانروایی محمد شاه پایان گرفت (کتابه دو بغله شرقی و غربی درگاه ورود حرم از ایوان طلا) .

۴ - ذکر و وصف آثار و مآثر فتحعلی شاه در قم در بسیاری از کتابهای تاریخی و مذهبی و تذکره های دو قرن ۱۳ و ۱۴ و همه تواریخ متأخر قم آمده است که نشان دادن یکایک آنها به درازا می انجامد .

مقدس را در کمال خوبی به خشت های طلا و درهای طلا و نقره آراسته اند و آنچه از اسباب زینت مثل قندیل طلا و نقره و زیارت نامه های مکمل به جواهر به قدر امکان در آنجا گذاشته اند . و در ایام سابق نذر فرموده بودند که صد هزار تومان در آن مکان مقدس خرج نمایند در این وقت که بدان مکان مقدس رسیدند بعد از زیارت و آستان بوسی محاسبه وجه نذیره را فرموده ، هفده هزار تومان باقی مانده بود . قدری را نقد تحویل فرمودند که خشت طلا ساخته شده در رواق مبارک مصرف شود و قدری را هم مقرر فرمودند که از اصفهان روانه فرمایند تا تمام تنخواه نذر پرداخته آید .^۱

در دارالشفایی که کنار مدرسه فیضیه برای آستانه مقدس ساخته بود جراح و طبیبی را مرسوم سالیانه از سر کار خسرو گیتی مدار معین رفت که مرضای زوار و غربای آن مزار کثیر الانوار را معالجه نموده و مطالبه حق العلاج ننماید^۲ . قریه تبرته از روستاهای بلوک ساروق اراک را « از حکام شرع خرید و وقف آستانه متبر که حضرت معصومه علیها السلام کرد که حال در تصرف خدام آستانه مزبور است »^۳ . در رمضان ۱۲۴۴ دیه سر تومن از روستاهای بلوک فراهان را نیز بر آستانه قم وقف داشت که وقف نامه آن در دفتر آستانه مقدس نگاهداری می شود^۴ . وقف نامه ای دیگر از او مربوط به هفت نسخه از مصحف شریف که در ۱۹ رمضان ۱۲۱۶ بر همین آستانه مقدس نیاز داشته بود در اسناد پایان همین مجموعه^۵ هست . در اواخر شوال سال ۱۲۴۲ قندیلی که به هزار و دو بیست مثقال زرا حمر و انواع لثالی و گوهر موزون

۱ - تاریخ نو : ۲۱۸ .

۲ - زینة المدایح میرزا صادق وقایع نگار (ش ۲۸ ب دانشکده ادبیات تهران) .

۳ - کتابچه ثبت موقوفات و خالصهجات کشور در دوره ناصری : برگ ۷۹ ر (نسخه

کتابخانه آیت الله مرعشی در قم) .

۴ - اسناد پایان همین مجموعه : سند ش ۴۳ .

۵ - سند ش ۳۸ .

و مشحون بود و مقومان آن را به پنج هزار تومان قیمت کرده بودند به مضجع بضعة معصومه محترمه احمدی به شهر قم ایفاد رفت^۱ متن وقف نامه این قنديل مورخ به همین تاریخ نیز در اسناد پایان این مجموعه هست^۲.

او برای خود مقبره‌ای نیز در جوار حرم مطهر در ضلع شمالی صحن عتیق بنیاد نهاد. در آغاز کار « وقتی که فخر الدوله به عتبات عالیات رفت مقرر فرمود که به قدر پنجاه من از خاک پاک تربت عالی رتبت حضرت امام همام حسین بن علی علیهما السلام مخصوص محل مرقد خاقانی آورده باشد و در بارگاه معصومه قم مضجعی لطیف ساختن فرموده، آن تربت پاک را زینت مرقد خود قرار داده و سنگی مرمر را به حجاری و نقاری امر کرد و اشارت راند که نقش پیکر بی مثال خاقانی را بروی آن مرمر بر وجهی اشبه منقوش و منبت کردند و اشعاری چند بر این حالت از طبع صاف جناب صاحب دیوان میرزا محمد تقی علی آبادی صادر و بر آن صفحه محکوک و مثبت افتاد^۳. او در طول روزگار سلطنت خود مکرر به قم آمد^۴ و از بناهای

۱ - روضة الصفا ۹ : ۶۶۲ / جنة النعیم : ۴۵۹ چاپ ۱۲۹۶ تهران .

۲ - سند ش ۴۲ .

۳ - روضة الصفا ۱ : ۹۱ و بنگرید به ناسخ قاجاریه ۱ : ۳۰۹ چاپ امیر کبیر و تاریخ

نو : ۲۱۸ .

۴ - از متن برخی نامه‌های او به میرزای قمی برمی آید که وی معمولا سالی يك بار به قم می آمده است . موارد آن را در کتاب‌های تاریخ این دوره می توان یافت از جمله سفرهایی در اواسط ۲۶ - ۱۲۱۳ / سال ۱۲۱۴ / پنجشنبه ۲۶ ع ۲۶ - ۱۲۱۶ / سال ۱۲۲۲ / ذ ح - ۱۲۲۴ / ۱۶ - ۱۲۳۱ / او اواخر ج ۱ - ۱۲۳۵ / او اواسط ج ۱ - ۱۲۴۴ / پنجشنبه ۶ ذ ح - ۱۲۴۶ / دوشنبه ۱۷ ج ۱ - ۱۲۴۷ / دوشنبه ۱۸ ج ۱ - ۱۲۵۰ (مآثر سلطانیه : ۴۴ و ۶۲ - ۶۳ و ۸۰ / ناسخ التواریخ قاجاریه ۱ : ۶۷ و ۱۵۲ و ۱۸۷ و ۲۴۸ و ۳۰۹ چاپ امیر کبیر / روضة الصفا ۹ : ۳۷۳ و ۴۴۰ و ۶۴۷ و ۵۱۹ و ۵۷۹ و ۷۰۳ و ۷۴۱ و ۷۴۷ و ۱۰ : ۹۰ / تاریخ نو : ۲۱۸ / موارد مختلف رطب اللسان - جهان آرا - وقایع نگار و جز اینها) .

خویش در آستانه و شهر و از همین مقبره خود دیدار کرد. آخرین دیدار در روز دوشنبه ۱۸ج ۱۲۵۰ بود که برای سه روز در قم توقف داشت و سپس به اصفهان رفت و در شب ۱۹ج ۲ - ۱۲۵۰ در آنجا در گذشت و در روز پنجشنبه ۴ رجب جسد او به قم رسید و در همین مقبره به خاک رفت.^۱

محمد شاه قاجار هم به اقتضای پدر بقعه‌ای برای خود در ضلع غربی همان صحن فراهم آورد که اکنون مدفن اوست. او در سفر اخیر خود به قم که در اواخر زندگی انجام داد در تزئین و آرایش این بقعه اهتمام تمام مبذول داشت.^۲

در نیمه دوم قرن سیزدهم و سپس قرن حاضر تغییرات بسیار در آستانه پدیدار شده و بیوتاتی نو افزوده شده است که شرح آنها در کتاب‌های مربوط - به خصوص راهنمای قم - آمده و نیازی به بازگو کردن آنها نیست. مهمترین این تغییرات بنای صحن نو به وسیله میرزا ابراهیم و میرزا علی اصغر خان امین السلطان در سال‌های ۱۲۹۹ - ۱۳۰۵ و ملحقات آن از ایوان آینه و مأذنه‌ها و جز آن است. آغاز بنای این صحن را ماجراهاست که در جای خود باید نقل شود و در برخی مصادر نیز به اجمال از آن یاد رفته است.^۳

(از این دوره نوشته‌های مورخ بر بناها و درها و جز آن در حرم و ملحقات آن بسیار دیده می‌شود که این بحث را با فهرست اجمالی برخی از آنها - که مربوط به خود حرم نه مقابر و بقاع و بیوتات وابسته به آن است - به پایان می‌بریم :

۱ - روضة الصفا ۱۰ : ۹۰ و ۹۲ .

۲ روضة الصفا ۱۰ : ۹۷ .

۳ - مآثر سلطانی ، ابراهیم بن عبد الجلیل تبریزی : برگ ۷۶ ر - ۷۹ ر نسخه قم /

تاریخ نو جهانگیر میرزا : ۳۳۱ - ۳۳۲ .

۴ - نشریه آستانه قم در سال ۱۳۱۷ ش : ص ۳۷ - ۴۰ .

- ۱۲۷۴ پایان کتابه ضریح سیمین حاکی از ساخت و نصب آن در
این سال (ماده تاریخ در دیوان سروش : ۱۲۷۶)
- ۱۲۷۶ تاریخ درهای خاتم تقدیمی میرزا نصرالله فراهانی
- ۱۲۷۸ تاریخ ساعت اهدائی مشکوة الملك
- ۱۲۸۵ تاریخ بنای مأذنه‌های ایوان طلا به وسیله حسین خان شهاب
الملك شاهسون
- ۱۲۹۳ انجام کتابه درخاتم تقدیمی عزت الدوله خواهر ناصرالدین
شاه
- ۱۲۹۶ انجام کتیبه سردر کریاس راهرو میان دو صحن
- ۱۳۰۱ انجام کتیبه ایوان شمالی صحن عتیق
- » تاریخ تذهیب قبه مأذنه‌های ایوان طلا به وسیله کامران میرزا
نایب السلطنه
- ۱۳۰۲-۱۳۰۵ پایان کتیبه‌های صحن نو و ایوان‌ها و سر درهای آن
- ۱۳۰۵ تاریخ پوشانیدن ازاره حرم با سنگ مرمر به وسیله اسماعیل
خان امین الملك برادر امین السلطان (تحفة الفاطمیین ۱: ۱۴۲)
- ۱۳۱۰ پایان کتابه در سیمین تقدیمی حسینقلی خان نظام السلطنه
- ۱۳۱۴ کتابه در سیمین دیگر از همو
- ۱۳۱۸ پایان کتیبه رواق جنوبی حرم حاکی از تعمیر آن با افزودن
همین کتیبه به دستور امین السلطان

[ضمیمه]

کتاب نامه

ماخذ مربوط به آستانه قم

۱- کتابها و رسائل مستقل :

- ۱- برقمی ، سید علی اکبر : راهنمای قم ، نشریه دفتر آستانه قم ، ۱۳۱۷ش ،
رقعی ، ۱۷۱ ص + ۶۴ ص عکس .
 - ۲- صفحی ، سید مهدی : زندگانی حضرت معصومه ، کتابفروشی صفحی [قم] ،
۱۳۴۷ ش ، رقمی ، ۱۲۳ ص .
از این کتاب ملخصی نیز در ۷۶ ص به قطع جیبی چاپ شده است .
 - ۳- محمدی اشتهاوردی ، محمد : زندگی نامه حضرت معصومه ، انتشارات
علامه [قم] ، ۱۳۵۰ ش ، جیبی ، ۲۰۲ ص + ۱۶ ص عکس .
 - ۴- مفلس ، شیخ محمد حسین : احوالات حضرت فاطمه معصومه ، مخطوط (۱) .
-
- ۱- یادداشت روی برگ آغاز تحفه الفاطمین او در شرح حال و فهرست آثار مؤلف
کتاب - نسخه اصل متعلق به آیت الله مرعشی نجفی در قم .

۵ - منصوری ، مهدی : **حیة الاست** یا زندگانی حضرت معصومه ، کتبا فروشی
صحنی [قم] ، ۱۳۸۰ ق ، رقمی ، ۳۲ ص .
چاپ‌های دیگر هم دارد .

ب - چند ماخذ قدیم که ذکر آستانه قم در آن آمده است :

به ترتیب تاریخ تدوین :

- ۱ - قمی ، جعفر بن محمد بن قولویه در گذشته ۳۶۸-۳۶۹ هـ : **کامل الزیارات** ،
چاپ نجف - ۱۳۵۶ ق ، به اهتمام عبدالحسین امینی تبریزی ، صفحه ۳۲۴ .
- ۲ - صدوق ، محمد بن علی بن بابویه قمی در گذشته ۳۸۱ : **عیون اخبار الرضا** ،
چاپ قم - ۱۳۷۷ ق ، جلد دوم ، ص ۲۶۷ .
- ۳ - صدوق ، محمد بن علی بن بابویه قمی : **ثواب الاعمال** ، چاپ سنگی تبریز -
۱۲۹۸ ق ، صفحه ۵۶ .
- ۴ - قمی ، حسن بن محمد بن حسن : **کتاب قم** [تألیف به سال ۳۷۸ هـ] ، ترجمه
فارسی ، چاپ ۱۳۱۳ ش - تهران ، به کوشش سیدجلال‌الدین تهرانی ، صفحه ۲۱۳ - ۲۱۷ .
- ۵ - رازی قزوینی ، عبد الجلیل بن ابی الحسین بن ابی الفضل : **النقض** (نگاشته
پیرامون سال ۵۶۰ هـ) ، چاپ ۱۳۷۲ ق - تهران ، به کوشش میرجلال‌الدین محدث‌ارموی ،
ص ۶۴۳/۲۲۰/۱۶۵/۱۶۴ .
- ۶ - ابن اسفندیار ، بهاء الدین محمد بن حسن کاتب : **تاریخ طبرستان** [نگاشته
سال ۶۱۳ هـ] ملحقات - قسم سوم ، چاپ کلاله خاور - تهران ، ص ۱۶۰ - ۱۶۱ .
- ۷ - رشید الدین فضل الله : **جامع التواریخ** ، چاپ کتابفروشی اقبال - تهران ،
۱۳۳۸ ش ، به کوشش بهمن کریمی ، ص ۸۰۸ - ۸۰۹ .
- ۸ - مستوفی ، حمد الله : **تاریخ گزیده** [نگاشته شده به سال ۷۳۰ هـ] ، چاپ
تهران - ۱۳۳۶ ش ، به کوشش عبدالحسین نوائی ، ص ۲۰۵ .

ج - چند ماخذ دیگر :

ماخذی که در زیر نام برده می‌شود چند نمونه از کتاب‌هایی به دو زبان فارسی و عربی است که هر یک بخش و عنوانی برای آستانه قم دارد (۱) کتاب‌نامه تفصیلی این گونه مصادر و کتاب‌هایی دیگر که از آن نکته یا نکاتی در این باب و در باره تحولات آستانه استفاده می‌شود - مانند تقریباً همه کتابهای تاریخ دوره صفوی و پس از آن ، و بسیاری از دیوان‌های شعر - نیز مقالات مربوط ، کتابی می‌خواهد .

(۱) رازی - محمد : آثار الحجّة ، چاپ قم - ۱۳۳۲ ش ، جلد یکم ص ۷-۱۰ .
(۲) ارباب قمی - محمد : اربعین الحسینیه ، تهران - ۱۳۳۰ ق ، ص ۴ - ۷ .
(۳) دالمانی - هانری رنه : از خراسان تا بختیاری ، ترجمه فره‌وشی ، چاپ تهران - ۱۳۳۵ ، ص ۸۵۰ - ۸۵۷ .

(۴) فیض - عباس : انجم فروزان ، چاپ قم - ۱۳۲۲ ، ص ۵۶ - ۱۴۴ .
(۵) ارجستانی کچوئی - محمد علی : انوار المشعّین ، مجلد سوم ، باب هفتم ، نور مشعّع سوم : ص ۲۶۸ - ۲۷۵ عکس کتابخانه آقای مرعشی - قم .
(۶) زاهد جلیل (و) زهتایی محمد رضا : ایران زمین ، چاپ تهران - ۱۳۴۸ ، ص ۱۳۴ - ۱۳۵ .

(۷) مجلسی - محمد باقر : بحار الانوار ، چاپ کمپانی ، جلد یازدهم - ص ۳۱۷ و چهاردهم - ص ۳۴۰ ویست و دوم - ۲۹۶/۲۹۷ .

(۸) فیض - عباس : بدر فروزان ، چاپ قم - ۱۳۲۴ ، ص ۵ - ۶ .
(۹) بدایع نگار - میرزا مهدی خان : بدایع الانوار فی احوال سبع الاثمه الاطهار ، چاپ ۱۳۰۶ ق - تهران ، ص ۲۸۵ - ۲۸۸ .

(۱۰) حسینی قمی - محمد مهدی : بوارق ، نسخه ش ۱۸۶ کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار و ش ۳۷۱۰ کتابخانه ملی ملک - تهران .

(۱) به ترتیب الفبایی نام کتاب برخلاف اصول متداول ، چه در این نوشته نیز معمولاً در ارجاعات از نام کتاب استفاده شده است نه مؤلف .

- (۱۱) ارباب - محمد تقی بیك: **تاریخ دارالایمان قم** : چاپ قم - ۱۳۵۳ ، ص ۳۳-۳۷ .
- (۱۲) فیض - علی اکبر: **تاریخ قم** ، مخطوط ، باب سیزدهم و باب چهاردهم .
- (۱۳) قیہی - علی اصغر: **تاریخ مذهبی قم** ، چاپ قم - ۱۳۵۰ ، ص ۸۴-۹۶ .
- (۱۴) طباطبائی تبریزی - محمد حسن: **تبصرة المسافرين** نسخه ش ۱۴ ب کتابخانه دانشکده ادبیات تهران ، ص ۱۱ - ۲۲ .
- (۱۵) آل بحر العلوم - جعفر: **تحفة العالم** فی شرح خطبة المعالم ، چاپ نجف - ۱۳۵۵ ق ، جزء دوم ، ص ۳۶ - ۳۷ .
- (۱۶) مفلس - شیخ محمد حسین: **تحفة الفاطمیین** ، باب سوم از مجلد اول ، ص ۷۶-۲۵۳ نسخه اصل .
- (۱۷) ضیاء السلطنه - میرزا علی مشتاقی نعمت الهی: **تحفة الفقرا** ، چاپ شده در مجلد ۱۶ فرهنگ ایران زمین ، ص ۱۷۴ - ۱۸۴ .
- (۱۸) فیض - عباس: **جدی فروزان** ، چاپ قم - بی تاریخ ، ص ۸۸ - ۱۰۹ .
- (۱۹) کجوری - شیخ باقر واعظ: **جنة النعیم** ، چاپ تهران - ۱۲۹۶ ق ، ص ۴۵۹ .
- (۲۰) فخر الواعظین خلخالی - محمد باقر: **جنات ثمانیه** ، نسخه ش ۲۸ تاریخ آستان مقدس ، خاتمه کتاب .
- (۲۱) قرشی - باقر شریف: **حیة الامام موسی بن جعفر** ، جلد دوم ، چاپ دوم [نجف - ۱۳۹۰ ق] ص ۴۳۸ - ۴۳۹ .
- (۲۲) حسینی رضوی - صفی الدین محمد: **خلاصة البلدان** ، مطلب پانزدهم از فصل سوم از باب چهارم .
- (۲۳) سقا زاده - رضا: **دریای سخن** ، چاپ تهران - کتابفروشی مصطفوی ، جلد یکم ، ص ۱۸۹ - ۱۹۹ .
- (۲۴) مقدس زاده - محمد: **رجال قم** ، چاپ تهران - ۱۳۳۵ ، ص ۶۷ - ۷۳ .
- (۲۵) خوانساری - محمد باقر: **روضات الجنات** ، چاپ هشت جلدی جدید ، جلد چهارم ، ص ۸ - ۹ .

- (۲۶) محلاتی - ذبیح الله : **ریاحین الشریعة** در ترجمه دانشمندان بانوان شیعه ، جلد پنجم ، چاپ تهران - ۱۳۷۵ ق ، ص ۳۱ - ۳۶ .
- (۲۷) خوانساری - محمد بن علی اکبر : **ریاض الرضا** ، مخطوط ، روضه هیجدهم ونوزدهم .
- (۲۸) خوانساری - جمال الدین محمد : **زیارات** ، نسخه کتابخانه آقای مرعشی - قم ، خاتمه کتاب در زیارت معصومه قم و عبد العظیم (ذریعه ۲۰ : ۳۱۷) .
- (۲۹) کارری - جملی : **سفرنامه** ، ترجمه عباس نخجوانی و عبد العلی کارنگ ، چاپ تبریز - ۱۳۴۷ ، ص ۵۴ - ۵۶ .
- (۳۰) دولاواله - پیتر و : **سفرنامه** ، ترجمه شعاع الدین شفا ، چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب - تهران ، ص ۴۳۵ - ۴۳۶ .
- (۳۱) دیولافوا - مادام : **سفرنامه** ، ترجمه فرهوشی ، چاپ تهران - ۱۳۳۲ ، ص ۱۸۵ - ۱۸۸ .
- (۳۲) فلانندن - اوژن : **سفرنامه** ، ترجمه حسین نور صادقی ، چاپ دوم [اصفهان - ۱۳۲۴] ص ۱۰۵ - ۱۰۶ .
- (۳۳) فوریه : **سه سال در دربار ایران** ، ترجمه عباس اقبال ، چاپ تهران - ۱۳۲۶ ، ص ۲۵۸ - ۲۶۰ (۱) .
- (۳۴) نظام الملك - میرزا عبد الوهاب خان : **سفرنامه تهران به شیراز** ، چاپ شده در فرهنگ ایران زمین - مجلد سیزدهم ، ص ۲۰۱ - ۲۰۵ .
- (۳۵) افضل الملك - میرزا غلامحسین خان : **سفرنامه قم** ، نسخه شماره ۶۹۷ کتابخانه مجلس شورای ملی - تهران ، ص ۷۳ - ۷۶/۲۰۶ - ۲۳۳/۴۳۷ - ۴۵۸ (۲) .
-
- ۱ - همچنین سفرنامه‌های دیگر مانند به سوی اصفهان پیرلوتی فرانسوی : ۲۲۵-۲۲۰ و سفر نامه لرد کروزن ۱ : ۱۱ و براون ۱۶۱ : سیاحت درویشی دروغین (آرمینیوس وامبری) : ۲۷۸ و جز اینها .
- ۲ - نسخه چاپی با نام « تاریخ و جغرافیای قم » : صفحات ۵۴ - ۱۴۹/۶۱ - ۲۶۵ - ۲۵۵/۱۶۰ .

- (۳۶) قمی - حاج شیخ عباس : سفینه البحار ، چاپ افست کتابفروشی سنائی - تهران ، جلد دوم ، ص ۳۷۶ - ۳۷۷ و ۴۴۶ .
- (۳۷) شاردن : سیاحت نامه ، ترجمه محمد عباسی ، جلد سوم ، چاپ امیرکبیر - تهران [۱۳۳۶] ، ص ۶۲ - ۷۸ .
- (۳۸) مدرسی طباطبائی - حسین : فرمان‌های ترکمانان قراقویونلو و آق قویونلو ، چاپ قم - ۱۳۵۲ ، ص ۳۸ - ۶۲/۴۳ - ۸۲/۶۷ - ۱۱۸/۸۷ - ۱۲۳ .
- (۳۹) فرهنگ ایران زمین ، مجلد نوزدهم ، تهران - ۱۳۵۲ ، ص ۱۱۸ - ۱۳۵ .
- (۴۰) تهران - سازمان حفاظت آثار باستانی ایران : فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران ، چاپ تهران - ۱۳۴۵ ، ص ۱۸۳ - ۱۸۴ .
- (۴۱) تستری - محمد تقی : قاموس الرجال ، چاپ مرکز نشر کتاب - تهران ، جلد یازدهم ، ص ۳۰ .
- (۴۲) مدرسی طباطبائی - حسین : قم در قرن نهم هجری ، چاپ قم - ۱۳۵۰ ، ص ۱۲۶ - ۱۳۵ .
- (۴۳) قم - اداره فرهنگ : قم را بشناسید ، چاپ قم - ۱۳۲۸ ، ص ۵۰ - ۵۱ و ۳۷ .
- (۴۴) تاورنیه - ژان باپتیست : کتاب تاورنیه ، ترجمه ابو تراب نوری ، چاپ تهران - ۱۳۳۱ ق ، ص ۱۳۷ - ۱۴۰ .
- (۴۵) ارباب - محمد تقی بیک : کتابچه حالات دارالایمان قم ، مخطوط ، فیلم ۳۸۴۳ دانشگاه ، ۳۱ ر - ۳۲ پ .
- (۴۶) افضل‌الملک - غلامحسین خان : کتابچه تفصیل و حالات دارالایمان قم ، نسخه ش ۵۵۱۴ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ، ص ۱۹ .
- (۴۷) فیض - عباس : گنجینه آثار قم ، جلد یکم ، چاپ قم - ۱۳۴۹ ، ص ۳۷۷ - ۶۶۹ .
- (۴۸) رازی - محمد : گنجینه دانشمندان ، جلد یکم ، چاپ تهران - ۱۳۵۱ ، ص ۱۲ - ۲۵ .

- ۴۹) محلاتی - ذیح الله : **مآثر الکبراء فی تاریخ سامراء** ، جلد سوم ، چاپ تهران - ۱۳۲۸ ، ص ۲۴۵ - ۲۴۸ .
- ۵۰) عماد زاده - حسین : **مجموعه زندگانی چهارده معصوم** ، جلد دوم ، چاپ دوم [تهران - ۱۳۳۴] ، ص ۳۷۳ - ۳۸۰ .
- ۵۱) ناصر الشریعه - محمد حسین : **مختار البلاد یا تاریخ قم** ، چاپ دوم ، به کوشش علی دوانی ، قم - ۱۳۴۲ ، ص ۷۳ - ۱۱۳ .
- ۵۲) کرمانشاهی - آقا احمد : **مرآت الاحوال** ، فصل هشتم از مقصد نخست از مطلب پنجم (ش ۵۵۵۱ کتابخانه مجلس) .
- ۵۳) کاشانی - محمد هادی بن شاه مرتضی : **مستدرک الوافی** ، کتاب روضه (مجلد آخر) ، جزء ۱۲ ، باب ماجاء فی فضل قم وآبها وهلهما ، ۶۷-۶۵ پ نسخه اصل متعلق به آقای سید محمود مرعشی در قم .
- ۵۴) نوری - حاجی میرزا حسین : **مستدرک الوسائل** ، چاپ عکسی کتابفروشی اسلامیة - تهران ، جلد دوم ، ص ۲۲۷ .
- ۵۵) آل کمونه حسینی - عبد الرزاق : **مشاهد العترة الطاهرة واعیان الصحابة والتابعین** ، چاپ نجف - ۱۳۶۷ ق ، ص ۱۶۳ - ۱۶۴ .
- ۵۶) قمی - حاج شیخ عباس : **مفاتیح الجنان** ، خاتمه باب سوم (باب زیارات) مطلب دوم .
- ۵۷) خراسانی - ملا هاشم : **منتخب التواریخ** ، چاپ علمیه اسلامیة - تهران ، ص ۴۸۹ - ۴۹۸ .
- ۵۸) قمی - حاج شیخ عباس : **منتهی الامال** ، تهران - ۱۳۳۱ (کتابفروشی علمیه اسلامیة) ، جلد دوم ، ص ۱۶۱ - ۱۶۲ .
- ۵۹) سپهر - عباسقلی : **ناسخ التواریخ** ، جزء امام کاظم ، چاپ تهران - ۱۳۶۶ ق ، جلد سوم ، ص ۶۷ - ۷۱ .
- ۶۰) عاملی - محمد بن حسن ، شیخ حر : **وسائل الشیعه** ، چاپ جدید در بیست مجلد ، جلد دهم ، ص ۴۵۱ - ۴۵۲ .

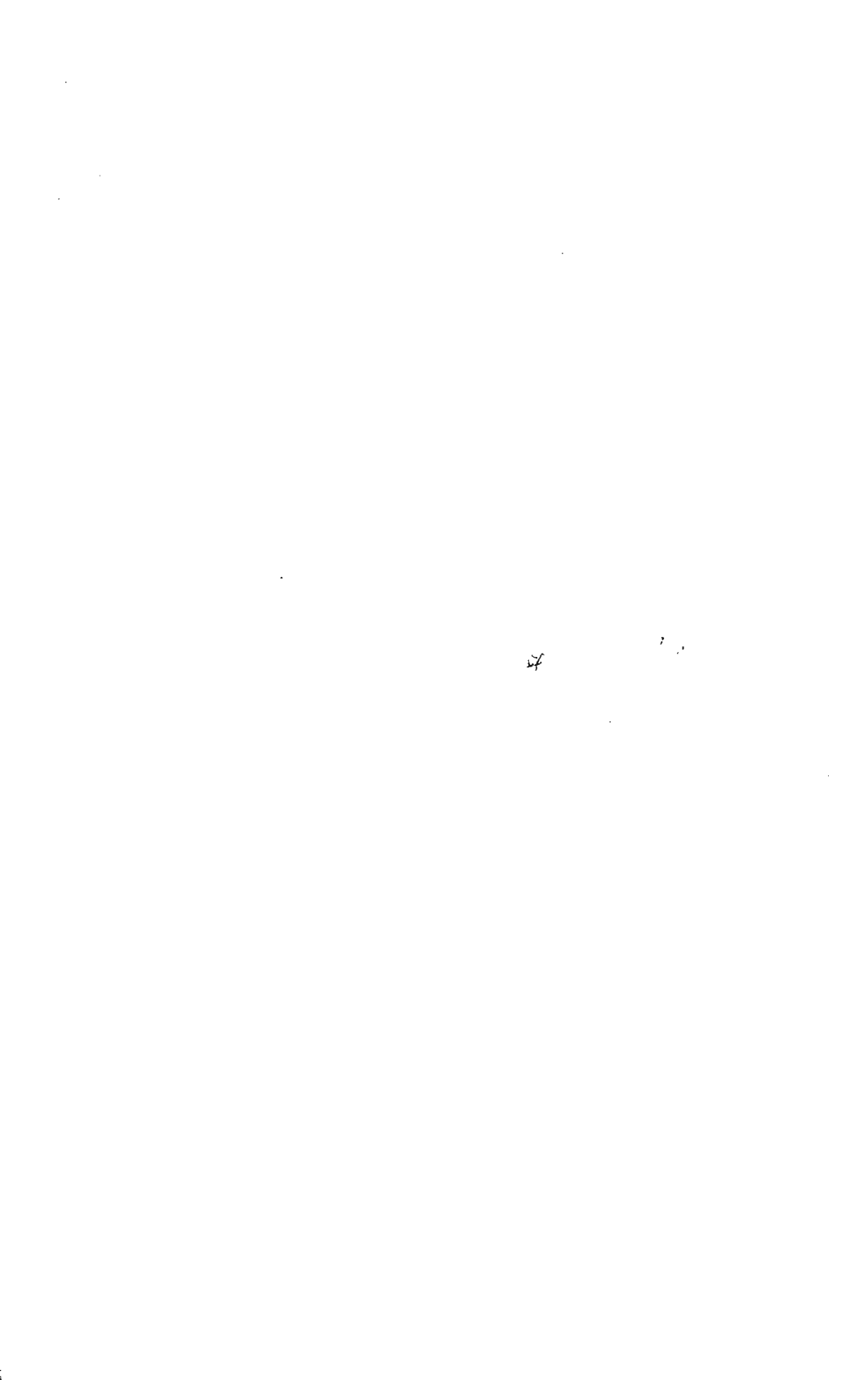
- ۶۱) سایکس - سرپرسی : هشت سال در ایران ، ترجمه حسین سعادت نوری ، چاپ اصفهان - ۱۳۱۵ ، جلد یکم ، ص ۱۵۹ - ۱۶۳ .
- ۶۲) معیر الممالک - دوست علی : یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه ، چاپ تهران ص ۱۵۵ - ۱۵۷ .

* * *

- با آن که بنا نبود در این کتاب شناسی از مقالات مربوط به آستانه مقدس قم سخنی رود مشخصات دو مقاله که بسیار سودمند و ارزنده است در پایان این کتاب نامه آورده می‌شود :
- * ستوده - منوچهر : کتیبه های آستانه مقدسه قسم (مرقد مطهر) ، معارف اسلامی - نشریه سازمان اوقاف - ، شماره ۲ دوره جدید (۱۶ مسلسل) - بهار ۱۳۵۳ ، صفحات ۳۲ - ۳۸ .
- * همایونی - صادق : تعزیه حضرت معصومه (گوشه‌هایی از فولکلور ایران) ، مجله کاوه - چاپ مونیخ ، آلمان غربی - ، شماره ۴۱ و ۴۲ - مرداد ۱۳۵۱ ، صفحات ۱۸۵ - ۱۹۲ .

٢

مجموعة بنا

آستانه قم در حال حاضر مرکب از این بناها و « بیوتات » است :

۱ - خاکجای حضرت سنی فاطمه و بقعه فراز آن با رواقها ، ودو مسجد بالاسر وموزه ، ودوایوان طلا وآینه ، وگنبد ومنارهها .

۲ - صحن عتیق با سر در شمالی آن ومقابر پادشاهان قاجار .

۳ - صحن نو با ایوانها وسردرها ومنارهها .

۴ - مقابر پادشاهان صفوی در مجاورت تربت منور .

سبک ترکیب بیوتات ومرافق مزبور چنین است :

در میان ، بقعه منور است که برفراز تربت شریف بنیاد گردیده وگرداگرد آن رواقهاست . در شمال بقعه ایوان طلا ودر شرق ایوان آینه دو مدخل رئیسی حرم است که برابر هر یک صحنی گسترده (در شرق صحن نو ودر شمال صحن عتیق) قرار دارد . رواق غربی بقعه به مسجد بالا سر می پیوندد که مسجد نو بنیان « اعظم » اثر مرحوم آیت الله بروجردی پیشوای پیشین شیعه در مجاورت آن قرار گرفته است . در سوی جنوب وجنوب غربی مقابر پادشاهان صفوی وپس از آن صحن مقابر مزبور است که اکنون به مسجد موزه تبدیل یافته است .

۱ - حرم و بیوتات متبرک

تربت منور [تصاویر شماره ۲ - ۱۲] :

مرقد شریف حضرت سنی فاطمه در میان بقعه با بلندی ۱/۲۰ و درازا و پهنای ۲/۹۵ در ۱/۲۰ متر قرار گرفته و با کاشی های نفیس و زیبای زرقام آغاز قرن هفتم پوشیده شده است . سازنده این کاشی ها محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین است که چند اثر دیگر از او می شناسیم^۲.

کاشی های روی مرقد که لوح مزار شمرده می شود مرکب از پانزده قطعه خشت بزرگ (۶۰ × ۴۰ سم) است که در پنج ردیف - هر ردیف سه عدد - قرار گرفته و متن آن با نقش و نگارهای ظریف و کتابه های قرآنی به این شرح

۱ - چنین است نام نیای محمد بن ابی طاهر در اینجا .

۲ - تعلیقات عرائس الجواهر : ۳۷۴ - ۳۷۸ چاپ انجمن آثار ملی و مصادر آن

دیده شود .

۱ - گرداگرد خشت‌ها در لبهٔ مرقد از چهار سو کتیبه‌ای است به ثلث برجسته در زمینه گل و بوتهٔ طلائی که متن آن صلوات کبیر است به این شرح :

اللهم صل على المصطفى والمرضى والبتول والحسن المجتبی
والحسین الشہید والسجاد والباقر والصادق والکاظم والرضا
والتقی والنقی والزکی والعسکری والامام المنتظر المہدی
صلوات الله علیہم اجمعین واصحابہ الغر الراشدین . اللهم وال من
والاھم وعاد من عادھم وانصر من نصرھم واخذل من خذلھم
والعن من ظلمھم وعجل فرجھم واهلك اعدائھم . اللهم احشرنا
مع آل طه ویس بمحمد والائمة الھادین (۱) .

۲ - سپس کتیبه‌ای دیگر است با پهنای بیش از ۱۵ سانتی متر گرداگرد مرقد به ثلث برجسته که متن آن پس از بسمله « آية الكرسي » است تا « یخرجونھم من النور الى الظلمات . اولئك » و کتیبه در همین جا پایان می‌گیرد . آغاز این کتیبه از گوشهٔ راست پایین مرقد است .

۳ - پس از آن کتیبه‌ای دیگر است گرداگرد مرقد با پهنای چند سانتی متر به نسخ ریز متضمن آیات ۱۶ - ۳۷ سوره آل عمران^۳ که از گوشهٔ راست بالای

۱ - نگارندهٔ سطور چند سال پیش که به منظور نصب ضریح نو ، ضریح پیشین را برداشته بودند از لوح مورد سخن و دیوارهٔ کاشی گرد مرقد دیدار کرد و یادداشت برداشت . شگفت آن که در میان یادداشت‌های مربوط از این کتیبه یادی نیافت . بنا بر این متن این کتیبه اصل وجود آن مستند است به مقالهٔ آقای منوچهر ستوده در نشریۂ معارف اسلامی ، ش ۱۶ : ص ۳۳ .

۲ - قرآن کریم ، سورهٔ بقرہ ، آیات ۲۵۷ - ۲۶۰ .

۳ - قرآن کریم ، سورهٔ سوم (الصائرين والصادقين والقانتين . . . تا : وسیح بالعشی والابکار) .

مرقد با «بسمله» آغاز شده و در همان جا با عبارت «صدق الله العظيم» انجام گرفته است .

۴ - پس از آن گرداگرد ، کتیبه‌ای دیگر است به خط کوفی دوره تکامل با پهنایی همانند کتیبه دوم که متن آن آیه « انما ولیکم الله ورسوله . . . » است تا عبارت « قل یا اهل الکتاب هل تنقمون منا »^۲.

این کتیبه در بالای لوح مزار نزدیک نخستین ردیف کاشی‌ها با انحراف و انحنا به داخل متن به شکل سه گوشه درآمده و به این ترتیب دولچکی از نقش و نگارهای زیبا و ظریف در پیشانی لوح پدید آمده است که بر حسب معمول لوح‌های مشابه با دوگویی فیروزه فام در دو سو آراسته شده است .

۶/۵ - آرایش اسپر تولید شده از انحاء کتیبه مزبور تا پایین نقش و نگارهای بدیع همانند لچکی‌های پیشانی است جز آن که گرداگرد دوخست میانه ردیف سوم و چهارم در دو سو و بالا کتیبه‌ای با پهنای حدود ده سانتی متر به ثلث طلایی مشتمل بر شش آیه آغاز سوره تبارک^۳ (تا « عذاب جهنم و بیس المصیر . صدق الله العظيم ») و در خست میانه ردیف چهارم گذشته از آن کتیبه سه جانبی دیگری نیز با پهنای چند سانتی متر متضمن آیات ۱۰ - ۱۳ سوره یونس^۴ (تا « فلما کشفنا عنه ضربه مر ») به ثلث ریز قرار دارد .

به این ترتیب بر روی کاشی‌های لوح مرقد چهار کتیبه سراسری و دو کتیبه سه جانبی یکی گرد دوخست میانه و دیگری گردخست وسط ردیف چهارم قرار دارد

۱ - قرآن کریم ، سوره مائده (۵) ، آیه ۶۱ به بعد .

۲ - آغاز آیه ۶۵ همان سوره .

۳ - قرآن کریم ، سوره ۶۷ .

۴ - قرآن کریم ، سوره ۱۰ .

و جز اینها عبارت زیر نیز در بالای خشت میانهٔ ردیف پایین به خط برجسته میان چهار گوشه‌ای مستطیل خوانده می‌شود :

کتبه وعمله محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین

بدنهٔ مرقد از چهار سو با قطعات بزرگ و کوچک کاشی آراسته شده و در بالا و پایین آن، دو کتیبهٔ پهن بر خشت‌های بزرگ به ثلث درشت زیبا درز مینهٔ آراسته میان دو حاشیهٔ چند سانتی متری از آیات قرآنی دیده می‌شود . متن کتیبهٔ درشت بالا که مانند همهٔ نوشته‌های دیگر بدنه از زاویهٔ شمال غربی آغاز می‌شود چنین است :

امبر ترکیب هذه الكتابة الصينية العبد الضعيف الفقير المحتاج
الى رحمة الله تعالى وغفرانه مظفر بن احمد بن اسمعيل
ابن الوزير الشهيد معين الدين احمد بن فضل بن محمود
ابتغاء لمرضاة الله تعالى وتقرباً اليه والى رسوله محمد وآله
الطاهرين صلوات الله عليه وعليهم اجمعين . اللهم اغفر للمؤمنين
والمؤمنات والمسلمين والمسلمات الاحياء منهم والاموات
برحمتك يا ارحم الراحمين . كتبه ابو زيد فى الثانى من
رجب سنة ٦٠٢ .

در حاشیهٔ بالای این کتیبه سورهٔ یس تا آیهٔ ٤١ و در حاشیهٔ پایین آیات ٤٢-٨٢ نوشته شده . و دو آیهٔ باقی ماندهٔ این سوره و سپس سورهٔ « هل اتى » در حاشیهٔ بالای کتیبهٔ درشت خط پایین - که متن خود آن دو آیه پایان سورهٔ بقره : « آمن الرسول بما نزل اليه من ربه . . . » با رقم و عبارت « صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم ونحن على ذلك من الشاهدين . كتبه ابو زيد » در پایان است - خوانده می‌شود . حاشیهٔ زیرین این کتیبه نیز سورهٔ « الرحمن »^٣ است .

١ - قرآن کریم ، سورهٔ ٣٦ .

٢ - قرآن کریم ، سورهٔ ٧٦ .

٣ - قرآن کریم ، سورهٔ ٥٥ .

آرایش بدنه در فاصله این کتیبه‌ها پنج ردیف قطعات کاشی کوکبی و نیمه کوکبی با متن نقش و نگار و حاشیه‌ها از سوره‌های کوچک و روایات کوتاه مذهبی و گاه ابیات فارسی به خط نسخ است که فواصل میان آنها را با قطعات کاشی فیروزه‌ای پر کرده‌اند. چهار لبهٔ بدنهٔ مرقد در زاویه‌ها از هر دو سو آراسته به حاشیه‌ای با پهنای نزدیک بیست سانتی متر از خشت‌های زمینه طلایی محرابی شکل با نقش و نگار در متن و روایات کوتاه و عبارات مقدس در حاشیه است که از کاشی‌های بدنه متمایزند و در پایان کتابهٔ حاشیهٔ یکی از آنها رقم « کتبه علی بن محمد بن ابی طاهر » دیده می‌شود.

دیوارهٔ کاشی (تصاویر شمارهٔ ۱۳ - ۱۸) :

گرداگرد مرقد منور دیواره‌ای به بلندی دو متر، و درازا و پهنای تقریبی $4/80 \times 4/40$ متر قرار دارد که آن را اعتماد الدوله قاضی جهان حسینی^۱ در سال ۹۵۰ بنیاد نهاده و با کاشی معرق آراسته است. این دیواره اکنون با ضریح سیمین پوشیده است.

زمینهٔ کاشی‌های مزبور لاجوردی و نقش و نگار، و در قسمت بالای دیواره کتیبه‌ای است به ثلث سفید با پهنای تقریبی بیست سانتی متر و با این متن :

اللهم صل علی النبی محمد المصطفی وصل علی الامام
 علی المرتضی وصل علی سیده النساء العالمین (کذا) و . . . (۲)
 وصل علی الامام زین العابدین وصل علی الامام الباقر محمد
 وصل علی الامام الصادق جعفر وصل علی الامام الکاظم موسی

- ۱ - وزیر طهماسب . بنگرید به : احسن التواریخ روملو ، نیز عالم آرای عباسی : فهرست نام‌ها . نیز رساله اسدییه در نسب : ص ۲۵ چاپ ۱۳۵۳ ش .
- ۲ - این قسمت که مشتمل بر نام حسنین (ع) بوده به علت قرار گرفتن پشت در طلای روضهٔ مقدس دیده نمی‌شود .

وصل على الامام على الرضا وصل على الامام محمد التقي
وصل على الامام على النقي وصل على الامام العسكري وصل
على الامام التمام محمد المهدي الهادي صاحب الزمان وخليفة
الرحمن القائم بالحق الداعي الى الصدق المطلق صلوات الله
عليه وعليهم .

اتفق عمارة هذه الروضة المنورة المقدسة التي شرفتهاسمية
قرة عين النبي فاطمة بنت مولانا وسيدنا ابي ابراهيم موسى
ابن جعفر بن محمد بن علي بن الحسين اخوه الحسن بن علي
بن ابي طالب وعمه محمد التقي وعلى النقي والحسن الزكي
ومحمد المهدي صاحب العصر والزمان وخليفة الرحمن [في
زمن] باسط مهاد الامن والامان ما حي الكفر والطغيان ناشر
العدل والاحسان هادي الخلائق الى اشرف الاديان السلطان
ابن السلطان ابو المظفر طهماسب بهادر خان خلد الله تعالى
ملكه وسلطانه وافاض على العالمين بره واحسانه وابد ظلال
معدلته على مفارق المسلمين الى يوم الدين . كتبه على الحسيني
سنه ٩٥٠ .

در هريك از سه ضلع شمالی و جنوبی و شرقی دو چهار گوشه مستطیل برای
دیده شدن مرقد منور به جای گذارده شده و اکنون جز آن در قسمت پایین پا
(شرقی) به مقدار يك در برای ورود به داخل روضه مقدس باز و مرقد شریف به
درستی و کمال نمودار است .

در جانب راست این در گاه ، در آغاز بدنه شرقی میان تزیینات نقش و نگار
کاشی ، ترنجی است چهار گوشه که در میان آن این عبارات به ثلث دیده می شود:

امر ببناء هذه العمارة . . .

اعتماد الدولة القاهرة القاضي جهان الحسيني

مدخل ورود روضه مقدس پیش تر از سوی شمال بوده که فتحعلی شاه دری

پوشیده باصفحات زرین بر آن نیاز داشته است . بالای این در-چنان که در تصویر دیده می‌شود - قصیده‌ای از فتحعلی خان صبا در بیست و دو بیت نوشته شده و بیت آخر آن چنین است :

بنوشت صبا ز بهر تاریخ زرین بود این در از شه‌نشاہ
که برابر با سال ۱۲۱۳ است .

این دیواره کاشی - چنان که گذشت - با ضریح سیمین پوشیده شده است . در پایه ضریح مزبور بر سنگ‌های مرمر قصیده‌ای از صبا با تاریخ ۱۲۴۰ و بر بالای ضریح قصیده‌ای از شاعری قمی کتیبه بوده که در تعویض اخیر نیز عیناً تجدید گردیده است^۱.

حرم [تصاویر ۱۹ - ۲۰] :

بقعه‌ای که اکنون بر فراز تربت منور استوار است از آغاز دوره صفوی است و چنان که گذشت آن را شاه بیگی بیگم دختر مهماد بیک بکتاش موصولو ، همسر شاه اسماعیل به سال ۹۲۵ در جای ساختمان پیشین حرم بنیاد نهاده است . باز گذشت که مقرنس کاری سقف در میانه قرن دوازدهم تجدید شده است . بدنه و سقف این بنا آراسته به کاشی‌های نفیس معرق بوده که در میانه قرن سیزدهم به وسیله کیکاوس میرزا فرزند فتحعلی شاه - که آن هنگام حاکم قم بود - با آینه پوشیده شده است . از آرایش‌های کاشی ظریف قرن دهم تنها مشبک‌های گرداگرد بر جای مانده که نمودار چگونگی تزیینات پیش است .

نمای عمومی بنا از سطح بقعه تا بالای نخستین کتیبه سراسری - که مسافت

۱ - متن اشعار در کتاب راهنمای قم ، نشریه آستانه قم به سال ۱۳۱۷ : ص ۵۴ -

۵۵ و مختار البلاد ناصر الشریعه : ۷۸ - ۷۹ چاپ دوم دیده می‌شود .

تقریبی آن به شش متر و اندی می‌رسد - هشت گوشه باهشت صغه در اضلاع بقعه است و پس از آن قاعده گنبد و سقف با مقرنس‌های تزیینی به تعداد زیاد قرار دارد. ازاره بنا تا نزدیک يك مترو نیم از سنگ مرمر است و پس از آن کتیبه‌ای سراسری از کاشی معرق به خط ثلث طلایی و سفید در زمینه لاجوردی با پهنای سی و چند سانتی متر میان دو حاشیه از کاشی فیروزه‌ای دیده می‌شود. این کتیبه در درگاه‌های هشت گانه بریده می‌شود و آغاز آن کنار در ورود از ایوان طلا و انجام آن در جانب دیگر همین در است. با این تذکر که پیش تر میان حرم و رواق جنوبی (خاکجای شاه صفی) با دیوارهای گویا مشبك بسته بوده و قسمتی از کتیبه نیز بر این دیوار قرار داشته است که پس از تغییر شکل بقعه شاه صفی و برداشته شدن دیواره، آن قسمت از کتیبه بر دیوار غربی بنای مقبره - که کتیبه اصلی آن فرو ریخته بود - نصب، و در ردیف آن باقی کتیبه با استفاده از متن و خط کتیبه حرم تکمیل شده است. با نقل این قسمت از کتیبه حرم به رواق مزبور، دو کلمه پایان روایتی که در اینجا نوشته بوده بر پایه شرقی در گاه جنوبی بر جای مانده است که در متن منقول کتیبه خواهیم دید.

متن این کتیبه چند حدیث نبوی است در مورد دوستی خاندان پیغمبر و ستایش از پیروان آنان، که تکمیل بحث را به نقل آن تبرک می‌جوید:

بسمه تیمناً بذكره - روی عن الامام الذی هو بالحق ناطق
 ابی عبد الله جعفر الصادق علیه الصلوة والسلام مسنداً الی
 رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم : اذا كان يوم القيامة نادى
 مناد ايها الخلائق انصتوا فان محمداً يكلمكم [در گاه شمال
 غربی] فینصت الخلائق فيقول النبي يا معشر الخلائق من كان
 له عندی يد او منة او معروف فليقم حتى اكافيه فيقولون يا باننا

۱ - در تحفة الفاطميين (۱ : ۱۳۹ نسخه اصل) می‌نویسد : « ازاره بقعه مطهر کاشی معرق بود . در سال ۱۳۰۵ میرزا اسماعیل خان امین الملك آن کاشی را خراب نموده ، سنگ مرمر می‌نماید » .

وامهاتنا ای بسد او منة او معروف لنا اليك والمنة والمعروف
 [درگاه غربی] لله ولرسوله على جميع الخلائق . فيقول بلى
 من آوى احداً من اهل بيتي ورواهم وكساهم من عرى واشبع
 جانعهم فليقيم حتى اكافيه فيقوم اناس قد فعلوا ذلك فيأتي النداء
 من عند الله يا محمد يا حبيبي [درگاه جنوب غربی] قد جعلت
 مكافاتهم اليك الجنة فاسكنهم من حيث شئت ، قال فيسكنهم
 في حيث الوسيلة . قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : شيعه
 على هم الفائزون [درگاه جنوبي] بقلبه ولسانه . صدق رسول
 الله . قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم مثل اهل بيتي كمثل
 سفينة نوح من ركب فيها نجي ومن تخلف عنها غرق . صدق
 رسول الله . قال النبي [درگاه جنوب شرقی] صلى الله عليه
 وآله وسلم اني اوشك ان ادعى فاجيب واني تارك فيكم الثقيلين
 كتاب الله جبل ممدود من السماء الى الارض وعترتي اهل بيتي
 فانظروا كيف تخلفونني فيهما . صدق . قال النبي صلى الله
 [درگاه شرقی - ايوان آينه] عليه وآله وسلم الجنة حرمتم على
 من ظلم اهل بيتي وآذاني في عترتي و من اصطنع صنيعه الي
 احد من بني عبدالمطلب ولم يجازه عليها فانا اجازيه عليها اذا
 لقيني غداً يوم القيامة . صدق . قال النبي صلى الله عليه وآله
 واولاده وسلم [درگاه شمال شرقی] والذي نفس محمد بيده
 لو ان عبداً جاء يوم القيامة بعمل سبعين نبياً ما قبل الله ذلك
 منه حتى يلقيه بولايتي وولاية اهل بيتي . وقال النبي انا واهل
 بيتي شجرة في الجنة واغصانها في الدنيا فمن شاء اتخذ الي
 ربه سبيلاً . صدق رسول الله .

کتابخانه در همین جا در درگاه شرقی پایان گرفته است .

پس از آن بدنه بقعه تازی کتیبه سراسری نخستین - که نزدیک سه متر مسافت
 است - آینه کاری است که در دو صفحه زرین پنج سطری با يك متن که میان آینه

کاری‌های دوسوی در گاه ورود شمالی (از سوی ایوان طلا) بر پایه‌ها نصب است
تاریخ انجام آن چنین ذکر شده است :

« بنای آینه کاری بقعه مبارکه در اواخر دولت خاقان خلد
آشیان فردوس مکان اسکنه‌الله فی روضات الجنان فتحعلی شاه
قاجار در اوائل دولت بندگان اسکندر شان دارا دربان قیصر
پاسبان السلطان بن السلطان بن الخاقان بن الخاقان
ابن الخاقان السلطان محمد شاه قاجار خلد الله ملکه ودولته
الی یوم المیعاد صورت اتمام پذیرفت وبانی این بنا سرکار
عظمت مدار نواب مستطاب والا شاهزاده اعظم کیکاوس میرزا
زید عمره ودولته جهت آموزش خاقان فردوس مکان غفر الله
له . سنة ۱۲۵۱ .

متن کتیبه سراسری یاد شده نیز که به خط ثلث برجسته با پهنای بیش از نیم
متر گچ بری شده است نخست در اسپر در گاه شمالی - بالای در ورود از ایوان
طلا - سه بیت عربی در مدح حضرت مولای متقیان با این مطلع و مقطع :

سلام علی سید الاولیا ومن جساء فی حبه انما

.....

وهل غیره زوج فاطماً وفی غیره هل اتی «هل اتی»

و پس از آن سوره دهر و پنج آیه - پایان سوره حشر و سپس با فاصله «قال
الله تعالی» آخرین آیه سوره فتح (محمد رسول الله والذین معه . . .) است که به
جمله «صدق الله العظيم وصدق رسوله الکریم ونحن علی ذلك من الشاهدین»
در جانب راست همان در گاه پایان می‌پذیرد.

۱ - قاضی احمد قمی در کتاب گلستان هنر که پیرامون سال ۱۰۱۵ به نگارش درآمده
است می‌نویسد : «مولانا حیدر قمی - شاگرد حافظ قنبر شرفی است . خطوط ستها
خوش می‌نوشته وخط کوفی را هم نیکو می‌نوشته ودر قم ادیب بوده . . . کتابهای بیرون
ودرون گنبد حضرت معصومه سلام الله علیها به خط اوست ودر زاویه حسینه نیز در صفة عمارت

پس از این کتیبه پوشش سقف و پایه‌های آن تا نقطه مرکزی مقرنس کاری است که با آینه تزیین شده ، و گرداگرد قاعدهٔ درونی گنبد - چنان که گذشت - هشت مشبك با آرایش‌های ظریف کاشی از پیش برجاست .

گنبد :

بر فراز تربت منور گنبدی به بلندی شانزده متر (از سطح بام) برپاست که در سال‌های ۱۲۱۵ - ۱۲۱۸ به دستور فتحعلی شاه پس از برداشتن قبهٔ پیشین بنا و باخشت‌های زرین آراسته شده و کارتذهیب آنرا « استاد محمود معمار قمی » به پایان برده است .

محیط قسمت استوانه‌ای گنبد از درون حرم ۲۸/۶۶ و از بیرون ۳۵/۶۰ است که از سطح بام تا نود سانتی متر آجر تراش و سپس تا یک متر دیگر از کاشی خشتی فیروزه‌ای ، و پس از آن چهار متر باقی ماندهٔ ارتفاع ساقهٔ گنبد و ۶۰ سانتی متر مقرنس روی آن ثانوک گنبد همه با خشت‌های زرانود آراسته شده است^۲.

متن کتیبهٔ گرداگرد گنبد به نستعلیق آقا مهدی ملک‌الکتاب طهرانی قصیده‌ای از فتحعلی‌خان صبا به شرح زیر است که در میان هر دو مصرع آن نام‌های پروردگار (یا غفران ، یا سبحان ، یا حنان ، یا منان . . .) و میان هر دو بیت نام « السلطان فتحعلی شاه قاجار » به ثلث محمد الحسینی نقش گردیده است . کتیبه از شمال (سمت ایوان طلا) آغاز می‌شود :

آتش موسی عیان از سینه سینا ستی

یا که زرین بارگاه بضعة موساستی

کتابه‌های ثلث و کوفی به خط اوست . . . » : ص ۲۳ نسخه شماره ۱۴۳۲ کتابخانهٔ سالار جنگ حیدرآباد ، ص ۳۳ چاپ بنیاد فرهنگ ایران .

۱ - مآثر سلطانی : پایان وقایع سال ۱۲۱۵ .

۲ - اندازه‌ها از کتاب راهنمای قم ، نشریهٔ آستانهٔ قم به سال ۱۳۱۷ : ص ۴۲-۴۳ .

بضعة موسى بن جعفر فاطمه كز روى قدر
 خاك درگاهش عبير طره حورا ستي
 نو گلى رنگين زطرف گلشن ياسين بود
 آيتى روشن به صدر نامه طاهاس تي
 پرتوى از آفتاب اصطفای مصطفاست
 زهره‌اى از آسمان عصمت زهرا ستي
 بستي صحن حريمش را به پا طاق حرم
 كين مكان عزت وآن مسكن عزا ستي
 صحن او را هست اقصى پايه عزت چنان
 كز شرف مسجود سقف مسجداقصا ستي
 محمدصادق ناطق اصفهانى قصيده‌اى درباب تذهيب اين گنبد دارد كه طبق
 معمول برخى قصائد ديگر او هر مصرع آن ماده تاريخ بناست و متن آن در ديوان
 وى وچندين مجموعه و جنگك مخطوط كتابخانه‌هاى دانشگاه وجز آن ديده‌مى شود
 ودر بسيارى جاها از جمله ريحانة الادب ٤ : ١٥٤ - ١٥٦ (چاپ اول) نيز به
 چاپ رسيده است .

رواقيها :

گرداگرد روضه منور را رواقيهاى حرم فرا گرفته است كه در اينجا به اجمال
 يكايك وصف مى شود :

در سوي جنوب رواقي با درازا وپهنای ٨/٧٠ در ٥/٧٠ متر قرار دارد كه
 فاصل ميانه روضه منور و مسجد موزه است . اين رواق كه به وسيله امين السلطان
 در سال ١٣١٨ به اين صورت تزيين گرديده است پيش تر به عنوان مقبره شاه صفى
 شناخته مى شد و بدنه و سقف آن - بنا بر آنچه از وصف‌هاى سفرنامه نويسان اروپايى
 كه در دوره صفوى از قم ديدار کرده اند (به خصوص شاردن كه وصف دقيق تری

نموده است) واز تصویر چاپ شده در سیاحت نامه شاردن^۱ برمی آید - باتزیینات ظریف هنری آراسته بوده است . گرداگرد بنا کتیبه‌ای سراسری بوده که بر آن سوره جمعه را به خطوط طلائی نقش نموده بودند^۲. لیکن تزیینات مزبور به گذشت روزگار فرو ریخته و در دوره قاجار چنان که دیدیم تجدید شده است^۳.

ازاره این رواق همانند روضه منور به بلندی ۱/۸۰ متر از سنگ مرمر است که بر فراز آن کتیبه‌ای در بدنه دو سو به خط ثلث طلائی در زمینه لاجوردی بر کاشی معرق میان دو حاشیه هشت سانتی متری کاشی فیروزه‌ای دیده می‌شود . قسمت اول این کتیبه چنان که گذشت از همان کتیبه سراسری حرم و باقی آن نیز بر اساس متن و خط آن است . متن کتیبه مزبور در دو بدنه روبه روی هم میان درگاه بقعه شاه عباس و حرم ، و در گاه رواق جنوب شرقی و حرم عیناً یکی است که تکرار شده و آن چنین است :

قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم : اربعة انا لهم شفیع یوم
القیامة ولواتوا بذنوب اهل الارض ، المکرم لذریتی والقاضی
لهم حوائجهم والساعی لهم فی امورهم عندما اضطرروا الیه
والمحب لهم بقلبه ولسانه .

در پایان کتیبه بدنه میان درگاه رواق جنوب شرقی و حرم افزوده شده است:

صدق رسول الله صل الله [کذا] . حسب الامر حضرت میرزا
علی اصغر خان صدر اعظم اتمام یافت ۱۳۱۸ .

۱ - ترجمه فارسی ، ج ۱ ، برابر صفحه ۴۸ و اسناد مصور اروپاییان ۲ : ش ۴۱ .

۲ - سیاحت نامه شاردن ۳ : ۷۳ - ۷۴ .

۳ - گفته شده است که بنای اصلی مقبره نیز تا پایه‌ها ویران شده و سقف کنونی در دوره قاجار به جای سقف پیشین بنیاد گردیده است (تعلیقات ج ۳ سیاحت نامه شاردن : ۴۰۴) لیکن این گفته نباید درست باشد .

پس از پایان متن پیش در دنباله کتیبه بدنه میان حرم و درگاه بقعه شاه عباس این متن آغاز می شود که چند کلمه ای در همین بدنه و باقی مانده در دو بدنه رو به روی یکدیگر ، میان درگاه های یاد شده تا مسجد موزه نوشته شده است :

قال الصادق عليه السلام : اذا كان يوم القيامة نادی مناد
ايها الخلاق انصتوا فان محمداً صلى الله عليه وآله يكلمكم
فتنصت الخلاق فيقوم النبي صلى الله عليه وآله فيقول يا معشر
الخلاق من كان له عندي يد او منة او معروف فليقم حتى اكافيه
فيقولون بائنا وامهاتنا اي يد او منة او معروف لنا اليك والمنة
والمعروف لله ولرسوله على جميع الخلاق ، فيقول بلى من
آوى احداً من اهل بيتي ورواهم وكساهم من عرى واشبع
جانهم فليقم حتى اكافيه ، فيقوم اناس قد فعلوا ذلك فيأتي
الدعاء من عند الله يا محمد يا حبيبي قد جعلت مكافاتهم اليك
الجنة فاسكنهم من حيث شئت ، قال فيسكنهم في حيث الوسيلة.

بالای این کتیبه بدنه و سقف بنا سراسر آراسته به کاشی های معرق لاجوردی همین دوره است که در میان آنها پایین قوسی غربی طاق بند مجاور حرم عبارت « عمل حاجی غلامعلی » خوانده می شود .

بالای سقف این رواق سراسر غرفه ای است که از يك سو به روضه منور و از سوی دیگر به دیوار مسجد موزه می پیوندد .

* * *

در مدخل روضه منور از سوی ایوان آینه در شرق نیز رواقی است که اکنون از جنوب تارواق جنوبی و از شمال تا کنار دارالحفاظ ادامه یافته ، و به این ترتیب گرداگرد روضه را از جنوب تا آخرین نقطه زاویه شمال شرقی فرا گرفته است . این رواق ها که سراسر آراسته به آینه کاری (با ازاره مرمر) و از همین رو دارای جلوه ای خاص است جایگزین تقسیمات پیشین است که به عنوان مسجد

یابین پا و خزانه و کشیک خانه وجود داشت . در همه این رواق گسترده کتابه‌ای جز یکی دو نوشته کوتاه نو بر متن آینه‌ها دیده نمی‌شود^۱.

رواق میانه با دو در که هر دو به تازگی بر حرم نیاز داشته شده است یکی در مدخل ورود از ایوان آینه و دیگری در مدخل روضه منور محدود می‌شود . این رواق گنبدی دو پوش دارد که در بالا ، روی سقف ، دو غرفه آینه کاری با شاه نشین‌ها و صفه‌ها بر پایه هشت ستون آینه کاری و گچ بری زیبا ساخته شده است .

* * *

در جانب غرب روضه منور نیز سراسر رواقی است که میانه حرم و مسجد بالا سر قرار دارد و از دو سوی دیگر به صحن عتیق و خاکجای شاه عباس دوم می‌پیوندد و به همه اینها راه و درگاه دارد . و به این ترتیب جز در سوی ایوان طلاگرداگرد حرم را رواق‌ها فرا گرفته است چه بنای مقبره شاه عباس در زاویه جنوب غربی نیز کنون در حکم رواق است و آن پس از این ذیل سخن از « مقابر پادشاهان صفوی » وصف خواهد شد .

رواق مورد بحث مرکب از سه قبه است که اصل بنای دو قبه رفیع آن از

۱ - پیش تر سنگ نبشته‌ای در این رواق بردیوار نصب بود بامتن زیر که اکنون نیست :

در ایام خاقان جم بارگاه	خدیسو جهانگیر عباس شاه
سلیمان غلامی زخیل درش	به اقبال شه ساخت این بارگاه
همین بس بود بهر اوصاف او	که شد سایبان بر سر قبر شاه
شهی کوبه عصمت نظیرش نبود	از آن گشت معصومه اش جایگاه
بهشت برین بوده مأوای او	همین گشت تاریخ آن قبله گاه
چو این جنت آباد اتمام یافت	به سعی سلیمان و اقبال شاه
غیاثی بی سال تاریخ گفت	سلیمان ثانی زد این بارگاه

[۱۰۵۳]

شاهزاده تقی میرزا حسام السلطنه فرزند فتحعلی شاه قاجار به سال ۱۲۳۶ و سومی با سقفی کوتاه حجره غربی مجاور ایوان طلاست که پیش تر مقبره بوده و اکنون از آن صورت خارج و به رواقها منضم گردیده است .

ازاره رواق مورد بحث سراسر به بلندی دو متر و نیم سنگ مرمر و بالای آن همه آینه کاری است که نوبیان است با کتیبه‌ای نیز نو که در همین دو سه سال اخیر افزوده شده است .

سقف قبه شمالی رواق با کاشی معرق آراسته شده است .

مسجد بالاسر :

پس از رواق غربی بنایی است وسیع و نو ، چهارده در چهل و هشت متر، که بر سراسر آن سقفی بی‌ستون سایه افکننده و « مسجد بالاسر » نامیده می‌شود. این سقف بزرگ از فراز مقبره شاه سلیمان نیز که در میان قسمتی از این بنا افتاده است می‌گذرد. دیواره و نورگیرهای مسجد با کاشی معرق و سنگ و کتیبه‌های قرآنی آراسته شده است که همه نو و از چند سال اخیر است .

مسجد موزه [ش ۲۱ - ۲۴] :

در جنوب روضه منور نیز پس از گذشتن از رواق جنوبی گنبدی بزرگ است که پیش تر « صحن زنانه » خوانده می‌شد و اکنون « مسجد موزه » نام دارد . پوشش سقف و قاعده گنبد و محراب با کاشی کاری زیبا و بدیع و کتیبه‌های متعدد، و دیواره‌ها با آینه به سبکی جالب آرایش شده که همه آنها نو و از سی سال اخیر است .

این بنا در مجموع از آثار ماندنی هنر این عصر شمرده می‌شود .

۱ - کتیبه گرداگرد بنای پیشین مسجد بالاسر .

ایوان طلا و مرافق و مناره‌ها [ش ۲۵ - ۴۰] :

در مدخل حرم از جانب شمال « ایوان طلا » قرار گرفته است که سر در ورود حرم از آن سو شمرده می‌شود . بنای این ایوان هم زمان با ساختمان کنونی حرم در دوران شاه اسماعیل صفوی به سال ۹۲۵ انجام گرفته و بادو ایوان کوتاه‌تر دیگر که در چپ و راست آن قرار دارد از آثار خوب نیمه نخستین قرن دهم به شمار می‌رود .

این ایوان با دهانه و پهنای ۹ در ۸/۷۰ متر و بلندی چهارده متر ، ازاره آن در هر سه سو از کف تا بلندی ۱/۸۰ متر آراسته به قطعات کوچک کاشی فیروزه‌ای هشت گوشه ، و در میان آنها قطعات کوچک‌تر قهوه‌ای رنگ است که با حاشیه‌ای از کاشی زمینه لاجوردی نقش و نگار در چهار سو احاطه شده و بر فراز آن کتیبه‌ای به ثلث سفید در زمینه لاجوردی گرداگرد ایوان به پهنای نیم متر بر کاشی معرق دیده می‌شود . متن این کتیبه که در گاه « دار الحفظ » آن را به دو نیمه می‌کند چنین است :

روی الزمخشری فی تفسیره الموسوم بالکشاف والتعلی فی
تفسیره الموسوم بکشف البیان عن رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم قال : الا ومن مات علی حب آل محمد مات شهیداً ،
الا ومن مات علی حب آل محمد مات مغفوراً ، الا ومن مات
علی حب آل محمد مات تائباً ، الا ومن مات علی حب آل
محمد مات مؤمناً مستکمل الایمان ، الا ومن مات علی حب
آل محمد بشره ملک الموت بالجنة ثم منکر وتکیر ، الا ومن
مات علی حب آل محمد زف الی الجنة کما تزف العروس
الی بیت زوجها ، الا ومن مات علی حب آل محمد فتح له
فی قبره بابان الی الجنة ، الا ومن مات علی حب آل محمد
جعل الله قبره [درگاه دار الحفظ] مزار ملائکة الرحمة ،

الا ومن مات على بغض آل محمد جاء يوم القيامة مكتوباً بين
عينيه آيس من رحمة الله ، الا ومن مات على بغض آل محمد
مات كافراً ، الا ومن مات على بغض آل محمد لم يشم رائحة
الجنة . صدق .

اللهم صل على المصطفى محمد والمرضى على والبتول
فاطمة والسبطين الحسن والحسين وزين العباد على والباقر
محمد والصادق جعفر والكاظم موسى والرضا على والتقى
محمد والنقى على والزكى حسن والحجة القائم محمد المهدي
صاحب الزمان ائمة الهدى ومصايح الدجى بهم اتولى ومن
اعدائهم اتبرء (١)

پس از این کتیبه بدنه ایوان سراسر تا ارتفاع دو متر دیگر آراسته به کاشی های
معرق زمینه لاجوردی آغاز عهد صفوی است که جلوه های خاص دارد . و پس از آن
کتابه سراسری دیگری به ثلث سفید در زمینه لاجوردی با پهنای شصت سانتی
متر گرداگرد ایوان هست که از کنار پایه طاق بند ایوان (نزدیک یک متر دور از
لبه ایوان) آغاز شده و در جانب دیگر در ردیف آن پایان می گیرد . چنین است
متن آن :

الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا
الله . اما بعد فقد اتفق بناء هذه العمارة الرفيعة والروضة المقدسة
المنيرة فى زمن خلافة السلطان الاعلى خليفة الله فى
العالم مالك رقاب الامم مولى ملوك العرب والعجم حامى اهل
بلاد الايمان ما حى آثار الكفر والطغيان ناصر العدل والاحسان
باسط مهاد الامن والامان هادى الخلائق الى اشرف الاديان
المختص بعناية الملك المنان السلطان بن السلطان بن السلطان

١ - این کتیبه ظاهراً از بنای اصلی ایوان است چه قسمت واقع در دار الحفاظ آن

در سال ۱۲۲۱ هنگام نصب در طلا آسیب دیده . پس از افزوده های تعمیر سال ۱۲۲۵ فتحعلی
شاه نیست .

ابوالمظفر شاه اسماعیل بهادر خان . اللهم خلد میامن معدلته
 وآثار مرحمته علی مفارق المسلمین واید وشد قواعد ارکان
 سلطنته [و] خلافته الی یوم الدین لاعلاء کلمة الحق وترویج
 مذهب الائمة المعصومین بالنبی العربی ابی القاسم محمدخاتم
 النبیین وسید الاولین وسند الاخرین صلی الله علیه وآله وعترته
 الطیبین الطاهرین وسلم تسلیماً دائماً ابدأ سرمداً والحمد لله
 اولاً وآخراً وباطناً وظاهراً فی تاریخ شهر رجب المرجب من
 سنة خمس وعشرین وتسعمائة هجرية نبویه . کتبه ولی الحسینی (۱).

بالای کتیبه مقرنس های سقف ایوان با خشت های زراندود پوشیده شده
 واین قسمت تاکنار طاق بند ایوان در جلو ادامه یافته است . زیر مقرنس ها - بالای
 نام شاه اسماعیل در کتیبه کمر بندی - نام ناصرالدین شاه قاجار به خط نستعلیق
 بر خشت های زراندود ، ودر پیشانی ایوان میان دولچکی بر کاشی معرق نام فتحعلی
 شاه قاجار به همان خط ثبت است .

قوسی طاق بند که پایه آن نیز در طرح کاشی متغایر ، از پایین با سایر
 قسمت ها متمایز است در بالای کتیبه کمر بندی وپیوسته به آن ، کتیبه ای دیگر به
 سبک عمودی دارد که از قوس شرقی آغاز شده ودر سوی دیگر روی قوس غربی پایان
 می گیرد . این کتیبه به ثلث سفید در زمینه لاجوردی ، و متن آن که با « قال الله
 تبارک وتعالی » آغاز می شود آیه نور (الله نور السموات والارض . . .) آیه
 سی وششم سوره نور^۲ تا پایان آیه سی ونهم همین سوره است و به جمله « صدق

۱ - در گلستان هنر (ص ۲۳ نسخه ۱۴۳۲ سالار جنگک حیدرآباد و ۳۳ چاپ بنیاد)
 می نویسد : « مولانا سید ولی از سادات قم بوده . ثلث را به غایت خوش می نوشته . . .
 کتابه صغه ودر گاه حضرت معصومه علیها الصلوة والتحیه ودر گاه زاویه حسینیه واقعه در درب
 کنکان که از منشآت جد مادری راقم است به خط اوست » .

۲ - قرآن کریم ، سوره ۲۴ .

الله العلی العظیم وصدق رسوله النبی الکریم ونحن علی ذلك من الشاهدین والشاکرین «
پایان می پذیرد . در انتهای این کتیبه میان دو ترنج سفید کوچک این دو عبارت :

عمل حسن القمی کتبه نورالاصفهان

و در پایان آن قسمت از کتیبه که روی قوس شرقی است در محل تلاقی دو
قوس میان ترنج‌هایی مشابه این دو عبارت :

عمل استاد . . . (۱) کاتبه رضا الرضوی

و بر قوسی طاق بند پیشا پیش این کتیبه ، در محل تلاقی دو قوسی ، میان
آرایش‌های کاشی کاری در دو سو ، این دو عبارت :

عمل استاد محمد معمار قمی عمل محمود بن استاد محمد قمی
سنه ۱۲۲۵

خوانده می شود . نام هنرمندانی که مقرنس‌های زرین ایوان را از مس
تراشیده و به زر آراسته‌اند به این شکل در دو طرف ایوان میان مقرنس‌ها ثبت است:

« عمل عباس علی ولد مصطفی قلی تبریزی »
« عمل استاد اسد الله ولد استاد مهدی زرگر »

* * *

در درگاه ورود این ایوان به حرم ایوانچه‌ای است که « دار الحفظ »
خوانده می شود چه در آنجا حفاظ قرآن و قاریان آستانه به تلاوت قرآن می پرداخته‌اند.
این ایوانچه با پهنای حدود ۱/۵۰ و بلندی ۴ و دهانه ۳ متر آراسته به کاشی معرق
از همان نوع کاشی ایوان ، با کتیبه‌ای در دو بدنه دو سوی درگاه ورود حرم ،
در ردیف کتیبه پایین ایوان طلا و با همان سبک و خط است که متن آن چنین است :

۱ - در راهنمای قم : « عمل استاد حسن قمی » ، ولیکن گویا جز این باشد که نتوانستم
خواند و نیازمند دقتی مجدد است .

قال مصنف عيون اخبار الرضا فيما جاء عن الرضا عليه السلام في زيارة فاطمة بنت موسى بن جعفر عليهم السلام : حدثنا ابي ومحمد بن موسى بن متوكل قال حدثنا علي بن ابراهيم بن هاشم عن ابيه عن [س] [بعد] بن [س] [بعد] قال [س] سألت ابا الحسن الرضاعليه السلام من زيارة فاطمة بنت موسى بن جعفر عليهم السلام فقال من زارها فله الجنة . صدق ابن رسول الله صلى الله على محمد خاتم النبيين وآله وعترته الطيبين الطاهرين (١).

فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۲۲۱ در آراسته به صفحات زرین بر آستانه نیاز داشته که میان این ایوان و روضه مقدس نصب بود و اکنون آن را برداشته و در نو به جای آن گذاشته اند ، لیکن پایه آن در که از سنگ مرمر نقش و نگار شده است همچنان بر جاست . گرداگرد این « چهار چوب » مرمرین ابیات زیر به نستعلیق آقا مهدی ملک الکتاب خوانده می شود :

این آستان بضعة موسی بن جعفر است

کز افتخار روی سلاطین بر این دراست

این آستان آن حرم آمد که جبرئیل

در بام عرش پایه آن چون کبوتر است

کوثر نتیجه ایست از آن قطره های شور

کز ابر چشم زائر این در مقطر است

لبیک زائران و خروش معلمان

صدره ز صوت شهپر جبریل خوش تراست

این زیب و فرکه زیب و فراز این حرم گرفت

هم از ارادت ملک دادگستر است

۱ - قسمت های میان دو قلاب در این کتیبه هنگام نصب سنگ های پایه در طلاسیب

دیده است ، بنگرید به عیون اخبار الرضا ۲ : ۲۶۷ .

دارای دهر فتحعلی شه که تیغ او
 درملک دین سلاله شمشیر حیدراست (۱)
 میخی فتاده گربه تک از نعل پاره اش
 زان دیده ستاره برین در مسمر است
 نعلی پریده گرزسمنش به مرز همد
 در بوم روم نعلک زرین قیصر است
 اندیشه عاجز است ز ذکر ثنای او
 کزهر چه برتر است به صدپایه برتر است
 در این حریم کامده هم پایه حرم
 ایوان وقبه و در از او زیور زر است
 کلک صباش از پی تاریخ زد رقم
 کز دل مدام چهر سلاطین باین دراست
 بالاتر از سردرگاه مرمر میان آرایش های کاشی معرق در یک ترنج بیت
 زیر به صورت پیوسته در چهار سطر کوچک به نستعلیق سفید بر کاشی لاجوردی
 نوشته شده است :

درگاه تو قبله گاه جان است محراب زمین وآسمان است

* * *

در دو سوی ایوان طلا دو ایوان دیگر با بلندی بیش از ۱۰ و پهنای ۲
 و دهانه ۵ متر هست که نیز از بنای صفوی حرم باز مانده و سراسر بدنه آن از
 پیشانی واسپر و قوسی ها و جرزها تا نزدیک سطح زمین به قیاس ایوان طلا
 آراسته به کاشی های معرق همان دوره است .

بر فراز ایوان طلا دو مأذنه استوانه ای رفیع به بلندی ۱۷/۴۰ (از سطح

۱ - در پیشانی درگاه میان دو ترنج بر سنگ مرمر .

بام ، واز کف صحن حدود ۳۱/۵۰) و قطر ۱/۵۰ قرار دارد^۱. پوشش مأذنه ها کاشی گرهی به شکل مارپیچ است که در میان پیچ ها نام های « الله » و « محمد » و « علی » به خط بنائی خوانده می شود . در قسمت بالای مأذنه ها مقرنسی لطیف در سه ردیف پرداخته اند که زیر آن گرداگرد کتیبه ای پهن به خط سفید مشتمل بر آیه « ان الله وملائکته یصلون علی النبی » (بر مأذنه غربی) « یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه » (بر مأذنه شرقی) و بالای آن تالار چه به بلندی دو متر و نود بر دوازده ستون چوبی گرداگرد و ستونی سنگی در میان دیده می شود و پس از آن سقف و قبه و میله بالای مأذنه ها زرانود است .

مأذنه ها را محمد حسین خان شاهسون شهاب الملک حکمران قم به سال ۱۲۸۵ بنا کرده و قبه آنها را شاهزاده کامران میرزا نایب السلطنه به سال ۱۳۰۱ زرانود نموده است .

ایوان آینه و مناره ها [تصویر شماره ۴۱] :

در مدخل حرم از جانب شرق نیز ایوانی رفیع به بلندی ایوان طلاو پهنای ۷/۸۷ و دهانه ۹ متر قرار دارد که به خاطر پوشش آینه کاری آن « ایوان آینه » خوانده می شود و آن را میرزا علی اصغر خان امین السلطان صدر اعظم همزمان با بنای صحن نو در آغاز این قرن بنیاد کرده است .

این ایوان اثری هنری و نفیس از هنرمند مشهور دوره قاجار استاد حسن معمار قمی است که در بنا و تزئین آن هنر نمایی بسیار کرده و برخی آثار آن در تصاویر نمایان است .

۱ - در قرن یازدهم نیز بالای ایوان مورد سخن دو گلدسته بوده است . بنگرید به تصویر XIII سفرنامه شاردن و تصویر میان صفحات ۴۹۲ - ۴۹۳ سفرنامه آدام اولتاریوس .

ازاره ایوان به بلندی بیش از يك متر از سنگ مرمر است که هر بدنه‌ای با يك قطعه سنگ بزرگ آراسته شده و بالای آن همه بدنه ایوان تا سقف آینه کاری است که مقرنس سقف از نظر هنری مقامی والا دارد ، و به طور کلی این ایوان از آثار خوب هنر دوره قاجار شمرده می‌شود .

در کمر بند ایوان کتیبه ای است سراسری از سنگ مرمر با پهنای حدود سی سانتی متر به خط ثلث رجبعلی خادم مشهدی که متن آن به وسیله یکی از علماء آن دوره قم به نام شیخ محمد حسن نادی تنظیم شده و چنین است :

الله نور السموات والارض مثل نوره کمشکوة فیها مصباح
المصباح فی زجاجة الزجاجة کأنها کوکب دری یوقد من شجرة
مبارکة زیتونة لاشرقية ولاغربية یکاد زيتها یضیء ولو لم تمسه
نار نور علی نور یهدی الله لنوره من یشاء ویضرب الله الامثال
للناس والله بكل شیء علیم (۲)

وبعد لقد حاز اصل المجد والشرف وجاز کل ساف وخلف
ببناء هذا الصحن والایوان المباهی فی زهو جماله ابهی قصور
الجنان - فی دولة الامن والامان ودورة العدل والاحسان عهد
السلطان علی الاطلاق والخاقان بالاتفاق ، الشهیر بصفاته بل
هی تشتهر بذاته ، الجدید لها بحقیقته کما انها لاتجدر الایحضرته ،
السلطان بن السلطان بن السلطان والخاقان بن الخاقان بن الخاقان
السلطان ابو المظفر والانتصار ناصر الدین شاه قاجار لازالت

۱ - در باره او : المآثر والاثار ، سفر نامه قم افضل الملك ، تاریخ قم علی اکبر فیض ،
نقاء البشر ۱ : ۲۰۴ ، زندگانی و شخصیت شیخ انصاری : ۲۴۰ ، مختار البلاد : ۲۵۸-۲۵۹
چاپ دوم ، معجم رجال الفكر والادب فی النجف : ۳۵۶ ، اعیان الشیعه ۴۳ : ۳۴۲ ، ذریعه
۱۰ : ۲۰۳ ، رجال قم : ۱۵۱ دیده شود . نیز تعلیقات تاریخ دار الایمان قم محمد تقی بیك
ارباب : ۱۲۲ .

۲ - قرآن کریم ، سوره نور (۲۴) ، آیه ۳۶ .

بقاع الارض بندى عدله مظلولة وسيف الشريعة المظهره في
 ايامه مسلوله - جناب الاجل الاكرم وحضرة الاعظم الافخم
 ذو المعالى التى دلت على طيب الاعراق والمحامد التى انعقد
 عليها الاتفاق ، وخفقت على شريف رأسه من المكارم والبنود
 وخضع لهيبته سلطان العساكر والجنود ، وخر لجلاله السيد
 والمسود وذلت لصوته الصوارى من الاسود ، وزير الخاقان
 امين السلطان ميرزا على اصغر خان ، نجل سمى خليل الرحمن
 فخر عصره وفحل دهره ، فلا غرو ان يجرى الجود على عرق
 مثله وتلوح مخايل الليث فى شبلة قد ارتقى الى مدارج عالية
 ومعارج سامية وهيبء له وسادة الصدارة وخلف منه امارة
 الوزارة ومنه اصول هذه العمارة ، فالجناب الاجل النبیه خلف
 صدق من ابیه

بابه اقتدى امين فى الشرف ولكن الفضل يكون للخلف
 وارخ عام للبناء ان ترم فحاسبن « هذه جنة قم »
 كتبه رجعلى الخادم

[۱۳۰۳]

ميان ايوان ورواق شرقى حرم ايوانچه اى است كه تزيينات آن نيز درست
 مانند ايوان است . بر سر درگاه مرمر حرم از اين ايوانچه عبارت « من زار
 فاطمة بقم فله الجنة » به نستعلیق مشكى در پيشانى ، و عبارت « عمل عباس قلى
 حجار طهرانى » به نستعلیق ريز ميان ترنجى كوچك بالاي پایه راست درگاه
 خوانده مى شود .

پيشانى ايوان وهمچنين جزرهای دو سو و بدنه تالار جلوى ايوان - كه بر
 چهار ستون سنگى بزرگ بر افراشته است - آراسته به كاشى معرق است كه در
 ميان آنها جای به جای ميان ترنج هايى نام های پروردگار ، و در دو سوى پيشانى
 عبارت « الله نور السموات والارض » از آية نور ميان دو ترنج دیده مى شود . دهانه
 تالار دوازده متر است كه در دو سو - براى ورود به ايوان - كفشكن و فراز آن

تالار چه ای پیوسته به دو شاه نشین کنار ایوان قرار دارد که آن نیز آراسته به آینه کاری، و سقف هر دو و تالار جلوی ایوان تخته پوش خاتم کاری است. قطعه سنگ های پایین ایوان نیز از بیرون آراسته به نقش و نگار و پایه های چهار ستون با نقش هایی از چهره و پیکر انسانی است.

* * *

بر فراز پایه های دو سوی ایوان دو مأذنه است که هر يك يا بلندی ۲۸ متر از سطح بام ۴۲ متر از سطح زمین (با قطر ۳/۳۰ متر) رفیع ترین بناهای آستانه و اثر استاد حسن معمار به سال ۱۳۰۳، و سبك كار آن در تصاویر مشخص است. مأذنه ها از سطح بام تا ۳ متر هشت ضلعی متساوی و سپس نیم متری مقرنس و آن گاه يك متری استوانه ای و سپس تا دو متر و نیم دیگر دوازده گوشه بر جسته و پس از همه اینها تا زیر مأذنه چوبی استوانه ای است که در بالا گردا گرد کتیبه ای با پهنای حدود يك متر به خط درشت دیده می شود و متن آن در يك سو « لاجول ولا قوة الا بالله العلی العظيم » و در سوی دیگر « سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر » است. سپس مقرنسی به پهنای حدود يك متر و بالای آن مأذنه چوبی و قبه مأذنه هاست.

پوشش هر دو مأذنه از بالاتر پایین سرتاسر کاشی گرهی است که در میان آن جای به جای نام های پروردگار خوانده می شود. از سطح بام تا مأذنه چوبی بالا راه پله ای مار پیچ گرد میله سنگی میان مأذنه ها هست که این میله سنگی، میان تهی بوده و با سرب گداخته آکنده اند و آن را حافظ مأذنه ها ساخته اند.

در برخی از مآخذ و سفر نامه های ایرانی^۱ نوشته اند که این دو مأذنه مانند برخی موارد مشابه - از جمله منار جنبان اصفهان - متحرك است.

۱ - مانند دبستان فرصت : ۱۴۵ .

۲ - صحن عتیق

صحن عتیق بادرزا و بهنای ۳۵/۷۰ در ۳۴/۷۰ جایگزین دو صحن کوچک دوره صفوی است که به وسیله فتحعلی شاه قاجار به این شکل درآمد (مآثر سلطانی: پایان وقایع سال ۱۲۱۵). در ضلع جنوبی این صحن ایوان طلا و ایوان های دو سوی آن و در سه جانب دیگر شانزده بقعه - از جمله مقابر دو پادشاه قاجار - قرار دارد که ایوان ها پیش تر با بنای حرم وصف شد و وصف دیگر قسمت ها در اینجا انجام می گیرد .

گرداگرد صحن عتیق و پیشانی ایوان های بقاع کاشی کاری نواست و کتیبه نو بنیان فراز آن گراگرد قصیده معجزیه ناطق اصفهانی است که به مناسبت تذهیب گنبد در سال ۱۲۱۸ سروده و چنان که پیش گذشت متن آن در بسیاری جاها آمده است^۱.

۱ - از جمله چندین جنگ و مجموعه خطی (نمونه را : جنگ ش ۱۱۳ د مخطوطات دانشکده ادبیات دانشگاه تهران : ص ۴۸) و برخی کتابها و نشرات چاپ شده .

در مدخل این صحن از شمال (مدرسه فیضیه) که پیش تر راه حرم از آن
 سو بوده است سردری باشکوه از دوره طهماسب صفوی در جانب مدرسه فیضیه
 و ایوانی از دوره قاجار در داخل صحن قرار دارد . در مدخل صحن از مسجد
 اعظم در ضلع غربی نیز ایوانی کاشی کاری است که بناوتزین آن نواز همین
 چند سال اخیر است . در ضلع شرقی نیز کرباس و راهرو میان این صحن و صحن نو
 قرار دارد .

ایوان شمالی صحن عتیق [تصویر شماره ۴۲] :

این ایوان با بلندی پیرامون ۱۲ و دهانه و پهنای ۸/۷۵ در ۲/۵۰ متر باسقف
 مقرنس و بدنه گچی ساده و کاشی کاری در پیشانی و جرزها و کتیبه‌ای در کمر بند
 بنا - که همه از دوره قاجار است - رو به روی ایوان طلا قرار دارد . متن کتیبه
 مزبور ابیاتی است به نستعلیق این چنین :

« به عهد خسرو جم جاه ناصر الدین شاه

که سوده رفعت وی پی به تاج کیکاوس
 جناب تولیت آرا ، سمس سبط دویم

که قدر اوست بر از دانش عقول و نفوس
 خود این مقرنس شایان و این بلند ایوان

که رشک انجم کیوان و چرخ آیینوس
 به زیب صحن گزین دخت موسی جعفر

جناب فاطمه اخت خدیو خطه طوس
 شعاع شمع شبستان عصمت کبری

شفیعه دو سرا ، کردگار را ناموس
 خلیل وار بر افراخت آن چنان که نواخت

مسیح روز و شب اندر فراز او ناقوس

چو شد زهجر نبی يك هزار و سیصد و يك
 زچرخ داد عطارد به كلك سید بوس
 نمقه میرزا عمو »

بر فراز درگاه کوتاه ، زیر این کتیبه سنگ نبشته‌ای به درازا و پهنای ۱/۲۰
 در ۰/۰۵۳ متر نصب است مشتمل بر وقف نامه قنات ناصری قم^۱ به نستعلیق در
 ۱۶ سطر با این متن :

« ابو المظفر والنصر ناصرالدین شاه غازی
 چون منظور نظر و مکنون خاطر سلطان السلاطین شاه دریا
 دل باذل دین پرور عدل گستر ، السلطان بن السلطان بن
 السلطان والخاصان بن الخاصان ناصر الدین شاه
 قاجار ابد الله دولته آن است که در هر زمان انهار جاری
 مرحمت فرمایند که قاطنین و عابریں از فلوات فقر و زحمت به
 سرچشمه فرات رحمت برسند بناء علی هذا وقف مؤبد شرعی
 فرمودند در ابتدای هذه السنة تخاقوی ثیل يك رشته قنات
 ناصری را که از مرحمت شامل دردار الایمان قم دائر واحداث
 فرمودند و به عهده کفالت و اهتمام مقرب الخاصان میرزا حسن
 خان مستوفی حاکم قم و ساوه به اتمام رسیده است بر عامه
 اهل این بلد شریف و عابریں سبیل گردانیدند مشروط بر این
 که در خارج بلد به ضیاع و عقار و زراعات و باغات نرود و در
 داخل بلد از قرار تفصیل ذیل به محلات قسمت شود و تولیت
 رابه نفس نفیس خود و سلاطین آتیه ایران مفوض فرمودند :

محله عشقعلی	هفت طاق	محله سیدان	هفت طاق
محله چهارمردان	هفت طاق	محله سنگ بند	پنج طاق
محله مسجد جامع	سه طاق	محله کوچه تنگ و دولتخانه و رضاباد	چهار طاق
محله باغ پنبه و عربستان	پنج طاق	محله موسویان و میان شهر	چهار طاق
محله باغ قلعه	دو طاق	هفت طاق	هفت طاق
محله الوندیه	شش طاق		

۱ - بنگرید به : مجموعه منشآت ش ۲۲۰ ج دانشکده ادبیات تهران (فهرست آنجا

۴۸۹ : ۱) : سواد فرمان قنات احدائی ناصر الدین شاه برای مردم قم .

از جهت امور اتفاقیه و کسر شهر

دو طاق

جمع

شصت طاق

خلاف کننده این شرایط ملعون خواهد بود . فی شهر ربیع

الثانی ۱۲۷۸ .

راقمه ابو الفضل بن فضل الله »

میان این ایوان با سر در صحن (ایوان جنوبی فیضیه) کریاسی فاصل است که بالای آن غرفه ای قرار گرفته و از این غرفه پنجره ای به سر در مزبور و سه دریچه پهلوی یکدیگر به همین ایوان بالای کتیبه ، زیر مقرنس سقف گشوده می شود . بالای ایوان « نقاره خانه » مانندی است با قبه ای هرمی و زرانود بر پایه هشت ستون چوبی با سر ستون های منبت از فتحعلی شاه^۱ بر خشت های زرین پیشا پیش که رو به ایوان طلاست نام فتحعلی شاه به نستعلیق ثبت است . روی پایه شرقی ایوان ساعتی است که آن را حاج میرزا علی مشکوة الملک به سال ۱۲۷۸ نیاز داشته و قبه زرانود کوچکی فراز آن دیده می شود .

سر در شمالی - ایوان جنوبی مدرسه فیضیه - [تصاویر شماره ۴۳ - ۴۹]:

این سر در به بلندی پیرامون ۱۲/۵۰ و بهنای ۴ و دهانه ۶/۵۰ (با احتساب جرزهای دوسو : نزدیک ۱۱/۲۰) متر با دو تختگاه در دوسوهر يك به بهنای يك متر و نیم - بالای ردیف پله ها - از آثار نفیس دوران صفوی در قم است . دری قدیم میان این سر در و ایوان شمالی صحن عتیق فاصل است که باید از آن نگاهداری شود .

پوشش ازاره ایوان به بلندی يك متر و نیم بالای ردیف پله ها و سکوها کاشی

۱ - در هنگام تجدید تحریر این سطور (اسفند ۵۳) این بنا را برداشته اند شاید به

منظور تجدید آن .

خشتی دوره قاجار ، و آرایش بدنه تازی کتیبه کمر بندی سراسر کاشی معرق زمینه لاجوردی صفوی است که در این قسمت بالای درگاه ، خشتی لوزی از کاشی مشتمل بر نام های « الله ، محمد و علی » به خطوط بنائی ، و سپس بالای آن در يك سطر میان تزیینات کاشی کاری این دو بیت به نستعلیق طلایی دیده می شود :

الهی به حق بنی فاطمه
 که بر قول ایمان کنی خاتمه

اگر دعوتهم رد کنی و رقبول
 من و دست و دامان آل رسول

و در کنار آن به ثلث ریز به سبک عمودی نوشته شده است :

کتابه اسمعیل بن ابراهیم الاسترآبادی (۱)

بالای این قسمت کتیبه سراسری بنا به ثلث سفید (جز در مورد نام شاه - میان کتیبه - و کلمه « بمحمد » در قسمت اخیر آن که به خط طلایی است) در زمینه لاجوردی از همان کاشی معرق به پهنای پیرامون نیم متر با این متن قرار دارد :

بسمه تیمناً بذكره - قدا تفق بناء هذه العمارة الشريفة والسدة
 السنبة [9] العتبة العلية الفاطمية في زمان دولت سلطان اعظم
 السلاطين برهان اكارم الخواقين خلف الانبياء والمرسلين خليفة
 الائمة الطاهرين المعصومين مشيد مباني الشريعة المصطفوية
 مؤسس اساس الملة المرتضوية رافع الوية العدل والاحسان

۱ - چنین است در کتیبه . لیکن قاضی احمد قمی در گلستان هنر (ص ۲۳ نسخه ۱۴۳۲ کتابخانه سالار جنگ حیدر آباد و ص ۴۷ چاپ تهران) می نویسد : « مولانا ابراهیم ... از استرآباد است . مدتی انشاء آستانه مقدسه عرش منزله نموده ، بعد از آن مدتی دیگر در دار المؤمنین قم کتابت کرده و این دو بیت به خط نسخ تعلیق بر عنوان درگاه کاشی کاری آستانه مقدسه منوره متبرکه حضرت معصومه صلوات الله علیها به خط اوست :

الهی به حق بنی فاطمه ... »

همو چند سطر پس از این می نویسد (ص ۴۸ چاپی) :

«مولانا اسماعیل ... پسر مولانا ابراهیم مذکور است . تعلیق را خوب می نوشته و شعر نیز می گفته . این بیت از او است : ... »

السلطان بن السلطان بن السلطان ابو المظفر شاه طهماسب
بهادر خان ایدہ اللہ تعالیٰ بالنصر والتأييد وقرن سلطنته وشوکتہ
بالخلود والتأييد ، ولازال الدهر مساعداً له في اقامة عماد
الدين المتين والقدر موافقاً لمايرام في زمانه الشريف من
اعلاء معالم الشرع المبين بمحمد وآله اجمعين بسعاية نقاوة
اکابر السادات والنقبا الامير شرف الدين اسحق تاج الشرف
الموسوی . في سنة ۹۳۹ .

در قسمت بالای همین کتیبه سراسر با خط کوفی طلائی دو آیه اخیر سوره
بقره^۱ (آمن الرسول . . . تا جمله « لا تؤاخذنا ان نسينا ») نوشته شده است . سپس
با فاصله « قاب بندی » نقش و نگار گچی رنگین ، سقف مقرنس زیبا و خوش طرح
ولطیف و رنگ آمیزی شده بنا قرار دارد که در جلو به شمسه ای بزرگ و برجسته
و گچ بری و رنگ آمیزی شده با نقش و نگار (با ۲۰ تیزه ، ۴۰ رو) کنار مرکز تلاقی
دو هلالی طاق بند پایان می گیرد .

هلالی های طاق بند تا نقطه مرکزی آراسته به کاشی معرق است که در محل
تلاقی آن دو میان کاشی ها در زمینه سفید گنجانده شده است :

عمل سلطانی قمی

جرزهای دو طرف و پیشانی و لچکی های این سر در با کاشی معرق و نقش
و نگارهای ظریف و عالی آراسته شده که در این میان نقش گلدان با دو طاوس در
پایین جرزها و شاخه و گل و بوته بالای آن از ظرافتی خاص بر خوردار است . در
پیشانی سر در - میان لچکی های دو سو - در دو ترنج بزرگ هر يك چهار نام
« محمد » و چهار « علی » به خط سفید به شکل « متعکس » رسم شده است .

۱ - دوم سوره قرآن کریم .

بقعه فتحعلی شاه [تصاویر ۵۰ - ۵۱] :

در یکی از بقاع ضلع شمالی صحن عتیق که در غرب ایوان شمالی و پیوسته به آن قرار دارد فتحعلی شاه قاجار به خاک رفته است. آرایش های این بقعه از آثار هنری نفیس دوره قاجار است .

بقعه با محیط ۲۱ متر هشت ضلعی با صدفه هایی در هر سو ، و آرایش بدنه در بالای ازاره تا سقف گچ بری بر جسته با نقش و نگار و گل و بوته است . در شمال مقبره بافاصله سه در گاه دو طبقه گچ بری و آراسته آسایشگاهی به پهنا و درازی ۳ در ۵ متر قرار دارد که درهای نور گیر آن بالای حجرات جنوبی مدرسه فیضیه گشوده می شود .

جلو مقبره ایوانی به بلندی بیش از ۱۰ و دهانه و پهنای ۶ در ۲ متر با سقف مقرنس و بدنه گچی ساده قرار دارد که در بغله و اسپر آن سنگ نبشته هایی با این متن ها دیده می شود (به ترتیب از بغله چپ در گاه تا بغله راست) :

۱ - سنگ نبشته بغله شرقی :

« هو الحی الذی لایموت

شاهها شدی از جهان ، جهان بی تو مباد

در پیکر چاکران روان بی تو مباد

در عهد تو هرگز دل ناشاد نبود

اکنون دل خلق شادمان بی تو مباد

*

خاقان که جهان راز عدالت آراست

آسایش خلق را چنان دید که خواست

پاداش عمل بین که از این پس جاوید

خود شد ز جهان و نام نیکش برجاست

*

خاقان که جهان به رایگانش دادند
چون داد امان به خلق امانش دادند

گفتند که این نتیجه معدلت است
این مرتبه در جزای آتش دادند

*

خاقان که همه ملك جهانش دادند
در خسروی آنچه خواست آتش دادند

با خلق خدای چون نکو کاری کرد
بردند و بهشت جاودانش دادند «

۲ - سنگ نبشته اسپر چپ در گاه ، در متن :

« اعمال خیری که در دولت عهد خاقان مبرور به ظهور رسید
وقدري در این سنگ نوشته شد

كل شیء هالك الا وجهه
جهان باز بازیچه نو نمود
شهی برنشاند و شهی در ربود
چو فتح علی شه بپرداخت گاه
محمد شه آراست تاج و کلاه
مبندش دل آن را که دلبنده نیست
پذیرای رای خردمند نیست
بسی ناسزاوار و نادلکش است
جهانی که فتحعلی شه کش است
چو پنجاه شد با هزار ودویست
ستاره ابر خاکیان خون گریست
همی باصفهان ترك شاهی بگفت
به خاک قم اندر به شاهی بخت
به دارای نو باد دوران به کام
به شاه کهن دار ملك السلام

کتابه محمد حسین اصفهانی

عمل محمد حسین حجار باشی اصفهانی

وفات شب جمعه نوزدهم شهر جمادی الثانی . دفن در شب

جمعه سوم شهر رجب ۱۲۵۰ .

(بر ترنج های گرداگرد سنگ نبشته به عنوان حاشیه :)

« الله / محمد / علی / فاطمه / حسن / حسین / علی / محمد / جعفر /

موسی / علی / محمد / علی / حسن / مهدی

در دار الخلافه : / مسجد سالاری / مسجد خان مروی / مسجد

مادرشاه / مدرسه صدر / مدرسه دارالشفاء / مسجد میرزا مسیح / مسجد

شاه / مسجد حاج علی / مسجد حکیم رشتی / مسجد میرزا موسی /

مسجد بیونس خان / بی بی زبیده / بی بی فاطمه / امام زاده جی / امام

زاده داود / مسجد خان سالار / مسجد کرمان / مسجد دارالعباده /

مسجد کرمانشاه / مسجد زنجان / مسجد تبریز / مدرسه بالای شاه رود /

بند شوشتر / مدرسه بروجرد / کاروانسرای ری / کربلای معلی :

ضریح سید الشهداء / آینه روضه / آینه ایوان / قندیل طلا / مناره طلا /

تعمیر خیمه گاه / مدرسه حضرت / ضریح نقره حضرت عباس /

کتیبه کاشی / کاظمین علیهما السلام : / ضریح نقره / پرده مروارید /

علم مروارید / جقه مرصع / گنبد طلا / ایوان طلا / قلعه شاه نجف /

مدرسه شاه نجف / حمام شاه نجف / قندیل شاه نجف / تعمیر گنبد

نجف / جقه مرصع / حضرت عبد العظیم : / ضریح نقره / مدرسه

حضرت / امام زاده قاسم / امام زاده زید / سامرا : / گنبد صاحب

الزمان / مدرسه حضرت / سقاخانه / معصومه قم : / علی بن جعفر /

خاک فرج / ضریح نقره / گنبد طلا / ایوان طلا / مدرسه فیضیه .

به اهتمام بنده درگاه سهراب «

۳ - سنگ نبشته اسپر راست ، در متن :

« داد گرفتجعلی شاه که بود مظهر رحمت حق ناصر دین

تا چهل سال به عز و اقبال بد به اسلام نگهبان و معین

راندموکب به صفاهان ازری
 در جمادی دوم نوزدهم
 ناگه از هاتف غیبی بشنود
 مرغ روحش زسعادت آباد
 چون همایون تن پاکش درقم
 کلمک غرقی پی تاریخ نگاشت
 به که تیر منہ آن شاه مہین
 شب آدینہ بہ ہنگام پسین
 ابشروا الجنة از روی یقین
 کرد پرواز سوی علیین
 سوم شهر رجب گشت دفسین
 سنہ الف وماتین وخمسین

کتبہ احمد بن محمد نصیر الرضوی
 عمل استاد محمد علی حجار قمی «

در حاشیہ :

خاقانم ویک جهان گناہ آوردم
 در حضرت معصومہ پناہ آوردم
 مہر نبی وحب علی را یا رب
 بر درگہ کبریا گواہ آوردم

*

خاقانم و وامانده زدہیم وکلاہ
 ز اورنگ خلافت شدہ دستم کوتاہ
 اندر حرمت بہ مسکنت جستہ پناہ
 یا فاطمہ اشفعی لنا عند اللہ «

۴ - سنگ نیشته بغلہ غربی :

« خاقان کہ زمانہ را مہین داور بود
 بر تارک جملہ خسروان افسر بود
 دیہیم خلافت بہ محمد شہ داد
 زی رحمت حق شتافت کش درخور بود

*

خاقان کہ زمعدلت جهان کرد آباد
 داد دل خلق را بہ دلخواہی داد

چون رخت زاورنگ خلافت بر بست
ایزد در رحمتش به رخ بساز گشاد

*

خاقان که بهشت سر نوشتش آمد
از طینت پاك خوش سرشتش آمد
خرمن خرمن عطای غفاری یافت
این موهبت از حاصل کشتش آمد

*

این بقعه کز آئینه نگارین آمد
خود رشك نگار خانه چین آمد
قرغی پی اتمام چو تاریخش جست
الف ومائین و خمس و خمسين آمد «
در مدخل و دو جانب بقعه سه در منبت نصب است که بر هر يك ابیاتی به
نستعلیق نوشته شده است به این ترتیب :

۱ - بر در مدخل بقعه (آغاز از حاشیة چپ لنگه چپ) :

« به امر شاه زمان داور فرود و فراز
ز افتخار جهان این در رواق افراز
به عهد خسرو عرش آستان محمد شاه
که ذکر امنش و از هشت خلد نعمت و ناز
که یاد عهدش و از نه سپهر برگ و نوا
که خسروانش به درگه نهاده روی نیاز
بزرگ بار خدایی که از خدای بزرگ
ز هر چه بار خدایان به داوری ممتاز
لطیف عنصرش از نور ذات بی سایه
- برید گوهرش از فر فرد بی انباز
توان به ذات ز عقل نخست بردش پی
بلی شدن به حقیقت توان ز راه مجاز

تطاولی نرسد تا به صعوه در عهدش
 به احتیاط فرو دوختند دیده باز
 زمضج شهی این کاخ خلد را همدم
 ز مرقد مهی این بقعه عرش را همراز
 دمی هزار طوافش زائران به عراق
 به سال يكره اگر طوف محرمان به حجاز
 ستوده فتحعلی شه که در جهان و جهان
 مواد برده سجودش . مجردات نماز
 خجسته معتمد الدوله آن که کینش ومهر
 به دین ودولت دشمن گداز ودوست نواز
 جهان جود منوچهر خان که بخشد زر
 برون نرفته هنوزش سبیکه از دم گزاز
 ز امر او چو ازین در بدین حرم زیور
 ز حکموی چواز این در به این حریم طراز
 دبیر عقل به اثبات سال تاریخش
 نگاشت این در عالی زمعتمد شده باز »

۲ - بر در غربی (آبدار خانه) :

« در زمان خسرو غازی محمد شه که هست
 تیغش اندر روز کین انباز تیغ بو تراب
 آفتاب خسروان گیتی ستانی کو گرفت
 مشرق ومغرب بدان سرعت که گیرد آفتاب
 تف توپش هر کجا خون مخالف نیل خیز
 سیل خیراتش بدیدم آیه شیء عجاب
 زین نبیره در جنان بالیده جان پاك جد
 زین پسر نازیده در فردوس جان پاك باب
 از پدر آمد سیاوش وشن زجد کماوس کوس
 حبدا کیخسروی کارد به بند افراسیاب
 این حرم کز پایه آمد مهبط روح القدس

مضجع پاك . . . داور مالك رقاب
 پایه درگاه او راز آسمان است احتراز
 شمسه ایوان او را ز آفتاب است اجتناب
 دادگر فتح علی شه آن که از لوح و قلم
 شاه فرد انتخاب اندر جهان یابی کتاب
 آستین افشان چو شد زین خاکدان از سوک او
 چرخ را تا دامن محشر بین نیلی ثیاب
 این همایون در زامر شاه خورشید احتشام
 گشت زیب این رواق از خان مریخ احتساب
 اعتماد دین و دولت کز ضمیر صائبش
 ملک و ملت را کمال و دین و دولت را نصاب
 خان کیوان در منوچهر آن که از فر ملک
 چرخ زنگاری خیامش روشنان زرین قباب
 یافت چون زین در طرازی این بقعه فرخ که گشت
 محرم از حرمت حریم کعبه این ایدر جناب
 از پی تاریخ سالش زدر قم پیر خرد
 کین در کعبه مقام از داور جنت مآب
 « ۱۲۵۷ »

۳ - بر درب شرقی (فاصل میان این بقعه و بقعه قهرمان میرزا) :

« این در که کعبه اش ز شرف اندر اعتکاف
 فردوش از علا به قصور اندر اعتراف
 درگاه خسروی که فلک را درش مناص
 در بار داوری که ملک را درش مطاف
 شاهنشهی که از مه و خورشید رایتش
 مه انخساف یافته خورشید انکساف
 فتحعلی شه آن که ملوک و ملایکش
 آورد در جهان و جان گرد در طواف

در فرش خاکیان به رواقش در ازدحام
 از عرش قدسیان به طوافش در ازدحام
 خان خجسته چهر منوچهر خان که مهر
 رویش در استار چو رایش در انکشاف
 اکفی الکفات معتمد الدوله کز سخا
 نا داده کن فکان کف کافیش را کفاف
 در رتبه ایست یوسف قدرش که ایدر او
 زالیست چرخ و مهر به دست اندر این کلاف
 محکم به دستیاری او پای اعتدال
 کوتاه زپایمردی او دست اعتساف
 امرش کند به گوهر اجرام اختلال
 منعش برد زعنصر اضداد اختلاف
 رنجور ملک را به تن از رای او توان
 سر سام خصم را به سر از تیغ او رعاف
 از امر او که همچو قدر نی درش بدا
 از حکم او که همچو قضا نی درش خلاف
 شد افتتاح این در خاتم که تا ابد
 ایمن زانساد و مصون باد ز انصراف
 تاریخ سالش از خردم شد سؤال و گفت
 بر این در از مقام در کعبه در طواف

« ۱۲۵۷ »

در میان بقعه خاکجای فتحعلی شاه است که قطعه سنگی نفیس از مرمر به
 درازا و پهنای $۱/۴۰ \times ۲/۲۵$ متر بر آن قرار دارد. روی این قطعه سنگ پیکره
 شاه را به برجستگی چند سانتی متر بر آورده اند. نقش و نگارهای روی سنگ
 و پیکره شاه ظریف و زیبا و هنرمندانه ساخته و پرداخته شده است.

بالای این سنگ در میان، نام شاه و رو به روی چهره او این عبارات به

نستعلیق ریز خوانده می شود :

« از نتایج افکار اَبکار طبع گوهر بارشاهنشاه دین پناه ابداننه

ملکه ودولته :

از جان گذشته ایم وبه جانان رسیده ایم

از درد رسته ایم وبه درمان رسیده ایم

ما را به سر توقع سامان خویش نیست

کز سرگذشته ایم وبه سامان رسیده ایم »

گرداگرد سنگ با پهنای ده سانتی متر ابیات زیر به نستعلیق - ودر میان

آنها بر ترنج‌هایی نام‌های پروردگار به خط ثلث - نوشته شده است :

« سپاس تو ای پاك پروردگار

به جان اندرم تا به روز شمار

به یکتائیت هر که را رای نیست

خرد را به مغز اندرش جای نیست

بدیدار کردی پی نیک وزشت

به محشر دو در از جحیم وبهشت

زتو خاك پیغمبر پاك شد

از این خاکسدان پابر افلاك شد

به جای نبی بر نشاندی علی

ز نسل علی یازده تن ولی

به دل مهر ایشان چو جان پرورم

بر این هستم وهم بر این بگذرم

مرا بر نشاندی به تخت شهی

به رویم گشودی در فرهی

مرا ملك ایران وتوران زمین

سراسر سپردی به تیغ ونگین

به آرامشم این سرای سپنج

که جای شکنج است وتیمارورنج

چو خرم بهشتی برآراستی
بدان زیب و زینت که خودخواستی
عجب نبود از لطف ای کردگار
که در هر دو گیتی بوم شهریار
از این گفت من بخردان بر خوردند
که از دانه‌ای ره به خرمن برند *

پایین تصویر شاه در متن سنگ ، نزدیک حاشیه مزبور نام هنرمندی که پیکره شاه را ترسیم نموده است (عبد الله خان نقاش باشی اصفهانی) به این صورت به نستعلیق ریز :

کمترین بنده شه عبد الله
و در میان حاشیه پایین بر ترنج‌هایی نام دیگر هنرمندانی که در تهیه این اثر هنری سهم بوده‌اند به این صورت‌ها :

ناظمه محمد تقی علی آبادی (گوشه راست)

کاتبه زین العابدین کاشانی (میان)

العامل محمد حسین حجار باشی (گوشه چپ)

ثبت است .

بر دیوار زاویه شمال غربی بقعه ، قطعه سنگی دیگر از مرمر به درازا و پهنای $۱/۳۰ \times ۲/۸۰$ متر مشتمل بر خلاصه زندگی فتحعلی شاه و شرح کارهای او نصب است^۱. این متن را فاضل خان گروسی از کلام الملوك میرزا تقی علی آبادی برگزیده است . در پایین لچکی راست بالای این قطعه سنگ عبارت « راقمه محمد حسین

۱ - متن این سنگ نبشته را علی اکبر فیض به دستور اعتضاد السلطنه به شکل رساله‌ای

در چهارده برگ درج ۱ - ۱۲۹۰ مدون ساخته که اصل نسخه آن اکنون در کتابخانه مسی

تهران است به شماره ۲۴۴۷ (فهرست آنجا ۵ : ۵۸۷) .

الطهرانی « ، وپایین لچکی چپ عبارت « حجاری استاد محمد حسین » به چشم می خورد .

بقعه محمد شاه [تصاویر ۵۲ - ۵۷] :

مقبره محمد شاه قاجار در ضلع غربی صحن عتیق پیوسته به بنای کنونی مسجد بالاسرنیز از آثار نفیس هنری دوران قاجار است جز آنکه قسمتی از آرایشها و تزیینات آن به گذشت زمان از میان رفته است .

این بنا با محیط حدود بیست و یک متر و بلندی ۱۰ متر هشت گوشه با چهار شاه نشین دو طبقه در جهات اصلی است که آرایش همه آنها گچ بری و نقش و نگار رنگ آمیزی شده است . سقف مقرنس گچی آینه کاری است که با طلا و لاجورد به سبکی خوش آراسته شده و زیر آن بدنه های قسمت شانزده ضلعی قاعده سقف نیز بر همین قیاس با نقش و نگار و نور گیرهای آن با مشبك های گچ بری زیبا پوشیده شده است .

در پایین قسمت شانزده ضلعی کتیبه ایست به نستعلیق که پشت آینه نوشته شده و مشتمل بر هشت بیت است . بیشتر این کتیبه سالم است جز آن که به مرور زمان آینه ها تیره شده و تا گردگیری و اصلاح نشود متن درست ابیات را نمی توان تشخیص داد .

در فاصل میان دو طبقه صفه های چهارسو ، در کمر گاه بقعه هشت تصویر رنگین و نفیس نقاشی پشت آینه قرار داده شده است این چنین :

ضلع جنوبی : شاه اسماعیل صفوی / شاه عباس

ضلع شرقی : شاه طهماسب / شاه سلیم

ضلع غربی : فتحعلی شاه / آقا محمدخان

۱ - کذا ، و باید سلیمان باشد .

ضلع شمالی : عباس میرزا / محمد حسن خان قاجار

درزوایای فرعی درپیشانی صفه‌های شرقی و درهای خاتم غربی بقعه ، برهر

يك بيتی به خط نستعلیق بر آینه نوشته شده که متن هر يك چنین است :

شمال غربی :

در روزگار دولت دارای تاج بخش

سلطان عصر ناصر دین سایه اله

جنوب غربی :

میرزا تقی اتابک اعظم امین ملک

کف امم امان خلائق امین شاه

جنوب شرقی :

معمار رأی مت عالیش بر فراشت

این بقعه مبارکه خلد جایگاه

شمال شرقی :

شوکت سؤال کرد ز تاریخ و چرخ گفت

مسجود باد مضجع دارای دین پناه (۱)

در مدخل ورود بقعه از صحن عتیق و درگاه غربی آن ، همچنان که پیشاپیش

صفه‌های گرداگرد بقعه ، درهایی خاتم با کتیبه‌هایی پیرامون هر يك نصب بوده که

اکنون برخی از آن درها برجای نیست و کتابه و تزیینات خاتم کاری باقی نیز بیشتر

فرو ریخته است . این است بیت آغاز کتابه در درگاه غربی - که مدخل بقعه مهد

علیاست - در بالای لنگه راست :

این آستان کراست که از آسمان برست

وین بارگه که در بانش خاقان وقیصر است

در کتابه میان همین در بازمانده نوشته‌ای به این شکل خوانده می‌شود :

۱ - تاریخ منطبق نیست و باید دقتی بیشتر شود . شاید مصرع صورتی دیگر داشته باشد .

« به عهد دولت ناصر الدین شاه به جهت بقعه جنت فراز

محمد شاه قاجار/... اتابك اعظم میرزا تقی خان ... »

روی خاکجای محمد شاه در میان بقعه قطعه سنگی مرمر به درازا و پهناى

۲/۷۰ در ۱/۴۰ قرار دارد که بر آن پیکره شاه را به برجستگی چند سانتی متر

بر آورده اند با این دو رقم درون دو ترنج کوچک در پایین آن بر لبه دوسو :

« تربیت یافته محمد شاه رضوان مکان سید حسین |

عمل کمترین بنده درگاه محمد علی الاصفهانی سنة ۱۲۷۰ »

و این دوازده بیت به نستعلیق گردا گرد سنگ :

« خدیو جهان شاه یزدان پرست

که بودش سپهر برین زیر دست

محمد شه آن شاه انجم سپاه

که بودش فلک تخت و پروین کلاه

هزار و دو صد سال با شصت و چار

چو از دور هجرت بشد روزگار

پس از چار ده سال فرماندهی

جهاننداری و فر شاهنشهی

ششم روز شوال بنهفت چهر

تنش در زمین شد روان بر سپهر

سپهری نهان گشت در زیر خاک

فرو رفت خورشیدش اندر منگاک

به گل شد علی رغم آن کس که گفت

که خورشید بر گل نشاید نهفت

خطا گفتم او زنده بر تخت زر

نشسته است لیکن به شکل دگر

نه يك گلبن است آن که در هر بهار

گلی چون گل رفته آرد به بار

زشمعی چو شمع دگر بر فروخت
 نیاری سخن گفت کان شمع سوخت
 که شمع نخست است گر تا قیام
 دو صد شمع روشن کنی زان مدام
 الهی که این شمع بیگانه سوز
 بود تا شب حشر گیتی فروز »

* * *

پیوسته به بقعه محمدشاه ، در غرب آن ، بقعه همسر او مهد علیای سوم مادر
 ناصر الدین شاه قرار دارد که راه آن از درون بقعه محمد شاه است . این بقعه با
 بلندی چهار متر و نیم و درازا و پهنای ۶/۲۰ در ۳/۵۰ آراسته به گچ بری‌های
 ظریف با آینه کاری در میان آنهاست که چگونگی آن در تصاویر نمایان است .
 بر قبر مهد علیا در میان بقعه قطعه سنگی مرمر است به درازا و پهنای تقریبی
 دو متر در یک متر ، بانقش و نگارهای هنرمندانه و نفیس و این ایسات به نستعلیق
 در متن :

« دخت امیر یگانه قاسم قاجار
 آن که چو گنجی به زیر خاک نهان شد
 راد نیایش بود فتحعلی شه
 آن که چهل سال زیب تخت کیان شد
 جفت محمد شه آن که همچو سلیمان
 زیر نگین اندرش زمین وزمان شد
 ما در صاحب قران عصر که ملکش
 از ملك العرش با هزار قران شد
 شه پسر وشه نیا وشاهش شوهر
 خود نه شگفتی بود که شاه زنان شد

مغفرت و رحمت از خدای طلب کرد
سوی جنان رفت و هر چه خواست همان شد
رفته نود از پس هزار و دو صد سال
رو به محمد خدیجه ای ز جهان شد
« ۱۲۹۰ »

در دو ترنج کوچک میان ابیات بالا :

کتبه العبد / غلامرضا سنه ۱۲۹۶

زیر ابیات در مربعی مستطیل بر لبه مرقد :

« عمل حاجی محمد علی حجار طهرانی و میرزا علی اکبر

حجار ولد مشار الیه »

بالای سنگ در صدر ابیات بالا درون يك بیضی ظریف به نستعلیق درشت :

هو الحی الذی لا یموت

و بر لبه زیرین بیضی به نستعلیق ریز :

« به حسن مراقبت جناب جلالت مآب عضد الملک علی رضا

خان قاجار دام مجده العالی اتمام یافت »

گرداگرد متن سنگ حاشیه‌ای است که بر آن به خط ثلث ابیات عربی

مشهور « الهی بنی عربی و رسول مدنی » را بر آورده‌اند .

پیوسته به این بقعه در جهت غربی آن مقبره‌ای دیگر است از شاهزادگان

قاجار که میان این دو ، چند درگاه گچ‌بری ظریف فاصل است . پوشش این مقبره

کم عرض دوم نیز مانند مقبره مهد علیا و تزیینات آن دو مشابه است .

بقاع دیگر صحن عتیق :

قرینه بقعه محمد شاه در سوی دیگر ضلع غربی صحن عتیق بقعه منوچهر

خان معتمد الدوله گرجی ارمنی - حکمران اصفهان در میانه و نیمه دوم قرن گذشته -

بامحیط و ارتفاعی همانند مقبرهٔ محمد شاه ، وباشاه نشینی در عقب بقعه قرار دارد که نقش و نگار سنگ‌های مرمر ازاره و تصاویر بدنهٔ آن هنرمندانه ، و سقف آن مقرنس آینه با شمشه‌ای گچ‌بری در میان است . کتیبه‌هایی که گرد بقعه و درهای منبت آن بوده است بیشتر فرو ریخته و سه ماده تاریخ که از پایان سه کتیبه از آن جمله برجای مانده است چنین است :

انجام کتابهٔ کمر بندی بقعه :

پی تاریخ اتمامش بهار آورد این مصرع

ز داود فلك چاكر بقم اين بقعه شد برپا

انجام کتابهٔ گلوبند گنبد :

كلك كوكب ز درقم تاريخ سالش را كه باد

جايگاه معتمد دائم بفردوس برين

پایان کتابهٔ گردا گرد یکی از درهای خاتم :

چوانجم به تاریخ این در بگفت در بقعه معتمد شد پدید

۱۲۶۴

* * *

قرینهٔ بقعهٔ فتحعلی شاه نیز در سوی دیگر ضلع شمالی صحن عتیق بقعهٔ میرزا حسن خان مستوفی الممالک پدر میرزا یوسف صدر اعظم آشتیانی قرار دارد که در خصوصیات بنا همانند بقعهٔ فتحعلی شاه و با گچ‌بری‌های برجسته آراسته است . این ابیات در کمر بند ایوان سردر بقعه به خط نستعلیق نوشته شده و مربوط به دورهٔ شاهی فتحعلی شاه است :

تبارك الله ازین روضه بهشت سرشت

که سر زند شرف خاکش از سرشت بهشت

ز بهر آستر فرش آستانش بود

که تار اطلس افلاک دست قدرت رشت

شد از ارادت خسرو ز گنبد عالیش

چو آفتاب عیان صد هزار زرین خشت

ستوده فتحعلی شه که در حدیقه دل
به جز نهال هوای نبی و آل نکشت
دعای دولت او باد در صباح و مساء
درود شیخ حرم با سرود پیر کنشت

* * *

در بقعه کوچک میان مقبره فتحعلی شاه و راهرو صحن به مدرسه فیضیه ،
قهرمان میرزا فرزند عباس میرزا و برادر محمد شاه مدفون است که سنگ مرمر
روی قبر او اثری هنری است . آرایش گچ بری بقعه نظام الدوله نیز در ضلع
جنوبی کنار ایوان طلا شایسته ذکر است .

۳ - صحن نو

صحن نو و بزرگ آستانه مقدس در شرق حرم بنای میرزا علی اصغر خان امین السلطان اتابك است . گرداگرد این صحن سی و چند بقعه كوچك و بزرگ بنا شده كه مهم ترین آنها بقعه مدفن خود اتابك است با تزیینات آن ، پیوسته به ایوان آینه در ضلع غربی .

صحن نو مرکب از دو قسمت پیوسته است . قسمت بزرگ تر هشت گوشه (اضلاع شرقی و غربی هر يك ۷۶/۶۰ و اضلاع شمالی و جنوبی هر يك ۴۶/۸۰ و چهار ضلع در جهات فرعی هر يك ۳/۷۰ متر) و قسمت كوچك تر به صورت زائده ای در میان ضلع شرقی به شكل پنج گوشه (اضلاع شمالی و جنوبی ۱۰ متر و اضلاع فرعی ۵/۸۰ متر) گسترش یافته ، و در محل گسترش این زائده بر پایه های دوسو ، دو مآذنه به بلندی سیزده متر از سطح زمین بامحیط ۹/۹۰ به شكل هشت ترکی بالارفته كه پوشش هردو ، كاشی گرهی باترنج هایی در میان از نام های مقدس

الله و محمد و علی است .

گرداگرد صحن ، بالای ایوان‌های پیشاپیش حجرات ، کتیبه‌ای از کاشی‌خشتی
زمینه لاجوردی به عرض ۵۰ سانتی متر هست که طول آن در مجموع از دو‌یست
و پنجاه متر در می‌گذرد و بر آن دو قصیده از فتح الله شیبانی کاشانی - مصرعی به
نستعلیق سفید و مصرعی طلایی - نوشته شده است . قصیده اول از کنار درگاه ورود
این صحن از صحن عتیق ، پیوسته به ضلع شمال غربی آغاز شده و کنار ایوان شرقی
پایان گرفته ، و سپس قصیده دوم از سوی دیگر ایوان تا پایان ضلع شمال شرقی کتیبه
شده است [تصاویر شماره ۵۸ - ۶۱] :

چنین است قصیده نخست :

« زمین شد از دو بنا رشک آسمان برین

یکی بنای خلیل و یکی بنای امین

خلیل رحمن گشت او بدان بنای قویم

امین سلطان گشت این بدین بنای متین

یکی به مکه و آن کعبه خدای بزرگ

یکی دگر به قم و جای بضعه یاسین

بدان نماز برد هر کراست دین درست

بدین نیاز برد هر کراست رای رزین

به روزگار بناها بسی نهادستند

ولی نه چونین محکم نهاد و خوب آیین

رواق و طاقش بر آسمان نهاده اساس

زمین و خاکش بر فرق فرق فرقد و پروین

خزینه‌های فراوان هزینه گشته بر آن

اگر چه کرده در آن گنج نام نیک دفین

کسی که باز بماند به دهر از او آثار

کجا بماند از ایشان یکی اثر چونین

جهان رسانده بسی مردمان به عزت و جاه
 چه زان که باد جهانش همه به زیر نگین
 خدای عرش چو با بنده [ای] نظر دارد
 چنین اثرها ماند از او به روی زمین
 چنین بنا نه به خلخ دراست ونه به طراز
 چنین اثرنه به چین اندراست ونه ماجین
 گر این بنا نگرود سخت شرمسار شود
 کسی که کرد ایا صوفیا به قسطنطین
 تمام خلقت واصل این بنای ودر بر او
 دگر بناها چون در مشیمه اند چنین
 بدین بنا که زآب وگل این وزیر نهاد
 به باد رفت همه نام آذر بر زین
 در آن بنا سخن از آفتاب و آذر بود
 در این بناست همه ذکر مالک الارضین
 کجا به بانی او زین بنا که ماند به جای
 فلک درود فرستد ملک کند تحسین
 نه بر به بیهده بر ملک و دین آمینش کرد
 خدا یگان ملوک زمانه ناصر دین
 کجا به فره شاهنشهی فراست او
 میان بیضه کند فرق خاد از شاهین
 شهی که گر زخرد شاه خسروان پرسی
 خرد چه گوید گوید بیا وشاه بیسن
 در او حصافت بوذر جمهر و آصف دید
 که می پیاده شود از کفایتش فرزین
 زمکرمتم نظری کرد سوی او که شداو
 از آن نظر به سعادت زخواجگان مهین
 کجا طواف گه روحشان همین خاک است
 که جسم دختر احمد درو شده است مکین

دری به خلدبرین زین مکان فراز و تونیز
 ببینی آن در ارت هست چشم باطن بین
 مکان فاطمیان در سپهر عرش خداست
 و گریه خاک نشان بی چو این مکان گزین
 همان که شیعه خاص علی و آل علی است
 اگر نخفت در این خاک روح اوست غبین
 به طوس و قم زیببر دو گوهرند به خاک
 که خاک زین دو شرف جسته بر سپهر برین
 پدرش خفته به طوس است امام او ایدر
 ندیم رضوان آن وین رفیق حور العین
 پدر اساس نهاد و پسر به آخر برد
 که باد رحمت ایزد بسی بر آن و بر این
 چنان که مسجد اقصای را همی داود
 بنا نهاد و سلیمان بر فزود آذین
 اگر چه بقعه آنجا ز پیش بود به پای
 ضریح آن سیمین بود و قبش ز زرین
 بنا مگو که عروسی است کاسمان بلند
 بهشت و طوبی و کوثرش می کند کابین
 کنون به فر شهنشاه عصر و فضل اله
 وزیر صدر نشان است و بدر صدر نشین
 پدرش بود به سلطان امین و سلطان خواست
 پس از پدرش به حشمت فزاید و تمکین
 فزود نک همه خواجگان به خدمت او
 به فخر بسته میانند از کهن و مهین
 کسی که شاه سوی او نظر کند نه شگفت
 اگر زمانه ببندد بر اسب بختش زین
 که گر اثر نهد این گونه می نهد به جهان
 کجا اساسش محکم تر از دژ رویین

مؤید است به روح القدس زایزد پاك
 وز آب و خاك مقدس سرشته است و عجین
 چه آیتی به ازین كو نهد چنین آثار
 كه باز ماند از او تا به روز باز پسین
 كجا خرد بتواند قیاس چرخش كرد
 اگر كنی به مثل كوه و بحر را تخمین
 علی اصغر اگر نام دارد او ز پیدر
 علی اكبر یارش بود به علیین
 بدین علی همه ارواح می دعا گویند
 به خاصه روح علی بن جعفر و یقطین
 گناهكار اگر سوی او پناه برود
 حرام گردد بر او مهالك سجین
 و گر کسی بنشیند به زیر سایه او
 به هیچ غم نکند خاطرش زمانه حزین
 دو صف فرشته شب و روز اندر اوست به پای
 صفی به سوی یسار و صفی به سوی یمین
 به شهر یار جهان و بدین بزرگ وزیر
 صفی دعا کند وصف دیگری آمین
 بنای او چه به آخر رسید و گشت تمام
 خدای حافظ آن کرد جبرئیل امین
 بدین دلیل همی تا جهان به جای بود
 به پای خواهد بود این بنای نغز چنین
 و گر بخواهد روزی قضا به خاك رود
 نباشدش به جز این خاك بستر و بالین
 به دین پاك و دل پاك و رأی و خاطر پاك
 خدای پاكش باشد همیشه یار و معین
 درین كتیبه هم از بحر طبع شیبانی
 كشد به رشته سر كلكش این لئال ثمین

که نه بنایی از بن به کسی تواند کرد
 نه هم ثنایی از این گونه محکم و شیرین
 همیشه تا نبود آب را گرانی خاک
 همیشه تا که نماند به لاله بر نسرين
 به باغ ملك رخ او چو لاله تازه وتر
 به کام دولت كارش همه چو ماء معين»
 در پایان این قسمت کتیبه و در دریف آن کنار ایوان شرقی صحن ترنجی است
 که در بالا و پایین آن این عبارت و در میان ، بیت زیر به نستعلیق ریز نوشته شده است:
 « سر رشته دار این بنا آقا میرزا سید تقی بن میرزا سید
 هاشم بن حاجی میرزا طاهر مستوفی تفرشی
 دارد از حضرت معصومه طمع روز جزا
 که شفیعش شود از لطف و کرم نزد خدا»
 قصیده دوم چنین است :

« چو مرد پرهیز افتاد و بخت بودش یار
 چنین بماند از او در جهان به جای آثار
 کجا به در گه او بر نهد فرشته جبین
 کجا به سایه او آسمان برد زنهار
 به روزگار نگرود عزیز هر که نکرد
 به دست خویش همی خوار درهم و دینار
 کسی که درهم و دینار خوار مایه گرفت
 از او به جای بماند چنین اثر بسیار
 ز زر سرخ خردمند نام جوید و بس
 که نام عز نبرد هر که زر نسازد خوار
 ولی اگر نبود فر ایزدی با مرد
 همی زند به در گنج خویش بر مسمار
 نه در دلی نهد از مکرمت به جا اثری
 نه در گلی نهد آثاری او به نقش و نگار

اثر به دهر بسی مانده اند لیک نماند
 چنین اثر که در او عقل گم کند هنجار
 کدام اثر که همه روز جبرئیل امین
 به پر خویش برد گردش از در و دیوار
 کدام اثر که به هر سر که سجده برد در او
 همی درود فرستد محمد مختار
 کدام اثر که به هر تشنه [ای] که خفت در آن
 به دست خویش دهد آب حیدر کرار
 کدام اثر که غباری که زو بلند شود
 به دیده برکشد از فخر گنبد دوار
 چنین اثر که نهد جز کسی که حشمت او
 به دین و دولت از این گونه کرده است هزار
 بدین بنا و بدین کارهای فرخ اوست
 که بر گزید شه او را از این همه اختیار
 مظفیری ملکی خسروی خداوندی
 که شد زمانه به فرش همه بهشت و بهار
 به روزگار همایون و عهد فرخ او
 زمین زچرخ بر افزود رتبت و مقدار
 ستوده [ای] که به در بار هیچ شاه نبود
 چنین وزیر نکو سیرت و نکو کردار
 چنین بنا که توانست بر نهاد جز او
 که خیره گردد از او دیده اولو الابصار
 به ویژه آن که بدین خاک ازین بزرگ وزیر
 چنین بنایی بر پا شد آسمان کردار
 بنا نه گوئی یک لخت از بهشت برین
 فرو کشیده و اندر زمینش داده قرار
 رواق هاش چو افلاک بی فساد و خلل
 عماد هاش چو البرز محکم و ستوار

نه جنت است و چونت مقام رحمت حق
 نه کعبه است چو کعبه است قبله ابرار
 به پاک تربت دخت رسول کرده است این
 علی بن ابراهیم فخر آل و تبار
 به بخت و سال جوان و به رای و دانش پیر
 زاسب جهل پیاده به رخس عقل سوار
 به سوی او نظر مردمان پاک نظر
 پناه سالک و درویش و ملجأ زوار
 عزیز کرده خدا نام او به هر دو جهان
 که خوار کرد بدین کار خیر زر عیار
 یگانه در همه فضل است و فضل ایزد بین
 که فضل او بفزاید به مهر هشت و چهار
 اگر به مملکت ایدون امین سلطان است
 امین یزدان است او به حکمت و اسرار
 هزار سر الهی نهفته در دل او
 که زان یکی نه فزون گفته اند بر سردار
 به سر شاه و به سر اله اوست امین
 به جان و دولت زبو نصر این سخن بسپار
 از آن شه از بدرش عز و جاه او افزود
 که دید فخر پدر گشت او به علم و وقار
 پدر درخت بدو این وزیر بار درخت
 پدر صدف بدو این خواجه لؤلؤ شهوار
 هر آینه ز صدف خوب تر بود لؤلؤ
 چنان که خوب ترند از درختها اثمار
 امیدم آن که ز یزدان زمکرمت نظری است
 بر آن که گفت و بر آن کو نویسد این اشعار
 ای کسی که بدین کاخ بگذری روزی
 یکی به رحمت ازین رفتگان به یاد بیار

هزار و سیصد و سه چون گذشت از هجرت
به آخر آمد این قصر و این بلند حصار «
و پس از آن در پایان کتیبه آمده است :

« به سعی و اهتمام مقرب الحضرة العلیة آقا میرزا عبدالمولی
به اتمام رسید . راقمه میرزا آقا «

* * *

در این صحن گذشته از ایوان آینه- که وصف آن با بنای حرم گذشت- سه ایوان
دیگر در اضلاع شرقی و شمالی و جنوبی از درون ، با سه سردر به موازات هر یک
از بیرون ، و دو ایوانچه - به عنوان درگاه راهرو - در دوسوی ایوان آینه در ضلع
غربی هست که همه با کاشی کاری و مناره هایی کوتاه آراسته شده و از آن جمله
ایوان شرقی از آثار نفیس هنری است که در زیر نخست از آن و سپس از دیگر
ایوان ها و سردرها وصف می شود .

ایوان شرقی . [تصاویر ۶۲ - ۶۳] :

این ایوان که رویا روی ایوان آینه قرار دارد با دهانه $۷/۸۰$ و پهنای $۷/۳۰$
و بلندی $۱۳/۶۰$ متر ، جز درازا آراسته به کاشی گرهی طلایی رنگ در سراسر
بدنه است که میان حاشیه ای زمینه لاجوردی از کاشی های مشابه قرار گرفته و از زیبایی
خاص برخوردار است .

پوشش سقف ایوان مقرنسی لطیف و خوش قطار است که با همان کاشی های
طلایی رنگ ، و درون مقرنس ها با نقش گل آراسته شده است . میان مقرنس کاری
سقف و آرایش بدنه کتیبه ای سراسری به ثلث سفید در زمینه لاجوردی دیده می شود
که متن آن چنین است :

« روی فی السماء والعالم من البحار انه لما اخرج المأمون
 علی بن موسی الرضا علیه السلام من المدینة الی المرو سنة
 مائین خرجت فاطمة اخته فی احدى ومائین بطلبه فلما وصلت
 الی ساوه مرضت فسالت کم بینی و بین قم قالوا عشرة فراسخ
 فامرت خادمها فذهب بها الی قم وانزلها فی بیت موسی بن
 خزرج بن سعد والاصح انه لما وصل الخبر الی آل سعد اتفقوا
 وخرجوا الی ان يطلبوا منها النزول فی ارض قم فسبق بینهم
 موسی بن خزرج فلما وصل الیها اخذ بزمام ناقتها وجرها الی
 قم وانزلها فی داره فكانت فیها ستة عشر یوم ثم قبضت الی
 رحمة الله ورضوانه فدفنها موسی بن خزرج بعد التغسیل
 والتکفین فی ارض له وهی الی الان مدفنها وبنی علی قبرها
 من البواری سقفا الی ان بنت زینب بنت الجواد علیه السلام
 قبة علیها . وروی فی البحار ان زیارتها تعادل الجنة . قد تم
 فی سنة ۱۳۰۳ . کتبه خادم الروضة الرضویة رجعلی »

بالای ابن کتیبہ در میان ایوان، زیر مقرنساها، درون صفحه قاب بندی کوچکی
 به نستعلیق سفید این مصرع - که زبان حال معمار هنرمند ایوان استاد محمد باقر قمی
 است - دیده می شود :

« دارم امید محبت زامین السلطان »

نام این استاد هنرمند در ترنج بالای درگاه نورگیر ایوان از دالان ورود
 صحن به این شرح نوشته شده است :

« عمل استاد محمد باقر بنا »

جرزهای دو سوی ایوان و پیشانی آن نیز آراسته به کاشی گرهی است که
 در بالای آن زیر هره لب بام کتیبه ای به ثلث سفید در زمینه لاجوردی مشتمل
 بر آیات ۷۴-۷۵ سوره زمر (قال الله تبارک و تعالی : وسیق الذین اتقوا بهم ... تا:

۱ - قرآن کریم ، سوره ۳۹ .

فنعلم اجر العاملين) با عبارت « قدم في شهر شعبان سنة ١٣٠٣ . حرره خادم الروضة
الرضوية رجبعلى » قرار دارد .

ايوان جنوبي [تصوير شماره ٦٤] :

در جنوب صحن نو ايوانى ديگر است با بلندی دوازده متر واند ، ودهانه
وپهنای ٧ در ٤٠/٤ متر که بدنه وپيشانى وجرزهای آن باکاشى گرهى لاجوردی
آراسته شده وسقف آن ساده است . در کمر بند ايوان اين کتيبه به ثلث سفید دیده
می شود :

« روى عن انس بن مالك قال كنت ذات يوم جالسا عند
النبي صلى الله عليه وآله اذ دخل على بن ابي طالب عليه
السلام فقال يا ابا الحسن الى الى اتي ثم اعتنقه وقبل ما بين
عينيه وقال يا على ان الله عزاسمه عرض ولايتك على السموات
والارض فسبقت اليها السماء السابعة فزينها بالعرش ثم سبقت
اليها السماء الرابعة فزينها بالبيت المعمور ثم سبقت اليها السماء
الدنيا فزينها بالكواكب ثم عرضها على الارضين فسبقت اليها
مكة فزينها بالكعبة ثم سبقت اليها المدينة فزينها بي ثم سبقت
اليها الكوفة فزينها بك ثم سبقت اليها قم فزينها بالعرب وفتح
الله لهم بابا من ابواب الجنة . وروى صفوان قال كنت عند
ابى الحسن عليه السلام فجرى ذكر قم واهله وميلهم الى المهدي
فترحم عليهم وقال رضى الله عنهم ، ثم قال ان للجنة ثمانية
ابواب واحد منها لاهل قم وهم من خيار شيعتنا من بين ساير
البلاد خمر الله تعالى ولايتنا فى طيبتهم . وروى عن الصادق
عليه السلام انه قال ان لعلى قم ملكا رفر ف عليها بجناحيها لا
يريدها جبار بسوء الا اذابه الله كذوب الملح فى الماء . قد
فرغ من التحرير فى شهر ربيع الثانى الخادم رجبعلى »

در قسمت بالای متن این کتیبه، گراگرد، آیه الکرسی به خط کوفی آبی رنگ ریز افزوده شده که با « اعوذ بالله من الشیطان الرجیم » آغاز می شود و به « لانقسام لها والله سمیع علیم » پایان می پذیرد . بالای درگاه ورود، میان ترنجی، عبارت « یاغفار الذنوب ویاحبیب الله (!) ادر کنی . سنه ۱۳۰۳ » - که گویا ایمائی به نام بنا کنندگان یا آرایشگران ایوان است - به نستعلیق ثبت است .

در پیشانی ایوان بر لچکی های دوسو - میان دو ترنج - عبارت « یا حنان » در زمینه سفید و کنار آن در قاعده مناره ها در دو سو عبارت « نصر من الله وفتح قریب » و در بالای ایوان زیر هره لب بام این ابیات به نستعلیق سفید - با نام ناصر الدین شاه در میان به خط طلائی - دیده می شود :

« در زمان دولت دارای عصر

ناصر الدین شه خداوند کویم

ساخت این بنیان امین سلطان راد

بر نیاز بضعة موسی الکظیم

پور ابراهیم علی اصغر نمود

این بنا را برتر از عرش عظیم

« ۱۳۰۵ »

ایوان شمالی [تصویر شماره ۶۵]:

در شمال صحن نو نیز ایوانی دیگر است مانند ایوان جنوبی در سبک بنا و تزئین ، جز آن که متن کتیبه کمر بندی خط ثلث این ایوان چنین است :

« روی عن عدة من اهل الری انهم دخلوا علی ابی عبدالله علیه السلام وقالوا نحن من اهل الری فقال مرحباً باخواننا من اهل قم فقالوا نحن من اهل الری فاعاد الکلام ، قالوا ذلك مراراً فاجابهم بمثل ما اجاب به فقال علیه السلام ان لله

حرماً وهو مكة وان للرسول حرماً وهو المدينة وان لامير المؤمنين
 حرماً وهو الكوفة وان لنا حرماً وهو قم وستدفن فيها امرأة من
 اولادى تسمى فاطمة من زارها وجبت له الجنة . وروى ان رسول
 الله صلى الله عليه وآله وسلم لما اسرى رأى ابليس باركاً بهذه
 البقعة فقال له قم يا ملعون فسميت بذلك . وروى عن ابى
 عبد الله جعفر بن محمد الصادق عليه السلام انه قال اذا اصابكم
 بلية وعناء فعليكم بقم فانه ماوى الفاطميين ومستراح المؤمنين .
 وروى عن ابى الحسن على بن موسى الرضا انه قال ان للجنة
 ثمانية ابواب واحدها لاهل قم . قد فرغ من التسويد رجبعلى
 الخادم المشهدى فى سنة ١٣٠٣ »

متن كتابه خط كوفى رديف بالاي اين كتيبه به خط آبي چنين است :

« ان الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين آمنوا
 صلوا عليه وسلموا تسليماً . اللهم صل على محمد النبي والوصى
 والبتول والحسين والسجاد والباقر والصادق والكاظم والرضا
 والتقى والنقى والعسكرى وصاحب الامر والعصر والزمان صلوات
 الله وسلامه عليهم اجمعين .
 اللهم ان هؤلاء ائمتنا وسادتنا وقادتنا وهداتنا ورعاتنا .
 اللهم وفقنا لطاعتهم وارزقنا شفاعتهم واحشرنا فى زمرةم واجعلنا
 ممن فاز بولايتهم بكرمك »

سپس به خط كوفى ريز در انجام اين كتابه ، بالاي دو كلمه اخير :

نمقه رجبعلى الخادم

در پيشانى ايوان بردو ترنج ميان لچكى هاى دو سو عبارت «يا ابا عبدالله»
 در زمينه سفيد ، و کنار آن در قاعده مناره هاى دو طرف ايوان «انا فتحنا لك فتحاً
 مبيناً» ، و در بالاي ايوان زير هره لب بام ابيات زير به نستعليق سفيد در زمينه
 لاجوردى (و در ميان نام ناصر الدين شاه) ديده مى شود :

« عهد ملك ناصر دين آن كه يافت

كرسى و ديهيم ازو زين وزير

گشت امين شه و صدر مهين

بانى اين صحن خوش دلفريب

صادق پروانه به تاريخ گفت

نصر من الله وفتح قريب

۱۳۰۲

كتبه ميرزا آقا »

ايوانچه ها :

دردوسوى ايوان آينه ، در ضلع غربى صحن نو - چنان كه گذشت - دو ايوان كوچك به عنوان درگاه راهرو ، يكي ميان صحن نو و صحن عتيق و ديگرى ميان اين صحن و صحن زنانه سابق (مسجد موزه) با دهانه بيش از سه و پهنائى يك متر قرار دارد كه گرداگرد هريك كتيبه اى به خط ثلث ، و روى هر يك از پايه هاى دو سوى آنها دو مناره كوچك و کوتاه (يك زوج) دیده مى شود . متن كتيبه ايوانچه شمالى به خط على اكبر فيض چنين است :

« روى صاحب كتاب المناقب الفاخرة فى العترة الطاهرة
بسندة عن ابن عباس رضى الله عنه قال : قال رسول الله صلى
الله عليه وآله انا مدينة العلم وعلى بابها فمن اراد العلم فليأت
الى الباب . ثم قال يا على انا مدينة العلم وانت الباب كذب
الذى زعم ان يصل الى المدينة لامن الباب . بنى هذه نظام
المجد تاج الحاج ميرزا سيد حسين متولى باشى . حرره على
اكبر الفيض فى سنة ١٢٩٦ . به سعى واهتمام ميرزا على محمد
به اتمام رسيد »

متن كتيبه ايوانچه ديگر (جنوبى) نيز چنين است :

« روى فى البحار عن واسط بن سليمان عن ابى الحسن
 على بن موسى الرضا انه قال ان للجنة ثمانية ابواب ولاهل
 قم واحدمنها فطوبى لهم ثم طوبى . وروى رجل من اهل
 الرى قال : قال ابو الحسن على بن محمد بن على بن
 موسى عليهم السلام انما سمي قم لانه لما وصلت السفينة اليه
 فى طوفان نوح قامت وهو قطعة من بيت المقدس . وروى
 عن الائمة لولا القميون لضاع الدين . كتبه الخادم المشهدى
 رجبلى ۱۳۰۳ »

سردرها [تصاوير ۶۶ - ۶۷] :

صحن نو در سه جانب شرق و شمال و جنوب سهدر گاه ورود دارد که سردرها
 در هر سه سو آراسته به کاشی کاری ، و برفراز سردرهای شمالی و جنوبی دو مناره
 کوچک چند متری و بالای سردر شرقی چهار مناره (دو زوج) است .

در کمر بند سردر شرقی این ابیات به نستعلیق سفید :

« به عهد ناصر دین خسرو سپهر وقار

به حول وقوة پروردگار لیل و نهار

ز بهر حضرت معصومه ساخت اندر قم

امین سلطان این صحن آسمان مقدار

سرود سید غمخوار بهر تاریخش

ز بعد هجرت احمد هزار و سیصد و چار

نمقه میرزا آقا

« ۱۳۰۴ »

و در بالای سردر مزبور این ابیات (بانقش « نصر من الله و فتح قریب » در

ترنجهای لچکیهای دوسو) :

« به عهد خسرو گیتی خدیو ناصر دین

که نازد از سر انگشت وی کلاه و نگین

برای دختر موسی بن جعفر آن که زقدر
 سپهر سوده به خاک درش همواره جبین
 امین شاه علی اصغر بن ابراهیم
 عیان نمود به سطح زمین بهشت برین
 چو شد تمام به تاریخ گفت پروانه
 بنای صحن بکلی بهشت روی زمین
 « ۱۳۰۳ »

وبالای درگاه ورود همین سردر میان ترنجی به نستعلیق سفید عبارت :

« انا مدینة العلم وعلی بابها »

« ۱۳۰۳ »

ودر کمر بند سردر شمالی این ابیات :

« یارب به حق پرده نشین دیار قم
 پاکیزه گوهر صدف اعتبار قم
 قم گشته از شرافت معصومه با صفا
 چون روضه بهشت برین گشته پر ضیا
 شاهان به درگش همه آورده التجا
 بی شک که می رود به بهشت از ره عطا »

وبالای همین ایوان این ابیات (بانقش «یا علی مدد» در ترنج های لچکی های

دو سو) :

« به عهد ناصر دین شهریار با تعظیم
 ابو المظفر غازی خدایگان کریم
 بنا نهاد به توفیق کردگار این صحن
 وزیر اعظم علی اصغر بن ابراهیم
 چو بهر دختر موسی بن جعفر از سر صدق
 امین سلطان آراست این ستوده حریم
 برای مصدر تاریخ گفت پروانه
 سیاق کعبه ثانی زپور ابراهیم »

« ۱۳۰۳ »

وبالای پیشانی سردر جنوبی این ایبات (بانقش نام ناصر الدین شاه در بالا و « بسم الله الرحمن الرحيم » در میان پیشانی و « هو الله تعالى » میان دو لچکی و « انا فتحنا لك فتحاً مبيناً ۱۳۰۲ » برپایه مناره‌ها) :

» به عهد ناصر دین شهریار ملك آرای

امین سلطان آراست این ستوده سرای

سرود صادق پروانه بهر تاریخش

ببین به ملك قم اینک در بهشت بیای

« ۱۳۰۳ »

دیده می‌شود (در کمر بند سردر جنوبی نوشته‌ای نیست) .

۴ - مقابر پادشاهان صفوی

چهار تن از شاهان صفوی : شاه صفی ، شاه عباس دوم ، شاه سلیمان و شاه سلطان حسین در جوار تربت منور به خاک رفته اند که مقابر آنان به روزگار خود بسیار مجلل و معظم بوده و تولیت خاص و اوقافی مخصوص داشته است . چنین است و صف بنا و بازمانده آثار هر يك از این مقابر :

مقبره شاه صفی :

نخستین پادشاهی که از این خاندان در قم به خاک سپرده شد شاه صفی بود که در ۱۲ صفر ۱۰۵۲ در کاشان در گذشت و جسد او به قم نقل شده ، در رواق جنوبی حرم مدفون گردید^۱.

۱ - ذیل عالم آرا : ۲۵۷ .

پیش تر گفته شد که بر فراز قبر شاه صفی بنایی شکوهمند برپا بوده که تزیینات سقف و بدنه آن از میان رفته است.^۱ بقایایی از کتابه سراسری پایین مقبره که متن آن سوره جمعه^۲ و به خط ثلث محمد رضا امامی اصفهانی بوده است تا اوائل این قرن بر پایه‌های بنا بر جای بوده^۳ و در سال ۱۳۱۸ به دستور میرزا علی اصغر خان امین السلطان - چنان که در انجام کتیبه موجود دیده می‌شود - کتیبه‌ای نو به جای آن نهاده‌اند .

در حال حاضر از مقبره شاه صفی جز صندوق خاتم مدفن که در موزه آستانه نگاهداری می‌شود هیچ اثر برجای نیست . این صندوق اثری است بس نفیس از هنر خاتم کاری و منبت دوره صفوی ، که بر گرداگرد هر یک از چهار بدنه آن آیاتی از سوره « یس » را تا پایان بر آورده‌اند به ثلث و گویا از همان محمد رضا امامی [تصاویر ۶۸ - ۷۰] .

مقبره شاه عباس دوم [تصاویر ۷۱ - ۷۲] :

شاه عباس دوم در زاویه جنوب غربی حرم در بقعه‌ای باشکوه به بلندی ۱۲ و درازا و پهنای ۸ متر به خاک رفته است.^۴ این بقعه دوازده ضلعی است که چهار ضلع آن در گاه ورود به حرم و مسجد موزه و دورواق جنوبی و غربی حرم ، و هشت ضلع دیگر صفه‌هایی است به بلندی ۳ و دهانه و پهنای ۲ در ۰/۶۰ متر .

-
- ۱ - بنگرید به تصویر چاپ شده در سیاحت نامه شاردن ، ترجمه فارسی ، ج ۱ ، برابر صفحه ۴۸ و اسناد مصور اروپایان ۲ : ش ۴۱ .
 - ۲ - سیاحت نامه شاردن ۳ : ۷۴ .
 - ۳ - تاریخ قم فیض : ۱۱۶ ر نسخه اصل .
 - ۴ - بنگرید به تصویر چاپ شده در سیاحت نامه شاردن ، ترجمه ۲ : ۷۲ و از آنجا در اسناد مصور اروپایان ۲ : ش ۴۰ .

ازاره بقعه تا بالای کتیبه کمربندی به بلندی ۳/۷۰ متر قطعات بزرگ مرمر است که در پایه‌ها (فواصل صفاها) به شکل ستون حجاری شده ، و در صفاها با نقوشی رنگین از طلا و لاجورد به شکل گل و بوته آراسته گردیده که در مجموع از نفاست و زیبایى بسیار برخوردار است و این قطعات با همان نقش‌های رنگین و زیبا دو راهرو بقعه به حرم و رواق جنوبی را نیز زینت داده است .

بالای ازاره کتیبه‌ای است بر سنگ مرمر به ثلث برجسته محمد رضا امامی مشتمل بر سوره جمعه بارقم :

فی سبع و سبعین و الف . کتبه محمد رضا الامامی

در پایان .

پس از آن دوازده بدنه گچی به شکل نما با نقوشی رنگ آمیزی شده گرداگرد بقعه دیده می‌شود . سپس کتیبه سراسری دیگری است به ثلث طلائی مشتمل بر سوره قیامت^۱ و آیه نور^۲، و پس از آن سقف بقعه بر پایه نماهایی کوچک‌تر و نورگیرها با آرایش‌هایی همانند بدنه .

قبردرمیان بقعه قرار گرفته که صندوق مسین فراز آن را - که پیش‌تر باصفحات زرین آراسته بوده - به موزه آستانه منتقل ساخته‌اند و پایه آن مرکب از چندقطعه مرمر سفید با بلندی چند سانتی‌متر اکنون باقی است . در کناره این سنگ‌ها به‌طور مایل ، گرداگرد ، به‌پهنای ده سانتی‌متر این ابیات به نستعلیق ثبت است :

جمشید به اخلاص ز شاه اسلام

چون منصب تولیت گرفت از انعام

۱ - قرآن کریم ، سوره ۶۲ .

۲ - قرآن کریم ، سوره ۷۵ .

۳ - قرآن کریم : سوره نور (۲۴) ، آیه ۳۶ .

طاهر به نیابتش مشرف چون شد
با راستی این مزار را کرد تمام
از سیم وزر خزانه تحویلش داد
چون کار جهان از او بنا شد به نظام

*

آنرا که شفیع از دل و جان است غلام
صندوق به سر کاری او گشت تمام

*

بر مرقد پاك پدر آن زبده ناس
یعنی صفی ثانی افلاك اساس
صندوق چو ساخت عقل تاریخش گفت

صندوق مزار شاه عالم عباس (۱)

بربازمانده صندوق روی قبر که اکنون در موزه آستانه است نوشته‌ای دیده

نمی‌شود .

پیشاپیش در گاه ورود جنوبی این بقعه از صحن زنانه پیش ترها ایوانی به
عنوان سردر ورود بوده که اکنون نیست . جز آن که کتیبه کمر بندی آن - که پس از
ویرانی ایوان به سر در بقعه شاه سلیمان و شاه سلطان حسین نقل گردیده بود -
اکنون بالای کتیبه سراسری بقعه شاه سلطان حسین که مدخل ورود موزه آستانه است
نصب است . متن کتیبه دوازده بیت است این چنین :

۱ - این ایات به سبکی نامنظم بر لبه سنگها نوشته شده است این چنین :

لبه شمالی : از سیم وزر خزانه تحویلش داد/ جمشید به اخلاص ز شاه اسلام - چون

منصب تولیت گرفت از انعام/ طاهر به نیابتش مشرف چون شد

لبه جنوبی : با راستی این مزار را کرد تمام/ بر مرقد پاك پدر آن زبده ناس - یعنی صفی

ثانی افلاك اساس/ چون کار جهان از او بنا شد به نظام

لبه شرقی : آنرا که شفیع از دل و جان است غلام - صندوق به سر کاری او گشت تمام

لبه غربی : صندوق چو ساخت عقل تاریخش گفت - صندوق مزار شاه عالم عباس

« هده جنات عدن فادخلوها خالدین

زائران را از صریح در رسد برگوش جان

زالتفات پادشاه صورت ومعنی صفی

شد سر افراز مهم تولیت جمشید خان

گشت حسب الحکم مامور بنای روضه‌ای

کز بلندی سایه‌اش بر عرش باشد سایبان

روضه‌ای کارامگاه صالحان بر ساختش

گفته‌ای فردوس باشد یابشت جاودان

کرد بنیاد اساس بارگاهی کز شکوه

می‌نویسد از ادب رفعت پناهش آسمان

کرده اند آرایش سقف وجدار روضه‌اش

از طلا ولاجورد و آفتاب آسمان

خشت ایوان بلندش غیرت خورشید و ماه

صحن ایوان رفیعش مهبط کرویشان

وصف صندوق مزار شاه حد خامه‌نیست

همچو سوسن گرسرا پای قلم‌گرد دزبان

شد تمام از معجز اقبال شاهی این بنا

تا مگر همچون حرم‌گرد دمطاف انس و جان

حور شد از سنبل گیسو در او جاروب کش

مشتی بر رخم کیوان گشت در روی پاسبان

باد یارب تا ابد از عمر وشاهی کامیاب

تا بود از مهر و مه روشن چراغ آسمان

این رقم زد از پی تاریخ معمار قضا

مهبط صفح الهی مرقد صاحب قران

سنه ۱۰۷۷ «

* * *

ضمن تعمیرات چند سال پیش چند سنگ قبر بزرگ از زیر خاک بقعه نمایان

شد که دوتای آن مربوط به قرن دهم بود . یکی با این متن :

« وفات مرحومه مغفوره سعیده آقا شاه خاتون بنت حمزه

بیک بن بکتاش بیک موصولو در یوم الاثنین ۴ شهردی قعدة

الحرام سنه ۹۴۱ »

و دیگری از « محمد صادق شاملوئی » در گذشته ۹۴۹ که آن را پریخان

دختر او بر قبر وی وقف نموده است . این دو سنگ دانسته نیست چرا به اداره

آموزش و پرورش قم نقل شد که در این چند سال همان جا کنار حیاط اداره مانده

و در چند زمستان گذشته سنگ قبر آقا شاه خاتون با افروختن آتش میان آن ، از

میان به دو نیمه شده است .

بقعه شاه سلیمان و شاه سلطان حسین [تصاویر ۷۵ - ۸۰] :

شاه سلیمان در بقعه‌ای واقع در جهت جنوب غربی بقعه شاه عباس دوم به

خاک رفته است . جسد شاه سلطان حسین نیز در راهرو ورود همین بقعه - در شرق

بنا - که با خود بقعه از نظر تزئین همانند و یکسان است مدفون است .

ازاره بقعه و راهرو به بلندی ۱/۳۰ متر از سنگ مرمر است که با نقش و

نگارهای رنگین از گل و بوته و باستون‌هایی ظریف و کوچک در دوسوی شاه‌نشین

های بنا آراسته شده ، و بالای آن تا ۷۲ سانتی‌متر دیگر گچ بری نقش و نگار رنگ

آمیزی شده و سپس کتیبه‌ای است سراسری و گچ بری با پهنا ۰/۰۴۷ . مشتمل بر

سوره حشر که در زاویه جنوب غربی بارقم :

« کتبه ابو طالب الحسینی الخطیب القمی فی سنة ۱۱۰۷ »

پایان می‌گیرد . بالای این قسمت بدنه و سقف در حال حاضر گچی ساده و فاقد

تزئین است .

صندوق قبر شاه سلیمان در میان بقعه قرار دارد و در کنار آن اکنون سنگ
قبری است با خطوط و نقوش ظریف که پیش تر در راهرو میان دو صحن آستانه
بوده و سپس به اینجا نقل گردیده است. روی سنگ میان کتابه‌های قرآنی گرداگرد
ابیاتی است با این مقطع :

«سال فوتش چو بجستم گفتند آه از مهتر ما نوری بك

[۹۸۸]

قد توفى السعيد المرحوم نوری بيك بن مهتر ميرزا بيك بن
مهتر منصور عفی عنهما . عمل استاد خواجه حاتم بن عبدالمطلب
خراسانی سنگ تراش »

* * *

در بقعه مدفن شاه سلطان حسین بالای کتیبه سراسری گچ بری ، کتیبه ای
دیگر به خط نستعلیق بر کاشی دیده می شود . این کتیبه پیش از سال ۱۳۷۶ قمری
در جانب خارجی همین بقعه بر سردر ورود نصب بوده و پس از تغییرات صحن
زنانه و تبدیل آن به مسجد موزه ، با تکمیل و تعمیر کامل قطعات شکسته و فرسوده آن
به اینجا نقل یافته است . و آن مرکب از دو قسمت است که قسمتی مربوط به مقبره
شاه عباس بوده و متن آن در بحث از همان بنا نقل شد و قسمتی دیگر بنا بر آنچه
از خود کتیبه بر می آید مربوط است به بقعه ای که میرزا ابوطالب خان قزوینی
حاکم قم^۱ به سال ۱۲۶۰ بر قبر مادر خود بنیاد کرده ، و اکنون دانسته نیست که آن
در چه جای صحن زنانه قرار داشته است . این قسمت نیز مشتمل بر هفت بیت است
این چنین :

۱ - او دوبار حکومت قم یافته و برادر او میرزا عبد الباقی خان نیز مدتی در این
مقام بوده است . حکومت وی از جانب میرزا نصر الله صدر الممالک اردبیلی بوده که در این
ایات به کنایه از او یاد می شود [سفرنامه قم افضل الملك : ۱۶۴ - ۱۶۵ دیده شود] .

• در همایون روزگار پادشاه دین پژوه
خسرو غازی محمد شه شه اکلیل وهسور
آمد اندر ملك دین غوث الوری فخر الامم
نصرت دنیا و دین كهف امان صدر صدور
عصر معموری این ویرانی ایران زمین
خاصه مصرقم كه ویران بود زاحداث دهور
راد بو طالب كز او پروانه فرماندهی
داشت بر سكان آن ملك ازانات وازذكور
ساخت این ایوان کیوان پاسبان رابسشگرف
تا كه قبر پاك مادر پاس دارد از قسور
الغرض شد مضجع آن مهد عصمت چون تمام
عصمت آباد سنین شد رحمت آباد شهور
زدر قم كوكب پی تاریخ سانش بی درنگ
باد این كاخ همایون مسكن آن پاك حور

۳

اسناد

در اینجا متن چند طغرا از اسناد واحکام آستانه حضرت فاطمه معصومه با توضیحاتی در باره هر يك به این ترتیب دیده می شود : نخست متن چند وقف نامه و سپس اسناد واحکام خاندانی برخی ازدودمان های وابسته به آستانه ، و آن گاه چند نمونه از « فرد » های مستوفیان آنجا (نسخه های جمع و خرج سرکار فیض آثار) . این گونه اسناد که از هر يك آن نکات ارزنده تاریخی و جغرافیایی گوناگون در باره قم و آستانه و جز آن به دست می آید اگر همگی جمع آوری و تدوین گردد مجموعه ای بسیار نفیس فراهم خواهد آمد . به خصوص از این نظر که قسمتی از این اسناد که شمار آن کم نیست مربوط به تولیت و جهات دیگر مقابر شاهان صفوی و قاجار است که برخی از آن به چاپ نیز رسیده^۱ و ارزش آنها پوشیده نیست . از این

۱ - مانند وقف نامه ظهیریه و آن صورت املاکی است که میرزا محمد ابراهیم ظهیر الدوله (همان « ظهیرالدین محمد ابراهیم خادم مزارنواب خاقان و وزیر آذربایجان » نگارنده رساله « الفلز » به عربی و فارسی در فلسفه و ادب به سال ۱۰۷۰ - نسخه ش ۸۶۸ کتابخانه

دست اسناد در بحث حاضر جز یکی دو نمونه نیامده ، و به چند سند که مربوط به خودآستانه و مشاغل گوناگون آن است اکتفا رفته است .

در بسیاری از اسناد مربوط به قم نیز به طبع از این مزار یاد می شود از جمله در احکام و ارقام پادشاهان صفوی و کریم خان زند برای رودخانه قم که هر

ملك که در فهرست نسخ عربی آنجا : ۶۱۸ شناسانده شده . نیز بنگرید به فهرست فیلمها : ۲ (۱۴۶) در سال ۱۰۹۰ بر مرقد شاه عباس در قم و مسجد اسماعیلیه در اصفهان و آستانه سید حمزه در سرخاب تبریز وقف کرده و در چاپخانه داد اصفهان به چاپ رسیده است (نسخه های خطی ۴ : ۴۹۲/۳۳۶ . نیز فیلم ۳۱۲۵ دانشگاه) .

نیز نذورات و موقوفات و خیرات شاهان این سلسله بر قبور شاهان پیش تر که چند نمونه آن در وقف نامه های شاه سلطان حسین چاپ شده در تاریخچه اوقاف اصفهان آمده است (ص ۲۴۸/۲۳۲/۱۹۹ و جز اینها) .

منصب تولیت مزار شاه سلیمان بنا بر آنچه در مآخذ دیده میشود با قورچی باشیان - سپهسالاران ، فرماندهان نیروهای مسلح - بوده (تذکرة الملوك و دستور الملوك : ۴۸) و از این رو در همگی فرمانهایی که به نام آنان صادر می شده است نخست عنوان « متولی مزار کثیر الانوار نواب خاقان رضوان مکانی » یاد می شود . نمونه را فرمان مورخ ذح - ۱۱۲۷ شاه سلطان حسین چاپ شده در مجله بررسی های تاریخی ، ش ۳ سال هشتم (ص ۸۳ - ۸۵) دیده شود .

در جنگ منشآت آقا حسین خوانساری ش ۴۷۵۸ کتابخانه مرکزی دانشگاه (فهرست آنجا ۱۴ : ۳۸۰۶) برگ ۵۰ (ر) و (پ) وقف نامه شاه صفی دوم (سلیمان) است برای مزار شاه عباس با تصدی متولی شرعی دار المؤمنین قم . نمونه هایی از ارقام تولیت این مقابر نیز در مجموعه های منشآت هست از جمله یکی در مجموعه منشآت کتابخانه عمومی رشت ، فیلم ۲۰۲۰ دانشگاه (فهرست فیلمها : ۲۱۶) .

۱ - سفرنامه قم افضل الملك : ۸۹ نسخه مجلس (ص ۷۰ نسخه چاپ شده با نام تاریخ و جغرافیای قم) / راهنمای قم : ۷ / آینه دانشوران : ۳۰۴ .

به چند سال طغیان می کرده و به بیوتات آستانه زیان می رسانده است^۱. از این اسناد هم نکاتی مهم در باره تحولات این مزار به دست می آید و برای تدوین تاریخ تفصیلی آستانه حتماً باید به آنها نیز نگرست .

۱ - نقاوة الاثار : ۵۳۱ / ذیل عالم آرای عباسی : ۱۶۷ / سیاحت نامه شاردن ۳ : ۱۸۰ / مجمع التواریخ مرعشی : ۹۹ / تاریخ گیتی گشا / مجمل التواریخ گلستانه : ۳۱ و ۳۷ .

وقف نامه‌ها

چند نمونه از وقف نامه‌های آستانه قم که بیشتر وقف نامه کتاب‌ها و قرآن‌هایی است که در کتابخانه و موزه و انبار آستانه به جای مانده است . وقف نامه‌های مربوط به املاک و اموال آستانه بیشتر در طی سالیان دراز به وسیله موقوفه‌خواران معدوم یا پنهان شده ، و نشر آنچه به تفاریق باقی است نیز خالی از محذور نیست . با این همه نمونه‌هایی از این قبیل وقف نامه‌ها نیز در این بحث دیده می‌شود .

شماره‌ای قابل توجه از این گونه اسناد از دوره قاجار است که بنائی بر نقل آن نبود و نمونه را یکی دو متن از آن میان انتخاب و در پایان گذاشته شد و به یکی دو سند دیگر نیز به اجمال اشاره رفت . از برخی دیگر از آنها هم شاید در بخش بعد یاد ، و بر نکاتی استشهاد شود .

اسنادی بسیار نیز در باره امور مربوط به موقوفات آستانه در دست است .

بیش از يك صد طغرا سند مربوط به موقوفه تبرته (قریه وقفی فتحعلی شاه قاجار) و شریف آباد (وقفی شاه سلطان حسین) در دو خاندان سرکشیک معصومی و بهاء الدینی قم هست. چند صد طغرا نیز در باب کاروانسرا و دکاکین موقوفه میرزا ابو القاسمی در خاندان مستوفی قم به نظر رسید. اوراقی دیگر نیز جسته گریخته نزد افرادی دیگر در باب موقوفات پیشین آستانه دیده و از برخی نیز عکس گرفته شد که همه از چندین رهگذر ارزنده و در تحقیقات مربوط به آستانه و بررسی‌های جغرافیایی تاریخی پیرامون قم و جز آن سودمند است لیکن نقل متون آنها در وسع يك یا دو مجلد نیست.

این نکته هم گفته شود که برخی از کتب و مصاحف وقف آستانه قم اکنون در کتابخانه‌ها و موزه‌های دیگر است و برای تدوین تاریخ تفصیلی این مزار باید به این نسخ و آغاز و انجام آنها نیز نگریسته شود.

۱

وقف نامه مورخ رمضان ۵۹۴ حاکی از وقف چهار مجلد مصحف شریف با صندوق آن بر آستانه منور حضرت سنی فاطمه در این تاریخ. این وقف نامه بر برگ آغاز نسخه‌ای از قرآن کریم (ش ۳۹۲ انبار) که اخیراً از انبار آستانه مقدس بیرون آورده شد دیده می‌شود.

۱ - مانند :

* قرآن ش ۱۵۹ موزه شیراز (نسخه‌های خطی ۵ : ۲۵۹).

* زواهر الحکم میرزا حسن لاهیجی ، ش ۱۱۱ کتابخانه آستانه ری (همان مأخذ ۳ :

۴۶۷).

نیز بسیاری از کتاب‌های وقفی آستانه که در مجموعه‌های شخصی و احیاناً در دست فروشندگان نسخ خطی است و ذکر آن به عللی متعذر است.

در این نسخه زیر آیات قرآن ترجمه آن به فارسی کهن و شیوا -
گویا از سده پنجم - نوشته شده که نگارنده آن را با همه تفاسیر
کهن فارسی که تاکنون به چاپ رسید است سنجید و هیچ يك از
آنها نبود (۱) .

از این سند برمی آید که ابو عیسی احمد بن ابی شجاع نازویه (۲)
در رمضان ۵۹۴ این مصحف را - که در چهار مجلد بوده و اکنون جز
دو مجلد آن در دست نیست - بر آستان مقدس قم وقف کرده ، و محمد
ابن علی بن محمد بن فادشاه رضوی (۳) بر جریان وقف شهادت
داده است . جز این خط یکی دیگر از رضویان قم با تاریخ شعبان
۸۱۳ در پایین وقف نامه دیده می شود .

[وقف] الاجل العالم المحترم اثير الدين نجم الاسلام سيد الكفاة
والد . . . الاماثل والافاضل شمس العرب تاج الوزراء ابو عيسى احمد بن ابی
شجاع تراذنا زویه حرس الله علوه وادام سموه هذا المجلد من المصحف . . .
[التف] سير مع ثلث مجلدات مع الصندوق على الروضة المقدسة والتـ [ربة] . . .
المنورة للسيدة الشريفة الرضية الطاهرة فاطمة بنت الامام المطهر . . . موسى بن

۱ - آقای دانش پژوه در شماره ۱۲۳ مجله هنر و مردم (ص ۳۴) از این نسخه یاد
نموده است . شاید ایشان آن را شناخته باشد .

۲ - در کتابخانه آقای مرعشی در قم نسخه ای است از مجالس مفید به شماره ۱۱۴۴
به نسخ محمد بن حسین جاسبی هرازگانی که آن را در جمعه ۱۶ شوال ۵۶۵ در هفتاد و پنج
سالگی نگاشته و مقابله آن با نسخه ای الرضا فضل الله راوندی در شب یکشنبه آخر ع ۱۶ -
۵۶۶ به پایان رسیده است . در پایان نسخه حدیثی است در فضل قم و اهل آن به روایت از
همان راوندی از نسخه « السعيد ابي المكارم نازوفه القمي رحمه الله » ، لیکن در سندما
آشکارا « نازویه » است با ضبط حرکات (به ضم زای و فتح یاء) .

۳ - او جز رضی الدین محمد بن علی بن محمد بن فادشاه رضوی قمی پدر سید
محسن رضوی است که این ابی جمهور در دیباچه کشف البراهین از او یاد می کند (قم در
قرن نهم : ۱۸۶) چه میان روزگار زندگی آن دو ، دو قرن و نیم فاصله بوده است .

جعفر الکاظم صلوات الله وسلامه علیهما ، علی ان یكون مو [قوفاً وقفاً] صحیحاً
 شرعياً مؤبداً مخلداً لایباع ولا یوهب ولا یورث ا [لی ان یرث الله] الارض ومن
 علیها وهو خیر الوارثین ولا یرج منها الا برهن وثیق ، فم [ن بدله بعد] ما سمعه
 فانما ائمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم . وکتب [فی] شهر الله المبارک
 رمضان سنة اربع وتسعين وخمس مائه .

[یادداشت ها :]

- [۱] بشهادة العبد محمد ابن علی ابن محمد ابن فادشاه الرضوی .
 [۲] نظر به العبد ال . . . مخلص فی سنة ست و . . .
 [۳] نظر فيه شرف . . .
 [۴] نظر فيه واستفاد منه العبد الفقير الى الله تعالى محمد بن [ابی] الفتوح
 بن یحیی الرضوی [فی شهر] الله شعبان العادل [. . . ثلاث] عشر وثمانمائه .
 [۵] نظر فيه واستفاد منه بقدر الوسع والطاقة العبد فضل الله بن الحسين
 بن الحسن بن . . . الصوفی حرره . . . فی . . . حجه ثمان وسبعین و . . .

(۲)

وقف نامه ای از سومین دهه قرن هشتم برآغاز بازمانده یک پاره
 از سی پاره قرآن که تنها شش برگ آن در میان اوراق انباشته شده
 در انبار آستانه به دست آمده وبه شماره ۳۹۳ انبار در دفتر کتابخانه
 آستانه ثبت گردیده است .

از این سند برمی آید که عبدالعظیم بن محمد بن فتحان یافرزند او
 این نسخه مصحف شریف را درسی پاره به سال هفتصدویست یاجیزی

بیشتر بر مزار حضرت ستی فاطمه واقع در ظاهر (خارج) شهر قم، کنار رودخانه وقف نموده است. این سند پیش از این با توضیحات در رساله «خاندان فتحان» به عکس (ش ۱) و حروف (ص ۸ - ۹) نشر شده است.

باید دانست که آستانه مقدس قم تا اواسط دوره صفوی بیرون شهر قرار داشته است. از این نکته پیش از این سند، در جامع التواریخ رشیدی (۱) یاد شده است. در برخی اسناد و وقف نامه‌ها که پس از این در این بخش می‌بینیم (۲) نیز به همین موضوع اشاره می‌شود. شواهد دیگر آنرا در دوره‌های بعد، از خلاصه التواریخ قاضی احمد قمی (۳) و عالم آرای عباسی (۴) و مآخذ دیگر روزگار صفوی می‌توان به دست آورد.

وقف هذا الجزء الى آخر الاجزاء الثلاثين من المصحف المجيد على القبة المشرفة والروضة المطهرة التي هي مضجع المعصومة الطاهرة ستي فاطمه ابنت الامام الاطهر موسى بن جعفر عليها وعلى آبائها التحية والسلام بظاهر بلدة قم على شاطى الوادى ، على كل من دخل القبة وزار الروضة ورين والمجاورين والحاضرين وال.....ن من المؤمنين.....المسلمين ليقروا فيها.....الجزو..... من القبة بحال.....عظيم بن ابى الفضائل محمد بن فتحان ولوالديه وحشره فى زمرة المصطفى وعترته عشرين وسبعمائة بتبريز .

۱ - چاپ تهران ، به اهتمام بهمن کریمی : ص ۸۰۹ .

۲ - از جمله اسناد شماره ۴ و ۷ .

۳ - وقایع سال ۹۹۴ ، برگ ۳۱۹ - ۳۲۰ عکس شماره ۵۵۶۸ دانشگاه .

۴ - ج ۱ ، ص ۳۶۶ .

۳

وقف نامه سه دانگ قریه بطلیجرد سراجة قسم که آن را عمده
الامراء العظام شاه قلی سلطان فرزند الامیر الکبیر مصطفی سلطان
در رمضان ۷۶۰ بر آستانه قم وقف نموده است .
از این سند در « نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار » مورخ
بارس ٹیل ۱۱۴۷ یاد می شود .

۴

وقف نامه مشروح و مفصل شاه بیگی بیگم همسر شاه اسماعیل
صفوی مورخ ۱۰ صفر ۹۲۹ که طی آن املاکی را در قم و سلطانیه
بر مزار منور حضرت سنی فاطمه واقع در بیرون دروازه ساوه
مدینه المؤمنین قم وقف داشته است .
اوتاجلو بیگم دختر مهمادیک بن حمزه بیک بکناش موصول است
که در سال ۹۴۶ به دستور شاه طهماسب از تبریز به شیراز تبعید
شد و در آنجا در گذشت و در مزار بی بی دختران به خاک رفت (۱) .
« از آثار خیرات مشارالیها قریه حسن آباد و رامین ری است که بر
مدینه مشرفه علی راقدها الف سلام وقف فرموده و محصول آن از
آن تاریخ الی یومنا هذا به سادات مستحقین می رسد .
دیگر عمارت رفیعه روضه مقدسه مطهره سیمیه سیده النساء فی
العالمین معصومه است که معماران همت آن علیا حضرت در خطه قم
به اتمام رسانیده اند و قریب به هزار تومان املاک نفیس وقف آن

۱ - خلاصه التواریخ : برگ ۱۱۰ عکس ۵۵۶۶ دانشگاه / فارس نامه ناصری

۱ : ۱۰۴ با دو خطا در نقل / قم در قرن نهم : ۱۳۱ .

مزار موهبت آثار فرموده و آن نیز خیری است جاریه .

دیگر عمارت گنبد عالی که موسوم است به جنت سرا در جنب قبه مقدسه صفویه در « دار الارشاد اردبیل . . . » (۱) . تعمیر پل دختر در نزدیک میانه - آذربایجان شرقی - به سال ۹۳۳ گویا از هموست (۲) . هموست که در جنة النعیم حاجی ملا باقر واعظ کجوری به نام « شاد بیگم دختر عماد بیک » یاد شده و بنای روضه منور را در ۵۲۹ بدو نسبت داده اند (۳) . نیز هموست که در سفرنامه هانری رنه دالمانی به عنوان « دختر حمزه نام » از او یاد شده و تجدید بنای حرم را بدو منسوب داشته است (۴) . افضل الملك (۵) و محمدتقی بیک ارباب (۶) اورادختر امیر تیمور گورکانی پنداشته اند .

اورا خواهری بوده است به نام « بیکی خانم » که در این سند یاد شده ، و در پشت سند شماره ۵۷ همین مجموعه در فهرست رقبات موقوفه و مسلمیات و سیورغالات آستانه قم از مسلمیات « زاویه

۱ - خلاصة التواریخ : برگ ۱۱۰ عکس مزبور .

۲ - آثار باستانی آذربایجان : ۹۷/ نظری به تاریخ آذربایجان : ۴۰۳ .

۳ - ص ۴۵۹ چاپ ۱۲۹۶ تهران . و از آنجا در منتخب التواریخ خراسانی : ۴۹۰/ دائرة المعارف عبدالعزیز جواهر کلام ۳ : ۴۴/ تحفة العالم بحر العلوم ۲ : ۳۶/ حیاة الامام موسی بن جعفر ، باقر شریف قرشی ۲ : ۴۳۹ چاپ دوم/ مشاهد العترة الطاهرة : ۱۶۳/ مختار البلاد : ۷۶ چاپ دوم/ راهنمای قم : ۳۳ - ۳۴/ فرهنگ جغرافیایی ایران ۱ : ۱۷۰/ انجم فروزان : ۷۳/ رجال قم : ۷۰ و جزاینها . و پیش از آن در تبصرة المسافین : ص ۱۴ نسخه ۱۴ ب دانشکده ادبیات تهران .

۴ - از خراسان تابختیاری : ۸۵۵ . در تحفة الفقراء ضیاء السنطنة : ۱۸۲ (فرهنگ ایران زمین ، ج ۱۶) به نام شاه بیگی بیگم دختر حمزه بیک اصانلو .

۵ - کتابچه تفصیل و حالات دارالایمان قم : ۱۹ نسخه ش ۵۵۱۴ دانشگاه .

۶ - تاریخ دارالایمان قم : ۳۵ چاپ قم/ تفصیل احوالات دارالایمان قم فیلم ۳۸۴۳

دانشگاه .

بیگمی خانم « سخن رفته است . سنگ قبر یکی دیگر از افراد این خاندان (آقا شاه خاتون دختر حمزه بیگ ، عمه شاه بیگمی بیگم) در تعمیرات اخیر مقبره شاه عباس دوم از زیر خاک بیرون آمد .

درفرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ شاه طهماسب و برخی اسناد دیگر که پس از این خواهیم دید از موقوفات نام برده شده در این سند با عنوان « موقوفات بیگمی » یاد می شود . اکنون جز یکی دومورد همگی این موقوفات و اوقاف دیگر شاهان و امراء صفوی از صورت خود خارج شده و به تصرف مالکان خصوصی در آمده است .

تولیت این وقف بنا بر آنچه در این متن مصرح است باسید مرشد الدین رشید الاسلام - تولیت شرعی آستانه مقدس - بوده که نسب او در این سند با آنچه پس از این در فرمان مورخ ۹۰۴ الوندیک از اسناد تولیت شرعی آستانه خواهیم دید اندک جدایی دارد .

این متن که به خاطر دارا بودن نام تعدادی از اماکن و محال قدیم قم از رهگذر جغرافیای تاریخی این شهر سندی بسیار مهم است در اینجا بر اساس سواد از آن متعلق به قرن یازدهم چاپ می شود . چند سطر از آغاز این سواد چنان که می بینیم از میان رفته است :

.
. لا تأخذہ سنۃ ولا نوم ، تاهت الافکار فی مسالک حکمتہ . ثم
الصلوة والسلام التامات . . . علی نبیہ وحبیبہ المرتقی بتوفیق اللہ تعالی علی مراقی
النبوۃ والاهتداء ، الصاعد بتأییدہ علی مصاعد الرسالة والاجتباء ، الذی نسخ بسطوة
رسالته جمیع الملل والادیان وارتفع بسلطان نبوته آثار البغی والطغیان ونزل فی
کمال جلاله جواهر القرآن واخبر عن نبذ من کثیر مناقبه الباهرة آیات الفرقان
محمد قاضی محاکم الجود وصاحب اللواء الممدود ، حاکم دیوان امضاء القضاء
بحسب الانتظام ، قاطع مهمات ارباب الحاجات بسواطع الاحکام . وعلی العالم
بدقایق حقایق علوم الاولین والآخرین والواقف بمستودعات خواطر ارباب الحق

والیقین ، الذی قواعد ارشاده تبصرة و ذکرى لارباب الامصار و نافع شرايع احكامه
وسيلة و ذريعة لاصحاب الاستبصار ، تحرير تنقيح كلماته المهدبة نهج البلاغة و مختلف
مبيناته البليغة نثر اللالى بين ذوى الفصاحة على الجامع لكنوز غرايب انوار
المعارف و رموز عجائب ازهار العوارف ، الذی رفع بجواهر بيانه بنيان اساس
الولاية فى الغاية القصوى و رخص بسواطع بنيانه مباني الهداية و التقى . و على آله
و اولاده المعصومين الهادين الى دار السلام ، المؤيدين من عند الله ذى المجد
والانعام ، الفايقين على الاولياء الفخام ، السابقين فى مضممار التقى على اهل الاسلام ،
صلوة ممتدة الى قيام الساعة و ساعة القيام .

و بعد بر رأى رزين ارباب فهم و فراست و فكرتين اصحاب علم و كياست
مخفى نيست بلکه مثل طليعة صبح صادق روشن و تابان و مابنده رخساره آفتاب
جهانتاب رخشان و درخشان است كه بهترين بندگان ملك ديان كسى است كه چون
به نظر كيميا اثر ربانى منظور و به تأييد و توفيق سبحانى منصور گردد و پرتو اشعة
اعطاف نامتناهى الهى بز صفحه صحيفه روزگار اوظاهر ، و آثار انوار الطافى
بدايت يزدانى بروجنات ايسام او باهر شود اضاعت فرصت نموده ، شرايف
اوقات و لطايف ساعات خود را به نشر مكرمات و اذاعت خيرات معطوف و نفايس
اموال دنيوى را جهت اكتساب ثواب اخروى مصروف دارد ، و اشتغال به چيزى
واقدام به امرى كند كه موجب حصول مطالب و وصول مآرب او گردد .

و چون عليها حضرت مخدومه عظمى بانوى كبرى ، ملكة ملكات عالم سرور
مطهرات امم ، منعمة محسنة مكثرة مكرمة معظمة مطهرة رفيعة جليلة حاكمة عادله
سلطانة الخواتين المطهرات محرزة انواع السعادات و اصناف المكرمات ، مشرفة
سرير رفعت و حشمت على الاطلاق مزينة اريكة سولت و سعادت بالاستحقاق ،
بانىة مبرات عظيمه مؤسسه اساس خيرات جسيمه ، آثار طهارت و صلاح از خيام

رفعتش تابان وانوار نظافت وفلاح از حجال عظمتش درخشان ، عصمة الدنيا
والدين شاه بیگی بیگم بنت حضرت امارت مآب مکرمت ایاب ، دولت قباب
سعادت نصاب رفعت انتساب ، افتخار اعظم امراء عجم اختیارافاحم حکام عالم ،
المواصل الى جوار رحمة الله امير کمال الدولة والامارة والاقبال والدين مهمادبيک
ابن حضرت امارت وسعادت دستگاه ، مغفرت قباب رضوان مآب ، عمدة امراء
زمانه قدوة کبراء او انه ، المستريح الى جوار رحمة الله حمزه بيک بکتاش
موصولو خلدت ایام عظمتها وعفتها وعصمتها ورفعتها ،

موفق است به توفیقات بی نهایت ومساعد است به سعادات بی غایت ومهبط
احسانات عظیمه ومورد انعامات جسیمه است وبه نعم کثیره فایز وبه انواع عطایا
مخصوص است ، خواست که ذکر جمیل واجر جزیل وآثار خیرات وامارات
مبرات بر جریده روزگار باقی ماند وموجب ارتقاء او بر مراقی درجات اخروی
واصعاد او بر مصاعد غرفات عقبوی گردد وسبب نیل او به ثواب بی حساب و خلاص
او از الیم عقاب شود چنانچه حدیث صحیح حضرت رسول ثقلین ونبی خافقین
افضل الخلائق وكاشف الحقایق - صلوات الله وسلامه عليه وآله الطاهرين - به
تصحیح این معنی فصیح صریح است حیث قال : « ان ما يلحق المؤمن من حسناته
بعد موته علم علمه ونشره او ولد صالح تركه او مسجد بناه او نهر اجراه او صدقة
اخرجها من ماله في صحته وحياته يلحقه بعد موته » . وايضاً قال صلى الله عليه وآله
الطاهرين : اذا مات ابن آدم انقطع عمله الا عن ثلاث صدقة جارية وعلم ينفع به
وولد صالح يدعوله بعد وفاته » .

فوقفت عن اصدق نية واخلص طوية واصفاً عقيدة قربة الى الله تعالى
وطلباً لمرضاته - في حالة تصح منها جميع التصرفات الشرعية وساعة تنفذ من امثالها
جملة التبرعات السمعية لاتصافها بصفات الكمال واناعاتها بنعوت الاستبداد والاستقلال

من العقل والبلوغ والرشد والدراية والهداية ووجدان الطواعية والاختيار وفقدان الكراهية والاجبار - جميع الاملاك والمواضع التي انتقلت من الملاك بالحق الى عليا حضرتها بالانتقالات الشرعية والمبايعات السمعية والان حقها وفي تصرفها الشرعى بالملكية بلا مانع ومنازع كما نطقت بذلك صكوك شرعية ومجلات سمعية مسجلة بسجلات قضاة المسلمين وولات المؤمنين .

I فمنها عشرون سهماً من اصل اربعة وعشرين سهماً (والسهم عبارة عن الزيوار باصطلاح اهالى تلك الديار) من جميع الباغ المدعو **بنجرود** الواقع فى ناحية «واز كرود» من اعمال مدينة المؤمنين قم المحدود باراضى قرية لنجرود وباراضى قرية خورهاباد وباراضى مزرعة جنداب آباد وبحافة نهر لنجرود . مع جميع قطعة الارض المشهور بارض سفيد الواقع تحت الاراضى المدعوة بجنداب المحدودة بطاحونة ورثة الرئيس مظفر وباراضى مزرعة جنداب وبالشارع وبياغ بزرگ .

II ومنها ثلث تام شايع من جميع المزرعة المدعوة شريك آباد من مزارع قريه قاسم آباد من قرى مدينة قم المحدود بمزرعة فرج آباد وباراضى مزرعة نجيب آباد المشهور بخاك سفيد وبمزرعة زعلا باد وبجبل دانيان وبالشارع واليه الممر .

III ومنها ثلث ونصف سدس تام شايع من جميع المزرعة المدعوة **خطير آباد** من مزارع قمود من اعمال بلدة قم المحدود باراضى شريف آباد وباراضى مزرعة جمالان وبحافة نهر داروېشته وباراضى مزرعة بيان آباد مع مثله من القنوات المتعلقة به .

IV ومنها سدس تام كامل شايع من جميع القرية المشهورة والمدعوة بكوارود ولابكوار من قرى واز كرود من اعمال مدينة قم المحدود كما قيل باراضى

مزرعة فستجان وبصحارى عزيز آباد وكمال آباد وبدولاب لنجرود وبصحارى لنجرود ، مع ثلثين تامين شايعين من جميع الطاحونة المدعوة بميانين .

V ومنها ثلث تام شايع من المزرعة المدعوة خزافجود من توابع وزاكروود من اعمال مدينة قم المحدود باراضى قاسم آباد وباراضى زعل آباد وباراضى على آباد ومحمد آباد وبحصار شمس آباد وبصحارى قرية سراجة مع مثله من القنوات المتعلقة به . ومع نصف تام شايع من جميع الباغ المدعو بعين الزاد ومن جميع الباغ المدعو بشيرزاد . والباغان المذكوران مكرومان وداخلان فى المحدود المذكور .

VI ومنها جميع الباغ المحاط عليه الواقع خارج مدينة قم المدعو بباغ ميان رود المحدود باراضى قرية فلاور من الطرفين وبشارع نهر صفى آباد من الطرفين .

VII ومنها جميع الباغ المدعو بباغ بيشه الواقع فى قرية كرمجگان من قرى مدينة قم المحدود بباغ چاله وبحافة نهر القرية المذكورة وبباغ محمد وبباغ شهاب - وهذا الباغ مكروم ومشجر ومشمط على اثنى وعشرين مناً من القمح بوزن قم- وجميع الباغ المدعو بباغچه الواقع فى القرية المذكورة المحدود بباغ بيشه وبباغ شيخ محمد وميان ده وباراضى معروفة بدرخت ميانين مع مجرى شربه من قنات القرية المذكورة والباغ المذكور مشتمل على . . عشرة من من القمح .

VIII ومنها نصف تام كامل شايع من جميع القرية المدعوة پوچون الواقع فى ناحية سجاس رود من اعمال بلدة سلطانية المحدود باراضى قرية دشير وباراضى تبه تاق وجنبد . . وبرباط كائن هناك .

IX ومنها نصف تام شايع من جميع القرية المدعوة دشير الواقع فى

١ - شايد هم باغ تبه يا پنه .

الناحية المذكورة المحدود باراضى القرية المذكورة وباراضى داودتبه وكهراذك
وبموضع يدعى « ميل سربند » .

بجميع توابع الاملاك المذكورة والمضافات والمنسوبات والمتعلقات
والمملحات والاراضى والصحارى والجبال والتلال والوهاد والانجاد والسواقي
والمساقى والابنية والعمارات وحق الشرب للمحال المذكورة من العيون والانهار
والقنوات ، سيماحق الشرب لسدس قرية كوارالمذكور وهو سدس من نهر كوارعلى
الرسم القديم والقانون المستقر ، وكافة الحقوق الشرعية وقاطبة الضمانم المليية :

على مرقد الحضرة العلية العالية السامية الطاهرة الزكية الشريفة الطيبة
البهية التى قدخصها الله سبحانه وتعالى بالذات المنورة القدسية والملكات المعبرة
القدوسية ، اللامعة من سرادقات عزتها لوامع الهداية والصلاح ، الطالعة عماوراء
استار عظمتها انوارالعصمة والفلاح ، الطائيرة على اوج سماء السعادةبجناح النجاح
القائمة بعرايض الطاعات فى الغدو والرواح ، وجعل باب مشهدها الشريف قبلة
لمراتد ارباب الاكناف وصيرفناء مضجعها المنيف كعبة مطالب الاكابروالاشراف
ووجه الى سدته السنية اعظم الاطراف ودل الى تقبيل عتبه الرفيعة اصحاب المجد
والعفاف ، وفق خلص العباد للاحرام الى زيارة حرمها وايدهم بحسن التأيدليحوموا
حول مرقدها ، سمية سيدة نساء العالمين ، شرف الفاطميات الطاهرات بنص الائمة
الطاهرين ، التى قال فى حقها اخوها حضرة امام الجن والانس ابو الحسن على بن
موسى الرضا عليه وآبائه افضل الصلوة والتحية والثناء : «من زار اختى فاطمة بقم
وجبت له الجنة» ستى فاطمة على آبائها وعليها الصلوة والسلام والتحية والاكرام ،
الواقع هذا المرقد المنور المتبرك خارج درب ساوه من دروب بلدة المؤمنين
قم من بلاد عراق العجم المستغنى عن التحديد والتوصيف لغاية الشهرة ونهاية
المعرفة فى محلها .

وقفاً صحيحاً شرعياً مؤبداً مخلداً دائماً سرمداً بتناً بتناً باقياً بقاء السموات
والارض والعرش جامعاً لجميع الشرائط والاركان عارياً عن المفسدات والبطلان
حالياً بما يوجب الدوام خالياً عن الانقطاع والانصرام جارياً على حكم الاسلام وارداً
على منهج شريعة خير الانام محمد عليه افضل التحية واكمل السلام من الله الملك
العلی العلام . رجاء ان يوصل ثوابه الى روح اختها الاعيانية وهي الخاتون المعظمة
المكرمة المكبرة المفخمة الجليلة الموقرة الحسبية النسبية ، تاج النساء والخواتين
ملكة ملكات العالمين ، ذات السعادات بين المسلمين ، السعيدة المرحومة المبرورة
المدعوة بيكسى خانم بمقتضى ذلك لاتباع الموقوفات كلها ولا بعضها ولا يوهب
ولا يرهن ولا يملك بوجه ملك ولا يتلف بوجه تلف ولا ينقص بوجه نقص بل
يكون قائماً على اصله محفوظاً على محله مقروناً بشرايطه الى ان يرث الله الارض
ومن عليها وهو خير الوارثين .

وشرطت الواقفة الواقفة على ما اعد الله لها في المواقف التولية في
الموقوفات المذكورة لعاليجناب المولى المرتضى الاعظم المجتبي الاكرم الاقدم
الافخم ، افتخار العترة الطاهرة قرة عيون ارباب السيادة ، مركز دايرة السعادة
والاعتلا محيط نقطة المكرمة والاجتبا ، لامحمدة الاوهو بها فايز ولا مكرمة الاوهو
عليها حاييز ، المستعين بعناية الله الملك العلام السيد مرشد الملة والسيادة والنقابة
والسعادة والتقوى والدين رشيد الاسلام بن عاليجناب المولى المجتبي الاكرم
الاتقى الاورع الافخم افتخار السادات بين الامم اختيار ارباب السعادات في العجم
السيد شمس الملة والسيادة والنقابة والدين محمد ابن عاليجناب المولى المقتردى
الاعظم الاسبق الاكرم ، ولاج رتاج العزو الكرم راتب امارات النقابة في العجم ،
ناصر اعلام السيادة بين الامم عمدة ارباب العز والنعم اسوة اصحاب المجد
والكرم ، السعيد الحميد المبرور المغفور ، المستريح الى جوار رحمة الله الملك

المعين الصمد السيد زين الملة والسيادة والثقابة والتقوى والورع والدنيا والدين
سلطان احمد الرضوى النقيب ابد الله تعالى ظلال سيادته ونقابته ، بلا شرك
ومداخلة سهيم وبعده لاكفى وارشد واصلح اولاده الذكور ثم لارشد واكفى واصلح
وازكى اولاد اولاده الذكور نسلا بعد نسل وعقباً بعد عقب ، وان انقرضت الذكور
من الاولاد المذكورين يكون التولية لبناته ثم لبنات بناته ، الاكفى فالاكفى والارشد
فالارشد والاصلح فالاصلح نسلا بعد نسل وعقباً بعد عقب ، وان انقرضت الاولاد
بالكلية يكون التولية لوالى الوقف فى هذا الزمان . ويكون عشر محاصيل الموقوفات
من الكل للمتولى .

وشرطت ايضاً ان يصرف المتولى من محصولاتها بعمارة المرقد المنور
المعطر المذكور وبعمارة رقباتها الموقوفة عليها وبما تحتاج اليه من اضاءة السرج
واعادة الفرش والاولان وغير ذلك ، وما فضل عن ذلك يصرف الى ساير المصالح
والمصارف فى المشهد المقدس كما يراه ويستصوبه المتولى بحسب الشرع الشريف .
فلا يحل لسلطان ولا لقاض ولا حاكم ولا وارث ولا وزير ولا امير ولا نايب
ولا لاحد يؤمن بالله واليوم الاخر تغيير هذا الوقف ولا تبديله ولا نسخه ولا نقضه
ولا تغيير متولىه ولا ازالة شىء من شروطه ولا التصرف فى شىء من اوقافه او فى
حاصله بغير شرط الواقف ، فمن فعل شيئاً من ذلك فقد باء بغضب من الله وسخطه
ومقته وعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين ، لا يقبل منه صرف ولا عدل .
واما من قام بشروط الواقف ولم يتجاوز شيئاً من مقرراته فالله تعالى معاونه فى جميع
اموره ومجازيه ويغفر له ويكافيه ، ويختم له بالخير والحسنى ورزقه فى الدنيا والعقبى
ما يشتهي ويتمنى ، ان الله لا يضيع اجر من احسن عملا . وذلك بعد ان رجعت الواقعة
المومى اليها عن يمكنها الرجوع منه بموجب الشرع المقدس رجوعاً شرعياً .
ثم بعد جريان الوقف المشروح المذكور ازلت يدها عن التصرف فى

الموقوفات المذكورة وتمكنت وتسلطت المتولى المشار اليه فى التصرف فى الموقوفات بالوقفية على الشروط المذكورة والقيود المزبورة تمكيناً وتسليطاً شرعيين . وغب رعاية المقدمات الشرعية والمنميات الملية اتصل بصحة مضمون الكتاب الصواب هذا ومشروعية الخطاب المستطاب ذا الاحكام الشرعية لحكام المسلمين وقضاة المؤمنين ابد الله تعالى ظلال شرايعهم ومعاليهم وافاداتهم الى يوم القيام والدين .

وحرر ذلك فى العاشر من شهر صفر ختم بالخير والظفر لسنة تسع وعشرين وتسعمائة هجرية نبوية . الحمد لله رب العالمين والختم بالصلوة على خاتم النبيين محمد وآله الطاهرين المنتجبين .

(٥)

وقف نامة قرآن شريف شماره ٢٦٧ موزة آستانه كه آن را شاه طهماسب بر آستانه مقدس نياز داشته است . تاريخ اين وقف به علت پاره شدن قسمتى از پايان سند دانسته نيست .

باسمه سبحانه

الحمد لله الواقف الموفق للخيرات الهادى الى سبل المبرات والصلوة على نبيه صاحب الايات والمعجزات وآله الطاهرين وعترته الطاهرات .

و[بعد] فقد وقف اعليحضره السلطان الاعظم الخاقان الاعدل الافخم [ما]ك [رقاب] الامم ، مولى خواقين العرب والعجم ، سيد الملوك والسلطين قهرمان الماء والطين [حاف] ظ بلاد الله ناصر عباد الله ، مصداق افصاح السلطان العادل ظل الله ، الغازى [فى] سبيل الله ، الهادى لدين الله ، الموفق بتوفيق الله الملك المولى الاعلى

المنان] السلطان بن السلطان ابو المظفر شاه طهماسب بهادر خ [ان]
لازالت آيات سلطنته على صفحات الكاينات بالدولة والجلال مينة ، و [فواتح]
سور مصاحف عدالته ببسمة العظمة والاجلال مزينه .

هذا المصحف المجيد والفر[قان الحميد]د[ع]لى الروضة المقدسة المعطرة
المنورة المطهرة العلية العاليه الاقدسية ((سمية) سيده نساء العالمين ستي [فاطمه])
حفت بالانوار القدسية الواقعة فى دار [الايمان] قم فهى بين الرياض كالفردوس
بين الجنان وبين البقاع بمنزلة الروح بين الابدان لينتفعون به [قراءة؟] وتلاوة فيها
وفقاً صحيحاً شرعياً وقد شرط اعلى حضرة الخاقان [الوا]قف المشارا[يه]
ان [لايخرج من] الروضة المذكوره ولا يباع
.

٦

وقف نامه على قلى بن شاه قلى خليفه مورخ ذق - ٩٥٤ درآغاز
جزوى از قرآن كريم (ش ٦١ انبار - كتابخانه آستانه قم) .

او على قلى خليفه ذو القدر مهردار از امرای بزرگ شاه طهماسب
است که خود و پدرش از اوائل عهد او تا سال ٩٦٩ حکومت قم
داشتند (١) و در سال ٩٦٩ پس از سی سال و اند که حکومت آن
ولایت بدیشان متعلق بود از این مقام برکنار شد (٢) . على قلى
سلطان ذو القدر قور غلو نواده شاه قلى خليفه مهردار که از سوى
شاه خدا بنده حکومت قم (٣) و از جانب شاه عباس منصب مهر

١ - خلاصة التواريخ: برگ ١٠٩ و ١٢٧ و ١٢٩ و ١٣٣ و ١٥٠ و ١٥٥ عکس
شماره ٥٥٦٦ دانشگاه .

٢ - ايضاً: برگ ١٦٦ .

٣ - عالم آرای عباسی : ٣٤٢ و ٣٥٩ و ٣٦١ و ٣٦٢ و ٣٦٦ و ٣٨٠ .

داری (۱) یافت باید برادر زاده این شخص باشد .
در کتابچه ثبت موقوفات وخالصه جات کشور (۲) ذیل سخن از
موقوفات قم ومضافات از مزرعه علی قلی خلیفه که دو رشته قنات
داشته ونام آن در دفاتر ثبت دوره صفوی آمده بوده است یادمی شود.

هو

وقف کرد محرز این حروف علی قلی بن شاه قلی خلیفه مهرداد این جزو
را بر مزار متبرک کثیر الانوار حضرت ستی فاطمه علیها السلام به شرط آن که
نفروشند ونبخشند وبه محلی دیگر نبرند . خلاف کننده در لعنت وسخط (باری
عزاسمه) ونفرین ائمه معصومین علیهم السلام خواهد بود . تحریراً فی غرة شهر
ذی قعدة سنه اربع وخمسين وتسعمایه هجریه نبویه .

۷

وقف نامه قرآن شماره ۱۵۴ موزه آستانه مورخ آغاز رجب ۹۶۱
مبنی بر وقف همین قرآن به وسیله محمد مهدی رضوی مشهدی به
وکالت از جانب شاه طهماسب بر آستانه حضرت ستی فاطمه واقع
در بیرون با روی شهر قم .
میر محمد مهدی رضوی فرزند میر محسن رضوی قمی است که
از اشراف افاضل مشهد ومورد احترام وتوجه مردمان آن شهر بود.
این میر محسن در قم به دنیا آمده ودر این شهر پرورش یافته ودر
جوانی همراه پدر خود میررضی الدین محمد ازقم به مشهدمهاجرت
نموده ، ودر آنجا نزد ابن ابی جمهور احسائی - دانشمند ومحدث
مشهور این قرن - درس خوانده واز او اجازه روایتی مورخ ۸۹۷

۱ - زندگانی شاه عباس ، فلسفی ۲ : ۲۱۲ .

۲ - نسخه کتابخانه آقای مرعشی در قم : برگ ۱۰۵ .

گرفته است که متن آن در اجازات بحار (۱) دیده می‌شود. ابن ابی جمهور چند کتاب از تألیفات و آثار خود را به نام ابن سید نگاشته است که از آنهاست کشف البراهین فی شرح زاد المسافرین (۲). میرمحسن پس از حمله اذربک به مشهد مقدس، از آن شهر به قم باز گشت و در ۹۳۱ درگذشت. قاضی احمد قمی در وقایع همین سال می‌نویسد:

«وهم در این سال میر محسن رضوی والد مرحوم میر محمد مهدی که از جمله فضلاء عصر خود بود رحلت نمود. قبرش در صفة مزار متبرک امام زاده واجب التعظیم سلطان علی بن الامام الهمام محمد الباقر علیهما السلام در مشهد بارکرسف کاشان. میر مرحوم باخلف بهتر از خود میر محمد مهدی در ایام فترت خراسان و استیلاى اذربکان از مشهد مقدس رضیة رضویه نقل به قم نمودند اما بیش تر اوقاف ایشان در موضع رهق و مشهد بارکرسف به مطالعه و مباحثه اشتغال داشتند. میر سلیقه شعر داشت و جمیع مسائل را به نظم در آورده، اکثر اشعار عربی را به نظم ترجمه فرموده و کم کتبی است که او صحت نداده و تحشیه نکرده بود چنانچه معلوم شد که يك لحظه اوقاف آن غفران پناه بلاطائل صرف نشده. از آثار وی این قصیده در مدح حضرت مولی است.» (۳).

در کنارۀ برگ پایان نسخه‌ای از مراسم سلار که در کتابخانه مرکزی دانشگاه است (۴) و آن را نیای سوم همین میر محسن (علی بن

۱ - ص ۴۷ و ۴۸ چاپ قدیم.

۲ - مجالس المؤمنین ۱: ۵۱۸ / موارد الاتحاف ۲: ۲۹ / ذریعه ۱: ۲۴۱ و ۱۲ و ۱۰ و ۱۸: ۲۲ / روضات: ۵۲۵ چاپ نخست / قم در قرن نهم: ۱۸۶ - ۱۸۷ / دیباچه کشف البراهین: ش ۲۲۴ و ۲۲۵ آستان قدس.

۳ - خلاصه التواریخ: برگ ۶۱ عکس ۵۵۶۵ دانشگاه.

۴ - ش ۷۰۱. فهرست مشکوة ۵: ۲۰۱۴.

حسین بن فادشاه رضوی قمی) نوشته و درچاشت پنجشنبه ۱۵ ع ۱-
۶۷۵ به پایان برده است خطی از او با این متن دیده می‌شود:

« هذا الكتاب خط جدی العالی رحمه الله وانا العبد محسن بن
محمد بن علی بن محمد بن علی المذكور رحمهم الله » (۱) .

« میر محمد مهدی » خود از دانشمندان قرن دهم بوده و محقق
علی بن عبد العالی کرکی - در گذشته ۹۴۰ - به سال ۹۳۷ در
قم به او اجازه روایت داده است (۲) . قاضی احمد ضمن وقایع
سال ۹۷۶ که سال در گذشت اوست می‌نویسد:

« در شب شنبه ۱۱ ربیع الاول سنه مذکوره غفران پناهی میسر
محمد مهدی رضوی قمی که ازاعاظم سادات و علماء زمان به کثرت
فضائل و کمالات وحید دوران بود در دار السلطنه قزوین رحلت
نمود و میر حضوری قمی در تاریخ وفات او یافته: « حشر او
باعلی و اولادش ». نعش او را به دار المؤمنین قم نقل کرده، در
منزل وی که در جوار حضرت سمیه سیده نساء العالمین سلام الله
علیها واقع است و آن را وقف نموده، به بقعه محمدیه موسوم ساخته
بود دفن نمودند. میر جامع معقول و منقول و حاوی فروع و اصول
بود. از شاگردان مولانا احمد ایبوردی (۳) بود. در کاشان به
مطالعه اشتغال داشت. بعضی اوقات نیز نزد والدش میر محسن
تحصیل کرده بود. خط رفاع و ریحان به دستور استادان می‌نوشت.

۱ - بنگرید به نسب نامه او در در دیباچه کشف البراهین یاد شده پیش .

۲ - متن اجازه در اجازات بحار: ۶۸ - ۶۹ چاپ قدیم .

۳ - گویاهمان نگارنده حاشیه برلوامع الاسرار (کشف الظنون: ۲: ۴۵۳/ذریعه ۶:

۱۳۳) وحاشیه تحریر القواعد المنطقیه سید شریف (نسخه کتابخانه شوشتری نجف - ذریعه

۶: ۷۳) وحاشیه بر حواشی شریفیه بر لوامع الاسرار (ش ۱۰۲۵ و ۶۱۳۱ آستان قدس و

۱/۱۶۰۳ گوهرشاد - ذریعه ۶: ۷۶ / فهرست آستان قدس ۱: ۲۰ و ۴: ۴۷۴/فهرست

شهرستانها ۱: ۲۶۳ و ۲: ۷۰۹) .

سلیقه اش در انشاء و تعیین عبارات بی نظیر بود. در خدمت شاه سپهر
اعتلا (طهماسب) از تمامی افاضل و علماء ممتاز و مستثنی بود. رتبه
شأنش زیاده از صدور بود اگر چه به صدارت مایل بود. . از
مصنفاتش شرح ارشاد و شرح جعفریه و رساله به رعایت صلّه رحم
و سادات. حواشی و تعلیقات بسیاری بر کتب قهقی دارد. . . .» (۱).
سید حسین کرکی دانشمند نامور قرن یازدهم به واسطه نورالدین
محمد از همین سید روایت می کند (۲). او را فرزندان و نوادگانی
دانشمند است که نام و سرگذشت آنان در بسیاری از مصادر (۳)
دیده می شود. قبر او اکنون در نزدیک صحن نو آستانه در بقعه ای
که هنوز هم به همان نام « محمدیه » مشهور است قرار دارد.

تیمناً باسمه سبحانه تعالی شأنه

الحمد لله منزل التنزیل والصلوة علی رسوله محمد سید کل عظیم و جلیل
وآله المعصومین امناء الدین وحفظه الشرع من التعلیل والتبدیل .
وبعد فقد وقفت وحبست وابدت هذا الكتاب الکریم والخطاب الشریف
القویم علی الزوار التالین فی الروضة المقدسة المنورة الزکیة الفاطمیه (سلام الله
وتحیاته علی المدفون بها) الواقعه بخارج سورمدینه قم حمیت عن الافات والتلاطم

۱ - خلاصه التواریخ : برگ ۲۱۶ عکس ۵۵۶۷ دانشگاه . در تاریخ سلطانی
نگاشته سید حسن بن سید مرتضی حسینی استرآبادی در ۱۱۱۵ ذیل فرزندان امام کاظم علیه
السلام از کتاب شجره میر محمد مهدی رضوی نقل می شود (ص ۲۷۳ نسخه آقای عبداللهی
در قم).

۲ - اجازات بحار : ۱۳۳ سطر ۱۷ و ۱۳۵ سطر ۱ چاپ قدیم/روضات : ۵۲۵
چاپ نخست/فهرست کتب خطی کتابخانه های اصفهان : ۱۵۵ .

۳ - از جمله : مجالس المؤمنین ۱ : ۵۱۸/امل الامل ۲ : ۷۷ و ۲۷۳/تذکره نصر
آبادی : ۱۶۰/ذریعه ۹ : ۴۰۶/منتهی الامال قمی ۲ : ۲۳۷ چاپ علمیه اسلامیه/موارد مختلف
اعیان الشیعه/مقدمه دیوان قدرت قمی ، چاپ تهران - ۱۳۴۸ : ص ۱۲ .

بوکالة النواب المستطاب الاعلى المعلى (. . .) [طهماسب الح] سینی الموسوی الصفوی) خلدت ظلال جلال سلطنته وشوکتہ وحشمتہ واقباله ملاح بدر الدجی وکالة صحیحة شرعیه علی سبیل المشافهة والمکالمة ، وفقاً صحیحاً شرعياً بحیث لایباع ولا یوهب ولا یرهن ولا یستعار ولا یرج من تلك الروضة المعطرة وعماراتها المتصلة بها والمنتسبة اليها وان كان الاخراج المذكور للتلاوة والتقال والتبرک وغير ذلك مما یخالف مقتضى الوقف الشرعی والحبس الدینی والشرط الاسلامی .

فمن غیر شیئاً مما ذکرنا واغمض عینه عما زبرنا فعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعین . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم وکان ذلك فی قسبة نخجوان ضینت عن الحدیثان غرة شهر الله الاصم الاصب رجب المرجب من شهور سنة احدى وستین وتسعمایه هجریه محمدیه .

راقم تلك الكلمات بیده الفانیه وواقف هذا الكتاب العظیم بالوکالة المزبورة المسطورة تراب عتبة الرضا محمد مهدی الرضوی المشهدی خصه الله بعناياته (؟) .

وقف نامه ای مورخ رمضان ۹۹۷ در آغاز نسخه ای از مصحف شریف که آن را سعادت نصاب دده بیک بر آستانه مقدس نیاز داشته است :

وقف نمود این کلام الله مجید را سعادت نصاب توفیق آثاری دده بیک بر مزار متبرک وروضه مطهره منوره سدره مرتبه (ستی فاطمه علیها السلام) وقفی صحیح شرعی ، مشروط آن که در روضه تلاوت نمایند واز روضه وحوالی بیرون نبرند و نفروشدند ونبخشند . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ

وصلی الله علی محمد وآله الطیبین الطاهرین . وکان ذلك فی رمضان المبارک
سنه ۹۹۷ .

۹

باز مانده وقف نامه ای گویا از قرن دهم بر نسخه ای از مصحف
شریف بایاداشتی مورخ ع ۱ - ۱۱۸۲ حاکی از آن که این نسخه
در تاریخ مزبور از درون ضریح مطهر بیرون آورده شده است :

[هو الو] قف الموفق

... کتاب والصلاة علی خیر من اوتی الحکمة وفصل الخطاب وعلی
آله المبینین لترجمان الفرقان علی نهج الحق والصواب] ... [و بعد فقد وقف]
ذلك المصحف المجید الذی لایأتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه تنزیل من
حکیم حمید الجناب المتحلی بآیا ... اسمه الحسن موقفاً بتوفیق الله ذی الفضل
والمنن وهو نجل الموفق بالتوفیقات الالهية المقرب بالحضرة الشاهية موصوفاً
بعلو الهمة و... [علی الرو]ضة المنورة المقدسة المطهرة البهية السنية الفاطمية
حفت بالانوار القدسية والاثار الرضوية تقرباً الی الله الکریم ...

۱۰

وقف نامه مورخ ذق - ۱۰۰۱ که در آغاز دوپاره از قرآن کریم
(کتابخانه آستانه - ش ۸۰ انبار) دیده می شود :

هو

این جزو وقف است بر روضه متبرکه مطهره منوره علیه سدره مرتبه سنی

فاطمه عليها الصلوة والتحية والثنا ، وفقاً صحيحاً شرعياً فى شهر ذى قعدة الحرام
سنه احدى والف .

[مهر:]
الفقير الى الله
عيسى القاضى

٩٩٨

١١

وقف نامه مورخ آغاز شوال ١٠٢٣ در آغاز پاره اى از مصحف
شريف كه آن را حاجى سيف الدين عرب بر حرم مطهر وقف داشته
است :

قد وقف هذا الجزء من القرآن على الحضرة الشريفة المتبركة حضرة
سيدتنا ومولاتنا فاطمة ابنة سيدنا ومولانا الامام موسى بن جعفر عليه التحية والسلام
الحاجى سيف الدين بن حاجى محمد فلعن الله من سرقه وتصرف فيه تصرفاً مغيراً
لحاله . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم .

[مهر:]
الواثق بالملك الصمد

سيف الدين بن محمد

وقف نمود این دو سوره را حاجى سيف الدين عرب بر آستانه مقدسه
منوره سنى فاطمه عليها الصلوة والسلام كه در آستانه تلاوت نمايند . طمع كننده
وفروشنده به لعنت خدا ورسول گرفتار شود . به تاريخ غره شهر شوال سنه ١٠٢٣ .
حرره العبد جمال الدين .

١٢

وقف نامه مورخ آغاز ذق - ١٠٣٧ از شاه عباس اول بامهر

میرزا رفیع الدین محمد صدر شهرستانی مربوط به یکصد و ده مجلد کتاب که این پادشاه در تاریخ مزبور بر آستانه مقدس و مدرسه آن وقف نموده، و اکنون جز چند مجلد در کتابخانه آستانه و مدرسه فیضیه قم چیزی از آن به جای نمانده است. او در همین تاریخ یکصد و بیست مجلد کتاب نیز بر آستانه ری و مدرسه آن نیاز داشته که سه نسخه از آن جمله بر جای مانده و در آغاز آنها وقف نامه کتابها درست به همین صورت که در اینجا می بینیم آمده است (۱). متن وقف نامه مورد نظر پیش از این در فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه ۱ : ۵۶ و مجله وحید : ش ۱ سال نهم به نقل از آغاز نسخه تفسیر ابو الفتوح رازی - روض الجنان - ش ۱۱۶۴ کتابخانه مزبور نشر شده است (۲) :

به تاریخ غرة شهر ذی قعدة الحرام سنه ۱۰۳۷ و وقف نمود این کتاب را با یکصد و نه مجلد کتاب دیگر کلب آستانه علی بن ابی طالب عباس الصفوی الحسینی بر روضه مقدسه منوره عرش درجه فاطمیه کاظمیه موسویه علی مشرفها الف الف التحیه و بر مدرسه آستانه مزبوره واقعه در دار المؤمنین قم که طلبه آنجا از او منتفع شوند مشروط بر آن که از روضه مقدسه مذکوره و مدرسه مزبوره بیرون نبرند و هر کس بیرون برد در خون حضرت ابی عبد الله الحسین شریک بوده باشد . فمن بدله بعد ما سمعه فانه آثم قلبه .

[مهر:] افوض امری الی الله الغنی

رفیع الدین محمد الحسینی الموسوی

۱۰۲۷

۱ - نسخه های خطی ، دفتر سوم : ۶۴ و ۶۶ و ۷۰ و تصویر صفحه ۷۱ / تاریخ مختصر

کتابخانه آستانه عبد العظیم : تصویر صفحه ۱۵ .

۲ - نیز مثال های صدور صفوی : عکس شماره ۱۵ .

وقف نامه های مورخ ۱۵ و ۱۷ و ۲۷ رجب ۱۰۵۲ در آغاز سی پاره قرآن کریم که جدۀ ماجدۀ شاه صفی (۱) بانی مسجد وزیر کاشان در سال ۱۰۵۵ (۲) بر آستانۀ مقدس وقف نموده و ثواب آن را به روان نوادۀ خویش هدیه داشته است . بیشتر پاره های مزبور اکنون در دست است و بر برگ آغاز هر يك وقف نامه زیر با اندك جدایی و گاه تلخیص به خط محمد هاشم نجمی نویسنده کتابه های همان مسجد کاشان (۳) دیده می شود :

قربة الى الله تعالى وطلباً لمرضاته نواب مستطاب قمر ركاب خورشيد احتجاب عليه عاليه جدۀ ماجدۀ خاقان رضوان مكان عليين آشيان شاه صفی الصفوی عليه الرحمة والغفران اين جزو كلام الله مجيد را با بيست و نه جزو ديگر مثل اين مجلد مجدول مذهب وقف مؤيد وحبس مخلص فرمود بر آستانۀ متبركۀ معطرۀ منورۀ معصومه مدفونه به دار المؤمنين قم صلوات الله عليها ، و ثواب آن را هدیه فرمود به روح پر فتوح خاقان رضوان مكان .

و شرط فرمود که از آن آستان مطهر بیرون نبرند الا به مجامع ختم قرآن به جهت تلاوت آن در دار المؤمنین مذکور ، و نخزند و نفروشد و مورد رهن و اجاره و سائر معاملات نسازند . فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذین یبدلونه . و كان ذلك فی ۱۵ شهر رجب المرجب سنۀ اثني وخمسين والف [کتبه مجسمه هاشم نجمی] .

۱ - مادر صفی میرزا ولیعهد، زندگانی شاه عباس اول - نصرالله فلسفی ۲: ۱۷۰ و ۱۸۰.

۲ - آثار تاریخی کاشان و نظنز : ۲۴۱ .

۳ - همان مأخذ : ۲۴۰ - ۲۴۱ .

وقف نامه مورخ آغاز رجب ۱۰۵۳ بر نسخه ای از مصحف شریف که آن را مادر شاه صفی (۱) بر مضجع فرزند خود وقف داشته است با شهادت نظام الدین محمد حسینی در پایین سند و « عرض » کتابداران مقبره مزبور در شعبان ۱۱۲۷ و ذی، ۱۱۴۱ :

هو الله سبحانه وتعالى

وقف فرمودند و حبس مؤبد شرعی نمودند نواب مستطاب قمررکاب ناموس العالمین اعنی علیه عالیه والدۀ ماجدۀ نواب اشرف ارفع این کلام مجید ربانی را بر مزار کثیر الانوار نواب خاقان فردوس مکان رضوان آشیان (۰۰۰ شاه صفی انار الله برهانه) وجعل الجنة مکانه که شیعیان به تلاوت آن قیام نموده ، ثواب آن را به روح پر فتوح آن حضرت هدیه نمایند و قفی مؤبد و حبسی مخلد که نخرند و نفروشدند و مرهون نساژند و مورد سایر معاملات نساژند و از آن مزار فایض الانوار بیرون نبرند . فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ . و کان ذلك فی غرة شهر رجب المرجب سنه ثلث و خمسين و الف من الهجرة .

[حاشیه:]

هو - قد تشرف بهذه . . . وانا العبد الفقير الضعيف المحتاج الى رحمة الله الملك الغنى المغنى نظام الدين محمد بن محمد بن الحسين الحسينى عفى عنهم .
بمحمد وآله الطاهرين المعصومين . آمين يارب العالمين .

۱ - زندگانی شاه عباس ، فلسفی ۲ : ۱۸۴ .

وقف نامه مورخ دهه سوم ذق - ۱۰۵۳ بر یکی از قرآن های
 موزه آستانه که آن را خسرو امیر شکار بر مزار شاه صفی وقف
 داشته است . این متن با اندک جدایی در آغاز وانجام این نسخه
 از مصحف شریف هست باعرض های کتابدار مقبره در شوال ۱۰۷۷
 و ذق ۱۱۴۱ :

هو الواقف علی السرائر

مطلب اعلی از تحریر این کلام صدق انتظام آن که غلام به اخلاص قدیمی
 و بنده در گاه شاهی (خسرو امیر شکار) این کلام الله مجید را وقف مؤبد و حبس مخلد
 نمود بر مزار شریف و مدفن متبرک نواب خاقان فردوس آشیان رضوان مکان (شاه
 صفی الصفوی الموسوی) انار الله برهانه و جعل فرادیس الجنان مکانه واقع در
 جنب مرقد مطهر و ضریح معطر حضرت امام زاده واجب التعظیم لازم التکریم
 (معصومه سنی فاطمه بنت الامام المعصوم موسی الکاظم علیهما السلام) که واقع
 است در دار المؤمنین قم . وقفی صحیح شرعی مقرون به شرایط معتبر که حفاظ
 و قاریان و علما و صلحا در آن مکان شریف به تلاوت آن در ایام و لیالی متبرکه
 قیام نمایند و ثواب آن را به روح پر فتوح خاقان مغفور رضوان مکان هدیه نمایند
 . مشروط آن که از آن مکان متبرک بیرون نبرند و نخرند و نفروشند و مرهون نکنند
 و نبخشند و مورد سایر معاملات نسازند . فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی
 الذین یدلونہ ان الله هو السميع العليم . و كان ذلك في العشر الثالث من شهر
 ذی قعدة الحرام سنه ثلاث و خمسين و الف هجرية .

وقف نامه قرآن شماره ١٢٧ موزه آستانه مورخ اوائل ج ٢ -
 ١٠٦٢ مبنی بر وقف همین نسخه از طرف سید اجل امجد میر ابو
 القاسم فرزند میرهاشم شیروانی نجفی بر آستانه مقدس ، به گواهی
 حسین عاملی که نگارنده سند نیز هموست :

بسم الله الرحمن الرحيم

قد وقف هذا المصحف الكريم كلام الله الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه
 ولا من خلفه السيد الأجل الامجد الاسعد الامير ابو القاسم بن المرحوم المبرور
 الامير هاشم الشيروانى المولد النجفى الاصل على من له اهلية التلاوة فى الروضة
 المقدسة روضة المعصومة بقم عليها وعلى آباؤها الصلوة والسلام وفقاً صحيحاً
 شرعياً لا يباع ولا يوهب ولا يرهن ولا يتصرف فيه بوجه ينافى الوقفية . وشرط
 مع ذلك ان لا يخرج عن حصار الحضرة المقدسة ولا يبقى عند احد من المجاورين
 خارج دار الحفاظ من سكان الحضرة المقدسة اكثر من شهر ، فان كان له حاجة
 وهو من اهل التلاوة فيأتى به الى المتولى ويريه اياه ثم يأخذه باذن مجدد مع
 كمال الاحتياط فى حفظه عما يوجب الافساد والتلف . وجعل التولية والنظر فيه
 لكل من له القيام على مصالح الروضة المقدسة .

اثابه الله تعالى واجزل له الاجر ووقفه لاصلاح آخرته ودينه ولعن الله من
 بدل او غير مارسمه وشرطه او تصرف فيه بما ينافى الوقفية . فمن بدله بعد ما سمعه
 فانما اثمه على الذين يدلونه .

جرى ذلك وحرر فى اوائل شهر جمادى الثانى من شهور سنة اثنين وستين

والف هجرية على مشرفها الصلوة والسلام والتحية . وكتب شاهداً به العبد الاقل
حسين العاملی عفی الله تعالی عنه .

۱۷

وقف نامه مورخ ۱۰۶۴ حاکی از وقف هفتاد و پنج مجلد کتاب
در این تاریخ از جانب میر محمد هاشم گیلانی بر آستانه مقدس
ومدرسه آن . این متن در آغاز سه نسخه از این کتاب ها که اکنون
در دست است باجدایی هایی دیده می شود (۱) . بامهر محمد معصوم
حسینی در پایان :

هو

این کتاب را وقف نمود با هفتاد و چهار جلد کتاب دیگر سیادت و فضیلت
پناه امیر محمد هاشم گیلانی بر روضه آستانه مقدسه منوره سدره مرتبه سنی فاطمه
علیها التحیه والسلام . مشروط به این که از روضه مذکوره ومدرسه آن بیرون
نبرند به ایصال توفیق آثاری حاجی خضر قمی فی یونت ثیل سنه ۱۰۶۴ .

۱۸

وقف نامه نسخه ای از مصحف شریف که آن را محمد مهدی
حسینی در ۲۸ ع ۲ - ۱۰۷۷ بر خاکجای عباس دوم موقوف داشته
است با عرض کتابدار آنجا مورخ رمضان ۱۱۰۶ و ۱۱۴۱ :

غرض از این نوشته شرعی آن که بنده در گاه خلایق پناه (محمد مهدی
الحسینی) وقف مؤبد شرعی نمودم این قرآن مجید و کلام حمید را بر مزار کثیر
۱ - نسخه ای از لقیه شهید در کتابخانه آستانه/مکارم الاخلاق شماره ۱۶۹۹ کتابخانه
مدرسه فیضیه/مقعه شماره ۱۲۷۲ همان جا .

الانوار نواب سلطان جنت مکان و خاقان خلد آشیان المستغرق فی بحار رحمة
 (.....) السلطان بن السلطان والخاقان بن الخاقان (السلطان شاه عباس الثانی
 الصفوی الموسوی بهادر خان) طاب الله ثراه وجعل الجنة مأواه که در آن مشهد
 معطر و مرقد منور شیعیان به تلاوت آن قیام نمایند و ثواب آن به روح مطهر نواب
 خاقان خلد آرامگاه واصل و عاید گردد ، و تخلیه ید مالکانه نموده به تصرف و وقف
 گذاشتم و صیغه شرعیه گفتم ، و وفقاً صحیحاً شرعياً بحیث لایباع ولا یوهب ولا
 یصالح ولا ینقل بوجه من الوجوه و سبب من الاسباب . و جرى ذلك فی ثامن عشرین
 شهر ربیع الثانی سنه ۱۰۷۷ .

۱۹

وقف نامه مورخ ج ۲ - ۱۰۷۷ بر نسخه ای از نهج البلاغه (۱)
 که عیناً در آغاز نسخه ای از استقصاء الاعتبار فی شرح الاستبصار
 محمد بن حسن بن زین الدین عاملی جبعی نواده شهید دوم (۲)
 نیز دیده می شود ، با سبج « محمد امین الحسینی » در پایان .
 بنا بر مفاد این وقف نامه جمشید خان قولر آقاسی - رئیس
 غلامان شاهی ، در گذشته ۱۰۷۹ در قندهار (۳) درج ۲ - ۱۰۷۷
 از جانب شاه سلیمان به تولیت مقبره شاه عباس دوم منصوب شده
 و به قم آمده و انواع خیرات و میراث به عمل آورده است از آن
 جمله چندین مجلد کتاب از قرآن و صحیفه و نهج البلاغه و کتب حدیث
 و جز آن - که تفصیل آن در دفاتر آن سرکار ثبت بوده - بر طلاب
 و صلحاء قم و زائرین وقف داشته که این دو نسخه از آن جمله بر جای
 مانده است .

-
- ۱ - نوشته علاء بن حسین بن علی حافظ سبزواری در سه شنبه ۱۴ ج ۲ - ۸۷۱ . شماره
 ۹۵ قسه ۲ کتابخانه آستانه قم .
 ۲ - ش ۱۸ کتابخانه مدرسه فیضیه قم . فهرست فیضیه ۲ : ۳۶۸ - ۳۷۰ .
 ۳ - وقایع السنین خاتون آبادی : ۵۳۰ .

از این جمشید خان در کتیبه ایوان جنوبی مقبره شاه عباس دوم که اکنون بالای کتیبه سراسری بقعه شاه سلطان حسین نصب است و در نوشته گرداگرد سنگ های مرمر روی قبر همین پادشاه که پایه صندوق مسین قبر بوده است باهمین وصف « تولیت » یاد می شود. جمال الدین بن مولانا جمشید غلام خاصه صفوی واقف نسخه ای از شرح مواقف سلطانیه - ش ۳۵۸ گوهرشاد مشهد - در رجب ۱۱۲۹ (۱) می تواند فرزند او باشد (۲) .

در این متن گفته می شود که چنان که طلاب مزار از مطالعه هریک از کتاب های مزبور فارغ باشند اهل مدارس خارج شهر و آن گاه طالبان علوم در مدارس شهر بهره خواهند برد. از این برمی آید که آستانه مقدس و مدارس و بیوتات گرد آن تا این دوره بیرون شهر شمرده می شده است (۳) همچنان که نام « پشت باره » در مورد کوچه شرقی محل پیشین گورستان آستانه (بابلان) تا این زمان شاهدهی است بر آن .

بسم الله الرحمن الرحيم

چون همگی همت و الانهت نواب کامیاب اشرف ارفع اقدس (همایون اعلی) مصروف بر آن است که ثواب انواع خیرات و مبرات به روح پر فتوح نواب خاقان خلد آشیان (صاحب قران طاب ثراه) و اصل و عاید گردد بنا بر این به تاریخ شهر جمسادی الاخر سنه ۱۰۷۷ غلام اخلاص کیش خیر اندیش خود خادم الفقرا

۱ - فهرست شهرستانها ۱ : ۳۳۷ .

۲ - نیز بنگرید به عباس نامه میرزا محمد طاهر قزوینی و وقایع السنین : ۵۲۷ و سیاحت نامه شاردن ۹ : ۱۰۳ .

۳ - هر چند عملا چنان که از وصف های سفر نامه نویسان خارجی نیز بر می آید داخل بارو و جزو شهر محسوب بوده است .

ومخدوم الامراء جمشید خان متولی وقوللر آقاسی را به تمشیت این امر مقرر فرمودند ومشار الیه حسب الامر(الاعلی) به دارالمؤمنین قم آمده ، انواع خیرات ومبرات به عمل آورد .

از آن جمله این مجلد را با سایر کتب دیگر از قرآن مجید وصحیفه کامله وحديث وغير ذلك که تفصیل آن در دفاتر آن سرکار ثبت است وقف شرعی وحبس مؤبد ملی نمود بر طلبه علوم دینیہ وصلحاء دار المؤمنین مذکور وواردین آن ، مشروط بر آن که مدرس وطلبه مزار کثیر الانوار خاقان خلد آشیان هر گاه از مطالعه وانتفاع هر يك از مجلدات مسطوره فارغ باشند اهل مدارس خارج شهر وبعدهم طلبه مدینه مسفوره از مطالعه آن بهره مند گردند وثواب آن به روزگار فرخنده آثار نواب (اعلی) وبه روح کثیر الفتوح نواب خاقان (صاحب قران طاب ثراه) عاید گردد وکتب موقوفه را از حدود دار المؤمنین مذکور بیرون نبرند ونفروشدن ونبخشدن ومرهون نسازند وسوای مدرس آن اگر احدی اراده اخراج یکی از کتب مذکوره از کتابخانه ومدرسه آن سرکار داشته باشد کتابدار آن سرکار مادام که مرهون ووثیقه ای که گنجایش داشته باشد نگیرد ندهد وزیاده از يك ماه نگاه ندارند . فمن بدله بعد ماسمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ .

۲۰

وقف نامه قرآنی که آن را همسر شاه عباس دوم (مادر شاه سلیمان) بر مزار او وقف داشته است از همین سالها (موزه - ۱۵۳) :

[الحمد لله الوا] قف علی السرائر المطلاع علی الضمائر والصلوة والسلام
الاتمان الاكملان [علی سید الا] کابر والاصاغر محمد وعترته وذریته وعشیرته
خیر العشایر .

و بعد [این صحیفه] میمنت انجام شرعیة المبدأ والختام مخبر و مشعر است به ذکر آن که علیا حضرت ملک سیرت . . . سپهر منزلت بلقیس الزمانی نواب علیة عالیہ اعنی والدۀ ماجدۀ نواب اشرف ارفع (همايون اعلى) موفق به توفیقات ربانی گشته ، در اشرف اوقات و ایمن ساعات ابتغاء [لوجه الله و طلباً] لمرضاته این قرآن مجید را وقف نمود بر مزار کثیر الانوار نواب . . . رضوان جایگاه فردوس آشیانی شاه عباس ثانی تغمده الله بغفرانه و اسکنه بحیوحة [جنازه که در] آستانۀ شریفه شیعیان و حفاظ تلاوت نموده ، ثواب آن به روزگار فرخنده آثار . . . [عاید و واصل گردد و تولیت آن] را بر نفس نفیس خود مادام که در قید حیات بوده باشند . . . و بعد از آن بر متولیان آن آستانۀ منوره ، مشروط بر آن که از آن آستانه . . . بالجمله بر خلاف وقف مذکور . . . ننمایند ، وقف صحیح شرعی خالی وبری [از هر عیب و نقصه] ی . پس بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یبدلونہ . طمع کننده [به لعنت و سخط] خدا و نفرین حضرت . . . صلی الله علیه و آله [گرفتار شود] . . .

۲۱

وقف نامۀ نسخه ای از مصحف شریف که آن را صفی قلی حاکم دشتستان و وزیر فارس در همین سال ها بر خاکجای شاه عباس وقف نموده است بامهر « افوض امری الی الله عبده صفی قلی » در پایان . در مجموعه ش ۲۴۵۴ کتابخانۀ مرکزی دانشگاه (ش ۱۱ ، ص ۱۲۱ - ۱۲۲) وقف نامۀ قرآن صفی قلی خان هست (۱) که باید دید با موضوع بحث ما ارتباطی دارد یا نه .

هو الواقف الموفق

باعث بر تنمیق این کلام و غرض از ارتسام این ارقام ذکر و بیان آن است که چون کار آگهان عالم بالا و رموز دانان ملا اعلیٰ به موجب کریمه «توتی الملك من تشاء» و «تعز من تشاء» لوای دولت و عظمت این دودمان خلافت نشان را که سلالة کریمه سید اخیار صلی الله علیه و آله و ذریه طیبه ائمه اطهار صلوات الله علیهم اجمعین اند به مقتضای «انا جعلناک فی الارض خلیفه» به اوج گردون برافراشته اند تا اصناف ناس در ظل ظلیل ایشان علی قدر درجاتهم در مهد امنیت و آسایش قرار یافته ، به پرتو اشعه این دولت عظمیٰ به حظی لایق مستسعد و بهره مند بوده باشند و ایشان این معنی را ذریعه دولت دو جهانی ساخته ، در رعایت جانب عباد الله دقیقه ای فوت و فرو گذاشت نمی نمایند - ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم - .

بنابر این بر جمعی از غلام زادگان فدوی که ابا عن جد کمر ولای این خاندان عز و اعتلار را بر میان جان بسته ، به مزید جان فشانی و صوفی گری ممتاز و به خاک بوسی این درگاه خلافت پناه پیوسته سر افراز بوده و می باشند واجب و محتتم است که به قدر مقدور درازای مواهب لاتعد و لا تحصی راسم شکر گزاری آبه جای آورند .

بناء علی هذا کمترین غلام زادگان فدوی (صفی قلی حاکم دشتستان و وزیر فارس) این کلام الله مجید وقف نمود بر مزار فایض الانوار نواب (خاقان خلد آشیان صاحب قران علیه الرحمة و المغفرة و الرضوان) که قاری ثواب قرائت و تلاوت آنرا هدیه به روح مطهر و مرقد معطر آن صدر نشین ایوان جنت نماید تا موجب

۱ - اصل : ادای .

۲ - اصل : گذاری .

ثواب جزيل واجر جميل بوده باشد . فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين
يبدلونه .

۲۲

وقف نامه مورخ ج ۱ - ۱۰۸۵ بر نسخه ای از مصحف شریف
(موزه - ش ۱۵۱) که آن را شاه سلیمان بر روضه منور موقوف
داشته است . بامهر « بنده شاه دین سلیمان است » در پایین سند دوجا:

هو

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على السرائر المطلع على الضمائر ، والصلوة والسلام
على خاتم انبيائه محمد اشرف الاوائل والواخر وعلى آله واولاده المعصومين
عن جميع الكبار والصغائر ماتلى القرآن فى المساجد والمنابر .

اما بعد بنا بر فرمان قضا توأمان نواب کامياب اشرف اقدس ارفع همایون
اعلى اعنى السلطان الاعظم الاعدل الافخم والخاقان الامجد الاكرم ، مالك رقاب
الامم ، باسط بساط الامن والامان رافع لواء العدل والاحسان قانع بنیان الجور
والطغيان ، مشيد اساس الشريعة الغراء المصطفوية مروج قوانين الطريقة الزهراء
المرتضوية ، المؤيد من عند الله الملك المنان ، السلطان بن السلطان بن السلطان
والخاقان بن الخاقان سلطان شاه سلیمان الحسينى الموسوى الصفوى
بهادر خان لا زالت عتبته ملثماً لشفاه الاساطين ومعرفاً لجباه السلاطين .

این مصحف مجید و فرقان حمید را و کلاه دیوان اعلى وقف مؤبد و حبس
مخلد نمودند بر کافه شیعیان اسد الله الغالب مظهر العجائب و مظهر الغرائب ،
مفرق الکتاب لیث بنی غالب ، مطلوب کل طالب امام المشارق و المغرب ، بدر

الدجى وكهف الورى وسند اهل التقى ، يعسوب المسلمين وقائد الغر المحجلين امير المؤمنين (على بن ابى طالب صلوات الله وسلامه وعترة الطاهرين^١) كه در روضه متبركه مقدسه معصومه عليها افضل الصلوات واكمل التحيات تلاوت نمايند و ثواب آن درعاجل و آجل به روزگار فرخنده آثار آن قدوة سلاطين روزگار واسوه خواقين كامكار و اصل و آيل گردد . فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه .
تحريراً فى شهر جمادى الاول من شهور سنة خمس وثمانين بعد الالف .

• ۱۰۸۵

۲۳

وقف نامه مورخ ۱۲ رجب ۱۰۸۵ بر برگ آغاز مجلد اول شرح فروع كافى ملا خليل قزوینى (ش ۶۰۶۶ - ق ۱۰۰۳ - كتابخانه آستانه قم كه نسخه اصل است با خط ومهر شارح در آغاز كتاب) حاكى ازوقف همين مجلد باسيزده مجلد ديگر بر مزارعباس دوم از طرف شاه سليمان . بامهر « افوض امرى الى الله نجف قلى ۱۰۸۳ » در پايين سند :

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على السرائر والخفيات والعالم بالضمائر والنيات الذى وفق كرام عباده بوفور الخيرات وظهور المبرات . والصلوات الساميات والتحيات الناميات على اكرم البريات واشرف اهل الارضين والسموات محمد سيد الكائنات واوصيائه ذوى المدارج العاليات والمعارج والدرجات صلوات الله وسلامه عليه وعليهم اجمعين الى يوم الدين .

بنا بر توجه خاطر ملكوت ناظر خورشيد مظاهر نواب كامياب سپهرركاب

۱ - كذا .

(اشرف اقدس اعلی) ابدالله ظللال رافته و مرحمته علی مفارق الانام و خلد الله ملکه و سلطانہ الی یوم القیام به صدور امری کہ منتج ارتقاء مدارج رفیع است تقریباً الی الله و طلباً لمرضاته در این ایام میمنت فرجام وقف فرمود این کتاب شریف را با سیزده مجلد دیگر از شرح احادیث کلینی کہ کل چهارده مجلد بوده باشد بر مرقد منور و مزار منبع القدر نواب (خاقان خلد آشیان شاه عباس صاحب قران انارالله برهانه) فتح الله تعالی علی مضجعه ابواب الجنان کہ در کتابخانه آن سرکار فیض آثار مضبوط و در حریم آن بقعہ رفیع مقدار مبسوط می بوده ، خدمت تقوی شعار بل واعیان دولت ابد استقرار و مشرفین آن مزار کثیر الاثار به مطالعه آن بهره مند فیوضات می گشته ، ثواب آن به روزگار فرخنده آثار همایون اعلی و روح مطهر آن پادشاه جم جہ جنت آرامگاه عاید گردد . مقرر آن کہ کتب مذکور را از دار المؤمنین قم بیرون نبرند و از مخالفت محترز باشند .

تحریراً فی ثانی عشر شهر رجب المرجب سنہ خمس وثمانین و الف من

الهجرة النبوية .

۲۴

وقف نامه مورخ ع ۲ - ۱۰۸۸ از صفر قلی یوز باشی چگنی
بر برگ آغاز نسخه ای از مصحف شریف کہ وقف مضجع شاه صفی
نموده است (۱) :

۱ - نسخه ای از منتخب اکمال الدین صدوق به شماره ۱۴۸۲ در کتابخانه مدرسه
فیضیه قم هست کہ آن را لاجین خانه زاد « ندر قلی بیک متولی مضجع شاه صفی در دار
المؤمنین قم » در ۲۱ ذق - ۱۰۸۴ به پایان برده است .

هو

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد حمد الله تعالى والصلوة والسلام على خير خلقه وصفيه وحببيه ورسوله
على برите وآله الطيبين الطاهرين .

وقف صحيح شرعی وحبس صریح ملی نمودم کمترین بندگان در گاه خلائق
پناه (صفر قلی یوزباشی چگنی) این کلام مجید ربانی و فرقان حمید سبحانی را بر
روضه شریفه و مرقد مطهر رفیعہ اعلیٰ حضرت علیین مضجع (خاقان رضوان مکانی
شاه صفی انارالله برهانه) که در آن روضه حفاظ آن آستان و سایر شیعیان به تلاوت
آن اشتغال نمایند و ثواب آن را بر روح مقدس پر فتوح آن رضوان مکان هدیه
نمایند . وفقاً صحیحاً صریحاً شرعياً .

تحریراً فی شهر ربیع الآخر من شهور سنة ثمان وثمانین بعد الالف . سنه

۱۰۸۸ .

۲۵

وقف نامه مورخ رمضان ۱۰۸۹ در آغاز نسخه ای از مصحف
شریف که آن را شاه سلیمان وقف نموده بوده است به انشاء آقا
حسین خوانساری دانشمند مشهور این دوره - در گذشته ۱۰۹۸ -
حسب الامر او (۱) :

وافی ترین سوره ای از سور کتاب کریم مواهب بی منتهای ربانی سوره
مائدات نعم عظیمه ای است که همواره اعلیٰ حضرت نواب کامیاب سپهر جناب

۱ - بیاض منشآت وترسل ، گرد آورده یکی از قیامان در روزگار شاهی شاه سلطان

حسین - نسخه حضرت آیت الله مرعشی نجفی در قم .

عالمیان مآب مصطفوی آداب مرتضوی القاب ، منتخب مجموعه شاهان شاه بیت قصیده
 غرای سلاطین زمان، آب ورننگ گلستان دین و دولت گلگونه بهارستان ملک و ملت ،
 برازنده لباس دارایی طرازنده افسر سروری و کشور گشایی ، آیه رحمت نا
 متناهی خورشید افق ظل الهی ، السلطان بن السلطان بن السلطان والخاقان بن
 الخاقان بن الخاقان شاه سلیمان الصفوی الموسوی الحسینی بهادر خان خلد الله
 ملکه و سلطانه تقویت امور دین و ترویج سنن حضرت سید المرسلین را پیش نهاد
 همت والا ونصب العین نظر حقانیت انما ساخته اند .

آیتی از آیات بینات کتاب آسمانی تأییدات سلطانی آن که درین ولا این قرآن
 مجید را وقف شرعی فرمودند بر حضرات عالیات مطهرات عرش درجات سدره
 مرتبات ، خازنان معارف الهی و معادن رحمت نا متناهی ، شافعان روز جزا پیشوایان
 طریق هدی ، شارعان شرع مبین برگزیدگان حضرت رب العالمین اعنی حضرات
 چهارده معصوم علیهم الوف التحیه والسلام .

مقرر و مشروط آن که صدف این گوهر گرانیامه آستانه مقدسه منوره متبرکه
 عرشیه ملکوتیه سماویه معصومیه فاطمیه علی مشرفها و آباءها الائمة صنوف الصلوة
 والتحیه بوده ، سکنه و زوار آن روضه مبارکه فیض نگار ازین تلاوت و قرائت
 آن ذخیره اندوز سعادات دوجاهانی گردند . وفقاً مخلداً شرعياً . فمن بدله بعد ما
 سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ ، ان الله سمیع علیم .

وجرى ذلك فى شهر رمضان المبارك من شهور حجة تسع وثمانين بعد
 الالف . وكتب الداعى لدوام الدولة القاهرة محمد حسين عفى عنه .

شریف (ش ۱۵۰ - موزه) که آن را آقا کافور صاحب جمع‌خزانه
عامره (۱) بر روضه منور حضرت فاطمه معصومه نیاز داشته است .
با سجل ومهر میرزا ابوطالب رضوی صدر خاصه شاه سلیمان مورخ
۲۹ رجب همین سال :

بسم الله الرحمن الرحيم

لالی گران بهای ستایش و ثنا وقف نثار ساحت قدس کبریای کریمی است
جل شأنه که بیت المعمور صومعه عبودیتش را به نور افشانی مشاعل جهان افروز
هدایت بی‌منتهی و پرتو مصابیح آیات تامه کلام معجز نما روشنی داد ، و دراری نور
افزای درود لایعد و لایحصى زینت کریاس گردون اساس رسول واجب التکریمی
است بهر برهانه که صدق صباح دعوی رسالت ابد مدتش پرتو ظهور نیر ۰۰۰
نورانی کالشمس فی الضحی مبرهن نمود . علیه وآله صلوات الله الملك الجلیل
ما وقف قار علی آیات التنزیل وتلا تال القرآن بالترتیل .

وبعد برقاریان صفحات الواح دانش و واقفان رموز اسفار کتاب آفرینش
محتجب ومستور نیست که چون به حکم کلام معجز نظام سید انام علیه افضل
التحیه والسلام که « لا احصى ثناءً عليك ، انت كما اثنيت علی نفسك » عاکفان
صوامع حق پرستی را زبان فصاحت بنیان از ادای فرایض ثنا گستری کرد گار
بی همتا جز به تلاوت آیات کامله قرآنی و قرائت بینات عادلۀ فرقانی قاصر
و نارساست .

بنابراین عالی حضرت رفیع منزلت منیع مرتبت ، رفعت و اقبال پناه عزت

۱ - بانی مدرسه ای در اصفهان در ۱۰۶۹ (گنجینه آثار تاریخی اصفهان : ۶۰۵ -
۶۰۷/تاریخچه اوقاف اصفهان : ۴۳۳/آثار ملی اصفهان : ۲۹ - ۳۰/سفر نامه شاردن ،
قسمت اصفهان ، ترجمه حسین عریضی : ۷۱) که وقف نامه آن در اداره اوقاف تهران و فیلم
همین سند به شماره ۳۱۲۵ (عکس ۶۴۸۴) در کتابخانه مرکزی دانشگاه هست .

ودولت واجلال دستگاہ ، توفیق آثاری معتمد الخاقانی ، حاج الحرمین الشریفین آقا کافور صاحب جمع خزانہ عامرہ از روی صفای نیت و خلوص طوبت قربہ الی اللہ تعالیٰ و طلباً لمرضاتہ این یک مجلد کلام اللہ حمید مجید را وقف مخلص و حبس مؤبد فرمودند بر گلشن آریان ریاض دین مستبین و نخل پیرایان حدائق شرع مبین ، مترجمان آیات کلام رب العالمین واقفان اسرار معارف اولین و آخرین، وسایط آفرینش کائنات علل غائیہ ایجاد موجودات ، کلمات جامعہ صحایف علوم اعنی حضرات عرش درجات سدرہ مرتبات چہارہ معصوم صلوات اللہ وسلامہ علی مضطجعہم وقائمہم الی قیام الساعۃ وساعۃ القیام .

مقرر و مشروط آن کہ قرار گاہ آن مشکوٰۃ الانوار احمدی و مخزن اسرار محمدی صلی اللہ علیہ وآلہ ، روضہ منورہ مقدسہ مطہرہ معطرہ معصومہ واجبہ التعظیم والتکریمہ قم بودہ ، ہر آن قاری کہ بہ گل گشت آن روضہ بہیہ سرافراز وبہ گل بانک تلاوت آیات آن با عندلیبان عالم قدس ہم آواز گردد ثواب آن تلاوت و اجر آن قرائت را وقف نماید بر آستان ملائک پاسبان آن راہنمایان خلد برین صلی اللہ علیہم اجمعین ، و عالی حضرت واقف معظم الیہا نیز بہ دعای خیر و طلب مغفرت و حصول درجات رفیعہ یادآوری کند . و تولیت آنرا مفوض و مرجوع نمودہ بہ متولی آستانہ مزبورہ کہ بہ لوازم تولیت و شرایط آن علی کرور الایام ہر کہ بودہ باشد قیام و اقدام نماید . فمن بدله بعد ماسمعہ فانماثمہ علی الذین یبدلونہ ان اللہ سمیع علیم . و کان ذلک فی شہر رجب المرجب سنۃ ۱۰۹۴ .

۲۷

وقف نامہ مورخ ۹ ج ۱ - ۱۰۹۸ بر نسخہ ای از مصحف شریف کہ آن را مادر شاہ سلیمان بر آستانہ مقدس وقف داشتہ ، با

گواهی و سجل مجلسی دوم پابین سند ومهرمادر شاه بالای آن با این
سجع :

« از فاطمه مادر سلیمان دارد درحشر چشم احسان »

هو الواقف علی الضمائر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي نزل القرآن وبين فيه الاحكام والصلاة والسلام على فخر
المرسلين وسيد الانام الذي نزل به روح الامين على قلبه ليكون نذير الانام ، وآله
الائمة الكرام الذين هم حفظة الشرع وحملة القرآن الى قيام الساعة وساعة القيام .
وبعد سبب تبیین این کلمات صحت آیات شرعیّت بینات آن که وقف مخلد
شرعی فرمودند و کلاء اجلاء نواب مستطاب قمر رکاب خورشید احتجاب قدسیة
الاقاب فاطمه سیرت مریم سریرت خدیجه منزلت صفورا طینت بلقیس مرتبت ،
پردہ نشین حرم سلطنت وشهریاری محجوبه حجاب عظمت وبختیاری ، حاکمه
سرا پرده دولت و کامرانی حاویه اسباب دولت دو جهانی ، گرامی درج گوهر
گرانهای شاهی زینده برج مهر عالم افروز شاهنشاهی علیه عالیة متعالیه ادام
الله ایام دولتها وحشمتها الى يوم الدين این قرآن مجید وفرقان حمید را بر
روضه منوره مقدسه متبرکه معصومه مطهره جلیله القدر والمنزله صلوات الله علیها
وعلى آبائها الطاهرين که واقع است در مدینه دار المؤمنین قم ، وتولیت آن را
تفویض فرمودند به متولی جلیل القدر آستانه مزبوره وبعد از او به هر کس که حسب
الرقم مبارک اشرف متولی باشد .

مشروط به آن که از روضه مقدسه به جای دیگر نقل نمایند مگر آن که در
نقل آن از آنجا رعایت حفظ وحراست آن منظور باشد وحفاظ وزوار روضه
مزبوره تلاوت نمایند وثواب آن را به روزگار فرخنده آثار نواب اشرف اقدس

ارفع همایون اعلیٰ و نواب مستطاب واقفۀ موفقه عاید ساخته ، بعد از فراغ از تلاوت فاتحه‌ای به جهت خلود دولت ابد مدت بخوانند . وصیغۀ شرعیہ جریان یافت . فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم . و كان ذلك في التاسع من شهر جمادى الاولى ختم بالاحسن والاولى من شهر سنة ثمان وتسعين والف ، ۱۰۹۸ .

(پایین سند :)

بسم الله الرحمن الرحيم - لقد اجریت الصیغۀ علی الشروط المرقومة وكالة عن الحضرة العلية العالیة . وكتب الداعی لدوام الدولة القاهرة الباهرة احوج العباد الی عفو الله الغنی محمد باقر بن محمد تقی عفی عنهما .

[مهر:] محمد باقر العلوم

۲۸

دو وقف نامه از ساوه در آغاز دو نسخه از مصحف شریف مربوط به همین قرن :

وقوف آستانۀ متبرکۀ معصومه سلطان ستی فاطمۀ قم کرد به رضا و رغبت پری خواند بنت خواجه پیرقلی شیرازی ساکن ساوه . صد هزار لعنت بر فروشندن و خریدنده و کسی که برین طمع کند . آمین یا رب العالمین .

*

وقف نمود قربه الی الله و طلباً [لمرضاته] توفیق آثار خواجه یاد گار علی [بن] خواجه شمس الدین ... شعر باف ساوجی به نیا [بت] والدۀ صالحۀ موفقۀ مکرمۀ مرحو [مه] کزل آغاء بنت خواجه باملا ... [این] کلام سبحانی و تنزیل آسمانی [رابرروضۀ] متبرکۀ سدره ملایک ... معصومه ستی فاطمه بنت مو [سی] بن جعفر [علیه و علیهما السلام] ...

وقف نامه مورخ ۱۰ ذ ح - ۱۱۰۵ از مادر شاه سلیمان بامهر
 او در بالای سند ، به انشاء مجلسی دوم ومهر او در پایان (قرآن ش.
 ۱۵۳ - موزه) برای مضجع شاه سلیمان :

هو

هو الواقف علی الضمائر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى انزل الكتاب على عبده ليكون للعالمين نذيراً ، والصلوة
 على [محمد] سيد المرسلين وعترته الطيبين الذين اذهب الله عنهم الرجس وطهرهم
 تطهيراً .

[وبعد] لقد وقفت المهدي العليا والستري الكبرى ، ناموس العالمين عصمة
 الدنيا والدين ام السلطان المبرور والخابان المغفور هذا القرآن المجيد والفرقان
 الحميد على كافة المؤمنين ليتلوه فى جوار ضريح ولده الانور ويهدوا ثوابه الى
 روحه الاطهر وجعل توليته وحفظه الى من نصب من جهة سلطان العصر مد الله ظلال
 جلاله لتولية ذلك المرقد المعطر على ان لايباع ولايوهب ولا يعطل ولا يخرج من
 حوزة الوقف . فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه . واستكتب
 الداعى لدوام الدولة القاهرة الباهرة محمد باقر بن محمد تقى عفى الله عن جرائمهما
 فى عاشر شهر ذى الحجة يوم الاضحى سنة ۱۱۰۵ والحمد لله اولاً وآخراً وصلّى
 الله على فخر النبيين محمد وآله الاطهرين الاقدسسين .

وقف نامه مورخ ۱۲ شعبان ۱۱۱۸ از شاه سلطان حسين با مهر

او در پایان بر نسخه ای از مصحف شریف (ش ۱۵۶ موزه) که آن را بر آستانه مقدس موقوف داشته است با سجل و گواهی میرمحمد باقر ملا باشی خاتون آبادی در گذشته ع ۱ - ۱۱۲۷ (۱) در پایین سند :

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي وقف فرق الانام على مواقف الفرقان ومفارقة ، واوصل ایدی اهل الاسلام الى ایدى القرآن ومرافقه . والصلوة والسلام على سيد السادات ومنبع السادات محمد الذى وقف على سدته السنية العلية صنوف التحيات الطيبات ، وآله وعترته المعصومين امناء الدين المبين ذوى المعجزات الباهرات ، سيما امير المؤمنين وامام المتقين على بن ابى طالب واقف اسرار النبوة وهادى زمرة المسلمين والمسلمات .

وبعد چون خاطر عاطر وضمير منير نیکو سراير اعلى حضرت فلك رفعت ثريا مرتبت شهریار کامکار عالی شان پادشاه والاجاه بلند مکان ، ماه آسمان کرامت خورشید تابان فلك شهامت ، گلشن آرای گلزار شریعت غرا طراوت افزای بوستان ملت زهرا ، نور بخشای چراغ دولت آباء کبار زینت فزای سریر سلطنت اجداد عالی مقدار، زبان مبارکش لاله گلزار حراست دین مبین - کف گشاده اش سحاب درر بار ساحت آمال ساکنان روی زمین ، گوهر بحر سخایش زینت تاج افتخار پادشاهان - خنده صباح اقبالش نشاط بخشای قلوب جهانیان ، عتبه دولتش از تابش انوار عنایات قادر معین ماصدق « وزینها للناظرین » - اخلاق پسندیده اش مظهر آثار « لیذهب غیظ قلوبهم ویشف صدور قوم مؤمنین » ، همت شایانش مصحف سلطنت را سوره اعلى - روزگار عدالتش از خورشید لطف قادر توانا نمونه « والنهار اذا تجلی » ، اعنى السلطان المؤید والخاقان المسدد

۱ - وقایع السنین : ۵۶۹ / تذکرة القبور گزی : ۱۰۴ .

شاه سلطان حسین الصفوی الموسوی الحسینی بهادر خان خلد الله ظلل جلاله
على مفارق اهل الايمان

پیوسته متوجه تعظیم اولاد امجاد ائمه معصومین و تزیین و ترویج مراقده شریفه
آن برگزیدگان ایزد معین است درین ایام سعادت فرجام وقف مخلد لازم شرعی
و حبس مؤبد جازم ملی فرمودند قربه الی الله تعالی و طلباً لمرضاته این قرآن شریف
و مصحف منیف را بر تمام شیعیان امیر المؤمنین و پیروان ائمه معصومین صلوات
الله علیهم اجمعین و قفاً لازماً مخلداً مؤبداً بتلاً صحیحاً شرعیاً الی ان یرث الله
الارض و من علیها وهو خیر الوارثین .

و در ضمن این وقف صریح شرط شرعی فرمودند که این قرآن مجید همیشه
در آستانه منوره متبرکه امام زاده لازم الاحترام سیده جلیله عالی مقام ، دره فخره
صدف بحر مواج « وما ارسلناک الا رحمة للعالمین » کوب درخشنده سماء ذات
ابراج ائمه معصومین ، فاطمه بنت امام مؤمنان و مقتدای کون و مکان ، خازن اسرار
مکنونه خداوند آسمان و زمین نور دیده حضرت سید الانبیاء والمرسلین ، قره العین
امیر المؤمنین حیدر امام به حق موسی بن جعفر علیهما و علی آبائهما المعصومین
الوف صلوات المصلین بوده ، آنرا از آستانه منوره مذکوره بیرون نبرند و نفر و نشند
و نبخشند و رهن نکنند و شیعیان که وارد آن آستانه شوند از روی این قرآن تلاوت
نمایند و بر خلاف شریعت غرا آنرا معطل نگذارند . فمن بدله بعد ما سمعه فانما
ائمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم .

واعلی حضرت واقف خلد الله سلطانه و افاض علی العالمین بره و احسانه
ثواب این وقف را خالصاً لوجه الله هدیه روح پاک و تحفه مضجع تابناک آن
امام زاده جلیله الشأن نمودند . و كان ذلك في ثاني عشر شهر شعبان المظلم سنه

• ۱۱۱۸

[پایین سند:]

بسم الله الرحمن الرحيم - الحمد لله والصلوة على رسول الله وآله حجج
الله . وبعد فغيب ان جرت صيغة الوقف وتحقق جميع ما يجب تحققه من صحة
الوقف ولزومه على النهج المقرر من الشرع الانور الاظهر كتب . . . الداعى
لابود الدولة القاهرة الباهرة السلطانية الحسينية محمد [باقر بن اسماعيل الحسينى
الخاتون آبادى . . .] .

۳۱

وقف نامه نسخه شماره ۲۶۸ موزه از شاه سلطان حسين با مهر
او ، به خط آقا جمال خوانسارى دانشمند نامور اين دوره (در گذشته
: (۱۱۲۵

وقف نمود قربه الى [الله تعالى] اين كتاب مستطاب را به وكالت نواب
اشرف اقدس ارفع [اعلى لازالت ظلال جلاله العالى] بر كافة شيعيان اثنى عشرى
از ذكور واناث ، وثواب آن را هديه نمود به ارواح مقدسه حضرات مطهرات
سدره مراتب عرش درجات [چهارده معصوم صلوات الله عليهم اجمعين] . وكتب
الداعى لدوام دولته القاهرة الباهرة جمال الدين محمد الخوانسارى .

[مهر:] . . .

وهر كس اين كتاب مستطاب را از اين آستانه متبركه عرش درجه بيرون
بيرد به لعنت خدا ورسول گرفتارشود . آمين يارب العالمين .

۳۲

وقف نامه مورخ ع ۱ - ۱۱۳۹ بر نسخه اى از قرآن مجيد

(ش ۳۷ - انبار) که آن را رفعت پناه محمد ابراهیم خلف حاجی
زین العابدین اصفهانی بر آستانه مقدس نیاز داشته است :

هو المعین الواقف علی الضمائر

الحمد لله رب العالمین وصلى الله على محمد وآله اجمعین .

وبعد وقف مؤبد وحبس مخلد صحیح صریح شرعی نمود حضرت رفعت
پناه محمد ابراهیم خلف مرحمت پناه حاجی زینل عابدین اصفهانی این جلد کلام
الله مجید ربانی را که در آستانه مقدسه مطهره عرش درجه (حضرت معصومه علیها
التحیه والسلام) هریک از سادات و حفاظ آن آستان ملایک پاسبان و کافه مؤمنین
تلاوت نموده ، ثواب اورا به روح پرفروش حضرت علیها التحیه والسلام قربت
نموده . به شرط آن که از آن آستان ملایک پاسبان بیرون نبرند و نبخشند و به عاریه
ندهند و خلاف کننده به لعنت خدا و نفرین رسول گرفتار گردد . فمن بدله بعد ما
سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ .

تحریراً فی شهر ربیع الاولی من شهور سنه ۱۱۳۹ .

۳۳

وقف نامه مورخ ج ۱ - ۱۱۴۰ بر نسخه ای از مصحف شریف

(ش ۱۵۵ - موزه) :

به تاریخ شهر جمادی الاول سنه ۱۱۴۰ عالی حضرت نجابت و رفعت و معالی
پناه عمده الاشباه و الاقران کھف الحاج الحرمین الشریفین حاجی محمد رضی
خلف مرحوم حاجی مرداش این کلام الله حمید مجید را وقف آستانه مقدسه منوره
مطهره عرش درجه اسد الله الغالب و مطلوب کل طالب امیر المؤمنین و یعسوب^۲

۱ - کذا .

۲ - اصل : یعسوب .

الدين على بن ابي طالب عليهما الف الف التحية نموده ، صبغة وقفيت به قانون
 مذهب حق ائمة اثني عشرى گفته ، توليت آنرا به خازن خزانه آن ثانی فردوس
 برین تفویض نمود . وفقاً صحیحاً شرعياً مادامت السموات والارض وهو خیر
 الوارثین ، فمن تعرض لابطالها وتصرف فيها بغير شرط واقفها فقد باء بغضب من
 الله وسخط ومأواه جهنم وبئس المصیر . امید که ثواب این معنی به روزگار آن
 متشبث ذیل ولای آن خاندان سدره مکان عاید شود . آمین یارب العالمین .

[مهر:] . . .

۳۴

وقف نامه مورخ آغاز صفر ۱۱۴۳ بر نسخه ای از قرآن کریم
 (ش ۱۴۲ - موزه) که بر مقبره شاه سلطان حسین وقف داشته شده
 است گویا از همسر او مادر طهماسب دوم (۱) :

هو الواقف

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على سريرة كل واقف والمطلع على نية كل مخالف ومؤلف
 المتفضل على جميع الانام بالنعم والمعارف . والصلوة والسلام على سيدنا ونبينا
 ابي القاسم محمد الشفيح في اعظم المواقع وعلى آله الهداة ابي الفضائل والعوارف
 الذين شرقت برطاتهم المشاعر والمواقف ماهبت في البراري الرياح العواصف .
 اما بعد غرض اصلي ومنظور كلي از نگارش این كلمات شرعية الدلالات
 آن است که در اسعد زمان واحسن اوان نسایم توفیقات ربانی ورشحات تأییدات
 یزدانی نهال احوال خیر فال علیاحضرت حواسیرت مریم سریرت فلك جناب
 خورشید احتجاب ناموس العالمین عصمت الدنيا والدین مثمر این ثمر گردیده که

خالصاً لوجه الله تعالى وقف صحيح شرعی نمود این يك جلد قرآن مجید ربانی را بر كافة مؤمنان و شیعیان و سایر مترددین و متوطنین بلدة المؤمنین قم که در سر مزار كثير الانوار نواب فردوس قباب مالك رقاب تلاوت نموده ، ثواب آن را به روح كثير الفتوح نواب همایون سابق الذكر هديه نمایند مشروط آن که از سر مزار كثير الانوار مزبور بیرون نبرند . وفقاً صحیحاً شرعیاً و حبساً صریحاً ملیاً بحیث لایباع ولا یوهب ولا یرهن . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ . فی غرة شهر صفر سنه ۱۱۴۳ .

۳۵

وقف نامه مورخ ۱۲ رجب ۱۱۵۷ در آغاز چند پاره از قرآن بامتن زیر و جز آن ، مبنی بر وقف این پاره ها بر روضه مطهر در سر مزار مرحمت پناه ابو الحسن خان :

هو الواقف علی الضمائر

وقف صحیح شرعی نمودند این مجلد کلام مجید و فرقان حمید را بر سر مزار مرحمت و غفران پناه ابو الحسن خان طاب ثراه و جعل الجنة مثواه، مشروط بر آن که مجلد مزبور را تلاوت نموده و ثواب آن به روح پر فتوح مرحمت پناه عاید گردد . مشروط بر آن که نفروشد و رهن نگذارند . هر آن کس خلاف آن نماید به لعنت الهی گرفتار گردد . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ . تحریراً شهر رجب المرجب سنه ۱۱۵۷ .

هو الواقف علی السرائر

وقف صحیح شرعی و حبس مؤبد ملی نمود این مجلد کلام حمید مجید ربانی را مع نه مجلد دیگر که مجموع سی جزو تمام کلام الله بوده باشد (بر روضه

مطهر و منور حضرت معصومه علیها التحية والثنا) علیا جناب بلقیس آداب عصمت و عفت و خدارت دستگاه زبده المخدرات شرف جهان خسانم همشیره مرحمت و غفران پناه ابو الحسن خان . مشروط بر آن که نفروشد و هبه نمایند و هر وقت که در سر مزار مرحوم مزبور بوده باشد عالی حضرات مباشرین آن سرکار فیض آثار مانع نشوند . فمن بدله بعدما سمعه فانما ائمه علی الذین یبدلونه . به تاریخ روز جمعه ۱۲ شهر رجب به تصرف وقف دادند .

[مهر:] لاله الاالله الملك الحق المبين

عبده اسمعیل

۳۶

وقف نامه مورخ ذح - ۱۱۶۴ از امام قلی خان خلف غفران

جایگاه بیجن بیک قرخلو :

هو الواقف علی الضمائر

الحمد لله الواقف علی القلوب والضمائر والمطلع علی الافئده والبصائر ،
والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد وآله اجمعین الطیبین الطاهرین المعصومین .
وبعد وقف صحیح شرعی و حبس مؤبد ملی نمود عالی جاه معلی جایگاه
خانی عظیم القدر والشانی امام قلی خان اخلف مرحمت و غفران جایگاه بیجن بیک قرخلو
این کلام ملک عیلام را مع رحل عمل . . . نقاش که در روضه مقدسه منوره
(حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها) واقعه در دار المؤمنین قم که حفاظ و خدام
وزوار و کافه شیعیان تلاوت نموده و ثواب آن را به روح پر فتوح حضرات ائمه
معصومین صلوات الله علیهم اجمعین و به روزگار فرخنده آثار واقف معظم الیه
و به روح والدین عالی جاه سابق الالقب قربت نمایند . مشروط بر آن که از آن
آستان عرش توأمان بیرون نبرند و نخرند و نفروشد و هبه نمایند و به عاریت ندهند

و تولیت آن را به عالی حضرت رفیع منزلت متولی که از جانب پادشاه عصر تعیین شده باشد مرجوع شد که به نحو مسطور معمول دارد و چنانچه خلاف آن نمایند به لعنت خدا و نفرین رسول گرفتار و به خون حضرت ابا عبد الله الحسین شریک باشد . آمین یارب العالمین . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم . تحریراً فی شهر ذی حجة الحرام من شهر سنة ۱۱۶۴ .

۳۷

وقف نامه مورخ رمضان ۱۱۹۴ در آغاز نسخه ش ۲۶۷-انبار
مبنی بر وقف همین جزو از کلام الله مجید با بیست و نه جزو دیگر
بر آستان مقدس :

وقف صریح شرعی و حبس مؤبد ملی نمود عالی حضرت سیادت و نجابت
منتقبت میرزا باباس ولد میرزا قوام الدین همدانی این جزو بایست و نه جزو دیگر
کلام مجید ربانی را به حضرت معصومه صلوات الله و سلامه علیها ، مشروط بر آن
که در وقت ضرورت اهل قم برده و تلاوت نموده ، بعد از آن آورده تسلیم متولی
معصومه نماید و تولیت آن را به ازهد و اتقای متولیین مشار الیها مفوض نمود که
نسلا بعد نسل متولی همین سی پاره به نحو مرقوم باشند . فمن بدله بعدما سمعه
فانما اثمه علی الذین یدلونہ . و كان ذلك فی شهر رمضان المبارك سنة ۱۱۹۴ .

[مهر :] المتوکل علی الله الغنی

عبده محمد رضا الحسینی

۱۱۹۳

۳۸

وقف نامه مورخ ۱۹ رمضان ۱۲۱۶ از فتحعلی شاه قاجار که

هفت مجلد قرآن کریم در این تاریخ بر آستانه مقدس نیاز داشته است:

الحمد لله الواقف على النيات والمطلع على الخفيات والصلوة والسلام على
محمد اشرف المخلوقات وآله خير البريات .

بعد از حمد الهی و نعت حضرت ختمی پناهی برواقفان مواقف کار آگاهی
که موفق به توفیقات الهی اند مستور نخواهد بود که ثمر شجر وجود باقیات صالحات
و فایده ماهیت و بود اجرای خیرات و انفاق صدقات است کما قال الله تعالی
« والباقيات الصالحات خير عند ربك ثواباً وخير املاً » . درین درگاه آن بنده بنده
مقبیل است که در دار العمل « الدنيا مزرعة الآخرة » مزرعه اعمال خود را به رشحه
افشانی کریمه « ان الحسنات يذهبن السيئات » سرسبز نماید و درین کارگاه آن کس
را لطف الهی شامل است که در دار الاحسان « ان احسنتم احسنتم لانفسكم »
سمند افعال خود را به گرم عنانی « من جاء بالحسنة فله عشر امثالها » به سر منزل
یکه تازان میدان « ويسارعون في الخيرات » جهاند .

لهذا بندگان اعلى حضرت قدر قدرت مشتری طلعت بهرام صولت گردون
دستگاه انجم سپاه ، جوهر شمشیر سلطنت و صورت هیولای فتح و نصرت ، شهنشاهی
که بقابا دولتش از ازل توأم و ظل الهی که فتح بامو کبش تا ابد همدم است ، کشور
گیری که انفکاک ظفر از رکاب همایونش همچون وجود عرض بی جوهر ممتنع
الخیال ، ممالک ستانی که انفصال استقلال از ظل رأیت اجلالش مانند انفصال
جسم از روح شدید المحال است ، صاحب لواء السلطنة والتمکین قهرمان الماء
والظین ظل الله فی الارضین ابو النصر فتحعلی پادشاه قاجار ابد الله دولته العلیة
وخلد الله مملکته الوسیعة

وقف صحیح شرعی فرمودند این کلام الله مجید را بر روضه مقدسه عرش
درجه حضرت معصومه علیها التحية والثنا ، و ثواب آن رانیز هبه نمودند به
روح پر فتوح خاقان رضوان آشیان محمد پادشاه قاجار عم بزرگوار خود و نواب

علیین آشیان حسین قلی خان والد ماجد خود طاب الله ثراهما وجعل الجنة مأواهما،
واجرای صیغه موافقه مشروط به شروط ثلاثه گردید :

الاول - آن که این کلام الله مجید را بدون جهت شرعی در خزانه مقدسه
حضرت معصومه مخزون و محبوس نسازند .

الثانی - آن که از آن روضه مقدسه بدون علت شرعی حمل و نقل به جای
دیگر نمایند .

الثالث - آن که در همه اوقات روز و شب در روضه مقدسه حاضر باشد که
قرا و مترددین ، حفاظ و مجاورین آن حرم محترم مهما یرید از آن تلاوت نمایند .
وقفاً مؤبداً و حبساً مخلداً ان لا یباع ولا یرهن ولا یوهب ، فمن بدله بعد ما
سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ . و كان ذلك في التاسع عشر شهر رمضان المبارك
من شهور سنة ١٢١٦ من الهجرة النبوية صلى الله عليه وآله وسلم .

۳۹

وقف نامه مورخ ۲۷ ذ ح - ۱۲۲۱ بر نسخه ای از مصحف
شریف که آن را دختر محمد رضا خان قاجار بر آستانه مقدس نیاز
داشته است :

هو الواقف علی السرائر

باعث بر تحریر و ترقیم این کلمات شرعیة الدلالات آن است که وقف مؤبد
و حبس مخلد نمود این کلام مجید علام را علیاً حضرت قمر نقاب خورشید احتجاب
عصمت و عفت پناه خدارت و طهارت دستگاه آسیه شانی بلقیس مکانی اعنی مخدومه
مکرمه معظمه نوری شرف خانم الشهیره بنات خانم دامت عفتها العالیة بنت مرحمت
وغفران مآب محمد رضا خان قاجار قزوین طاب ثراه بر روضه منوره مقدسه مطهره
معصومه قم علیها التحية والثنا .

مشروط بر این که از روضه مزبوره بیرون نبرند و به دست اطفال ندهند و هر روز این کلام الله را متولیان روضه مزبوره و قاریان قرآن و حافظان کلام ملک علام تلاوت نمایند و معطل نگذارند و تصرف دال بر ملکیت از بیع و شرا و رهن و غیره نمایند تا از ثواب آن واقفه مزبوره مستفیض و بهره مند گردند بحیث ان لایباع و لایرهن و قفاً بتاً بتلاً الی ان یورث الله الارض و من علیها . و این چند کلمه بر سبیل وقف نامچه قلمی گردید . تحریراً فی بیست و هفتم شهر ذیحجه الحرام من شهر المبارک سنه ۱۲۲۱ .

۴۰

(وقف نامه بیوتات شاهی مورخ ۲۵ شوال ۱۲۲۲ از فتحعلی شاه بر اساس متن سنگ نبشته سر در غربی همین بناها که اکنون دانسته نیست کجاست و ابنیه مزبور نیز بیست سال پیش ویران و جزء بنای مسجد اعظم شد) دیباچه ادبانه این سند در گنجینه نشاط (ص: ۳۵ ب ۳۶ ر ، ش ۹۳ خطی دانشگاه) دیده می شود :

وقف صحیح شرعی نمود شاهنشاه جم جاه سپهر خرگاه انجم سپاه ظل الله فی الارضین الخاقان المعظم الافخم والسلطان الاعدل الاکرم السلطان بن السلطان بن السلطان والخاقان بن الخاقان ابو الفتح والعلی فتحعلی شاه لا زالت قصور اجلاله مرفوعة این عمارات مبارکات که از ابنیه جدید البنیانی سلطانی است با جمله ملحقات از حمام و بیوتات و فروش و مضافات بر زمره زوار روضه مقدسه بهیه علیها و علی راقدها آلف التحیه .

مشروط بر آن که هر یک از زائرین و عابرین که در سلك فضلا و عظما و اشراف و اعیان منسک و شایسته نزول در این مکان شریف باشند در آنجا منزل نمایند و در هنگام زیارت و دعوات متذکر ذات مکارم صفات اقدس اشرف اعلی بوده باشند

وتولیت آنرا به متولی روضه مقدسه منوره مطهره عرش درجه علی شروطها مفوض فرمودند که به تصفیه عمارات پرداخته ، دربستن و گشادن ابواب و لف و نشر فروش و قبض و بسط امور ملزومه تولیت مختار و در ارائه طریق زواری که خود نزول کرده باشند به دخول ، و منع سایرین از ورود و نزول مشروطات مزبور را معمول و از قرار داد واقف تخلف نوزند و عدول نمایند .

وفقاً صحیحاً شرعياً ، فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الدین بیدلونه .
وكان ذلك في ٢٥ شهر شوال المكرم من شهر سنة اثني وعشرين ومائتين بعد الالف من الهجرة النبوية .

٤١

چند نمونه از وقف های خانوادگی بر مقابر آستانه مقدس :

أ - وقف نامه مورخ ج ٢ - ١٢٣٠ از مهدعلیا شاه جهان خانم بر قبر مادر خود با تولیت اعلم علمای دار الایمان قم در آغاز نسخه ای از مصحف شریف .

ب - وقف نامه مورخ رجب ١٢٣٠ از هلاکوخان فرزند شاهزاده حسن علی میرزا شجاع السلطنه در گذشته ١٢٧١ بر برگ آغاز نسخه ای از مصحف شریف که آن را بر قبر مادرش (دختر مرتضی قلی خان عم فتحعلی شاه - مجمع الفصحاء هدایت ١ : ١٢٨ چاپ جدید) وقف داشته است :

هو الواقف علی الضمائر

منظور از تسطیر این سطور سعادت ظهور و مقصود از تحریر این کلمات خیریت دلالات این که وقف مقبره مطهره والده ماجده خود فرمود این کلام الله مجید را نواب مستطاب سپهر جناب هلال رکاب ، خجسته شجر حدیقه شوکت و شهریاری و فرخنده ثمر دوحه دولت و جهانداری ، مهین سلاله دودمان سلطنت

عظمی و بہمین نتیجہ خاندان خلافت کبری ، لؤلؤ لالای صدف عزت و اعتلا و گوہر
یکتای مخزن مجد و علا ، شاہزادہ اعظم اکرم

بیت

ماہ مہر آسا سیاوش سان فروغ چشم کی

سر و سنبل مو ہلاکو خان سرور جان جم

ہم نیا اورا جہاندار مہین فخر الملوك

ہم پدر اورا حسن شاہ گزین زین الامم

گر چہ آن سرو گلستان نیا شمع سپہر

گر چہ آن شمع شبستان پدر سروارم

مہد خواستی ولی چون تخت جویان درسون

خرد سالستی ولی چون سال خوردان در شیم

مشروط بر این کہ قرای مأمورہ بہ مجاورت مقبرہ مطہرہ مرحومہ مغفورہ مذکورہ لیلا و نہار ، شہوراً و سنیناً در همان مکان شریفہ بہ تلاوت و قرائت این قرآن مجید مشغول ، در محافظت و محارست آن لازمہ دقت و اہتمام معمول داشتہ ثواب تلاوت دائمی آنرا بہ روح کثیر الفتوح مرحومہ مغفورہ مبرورہ علیین آرامگاہ حورین جایگاہ مذکورہ قربت کردہ و از روضہ منورہ و بقعہ مشرفہ مطہرہ معصومہ علیہا التحیۃ و الثنا حمل و نقل بہ امکانہ دیگر نمایند مگر گاہ بہ گاہ محتاج مرمت گردد در دار المؤمنین قم بہ نظر پیشوایان دین مبین رسانیدہ و بہ نظر دقت اجرت مرمت آنرا مشخص و از موقوفات مقبرہ مرحومہ مغفورہ مذکورہ مقرر و مهم سازی و بعد از صحافی بہ قرای مذکورہ سپارند .

وقفاً صحیحاً شرعياً نافذاً مؤبداً ، فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمہ علی الذین یبدلونه . ومن اہمل فی اعمال التولیۃ و ابطال شریاطہا فعلیہ لعنہ اللہ و الملائکۃ

والناس اجمعين . فی شهر رجب المرجب سنه ۱۲۳۰ .

ج - وقف نامه مورخ رمضان ۱۲۳۰ از ارغون خان فرزند دیگر حسنعلی میرزا شجاع السلطنه (ناسخ و مکارم الاثار ۱ : ۱۵۷) کشته شده به سال ۱۲۴۸ (فارس نامه ناصری ۱ : ۲۸۲) بر همان قبر که متن آن درست همان متن پیش است با حذف ایات و با مهر او در پایان .

د - وقف نامه مورخ ۷ ع ۱ - ۱۲۳۸ از شاهزاده محمود میرزا قاجار (چهاردهمین فرزند فتحعلی شاه و نگارنده سفینه المحمود و جز آن - ذریعه و مجمع الفحصا ۱ : ۱۱۵ و مکارم الاثار ۲ : ۴۸۴) بر قبر مادر خود که مریم نامی از جماعت بنی اسرائیل بود (ناسخ قاجاریه ۱ : ۳۳۲ و ۳۱۹) با مهر او در میان :

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الواقف على الضمائر والصلوة والسلام على محمد وآله خير العشاير .
اما بعد وقف مخلص وحبس مؤبد نمود اين يك جلد قرآن مجيد و فرقان سديد را نواب مستطاب سپهر ركاب هلال جناب مشترى آداب ، حضرت قضا سطوت قدر قدرت جمشيد جام كيومرث احتشام ، خداوند اقليم شوكت و اجلال و فرمان فرماي مملكت دولت و اقبال ، شاهزاده والا تبار محمود ميرزاي قاجار ادام الله قدره و منزلته كه بر سر تربت مرحومه مغفوره والده ماجده او گذارند و مؤمنين و قراء من النساء والرجال بالغدو والاصال مشغول قرائت باشند و اجر و ثواب قرائت را به روح پر فتوح جناب خير المرسلين و بر اولاد طاهرين او و بعد به روح معظم اليها قربت نمايند كه در يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم دستگير واقف معظم اليه شده باشد . به شرط آن كه نفروشد و نخرند و هبه و مصالحه نمايند و به رهن ندهند و به دست اطفال بى تميز ندهند .

فمن بدله بعد ماسمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه والله سميع عليم .

وصیغه وقف بالعربیة والفارسیه واقع وجاری شد . حرره ذلك فی هفتم شهر ربیع الاول من سنة الثامن والثلاثون ومأتین بعد الالف من الهجرة النبویة .

۴۲

وقف نامه قندیل طلای مینای مرصع ویک مجلد قرآن کریم تقدیمی فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۴۲ بادیباچه ای مفصل که در اینجا قسمت اخیر آن با حذف دیباچه مزبور آورده می شود (بنگرید به روضة الصفا ۹ : ۶۶۲) :

• • وقف صحیح شرعی وحبس مخلد ملی فرمودند این کلام الله مجید را بایک عدد قندیل طلای مینای مرصع به جواهر که مبلغ چهار هزار تومان صرف اتمام آن گردیده و جواهرات ثمین وترصیعات تزیین آن که بدین موجب :

الماس - درشت وریزه : ۲۳۵ قطعه

لعل - درشت وریزه : ۴۹ قطعه

یاقوت - درشت وریزه : ۸۸۵ قطعه

زمرد - درشت وریزه : ۸۸۳ قطعه

مروارید - آویز دوره بالا وپایین : ۲۸۹۸ عدد

بالا : ۶۷۶ عدد - پایین : ۲۲۲۲ عدد

تشخیص یافته به روضه مطهره و بقعه منوره بضعة طاهره رسالت وزهرای سراق عصمت وطهارت معصومه مکرمه التي تشرفت بمدفنها ارض قم صلوات الله علیها وعلی آبائها که قندیل مهر بها را در اصل بقعه عرش مساق رشک قندیل آفتاب در سقف فیروزه گون رواق سازند وقرآن مجیدرا کافه ساکنین و متوطنین و مترددین وزائرین ازمره ناجیه شیعه امامیه تلاوت نموده ، ثواب آن عایدروزگار سعادت نمون وذات مرحمت مقرون اقدس همایون گردد .

مشروط بر آن که در روضه مطهره و رواق و ایوان و حجرات صحن مقدسه تلاوت و قرائت نموده ، از حدود صحن مقدس بیرون نبرند و به دست اشخاصی که در محافظت آن از اندراس اهتمام نمایند ندهند و از لوازم و شرایط و قفیت اخراج نکنند . و بهذه شرایط المذكوره صیغه وقف بالفارسیة والعربیة علی نهج الشرع الباری جاری گردید . فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یبدلونه . و كان ذلك فی شهر شوال المکرم سنة ١٢٤٢ من الهجرة المبارکة المقدسة النبویة .

٤٣

وقف نامه ده « سر تومن » از روستاهای بلوک فراهان قم مورخ رمضان ١٢٤٤ که آن را فتحعلی شاه بر آستانه مقدس موقوف داشته است بادیباچه ای مبسوط و متنی طولانی در ستایش پادشاه مزبور . اصل سند در اختیار دفتر آستانه است .

٤٤

وقف نامه مورخ صفر ١٢٤٩ از خسرو خان والی کردستان بامهر « افوض امری الی الله عبده خسرو » در پایان و مهر « بنده مرتضی علی خسرو » در کناره سند (قرآن ش ١٩٩ موزه آستانه) :

بسم الله تعالى شأنه العزیز

الحمد لله الواقف علی السرایر والضمایر والصلوة والسلام علی اشرف الاوائل والاواخر .

اما بعد غرض از تحریر و ترقیم این کلمات خیریت دلالات آن است که چون توفیقات سبحانی و تأییدات ربانی شامل حال خیریت منوال افتخار الولاية خسرو خان الوالی بکردستان ادام الله تعالی اجلاله الی مدید الزمان گردیده ،

این مجلد کلام الله حمید مجید را با یک مجلد دیگر وقف صحیح شرعی و حبس صریح ملی نمودند بر کافه شیعیان اثنی عشری که تلاوت نمایند و ثواب آن عاید واقف موفق گردد . و در ضمن العقد شرط نمودند که این کلام مجید را با جلد دیگر در روضه متبر که حضرت معصومه علی آبائها واجدادها و علیها الف الاف التحیه والسلام تلاوت نمایند و تولیت آن را مفوض نمودند به مجتهد جامع الشرائط فتوی . وفقاً صحیحاً شرعياً بحيث لا یباع ولا یرهن . فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ تبديلا . و كان ذلك فی شهر صفر المظفر سنه ۱۲۴۹ .

۴۵

وقف نامه قرآنی که آن را ام سلمه دختر فتحعلی شاه به خط خود در شوال ۱۲۴۶ (۱) به پایان برده و بر خاکجای پدر وقف داشته است :

چون توفیق یزدانی و تأیید سبحانی شامل حال این کنیز نا چیز حضرت خیر النساء فاطمه زهرا صلوات الله علیها گردیده و از ملاهی دنیوی که غالب نسوان بل رجال دوران به آن مبتلا هستند اعراض حاصل گردانیده از مستلذات دنیوی روگردان شده ، روی توفیق به نگاشتن کلام ملک علام آورده و دست امید به جسل المتین قرآن حمید و فرقان مجید زده تمام اوقات را به تحریر کلام خدا و ادعیه مأثور از ائمه هدی مصروف می دارم .

بناءً علیه از حضرت آسمان بسطت شاهنشاه جم جاه خلد آرامگاه اشارتی در تحریر و تسطیر این کلام الله ، و به فضل خدا در مدت یک سال اتمام پذیرفت لکن در همان اوقات پسر بزرگوار و خسرو تاجدار از دار فنا به دار بقا رحلت

۱ - بنا بر رقم پایان همین نسخه ، هر چند در متن این وقف نامه تاریخ پایان گرفتن کار کتابت پیرامون در گذشت فتحعلی شاه دانسته شده است .

فرمودند و پادشاهی عالم باقی را از سلطنت دو روزه فانی عوض گرفتند . چون این قرآن بر حسب امر و اشارات خسرو خلد مکان صورت اتمام پذیرفت شایسته چنان دیدم که وقف مرقد منور آن آرام یافته جوار قدس نمایم که ثواب تلاوت او را به روح کثیر الفتوح آن سریر آرای خلد نمایند . و انا الامة العاصية الجانية المفتقر الى رحمة الله الملك الغفور ام سلمه بنت السلطان فتحعلی شاه قاجار . اللهم اغفر لی ولوالدی ولجميع المؤمنين والمؤمنات بمحمد وآله الاخيار الاطهار .

۴۶

دو وقف نامه از شاهزاده خانم فخر الدوله دختر فتحعلی شاه یکی مورخ یکشنبه ۱۵ رجب ۱۲۵۰ دیگری مورخ دهه دوم ع ۱۶ - ۱۲۵۹ . چندین طغراسند دیگر مانند این از وقف های که شاهزادگان قاجار و دیگران در نیمه دوم این قرن بر قبر فتحعلی شاه و بر حرم مطهر نموده اند در دست است که به نقل همین نمونه اکتفا می شود :

هو الواقف علی الضمائر

چون توفیقات حضرت سبحانی و تأییدات ربانی شامل احوال فرخنده فال سرکار عظمت اقتدار ، نواب مستطاب خورشید احتجاب ، شاهزاده معظمه مکرمه مفخمه ، مهد علیا و ستر کبری ، فخرالدوله العلیه العالیه گردیده وقف مؤبد و حبس مخلد نمود این يك جلد کلام الله حمید مجید ربانی را بر کافه مؤمنین و مسلمین دار الایمان قم که در سر مرقد والد خود اعنی خدیو جنت مکان و خاقان خلد آشیان ، خسرو کشورستان صاحب قران ، المرحوم المغفور الی جوار الملك المنان (السلطان بن السلطان الخاقان بن الخاقان فتحعلی شاه قاجار طاب الله ثراه و جعل الجنة منواه) قراء بلد مذکور تلاوت نموده که ثواب و قییت آن در روزگار فرخنده آثار عاید روح مرحوم شاه جنت مکان شود . وصیغه وقف ابدی به قانون شریعت نبوی

صلی الله علیه وآله جاری گردید . لعنة الله على مبايعيه وغاصبيه وسارقيه .
 فمن بدله بعد ماسمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ، والله واسع عليم (ا) .
 تحريراً فی يوم الاحد من خمس عشر شهر رجب المرجب سنة ۱۲۵۰ .

*

هو الواقف على الضمائر والسرائر

بسم الله الرحمن الرحيم والاعتصام بكرمه العميم

وقف مؤبد وحبس مخلد نمودند این يك مجلد كلام ربانی و كتاب حميد
 سبحانی را بر كافة شيعيان امير المؤمنين عليه افضل الصلوات والتحيات نواب
 سپهر جناب مهر احتجاب عصمت وعفت آداب طهارت وخدارت انتساب سر كار
 فخرالدولة العلية العالیه كه قرائت كنند وتلاوت نمايند وثواب آن را به روح كثير
 الفتوح خاقان خلد آشیان عليه رحمة الله الملك المنان مفوض داشتند وتوليت آن را به
 حضرت معالی مرتبت آقا ميرزا محمد متولى بقعه كه مضجع خاقان مغفور است
 مقرر ساختند و پس از او به هر كه متولى بقعه مباركه مذكوره است وصيغه شرعيه
 جاری و واقع شد .

وقفاً صحيحاً صريحاً . فمن بدله بعد ماسمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه .
 وكان ذلك تحريراً فى ۰۰ س ع عشر شهر ربيع الاول من شهور سنة ۱۲۵۹ تسع
 وخمسين ومأتين بعد الالف من الهجرة النبوية على مهاجرها آلاف آلاف من التحية .
 والسلام على من اتبع الهدى .

۴۷

وقف نامه مورخ ۱۲۶۰ از ميرزا محمد صادق فرزند ميرزا جعفر
 كدخدای دار الخلافة طهران . با مهر « عبده صادق الحسينى » و
 « صادق بن جعفر الحسينى » در پایان سند :

هو الله الواقف على السرائر والضمائر

بسم الله تعالى

وقف مؤبد وحبس مخلد نمود این مجلد نصف قرآن حمید سبحانی و فرقان
مجید ربانی را عالی جاه سعادت و سیادت همراه صداقت و نجابت دستگاه میرزا
محمد صادق خلف صدق آقا میرجعفر کدخدای دار الخلافه طهران بر کافه شیعیان
امیرمؤمنان از سکنه و مجاور وزائر آستان ملایک پاسبان فاطمه معصومه مدفونه
در بلده دار الایمان قم بنت موسی بن جعفر علیها وعلیهما آلف التحیه و الثناء
که مکلفین از قراء تلاوت و قرائت نمایند و ثواب آنرا به ارواح انوار ائمه اطهار
یا هر که منظور قاری باشد هدیه نمایند و ضمناً روح پرفروش مرحومه مغفوره حلیمه
خاتون والده واقف معظم الیه را به ذکر خیر و فاتحه یاد و شاد کنند و تولیت را به
عالی جناب شامخ الالقاب ملا جعفر خلف مرحوم حاجی ملا بابای قمی واگذار
نمودند . و آن جلد که نصف دیگر همین جلدست راقم الحروف باقر برادر متولی
مذکور به نهج مزبور وقف کردم و صیغه وقف علی ما قررت فی الشریعة المقدسه
سمت جریان پذیرفت . ۱۲۶۰ . فمن بدله بعد ما سمعه فانما ثمه علی الذین یبدلونه .

۴۸

وقف نامه مورخ ۲۴ - ۱۲۷۲ از ناصر الدین شاه قاجار در آغاز
هفت پاره از مصحف شریف که آن را بر قبر پدر خود محمد شاه
موقوف داشته است :

وقف ابدی فرمودند سرکار معدلت مدار اعلی حضرت اقدس همایون شاهنشاه
اسلام پناه ظل الله ، منبع عدل و انصاف مصدر مراحم و الطاف ، المجاهد فی سبیل
الله المحامی لدین الله و المحیی لسنة رسول الله ! صلی الله علیه و آله ، ظل مبسوط

کردگار مظهر لطف آفریدگار ، محدد فلک سلطنت و شهریاری مجدد رسوم معدلت
 و بردباری ، حامی آثار حضرت اقدس نبوی حافظ اطوار جناب مرتضوی صلوات
 الله وسلامه عليهم اجمعین ، آیه رحمت ایزدمتعال سایه رافت بی زوال ، ناصر دین
 و دولت حامی ملک و ملت ، السلطان بن السلطان بن السلطان بن السلطان - الخاقان
 ابن الخاقان بن الخاقان بن الخاقان ابو المظفر ناصر الدین شاه قاجار لا زالت
 اعلام دولته القاهرة محفوظاً بالعز والاقبال وریات شوکت الباهرة مصروفاً بالنصرة
 والاجلال بمحمد وآله الاطهار صلوات الله وسلامه عليه وعلیهم اجمعین این یک
 سبع مجلد کلام مجید ربانی را با شش سبع مجلد دیگر به کافه مسلمین و مؤمنین .
 مشروط بر این که همیشه در سر مرقد مطهر و مضجع منور شاهنشاه رضوان
 جایگاه مبرور البسه الله حلال النور محمدشاه غازی اسکنه الله تعالی فرادیس الجنان
 بمحمد وآله علیهم صلوات الله الملك المنان بوده ، تولیت آن با متولی بقعه متبرکه
 مزبوره باشد و از آنجا نقل و تحویل به جای دیگر نشود و همه مسلمانان در آنجا از
 تلاوت مستفیض شوند .

فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ . وصیغۃ صحیحۃ شرعیہ
 علی النهج المقرر فی الشرع الانور جاری گردید . حرر فی شهر ربیع الثانی ۱۲۷۳ .

۴۹

وقف نامه مورخ ۱۵ ع ۱ - ۱۲۹۵ از میرزا محمود مستوفی
 و وزیر طهران (قرآن شماره ۸۴ - ۸۵ انبار، کتابخانه آستانه مقدس).

۵۰

وقف نامه سه دانگ از مجموع شش دانگ دبه گازران از روستای
 جعفرآباد ساوه با چهار دانگ باغ و آسیا و قلعه و بیوتات و مستغلاتی
 دیگر که آن را میرزا شفیع مستشار الملك گرکانی در ۱۶ ذ ح -

۱۳۱۱ برای مصرف شام خدام آستانه مقدس و روضه خوانی در
شب‌های جمعه وقف داشته است به تفصیلی که در متن سند یاد می‌شود.
متن این وقف نامه همراه رساله خصائص العظیمیه حاج شیخ
جواد لاریجانی در ۱۶ صفحه به چاپ رسیده است (۱).

۱ - فهرست مؤلفین مشار ۲ : ۴۳۳ / فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه ، مجتبی عراقی

۱ : ۱۴۸ .

اسناد و احکام مشاغل گوناگون آستانه

در کتاب راهنمای قم^۱ به استناد «مدار کی که موجود است» می‌نویسد :
تعداد خدمتگزاران آستانه قم در اوائل دوره صفوی پنجاه نفر بوده و سپس در همین
عصر با گسترش تشکیلات آستانه هفتاد نفر بر این شمار افزوده شد . پس از آن
در اواخر دوره قاجار شماره خدام به صد و هشتاد تن رسید که در سه کشیک هشت
ساعته انجام وظیفه می‌نمودند و مشاغل آنان چنین بود :

۱ - مستوفی : مسئول تنظیم حساب در آمد و هزینه آستانه و مصرف آن و
نگاهداری سوابق خدام .

۲ - مشرف : مسئول نگاهداری و تنظیم دفتر ثبت آستانه و دفتر ثبت تعداد
و مشخصات هدایا .

۳ - خازن : مسئول نگاهداری نفایس آستانه که در خزانه بوده است .

۱ - نشریه دفتر آستانه به سال ۱۳۱۷ : ۱۰۵ - ۱۰۶ .

۴ - ضابط : مسئول نگاهداری وضبط اثاثیه خارج از خزانه که در حرم و بیوتات دیگر یا مورد نیاز کشیک‌های خدام بوده است .

۵ - سرکشیک : مسئول انتظام داخلی حرم .

۶ - خطیب : که در هر شب باحضور خدام خطبه‌ای مشتمل بر حمد و ثنای پیغمبر و دعای سلطان وقت می‌خواند .

۷ - خادم : پاسبان و عهده دار جزئیات امور آستانه که زیر نظر سرکشیک انجام وظیفه می‌نمود .

از اسنادی که در مجموعه حاضر دیده می‌شود و از قرائن و اطلاعات خارجی برمی‌آید که آستانه را جز اینها مشاغلی دیگر نیز بوده است^۱ . مهم‌ترین آنها مقام تولیت آستانه بوده که با فرمانها و نشان‌های پادشاهان وقت تأیید می‌گردیده است . در دوره صفوی و قاجار برخی مناصب دیگر از جمله مقام استیفاء آستانه نیز با فرمان پادشاه تعیین می‌شده و در دیگر مشاغل و مناصب حکم متولی عصر نافذ بوده است .

بسیاری از این گونه اسناد و احکام هم اکنون در دست باز ماندگان متصدیان پیشین این مشاغل باقی است . در این بحث چند طغرا از آنها که نگارنده به‌مرور بر آن آگاهی یافته است دیده می‌شود :

(۱ - در سند شماره ۵۹ همین اسناد از قاریان و حفاظ آستانه یاد می‌شود . از شغل صاحب نسق و کتابدار و مدرس و صدر الحفاظ و برخی مشاغل دیگر نیز که تابع و جزء کشیک‌ها نبوده است پس از این سخن خواهد رفت .

تولیت قدیمی

روضه منور حضرت سنی فاطمه بنا بر آنچه در بخش تاریخ دیدیم نخست بیش از نیم قرن جز سایبانی از بوریا نداشت تا آن که در نیمه دوم قرن سوم قبه‌ای بر فراز آن بنیاد شد. چنین تصور می‌رود که در این سالها - اگر وقف بر مشاهد معمول نیز می‌بوده - آستانه قم را موقوفاتی نبوده است.

در « کتاب قم » از چندین آسیای وقفی و موقوفات قمیان یاد می‌شود لیکن بیشتر آنها وقف بر امامان اهل بیت بوده که وکلا و نمایندگان آنان^۲ به امور آن رسیدگی می‌نمودند.

در پیرامون میانه قرن ششم آستانه قم را با اوقاف و مدرسه و فقهاء و ائمه به زینت تمام و قبولی عظیم^۳ وصف کرده‌اند پس می‌باید در این دوره آنرا متولی و سرپرستی مخصوص باشد لیکن نگارنده تا حین تحریر این سطور شخصی خاص را در آن قرون با این عنوان نشناخته است. مگر آن که از راه همراه بودن آن با مقام

۱ - ترجمه کتاب قم : ۱۸ و ۵۶ و ۲۷۹ .

۲ - مانند احمد بن اسحاق اشعری قمی (کتاب قم، ترجمه : ۲۱۱)، صالح بن محمد بن سهل (اصول کافی ۱ : ۵۴۸ چاپ آخوندی)، مسافر و میمون یا زکریا بن آدم (رجال کشی : ۵۹۶ چاپ مشهد)، عبد العزیز بن المهتدی (ایضاً : ۴۸۳ و وسائل الشیعة ۱۸ : ۱۰۷)، محمد بن احمد بن جعفر عطار (مجمع الرجال ۵ : ۱۲۷)، علی بن ریان بن صلت (جامع الروات : ۵۸۰ : ۱).

۳ - النقض : ۱۶۴ .

نقابت سادات قسم در دوره‌های بعد اظهار نظر شود که نقیب قم در هر دوره به مقتضای ریاست و تقدم خود بر علویان سرپرست و کار گزار امور مشاهد و موقوفات آنها نیز بوده است به خصوص این آستان مقدس که در رأس مشاهد متبرک قم قرار داشته و برای تصدی امور آن کسی مناسب‌تر از نقیب سادات نمی‌توان اندیشید و بر این نکته جز این مؤیداتی دیگر نیز توان افزود .

بنابر این اگر این احتمال را بتوان نزدیک به واقع دانست باید گفت خاندان‌های سادات رضوی و حسینی شجری و حمزیه آل ارقط که نقباء قم به تناوب از آنان بوده‌اند هریک در دوره‌هایی تولیت آستانه مقدس و موقوفات آن را عهده داری نموده‌اند . احتمال دیگر هم هست که تنها بزرگان سادات رضوی به لحاظ قرب نسب و مقام اجتماعی و خویشاوندی با بانی نخست این مقام را به دست گرفته‌اند^۲ . این احتمال دوم را اگر پیش از دوره مغول وجهی قوی نباشد در این دوره و پس از آن به ناگزیر باید پذیرفت چه در متن احکام و فرمان های تیمور و شاهرخ و ترکمانان همه جا تصریح می‌شود که سادات رضوی « از قدیم الایام الی یومنا هذا » تولیت آستانه و نقابت سادات را عهده دار بوده‌اند . این تعبیر در پیرامون پایان قرن هشتم شاهدی است معتبر بر این که تولیت این خاندان بر آستانه از یکی دو قرن پیش از آن فروتر نبوده است^۳ .

۱ - بنگرید به : قم در قرن نهم : ۱۴۴ - ۱۴۵ و ۱۸۱ - ۱۸۶ / کتاب قم ، ترجمه :

۲۱۹ - ۲۲۰ و ۲۲۶ - ۲۲۷ / منتقلة الطالبیه : ۲۵۴ ، ۲۵۷ / لباب الانساب بیهقی : ۱۳۰ و ۱۲۱

۱۳۱ - عکس ۲۱۳۶ دانشگاه / عمدة الطالب : ۷۷ ، ۲۰۱ ، ۲۵۴ ، چاپ دوم نجف / مجمع

الاداب ابن فوطی ج ۱ : ۲۵۹ ، ۲۶۱ ، ۳۸۴ - ۳۸۵ ، وج ۲ : ۱۱۰۳ / فصول فخریه : ۱۵۱ ،

۱۶۷ / اعیان الشیعه ۹ : ۲۸ / موارد الاتحاف ۲ : ۸۲ - ۸۷ / غایة الاختصار : ۱۰۵ .

۲ - طبعاً اوائل امر به شکل «خادم حرم» چنان که در مزارات کوچک تر به روزگار ما .

۳ - این را می‌دانیم که معمولاً متولیان مزارات در پایان وقف نامه های مربوط به آنها

گواهی می‌داده اند . بنابر این شاید عبارت « بشهادة العبد محمد بن هلی بن محمد بن فاد

بنابر این تولیت آستانه مقدسه که در روز گاران نخست از آن به « تولیت اوقاف مزار » تعبیر می‌شد. در قرن های هفتم به بعد بی هیچ تردید با سادات رضوی بوده و در این باره احکام و فرمان‌هایی به نام آنان از پادشاهان زمان صدور می‌یافته است .

کهن‌ترین این احکام فرمان تیمور و شاهرخ است که قسمتی از متن آنها در فرمان مورخ ۸۶۷ جهان شاه قراقویونلو نقل گردیده است . پس از آن چند فرمان از شاهان قراقویونلو و آق‌قویونلو که خوشبختانه بیشتر آنها در دست است . سپس فرمان‌های شاه اسماعیل و شاه طهماسب در واگذاردن مقام به افرادی دیگر از همان خاندن « بی‌مشارکت و مداخلت غیر » .

(در دوره صفوی بادگرگونی‌هایی که در سبک اداره امور اوقاف پدید آمد تولیت مزارات به کسانی سپرده می‌شد که از جانب دیوان صدارت برای این کار برگزیده می‌شدند جز آن که چون در بسیاری از موقوفات پیشین مزارات (چنان که در موقوفه شاه بیگی بیگم - سند ش ۴ همین مجموعه) تولیت وقف به عهده خاندان متولی آن عصر واگذار گردیده و این مقام در آن خاندان نسلی پس از نسل دیگر به وراثت قرار داده شده بود ناگزیر منصبی دیگر به عنوان « تولیت موقوفات

شاه الرضوی » در پایان سند شماره ۱ همین مجموعه حاکی از نام متولی مزار در رمضان ۵۹۴ باشد .

باز می‌دانیم که متولیان در آغاز تصدی این مقام اموال مربوط به مورد تولیت را « عرض » می‌دیده و با دفاتر مربوط می‌سنجیده و بر کتاب‌ها و قرآن‌ها یادداشتی با توقيع خود می‌نگاشته‌اند . « عرض » های روی کتابها و مصاحف وقفی يك مزار نمایاننده نام متولیان آن و از این رهگذر یادداشت‌هایی مهم وارزنده است . آیا عبارت « نظرفیه واستفاد منه العبد الفقیر الی الله تعالی محمد بن ابی القتوح بن یحیی الرضوی » مورخ شعبان ۸۱۳ در پایین همان سند به جای تعبیر « عرض دیده شد » در دوره های بعد نبوده است ؟ .

۱ - تعبیر « تولیت مزار » نخست بار در فرمان مورخ ۱۴ رجب ۹۰۴ الوند يك آق‌قویونلو دیده می‌شود .

قدیمی» - که به اختصار «تولیت قدیمی» یا «تولیت شرعی» نیز خوانده می‌شد - در کنار منصب سرپرستی امور آستانه‌ها که در برابر آن «تولیت جدیدی» یا «تفویضی» نام داشت پدید آمد. متصدیان این گونه تولیت که همان دودمان متولیان پیشین مشاهده بودند کارها و امور مربوط به موقوفات پیشین را به طور موروثی «به موجب شرع و شرط واقف» عهده‌داری و سرپرستی می‌نمودند. پس از این دگرگونی خاندان سادات رضوی که تا آن هنگام متولی مطلق آستانه قم بودند با عنوان «متولی قدیمی سرکار فیض آثار» از اواخر قرن دهم تا میانه قرن سیزدهم در آستانه خدمت و منصب داشته اند.^۲

* * *

از متولیان آستانه تا اواخر قرن دهم این چندتن را می‌شناسیم :

- ۱ - سید فخر الدین نقیب رضوی که در نیمه نخستین قرن نهم عهده دار تولیت آستانه و نقابت سادات قم بوده است.^۳
- ۲ - سید نظام الدین سلطان احمد که به شهادت چهار فرمان از ترکمانان میان سال‌های ۸۶۷ - ۹۰۴ عهده دار تولیت آستانه قم و نقابت سادات و تولیت آستانه اردهال و تولیت و امامت و خطابت مسجد امام حسن عسکری بوده است. او فرزند سیدفخرالدین رضوی و مردی دانشمند بوده^۴ و پیش از سال ۹۲۰

۱ - وقف نامه موقوفات مقبره عباس دوم در جنگ منشآت آقا حسین خوانساری (مجموعه ۴۷۵۸ دانشگاه : برگ ۵۰) دیده شود. نیز سندش ۶۱ این مجموعه.

۲ - تقسیم به قدیمی و جدیدی در آستان قدس رضوی و آستانه ری نیز معمول گردیده و در بسیاری از اسناد این آستانه‌ها بدان اشاره رفته است. نمونه را : فرمان مورخ ۱۰۸۰ و وقف نامه مورخ رجب ۹۶۱ اسناد آستانه ری (ص ۹۹ و ۸۶) و فرمان مورخ ج ۱-۱۰۵۵ اسناد آستان قدس (فیلم ش ۳۸۲۲ دانشگاه).

۳ - قم در قرن نهم : ۱۴۵ و ۱۸۴.

۴ - قم در قرن نهم : ۱۸۶.

در گذشته است. قبروی در مزار علی بن جعفر قم در صفا ای مجاور مزار است
وسنگ قبر او تا سال های اخیر برجای بود با این متن :

هذا مدفن العلامة المرتضى المجتبی الاعظم الاکرم السيد
النقیب نظام الدین سلطان احمد بن المرتضى النقیب المغفور
السید فخر الدین نقیب الرضوی (۱) .

درفرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ طهماسب^۲ از موقوفات سید سلطان احمدی،
و در فرمان مورخ ۱۸ ج ۱ - ۹۴۸ همو^۳ از زاویه^۳ امیر نظام الدین سلطان احمد یاد
می شود. در پشت نویس فرمان مورخ ۲۰ ع ۱۶ - ۹۲۰ شاه اسماعیل^۴ نیز دوجا از
او نام آمده است.

در وقف نامه^۵ شاه بیگی بیگم نام او هست با لقب زین الدین به جای
نظام الدین .

۳ - سید کمال الدین عطاء الله ، گویا برادر نظام الدین سلطان احمد که
بنا بر مفاد سه فرمان از ترکمانان آق قویونلو^۶ در امر تولیت آستانه های قم
وارد هال و مسجد امام و امامت و خطابت مسجد و نقابت سادات با سید نظام الدین
مزبور مشارکت داشته و بنا بر مدلول سند اخیر پیش از سال ۹۰۴ در گذشته است.
۴ - سید مرشد الدین رشید الاسلام فرزند سید شمس الدین محمد و نواده^۷
سید نظام الدین سلطان احمد^۷ که از سال ۹۰۴ تا پیرامون ۹۴۸ عهده دار تولیت

۱ - تخفه الفاطمین ۱ : ۲۶۲ نسخه اصل .

۲ - ش ۵۷ این مجموعه .

۳ - ش ۵۸ این مجموعه .

۴ - ش ۵۶ این مجموعه .

۵ - سند شماره ۴ این مجموعه که پیش از این در بخش وقف نامه ها گذشت .

۶ - ش ۵۲ تا ۵۴ مجموعه حاضر .

۷ - چنین است در وقف نامه^۸ بیگی (ش ۴) . لیکن در فرمان الوند یک (ش ۵۴)

او را فرزند سید نظام الدین سلطان احمد خوانده است .

آستانه و نقابت سادات قم و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری بوده و پیش از ۱۸ ج ۱ - ۹۴۸ در گذشته است^۱.

يك فرمان از لوند بيك آق قويونلو^۲ و سه فرمان از شاه اسماعيل و طهماسب اول^۳ درباره او به دست داريم . در وقف نامه بيگمي^۴ با تجليل بسيار ، و در دو فرمان ديگر از طهماسب و عباس اول^۵ نيز از او ياد مي شود . در همه اين اسناد نام او به همين گونه : « سيد مرشد الدين رشيد الاسلام » و تنها در پشت نويس فرمان دوم شاه اسماعيل^۶ به شكل « سيد جلال الدين . . . » آمده است .

۵ - سيد شجاع الدين سلطان محمود فرزند سيد مرشد الدين رشيد الاسلام که با فرمانی از طهماسب مورخ ۱۸ ج ۱ - ۹۴۸^۷ به تولیت آستانه و تولیت و امامت مسجد امام منصوب گردیده و باید پیش از سال ۹۷۲ در گذشته باشد .
۶ - امير سلطان احمد گویا فرزند شجاع الدين سلطان محمود یا برادر او که در دهه دوم ج ۲ - ۹۷۲ متولی آستانه قم بوده است^۸.

* * *

از متولیان قدیمی « سرکار فیض آثار » این چندتن شناخته شده اند :

۱ - در مقدمه دیوان قدرت (چاپ ۱۳۴۸ تهران) ص ۳ در گذشت وی را به سال ۹۵۶ نوشته اند که خطاست . نسب نامه ای که در همین جا برای او آورده اند نیز بی اساس و نادرست است .

۲ - ش ۵۴ مجموعه حاضر .

۳ - ش ۵۵ تا ۵۷ مجموعه حاضر .

۴ - سند شماره ۴ این مجموعه که پیش از این در بخش وقف نامه ها گذشت .

۵ - شماره های ۵۸ و ۶۰ این مجموعه .

۶ - سند شماره ۵۶ اینجا .

۷ - سند شماره ۵۸ اینجا .

۸ - سند شماره ۵۹ .

۱ - میر شمس الدین نقیب رضوی از نوادگان سید مرشد الدین رشید الاسلام که از دوره شاه خدا بنده صفوی تا سال ۱۰۱۷ متولی قدیمی آستانه مقدس بوده و در پیرامون شوال این سال در گذشته است^۱. در مثال مورخ ۱۰۳۶^۲ از فرمان شاه خدا بنده در مورد تولیت قدیمی آستانه یاد می شود که به حسب قاعده باید به نام همین میر شمس الدین نقیب صادر شده باشد .

سیور غالات این شخص پس از درگذشت وی به موجب فرمان به برادر زاده او امیر ظهیر الدین ابراهیم که تنها وارث او بوده منتقل شده و شاید تولیت قدیمی آستانه نیز به همین شخص واگذار گردیده باشد .

۲ - میر محمد سعید رضوی که به موجب دو مثال از دیوان صدارت ، از سال ۱۰۳۶ تا پس از سال ۱۰۶۳ عهده دار تولیت قدیمی - شرعی - آستانه و تولیت و امامت مسجد امام و نقابت و پیشوایی قم و آستانه بوده است .

این مناصب چنان که از دو مثال دیگر مربوط به دوره شاه سلطان حسین و طهماسب دوم و از فرمان همین طهماسب به دست می آید تا پایان دوره صفوی در همین خاندان بوده است^۳.

۳ - میرزا یحیی تولیت قدیمی سرکار فیض آثار در سال ۱۱۳۷^۴ گویا هموست که در فرمان و مثال اخیر به تولیت شرعی و دیگر مناصب مزبور شناخته می شود .

۱ - سند شماره ۶۰ .

۲ - سند شماره ۶۱ .

۳ - در تذکره نصر آبادی (ص ۷۸) از میرزا ابو طائب فرزند میرزا ابراهیم از سادات عظیم الشأن رضوی که « خطابت مسجد امام حسن عسکری که مسمی به مسجد عتیق است در قم اباً عن جد با ایشان است » یاد می شود .

۴ - نسخه جمع و خرج آستانه در همین سال که در پایان این مجموعه گذارده شده است.

۴ - میرزا سید احمد مجتهد متولی شرعی آستانه و مسجد امام در نیمه دوم قرن دوازدهم^۱.

۵ - میرزا محمد یحیی متولی قدیمی آستانه و نقیب قم در آغاز قرن سیزدهم^۲.

۶ - میرزا سید احمد فرزند میرزا محمد یحیی، متولی شرعی آستانه، در گذشته^۳ ۱۲۴۱.

میرزا سید احمد گویا آخرین متولی قدیمی آستانه بوده است. در مختار البلاد^۴ حاج سید اسماعیل مجتهد رضوی قمی (داماد میرزا سید احمد) در گذشته ۱۲۶۳ را نیز متولی شرعی آستانه خوانده که نباید درست باشد زیرا او خود این منصب را برای میرزا سید محمد حسین فرزند میرزا سید احمد دانسته و از اولیاء امور در خواست و اگذاردن آن را بدو نموده است^۵.

میرزا سید محمد حسین در اواخر دوره محمد شاه - چنان که ذیل سخن از مقام تولیت تفویضی خواهیم دید - به تولیت تفویضی آستانه منصوب شد لیکن در این مقام نپایید. پس از او دخترش تنها باز مانده وی مدت ها برای احیاء منصب تولیت شرعی تلاش می کرده و به حکم استمرار وجه اجاره «دشیر» و «پرچون» سلطانیه را که از موقوفات بیگمی است به موجب وقف نامه می ستانده است. این تلاش ها، کشمکش هایی دامنه دار میان بازماندگان دودمان تولیت قدیمی و خاندان مقتدر متولی آستانه پدید آورد تا سر انجام نواده دختری میرزا سید محمد حسین

۱ - سفر نامه قم افضل الملك : ۱۴۶ .

۲ - سند شماره ۶۶ این مجموعه/افضل الملك : ۱۴۶ و ۱۴۸ .

۳ - اسناد شماره ۶۷ این مجموعه/تاریخ قم فیض : برگ ۱۶ پ نسخه اصل/تحفة الفاطمیین ۱ : ۴۱۲/مختار البلاد : ۲۵۰ چاپ دوم .

۴ - ص ۲۵۱ چاپ دوم .

۵ - سند شماره ۶۷/۳ همین مجموعه .

به سازشی تن در داد و بنا بر آنچه در مصالحه نامه ای مورخ ۱۲ شوال ۱۳۴۶ به گواهی دو تن از علماء آن دورهٔ قسم دیده می‌شود برای بقای خود در منصب سرکشیکی آستانه همهٔ حقوق تولیت قدیمی را در برابر « يك سير نبات معمولی بلدة طيبة قم » به متولی آستانه صلح نمود .

* * *

اینک چند طغرا از اسناد تولیت آستانهٔ مقدس تا نیمهٔ دوم قرن دهم و چند سند مربوط به تولیت قدیمی سرکار فیض آثار^۱:

۵۱

[۱] فرمان مورخ ۲۷ ج ۱ - ۸۶۷ در واگذاردن منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت موقوفات « روضهٔ متوره و تربت مقدسهٔ حضرت ستی فاطمه » در قم به نظام الدین احمد رضوی . متن این سند به عکس و حروف در مجموعهٔ فرمان های تر کمانان قراقویونلو و آق قویونلو (ص ۳۸ - ۴۳) دیده می‌شود :

بالقدرة الكاملة الاحدية

والقوة الشاملة الاحمدية

ابو المظفر جهان شاه بهادر سوزوميز

بر مقتضی کلام ربانی و تنزیل سبحانی عزوجل حیث قال «قل لا استلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی» و فحوی حدیث سید رسل و هادی سبل «ترکت فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی» تعظیم و اکرام و توقیر و احترام سادات عظام کی نور حدقهٔ لولاک و نور حدیقهٔ و ما ارسلناک اند موجب فوز و نجات دارین و سبب رفع درجات

۱ - با سپاسگزاری از آقای حاج سید تقی رشید الاسلامی که اسناد خاندانی خود را در اختیار ما گذاردند و از آن جمله چند سندی انتخاب و در این مجموعه گذارده شد .

منزلین تواند بود خاصه نسبت با طائفه [بی] که صیت طهارت نسب ایشان در اقطار و اکناف بل من القاف الی القاف چون نور خورشید عالمگیر و در بسیط غربا ورد زبان صغیر و کبیر است ، وصحت انتساب سادات رضویه با حضرت سید کونین و خواجه ثقلین محمد الامی العربی الهاشمی الابطحی - علیه من الصلوة افضلها و من التحية اكملها ما خطب عنادل الاخطاب علی رؤس منابر الاشجار وضحك من بکاء السحاب مباسم الانوار و الازهار - از غایت ظهور و وضوح از شرح مستغنی است هر آینه در اعلاء منزلت و ارتقاء مرتبت و اسعاف مطالب و انجاح مآرب این خانوادۀ مبارک و بوجهی التفات باید نمود که شایستۀ دولت قاهره باشد و لله الحمد و المنة کی از ابتداء طلوع آفتاب جهانگشایی و ظهور تباشیر صبح فرمانروایی کی مفاتیح ابواب خیر و شر و مقالید امور نفع و ضربه قبضۀ اقتدر ما باز داده اندد قایق اعزاز و احترام ایشان مهمل نگذاشته ایم و همت بر حصول مقاصدشان مصروف داشته . مقصود از ترتیب این مقدمات و غرض از ترکیب چنین کلمات آن که چون سیادت مآب نقابت قباب ، مرتضی اعظم اکرم ، ملک السادة و النقا اعتضاد آل عبا ، سلیل الامام علی بن موسی الرضا علیه السلام ، السید الامجد نظام الملک و الدین احمد ادام الله تعالی نقابته و سیادته احکام سلاطین ماضیه خصوصاً خاقان سعید شاه رخ میرزا کی به امضاء نشان سلطان مرحوم مبرور امیر تیمور گورکان (انار الله مرقدهما) نافذ شده - مشتمل بر این که از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت اوقاف و روضۀ منوره و تربت مقدسه امام زاده معصومه بنت الامام سستی فاطمه علیها و علی آباءها التحية و السلام به آباء عظام و اجداد کرام جناب مشارالیه بلا مداخلت و شراکت غیر مفوض بوده و هر يك از ایشان که بر مصدوق «کل شیء هالك الا وجهه» به جوار رحمت حق پیوسته اند نوبت تقلد آن شغل عظیم الشأن به

اولادشان بلا مشارکت منتهی شده - به عرض همایون رسانید و التماس امضا کرد. چون استحقاق و استیصال جناب مومی الیه اظهر من الشمس و ابین من الامس است ملتتمس او مبذول داشته، به مقتضی «ان الله يأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها» رجوع این امر خطیر بلا مشارکت غیری بدو تفویض فرمودیم و برو ارزانی داشتیم تا چنانچه از فرط و شرط پرهیز کاری او سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده، محصول موقوفات رابه موجب شرع و شروط و اقفین به مصرف وجوب رساند و رقبات را معمور داشته، در رواج و رونق آن بقعه عالیّه غایت اجتهاد به تقدیم رساند.

فرزندان کامکار نصرت شعار ابقاهم الله تعالی و امراء نامدار و وزراء رفیع مقدار و سادات و حکام و قضات و متصدیان اعمال و اکابر و اصول و صواب و صدور و سکان و وطن بلده المؤمنین قم مع التوابع و اللواحق باید که مرتضی اعظم مشار الیه را متصدی مناصب مذکوره دانسته، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری کی سبب انتظام و رونق روضه معطره مذکوره باشد لوازم امداد مرعی دارند و از صواب دید او کی در باب رواج و ضبط امور و اعمال روضه منوره مذکوره گوید بیرون نروند و غزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مشهد معطره مذکوره به رأی او متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات کی به عهده اوست معاونت و همراهی لازم دانسته، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بد و مفوض شمرند. مرتضی مشار الیه نیز باید که در تعظیم سادات علی اختلاف مراتبهم به واجبی بکوشد و حصه هر یک را از نذورات و اوقاف به دستور سابق و شرط واقف بدهد و معاش به نوعی نماید که «یوم لاینفع مال ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم» مرضی و مشکور باشد. و چون حسب المسطور بدین مهمات اقدام نماید حق النقا به و رسم التولیه به دستور معیار سابق تصرف نماید و زیاده توقع نکند. و چون به توفیق اشرف موشح گردد

تحریراً سابع عشرین جمادی الاولی فی سنة سبع وستین وثمانمائه .

۵۲

[۲] فرمان مورخ شعبان ۸۷۴ از اوزون حسن آق قویونلو در تفویض منصب نقابت سادات و تولیت موقوفات مزار متبرک امامزاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امام زاده طاهر علی بن محمد الباقر (۱) و خطابت و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری (۲) در قم به سید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله از رضویان این شهر. چاپ شده در همان مأخذ (ص ۶۲ - ۶۷) به عکس و حروف:

بسم الله الرحمن الرحيم

اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم

التعظيم لامر الله والشفقة على خلق الله

الحکم لله

ابو النصر حسن بهادر سیوز و میز

بسر مقتضی کلام ربانی و تنزیل سبحانی عزوجل حیث قال : « قل لا اسئلكم علیه اجراً الا المودة فی القربی » و فحوی حدیث سیدرسل و هادی سبیل « ترکت فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی » تعظیم و اکرام و توقیر و احترام سادات عظام کی نور حدیقه لولایک و نور حدیقه و ما ارسلناک اند موجب فوز و نجات دارین و سبب رفع درجات منزلین تواند بود خاصه نسبت با طایفه [یی] که صیت طهارت نسب ایشان در اقطار

۱ - در مشهد اردهال قم .

۲ - مسجد جامع عتیق قم .

واکناف بل من القاف الی القاف چون نور خورشید عالمگیر ودر بسیط غربا ورد زبان صغیر و کبیر است . وصحت انتساب سادات رضویه با حضرت سید کونین وخواجه ثقلین محمد الامی العربی الهاشمی الابطحی - علیه من الصلوة افضلها ومن التحیات اکملها ما خطب عنادل الاخطاب علی رئوس منابر الاشجار وضحك من بکاء السحاب مباسم الانوار والازهار - از غایت ظهور ووضوح از شرح مستغنی است . هر آینه در اعلاء منزلت وارتقاء مرتبت واسعاف مطالب وانجاح مآرب این خانواده مبارک بروجهی التفات باید نمود که شایسته دولت قاهره باشد . والله الحمد والمنه کی از ابتداء طلوع آفتاب جهانگشایی وظهور تابشیر صبح فرمانروایی که مفتاح ابواب خیر وشر ومقالید امور نفع وضربه قبضه اقتدار ما باز داده اند دقایق اعزاز واحترام ایشان مهمل نگذاشته ایم وهمت بر حصول مقاصد شان مصروف داشته .

مقصود از ترتیب این مقدمات وغرض از ترکیب این کلمات آن که مرتضیان اعظمان ، ملکی السادة والنقبا اعتضادی آل عبا ، سلیلی الامام علی بن موسی الرضا علیهما وعلی آباءهما التحیه والرضوان : السید نظام الدین سلطان احمد وسید کمال الدین عطاء الله ادام الله تعالی سیادتہما احکام سلاطین ماضیه خصوصاً خاقان سعید شاهرخ میرزا کی به امضاء نشان سلطان مرحوم امیر تیمور گورکان وپادشاه مزبور جهان شاه میرزا نافذ شده - مشتمل بر آن که از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت وتقدم سادات وتولیت اوقاف مزار متبرک امام زاده معصومه ستی فاطمه ومزار متبرک امام زاده طاهر علی بن محمد الباقر علیهما التحیه والغفران به آباء عظام واجداد کرام مرتضیان مشار الیہما متعلق بوده وخطابت وتولیت وامامت مسجد امام حسن عسکری رضی الله عنه بدیشان تعلق گرفته وهر یک ازیشان که بر مصدوق «کل شیء

هالك الاوجه» به جوار رحمت حق پیوسته اند نوبت تقلدات آن شغل عظیم به اولادشان منتهی شده - به عرض همایون رسانیدند و التماس امضا کردند .

چون استحقاق و استیصال مرتضیان مشار الیهما اظهر من الشمس وایین من الامس است ملتمس ایشان مبذول داشته ، بر مقتضی «ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها» رجوع آن امور خطیر بدیشان تفویض فرمودیم و بریشان مسلم داشتیم تا چنانچه از فرط و شرط پرهیز کاری ایشان سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده محصول موقوفات رابه موجب شرع و شرط واقف به مصرف و جوب رسانند و رقبات را معمور داشته ، در رواج و رونق مسجد و مشهدین منورین غایت اجتهاد به تقدیم رسانند .

سبیل فرزندان کامکار نصرت شعار و امراء نامدار و وزراء رفیع مقدار و سادات و حکام و قضات و متصدیان اعمال و اکابر و اصول و صواب و صدور و سکان و وطن بلده المؤمنین قم مع التوابع و اللواحق آن که مرتضیان مومی الیهما را متصدی مناصب مذکوره دانسته ، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری کی سبب انتظام و رونق روضتین منورتین و مسجد باشد لوازم امداد مرعی دارند و از صواب دیدایشان تجاوز نمایند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مزارات و مشهدین منورین و مسجد به رأی ایشان متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات کی به عهده ایشان است معاونت و همراهی لازم دانسته ، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بدیشان مفوض شمرند .

و به دستوری که در فرامین سلاطین مذکور مسطور است از موقوفات مشهدین منورین و املاک و اسباب ایشان و سایر سادات رضویه و مجاوران مزارات مذکوره که در شهر و ولایت قم دارند - ارثاً و اکتساباً - مال و اخراجات و حقوق دیوانی

نمی گرفته‌اند و برایشان معاف و مسلم بوده و تا غایت استمرار یافته ، به همان دستور معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم دانند و تغییر و تبدیل به قواعد مستمره راه ندهند و کسی را در خانه‌های ایشان فرود نیاورند و چهار پایان ایشان و متعلقان ایشان را به الاغ نگیرند و مواشی و مراعی قطعاً نستانند و برزیگران ایشان را بیگار و شکار نفرمایند و قبچوریه نستانند و امیرانی نطلبند و احکام سابق ایشان را به امضا مقرون شمرده ، در کل ابواب رعایت و مراقبت واجب دانسته شرایط اعزاز و لوازم احترام به جای آورند .

و هر ساله درین ابواب حکم و پروانچه مجدد نطلبند و چون به توقیع رفیع منیع موشح گردد اعتماد نمایند .
تحریراً بالامر العالی اعلاه الله تعالی و خلد نفاذه فی ثانی عشر شعبان المعظم سنة اربع و سبعین و ثمانمائة .

۵۳

[۳] فرمان مورخ ۱۵ رمضان ۸۸۴ از یعقوب بیک آق قویونلو در تفویض تولیت موقوفات آستانه قم و دیگر مناصب یاد شده پیش به سید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله . چاپ شده در همان مأخذ (۸۲ - ۸۷) به عکس و حروف :

الحکم لله

ابو المظفر یعقوب بهادر سوز و میز

فرزندان کامکار ابقاهم (الله تعالی) و امراء و نامدار و صدور شریعت شععار و وزراء رفیع مقدار و حکام و سادات و قضات و مشایخ و موالی و اشراف و اهالی و اصول و اعیان و عمال و مباشران و کلانتران و کدخدایان و معماران مدینه قم بدانند

که درین وقت نشان حضرت خاقانی فردوس مکانی بیک بابام (انار الله برهانه) به عز عرض رسید مضمون آنک :

« بر مقتضی کلام ربانی و تنزیل سبحانی عزوجل حیث قال : «قل لا استلکم علیه اجر الا المودة فی القربی» و فحوی حدیث سید رسل و هادی سبل « ترکت فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی» تعظیم و اکرام و توقیر و احترام سادات عظام که نور حدیقه لولاک و نور حدقه و ما ارسناک اند موجب فوز و نجات دارین و سبب رفع درجات منزلین تواند بود خاصه نسبت باطایفه ای که صیت طهارت نسب ایشان در اقطار و اکناف بل من القاف الی القاف چون نور خورشید عالمگیر و در بسیط غیرا ورد زبان صغیر و کبیر است .

وصحت انتساب سادات رضویه با حضرت سید کونین و خواجه ثقلین محمد الامی العربی الهاشمی الابطحی - (علیه من الصلوة افضلها و من التحیات اکملها) ما خطب عنادل الاخطاب علی رئوس منابر الاشجار و ضحک من بکاء السحاب مباسم الانوار و الازهار - از غایت ظهور و وضوح از شرح مستغنی است هر آینه در اعلاء منزلت و ارتقاء مرتبت و اسعاف مطالب و انجاح مآرب آن خانواده مبارک بروجهی التفات باید نمود که شایسته دولت قاهره باشد . ولله الحمد و المنه که از ابتداء طلوع آفتاب جهانگشایی و ظهور تابشیر صبح فرمانروایی که مفاتیح ابواب خیر و شر و مقالید امور نفع و ضرر به قبضه اقتدار ما باز داده اند دقایق اعزاز و احترام ایشان مهمل نگذاشته ایم و همت بر حصول مقاصدشان مصروف داشته .

مقصود از ترتیب این مقدمات و غرض از ترکیب این کلمات آنک مرتضیان اعظمان ، ملکی السادة و الثقبا ، اعتضادی آل عبا ، سلیلی الامام علی بن موسی الرضا علیهما و علی آبائهما التحیه و الرضوان السید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله ادام الله سیادتہما احکام سلاطین ماضیه خصوصاً خاقان سعید

شاهرخ میرزا (انار الله برهانه) که به امضاء نشان سلطان مرحوم امیر تیمور گورکان و پادشاه مزبور جهان شاه میرزا نافذ شده - مشتمل بر آنک از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدیم سادات و تولیت اوقاف مزار متبرکه امام زاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امام زاده طاهر علی بن محمد الباقر علیهما التحیه والغفران به آباء عظام واجداد کرام مرتضیان مشار الیهما متعلق بوده و خطابت و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری رضی الله عنه بدیشان تعلق گرفته و هر یک از ایشان که بر مصدوق کل شیء هالک الاوجه به جوار رحمت (حق) پیوسته اند نوبت تقلدات این شغل عظیم به اولادشان منتهی شده - به عرض همایون رسانیدند و التماس امضا نمودند .

چون استحقاق و استیصال مرتضیان مشار الیهما اظهر من الشمس و ابین من الامس است ملتمس ایشان میذول داشته ، بر مقتضی « ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها » رجوع این امر خطیر بدیشان تفویض فرمودیم و بریشان مسلم داشتیم تا چنان چه از فرط و شرط پرهیزکاری ایشان سزد به وظایف آن کمابینگی قیام نموده ، محصول موقوفات را به موجب شرع و شرط واقف به مصرف وجوب رسانند و رقبات را معمور داشته ، در رواج و رونق مسجد و مشهدین منورین غایت اجتهاد به تقدیم رسانند . باید که مرتضیان مومی الیهما را متصدی مناصب مذکوره دانسته ، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری که سبب انتظام و رونق روضتین منورتین و مسجد باشد لو از مامد امرعی دارند و از صوابدید ایشان تجاوز نمایند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مزارات و مشهدین منورین و مسجد به رأی ایشان متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات که به عهده ایشان است معاونت و همراهی لازم دانسته ، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بدیشان مفوض شمرند .

وبه دستوری که در فرامین سلاطین مذکور مسطور است از موقوفات
 مشهدين منورين و املاك و اسباب ايشان و ساير سادات رضويه و مجاوران مزارات
 مذكوره كه در شهر و ولايت قم دارند ارثاً و اكتساباً مال و اخراجات و حقوق ديوانى
 نمى گرفته اند و بر ايشان معاف و مسلم بوده و تا غايت استمرار يافته ، به همان دستور
 معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم دانند و تغيير و تبديل به قواعد مستمره راه ندهند
 و كسى را در خانه هاى ايشان فرود نياورند و چهار پايان ايشان را به الاغ نگريند
 و مواشى و مراعى و تمغانستانند و برزيگران ايشان را بيگار و شكار نفرمايند و بچور
 نستانند و اميرانى نطلبند و احكام سابق ايشان را به امضا مقرون شمرده ، در كل
 ابواب رعايت و مراقبت واجب دانند و شرايط اعزاز و لوازم احترام به جاى آورند .
 و التماس امضاء همايون نمودند . ايجاب ملتمس ايشان را اين حكم جهان
 مظاع نفذه (الله تعالى) شرف اصدار يافت تا به موجبى كه در صدر قلمى گشته به
 تقديم رسانند و احكام سلاطين سابقه را من الفاتحة الى الخاتمة به امضاء مبارك
 متصل و مقرون شناسند و در استمرار و استقرار آن كوشيده ، از شائبه تغيير و تبديل
 مصون و محروس شمرند و در تعظيم و تبجيل و اعزاز و احترام ايشان باقضى
 الغايت و الامكان كوشيده ، دقيقه [يى] نامرعى نگذارند و از مضمون احكام به هيچ
 وجه من الوجوه تجاوز نمايند و تخلف نورزند و به علت رسم الهداره و غله
 ايتياعى مزاحم نشوند .

و چون مصارف حاصل موقوفات حضرت مقدسه ستي فاطمه عليها و على
 آباؤها التحية و الرضوان سادات رضويه و عمارت رقبه است محصص اوقاف
 متوليان مزار معطره موصوفه را به مجلس توجيهات و تحصيلات نطلبند و به خلاف
 شرع مطهر بر ايشان حوالتي نکنند و از ايشان مطالبه [يى] نمايند و در جميع ابواب
 شكر و شكايه ايشان عظيم مؤثر شناسند و سال به سال به تجديد نشان محتاج ندانند

و چون به توقیع رفیع اشرف اعلیٰ موشح و موضح و مزین و محلی گردد اعتماد نمایند .
کتب بالامر العالی اعلاه الله تعالی و خلد نفاذه و لازال مطاعاً متبعاً فی خامس
عشر رمضان المبارك سنة اربع وثمانین وثمانمئة بمدینة قم .

۵۴

[۴] فرمان مورخ ۱۴ رجب ۹۰۴ از الوندیک آق قویونلو در
واگذاردن تولیت آستانه قم و نقابت سادات آن شهر به سید مرشد
الدین رشید الاسلام فرزند نظام الدین سلطان احمد رضوی . چاپ
شده در همان کتاب به عکس و حروف (۱۱۸ - ۱۲۳) :

هو الغنی

الحکم لله

ابو المظفر الوند بهادر سوز و میز

سادات رفیع الانساب و قضات منیع الاحساب و حکام عظام و اکابر و اشراف
ذوی الاحترام و متولیان و مباشران امور اوقاف مدینة المؤمنین قم بالتوابع و
الملحقات بدانند که چون اعزاز و احترام و تعظیم و اکرام سادات عظام که مطمح
انظار لاهوتی و مطرح انوار جبروتی ایشان اند از لوازم ملکات سلطنت و جهاننداری
و کرایم صفات ملکوت و کامکاری می دانیم هر آینه اقتدا به مآثر اسلاف و اقتفا به
آثار کریمه کریمان حمیده اوصاف فرموده ، در انجام حاجات و اسعاف ملتسمات
ایشان خصوصاً طایفه [بی] که صیت طهارت نسب ظاهر و نباهت حسب فاخرشان
کالشمس لاتخفی بکل مکان بر عالمیان و اصح و لایح است مزید التفات و اعتنا به
ظهور می رسانیم .

فردا که هر کسی به شفیعی زنند دست

ماییم و دست و دامن اولاد مصطفی

بنابر آن درین اوقات فرخنده ساعات شمه [بی] از عنایات بلاغیات درشأن عالی جناب سیادت پناه نقابت دستگاه ، افاضت مآب اعالی انتساب ، افتخار اکابر السادات منبع ینابیع السعادات، قدوة العترة الطاهرة خلاصة الملة الزاهرة ، شرف اولاد سيد المرسلین اعتضاد آل طه ویس ، ملك السادة والنقبا مرجع اولاد آل عبا سلیل الامام بالحق علی بن موسی الرضا علیهما وعلی آبائهم التحية والرضوان والرحمة والغفران السيد الاید نظام الحق والدين سلطان احمد ادام الله تعالى میامن برکاته الشریفة وسیادته وبقابته المنیفة به ظهور رسانیده ، مقرر فرمودیم که احکام سلاطین ماضیه وخواقین سالفه خصوصاً فرمان حضرت خاقانی فردوس مکانی جد صاحب قرانی که به امضاء فرامین امیر بزرگ تیمور گورکان و خاقان سعیدشاهرخ میرزا و پادشاه مرحوم جهان شاه میرزا در باره سید مومی الیه و جناب مغفرت مآبی سید کمال الدین عطاء الله صادر شده بود مشتمل بر آنک :

از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت اوقاف مزار متبرک حضرت امام زاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امام زاده طاهر علی بن محمد الباقر علیهما التحية و الغفران به آباء عظام و اجداد کرام ایشان متعلق بوده و خطابت و امامت مسجد امام حسن عسکری رضی الله عنه به مشار الیهما تعلق گرفته بنابر آن بر مقتضاء «ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها» این امور خطیره را به ایشان تفویض فرمودیم و بدیشان مسلم داشتیم تا چنان چه از کمال پرهیزکاری ایشان سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده ، محصول موقوفات را به موجب شرع و شرط واقف به مصرف وجوب رسانند و رقبات را معمور داشته در رواج و رونق مسجد و مشهدين منورین غایت اجتهاد به تقدیم رسانند . باید که مرتضیین مومی الیهما را متصدی مناصب مذکوره دانسته ، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری که سبب انتظام و رونق روضتین مطهرتین و مسجد باشد

لوازم امداد مرعی دارند و از صوابدید ایشان تجاوز نمایند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مزارات و مشهدين منورين به رأی ایشان متعلق شناسند و در تحقيق انساب سادات که به عهده ایشان است همراهی لازم دانسته ، مجال حمايت هيچ آفريده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بدیشان مفوض شمرند و بسه دستوری که در فرامین سلاطین مذکورين مسطور است از موقوفات مشهدين منورين و املاک و اسباب ایشان و ساير سادات رضويه و مجاوران مزارات مذکوره که در شهر و ولایت قم دارند ارثاً و اکتساباً مال و اخراجات و حقوق دیوانیه نمی گرفته اند و بریشان معاف و مسلم بوده و تا غایت استمرار یافته به همان دستور معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم دانند و تغییر و تبدیل به قواعد مستمره راه ندهند و کسی را در خانه های ایشان فرود نیاورند و چهار پایان ایشان را به الاغ نگیرند و مواشی و مراعی و تمغانستانند و برزگران ایشان را بیگاروشکار نفرمایند و قبچور نستانند و امیرانی نطلبند و احکام سابق ایشان را به امضا مقرون شمرده ، در کل ابواب رعایت و مراقبت واجب دانند و هر ساله درین ابواب حکم و پروانچه مجده نطلبند .

و معروض داشت که سید کمال الدین عطاء الله به جوار رحمت ایزدی پیوسته و از و اولاد نمانده و عالی جناب سید نظام الدین سلطان احمد به کبر سن و زمان شیخوخت رسیده و التماس نقابت سادات و تولیت مزار منور حضرت ستی فاطمه علیها التحية والرضوان به اسم فرزند خود جناب سیادت مآب نقابت قباب معالی ایاب اعالی انتساب ، نقاوة اعظام السادات و النقا زبده صناید آل عبا ، افتخار السادة و الاشراف رفیع الانساب و کریم الاوصاف ، ذی النسب العالی و الحسب المتعالی ، سید مرشد الملة و النقابة و الدین رشید الاسلام ادام الله تعالی سیادته و نقابته فی الایام نمود .

ایجاباً لملتسمه و اظهاراً للاعتقاد و العناية فی شأنه به اسم فرزند مشارالیه ممضی و منفذ دانند و مناصب مذکوره و آنچه از لوازم آن است بدو مخصوص شناسند و حسب الشرع غیری را با او مجال مداخلت و مشارکت ندهند و وظایف تقویت و تمشیت مرعی دارند و موقوفات و مزارات مذکوره و جهات سادات عظیم الشأن رضویه را حسب الاستمرار معاف و مسلم و حر و ترخان و مرفوع القلم دانند و به علت توجیهات و تخصیصات و توابعات و اخراجات و خارجیات و رسم الصدارة و غلة ابتیاعی و سایر تکالیف دیوانی مزاحم نشوند و به خلاف شرع مطهر حوالتی بر ایشان و موقوفات مذکوره نمایند و قلم و قدم کوتاه و کشیده دارند ، و نصف يك سرگوسفند که به موجب حکم حضرت پادشاه مرحوم سلطان رستم که به امضاء فرمان حضرت خاقانی فردوس مکانی بر عالی جناب مشارالیه مسلم بوده بر جناب رشید الاسلامی به همان دستور معاف دانند و به علت شحم و جلد و غیره تعرض نرسانند و به هر کس که رجوع نمایند و در هر محل که ذبح نمایند تمغا و خطیسه نطلبند و هیچ آفریده مانع نشود و به هیچ وجه من الوجوه پیرامون نگردند و از شوائب تغییر و تبدیل مصون و محروس شمرند و هر ساله درین ابواب نشان و پروانچه مجدده نطلبند و چون به توقيع رفیع منیع اشرف اعلی موشح و موضح و مزین و محلی گردد اعتماد نمایند . مقرر است که حق التولية و النقابة به دستور نقباء سابق که بر وفق شرع خواهد بود ستانند .

تحریراً فی رابع عشر رجب المرجب لسنة اربع و تسعمائة بمدينة قم .

۵۵

[۵] فرمان مورخ آغاز ج ۲ - ۹۱۸ از شاه اسماعیل اول در بخشودن برخی ازمال و خراج موقوفات آستانه مقدس و تنفید سنن و رسوم دیرین در مورد حقايق موقوفات این مزار و مسجد امام حسن عسکری قم

واملاک سیدرشید الاسلام متولی . چاپ شده در کتاب *Busse* به

عکس و حروف (۱۶۹ - ۱۷۰) :

حکام و دارووغان و کلانتران مدینه [المؤمنین] قم بدانند که درین وقت مقرر فرمودیم که به علت غلۀ ایتیاعی و طرح مزاحم و متعرض موقوفات سرکار [آستانه] مقدسه منوره معطره سنی فاطمه (علیها التحیه والسلام) و متولی آنجاسیادت مآبی سید رشید الاسلام نشوند و پیرامون نگردند و در خانه های سید مشار الیه نزول نمایند . امراء . . . و عسکر نصرت شعار و غازیان عظام ظفر فرجام حسب المسطور مقرر دانند و رعایت و ملاحظه واجب و لازم شناسند . و همچنین مقرر فرمودیم که حقایق باغ نقیب و باغ زکریا را و جمیع مواضع وقفی مزار و مسجد امام الهمام المعصوم الامام ابی محمد حسن العسکری (علیه الصلاة والسلام) و ملکی سید مشار الیه به دستور قدیم مقرر و جوب بوده به همان دستور رسانند و چیزی قاصر و منکسر نگردانند و خلاف شرع شریف مطلقاً جایز ندارند .

به عهده حاکم و دارووغان آنجا که برین موجب مقرر دانند و امداد تمام به تقدیم رسانند و خلاف کننده را منع نمایند و اعزاز و احترام تمام به جای آورند و هر ساله به نشان و پروانچه مجدد محتاج ندانند . و همچنین مقرر شد که هر کس املاک موقوفه مزار متبرک مذکور را به غصب و غیر حق متصرف شده باشد و نذر قضات اسلام آنجا به ثبوت رسد بلا تعلل به متولی مزار مذکور تسلیم نماید و اصلاً اهمال ننماید و از مخالفت محترز و مجتنب باشد . درین باب تقصیر ننماید .

مقررست که حکام در موقوفات مزار و مسجد مذکورین اصلاً مدخل نسازند و از فرموده تخلف نورزند . در عهده دانند .

تحریراً فی غرة شهر جمادی الثانی سنة ثمان عشر و تسعمائة .

[۶] فرمان مورخ ۲۰ ع ۱ - ۹۲۰ از همو در بخشودن مال وخراج موقوفات آستانه و مسجد امام حسن عسکری که تیول بوده است باوا گذاردن تولیت آنها به رشید الاسلام مزبور. در این سند از حکم جهان مطاع سابق که در سال ۹۱۸ صادر شده بود نیز یاد می‌شود.

اصل این فرمان که اکنون در قم است به خط تعلیق بر کاغذ خانبالیغ، و قسمتی از آغاز آن پاره شده است. درازای مقدار موجود ۷۹ س، موبهنای آن ۳۲ س، م (پهنای سطور ۲۰ س، م) است. این سند تاکنون در جایی نشر نشده و برای نخستین بار در این جا دیده می‌شود.

پشت سند صورت موقوفات مسجد امام حسن عسکری و آستانه و مقدار مال و خراج بخشوده شده آنها به نقد و جنس ثبت بوده که در اثر وصالی کاغذ بیشتر آنها در حال حاضر خوانده نمی‌شود مگر آن که پاره های کاغذ را با دقت و احتیاط از روی نوشته‌ها بر دارند:

..... [موقوفات قدیم و جدید مزار پرانوار برکت آثار در..... و مسجد امام بالحق..... [ومتولای]..... [رشیدالاسلام] [شر] ف نفاذ یافته که مالا و خارجاً معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم باشد و مواضع مجده که بر آن مزار کثیر الانوار وقف فرموده مال و جهات و وجوهات آنرا دانسته و در بسته به موجب..... از تیول باطل گردانیده بر آنجا ارزانی داشته‌ایم و تولیت آن به سیادت مآب مشار الیه مفوض و مرجوع شد که آنچه املاک..... شده به جای آورده حسب الحکم جهان مطاع سابق به مصرف رسانند به همان دستور مقرر و معین دانسته، تغییر و تبدیل به قواعد مستمره آن راه ندهند و به علت مال و جهات و اخراجات و تفاوت تسعیر و خارجیات حکمی و غیر حکمی به هر اسم و رسم که باشد مزاحمت نرسانند

و پیرامون نگردند و به علت علفه و علوفه و قتلغا و بیگار تعرض نکنند و به قلیل و کثیر طمع و توقع نمایند و به حرز و مساحت در نیاورند و شماره و تعداد نکنند و قلم و قدم از آن محال کوتاه و کشیده داشته ، رعایت و مراقبت به همه ابواب به جای آورند و رعایا [ی] محال مسلمی چون جهات خود به محلی دیگر برده باشند حقوق دیوانی خود بالتمام به متولی مذکور جواب گویند و کسی پیرامون رعایا [ی] آنجا نگردد و مدخل نسازد و گذارند که متولی مشارالیه مال و جهات و حقوق دیوانی ایشان باز یافت نماید .

و از احکام مجملی که به اسم ارباب سیورغات و مسلمیات و موقوفات صادر شود محال مسطوره را مستثنی دانسته ، اصلاً بر متولی آنجا حوالی نکنند و در توجیهاات و تحصیصات سهیم و شریک نسازند .

قضات اسلام و محصصان موقوفات برین موجب مقرر دانسته ، از مضمون صدر تجاوز نکنند و به جهت غله طرحی و کاه و هیمه بر مزارعان و کارکنان آنجا حوالی نمایند . به عهده حاکم و داروغه قم که درین ابواب امداد به تقدیم رسانیده مجال مخالفت احدی ندهد و از فرموده تخلف نورزد و از تمرد که موجب خطاب پادشاهی خواهد بود محترز و مجتنب باشند .

درین باب قدغن دانسته ، هر ساله نشان مجدد نطلبند و چون به توقیع رفیع اشرف اعلی رسد اعتماد نمایند .

تحریراً فی عشرين شهر ربیع الاول سنة عشرين وتسعمائه .

[حاشیه:]

ختم

[پشت فرمان:]

سیورغال تیولی 'مزار کثیر علیها السلام و تیولی 'مسجد حضرت

۱ - شاید هم کلمه ای دیگر .

امام بالحق امام حسن عسکری و سید جلال الدین رشید الاسلام که به اسم سید
نظام الدین سلطان احمد جد مشار الیه مجری شده عن ۰۰۰۰ قم فی ایت ثیل

.....

تیولی^۱

آستانه منوره مقدسه معطره ستی فاطمه که در پیچین ثیل مقرر شده به موجب
حکم همایون به تاریخ ۱۵ ع الاول سنه ۹۱۸ :

.....

سید (؟)

جلال الدین رشید الاسلام از بابت ورثه سید نظام الدین سلطان احمد

.....

تیولی^۱

مسجد امام حسن عسکری

.....

ثبت شد

ثبت روزنامه دیوان شد

به وقوف سیادت پناهی صدارت دستگاهی شرفیاً شریفیاً

قلمی شد [توقيع ومهر ۰۰].

۵۷

[۷] فرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ از شاه طهماسب اول در
واگذاردن همه مناصب سید مرشد الدین رشید الاسلام رضوی که به
موجب احکام و ارقام شاه اسماعیل در حق وی ممضی بوده است به

۱ - شاید هم کلمه ای دیگر .

خصوص تولیت اوقاف قدیمه و جدیده سلطانی و بیگمی آستانه مقدس و مسجد امام بدو، و بخشودن مال و خراج دیوانی همه آنها . با اشاره به وقف نامه بیگمی - که در ش ۴ همین اسناد گذشت - و احکام شاه اسماعیل و امثله دیوان الصداره . خطاب به عمال و متصدیان امور دیوانی قم و سلطانیه (و این دوم از آن رو که برخی اوقاف شاه بیگمی بیگم در آن خطه واقع است) .

در این متن از موقوفات سیدسلطان احمدی و از سیادت مآبی سید فخر الدین که گویا مدعی تولیت آستانه و مانا برادر رشید الاسلام بوده است یاد می شود . پشت سند صورت کامل موقوفات آستانه و مسجد است با ذکر محصولات نقدی و جنسی هر يك : و طبعاً از رهگذر جغرافیای تاریخی قم بسیار مهم و نفیس . جز آن که بیشتر نوشته ها در اثر وصالی سند زیر تکه های کاغذ پنهان شده و خوانده نمی شود مگر با دقت و احتیاط تمام آنها را بردارند .

در میان آنچه از نوشته پشت سند (که در متن با عبارت « حسب الضمن » بدان اشاره رفته) خوانده می شود نام « قهیان » و « قلاور » و « خطیر آباد » و « حصانجرده » و « مراد آباد » و « باغ مهمادیک » و چند طاحونه ، و مزرعه « خمین » که به سیورغال متولی مسجد برقرار بوده است و چند نام دیگر هست . از مسلمیات زاویه یکسی خانم نیز یاد می شود (یادداشت آغاز سند شماره ۴ همین جا دیده شود) .

اصل سند در قم است . افضل الملك میرزا غلامحسین خان ادیب زندی شیرازی نود سال پیش آن را در همین شهر دیده و متنی مغلوپ از آن را در سفر نامه قم خود (۲۵۵ - ۲۵۷) نقل نموده است . چنین است متن صحیح بر اساس اصل سند (اندازه ها : ۲۲ × ۱۲۷ س . م ، پهنای سطور : ۱۵/۵ س . م) :

الحکم لله

ابو المظفر طهماسب بهادر سیوزومیز

حکام کرام و سادات عظام و قضات اسلام و عمال و متصدیان امور و اشغال

دیوانی و کلانتران و کدخدایان مدینه المؤمنین قم و خطه سلطانیه بالتوابع واللواحق بدانند که درین وقت عنایت و شفقت بی نهایت [پاد] شاهی در باره سیادت مآب نقابت قبابی عمده السادات والاشراف سید مرشد الدین رشید الاسلام الرضوی فرموده ، جمیع مناصب متعلقه به سیادت مآب مشار الیه به موجب احکام عالی حضرت خاقان جم جاه فردوس مکان و سلطان سلاطین سپاه علین آشیان ، هادی الخلائق الی اشرف الادیان (شاه بابام انار الله مضجعه) خصوصاً تولیت اوقاف قدیمه و جدیده سلطانی و بیگمی منسوبه به مزار کثیر الانوار حضرت معصومه مقدسه سیمیه سیده النساء فی العالمین (ستی فاطمه علیها و علی آبائها التحیه والسلام) و مسجد حضرت امام معصوم (ابی محمد حسن العسکری علیه الصلاة و السلام) بلا مشارکت و مداخلت غیری بدو تفویض فرمودیم و ارزانی داشتیم و سیورغالات و مسلمیات و معایات و مقرریات خودی (؟) و مفروزی قدیمی و جدیدی مزار مذکور و مسجد مزبور بر نهج مسطور که در احکام عالی حضرت خاقان فردوس مکان مشار الیه مرقوم است مقرر داشتیم و ضبط و نسق و صرف محصولات مالی و منالی آن محال را حسب الضمن منوط بر رأی متولی مومی الیه گردانیدیم .

باید که نقابت مآب مشار الیه را متولی و متصدی مناصب مزبوره دانسته ، دست تصدی او را درین امور قوی و مطلق دانند و حاصل و منافع موقوفات و مسلمیات و محصولات مزار شریف و مسجد منیف مذکور را به تصرف او گذارند تا به موجب شرع شریف و شرط واقف و حکم عالی حضرت خاقان مشار الیه به مصارف معینه صرف نماید و عشر حق التولیه خود را تصرف کند .

مستأجران موقوفات مذکوره و رعایاء مواضع سیورغال و مسلمی مزار و مسجد مذکورین او را متولی خود دانسته ، وجوه اجاره و حقوق دیوانی خود را حسب الاستمرار تحویل و کلاء و گماشتگان متولی مذکور نمایند و بی مهر و برات

او يك دينار ويك من بار به کسی به خلاف شرع ندهند وهر قضيه وقضاياء متعلقه به توليت که در آن سرکار واقع شود بدورفع نمايند که به فيصل رساندوداروغگان در آن مدخل نسازند .

مقرر است که هيچ آفريده در جهات آستانه مذکوره ومسجد مزبور به خلاف شرع شريف وشرط واقف وقيوداحکام عالی حضرت خاقان جنت مکان وشروط مسطوره در وقفیه حضرت بلقيس مکانی تصرفی نکند وهر سنتی که به خلاف اين معنی حاصل نموده باشند سند نسازند .

عمال ومتصديان امور ديوانی قم وسلطانيه به علت مال واخراجات حکمی وغير حکمی از ساوری وسلامی وپيشکش وکندلک وشيلان بها وصرودومواشی ومراعی^۱ ومميزانه ومباشرانه وعیدی ونوروزی ورسم الوزاره ورسم الصداره ورسم المهر همایون وخدمتانه ودست انداز وطرح وبيگار وعلفه وعلوفه وقتلغنا وده نیم وداروغگی وآنچه اطلاق مال وخارج بر آن توان کرد به هر اسم ورسم که باشد مزاحمتی نرسانند وبه قليل وكثير طمع وتوقع نمايند واحکام مجملی که به اسم ارباب سيورغات ومسلميات وموقوفات صادر شود محال مذکوره راسوی ومستثنی دانسته ، اصلا برمتولی آنجا حوالتی نکنند ودر توجيهات وتحصيصات شريك وسهيم ندانند ونسازند .

قضات اسلام ومحصصان از مضمون مسطور في الصدر تجاوز نمايندوساير قيودی را که در احکام عالیحضرت خاقانی جنت آشيانی وامثله ديوان الصداره مسطور ومذکور باشد مضمی ومنفذ دانند . سيادت مآبی سيد فخر الدين به علت نظارت واشراف درسرکار مزبور وموقوفات سيد سلطان احمدی مدخل نمايد وتعرض به حال مزارعان آنجا نرساند .

۱ - در متن فرمان بالای « مراعی » نوشته شده است : « داده شود - صحيح است » .

از جوانب برین جمله روند و از فرموده عدول نجویند و هر ساله درین ابواب پروانچه و نشان مجدد نطلبند . درین باب قدغن دانسته از مخالفت محترز باشند و چون به توقیع رفیع منبع اشرف اعلی موشح و مزین و محلی گردد اعتماد کنند .

تحریراً فی ۱۸ شهر شوال سنة احدى و ثلاثین و تسعمائه .

[حاشیه:]

ختم

[پشت فرمان:]

سیورغال

تیولی (؟) مزار کثیر الانوار حضرت معصومه مقدسه سیمیه سیده النساء فی العالمین ستی فاطمه علیها وعلی آباءها التحیه والسلام و مسجد حضرت امام معصوم امام حسن عسکری علیه و آباءه التحیه والسلام عن ولایات مذکوره به شرح متن نشان فی تخاقوی نیل :

.
.
به وقوف عالی جاه ملک الامراء سلطان و . . . مصطفی سلطان

۵۸

[۸] فرمان مورخ ۱۸ ج ۱ - ۹۴۸ از همان پادشاه در واگذاردن تولیت موقوفات آستانه مقدس و تولیت و امامت مسجد امام به سید شجاع الدین سلطان محمود فرزند سید مرشد الدین رشید الاسلام که که در این تاریخ در گذشته بوده است . با اشاره به رقبات موقوفه زاویه امیر نظام الدین سلطان احمد که در فرمان پیش ، از آن باعنوان

« موقوفات سید سلطان احمدی » یاد شده بود .

در این سندهم از سید فخر الدین نقیب رضوی در خواست می شود که به خلاف شرع در امر تولیت آستانه و مسجد و موقوفات نظام الدین احمد دخالت نکند . پیداست که دعاوی او در این موارد هنوز بر جای بوده است . از سوی دیگر به شجاع الدین محمود دستور داده می شود حاصل موقوفات را با وقوف زین الدین علی رضوی به مصارف خود رساند . این شخص می تواند همان میر سید علی قمی از سادات آستانه مقدسه منوره معصومه (۱) وقاضی قزوین (۲) تا سال ۹۷۱ و تولیت آستان قدس رضوی و وزیر خراسان (۳) از این سال تا سال ۹۷۴ (۴) و وزیر قزوین و متصدی خالصه جات سلطانی در ۹۷۵ (۵) تا پایان عمر ، در گذشته دوشنبه ۱۳ ج ۲ - ۹۸۲ و مدفون در قم (۶) باشد .

از اصل این سند آگاهی درست در دست نیست . آنچه به دست داریم سوادى از آن است متعلق به قرن یازدهم با تصدیق و مهر و توثیق صدر الدین محمد شیرازی (شاید همان ملا صدرا حکیم و دانشمند مشهور) که اکنون در موزه بریتانیا است . متن این سواد به عکس و حروف در کتاب *Busse* (175-171) و مجله بررسی های تاریخی (سال چهارم ، ش ۴ : ۲۲۵ - ۲۲۶) نشر شده و مینورسکی نیز در تعلیقات تذکرة الملوك : ۱۹۹ از آن یاد و نقل می کند (۷):

-
- ۱ - خلاصة التواریخ : برگ ۱۲۷ ب عکس ۵۵۶۶ دانشگاه - وقایع سال ۹۵۵ و برگ ۱۶۳ ب - وقایع ۹۶۹ .
 - ۲ - همان مأخذ : ۱۷۰ آ .
 - ۳ - « «
 - ۴ - همان مأخذ : ۱۷۶ ب .
 - ۵ - همان مأخذ : ۲۱۵ ب ، نیز عالم آرا ۱ : ۱۶۶ .
 - ۶ - همان مأخذ : ۲۲۶ .
 - ۷ - بنگرید به : سازمان اداری حکومت صنوی ، ص ۲۶۲ .

بسم الله الرحمن الرحيم

يا محمد يا على

الحکم لله

ابو المظفر طهماسب بهادر سیوز ومیز

درین وقت بنا بر وفور امانت ورشد و کاردانی سیادت مآب نقابت ایاب
عمده السادات والاشراف سید شجاع الدین سلطان محمود الرضوی النقیب
تولیت رقبات موقوفه آستانه مقدسه منوره حضرت معصومه مطهره سمية سيدة
النساء فی العالمین (ستی فاطمه علیها التحية والسلام) ومسجد متبرک منسوب به
حضرت امام الجن والانس (ابی محمد حسن العسکری علیه الصلاة والسلام) وامامت
آنجا که به موجب شرع شریف و شرط واقف و احکام مطاع همایون به و الدمرحوم
او سیادت و نقابت پناه سید مرشد الدین رشید الاسلام الرضوی النقیب متعلق بوده
به همان دستور بلا مشارکت غیر بدو مفوض و مرجوع فرمودیم که در ترویج
و تنسیق آستانه مقدسه و مسجد متبرک کوشیده ، به ضبط محصولات و تعمیر رقبات
آنجا قیام نموده ، نگذارد که قصوری در آنجا واقع شود و حاصل رقبات آنجا را
به موجبی که در دستور العمل مقرر شده به وقوف و اطلاع سیادت پناه افادت
دستگاهی زیناً للسیادة والدین علی الرضوی النقیب به نوعی که موافق شرع شریف
باشد به مصرف و جوب رساند .

مستأجران و عمله و کارکنان و رعایاء محال متعلقه به آستانه مقدسه و مسجد
متبرک اصلاً یک دینار و یک من بار بی وقوف و مهر و برات متولی مشار الیه
داد و ستد نمایند و هر قضیه و قضایا که در میانه ایشان واقع شود بدو رفع نمایند
و پوشیده و پنهان ندارند و متوجهات خود را به دستور معمول مملکت به متولی
جواب گویند و هیچ آفریده به خلاف شرع و شرط واقف در موقوفات آستانه مقدسه

و مسجد مذکور مدخل نماید .

سادات عظام و قضاة اسلام و حکام کرام و اکابر و اهالی و کلانتران و کدخدایان مدینه المؤمنین قم و سلطانیه حسب المسطور مقرر دانسته ، اعانت و اسعاد سیادت مآب مشار الیه به جای آورند و سرکار آستانه مقدسه را از جمیع توجیهاات و تحصیصات به دستور قدیم و نهج استمرار مفروز و مستثنی شناسند و حکم مجملی که به اسم ارباب سیورغات و مسلمیات و موقوفات صادر گردد رقبات سرکار آستانه متبرکه را از آن موضوع شمرند .

ارباب و ظایف و عمله سرکار مذکور به خلاف شرع شریف و شرط واقف طلبی از متولی مذکور نمایند و به طریقی که در دستور العمل مقرر شده ستانند و زیاده تعرض نرسانند و احکام و امثله [بی] که نقیض این معنی حاصل نموده ... سابقاً و لاحقاً اعتبار نکنند . عمل و فعله آنجا خود را به عزل او معزول و به نصب او منصوب شناسند و حق التولیه به دستور شرط واقف از قرار عشر رسانند . سیادت مآب امیر فخر الدین النقیب الرضوی به خلاف شرع شریف در تولیت آستانه مقدسه و مسجد مذکور و رقبات موقوفه به زاویه امیر نظام الدین سلطان احمد به علت اشراف و نظارت مدخل نماید و پیرامون نگردد .

در این ابواب قدغن عظیم لازم دانند و هر ساله نشان و پروانچه و حکم مجدد طلب ندارند . در عهده دانند .

تحریراً فی ۱۸ شهر جمادی الاولی سنة ۹۴۸ .

۵۹

[۹] فرمان مورخ دهه نخستین ج ۲ - ۹۲۲ از همان پادشاه

۱ - ستانند ؟

در مورد تعیین شش نفر حافظ قرآن سوای حفاظ آستانه مقدس برای تلاوت در سر قبر سلطانم خواهر طهماسب . خطاب به امیر سلطان احمد متولی آستانه مقدس ، و در آن از مدارس آستانه نیز یاد می شود. بامهر « الله ، محمد ، علی - العبد محمد یوسف بن حسن الحسینی » در پشت سند. اصل سند در موزه بریتانیا است به شماره Or 4935 و متن آن به عکس و حروف پیش از این در کتاب *Busse* (ص ۱۷۸- ۱۷۹) و مجله بررسی های تاریخی (ش ۴ سال چهارم : ۲۲۷-۲۲۸) نشر شده و در تعلیقات مینورسکی بر تذکره الملوك که با نام «سازمان اداری حکومت صفوی» به فارسی در آمده (۱) نیز از آن استفاده گردیده است .

شاهزاده سلطانم مهین بانو زاده ۹۲۵ و در گذشته نیمه شب چهارشنبه ۱۴ ج ۱ - ۹۶۹ ، کوچک ترین دختران شاه اسماعیل و خواهر تنی واعیانی طهماسب ، و واقف موقوفات بسیار در شروان و تبریز و قزوین و ساوج بلاغ و شهریار وری و اصفهان و کرهرود و استراباد (۲) در دوران زندگی سردابه ای برای مدفن خود در کربلا ترتیب کرده بود که به هنگام درگذشت چون آن خطه در تصرف عثمانی بود جسد وی را به دستور طهماسب به قم آورده و در سردابه ای پایین پای حضرت سنی فاطمه به امانت به خاک سپردند و پس از ۲۳ سال در تخاقوی ٹیل ۹۸۳ بقایای جسد را به کربلا نقل نمودند (۳). چندین تن از شاهزادگان این سلسله پس از سلطانم در همین سردابه به خاک رفته اند که از آنهاست زین العابدین میرزا پسر طهماسب در گذشته ۹۸۰ (۴) و گوهر سلطان خانم دختر او در گذشته سه شنبه ۱۷

۱ - صفحه ۲۶۳ .

۲ - سرگذشت زندگی او به تفصیل در خلاصه التواریخ قاضی احمد قمی : ۱۶۲ -

۱۶۵ عکس ۵۵۶۶ دانشگاه .

۳ - همان مأخذ : ۱۶۳ و ۱۶۵ .

۴ - همان مأخذ : ۲۳۳ .

فرمان همایون شد آن که چون شش نفر حافظ سوی حفاظ سرکار آستانه مقدسه مطهره (ستی فاطمه علیها وعلی آباؤها الصلاة والسلام) قبل ازین مقرر شده که در سر قبر همشیره مرحومه مغفوره ام سلطانم به تلاوت کلام (ملک علام جل جلاله) اشتغال نمایند بنابراین شش نفر حافظ مذکور به موجب ضمن در سر قبر همشیره مرحومه به تلاوت اشتغال نمایند و اگر از ایشان کسی ترك خدمت نماید سیادت و نقابت دستگاه امیر سلطان احمد متولی آستانه مقدسه منوره دیگری را به جای او تعیین نماید و حفاظ سرکار آستانه منوره را دخل ندهد و به حکم نقیض این معنی مستند نگردد . درین باب قدغن دانند .

تحریراً فی عشر اول شهر جمادی الثانی سیچقان ثیل اثنی و سبعین و تسعمائة .

[حاشیه :]

مقررست که آنچه حسب الحکم جهان مطاع در وجه وظيفه جماعت مزبوره مقرر شده بر وجهی که موافق شرع شریف باشد بدیشان رسانند و اگر متولی عوض ایشان به وجه شرع کسی تعیین کند به وقوف مدرس آنجا کند .

[مهر مسوده ایوان اعلی]

۶۰

[۱۰] فرمان مورخ شوال ۱۰۱۷ از شاه عباس اول دروا گذاردن

سیور غال میر شمس الدین نقیب رضوی متولی سرکار قدیمی آستانه مقدس - از بابت مال و جهات قریه ابرین غاری که به سیور غال فرزندان امیر رشید الاسلام رضوی مقرر بوده است - به برادر او ظهیر الدین ابراهیم تنها وارث وی .

اصل این سند اکنون در موزه بریتانیاست و متن آن به عکس
و حروف در کتاب *Busse* (ص ۱۸۳ - ۱۸۵) و مجله بررسی های
تاریخی (ش ۴ سال چهارم : ۲۲۹ - ۲۳۰) دیده می شود :

فرمان همایون شد آن که چون حسب الحکم جهان مطاع آفتاب شعاع
مبلغی از بابت مال و جهات قریه ابرین غاری حسب الذیل :

پنج هزار و پانزده دینار

مال

۵ هزار [دینار]

جنس

۴۲۰۰ [دینار]

نقد

۸۰۰ [دینار]

سایر الجهات

۱۵ [دینار]

به سیورغال اولاد سیادت و مغفرت پناه امیر رشید الاسلام رضوی نقیب
مقرر بود و در وقتی که به نفس نفیس تحقیق سیورغالات و استحقاق ارباب سیورغال
می فرمودیم به حقیقت سیورغال مزبور رسیدیم و سیادت پناه مرحوم میر شمس
الدین نقیب رضوی متولی سرکار قدیمی آستانه منوره متبرکه [حضرت سنی فاطمه
علیها (وعلی آبائها) التحیه والسلام] که از اولاد مغفرت پناه مذکور بود به نظر
اشرف در آمده ، سیورغال مزبور را به او و سایر اولاد شفقت فرموده بودیم و داخل
نسخه معروضه شده ، حکم امضا به اسم او و سایر اولاد گذشته . درین ولابه عرض
رسید که سیادت پناه مرحوم مزبور به جوار رحمت [حق] پیوسته و وارث منحصر
در سیادت و نجابت پناه امیر ظهیر الدین ابراهیم برادر مرحوم مذکور است . بنابراین

۱ - قسمتی از بالای سند که طبق معمول این نامها در آنجا نوشته می شد پاره شده
یا در تصویر نیست .

ظهور استحقاق سیادت پناه مشارالیه شفقت و مرحمت در باره او فرموده ، به دستور مبلغ پنج هزار و پانزده دینار مذکور فوق را از بابت مال و جهات قریه مزبور به سیورغال ابدی و احسان سرمدی او عنایت و مرحمت فرموده ، ارزانی داشتیم . کدخدایان و رعایاء محل مذکوره سیادت پناه مومی الیه را صاحب سیورغال مبلغ مزبور دانسته ، وجه سیورغال او را سال به سال موافق دستور العمل واصل و عاید ساخته ، چیزی موقوف ندارند و اگر چیزی از وجه سیورغال مانده باشد به مشار الیه عاید گردانند و احدی از حکام و تیول داران و عمال الکاءری دخل در سیورغال مومی الیه ننموده ، مادام که از دیوان اعلی حوالتی بر سیورغالات نشود در جزو به علت اخراجات و عوارضات خلاف حکم و حساب به هراسم و رسم که بوده باشد حواله و اطلاقی ننموده ، قلم و قدم کوتاه و کشیده دارند .

مستوفیان عظام دیوان اعلی حسب المسطور در دفاتر عمل نموده ، تغییر و تبدیل به قواعد آن راه ندهند . درین باب قدغن دانسته ، از فرموده در نگذردند و هر ساله حکم مجدد طلب ندارند و چون به مهر مهر آثار اشرف اعلی رسد اعتماد نمایند .

تحریراً فی شهر شوال سنه سبع عشر والف .

۶۱

[۱۱] مثال مورخ رمضان ۱۰۳۶ از میرزا رفیع الدین محمد شهرستانی صدر عباس اول و شاه صفی (مثالهای صدور صفوی: ۱۷ - ۱۸) در واگذاردن تولیت قدیمی آستانه مقدس و مسجد امام و نقابت و پیشوایی مدینه المؤمنین قم و آستانه به میر محمد سعید رضوی . اصل سند در قم است :

من رفیع الدین محمد الموسوی الحسینی

چون از مضمون احکام مطاعه لازم الاطاعة سلاطین سابق و شاه جنت مکان علین آشیان و وقفیه شرعیه مستفاد شد [که تولیت قدیمی] آستانه متبرکه منوره مقدسه عرش درجه (معصومه علی مشرفها السلام) موافق شرع شریف و شرط و واقف و استمرار و تولیت مسجد (امام حسن عسکری علیه السلام) و نقابت و پیشوایی مدینه المؤمنین قم و آستانه منوره عرش درجه به آبا و اجداد سیادت و نقابت پناه نجابت دستگاه سلاله السادات و النقباء العظام میر محمد سعید رضوی متعلق بوده و الیوم نوبت تولیت مزبور به سیادت و نقابت پناه منتهی شده و درین وقت به دیوان الصدارة العلیة العالیة حاضر شده ، حقیقت استعداد و استحقاق خود را به منصبه ظهور رسانیده ، طلب و استدعاء امضاء آنها به اسم خود نمود . لهذا از ابتداء توشقان ثیل تولیت قدیمی و تولیت مسجد مزبور و نقابت و پیشوایی مدینه القم و آستانه به مشار الیه مرجوع شد که به واجبی به امور مزبوره و لوازم آنها از ترویج و تنسیق و آبادانی مساعی جمیله به تقدیم رسانیده ، دقیقه [ی] از دقایق فوت و فرو گذاشت ننماید .

سادات عظام و اکابر ذوی الاحترام و ارباب طریق و درویشان و مباشران و عمله و فعله و خدمه آستانه متبرکه که سیادت پناه مشار الیه را متولی قدیمی آستانه و نقیب و پیشوا دانسته ، دست تصدی و تکفل اورادر امور مزبوره قوی و مطلق دانند و اعزاز و احترام مشار الیه را به جای آورند و آنچه لازمه امور مزبوره است به مشار الیه مخصوص و متعلق شناسند و از سخن و صلاح شرعی متولی شرعی مزبور بیرون نروند و موافق شرع شریف و شرط واقف و دستور العمل دیوان الصدارة العلیة العالیة حاصل آن سرکار را به وقوف و اطلاع ناظر به مصارف و جوب صرف نمایند مباشران و مستأجران و رعایا [ی] آن سرکار عشر حاصل آن سرکار را موافق شرع

شريف و شرط واقف و استمرار به عات حق التولية قديمى مختص متولى شرعى مومى اليه دانند .

طريق سيادت و نقابت پناه متولى و نقيب مزبور آن كه در رواج و رونق و نظم و نسق آن سر كار مساعى جميله به عمل آورد و موافق شرع شريف ميانۀ ارباب طريق عمل نمايد و دقيقه [يى] از دقائق فوت و فرو گذاشت نمايد . و هر ساله در اين باب خطاب و مثال مجدد نطلبند و از جوانب برين جمله روند . حكام آنجا در باب امر نقابت و پيشوايى تقويت و تمشيت و امداد و اعانت مشار اليه را به جاي آورند .
تحريراً فى شهر رمضان المبارك من شهر سنة ١٠٣٦ .

[پشت سند:]

ثبت دفتر موقوفات ديوان الصداره شد .

٦٢

[١٢] مثال ميرزا مهدى اعتماد الدوله صدر عباس دوم (مثالهاى صدور صفوى : ١٩) در واگذاردن توليت قديمى آستانه و توليت و امامت مسجد امام و نقابت و پيشوايى آستانه و قم به مير محمد سعيد رضوى مزبور با اشاره به مثال پيش . تکه اى از پايين سند افتاده و چند سطرى از انجام آن به اين سبب در دست نيست (١) :

من محمد مهدى بن حبيب الله الحسينى

چون به موجب مثال لازم الامثال ديوان الصداره سابق توليت قديمى آستانه (معصومه على مشرفها الف الف التحية) و توليت و پيشنمازى مسجد مبارك منسوب به حضرت امام الهمام (امام حسن عسكرى عليه السلام) و نقابت و پيشوايى دار المؤمنين قم و آستانه متبركه مزبوره به سيادت و نجابت پناه نقابت و كمالات دستگاه

١ - از جمله تاريخ صدور سند كه ناگزير ميان سالهاى ١٠٦٣-١٠٧٢ خواهد بود.

سلالة السادات والتقبائی شمساً للسیادة والنجابة والنقابة امیر محمد سعید الرضوی
 متعلق است و تغییری به قواعد آن راه نیافته ، بنابراین مقرر شد که سادات عالی
 درجات و اکابر و اهالی و خدام و عمله و فعلة سرکار فیض آثار و ارباب و اصحاب
 و کدخدایان و جمهور متوطنین دار المؤمنین مزبور سیادت و نقابت پناه مشار الیه
 متولی قدیمی آستانه مقدسه و متولی و پیشنماز مسجد مزبور و نقیب و پیشوای آستانه
 و دار المؤمنین مزبور دانسته ، لوازم امور مزبوره را به او متعلق شناسند و دیگری
 را با او شریک و سهیم ندانند و حق التولیه سرکار قدیمی را مختص سیادت و نقابت
 پناه مشار الیه دانند و موافق معمول و استمرار سنوات سابقه سال به سال و اصل سازند .
 متولی جلیل القدر آن سرکار حسب المسطور مقرر دانسته ، تقویت و تمشیت
 و اعزاز و احترام سیادت و نجابت پناه مشار الیه به تقدیم رساند و حق الارض
 و ندورات آن سرکار فیض آثار را به وقوف و شعور و اطلاع سیادت و نقابت پناه
 متولی شرعی قدیمی میانه سادات عظام و خدام کرام و عمله قسمت نمایند . سادات
 عظام و قضات اسلام و عمله آن سرکار فیض آثار مشار الیه را متولی قدیمی آن
 سرکار دانسته ، از سخن و صلاح مشار الیه

۶۳

[۱۳] مثال مورخ شعبان ۱۰۷۷ از میرزا ابو طالب رضوی صدر
 خاصه شاه سلیمان (مثال های صدور صفوی : ۱۹ - ۲۰) در مورد
 وظیفه سیادت و نجابت پناه میر محمد علی رضوی قمی از بابت
 موقوفات آستانه مقدس . در این سند شغل و منصب سید مزبور در
 آستانه ذکر نشده لیکن به هر حال از سلسله نسبی متولیان قدیمی
 آستانه بوده و اصل سند نیز در همین خاندان است :

من ابوطالب بن محمد باقر الرضوی

چون به موجب مثال دیوان الصدارة سابق مبلغ پنج هزار دینار تبریزی نقد و مقدار سیصد من غله از بابت موقوفات سرکار آستانه منوره مطهره برین موجب:

نقد : پنج هزار [دینار]

جنس : ۳۰۰ من : گندم - ۲۵۰ من / جو - ۵۰ من

به وظیفه سیادت و نجابت پناه میر محمد علی الرضوی قمی مقرر بوده و درین وقت استدعای امضا [ی] دیوان الصدارة نمود . ایجاباً لمستوله مبلغ و مقدار مزبورین به قید آن که هر گاه مستمر بوده باشد به وظیفه مشار الیه مقرر شد که هر ساله بازیافت و صرف معیشت خود نموده ، مرفه الحال و فارغ البال به دعا گویی دوام دولت بی زوال ابدی الاتصال اشتغال نماید .

مباشرین موقوفات مزبور حسب المسطور مقرر دانسته ، سال به سال مبلغ و مقدار مزبورین را بلا قصور و انکسار واصل و عاید مشار الیه ساخته ، قبض باز یافت که از آن قرار به خرج مجری و محسوب است و درین باب اهتمام تمام لازم دانسته ، هر ساله مثال و خطاب مجدد طلب ندارند و در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۰۷۷ .

۶۴

[۱۴] مثال میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر شاه سلطان حسین

(مثال های صدور صفوی : ۲۱ - ۲۲) که تکه ای از آن جزء بقایای

اسناد خاندان متولی شرعی دیده شد و باقی آن را هنوز نیافته ام . در

این تکه نذورات و حق الارض سرکار آستانه منوره و عشر محصول

موقوفات به عنوان حق التولیه سرکارات مزبوره موافق استمرار به

متولی شرعی واگذار شده و از متصدیان امر در خواست گردیده که

دست تصدی و تکفل سیادت و نجابت پناه مومی‌الیه را در لوازم‌امور
مزبوره قوی دانند .

۶۵

[۱۵] سند دو رویه که در يك روی آن مثال میرزا محمد مقیم
خلیفه سلطانی صدر طهماسب دوم (مثال های صدور صفوی : ۲۳)
و در روی دیگر فرمان همین پادشاه در تنفیذ آن نوشته شده است .
در این سند خدمت تولیت شرعی موقوفات قدیمی و سرکشیکی
آستانه و تولیت شرعی و امامت مسجد امام و پیشوایی و نقابت دار
المؤمنین قم - که حسب المثال دیوان‌الصدارة سابق و نوشته‌جات به
مهر متولیان آستانه و احکام و ارقام مطاعه و مجلات معتبره با آبا
واجداد متولی شرعی آن دوره بوده - به وی واگذار شده است .
افسوس که قسمت اعظم این سند در دست نیست و از این رهگذر نام
این متولی شرعی دانسته نشد جز آن که در نسخه جمع و خرج سرکار
فیض آثار به سال ۱۱۳۷ از « میرزا یحیی » متولی قدیمی سرکار
یاد می‌شود و این دو فرمان گویا برای همین شخص صادر شده باشد .
چنین است مقدار باز مانده دو متن :

من خادم الشریعة الشریفة النبویة صلی الله علیه وآله

محمد مقیم بن محمد نصیر الحسینی الخلیفه

چون حسب المثال دیوان‌الصدارة سابق و نوشته‌جات به مهر متولیان‌جلیل
القدر سرکار آستانه منوره متبرکه (حضرت معصومه علیه التحیه و الثنا) و به موجب
احکام و ارقام مطاعه و مجلات معتبره معلوم و مستفاد شد که خدمت تولیت شرعی
موقوفات قدیمی و سرکشیکی آستانه مقدسه مزبوره و تولیت شرعی و امامت مسجد
امام الهمام (امام حسن عسکری علیه السلام) و نقابت دار المؤمنین قم با آبا و اجداد

سیادت و نجابت
.

*

الملك لله

فرمان همایون شد آن که به موجبی که مثال دیوان الصدارة العلیة العالیة در ضمن صادر گشته عمل نمایند و از مضمون و مدلول آن عدول و انحراف نورزند و تولیت شرعی قدیمی و سرکشیکی آستانه مقدسه (حضرت معصومه علیه التحیه و الثناء) و تولیت مسجد متبرک . . . (امام حسن عسکری علیه السلام) و پیشوایی و نقابت دارالمؤمنین قم را
.

۶۶

[۱۶] فرمان نقابت گویا از آقا محمدخان قاجار بالای عریضه محمد نجیبی الرضوی الثقیب متولی شرعی آستانه مقدس با اشاره به احکام مربوط به این منصب از تیمور تا آن زمان .
این سند در اوراق مربوط به خاندان مستوفی نزد آقای بهمن پور ادیبی دیده می شد جز آن که اندکی از بالای سند که مشتمل بر سطر اخیر و تاریخ فرمان و مهر شاه بوده است افتاده ، لیکن پیداست که فرمان یا از آقا محمد خان است و یا از شاهان زند (به قرینه وقوع مهر در پایان آن) .

۶۷

[۱۷ - ۲۰] چند سند از دوره قاجار :

۱ - حکم مرحوم میرزای قمی (ابو القاسم بن حسن گیلانی صاحب قوانین در گذشته ۱۲۳۱) بالای عریضه میرزا سید احمد فرزند میرزا یحیی رضوی مبنی بر تولیت شرعی او . چنین است متن عریضه و حکم حاکم شرع :

مسئول از خدمت بندگان عالی آن که نظر به ارقام سلاطین ماضیه و خواقین سالفه از امیر تیمور [گور] کانیه و عثمان جغیه و پادشاهان صفویه انارالله برهانم الی شاه طهماسب بن شاه حسین که در باره آباء و اجداد این اقل السادات الی مرحمت پناه میرزا یحیی رضوی والد مرحوم این اقل السادات احمد الرضوی صادر شده مشتمله بر آن که از قدیم الایام الی یومنا هذا تولیت شرعی موقوفات آستانه مقدسه معصومه و مسجد امام به آباء و اجداد این اقل السادات مرجوع و مفوض بوده نسلاً بعد نسل و عقباً بعد عقب الی والد مرحوم این اقل السادات و بعده به این اقل السادات، والان مستمر و برقرار است و نظر به صورت و وقف نامه که مجموع آنها به نظر بندگان عالی رسیده و نظر به استفاضه و شیاع و استمرار آنچه بر بندگان عالی ثابت و واضح شده در این باب قلمی و به مهر مهر آثار خود مزین و موشح فرمایند که عند الحاجة حجت بوده باشد . والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته .

[حکم میرزا:]

هو - نظر به استفاضه و تسامع و تظافر و ملاحظه ارقام و قرائن داخله و خارجه متولی شرعی بودن اجداد عالی جناب فضائل مآب سلالة السادات العظام میرزا سید احمد و انتقال به ایشان در باب موقوفات آستانه مقدسه و مسجد فی الجمله بر حقیر ظاهر است و اما به تفصیل یعنی این که آیا در همه است یا بعض ، بر حقیر محقق نشده است و بعض عدول هم در نزد حقیر اقامه شهادت کرد که من علم دارم به این که جمیع موقوفات شاه طهماسبیه الی ما فوق تولیت آن به عالی جناب مشار الیه می رسد و موقوفات ما بعد شاه طهماسب را علم ندارم و ما شهدنا الا بما

علمنا . و کتبه الاقل عبده ابسو القاسم بن حسن .

۲ - حکم دیگر مرحوم میرزا بالای عرضه داشت دیگری از میرزا سید احمد مزبور با همان متن ، جز آن که در پایان افزوده شده است: « و به هر حال حقیر عالی جناب مشار الیه را نفع و معتمد و امین و پرهیز کار می دانم » .

۳ - عرضه داشت میرزا محمد حسین فرزند میرزا سید احمد رضوی قمی در مورد تولیت آستانه قم و مزار اردهال با حکم حاج سید اسماعیل رضوی مجتهد قم (در گذشته ۱۲۶۳ ، شاگرد بزرگ میرزای قمی) (۱) بالای آن :

به شرف عرض مقدس بندگان عالی می‌رساند که از قرار فرامین سلاطین ماضیه طاب الله ثراهم وجعل الجنة مثواهم مثل سلطان عادل امیر تیمور گورکان و سلاطین بعده تولیت مشهدين منورين مشهد مقدس معصومه طاهره ستنی فاطمه بنت امام همام موسی الکاظم علیها وعلی آبائها السلام و مشهد منور علی بن محمد باقر علیه التحية والثنا [آ] باء عظام واجداد کرام این داعی (میرزا محمد حسین بن میرزا سید احمد الرضوی القمی) بوده والیوم من حیث الارث منتقل به این داعی دوام دولت قاهره می‌باشد . مستدعی از مراحم بی کران آن است که از مراتب مزبوره آنچه به سرکار شریعت مدار و واضح و لایح و هویدا می‌باشد در فوق عریضه به خط شریف تحریر و به مهر شریف منیر فرمایند که عند الحاجة حجت بوده باشد امره العالی مطاع مطاع .

[دستخط مجتهد مزبور:]

بسم الله تعالی - بلی به ملاحظه فرامین قدیمه و سائر . . . قدیمه و جدیده تولیت شرعیة روضه متبرکه عرش درجه فاطمیه علیها السلام و تولیت بقعه مبارکه

۱ - تاریخ قم فیض: ۱۶ پ نسخه اصل/تحفة الفاطمیین ۱: ۴۱۳/مختار البلاد: ۲۵۱.

۲ - شهادت (؟) .

علی بن محمد الباقر در مشهد بار کرسف اردهال من محال بلدة طيبة قم صانها الله
عن التلاطم والتصادم با اجداد کرام و آباء عظام جناب مستطاب میرزا محمد حسین
سائل بوده والحال تولیت شرعیة روضه فاطمیه علیها السلام به استمرار قدیم الی
الحال برقرار می باشد . مستدعی از امناء دولت قاهره سلطانیه چنان است به ایشان
مرحمت و مفوض فرمایند . والله المعین .

کتابه الجانی اسماعیل بن جعفر الرضوی .

۴ - چند سند در باب دعا وی تنها باز مانده میرزا محمد حسین

مزبور در امر تولیت شرعی بر اساس استشهاد از علماء و رجال وقت:

حجة الاسلاما قبله الاناما مسئول از خدمت بندگان جناب عالی چنان است

که این علویة رضویه (رقیه سلطان علویة رضویه صبیة مرحوم آقا میرزا سید حسین
نواده مرحمت پناه آقا میرزا سید احمد رضوی متولی شرعی حضرت و مسجد)
زوجة جناب حاجی آقا تقی ولد مرحمت پناه مرحوم آقا سید جعفر سرکشیک
سرکار فیض آثار ، صبیة مرحمت وغفران مآب آقا میرزا سید حسین ولد مرحمت
وغفران مآب جنت و رضوان جایگاه مرحوم آقا میرزا سید احمد رضوی متولی
شرعی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها سلام و مسجد امام علیه السلام است
که این علویة رضویه از جهت پدری نواده همین مرحوم آقا میرزا سید احمد و از
جهت مادری نواده مرحمت وغفران مآب جنت و رضوان جایگاه طوبی مکان مرحوم
حاجی سید اسماعیل مجتهد قمی رضوی اعلی الله مقامه هستم . اگر علویه از اولاد
اینها هستم دو کلمه در صدر عریضه مرقوم و به خاتم شریف مزین فرموده که عند
الحاجة حجت بوده باشد وعند الله وعند الرسول ضایع نخواهد بود .

تحریراً فی شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۸ .

[مهر:]

کنیز بضعة موسی رقیة رضوی

[گواهی مرحوم حاج شیخ محمد حسین پابین شهری :]

بسم الله خير الاسماء - بلى اسوة المحترمات رقيه سلطان بنت آقا ميرزا محمد حسين خلف مرحمت وغفران پناه رضوان جايگاه ميرزا سيد احمد الرضوى عليه الرحمه است از جانب پدرى ، و از جانب مادرى نواده مرحمت پناه رضوان جايگاه طوبى آرامگاه آقاى حاجى سيد اسماعيل مجتهد قمى اعلى الله مقامه است والحال زوجة عالى جناب سلاله السادات حاجى آقا تقى خلف مرحمت پناه آقا سيد جعفر سر كشيک بقعة مباركة فاطمه است وخفا وريبي در هيچ يك مراتب در اين بلدة طيبه نيست . والسلام على من اتبع الهدى .

[گواهی خانلر خان اعتصام الملك :]

عرض می شود این مسأله كالشمس فى رابعة النهار بر همه اهل قم بلکه اكثر اهالى اعظم اطراف که حشر با اشراف بلادهم جوار دارند از صغير و كبير واضح ومعلوم است که اولاً توليت شرعى مزبوره فى المتن بامرحوم مغفور ميرزا سيد احمد اعلى الله مقامه بود واز آن مرحوم دختری در حباله مرحوم مغفور حاجى سيد اسماعيل مجتهد اعلى الله مقامه بود وميرزا حسين مرحوم والد شما پسر مرحوم ميرزا سيد احمد وداماد مرحوم حاجى سيد اسماعيل اعلى الله مقامه به صبيه اى که از غير مرحوم ميرزا سيد احمد داشت که والده ماجدة شما بود به طورى که همیشه مرحوم ميرزا حسين به لقبى وكنيه اى معرفى نمى شد الا به اسم والد مرحوم خود يعنى معروف بود ومعرفى مى شد به ميرزا حسين ميرزا سيد احمد .

عجب اين است که شخص مدعى سيادتى به مجرد عمامه وشال کمر بندى سيادتش معقول است وخمس وسهم امام مى برد وکسى مذاقه در سيادت اونمى کند ودر نسبت همچو شخصى که به شياع واستفاضه معلوم است ووسايط زياده از دو نسل نيست باقرائين خارجى واسناد شرعى وعرفى که در مد نظر است اين قدر دقت واحتياط روا مى دارند .

تولیت جدیدی (تفویضی)

گفته شد که مقام تولیت جدیدی^۱ از ربع اخیر قرن دهم در آستانه قم پدید آمد و در کنار تولیت قدیمی اداره امور آن را در دست گرفت و پس از چندی سرپرست مطلق و بی منازع آستانه گردید .

این مقام - که وظایف متصدیان آن در فصل چهارم از باب یکم دستور الملوك (ص ۳۷) گفته شده است^۲ - تا پایان قرن یازدهم به تناوب به بعضی از امراء و بزرگان وقت واگذار می گردید و مقامی موروث نبود . حتی بسیاری اوقات متصدیان آن از سادات و علویان نبودند . تا آن که در دوره شاه سلطان حسین - که عهده داران مقامات مذهبی معمولاً مناصب خود را حفظ می نمودند و تغییر و تحویل و عزل و نصب اصولی نسبت به پیش کمتر روی می داد - تنی چند از یکی از خاندان های سادات حسینی اصفهان (نوادگان میر سید حسین کرکی خاتم المجتهدین در گذشته ۱۰۰۱ و میرزا حبیب الله صدر فرزند او) که همواره مورد توجه در بار صفوی و عهده دار مشاغلی مهم بودند^۳ و پیش تر نیای آنان میرزا مهدی اعتماد الدوله و فرزند وی میرزا

۱ - در فردهای صفوی (بخش سوم همین مجموعه اسناد) : تفویضی .

۲ - نیز سیاحت نامه شاردن ۳ : ۷۶ - ۷۷ و سازمان اداری حکومت صفوی : ۲۶۱

- ۲۶۳ -

۳ - ریاض العلماء (فهرست مجلس ۱۰ : ۲۱۵۷ - ۲۱۵۸ درهامش) . روضات

۲ : ۳۲۳ . امل الامل ۱ : ۱۵۴/۱۲۰/۶۹/۵۶/۳۲/۳۰ - ۱۸۳/۱۸۰/۱۵۵

معصوم چندی در دوره شاه صفی و عباس دوم متصدی مقام تولیت جدیدی قم بودند بیشتر سال ها این منصب را عهده داری می نمودند . تا اندك اندك به حکم استمرار مقام تولیت آستانه قم در آن خاندان به شکل موروث در آمد و پس از بر افتادن صفویان و به پادشاهی رسیدن سلسله های دیگر نیز همچنان ادامه یافت و تا روزگار ما نیز رسید .

چنین است فهرست نام چند تن از متولیان جدیدی آستانه که از این خاندان نبوده اند :

۱ - مولانا آقا جانی تبریزی که از افاضل زمان بود و خدمت و تولیت آستانه مقدسه منوره قم تعلق بدو داشت و در ذیحجه سال ۹۹۹ پس از تشرف به حج در مکه در گذشت و همان جا مدفون شد^۲.

۲ - در اواخر دهه هشتم قرن یازدهم که شاردن به قم آمده متولی آستانه - مضمناً حاکم قم نیز - پیر مردی عالی مقام بوده که پیشتر قورچی باشی گری - فرماندهی نیروهای نظامی - را به عهده داشته است^۳.

۳ - علی قلی خان خلجی قمی فرزند قرچقای خان دانشمند و حکیم بزرگ قم در دوره صفوی^۴ نیز مدتی - طبعاً در دوره عباس دوم یا شاه سلیمان - متولی آستانه مقدس بوده است^۵.

۱ - و گویا هم مدتی نیای اعلای خاندان : میرزا حبیب الله صدر در دوره عباس اول و اوائل عهد شاه صفی ، چنان که چند صفحه بعد خواهیم دید .

۲ - خلاصه التواریخ : ۹۹ چاپ و یسپادن .

۳ - سیاحت نامه شاردن ۳ : ۷۲ .

۴ - زاده پیرامون ۱۰۲۰ و زنده تا اواخر این قرن . سرگذشت و فهرست برخی آثار

او در مجله وحید ۹ : ۱۰۱۶ - ۱۰۱۷ و ۱۰ : ۲۰۲ - ۲۰۳ دیده می شود .

۵ - تذکره نصر آبادی : ۳۱ . در جنگ خاتون آبادی ، نسخه کتابخانه ملی تهران و فیلم

شماره ۳۸۴۹ دانشگاه (برگ ۸۷ ر - ۸۸ پ) رقم سه سالاری و بیگنری گری آذربایجان

۴ - مهدی قلی خان فرزند علی قلی خان مزبور ، شاعر وادیب و دانشمند ، متخلص به صفا^۱، بانی مدرسه خان قم در ۱۱۲۳ و نگارنده سماء الاسماء در لغت عربی به فارسی^۲. او نیز مدتی - وبه طبع در دوره شاه سلطان حسین یا شاه سلیمان - متولی آستانه بوده است^۳.

۵ - نظر علی بیک متولی آستانه قم^۴ او باید نظر علی بیک فرزند نجف قلی بیک ناظر بیوتات سرکار خاصه شریفه باشد که پدر او مدرسه ای در قم بنا کرده^۵ و خود وی در ۸ ذق - ۱۱۱۵ در پیرامون این شهر کشته شد و در تنابی که به جهت مرقد شاه سلیمان در آستانه حضرت معصومه ساخته بودند به خاکرفت^۶.

۶ - میرزا سید محمد حسین فرزند میرزا سید احمد رضوی قمی که « در اواخر عهد پادشاه ماضی محمد شاه غازی به معاضدت مرحوم میرزا نصر الله صدر الممالک که از عظمای امرای پادشاهی و سر حلقه سلسله ولویه نعمت الهی بود به تولیت آستان زحل دربان فاطمه معصومه علیها سلام الله سر افراز شد تا آن

است برای علی قلی خان سپهسالار در ۱۰۷۷ از سوی شاه (فهرست فیلم ها ۲ : ۲۶۱) . این نکته به ضمیمه نقل شاردن می تواند به یکی از دو وجه ، مطلب مذکور در این بند متن را تکمیل یا دگرگون کند که چون یادداشت مربوط به این نکته در اثناء چاپ این قسمت یافته شد توفیق تحقیق بیش تر دست نداد .

۱ - ذریعه ۹ : ۶۰۹ - ۶۱۰ . نصرآبادی : ۳۱ . فرهنگ سخنوران : ۳۳۷ .

۲ - ذریعه ۱۲ : ۲۲۸ . فرهنگ نامه های عربی به فارسی : ۲۳۷ .

۳ - جنگ شماره ۴۸۰۸ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (معرفی شده در

فهرست آنجا ۱۴ : ۳۸۴۵) : صفحه ۱۷۴ .

۴ - مجموعه ۲۵۹۱ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (شناسنامه شده در فهرست

آنجا ۹ : ۱۳۹۵ - ۱۴۲۲) : نامه شماره ۹۲ هامش ، کتابتی که میرزا محمد جعفر وزیر

سابق قلعه ایروان به خدام نظر علی بیکا متولی قم نوشته .

۵ - در مقاله ای خاص در این باره سخن خواهد رفت .

۶ - وقایع السنین : ۵۵۳ - ۵۵۴ .

پادشاه بهشت جایگاه در جوار حضرت اله مفرگزید و سلطنت را بدین شاهنشاه گردون خرگاه ناصر الدین شاه به عاریت سپرد. تجدید فرمان را رخت به دار الخلافه برد که در این حیص و بیص فتنه [فتنه] ضالۀ بابیه چون پرتو شعله در هر بام و بر زنی بتافت و در قلعه طبرس مازندران حاجی محمد علی که سرخیل آن کسان بود رأیت کین به اوج برین کشاند. فرمان تولیت را در دست کتاب دفتر خانه نا تمام گذاشته به جانب قلعه طبرس سوار شد^۱.

در همین جریان میرزا سید محمد حسین را به جرم دستیاری بابابیان از قم به تفصیلی که در تذکره شعراء و جنگ فیض آمده است به عتبات عالیات تبعید نمودند و وی تا پایان زندگی در کاظمیه مقیم بود و در همان جا درگذشت. پیداست که این اتهام بی اساس از سوی دشمنان سید بر او وارد آمده بود.

* * *

فهرست نام کسانی که از خاندان حسینی مزبور عهده دار آستانه قم بوده اند بر اساس اسناد و مآخذ و عرض های روی کتاب ها و قرآن های آستانه :

۱ - میرزا حبیب الله صدر فرزند میر سید حسین کرکی . خاندان حسینی مزبور معتقدند که او نخستین کس از آن خاندان بود که به تولیت آستانه قم گمارده شد و این گفته چندان بعید نیست زیرا تذکره « همیشه بهار » ذیل سرگذشت فرزند او « نواب میرزا مهدی جبل عاملی اعتماد الدوله رحمة الله علیه » می نویسد : « در قم نشو و نما یافته »^۲ و چنین می نماید که به طبع می باید در آن تاریخ پدر او در این شهر عهده دار چنین مقامی بوده باشد .

۱ - تذکره فیض ، ش ۱۴۵ کتابخانه آیت الله مرعشی قم و جنگ همو ، ش ۱۴۶

همان جا . هر دو در عنوان « وفا - میرزا آقا » .

۲ - راهنمای قم : ۱۰۵ - ۱۰۶ .

۳ - تذکره همیشه بهار، نسخه شماره ۹۸ دانشکده ادبیات دانشگاه تهران : ۱۸۳ .

میرزا حبیب الله در سال ۱۰۴۲ بس از عزل میرزا رفیع شهرستانی به صدارت رسید^۱ و اگر آن احتمال درست باشد باید گفت او تا این سال متولی آستانه قم بوده و پس از رفتن او به اصفهان فرزندش جانشین وی شده است. میرزا حبیب الله در سال ۱۰۶۳ در گذشت^۲.

۲ - میرزا محمد مهدی فرزند میرزا حبیب الله صدر که در هنگام نقل جسد شاه صفی به قم - سال ۱۰۵۲ - متولی آستانه بوده^۳ و در ۱۰۶۳ به صدارت و سپس وزارت عباس دوم رسید و در ۱۰۸۲ در گذشت^۴.

۳ - میرزا محمد معصوم فرزند میرزا محمد مهدی مزبور که در سال ۱۰۷۷ هنگام نقل جسد شاه عباس دوم به قم متولی آستانه بوده است^۵. از سند شماره ۱۷ مجموعه حاضر برمی آید که او در سال ۱۰۶۴ نیز این مقام را داشته و به نظر می رسد که پس از صدارت یافتن پدر خود به جای او عهده دار این مقام گردیده است. او در سال ۱۰۹۱ پس از در گذشت عم خویش میرزا علی رضا^۶ شیخ الاسلام اصفهان شد^۷ و در ۱۰۹۵ در گذشت^۸.

۴ - میرزا محمد امین فرزند دیگر میرزا محمد مهدی که در رمضان ۱۱۰۲

۱ - ذیل عالم آرا : ۹۰ - ۹۲ .

۲ - مثالهای صدور صفوی : ۱۸ - ۱۹ .

۳ - ذیل عالم آرا : ۲۵۷ .

۴ - سرگذشت او در : مثالهای صدور صفوی : ۱۹ / امل الامل ۱ : ۱۸۳ / تذکره نصرآبادی : ۱۶ / ذریعه ۹ : ۱۱۳۴ / روضات ۲ : ۳۲۳ / ریاض العلماء : مجلد دوم شیعه ، حرف / شاردن ۵ : ۴۸ و جز آن .

۵ - سیاحت نامه شاردن ۹ : ۱۲۸ .

۶ - امل الامل ۱ : ۱۲۰ / شاردن ۹ : ۱۰۳ .

۷ - ریاض العلماء (فهرست مجلس ۱۰ : ۲۱۵۸ سطر ۲۳ - ۲۴) و امل الامل .

۸ - امل الامل ۱ : ۱۸۰ . در باره او نیز بنگرید به خلاصه البلدان : ۶۰ ر نسخه

محیط طباطبایی و شاردن ۹ : ۱۲۶ .

گویا تا اواخر سال ۱۱۱۱ متولی آستانه قم بوده^۱ و در ۱۴ محرم ۱۱۱۶ به منصب قضاء اصفهان سرافراز شده و در ۱۱۱۷ در گذشته است.^۲ از او دو فرزند می‌شناسیم یکی میرزا سید محمد که پس از وی قاضی اصفهان شد^۳ و دیگری میرزا سید حسن که بعدها مدتی عهده دار تولیت آستانه قم بود.

۵ - میرزا ابو طالب فرزند میرزا محمد معصوم و نواده میرزا محمد مهدی که در ذیحجه ۱۱۱۱ تا ذی قعدة ۱۱۲۵ متولی آستانه بوده است.^۴

۶ - میرزا محمد مهدی فرزند دیگر میرزا محمد معصوم در ۱۱۳۰.^۵

۷ - میرزا سید حسن فرزند میرزا محمد امین و نواده میرزا محمد مهدی اعتماد الدوله که با فرمانی از شاه سلطان حسین مورخ ذح - ۱۱۳۴ به تولیت آستانه منصوب شد.^۶

میرزا محمد رحیم فرزند میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد معصوم که در رجب ۱۱۴۰ متولی بوده و عرض او را با این تاریخ دیده ام^۷ و با فرمانی از شاه طهماسب دوم مورخ ج ۲ - ۱۱۴۲ در این مقام تنفیذ شده^۸ و تا پس از رجب ۱۱۵۷ در این مقام بود.^۹

۱ - عرض‌های روی نسخ قرآن و کتاب‌های آستانه .

۲ - وقایع السنین : ۵۵۵ .

۳ - همان مأخذ : ۵۵۵ و ۵۶۰ .

۴ - عرض‌ها .

۵ - عرض‌ها .

۶ - سند شماره ۶۸ این مجموعه .

۷ - بر برگ آغاز نسخه‌ای از جزء سادس وافی ، تحریر محمد سعید بن محمد علی قمی در شب پنجشنبه دهه دوم شعبان ۱۰۹۲ که اکنون متعلق به آقای عبد اللهی از عتیقه فروشان و کتاب فروشان قم است . دیگر عرض‌های میرزا محمد مورخ ۱۱۴۵ است .

۸ - سند شماره ۶۹ مجموعه حاضر .

۹ - سند شماره ۳۵ مجموعه حاضر .

- ۹ - میرزا محمد خلیل فرزند دیگر میرزا محمد مهدی فرزند محمد معصوم که در ع ۱ - ۱۱۶۳^۱ و محرم ۱۱۷۲^۲ متولی آستانه بوده است .
- ۱۰ - میرزا محمد معصوم گویا فرزند میرزا محمد خلیل^۳ فرزند میرزا محمد مهدی ، متولی آستانه در ع ۱ - ۱۱۸۲^۴ .
- ۱۱ - میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد خلیل فرزند میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد معصوم فرزند میرزا محمد مهدی اعتماد الدوله ، متولی آستانه در رمضان ۱۱۹۰^۵ تا ذح - ۱۲۱۷^۶ و پس از آن .
- ۱۲ - میرزا سید محمد فرزند دیگر میرزا محمد خلیل ، متولی آستانه در ۱۲۲۳^۷ تا ع ۲ - ۱۲۲۷^۸ .
- ۱۳ - میرزا اسد الله فرزند دیگر میرزا محمد خلیل ، متولی آستانه در ع ۱ - ۱۲۲۷^۹ تا اواخر دوره فتحعلی شاه قاجار .
- ۱۴ - میرزا محمد رضا فرزند میرزا اسد الله ، متولی آستانه در ۱۲۵۱ تا ۱۲۷۳^{۱۰} .
- ۱۵ - میرزا سید حسین فرزند میرزا محمد رضا ، متولی آستانه پس از در گذشت پدر خود^{۱۱} تا اواخر زندگی خویش . در گذشته ۲۷ ذح - ۱۳۱۷ .

۱ - سند شماره ۲۲ این مجموعه .

۲ - عرض ها .

۳ - می تواند هم فرزند دیگر میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد معصوم باشد .

۴ - کناره بالای سند شماره ۱۹ این مجموعه و جز آن .

۵ - سند شماره ۱۲۰ مجموعه حاضر .

۶ - سند شماره ۱۳۳ مجموعه حاضر .

۷ - سند شماره ۱۳۵ همین مجموعه .

۸ - سند شماره ۱۴۰ همین مجموعه .

۹ - سند شماره ۱۰۵ همین مجموعه .

۱۰ - اسناد این مجموعه .

۱۱ - جنگ شماره ۱۶۲ کتابخانه آیت الله مرعشی قم : برگ ۱۱۲ پ .

۱۶ - میرزا سید محمد باقر فرزند میرزا حسین که در زندگی پدر به تولیت آستانه منصوب شد و تا پایان زندگی - سال ۱۳۶۰ - در این مقام بود .
 او محمد باقر بن حسین بن محمدرضا بن اسد الله بن محمد خلیل بن محمد مهدی بن محمد معصوم بن میرزا محمد مهدی اعتماد الدوله بن میرزا حبیب الله صدر بن میرزا سید حسین کرکی بوده و نسب نامه مذکور در تحفة الفاطمیین (۱ : ۴۲۷) نا درست و سراسر خطاست چه به غلط کوشیده اند همه متولیان را در سلسله وعمود نسب قرار دهند .

* * *

وصف اجمالی سه سند از مجموعه اسناد این خاندان مربوط به دوره صفوی^۲:

۶۸

[۱] مثال دیوان الصداره مورخ رمضان ۱۱۲۹ به نام میرزا سید حسن ولد مرحوم میرزا محمد امین قاضی سابق اصفهان و نواده میرزا مهدی .

۶۹

[۲] فرمان شاه سلطان حسین مورخ ذح - ۱۱۳۴ درواگذاردن تولیت آستانه به میرزا سید حسن نواده میرزا مهدی وزیر سابق دیوان اعلی .

۷۰

[۳] فرمان طهماسب دوم مورخ ج ۲ - ۱۱۴۲ در واگذاردن تولیت آستانه به میرزا محمد رحیم ولد مرحوم میرزا مهدی .

۱ - تحفة الفاطمیین ۱ : ۴۳۰ نسخه اصل .

۲ - نقل از یادداشت علی اصغر فقیهی .

سلسله متولیان تفویضی آستانه قم

۱- میرزا حبیب الله صدر عاملی

۲- میرزا محمد مهدی بن حبیب الله حسینی

اعتماد الدوله

۴- میرزا محمد امین

۳- میرزا محمد معصوم

۷- میرزا سید حسن

۵- میرزا ابوطالب ۶- میرزا محمد مهدی

۹- میرزا محمد خلیل

۸- میرزا محمد رحیم

۱۰- میرزا محمد معصوم (ظ) ۱۱- میرزا محمد مهدی ۱۲- میرزا سید محمد ۱۳- میرزا سید اسد الله

۱۴- میرزا محمد رضا

۱۵- میرزا سید حسین

۱۶- میرزا سید محمد باقر

استیفاء

خدمت استیفاء (حساب‌داری) آستانه قم از دوره صفوی تا پایان دوره قاجار در دست خاندان «مستوفی» این شهر بوده و این افراد از آن دودمان به این امر اشتغال نموده‌اند :

۱- میرزا محمد جعفر قمی که از سال ۱۰۸۹ به موجب فرمانی از شاه سلیمان به جای پدر عهده‌دار استیفاء آستانه بوده و پیش از سال ۱۱۱۴ در گذشته است .
۲- میرزا محمد ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر که پیش از سال ۱۱۱۴ به جای پدر خدمت استیفاء آستانه را به دست گرفته و از ۲۶ شوال ۱۱۱۸ کلیدداری حرم را نیز عهده‌دار شده و درج ۱- ۱۱۳۶ استیفاء متفرقه دارالایمان قم نیز بدو واگذار گردیده، و تا سال ۱۱۴۸ زنده بوده است . سه فرمان از پادشاهان صفوی و دو مثال از دیوان صدارت درباره او به دست داریم .

۳- میرزا محمد اسحاق مستوفی^۱ فرزند میرزا محمد ابراهیم مزبور^۲ که در نیمه دوم قرن دوازدهم و اوائل دوره قاجار می زیسته و به شهادت متن فرمان مورخ ع ۱- ۱۲۲۹ فتحعلی شاه خدمت استیفاء آستانه «موافق فرامین سلاطین سلف» بدو مرجوع بوده است .

۴- میرزا محمد ابراهیم فرزند میرزا محمد اسحاق مزبور که در ع- ۱۲۲۹ مستوفی آستانه بوده و در ج ۲- ۱۳۲۵ به کلیدداری نیز منصوب گردیده و پیش از

۱- سندی مورخ ۳ صفر ۱۲۳۰ . همان میرزا اسحاق یاد شده در دیگر اسناد و احکام.

۲- سفرنامه قم افضل الملك : ۲۵۸ و ۲۶۴ .

صفر ۱۲۴۶ در گذشته است . سرگذشت و نام فرزندان او در سفرنامه قم افضل الملك^۱ دیده می شود^۲.

۵ - میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم مزبور که از روزگار زندگی پدر تا پایان عمر مستوفی آستانه بوده است . او خطی خوش داشته و کتابه ضریح پیشین که در تجدید اخیر عیناً کتیبه شده به خط او بوده است^۳.

۶ - میرزا محمد حسین فرزند دیگر میرزا محمد ابراهیم که پس از درگذشت پدر با مشارکت برادر ، و پس از مرگ وی به استقلال مستوفی آستانه بوده و در ۱۳۰۹ در گذشته است . سرگذشت او و فرزندان او به تفصیل در سفرنامه قم افضل الملك^۴ آمده است^۵.

۷ - میرزا زین العابدین فرزند میرزا محمد حسین که به شهادت استشهاد برادرش میرزا محمود از جانب پدر به مستوفی گری آستانه منصوب گردیده و فرمانی از ناصرالدین شاه در این باره صادر شده است جز آن که چون او در تهران خدمت دیوانی مهم تری داشت به این کار پرداخت^۶.

۱ - صفحات ۱۳۸ - ۱۳۹ .

۲ - نسخه ای از مصحف شریف در کتابخانه آستانه هست (ش ۲۸۲ انبار) که آنرا ام سلمه خاتم دختر همین میرزا محمد ابراهیم مستوفی در محرم ۱۲۷۳ بر آستانه وقف نموده است .

۳ - در اسناد خاندان چند فرمان از فتحعلی شاه و محمد شاه و ناصرالدین شاه به نام او دیده شد .

۴ - صفحات ۱۳۷ - ۱۴۵ .

۵ - او داماد قائم مقام فراهانی بوده و چندین فرمان در اسناد خاندان به نام او دیده شد .

۶ - سرگذشت او در کتاب افضل الملك (ص ۱۴۰ - ۱۴۱) دیده شود . او نواده

قائم مقام بود .

۸ - میرزا اسد الله فرزند دیگر میرزا محمدحسین^۱ که پس از درگذشت پدر فرمان دیوانی ناصری برای او صادر شد و به مستوفی گری آستانه منصوب گردید^۲.

۹ - میرزا محمد تقی فرزند میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم که در هنگام زندگی میرزا محمدحسین مدعی منصب استیفای آستانه بود و احکام وارقامی نیز در این باره گرفت^۳ لیکن برعم خود پیروز نشد. تا پس از درگذشت وی فرزندان او که در تهران شاغل مناصب دیوانی بودند این خدمت را به خواست خود بدو وا گذاشتند^۴، وی تا پایان زندگی به این کار اشتغال داشت.

*

جز اینان چنان که از مثال مورخ صفر ۱۱۳۴ برمی آید شخصی به نام میرزا محمد رضی با مثال مورخ ج ۱ - ۱۱۳۳ به این خدمت منصوب گردیده که در صفر ۱۱۳۴ برکنار شده است لیکن از مثال مورخ ج ۱ - ۱۱۳۶ برمی آید که تا آن هنگام عهده دار این کار بوده است^۵.

*

۱ - میرزا محمد جز این دو، دو فرزند دیگر نیز داشته است یکی میرزا محمود و دیگری میرزا احمد، و این دوم نواده قائم مقام است. نسخه ای از سفرنامه ناصر خسرو به خط او مورخ ۱۰ شعبان ۱۳۰۳ در دانشکده ادبیات تهران هست (فهرست آنجا ۱ : ۳۱۴).

۲ - سفرنامه افضل الملك : ۲۵۹.

۳ - از جمله حکم اعضاء الدوله حاکم قم مورخ ۱۳۰۳ و حکم حاجی ملا محمد صادق مجتهد قمی و حکم متولی وقت و چندین استشهاد که همه در دست بازماندگان اوست.

۴ - سفرنامه قم افضل الملك : ۲۵۹.

۵ - در تحفة الفاطمین ۲ : ۳۲۸ نسخه اصل سرگذشت میرزا علی خان افتخارد فتر فرزند میرزا محمد رضی مستوفی آستانه مقدس قم هست. متأسفانه در حین تحریر این سطور آن کتاب در دسترس نبود که در این مورد تحقیق شود.

در خاندان مستوفی قم چند صد طغرا سند دیده شد . پیرامون پنجاه سند مربوط به خاندان در تهران نزد آقای بهمن پور ادیبی کارمند ثبت تهران نواده میرزا محمد تقی مستوفی است که برخی از آنها باسپاسگزاری از ایشان در اینجا نقل یا به اجمال وصف می شود . اسناد وفردها و اوراق قدیم بسیاری نیز در رقم در اختیار مرحوم حاج میرزا محمد حسین مستوفی در گذشته ۱۳۹۳ ق - فرزند میرزا محمود و نواده حاجی میرزا محمد حسین مستوفی بزرگ - بود که نگارنده همه آنها را دیده و یک نمونه آن باسپاسگزاری از آقای احمد مستوفی فرزند آن مرحوم در اینجا نقل می شود . به هر حال ده سندی که در اینجا یاد یا نقل می شود نمونه ای است از انبوه اسناد خاندان :

۷۱

[۱] فرمان مورخ رمضان ۱۰۸۹ از شاه سلیمان در واگذاردن استیفای موقوفات آستانه و مواجب آن به میرزا محمد جعفر قمی با اشاره به تصدی پدر او نسبت به این منصب . متن این سند در سفرنامه قم افضل الملك (۱) نیز آمده است :

حکم جهان مطاع شد آن که بنا بر شفقت شاهانه در باره رفعت و معالی پناه قواما میرزا محمد جعفر قمی از ابتداء ده ماهه ایت تیل ۱۰۸۹ استیفاء موقوفات سرکار آستانه مقدسه متبرکه منوره (ستی فاطمه علیها و علی آبائها الف سلام و تحية) را با مواجب و آنچه به هر جهت از دیوان الصدارة خاصه در . . . مقرر شده بود و متوفی گشته در وجه مشار الیه مقرر فرمودیم که کما ینبغی به امر مزبور و لوازم آن قیام و اقدام نموده ، دقیقه ای فوت و فرو گذاشت نماید و سال به سال نسخه متفحه مشخصه برمداخل و مخارج آن سرکار درست داشته به دیوان الصدارة فرستد

کثیر موافق معمول مستوفی موقوفات ممالک محروسه در دفتر عمل نماید . و باخلاق
نوعی سلوک نماید که همگی از حسن سلوک او راضی و شاکر بوده ، دعاء خیر جهت
ذات مقدس نواب کامیاب همایون ما حاصل شود .

متولی و کتاب و خدمه و عمله و موظفین و رعایا و زراعین و مستأجرین سرکار
آستانه مقدسه مزبور مشار الیه را مستوفی سرکار مذکور دانسته ، دیگری رادرین
امر با او شریک و سهیم ندانند و از سخن و صلاح حسابی او که هر آینه مقرون به
صرفه و غبطه آن سرکار بوده باشد بیرون نرفته ، اطاعت و انقیاد او را از لوازم
شمرند و بدون برات به مهر و خط مشار الیه یک دینار و یک من بار داد و ستد ننمایند
و هر ساله رقم مجدد طلب ندارند و در عهده شناسند .

تحریراً فی رمضان المبارک [۱۰۸۹] .

۷۲

[۲] فرمان مورخ ع ۲ - ۱۱۱۴ از شاه سلطان حسین در مقرر
داشتن مبلغ ده تومان تبریزی از بابت وجوه تصدی مدفن شاه سلیمان
در وجه وظیفه میرزا محمد ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر
مزبور . متن این سند نیز در سفرنامه قم افضل الملك (۱) دیده می شود:

حکم جهان مطاع شد آن که از ابتداء یونت ئیل مبلغ ده تومان تبریزی
از بابت وجوه تصدی سرکار مزار نواب خاقان طوبی آشیان قدس مکانی (شاه
بابام انار الله برهانه) که به جهت ارباب استحقاق مقرر بوده در وجه وظیفه نجابت
ورفعت و معالی پناه . . . صداقت دستگاه میرزا محمد ابراهیم مستوفی و لد
مرحوم . . . جعفر قمی عنایت و مرحمت فرمودیم . تحویل دار نقدی سرکار

۱ - ص ۲۶۵ .

۲ - شاید : تصدی .

موهبت آثار مزبور سال به سال تنخواه مبلغ مزبور را مهم سازی و مشرف . . . روز . . . چة
عمل و مستوفی ارباب التحاویل سر کار خاصة شریفه به خرج اعتبار . . . هر ساله
رقم مجدد طلب ندارند و در عهده شناسند .

تحریر آ فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۱۱۴ .

۷۳

[۳] فرمان مورخ ع ۱ - ۱۱۲۰ از همان پادشاه در واگذاردن

خدمت کلید داری آستانه مقدس از تاریخ ۲۶ شوال ۱۱۱۸ به میرزا

محمد ابراهیم مستوفی ، با اشاره به رقمی که پیش تر در این باب

صادر شده و مفقود گشته بود :

حکم جهان مطاع شد آن که بنا بر شفقت بی غایت شاهانه در باره . .
النجباء العظام . . والنجابه میرزا محمد ابراهیم خادم باشی سر کار . .
از تاریخ بیست و ششم شهر شوال سنه ۱۱۱۸ خدمت کلید داری سر کار فیض آثار
کثیر الانوار . . آستانه منوره سنی (حضرت معصومه علیها و علی آبائها الف سلام
وتحیه) را با مبلغ پانزده تومان تبریزی مواجب و مصالح يك قاب جیره به دستور
کلید دار سابق به علاوه خدمت استیفاء آستانه به عالی جناب نجابت پناه مشارالیه
عنایت و مرحمت فرمودیم که چنانچه باید و شاید به خدمت مزبور و لوازم آن قیام
واقداً نماید .

متولی و ناظر و سایر عمله و فعله سر کار فیض آثار کثیر الانوار مزبور نجابت
پناه مشار الیه را کلید دار بالاستقلال آن سر کار دانسته ، لوازم امر مذکور را
مخصوص او شناسند و دیگری را با او شریک و سهم ندانند و سال به سال وجه
مواجب و جیره او را روز به روز و اصل ساخته، موقوف ندارند و اعزاز و احترام او
به جای آورند . مستوفیان عظام رقم این عطیه را در دفاتر خلود ثبت نموده ، از

شایبث ذبیر اقدمبل مصون شناسند ورقم مطاع مزبور را بارقمی که سابقاً درین باب حسب الامر الاعلی صادر شده ومفقود گشته متحد دانند .

تحریراً فی ربیع الاول سنه ۱۱۲۰

[پشت سند:]

از قرار . . وزارت وشوکت واقبال پناه عظمت وحشمت وجلالت دستگاه رکن اعظم دولت خلافت بنیان عالی جاهی اعتضاد السلطنة البهية السلطانية آصف جاهی اعتماد الدولة العلية العالیة الخاقانیة .

[مهر:] لا اله الا الله الملك الحق المبين

عبدہ شاهقلى ۱۱۱۶

۷۴

[۴] مثال مورخ صفر ۱۱۳۴ از میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر خاصه شاه سلطان حسین (مثال های صدور صفوی : ۲۱-۲۲) در واگذاردن مجدد مقام استیفاء آستانه به میرزا محمد ابراهیم مزبور با اشاره به مثال مورخ ج ۱ - ۱۱۳۳ که به نام میرزا رضی صادر شده بود . از آن بر می آید که این میرزا رضی در تاریخ مزبور به دیوان صدارت رفته وبا اخذ مثال مزبور عهده دار استیفاء موقوفات آستانه شده بوده است :

هو الله ولا اله سواه

من خادم الشريعة الشريفة النبوية صلى الله عليه وآله

محمد باقر بن مرحوم مغفور سيد حسن الحسيني الخليفة

چون درین وقت نجابت و رفعت پناه عزت و محمادت و کمالات دستگاه ظهیراً

۱ - شاید : تعلیقه .

للرفعة والمعالی میرزا محمد ابراهیم به عرض رسانید که خدمت است [۱] با آبا و اجداد مشار الیه بوده و قبل از این به مشار الیه مفوض شده بود و آقارضی بدون جهت امر مزبور را به اسم خود نموده و استدعا نمود که خدمت مزبور به مومی الیه به دستور والد مفوض، و نصف مواجب آن که از بابت توفیرات آن سرکار است به جهت سرکار ضبط و نصف مواجب مزبور را که آقا رضی به وظیفه خود گذرانیده در عوض توفیر مزبور در وجه مشار الیه مقرر شود .

و از تصدیق کتاب دفتر موقوفات ممالک محروسه مستفاد شد که چون میرزا رضی مستوفی سابق موقوفات آستانه منوره مزبوره عرض نمود که خدمت مزبور با مشار الیه بوده و میرزا ابراهیم نامی به اسم خود نموده و استدعا نمود که خدمت مزبور به تغییر مشار الیه به او مفوض شود از قرار مثال به تاریخ شهر جمادی الاولی ۱۱۳۳ به تغییر مشار الیه به میرزا رضی مزبور مفوض و آنچه به هر جهت در وجه مستوفیان مقرر بوده در وجه او مقرر شده .

بنابر این حسب الاستدعا خدمت مزبور به تغییر میرزا رضی مزبور از ابتداء سه ماه و نیم اودی ثیل به نجابت و رفعت و معالی پناه عارض مشار الیه مفوض و مرجوع و آن چه به هر جهت در سرکار [۱] به ازاء امر مزبور مقرر است به دستور در وجه مشار الیه مقرر شد که کما ینبغی و یلیق از روی راستی و راست قلمی به امر مزبور و لوازم آن قیام و اقدام نموده ، دقیقه ای از دقائق متعلقه به شغل مزبور رافوت و فرو گذاشت ننماید و سال به سال نسخه منقحه مشخصه برداد و دست سرکار مزبور درست داشته به نظر رساند و نوعی سلوک مسلوک دارد که همگی از حسن سلوک او راضی و شاکر و عند [الخالق] و الخلاق مرضی و مستحسن بوده ، دعای خیر به

۱- به حسب معمول نام حضرت سنی فاطمه در بالای طغرای مثال نوشته شده که در عکس ما نیامده است .

جهت ذات اقدس ووجود مقدس بندگان نواب کامیاب سپهر کاب اشرف ارفع
[اعلی] حاصل شود .

مباشرتین سرکار مزبور و عمله و فعله و رعایا و زارعین و مستأجرین آن سرکار
حسب المسطور مقرر و نجابت و رفعت و معالی پناه مشار الیه را مستوفی بالاستقلال
والانفراد آن سرکار دانسته ، لوازم امر مزبور را مختص او شناسند و اعزاز و احترام
مشار الیه را از لوازم شمرند و بدون برات به خط و مهر او یک دینار و یک من بار
به احدی داد و ستد ننمایند و درین باب اهتمام تمام لازم دانسته ، هر ساله مثال و خطاب
مجدد طلب نمایند و در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر صفر المظفر من شهر سنة ۱۱۳۴ .

۷۵

[۵] سند دو رویه مورخ ج ۱-۱۱۳۶ که در یک روی آن مثال
میرزا سید مرتضی خلیفه سلطانی (مثال های صدور صفوی : ۲۲) در
تفویض استیفاء آستانه مقدس - که محمد رضی به نام خود گذرانیده
بود به ضمیمه استیفاء متفرقه دار المؤمنین قم - به میرزا محمد
ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر است و در روی دیگر فرمان
طهماسب دوم در تنفیذ آن . متن این سند در سفرنامه قم افضل الملك (۱)
نیز دیده می شود :

هو الله و لا اله سواه

من خادم الشریعة الشریفة النبویة صلی الله علیه و آله

سید مرتضی بن سید علی الحسینی الخلیفه

چون درین وقت نجابت و رفعت و معالی پناه ظهیراً میرزا محمد ابراهیم قمی

۱ - صفحات ۲۶۱ تا ۲۶۳ .

مستوفی سابق سرکار فیض آثار [ستی فاطمه علیها التحیة والثنا] به عرض رسانید که استیفاء سرکار موهبت آثار مدت متمادی بامر حوم میرزا محمد جعفر والد وسایر آباء واقرباء او مفوض وبعده به مشار الیه مرجوع بوده و از روی راستی ودرستی خدمت مزبور را به تقدیم می‌رسانیده و محمد رضی نام شخصی که از شغل نویسنده گی اطلاع کاملی ندارد و کمال تغلب دارد خدمت موروثی او را بدون جهتی قطع و به اسم خود گذرانیده ، درین وقت نجابت و رفعت و کمالات پناه میرزا محمد ابراهیم مومی الیه به دیوان الصدارة [العلیة العالیة] آمده استدعا نمود که خدمت استیفاء سرکار مزبور به علاوه استیفاء متفرقة دار المؤمنین قم به او داده شود . بناءً علی ذلك حسب الاستدعا از ابتداء سنه مبارکه آتیة لوی ثیل خدمت استیفاء سرکار کثیر الانوار به تغییر محمد رضی نام مزبور کما کان به علاوه استیفاء متفرقة دار المؤمنین قم به مشار الیه مقرر و مرجوع شد که کما ینبغی از روی دقت و راست قلمی و درستی به امر مزبور قیام نموده ، در تشخیص و تنقیح محاسبات مؤدیان و ملاحظه صرفه و غبطه مالیات موقوفات و تحریر نسخه جات لوازم اهتمام به عمل آورده ، حسن سعی خود به منصفه ظهور رساند و سال به سال رسم الاستیفاء و مواجب مستمری خود را موافق معمول باز یافت نموده ، کما هو حق به مراسم امر مسطور اقدام نماید و نحوی سلوک مسلوك دارد که عند [الخالق] و الخلاق مرضی و مستحسن باشد و دعای خیر جهت ذات اقدس و وجود مقدس نواب کامیاب سپهر رکاب اشرف ارفع [همایون اعلی خلد الله تعالی ملکه و عظم سلطانه ابد] . . .

متولی و مباشرین موقوفات مذکوره نجابت و رفعت و معالی پناه مذکور را مستوفی بالاستقلال و الانفراد سرکارین مزبورین دانسته ، بدون برات و مهر او یک دینار و یک من بار دادوستد نمایند و از سخن و صواب دید مومی الیه که مقرون به صرفه مالیات موقوفات بوده باشد بیرون نروند و لوازم امور مذکوره را مختص

مشار الیه شناسند و هر ساله مثال و خطاب مجدد طلب ندارند .

تحریراً فی شهر جمادی الاولی سنه ۱۱۳۶

*

فرمان همایون شد آن که به موجبی که در ضمن حسب المثال لازم الامتثال دیوان الصدارة العلیة العالیة مقرر گشته عمل و استیفاء سرکار موهبت آثار را به علاوه استیفاء متفرقة دار المؤمنین مزبور در وجه نجابت و معالی پناه ظهیراً میرزا محمد ابراهیم مذکور مقرر دانند و لوازم امر مزبور را مختص او شناخته ، از مضمون آن تخلف و انحراف نوزند و در عهده شناسند .

تحریراً فی جمادی الاولی سنه ۱۱۳۶ .

۷۶

[۶] فرمان مورخ ۱۶-۱۲۲۹ از فتحعلی شاه قاجار دروا گذاشتن خدمت استیفاء آستانه مقدس به میرزا ابراهیم و میرزا علی رضا فرزند او . در متن فرمان گفته می شود که پیش از این پدر میرزا ابراهیم : میرزا اسحاق « موافق فرامین سلاطین سلف » عهده دار استیفاء آستانه بوده است .

۷۷

[۷] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۳۵ از همان پادشاه در تفویض منصب کلید داری حرم مطهر از آغاز لوی ئیل به میرزا محمد ابراهیم مستوفی آستانه به ضمیمه شغل استیفاء ، با تعیین پنج تومان نقد بابت موجب کلید داری برای او ، خطاب به میرزا اسدالله متولی آستانه . در این سند گفته می شود که خدمت کلید داری سرکار معصومه به

فتحعلی خان ملك الشعرا (۱) محول و مرجوع بوده و چون او
جزء ملازمان ركاب همایونی می بود به مستوفی یاد شده و اگذار گردید.

۷۸

[۸] فرمان مورخ ۱۲۴۴ از همان پادشاه بالای عریضه میرزا
محمد ابراهیم مستوفی در باره موقوفه میرزا ابوالقاسم حاکم قم (۲)
خطاب به کیکاوس میرزا صاحب اختیار قم . در آن از سه تن علمای
بزرگ آن دوره قم نام می آید :

عرضه داشت کمترین بندگان ابراهیم قمی غبار آستان معدلت پاسبان
را كحل الجواهر دیده امیدواری ساخته به موقوف عرض ایستادگان حضور سعادت
دستور اشرف اقدس ارفع روحی و روح العالمین فداه می رساند که قربان
خاك پای جواهر آسای مبارك كردم عالی جاه مقرب الخاقان میرزا ابو القاسم در
حوالی آستانه مقدسه حضرت معصومه چند باب دكان ساخته و وقف روشنایی
سر كار فیض آثار نموده ، سالهای سال است که این غلام متولی دكا کین مزبور
می باشم و منافع آنها را صرف روشنایی می نمایم .

در این سال زوجه مرحوم محمد بیک آمده .. می نماید که دو باب ازد کاکین
مزبور مال من است و فرمانی از مصدر عز و جاه صادر نموده است که دو باب دكان را بگیرد.
نظر به این که دكانهای مزبور وقف آستانه مقدسه است و شرعاً برین غلام لازم است

۱ - « او يك چند به امر پادشاهی حاکم کاشان که موطن اوست و چندی هم کلیدداری
حضرت معصومه با او بود » (سفینه المحمود ۱: ۷۸) در فهرست سه سالار ۲: ۶۲۶ می نویسد
که او چند سالی نیز حکومت قم را عهده داری نموده است لیکن پذیرفتن این مطلب نیازمند
تحقیقی بیش تر است.

۲ - سفر نامه قم افضل الملك : ۱۶۲ - ۱۶۳ . این مستوفی پیشکار او بوده است
(ایضاً : ۱۳۸) .

که اهمتامي در نگاهداري آنها کرده ، منافع آنها را صرف روشنايي نمايم استدعا دارم که مرحمت و عنايت فرموده فرمان قضا جريان از مصدر جاه و جلال صادر شود که نواب مستطاب شاهزاده و الاتبار صاحب اختيار قم احدى را تعيين فرمايند که عالي جهان مقدس القابان ميرزا ابوطالب و ميرزا علي رضا و حاجي سيد اسماعيل را جمع و به حقيقت اين معني رسيده ، حسب الشريعة غرا حکم نمايند که چنان چه زوجه محمد بيک را حرف حسابي نباشد بعد از اين مزاحم نشده باشد و الا کمترین به تکليف شرعي خود رسيده باشم . باقي امر کم الاشراف الاعلى مطاع .

بسم الله تعالى

الملك لله تعالى - فرمان همايون شد که قره باصره خلافت کبری و غره ناصيه سلطنت عظمي فرزند مسعود کیکاوس ميرزا صاحب اختيار دار الايمان قم به وفور عنايات شاهانه مفتخر و مباهي بوده بداند که چون عارض به شرح متن عرض و در مقام استدعا بر آمده است لهذا د کاکين مذکور وقف سرکار فيض آثار حضرت معصومه عليها و علي آباؤها التحية مي باشد سالهاي سال است که منافع آنها صرف روشنايي سرکار فيض آثار شده و مي شود قدغن نمايند که کماکان در تصرف متولي د کاکين بوده ، به لوازم و فقيت عمل کرده ، چنانچه زوجه محمد بيک را سخن حسابي نبوده باشد به اتفاق متولي د کاکين محضر عالي جنابان قدسي القابان ميرزا ابوطالب و ميرزا علي رضا و حاج سيد اسماعيل حاضر که ايشان به مرافعه مزبوره رسيده بعد از اين که حقيقت زوجه محمد بيک مشخص شد و از عالي جنابان فضلاء مرقوم حکم شرعي صادر نموده ، د کاکين خود را تصرف نمايد . عالي شان عزت و سعادت نشان نايب قم حسب المقرر معمول داشته ، توقف جايز ندانسته و در عهده شناسند . سنه ۱۲۴۴ .

۱ - چنانچه د کاکين . . . (در متن نيست و بايد باشد) .

۷۹

[۹] فرمان مورخ صفر ۱۲۴۶ از همان پادشاه خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه مقدس در واگذاریدن خدمت استیفاء آستانه به میرزا علی رضا و میرزا محمد حسین فرزندان میرزا محمد ابراهیم مستوفی قمی ، با قرار دادن ۳۷ تومان نقد و ۴ خروار غله جنس بابت مواجب آن دو .

۸۰

[۱۰] فرمان مورخ ج ۱ - ۱۲۵۹ از محمد شاه قاجار درباره همین خدمت برای میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم مستوفی . فرمانی از دوران ولایت عهد ناصرالدین شاه نیز مورخ ذق - ۱۲۶۲ درباره او دیده شد که طی آن از بابت استیفاء خاصه دیوانی وظیفه‌ای برای وی قرار داده شده بود .

صاحب نسقی

خدمت صاحب نسقی (کارپردازی) آستانهٔ مقدس از اواخر روزگار صفوی تا پایان دورهٔ قاجار با این افراد بوده است :

۱ - میرزا مطهر تفرشی که در دورهٔ طهماسب دوم و اوائل عهد نادرشاه صاحب نسق آستانه بوده و در رجب ۱۱۴۶ سهدانگک قریه بطلیجرد سراجةٔ قم را بر آستانه وقف نموده^۱ و پیش از ۱۱۵۳ در گذشته است . در فرمان مورخ ج ۲ - ۱۱۵۳ نادرشاه^۲ از او و حکمی که به نام وی صادر شده بود ، و در نسخهٔ جمع و خرج سال ۱۱۴۷ آستانه^۳ از رقم شاه طهماسب در باب وظیفه و مقرری وی یاد می شود .

۲ - میرزا محمد علی که پس از میرزا مطهر عهده دار این خدمت گردیده و در همان فرمان نادر از او یاد شده است .

۳ - میرزا محمد مؤمن پسر عم میرزا مطهر که منصب مزبور به تغییر میرزا محمد علی طی فرمانی از نادر بدو واگذار شد و از پیرامون سال ۱۱۵۰ و اند تا پس از ۱۱۶۷ در این مقام بود و چنان که چند سطر بعد می بینیم پیش از سال ۱۱۷۲ در گذشت . سه فرمان از نادر و فرمانروایان پس از او در بارهٔ وی به دست داریم که در همین جا دیده می شود .

۱ - نسخهٔ جمع و خرج سرکار فیض آثار در سال ۱۱۴۷ ، بخش سوم همین مجموعه (سند شمارهٔ ۱۴۶) .

۲ - سند شمارهٔ ۸۱ این مجموعه .

۳ - بخش سوم این مجموعه ، سند شمارهٔ ۱۴۶ .

۴ - میرزا علی اصغر فرزند میرزا محمد مؤمن که طبعاً پس از پدر عهده‌دار صاحب نسقی آستانه بوده است . در مجموعه‌ش ۴۴۷۶ کتابخانه مرکزی دانشگاه^۱ قطعه‌ای به شکسته نستعلیق خوش در دو صفحه تحریر شده که در پایان آن (ص ۱۵۲) خوانده می‌شود :

« حسب الخواش عالی حضرت گرامی منزلت میرزا علی اصغر ابن مرحمت وغفران پناه میرزا محمد مؤمن صاحب نسق آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها التحية والثنا به جهت یادداشت قلمی گردید ... محمد اسماعیل اصفهانی فی بلدة المؤمنین قم سنة ۱۱۷۲ »

۵ - میرزا محمد علی گویا فرزند میرزا علی اصغر . در این بحث سه فرمان از فتح‌علی شاه مورخ رجب ۱۲۲۲ و محرم ۱۲۴۸ و ج ۲ همین سال به نام میرزا محمد علی صاحب نسق هست . در فرمانی مورخ ج ۲ - ۱۲۷۱ گفته می‌شود که میرزا محمد علی صاحب نسق در این سال در گذشته است . در بخش سوم این مجموعه مصالحه نامه اجاره مزارع و باغات و قراء و مستغلات و قفی سرکار فیض آثار مورخ ۹ رمضان ۱۲۶۰ به خط و مهر این میرزا محمد علی هست . لیکن باید دید همه این اسناد مربوط به يك تن است یا دوتن با این نام صاحب نسق آستانه بوده‌اند .

۶ - میرزا علی اصغر صاحب نسق که در پیرامون میانه قرن سیزدهم می‌زیسته و مردی دانشمند بوده و در ادبیات عرب و برخی دانش‌های مذهبی تدریس می‌نموده است.^۲

۷ - میرزا محمد صادق فرزند میرزا محمد علی ، صاحب نسق آستانه از

۱ - شناسانده شده در فهرست آنجا ۱۳ : ۳۴۲۶ .

۲ - تذکره شعرای معاصرین دارالایمان قم ، علی اکبر فیض : برگ ۲۹ ر نسخه اصل (ش ۱۴۵ مخطوطات کتابخانه عمومی آیت‌الله مرعشی در قم) . می‌تواند بود که وصف صاحب نسق دنبال نام این دانشمند تنها بیانگر انتساب خاندانی باشد .

ج ۲-۱۲۷۱ تا آغاز سال ۱۳۲۸ . او نیز مردی دانشمند بوده و کتابی به نام « گنجینه الجوامع » در لغت عربی به فارسی نگاشته است^۱.

۸ - حاجی میرزا محمد مهدی فرزند دیگر میرزا محمد علی ، صاحب نسق آستانه از صفر ۱۳۲۸ به بعد .

اسنادی که در اینجا می بینیم به جز شماره های ۴ و ۶ و ۷ در اختیار آقای محمد صاحب نسق فرزند میرزا علی اکبر فرزند همین حاجی میرزا محمد مهدی (مقیم تهران) است .

۸۱

[۱] فرمان مورخ ج ۲-۱۱۵۳ از نادر شاه افشار در وا گذاردن خدمت صاحب نسقی آستانه قم به میرزا محمد مؤمن ، با اشاره به فرمانی که پیش تر در همین باره به نام اوصادر شده و ناپدید گردیده بود .

در این سند گفته می شود که خدمت مزبور پیش از این با فرمانی از همین پادشاه به میرزا مطهر تفرشی پسر عم میرزا محمد مؤمن مفوض بوده و پس از او میرزا محمد علی آن را عهده داری می نموده است:

فرمان همایون شد آن که بنا بر شفقت و عنایت بی منتهای شاهنشاهی و مرحمت و مکرمت بی حد و احصای ظل الهی در باره شرافت و نجابت و معالی پناه نظاما میرزا محمد مؤمن از ابتداء هفت ماهه دوم سنه میمونه تخاقوی ثیل خدمت صاحب نسقی سرکار فیض مدار حضرت معصومه علیها التحیه که قبل ازین حسب الرقم قضاشیم مبارک مطاع به مرحوم میرزا مطهر تفرشی بنی عم او مفوض و مرجوع

۱- نسخه ش ۸۲۹ کتابخانه آیت الله مرعشی قم . بنگرید به : تاریخ دارالایمان قم ،

محمد تقی یك ارباب ، ص ۳۲ و تعلیقات آن (ص ۱۲۶) .

بوده به تغییر میرزا محمد علی به شرافت و نجابت پناه مشار الیه شفقت و مرحمت فرموده ، ارزانی داشتیم که از روی هوش و شعور و کمال و فراست و کیاست چنانچه شاید و باید و از حسن نیکو خدمتی او آید و سزد به لوازم خدمت مزبور و ملزومات آن قیام و اقدام نموده ، به ۰۰۰ ما در رونق و انتظام و توفیر و تکثیر زراعت و محال موقوفات متعلقه به سرکار فیض آثار و رتق و فتق مهمات آستانه مقدسه منوره سعی موفور به منصفه ظهور رساند و دقیقه [یی] ازدقایق فوت و فرو گذاشت ننماید و آنچه به هر جهت در وجه صاحب نسقان سابق از مقرری برقرار و مستمر بوده به دستور در وجه شرافت و نجابت پناه مزبور مقرر و عنایت فرمودیم که هر ساله به دستور استمرار باز یافت و صرف معیشت خود نماید .

سلالة النجبائی متولی و مستوفی و مباشرین و خدمه سرکار فیض آثار شرافت پناه مشار الیه را صاحب نسق بالاستقلال و الانفراد سرکار آستانه مقدسه متبرکه منوره دانسته ، از سخن و صلاح مقرون به حساب مومی الیه بیرون نروند و در امور متعلقه به خود خط و مهر و سخن او را مناط اعتبار دانسته ، اوامر و نواهی او را در خصوص رتق و فتق سرکار فیض آثار مزبور مطیع و منقاد بوده تجاوز ننمایند و از فرموده تخلف نوزند .

عالی جاه مقرب الخاقان مستوفی الممالک و سایر مستوفیان عظام کرام دیوان اعلی رقم این عطیه را در دفاتر خلود ثبت و از شایبه تغییر و تبدیل مصون و محروس دانسته ، در عهده شناسند .

مقرر آن که رقم مبارک که در خصوص صاحب نسقی مزبور سابق صادر شده و مفقود شده با رقم مزبور حکم آنرا متحد دانند .

تحریراً فی جمادی الثانیه ۱۱۵۳ .

[۲] فرمان مورخ ذق - ۱۱۶۰ از ابراهیم خان افشار که نام او در پایان مصرع دوم سجع مهر فرمان (کنار نخستین سطر آن) خوانده می‌شود مبنی بر تفیذ میرزا مؤمن صاحب نسق در این خدمت :

فرمان والاشد آن که بنابر توجهات خاطر خطیر والا درباره سلاله الاشراف والنجباء العظام میرزا مؤمن صاحب نسق آستانه مقدسه مکرمه معصومه صاحب نسقی سرکار مزبور را کماکان به سلاله الاشراف مشارالیه مفوض و مرجوع فرموده ، مواجب و مقرری که قبل از این در وجه مشارالیه مقرر بوده به دستور بر قرار فرمودیم که از روی راستی و درستی و کمال امیدواری به لوازم و مراسم خدمت مزبور قیام و اقدام نموده ، در تنظیم و تنسیق سرکار مزبور لازمه سعی و اهتمام مرعی داشته ، حسن خدمت خود را به منصفه ظهور رساند .

ضابط و عمال دار المؤمنین قم و خدمه آستانه مقدسه منوره سلاله النجباء مشارالیه را صاحب نسق بالاستقلال والانفراد سرکار مزبور دانسته ، چنانچه مشارالیه را در باب نظم و نسق املاک سرکار مزبور اعانت و امدادی لازم باشد به عمل آورده ، از سخن و صلاح مشارالیه در باب امر مزبور تجاوز ننمایند و در جمیع امور متعلقه به سرکار آستانه مقدسه نورانیه بدون اطلاع سلاله النجباء مشارالیه حواله و داد و ستد ننمایند . کتاب دفترخانه سرکار والا فرمان والا را در دفاتر خلود ثبت نموده ، در عهده شناسند .

تحریراً فی ذی قعدة الحرام سنه ۱۱۶۰ .

[۳] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۱۶۷ در تنفیذ و امضاء فرمان نادرشاه خطاب به بیگلر بیگی قم و متولی آستانه بالای عریضه محمد مؤمن صاحب نسق با مهر « لا اله الا الله الملك الحق المبین عبده محمد مؤمن ۱۱۴۸ » پشت عریضه ، و مهر :

« به خصم نصرت فیروزیم خدا داد است

کمر به بندگیش هر که بست آزاد است

« ۱۱۶۵

در پایان فرمان :

عرضه داشت کمترین بندگان [محمد مؤمن صاحب نسق آستانه قم] به ذروه عرض و کلاه اجلاء نواب مستطاب عالی می‌رساند از روزی که کمترین را نواب رضوان جایگاه نادر شاه به شغل صاحب نسقی سرکار فیض آثارسرافراز گردانید حسب الحکم نادری مقرر گردید که جمیع داد و ستد جز وی و کلی امور سرکار از اسناد خرج و بروات دفتری به مهر عالی جناب متولی و کمترین دادوستد شود و چندی قبل از این که هر يك حسب الخواهش خود امور را فیصل می‌دادند و داد و ستدی که در سرکار می‌شد خلاف حکم نادرشاه بود بدون مهر و اطلاع کمترین داد و ستد نموده‌اند و موافق دستور العملی که قرار داده يك عشر از مداخل سرکار در وجه متولی و يك عشر در وجه کمترین مقرر فرموده که هر ساله باز یافت می‌نمود و چون در آن وقت سیورغال سرکار فیض آثار مقطوع بوده به این جهت در آن خصوص امری مقرر نگردیده و درین وقت که برقرار شده است عالی جناب متولی عشر خود را باز یافت ولیکن عشر کمترین الی حال به عقده تعویق افتاده است .

استدعا آن که قربه الی الله تعالی تعلیقچه رفیعہ صادر شود کہ رسد عشر سیورغال کمترین را نقداً جنساً از گذشته و آئینده به دستور سایر مداخل سرکار مهم سازی نمایند کہ صرف معیشت خود نموده ، در آستانہ مقدسه به دعا گویی ذات بابرکات و کلاء عالی قیام و اقدام نماید کہ هر آینه عند الله و عند رسوله ضایع نخواهد شد . الباقی امره العالی .

[متن فرمان :]

الملك لله

حکم مطاع شد آن کہ عالی جاہ معلی جایگاه امیر الامراء بیگلربیگی دار المؤمنین قم و متولی سرکار آستانہ مقدسه چون صاحب عریضه به شرح متن معروض رای جهان گشا داشته لہذا مقرر فرمودیم کہ چون سابقاً در ایام خاقان رضوان مکان نادر سلطان صاحب عریضه باعالی جناب متولی سہیم ، وداد وستدی کہ واقع شدہ به مهر و بہ مصلحت و صوابدید هر دو بودہ وبدون اطلاع ایشان داد وستد سرکار فیض آثار آستانہ مقدسه نشدہ و یک عشر از مداخل سرکار آستانہ مقدسه در وجہ متولی و یک عشر در وجہ صاحب عریضه مقرر بودہ باز از آن قرار شغل و خدمت عارض مشار الیہ را بر قرار و یک عشر مداخل مستمری را با یک عشر سیورغال در وجہ او رسانیدہ ، از فرمودہ تخلف نوزند و در عہدہ شناسند .
تحریراً فی شهر جمادی الثانی سنہ ۱۱۶۷ .

۸۴

[۴] فرمان مورخ ع ۱-۱۲۱۲ از فتحعلی شاه قاجار خطاب بہ متولی آستانہ قم بالای عرضه داشت میرزا علی اصغر صاحب نسق ، مبنی بر تنفیذ او در این مقام با اشاره بہ فرمان آقا محمد خان واحکام و ارقام پادشاهان پیش از او در واگذاردن این خدمت بہ وی و پدران

و نیاکان او که از دوران صفوی این منصب را عهده‌داری می‌نموده‌اند (۱).

۸۵

[۵] فرمان مورخ رجب ۱۲۲۲ از فتح‌علی شاه بالای عرضه‌داشت میرزا محمد علی صاحب نسق، با اشاره به احکام هاهان گذشته و آقا محمد خان قاجار و حکمی که پیش از این از همین پادشاه در این مورد و به نام این شخص صادر گردیده بود:

عرضه داشت کمترین بندگان و اقل داعیان [محمد علی صاحب نسق سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه التحیه] به موقف عرض واقفان بارگاه عرش اشتباه خلاق امیدگاه خدیوزمان و مقیمان حضور با هر النور مرحمت دستور قبله عالم و عالمیان خلد الله ملکه و ادام الله ایام سلطنته می‌رساند که قربان خاک پای پر بهای ساطع الضیای مبارکت شوم چون بره‌ریک از داعیان دولت ابد تو امان لازم است که مطالب و مستدعیات خود را عرضه داشت عتبه علیه سلطانی و معروض رای مهر ضیای خسروانی سازند که به عز انجام مقرون گردد بناءً علیه جسارت به عرض می‌نماید که از قدیم الایام موافق احکام سلاطین با تمکین سلف و فرمان خاقان علیین آشیان نور الله مضجعه خدمت صاحب نسقی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه التحیه به کمترین بندگان مرجوع و حکم رفیع منیع عالمیان مطیع شاهنشاهی را نیز در دست دارد که امر و مقرر گردیده که کماکان خدمت مذکور به اقل داعیان مفوض و مرجوع، و مقدار ده خروار غله از بابت یکصد خروار که در وظیفه خدام مقرر است و عشر مداخل سرکار فیض آثار از موقوفات و نذورات و غیره به قرار سنوات سابق باز یافت دارد و حال بعضی کسان در امور فقیر اخلال و مزاحمت می‌رسانند و عشر مداخل سرکار را به قرار سنوات سابق تمام و کمال مهم سازی

۱ - متعلق به هادی آذری بیگدلی در قم .

نمی نمایند و رقم قدر توأم مجدد مطالبه می نمایند .

استدعا از مراحم بیکران و اشفاق بی پایان خدیوزمان چنان است که رقم قضاشیم از مصدر عز و جاه شرف اصدار یابد که عالی جناب متولی و مباشرین دار المؤمنین قم و سرکار فیض آثار همه ساله به قرار سنوات سابقه مقدار ده خروار غله مستمری کمترین را از بابت مقدار یکصد خروار که در وجه خدام سرکار مقرر است به انضمام عشر مداخل سرکار از موقوفات و ندورات و غیره همه ساله مهم سازی واحدی دخل و تصرف در خدمت چندین ساله کمترین نکرده و انجام خدماتی که در عهده صاحب نسق است به کمترین واگذارند واحدی را رجوعی ندهند و رقم مجدد بعد الیوم مطالبه نمایند . چون مطالب معروضه از لوازم بود جسارت به عرض نمود . باقی امره الاشرف الاعلی مطاع .

[متن فرمان :]

بسم الله تعالى شأنه العزیز

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که چون صاحب عریضه به شرح متن عرض و استدعا نموده است لهذا از قرار حکم جهان مطاع سابق خدمت صاحب نسقی سرکار فیض آثار با صاحب عریضه بوده است باز کماکان شغل مزبور را به مشارالیه شفقت و مرحمت فرمودیم که احدی داخل و تصرف در شغل مذکور ننماید . مقرر آن که عالی جناب قدسی القاب سلاله السادات متولی و مباشرین سرکار فیض آثار و عالی شأنان عمال نیکو اعمال دارالایمان قم شغل صاحب نسقی را به طریق سابق مختص عارض دانند و غله مستمری او را به انضمام عشر مداخل سرکار از موقوفات و ندورات و غیره به طریق سابق همه ساله بدون کسر و نقصان مهم سازی و ملزومات خدمت مذکور را به او واگذارند و بعد از این مطالبه حکم مجدد ننمایند و در عهده شناسند .

۸۶

[۶] فرمان مورخ محرم ۱۲۴۸ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت میرزا محمد علی صاحب نسق در باره مستمری او خطاب به کیکاوس میرزا حکمران قم . اصل این سند در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی در قم است :

عرضه داشت کمترین بندگان [محمد علی صاحب نسق سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها آلاف التحیة] به موقف عرض مقیمان پایه سریر خلافت مصیر بندگان سکندر شان دارا دربان قیصر پاسبان اعلی حضرت صاحب قرانی روحی فداه می رساند که کمترین بنده دعا گوی ارادت شعار از بدو سلطنت میمنت آثار الی الان از در بار معدلت مدار موظف بوده و مبلغ سه تومان تبریزی نقد و مقدار سه خروار دیوانی غله به صیغه وظیفه از بابت مالیات دار الایمان قم صانها الله عن التصادم در وجه کمترین بر قرار است و در این اوقاف کار گذاران سرکار شوکت مدار نواب مستطاب فلك جناب سپهر رکاب شاهزاده و الاتبار صاحب اختیار دار الایمان مزبور مطالبه فرمان مجدد از کمترین داعیان فرمودند . بناء علیه ملتمس و مستدعی از مراحم بی کران اعلی حضرت صاحب قرانی چنان است که فرمان مبارک شرف صدور یابد که نقد و جنس مزبور را کماکان در وجه این داعی بر قرار فرموده که بدون مسامحه و مساهله کار سازی فرمایند و مطالبه فرمان مجدد نمایند که فارغ البال و مرفه الحال به دعا گویی دوام عمر و دولت ابد آیت اشتغال نموده و موجب ازدیاد امیدواری این داعی خواهد بود .

الباقی الامر الاشرف الاعلی مطاع .

[متن فرمان:]

حکم همایون شد که فروزان کو کب آسمان خلافت و تاج داری و تابان پر تو مهر سلطنت و جهان داری خجسته فرزند مسعود کیکاوس میرزا صاحب و اختیار دار الایمان قم ترادف اعطاف خاطر خطیر پادشاهی مباهی بوده بدانند که چون عالی جناب میرزا محمد علی عارض به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا بر آمده است لهذا مبلغ سه تومان نقد و مقدار سه خروار جنس که از بابت مالیات ولایت مزبوره در وجه عالی جناب مشار الیه به ازاء شغل صاحب نسقی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه آلاها التحیه بر قرار بود از هذه السنه میمونه لوی ٹیل خیریت دلیل و ما بعدها مبلغ و مقدار مزبور را کما کان در وجه مشار الیه بر قرار فرمودیم که همه ساله از بابت مالیات ولایت مزبوره به طریق سابق باز یافت نموده، به شغل مذکور و دعا گوئی دوام دولت ابد ظهور قیام و اقدام نماید. باید آن فرزند مسعود حسب المقرر معمول و به کارکنان خود قدغن نماید که مبلغ و مقدار مزبور را کما فی السابق عاید عالی جناب مشار الیه نموده، معطل ندارند. مقرر آن که عالی جاهان رفیع جایگاهان عزت و جلالت دستگهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام دیوان همایون شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت نموده، در عهده شناسند. تحریراً فی شهر محرم الحرام سنه ۱۲۴۸.

۸۷

[۷] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۴۸ از فتحعلی شاه در امضای مقرر

میرزا محمد علی صاحب نسق از آستانه، خطاب به کیکاوس میرزا و میرزا محمد رضا متولی باشی، بالای عرضه داشت صاحب نسق مزبور. اصل این سند نیز در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی در قم است:

عرضه داشت اقل دعا گوینان [محمد علی صاحب نسق سرکار فیض آثار]

آفتاب عنایت بی‌زوال راضیا افزای ساحت احوال و آمال خود دانسته ، به موقف عرض قرب یافتگان حضور باهر النور اعلی حضرت قدر قدرت قضا مهابت فلک رفعت خورشید رایت مریخ سطوت مشتری درایت خاقان گیتی‌ستان و سلطان صاحب قران ظل الله فی الارضین روحی و روح العالمین فداه می‌رساند که قربان خاک پای جواهر آسای مبارکت گردم ، سال هاست بل قرن هاست که از عهد سلاطین سلف و از بدو دولت اعلی حضرت خاقان صاحب قران الی الان خدمت صاحب نسقی سرکار موهبت مدار ابا عن جد به کمترین بندگان مفوض و مرجوع بوده و عشر مقررری به ازاء شغل مزبور در وجه داعی از سرکار فیض آثار مستمر و بر قرار است و فرمان قضا جریان اعلی حضرت شاهنشاهی را نیز در دست دارد و حال بعضی می‌خواهند که از مقررری این دعا گو کسر و نقصان نمایند . استدعا از مرحمت و مکرمت بسی نهایت پادشاهی چنان است که فرمانی به امضاء فرمان سابق شرف صدور پذیرد که مقررری این دعا گو را مطابق فرامین قضا آیین و موافق معمولی سنوات سابق بدون کسر و نقصان کارسازی نموده ، مطالبه فرمان مجدد ننمایند و به هیچ وجه من الوجوه دخل و تصرف به شغل مزبور و مقررری آن احدی ننماید که فارغ البال و مرفه الحال به دعا گویی دوام عمر و دولت جاوید مدت اعلی حضرت شاهنشاهی اشتغال نماید که هر آینه موجب خشنودی خدا و رسول خواهد بود . امر کم الاشرف الارفع الاعلی .

[متن فرمان :]

حکم همایون شد که فروزان کوب آسمان خلافت و تاج داری و تابان پرتو مهر سلطنت و جهان داری فرزند مسعود کیکاوس میرزا صاحب اختیار دارالایمان قم به ترادف خاطر خطیر پادشاهی مباهی بوده بدانند که چون عالی جناب مقدس القاب میرزا محمد علی عارض به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا بر آمده است ایجاباً لمسئوله به آن فرزند مسعود حکم و مقررری می‌فرماییم که به

حقیقت مراتب معروضه رسیده ، در صورتی که عالی جناب مشار الیه موافق فرامین سابق به ازاء شغل صاحب نسقی از سر کار فیض آثار حضرت معصومه علیه آلاف الثنیه عشر مقررى داشته باشد قدغن نماید که مقررى او را کما فی السابق عاید او نموده ، موقوف و معطل ندارند و مطالبه فرمان مجدد ننمایند . مقرر آن که عالی جاه رفیع جایگاه عزت و افادت همراه سلاله السادات میرزا محمد رضای متولی باشی سر کار فیض آثار حسب المقرر معمول و موافق معمولی سابق همه ساله مقررى عالی جناب عارض را بدون کسر عاید او ساخته ، تخلف جایز ندارد و در عهده شناسد .

تحریراً فی شهر جمادى الثانی سنه ۱۲۴۸ .

[۸] فرمان مورخ ج ۲-۱۲۷۱ از ناصرالدین شاه در واگذاردن خدمت صاحب نسقی آستانه به میرزا محمد صادق فرزند میرزا محمد علی صاحب نسق ، با اشاره به احکام و ارقام فتحعلی شاه و محمد شاه در تفویض این خدمت که اباً عن جد باخاندان این میرزا محمد علی بوده است بدو ، و با اشاره به درگذشت وی در این سال :

فرمان همایون شد آن که چون از قرار فرامین قضا آیین خاقان جنت مکان مغفور و شاهنشاه رضوان جایگاه مبرور البسهما الله تعالی حلال النور از قدیم الایام اباً عن جد منصب صاحب نسقی موقوفات و نذورات سر کار فیض آثار بضعة مطهره بنت امام الهمام موسی ابن جعفر فاطمه معصومه علیها السلام مختص مرحوم میرزا محمد علی صاحب نسق بوده و در هذه السنه به رحمت ایزدی پیوسته ، لهذا نواب اقدس همایون ما نیز نظر به مراتب قابلیت و شایستگی عالی جناب قدسی القاب اصالت و نجابت انتساب سلاله الاعاظم والافاخم والاعیان میرزا محمد صادق ولد آن مرحوم از هذه السنه بارس ثیل خجسته تحویل و ما بعدها شغل مزبور را

کما فی السابق به عالی جناب مشار الیه مفوض و مبلغ سه تومان نقد و مقدار سه خروار غله که در ازای منصب مزبوره از قرار فرامین جدا گانه به صیغهٔ موجب در وجه مرحوم مزبور مرحمت شده بود کما کان در وجه میرزا محمد صادق مرحمت فرمودیم که در هذه السنه و ما بعدها مبلغ و مقدار مسطوره را باز یافت نموده ، صرف معیشت و گذران خود نماید و به لوازم شغل مزبور در نهایت اطمینان خاطر پردازد و عشر مقرری و مستمری که از بابت غلهٔ شاهی و موقوفات و نذورات سرکار فیض آثار در وجه صاحب نسق بقعهٔ مطهره مستمر و بر قرار بود مطابق . . . به او عاید گردد . مقرر آن که عالی جاهان مجدد و نجدت همراهان حکام و مباشرین امور دیوانی دار الایمان قم منصب مزبور را مخصوص او دانند و به نحو مقرر موجب او را عاید سازند . عالی جاه سیادت پناه متولی آستانهٔ مقدسه لوازم شغل مزبور را به مشار الیه واگذار دارد . کتاب خیریت اکتساب دفتر خانهٔ مبارکه شرح فرمان همایون را ثبت و ضبط نموده و در عهده شناسند .

فی شهر جمادی الثانی ۱۲۷۱ .

[حاشیه:]

مبلغ سه تومان نقد و مقدار سه خروار جنس در جزو مستمری به اسم مرحوم میرزا محمد علی صاحب نسق به خرج نوشته شده .

۸۹

[۹] تعلیقهٔ میرزا محمد رضا متولی باشی آستانهٔ قم در ابلاغ حکم

شاه ، مورخ ذح - ۱۲۷۱ با تحشیهٔ مستوفی آستانه و با مهر متولی

باشی بعد که پس از عهده داری تولیت بنا بر معمول تعلیقه راتوشیح

نموده است ، با اشاره به تعلیقه جات متولیان قدیم آستانه در بارهٔ

این خدمت :

هو الله تعالى شأنه

چون از قرار فرامین قضا آیین خواقین جنت مکان مغفور و شاهنشاه رضوان جایگاه مبرور البسهما الله حلل النور و از قرار تعلیقه جات متولیان قدیم نور الله مضجعه از قدیم الایام اباعن جد منصب صاحب نسقی موقوفات و نذورات سرکار فیض آثار بضعه مطهره بنت امام الهمام موسی ابن جعفر فاطمه معصومه علیها السلام مختص مرحوم میرزا محمد علی صاحب نسق بوده و در هذه السنه به رحمت ایزدی پیوسته لهذا سرکار اعلی حضرت اقدس شهریاری روحنا فداه از قرار فرمان قضا جریان جهان مطاع منصب مزبور را نظر به مراتب قابلیت و شایستگی عالی جناب قدسی القاب اصالت و نجابت انتساب سلاله الاعاظم والافاحم میرزا محمد صادق ولد آن مرحوم از هذه السنه بارس ثیل خجسته تحویل و ما بعدها كما فی السابق به عالی جناب مشار الیه مفوض و مرحمت فرموده اند و عشر مقرری و مستمری که از بابت غله شاهی و موقوفات و نذورات سرکار فیض آثار که در ازای خدمت مزبوره از قرار فرامین مرحمت شده بود کماکان در وجه میرزا محمد صادق مرحمت فرموده که در هذه السنه و ما بعدها دریافت نموده ، صرف معیشت و گذران خود نماید و در نهایت اطمینان خاطر به لوازم شغل مزبور پردازد .

بناء علی هذا و بنا بر امتثال و انقیاد فرمان مهر لمعان و حکم قدر توأمان اقدس شهریاری روحنا فداه منصب مزبور را به عالی جناب قدسی القاب اصالت و نجابت انتساب میرزا محمد صادق مرجوع و مفوض داشته که عشر مقرری و مستمری و غله شاهی و موقوفات و نذورات که در سرکار فیض آثار است به طریق سابق باز یافت و صرف معاش خود نموده ، فارغ البال و مرفه الحال به دعا گویی دوام عمر و دولت ابد مدت اعلی حضرت اقدس شهریاری روحنا فداه اشتغال نموده ، به لوازم شغل خود پردازد .

مقرر آن که عالی جنابان قدسی القابان کتاب دفتر استیفای سرکار و سایر
 مباشرین و خدام سرکار فیض آثار عالی جناب مقدس القاب میرزا محمد صادق
 را صاحب نسق بالاستقلال دانسته ، لوازم احترام را منظور دارند و کتاب خیریت
 اکتساب دفتر استیفا و مشرف سرکار موهبت مدار ثبت تعلیقه را به جهت استحضار
 در سر رشته جات خود ضبط نمایند . و کان ذلك تحریراً فی شهر ذی حجة الحرام
 سنه ۱۲۷۱ .

[حاشیه:]

هو - از قرار فرمان قضا جریان قدر قدر مهر لمعان منصب جلیل و شغل نبیل
 صاحب نسقی سرکار فیض آثار به عالی جناب میرزا محمد صادق خلف مرحوم
 مبرور میرزا محمدعلی مرجوع است و بر حسب وراثت هم شغل مزبور به عالی
 جناب می باید مفوض شود و اورامی رسد و مطابق فرمان مطاع آفتاب شعاع هم
 از سرکار جلالت مدار صاحب اختیاری میرزای متولی باشی هم تعلیقه امضا صادر
 شده . به مقتضای احکام مطاعه شغل مزبور بالاستقلال و الانفراد مخصوص و مختص
 اوست و مقرریات و مرسومات آنرا همه ساله در وجه او کار سازی خواهد داشت .
 ان شاء الله میمون و مبارک است . و انا الجانی محمد حسین مستوفی سرکار فیض آثار .

۹۰

[۱۰] حکم نمرة ۷۱۳ مورخ ۱۲ صفر ۱۳۲۸ وزارت معارف

و اوقاف و فوائد عامه مبنی بر تفویض صاحب نسقی آستانه به حاج

میرزا محمد مهدی برادر میرزا محمد صادق مزبور :

از قرار فرامین سلاطین ماضین و اسناد مشتمله بر تصدیق و شهادت متولیان
 و صاحب منصبان و سایر خدام آستانه مبارکه حضرت معصومه سلام الله علیها که
 در وزارت اوقاف ملاحظه شد و صورت آنها ثبت شد منصب و شغل صاحب نسقی

کل موقوفات واخذ عشر مقرری و مستمری و غلّه شاهی و موقوفات و ندورات آستانه مبارکه که در ازاء خدمت مزبوره است اباً عن جد باجناب آقا میرزا محمد صادق است . چون معزی الیه عجالاً مسافرو بر حسب اظهار شخصی خود را از این کار خارج نمودند لهذا جناب حاج میرزا محمد مهدی صاحب نسق اخوی ایشان را وزارت جلیله معارف و اوقاف بر طبق مستندات و مراتب لیاقت و شایستگی بر منصب و شغل صاحب نسقی واخذ عشر از عایدات موقوفات و مستمری و مقرری شاهی و ندورات برقرار نمود . جناب مستطاب متولی باشی هم قدغن خواهند فرمود صاحب منصبان و سایر خدام مشار الیه را بر این سمت شناخته و او را در انجام خدمات سابقه به خود تقویت نمایند . به تاریخ شهر فوق سنه ۱۳۲۸ .

۹۱

[۱۱] فرمان مورخ ذح- ۱۳۳۳ از احمد شاه قاجار دروا گذاردن

صاحب نسقی آستانه به همان حاج میرزا محمد مهدی :

آن که چون موافق فرامین سلاطین سلف انار الله تعالی بر اهینهم منصب صاحب نسقی موقوفات و ندورات آستانه متبرکه حضرت معصومه سلام الله علیها از سوابق ایام اباعن جد بامر حوم میرزا محمد علی صاحب نسق بوده نواب همایون مانیز نظر به مراتب استحقاق و اهلیت جناب حاجی میرزا مهدی به تصویب وزارت جلیله اوقاف منصب صاحب نسقی آن آستانه متبرکه را به مشار الیه محول و در هذه السنه و ما بعدها مبلغ سه تومان نقد و سه خروار غله که از قرار فرامین جدا گانه برای این خدمت مقرر است کما کان در باره او بر قرار فرمودیم که همه ساله دریافت داشته ، به وظایف خدمت مرجوعه پردازد و عشر مقرری و مستمری که از بابت غلّه شاهی و جنس و نقد موقوفات و ندورات که مستمر و بر قرار بوده کما فی السابق باید عاید مشار الیه گردد . مقرر آن که به موجب این فرمان قدر تو امان مبارک

حکام و مباشرین امور دیوانی خطہ قم و جناب متولی باشی و عموم خدام و کارکنان آستانہ مطهره لوازم این منصب را مخصوص به مشار الیه دانسته و در مواقع لزوم به مشار الیه رجوع و مراتب توقیر و احترام مقتضی شغل مزبور را در حق او مرعی دارند و جنابان مستوفیان اعظام و کتبه کرام شرح فرمان مبارک را ثبت و ضبط نمایند.

فی شهر ذی حجة الحرام ۱۳۳۳ .

سرکشیکی

خدمتگزاران آستانه قم بنا بر سنتی قدیم از دیرباز درسه کشیک انجام وظائف می نموده اند و بنا بر این آستانه را در دوره صفوی تا ربع نخستین قرن سیزدهم همواره سه سرکشیک بوده است. در «نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار» مربوط به آخرین سالهای فرمانروایی صفویان^۱ و نیز در «طومار تقسیم غله» مورخ به سال ۱۲۱۳^۲ از سه سرکشیک یاد می شود.

در میانه دوره شاهی فتحعلی شاه این سنت دیرین دگرگون شده و شماره کشیکها به هفت افزایش یافته است. در کشیک نامچه ای مورخ ج ۱ - ۱۲۳۶ که متن آن در پایان همین مجموعه دیده می شود^۳ از این «هفت کشیک» که خدمت هر یک «یک شبانه روز از هفت شبانه روز» بوده یاد گردیده است. لیکن این رسم دیرنیا باید چه در اسناد مربوط به آغاز نیمه دوم این قرن باز سه کشیک سخن می رود. با توجه به این نکته که شمار کشیکها الزاماً نمایاننده شمار سرکشیکهای آستانه نبود چه برخی یا هر یک از آنها را (چنان که در کشیک نامچه ای مورخ ذح - ۱۲۷۳ و جز آن می بینیم) دو تن از سرکشیکان سرپرستی می نموده اند. در نسخه جمع و خرج مربوط به ربع اخیر همین قرن^۴ نیز از شش سرکشیک نام برده شده است.

* * *

-
- ۱ - سند شماره ۱۴۶ پایان همین مجموعه.
 - ۲ - بخش سوم همین مجموعه، سند شماره ۱۴۸.
 - ۳ - سند شماره ۱۵۱.
 - ۴ - بخش سوم همین مجموعه، سند شماره ۱۴۷.

نام سر کشیکان دوره صفوی و قاجار در اسناد یاد شده بالا دیده می شود
و در این جا به اجمال از چهار خاندان سر کشیک آستانه در دوره قاجار سخن می داریم:

I

خاندان متولی قدیمی آستانه :

- ۱ - میر سید احمد فرزند میرزا یحیی رضوی در گذشته ۱۲۴۱. وی گذشته از تولیت شرعی آستانه منصب سر کشیکی سر کار فیض آثار را نیز عهده دار بود.^۲
- ۲ - میرزا محمد حسین فرزند میر سید احمد که پس از پدر سر کشیک آستانه بوده است.^۳

II

خاندان سر کشیک رضوی :

- ۱ - سید حسین سر کشیک آستانه در سال ۱۲۱۳^۴ فرزند سید جعفر فرزند سید حسین^۵ تواند بود که پدران او نیز در آستانه منصب سر کشیکی داشته اند .

- ۱ - نیز در کتاب های تاریخ این دوره قم . نمونه را : سید محمد تقی سر کشیک سر کار فیض آثار زنده در ۱۲۰۷ یاد شده در تاریخ قم فیض (۴۵ نسخه اصل) که گویا با سید محمد باقر رضوی سر کشیک آستانه در ۱۲۱۳ (طومار تقسیم غله در بخش سوم همین مجموعه) از یک خاندان باشند .
- ۲ - تاریخ قم فیض : ۱۶ و ۳۵ (نسخه اصل) تذکره شرعی معاصرین و جنگ شعراء همو (نسخه های شماره ۱۴۵ و ۱۴۶ کتابخانه مرعی قم) : ذیل عنوان « وفات میرزا آقا » .
- ۳ - سند شماره ۱۴۹ همین مجموعه ، مصالحه نامه مورخ ۱۲۶۰ .
- ۴ - سند شماره ۱۴۸ همین مجموعه .
- ۵ - سفرنامه قم افضل الملك : ۱۴۶ .

۲ - سید جعفر سرکشیک^۱ فرزند سیدحسین مزبور .

یکی از شش سرکشیک آستانه که نام آنان در فود مربوط به نیمه دوم قرن سیزدهم هست^۲.

۳ - سید تقی فرزند سید جعفر^۳. نام و سرگذشت او در سفرنامه قم افضل الملك^۴ دیده می شود .

۴ - سید ذبیح فرزند سید تقی سرکشیک آستانه در اواخر دوره قاجار . در گذشته ۱۳۴۹ ق .

اینک يك طغرا از اسناد مربوط به این خاندان :

۹۲

[۱] فرمان مورخ ج ۱ - ۱۳۱۱ از ناصرالدین شاه درواگذاردن

مقرری حاجی سید تقی سرکشیک مزبور به فرزندان او سید ذبیح و سه تن دیگر :

نظر به عرض و استدعای جناب محامد نصاب فخر السادات الانجاب حاجی آقا تقی قمی سرکشیک آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها سلام که از خواص دعا گوین این دولت جاوید آیت است و مزید دعا گویی مشارالیه و پریشانی و استحقاق ولدان او و شمول مراحم ملوکانه در باره آنها مبلغ پنجاه تومان نقد که به صیغه مقرری در حق مشار الیه بر قرار و همه ساله به خرج فارس منظور می شود در حق ولدان او مرحمت و برقرار ، و به حکام حال و استقبال مملکت فارس امسر

۱ - تاریخ قم فیض : ۵۱ ر .

۲ - سند شماره ۱۴۷ این مجموعه . نیز تاریخ دار الایمان قم ارباب : ۸۰ چاپ قم

و سند شماره ۱۴۹ اینجا با مهر او مورخ ۱۲۴۲ .

۳ - اسناد شماره ۶۷ همین مجموعه .

۴ - صفحات ۱۴۶ - ۱۴۹ و ۲۵۵ .

و مقرر می‌داریم که از معاملهٔ سنهٔ آتیهٔ یونت‌ئیل وما بعدها همه ساله وجه مرقوم را بعد از وضع رسوم به موجب شرح ذیل :

[مقرری حاجی آقا تقی : ۵۰ تومان - رسوم : ۱۰ تومان

مقرری که در حق اولاد مشار الیه مرحمت شده : ۴۰ تومان

آقا سید ذبیح الله : ۱۰ تومان - آقا سید علی محمد : ۱۰ تومان - آقا سید

مهدی : ۱۰ تومان - آقا سید طه : ۱۰ تومان]

در وجه مشار الیه هم عاید دارد و معتمدوا السلطان مستوفیان عظام و کتبهٔ کرام

شرح فرمان قضا جریان همایون را در دفاتر خلود و دوام ثبت و ضبط نموده ، در

عهده شناسند .

تحریراً فی شهر جمادی الاولی سنهٔ ۱۳۱۱ مطابق ئیلان ئیل ترکی .

[حاشیه :]

هو - مبلغ پنجاه تومان که بعد از وضع رسوم دو عشر چهل تومان می‌شود

مقرری جناب حاجی آقا تقی قمی در [د] ستور العمل هذه السنهٔ ئیلان ئیل مملکت

فارس به خرج منظور است .

|||

خاندان میر عبد الکریم :

۱ - سید حسن فرزند حاجی میرزا عبد الکریم فرزند میر محمد تقی^۱ . پدر

او (بنابر آنچه در قباله‌هایی مورخ رمضان ۱۱۹۰ و ع ۱ - ۱۱۹۱ و سند اجارهٔ

چهار صد و بیست ذرع اراضی وقفی سر کار فیض آثار واقعه در جنب خان آجری

۱ - قبالةٔ فروش مورخ ع ۱ - ۱۱۹۱ متعلق به بازماندگان این دودمان که در اسناد

مدرسی آستانه (ش ۱۱۹) دیده خواهد شد . بنا بر این نام پدر میر عبد الکریم چنان که در

مشجره‌ای مورخ غدیر ۱۳۵۴ دیده می‌شود « عبد العظیم » نیست .

مورخ ج ۱ - ۱۲۲۱ و اسنادی دیگر^۱ دیده می‌شود) و شاید تنی چند از نیاکان وی نیز خدمتگزاری آستانه می‌نموده‌اند. از این سید حسن در فرمانی مورخ شوال ۱۲۱۹ با عنوان «سرکشیک» یاد شده، لیکن از سندی دیگر مورخ ذح - ۱۲۲۵ بر می‌آید که تا آن هنگام به نیابت دیگری سرکشیکی داشته و از این تاریخ اخیر به استقلال خدمت مزبور اعهد داری نموده است. او در سال ۱۲۵۸ درگذشت.

۲ - میر عبد الکریم فرزند سید حسن که به خاطر هم نامی با نیای خود بنا بر معمول آن دوره «سید آقا» و «میرزا آقا» (در اسناد: آقا سید آقا و حاجی سید میرزا آقا) خوانده می‌شد. او از ذق - ۱۲۵۸ پس از درگذشت پدر خود عهده دار سرکشیکی آستانه گردید. گویا هموست که در یادداشت پایان پندنامه جهانگیر میرزا قاجار (ش ۲ مجموعه ۱۹۳۷ فیضیه قم) مورخ رجب ۱۲۸۹ به خط علی اکبر فیض همانند در گذشتگان یاد شده است.

۳ - سید حسین فرزند میر عبد الکریم که پس از پدر سرکشیک آستانه شد و در ۱۳۰۹ درگذشت.

۴ - حاجی میرزا خلیل فرزند سید حسین، در گذشته ۱۳۵۲ در کربلا، سرکشیک آستانه از ۱۳۰۹ تا پایان عمر.

در این خاندان نزدیک دویست طغرا سندیده شد که چند طغرای آن به تناسب بحث در اینجا، و چند سند دیگر در قسمت اخیر این بخش گذارده می‌شود^۲:

۹۳

[۲] فرمان مورخ ذق - ۱۲۱۴ از فتحعلی شاه خطاب به کربلائی

حسین بیگ نایب دار المؤمنین قم در باره وظیفه و تیولی سید حسین

۱ - همه این اسناد متعلق به بازماندگان دودمان است.

۲ - با سپاسگزاری از جناب آقای سید ابو الفضل معصومی فرزند حاج میرزا آقا

فرزند حاج میرزا خلیل سرکشیک، دارنده اسناد.

فرزند میر عبد الکریم قمی نخستین سرکشیک آستانه از این خاندان
بالای عرضه داشت او با این متن :

عرضه داشت کمترینان 'بندگان [سید حسن ولد میر عبد الکریم قمی] به
موقف عرض قرب یافتگان فیض حضور معدلت دستور بندگان اقدس امجد اشرف
ارفع والاروحی فده می‌رساند : از قرار حکم جهان مطاع در همه اوقات در دار
الایمان قم وظیفه وفرد تیول در وجه والد کمترین بر قرار بوده است ودر این سال
به تصدق فرق فرقدان آسای پادشاهی گردیده . استدعا از مراحم بیکران شاهانسه
واشفاق بیضا اشراق خسروانه چنان است که الحال به طریق سابق فرمان واجب
الاذعان جهان مطاع از مصدر عظمت و حکمرانی صادر که وظیفه وفرد تیول والد
این دعا گوی را در وجه این کمترین بندگان مستمر و بر قرار که همه ساله گرفته ،
صرف اخراجات و گذران خود نموده به دعا گویی دوام دولت ابدی الاتصال
اشتغال نمایم . چون مراتب معروضه واجب بود جسارت به عرض مطلب نمود .
باقی امر کم الاشرف مطاع .

[متن فرمان :]

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که چون سیادت پناه عارض
به شرح متن عرض واستدعا نموده اند لهذا بنا بر مراعات جانب سادات عالی
درجات وحسب الاستدعای عالی جناب مقدس القاب حقایق وعوارف اکتساب
افضل الفضلاء العظام واعلم العلماء الکرام ملا مصطفی مقرر می‌شود که عالی شان
رفیع مکان اخلاص و ارادت بنیان کربلایی حسین بیک نایب دار الایمان قم باید به
حصول اطلاع بر مضمون فرمان جهان مطاع وظیفه و تیولی که سابق در وجه ولد
والد صاحب عریضه مستمر ومقرر بود کماکان بر قرار دانسته و همه ساله مهم

۱ - کذا .

سازی نموده که با کمال استظهار و امیدواری و رفاہیت به دعای دولت جاوید مدت
قیام و اقدام نمایند . باید همه ساله وظیفه و تیول مقررہ را مهم سازی و در عہدہ شناسند .
تحریراً فی شہر ذی قعدۃ الحرام سنہ ۱۲۱۴ .

۹۴

[۲] فرمان مورخ شوال ۱۲۱۹ از فتحعلی شاه در مورد وظیفه
و تیول عالی جناب سید حسن سرکشیک و خادم آستانہ قم ، خطاب بہ
عالی جاہ حاجی محمد حسین خان بیگلربیگی قم و اصفہان و کاشان .

الملك لله تعالى - حکم ہمایون شد آن کہ بنا بر مراحم بی پایان
خسروانہ و مکارم بیکران خدیوانہ در بارہ عالی جناب عزت و سعادت مآب سلالہ
السادات العظام سید حسن سرکشیک و خادم [ولد حاجی عبد الکریم] سرکار آستانہ
مقدسہ معصومہ علیہا آلاف التحیۃ والثنا از ابتداء هذه السنۃ سیچقان ٹیل خیریت
دلیل وما بعدها کما کان از قرار تفصیل :

[نقد - ۶ تومان و ۶ ہزار و دہ شاهی ، جنس - ۲۰ خروار

بابت یک زوج تیول : نقد - ۳ تومان و ۶ ہزار و دہ شاهی ، جنس - ۱۵

خروار

وظیفہ : نقد - ۳ تومان ، جنس - ۵ خروار]

وظیفہ و تیولی کہ در وجہ عالی جناب مشار الیہ از بابت مالیات قم برقرار
بودہ در وجہ عالی جناب مشار الیہ عنایت و مرحمت فرمودیم کہ ہر سالہ نقد و جنس
وظیفہ و تیولی خود را باز یافت و صرف معاش و سرمایہ انتعاش خود ساختہ ، از
روی حصول امیدواری و استظهار تمام بہ دعای دوام دولت ابد فرجام اقدام نماید .
عالی جاہ رفیع جایگاہ دولت و اقبال پناہ شوکت و اجلال دستگاہ فخامت و مناعت
اکتناء عزت و سعادت ہمراہ اخلاص و ارادت آگاہ امیرالامراء العظام حاجی محمد

حسین خان بیگلربیگی دارالسلطنه اصفهان وقم و کاشان ومضافات به نهج مقرر همه ساله مبلغ ومقدار مذکوره را در وجه عالی جناب مشارالیه مهم سازی وبه طریق سابق تیول او را برقرار واز حواله جات دیوانی معاف ومسلم دارند . عالی جاهان رفیع جایگاهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام و کتاب خیریت اکتساب دفترخانه مبارکه شرح فرمان قضا نظام مبارک مطاع را در سرکارات لازم ثبت نموده، از شایبه تغییر وتبدیل مصون ومأمون دانند ودر عهده شناسند .

تحریر آ فی شهر شوال سنه ۱۲۱۹ .

۹۵

[۴] خطاب مورخ ذح - ۱۲۲۵ با مهر « لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده على اصغر » (۱) در ابلاغ فرمان فتحعلی شاه مبنی برواگذاردن خدمت سرکشیکی آستانه قم به سید حسن مزبور . در این متن گفته می شود که وی پیش تر به نیابت دیگری آن خدمت را عهده داری می نموده واز این تاریخ با صدور فرمان شاه به استقلال سرکشیک آستانه گردیده است :

خطاب مستطاب شد آن که عالی شأنان مستوفیان وعمال ومباشرین سرکار فیض آثار حضرت بضعة احمدیه صلوات الله علیها وعلی آبائها بدانند که عالی جناب مقدس القاب سیادت وسعادت انتساب آقا سید حسن قبل از حال تحریر به وکالت شخصی از خدام سرکار فیض آثار که به منصب سرکشیکی سرکار فیض آثار حضرت معصومه به شغل مزبور اقدام داشته ، درین وقت حسب الامر قدر پادشاهی از حال تحریر ومابعدها عالی جناب سابق الاقباب را بالاصالة والاستقلال

۱ - گویا همان ملا باشی . روضة الصفا ۱۰ : ۲۲ وسند شماره ۱۰۵ همین مجموعه

دیده شود .

متصدی شغل مزبور دانسته باشند که منصب مزبور مفوض و مرجوع به عالی جناب سابق الالقاب گردیده . مقرر می شود که عالی جناب آقا سید حسن خود را سر کشیک سر کار فیض آثار حضرت معصومه صلوات الله علیها دانسته ، از روی راستی و درستی متوجه خدمت متعلقه به خود بوده ، دقیقه [بی] خود را معاف نداشته ، با کمال دین داری و اطمینان خاطر به دعا گویی دوام عمر و دولت ابد مدت قاهره باهره حضرت سلطانی قیام و اقدام دارند و از مدلول خطاب مستطاب انحراف نورزند .

تحریراً فی شهر ذی حجة الحرام ۱۲۲۵ .

۹۶

[۵] تعلیقه مورخ ج ۱ - ۱۲۳۵ با مهر « لا اله الا الله الملك

الحق المبين عبده محمد حسين » (گویا صدر اصفهانی) در مورد

تیول آقا سید حسن سر کشیک ، خطاب به میرزا ابراهیم مستوفی پیشکار

حکومت قم :

عالی شان رفیع مکان عزت و سعادت نشان ارجمندی میرزا ابراهیم مستوفی بداند که نظر به مراعات جانب عالی جناب قدسی القاب سیادت پناه آقا سید حسن منظور نظر عالی بوده و می باشد و سال هاست که تیول و تخفیفی در وجه مشارالیه برقرار داشته ایم . در این اوقات به عرض عالی رسید که به علت بعضی فروعاتی که واقع می شود تیول او رسد می رسانند و تخفیف مشارالیه کما هو حقه نمی رسد و این معنی خلاف رای و کلاء عالی می باشد . لهذا به آن عالی شان مقرر می شود که به وصول تعلیقه عالی و حصول اطلاع بر مضمون به طریق سنوات آنچه تیول و تخفیف که قرارداد ایم بدون کسر به مشارالیه رسانیده ، قسم رفتار نماید که استرضای مشارالیه به عمل آمده باشد . چنانچه خلاف آنچه مقرر شده است رفتار نماید از آن عالی شان مکدر شده لازمه مؤاخذه خواهد شد . البته در هر باب مراقب احوال

مشار الیه باشد و در این باب قدغن لازم دانسته ، در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر جمادی الاول سنه ۱۲۳۵ .

[حاشیه:]

مقرر آنکه در باب جمع ملك مشارالیه به عرض رسید که موافق ممیزی که شده است و جمع دفتر زیادتى به مشار الیه می شود . لهذا مقرر می شود که موافق همان جمع که و کلاء عالی قرارداد است دیناری زیاد مطالبه ننماید . آنچه مذکور می شود جمع دیگر را بروی جمع مشارالیه گذاشته اند البته چند نفر اهل خبره برده فیما بین ایشان شریک (؟) پیمایی نموده ، هر یک از عهده جمع خود بر آید . البته در این باب قدغن لازم دانسته ، تخلف نوزد . در باب آب و غیره مراعات جانب آن را منظور دارد و در عهده شناسد .

تحریراً فی شهر جمادی الاول سنه ۱۲۳۵ .

۹۷

[۶] فرمان مورخ شوال ۱۲۴۴ از فتحعلی شاه در وا گذاردن

ضبط و نسق قریه تبرته فراهان موقوفه همین پادشاه به آقا سید حسن

سرکشیک ، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه :

الملك لله تعالى - حکم همایون شد عالی جاه رفیع جایگاه عزت و سیادت پناه فطانت و متانت اکتناه صداقت و سعادت انتباه سلاله السادات الکرام میرزا اسد الله متولی روضه رضوان مثال بضعة احمدی علیها و علی آبائها التحیه به عز اعلان شاهانه مباهی بوده بدانند که چون طلباً لمرضات الله قریه تبرته واقعه در محال فراهان را از قرار وقف نامچه معتبر وقف سرکار فیض آثار روضه مبارکه مذکوره فرمودیم و تولیت آن چنان که در وقف نامه معین شده به حاکم شرع جامع الشرایط

دارالایمان قم محول است و مصارف خیری که پسند خاطر مبارک افتاد نیز در ضمن وقف مشروط آمده ، باید آن عالی جاه قریه مزبوره را به اذن متولی ضبط نموده و چون عالی جناب سیادت و سعادت مآب سلاله السادات آقاسید حسن سرکشیک روضه مبارکه به صلاح و سداد و امانت و رشاد موصوف و معروف است ضابطی قریه مزبوره را به اذن متولی شرعی به او محول داشته که در جمع آوری منافع و مداخل آنجا از نقد و جنس لازمه دقت و اهتمام به عمل آورده ، در نسق زراعت و فلاح آبادی و معموری قریه مزبوره سعی بلیغ نموده ، محصولات و منافع آن را بر حسب شروط وقف نامه به اجازه متولی شرعی مصروف مخارج دارد و مبلغ دو تومان [و] شش هزار دینار نقد و مقدار چهار خروار و چهل [و] پنج من غله متوجهی دیوانی يك سهم اربابی از شانزده سهم قریه مزبوره را در عوض موجب سیادت پناه مشارالیه از هذه السنه اودئیل فرخنده دلیل و مابعدها برقرار فرمودیم که همه ساله گرفته ، صرف مخارج خود داشته ، به فراغت مشغول انتظام و انضباط امور قریه مزبوره گردد . البته آن عالی جاه در نظم امور متعلقه به قریه مزبوره نهایت دقت را لازم شمرده ، دقیقه [بی] از دقایق شرایط وقف را مهمل و متروک نگذارد و در عهده شناسد .

تحریراً فی شهر شوال المکرم سنه ۱۲۴۴ .

۹۸

[۷] فرمان مورخ رمضان ۱۲۵۰ از محمد شاه در امضاء فرمان

مورخ ۱۲۴۳ فتحعلی شاه خطاب به صاحب اختیار دارالایمان قم
پیرامون وظیفه و تبول آقا سید حسن سرکشیک :

فرمان والاشد که چون به موجب فرمان اعلی حضرت خاقان مغفور

اسکنه الله تعالی فی روضات السرور که به تاریخ سال هزار و دوست و چهل [و] سه هجری

به افتخار صاحب اختیار دار الایمان قم عز صدور یافته است مبلغ شش تومان
وسه هزار و پانصد دینار نقد و مقدار بیست خروار به وزن تبریز جنس بدین موجب:
[نقد - شش تومان وسه هزار و پانصد دینار . جنس - ۲۰ خروار

تیول مزرعه جم آباد : نقد - سه تومان وسه هزار و پانصد دینار ، جنس -

۱۵ خروار

وظیفه : نقد - سه تومان ، جنس - ۵ خروار]

دروجه عالی جناب سیادت و سعادت مآب خلاصه السادات والاطیاب آقا سید حسن
سرکشیک آستان ملک پاسبان معصومه علیه آلاف الثناء والتحیه مستمر و برقرار
گردیده است لهذا امضای فرمان همایون و قابلیت و استحقاق عالی جناب مشارالیه
را در معامله هذه السنه یوننت ئیل خیریت تحویل و مابعداها مبلغ و مقدار مفصله فوق را
کما فی السابق دروجه مشارالیه مستمر و برقرار فرمودیم که هر ساله از بابت مالیات دار
الایمان قم بازیافت و صرف معاش خود کرده ، به وظایف دعا گوئی قیام و اقدام نماید.
مقرر آن که حکام حال و استقبال دار الایمان قم هر ساله نقد و جنس مزبور را کار
سازی نمایند که به خرج محسوب خواهد شد . کتاب دفترخانه همایون شرح فرمان
مبارک مطاع را ثبت دفاتر ساخته ، در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر رمضان سنه ۱۲۵۰ .

۹۹

[۸] نامه « لا اله الا الله الملك الحق المبین عبده محمد باقر » به

«مقرب الخاقان میرزا محمد رضامتولی باشی» از میان سال های ۱۲۵۰

- ۱۲۵۸ ، در مورد موقوفه تبرته و مواجب آقا سید حسن سرکشیک :

مقرب الخاقانا ، مرجع الاناما

از قرار فرمان واجب الاذعان خاقان خلد آشیان اسکنه الله فی روضات

الجنان که ملاحظه شد مبلغ دو تومان و شش هزار نقد و مقدار چهار خروار و چهل و پنج من غله متوجهات دیوانی يك سهم از شانزده سهم اربابی قریه تبرته واقعه در فراهان در عوض مواجب عالی‌جاه سیادت و نجابت پناه سلاله السادات آقاسید حسن سرکشیک مستمر و برقرار بوده و همه ساله بازیافت داشته است . قلمی می‌دارد که چون مشار الیه از جمله متعلقان ما محسوب می‌شود و مراعات او از راه خدمت قدیمی او لازم است سرکار به طریق استمرار موافق فرمان مبارك معمول فرموده، نقد و جنس مذکور را به او برسانید و درین باب به هیچ وجه مضایقه نفرمایید .
زیاده را زحمت نداد .

[حاشیه:]

مجدداً زحمت می‌دهد که این امورات به سرکار است باید به انجام برسانید . اگر خدای نخواستہ سرکار راعجزی درین باب باشد بنویسید تا آن که از دیوان حکم شود و محصل آمده بگذرانند .

[۹] نامه « لا اله الا الله الملك الحق المبین عبده نصر الله » (شاید

صدرالممالک اردبیلی) به « عالی‌جاه نور چشم مکرم مهربان میرزا

محمد رضا متولی » از سال ۱۲۵۸ که آقا سید حسن سرکشیک

در گذشته بود و درخواستوا گذاردن منصب او به میر عبدالکریم فرزند

بزرگ وی :

نور چشم مکرم مهربانا چون سیادت پناه آقا سید ابراهیم روانه آن

صوب بود لازم آمد که به تحریر این چند سطر پردازد که چون مرحمت پناه آقا

سید حسن سرکشیک آدم مقدسی و در آستانه مطهره سالها خدمت نموده و استخوانها

شکسته بود بر همه کس لازم بل متحتم است که رعایت احوال وراثت آن مرحوم را

نماید خاصه آن نور چشم مکرم که همه اوقات محبت قلبی و باطنی به آن مرحوم داشته اید حال باید همان محبت را و بل زاید و بیش از پیش رعایت و جانب‌داری اولاد آن مرحوم را منظور بدارید و منصب جلیل سر کشیکی سرکار حضرت که به عهده آقا سید حسن مفوض و مرجوع بود حال باید در عهده عالی جناب سلاله السادات آقا میر عبد الکریم ولد ارشد آن مرحوم که لله الحمد به صلاح آراسته و شایسته این خدمت عظمی است باشد و خلعت او را هم بدهید و سایر اولاد آن مرحوم هم که هر يك در آستانه مطهره به خدمتی بر قرار و سرافراز بوده‌اند کمافی السابق در مناصب و خدمت خود بر قرار باشند و آنها را از عزا بیرون بیاورید که حیات و ممات آقا سید حسن در این خصوصات برای اولادش تفاوتی به هم نرساند. یقین است که آن نور چشم خدمات و زحمات آنها را منظور خواهند نمود که آسوده خاطر هر يك به خدمات مرجوعه به خود قیام و اقدام نمایند. زیاده حاجت سفارش و محتاج به نگارش نخواهد بود. همواره اوقات سلامتی حالات شریف را با گزارشات قلمی و ارسال دارند. والسلام.

۱۰۱

[۱۰] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی باشی مورخ ذق - ۱۲۵۸

در واگذاردن خدمت سر کشیکی آستانه که به آقا سید حسن سر کشیک

مفوض بود به فرزند او میر عبد الکریم :

چون خدمت يك نفر سر کشیکی سرکار فیض آثار به مرحمت و غفران پناه

جنت و رضوان جایگاه آقا سید حسن سر کشیک مفوض و مرجوع بود و در این

اوقات مشار الیه داعی حق را لبیک اجابت گفته و خدمت مزبور در عهده تعویق

۱ - اصل : گزارشات .

و تعطیل است و منظور کلی نظم و نسق و رواج و رونق سرکار مزبور می باشد و قرار و مدار تفویض خدمات سرکار بنابه وراثت و قابلیت و استعداد و اولویت می باشد . بناءً علیه چون عالی حضرت رفیع منزلت سلالة السادات میر عبد الکریم خلف اکبر مشارالیه ، و قابلیت و استعداد و اولویت تفویض خدمت مزبور را دارد و علاوه بر مراتب مزبوره مرحوم مزبور کمال صداقت و ارادت و خدمتگزاری را مادام العمر به عمل آورده و عالی حضرت مومی الیه هم به مضمون الولد سربیه نهایت راستی و درستی و اهتمام در خدمت سرکار موهبت مدار دارد ، از هذه السنه بارس ئیل و ما بعدها خدمت سرکشیکی مزبور را به طریق سابق به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که در کمال سعی و کوشش به ملزومات خدمت مزبور قیام و اقدام و دقیقه [بی] خود را معاف ندارد که موجب ازدیاد نظم و نسق و رواج و رونق سرکار فیض آثار بوده باشد و مواجب و نذوراتی که به ازاء شغل مزبور در دفتر سرکار بر قرار است کماکان باز یافت و صرف معاش خود نموده ، فارغ البال و مرفه الحال به دعا گوئی دوام عمر و دولت و بقای سلطنت اعلی حضرت شاهنشاه روحنا فداه اشتغال نماید . کتاب دفتر استیفا و مشرف سرکار سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سر - رشته جات خود ثبت و ضبط نمایند .

تحریراً فی شهر ذی الحجة الحرام مطابق هذه السنه بارس ئیل خیریت دلیل

سنه ۱۲۵۸ .

۱۰۲

[۱۱] فرمان مورخ صفر ۱۲۵۹ از محمد شاه در مورد مستمری

آقا سید حسن سرکشیک و واگذاردن آن به چهار فرزند او :

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که چون از قرار احکام قدر ارتسام مطاعه و ثبت سر رشته جات دفتر خانه مبارکه مبلغ شش تومان و سه هزار

و پانصد دینار وجه نقد و مقدار بیست خروار تبریزی غله از بابت مالیات دارالایمان قم در وجه مرحوم آقا سید حسن سرکشیک و خادم آستانه سرکار معصومه صلوات الله علیها مستمر و برقرار بوده و در این اوقات وفات یافته است لهذا محض مرحمت و عنایت خسروانه نقد و جنس مزبور را از هذه السنه بارس ثیل فرخنده دلیل و ما بعدها کما کان در وجه سیادت و سعادت انتسابان آقا سید عبد الکریم و آقا سید ابراهیم و سایر اولاد او از قرار تفصیل :

[نقد - ۶ تومان و ۶ هزار و پانصد دینار ، جنس - ۲۰ خروار

تیول از بابت یک زوج : نقد - ۳ تومان و ۶ هزار و پانصد دینار ، جنس -

۱۵ خروار

آقا سید عبد الکریم که ارشد است : نقد - یک تومان و هشت هزار و پانصد

دینار ، جنس - هشت خروار

آقا سید ابراهیم : نقد - یک تومان و پنج هزار ، جنس - چهار خروار

آقا سید عابدین : نقد - یک تومان و پنج هزار ، جنس - چهار خروار

آقا سید باقی : نقد - یک تومان و پنج هزار ، جنس - چهار خروار]

مرحمت و عنایت فرمودیم که هر ساله دریافت کرده ، صرف معاش خود نمایند.

مقرر آن که حکام و مباشرین حال و استقبال دارالایمان قم همه ساله بدون مطالبه

فرمان مجدد کار سازی کرده ، معطل نمایند . المقرر عالی جاهان رفیع جایگاهان

فخامت و مناعت اکتناهان مقربو الخاقان مستوفیان عظام شرح فرمان مبارک را

ثبت و ضبط نموده و در عهده شناسند .

تحریراً شهر صفر سنه ۱۲۵۹ .

[حاشیه:]

در وجه مرحوم سید حسن شش تومان و شش هزار و بیست خروار جنس

از قرار سر رسید دفترخانه مبارک که برقرار بوده است .

موافق ثبت و سررشته دفتر صحیح است و هر ساله به خرج دیوان می آید.
سید حسن امسال فوت شده و وظیفه او به اولاد او مرحمت شده .
به مهر مبارک برسد .

۱۰۳

[۱۲] فرمان مورخ شعبان ۱۲۶۵ از ناصر الدین شاه در قرار دادن بیست تومان نقد و ده خروار جنس به صیغه وظیفه در وجه آقا سید آقا (میر عبد الکریم) سرکشیک آستانه مقدس :

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که نظر به شمول مرحمت خاطر خطیر و ظهور استحقاق و اهلیت عالی جناب مقدس القاب سیادت و سعادت انتساب آقا سید آقای سرکشیک آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها آلاف التحیه از معامله هذه السنة تخاقوی ثیل خیریت تحویل و ما بعدها مبلغ بیست تومان رایج دیوان وجه نقد و مقدار ده خروار به وزن تبریز جنس از بابت مالیات دار الایمان قم به صیغه وظیفه در حق او مستمر و برقرار فرمودیم که همه ساله دریافت و صرف مخارج و معیشت خود نماید و به فراغت خاطر در تحت قبه مطهره مشغول دعا گوئی دوام دولت قاهره باشد . مقرر آن که مباشرین امور دیوانی حال و استقبال دار الایمان قم سال به سال نقد و جنس مزبور را از بابت مالیات مهم سازی عالی جناب مشارالیه نموده ، قبض حاصل سازند و کتاب خیریت اکتساب دفترخانه مبارکه شرح فرمان همایون را ثبت و ضبط نموده ، در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۲۶۵ .

[حاشیه:]

سید کمال استحقاق و شایستگی دارند و مبلغی خطیر خرج کرده و چاهی کنده که

مسلمانان آب سرد شیرین بخورند و دعا گوی دولت باشند . و لهذا این نقد و جنس امسال مرحمت شده و عوض او از غیر مستحق دریافت شده که ضرر تازه نشود از بابت میرزا مجید آشتیانی و غیره .

* * *

چند سند دیگر مربوط به خدماتی دیگر که این دودمان در آستانه عهده دار بوده اند .

۱۰۴

[۱۲] حکم مورخ محرم ۱۲۲۶ از «امام ویردی شاهین قلیجی» مبنی بر آن که وی سید حسن سرکشیک را نایب الزیارة خویش در آستانه قرار داده و پنج تومان و دو خروار غله مدد معاش در وجه او مقرر داشته است :

حکم والا شد آن که بنا بر وفور مکرمت درباره عالی جناب مقدس القاب حقایق و معارف اکتساب سلالة السادات العظام آقا سید حسن سرکشیک سرکار فیض آثار و ظهور شایستگی او در معامله سنه آتیه قوی بیل و ما بعدها او را نایب الزیارة سرکار شوکت مدار و مبلغ پنج تومان تبریزی نقد و مقدار دو خروار به وزن تبریز غله به صیغه مدد معاش در وجه او بر قرار فرمودیم که مبلغ مزبور و مقدار مذکور را هر ساله باز یافت و صرف اخراجات خود نموده ، شب و روز در صحن روضه مقدسه به وظایف دعا گویی قیام و اقدام نماید . مقرر آن که عالی جاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه دولت و اقبال پناه صداقت و عقیدت آگاه چاکر دولت خواه مقرب الخاقان محمد هادی خان قدیمی وزیر سرکار مبلغ و مقدار مزبور را در وجه عالی جناب مشار الیه بر قرار دانسته ، هر ساله از بابت ابواب جمعی خود کار سازی نماید که به فراغت خاطر همه روزه زیارت مخصوصه به

جهت سرکار والا به عمل آورد و درین خصوص قدغن لازم دانسته ، حسب المقرر معمول و در عهده شناسد .

تحریراً شهر محرم الحرام سنه ۱۲۲۶ .

۱۰۵

[۱۴] حکم مورخ ج ۱ - ۱۲۲۷ از شاهزاده حسنعلی میرزا

فرمانفرما در واگذاردن نیابت زیارت خود به آخوند ملا علی قمی

که متن آن به عنوان نظیر نسبت به سند پیش در اینجا نقل شد :

حکم والا شد آن که چون به جهت دعای بقای عمر و دولت اعلی حضرت قدر قدرت کیوان رفعت دارا درایت ظل الهی روح العالمین فداه و نواب مسا در تحت قبه مطهره مقدسه منوره وجود شخص امین و عادل ضرور و عالی جناب مقدس القاب فضیلت انتساب آخوند ملا علی قمی که در زمره دعاگویان در این دولت ابدقرین محسوب و منسلک ، و خود را مورد عنایات خاطر خطیر مرحمت آیات اشرف ساخته است لهذا خدمت نیابت زیارت را به او موکول و مرجوع داشتیم که بدانچه باید و شاید و از مراسم دعاگویی او سزد و آید در لوازم آن قیام و اقدام نماید . مقرر آن که عالی جناب مقدس القاب فضایل و کمالات اکتساب حقایق و معارف انتساب سلالة السادات العظام دعاگوی دولت ابد فرجام میرزا اسد الله متولی سرکار فیض آثار نایب الزیاره ای سرکار را مختص عالی جناب مشار الیه دانسته ، رعایت و حمایت جانب او را در هر حال منظور داشته و مبلغ يك تومان تنخواهی که به صیغه مواجب از قرار تصدیق و خطاب عالی جاه رفیع جایگاه مقرب الحضرة الخاقانی ملا علی اصغر ملا باشی علاوه بر پنج هزار دینار مسواجب سابق او شده است هر ساله در وجه او کارسازی به نحو مقرر معمول و از فرموده عدول نورزیده ،

تحریراً فی شهر جمادی الاولی سنه ۱۲۲۷ .

۱۰۶

[۱۵] تعلیقه مورخ ع ۱ - ۱۲۶۲ از میرزا محمد رضا متولی

باشی در گماردن سید حسین فرزند میر عبد الکریم سرکشیک به

خدمتگزاری آستانه مقدس :

چون عالی حضرت گرامی مرتبت سید حسین ولد عالی جناب آمیر عبد
الکریم سرکشیک از سلسله خدام والامقام سرکار فیض آثار است و آبا واجداد
او از قدیمی های سرکار مزبور هستند در این اوان وزمان اکثر از اولاد واحفاد
واقارب هر یک از خدام سرکار مرقوم به خدمات جدید سرافراز وممتاز گردیده اند
ومومی الیه به خدمتی از خدمات سرکار مفتخر ومباهی نگردیده ورعایت جانب
عالی جناب والسدمومی الیه نظر به خدمات ایشان لازم است . بناءً علیه از هذمه
السنة یونتیل نصرت دلیل وما بعدها خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار را
به مومی الیه مفوض ومرجوع نمودیم که از روی صداقت وراستی وکمال سعی
واهتمام متوجه خدمات محوله به خود بوده ، مواجب وندوراتی که در وجه سایر
خدام سرکار بر قرار است همه ساله از قرار استمرار از بابت مداخل سرکار باز
یافت وصرف معاش خود نموده ، فارغ البال ومرفه الحال به لوازم شغل مزبور
پردازد وبه دعا گویی دوام عمر ودولت ابد مدت اعلی حضرت قدر قدرت شهریاری
قیام واقدام نماید . مقرر آن که کتاب خیریت اکتساب دفتر استیفاء ومشرف سرکار
موهبت مدار شرح سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سر رشته جات خود ثبت
وضبط نمایند . وکان ذلك فی ربیع الاول ۱۲۶۲ .

[۱۶] تعلیقه همان متولی باشی مورخ صفر ۱۲۶۴ در گماردن سید علی فرزند میر عبد الکریم سرکشیک به خدمت‌گزاری آستانه مقدس، با پشت نویسی حاجی میرزا محمد حسین مستوفی آنجا :

چون عالی حضرت گرامی منزلت سید علی ولد عالی جناب سلاله السادات میر عبد الکریم سرکشیک از سلسله خدام والا مقام سرکار فیض آثار است و آبا واجداد او از قدیمی های سرکار مزبور هستند و در این اوان وزمان اکثر از اولاد واحفاد واقارب وعشایر هر يك از خدام سرکار مرقوم به خدمتی جدید سرافراز گردیده اند ومومی الیه به خدمتی از خدمات سرکار مفتخر ومباهی نشده ورعایت جانب عالی جناب والد مومی الیه نظر به خدمات ایشان لازم است . بناءً علیه از هذه السنه قوی ٹیل فرخنده تحویل وما بعدها خدمت يك نفر خادمی سرکار فیض آثار را به مومی الیه مفوض ومرجوع نمودیم که از روی صداقت وراستی وکمال سعی واهتمام متوجه خدمات محوله به خود بوده ، مواجب وندوراتی که دروجه سایر خدام مستمر وبرقرار است همه ساله ازبابت مداخل سرکار بازیافت وصرف معاش واگذاران خود نموده ، فارغ البال ومرفه الحال به لوازم شغل مزبورپردازد وبه دعاگویی دوام دولت ابد مدت اعلی حضرت قدر قدرت شهریاری قیام واقدام نماید . مقرر آن که کتاب خیریت اکتساب دفتر استیفاء ومشرف سرکار موهبت مدار شرح سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سر رشته جات خود ثبت وضبط نمایند .

وكان ذلك تحريراً في شهر صفر المظفر سنة ۱۲۶۴ .

[۱۷] حکمی گویا از سال ۱۲۲۳ با مهر « افوض امری الی الله عبده اسدالله » (۱) درباره میرزا سیدمحمد ناظر مزارات شاهان در آستانه قم، که به عنوان نظیر نسبت به چند سندی که پس از این خواهیم دید به نقل متن آن مبادرت شد :

عالی شان معلى مكان عزت وسعادت نشان نتیجه الاعالی والاعیان نایب الشانی محمد تقی بیک نایب قم بدانند که عالی حضرت رفیع منزلت سیادت نشان میرزا سید محمد ناظر مزارات سلاطین انار الله برهانهم وارد و مذکور ساخت که با ارقام متعدده و نوشته جات متوالیه که از بندگان اقدس ظل اللهی روحی فداه در دست دارم در شغل مزبور مرا دخل و تصرفی نمی باشد .

از آنجا که ترمرد فرموده حضرت ظل اللهی خلاف حساب و نهایت جسارت در ارتکاب چنین امری است و هیچ ذی شعوری جرأت بر اقدام چنین کاری نمی تواند نمود و این عذر از احدی مسموع نمی باشد شرحی به عالی جناب مقدس القاب سیادت و نجابت نشان میرزای متولی نوشته ، اظهار شده است که حسب فرمان قضاجریان مشارالیه را در شغل خود مستقل نموده باشد و از امر قدر قدر خاقان گیتی ستان تخلف جایز نداند .

به آن عالی شان هم اعلام می شود که نوشته مزبور را به عالی جناب معظم الیه داده و در استقلال سید مزبور نهایت اعانت نموده ، اجرای حکم محکم سلطانی را کرده ، نگذارد که احدی در شغل مزبور به غیر از مشارالیه دخل و تصرف نماید . البته در این خصوص اهمال نورزیده ، تخلف از رقم قضاشیم را موجب مؤاخذه و سیاست دانسته ، مطالب و مهماتی که دارد عرض و به انجام مقرون داند .

۱ - گویا جز آقا اسد الله خان حاکم قم . بنگرید به اسناد ضابطی در همین بخش .

[۱۸] حکم مورخ رجب ۱۲۹۷ از نایب السلطنه کامران میرزا خطاب به آقا محمد کریم مباشر ورئیس مقبره محمد شاه، مبنی به واگذارن منصب نظارت امور مقبره به سید حسین سرکشیک :

مقرب الحضرة آقا محمد کریم مباشر ورئیس مقبره شاهنشاه مبرور سرافراز بوده بداند از قراری که در پیشگاه حضور والا معروض افتاد میرزا سید مرتضی تفرشی که در جز و خدام مقبره خلد آشیان شاهنشاه مبرور البسه الله حلال النور به منصب نظارت بر قرار بوده به رحمت ایزدی پیوسته . نظر به مراتب استحقاق و صلاحیت عالی جناب سلاله السادات آقا سید حسین رضوی سرکشیک آستانه متبرکه حضرت معصومه سلام الله علیها و بلا عقب بودن مرحوم میرزا سید مرتضی مقرر می‌داریم از هذه السنه لوی ثیل سعادت دلیل وما بعدها عالی جناب مشار الیه را در عوض او به منصب نظارت بر قرار ، هر گاه کسی ادعای وراثت نماید یا این که نوشته ای ابراز دارد از درجه اعتبار ساقط است .

لهذا مبلغ شانزده تومان نقد و مقدار پنج خروار غله که در جزو مصارف بقعه به اسم او بوده به عالی جناب سلاله السادات آقا سید حسین سرکشیک آستانه متبرکه که عاید دارید که به فراغ خاطر به وظایف شغل مزبور قیام و اقدام نموده ، دعا گوی دوام عمر و دولت ابد مدت روز افزون بوده ، حسب المقرر مرتب و معمول و در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر رجب المرجب ۱۲۹۷ .

۱ - سه رقم دیگر زیر مهر پایان سند قرار گرفته و خوانده نمی‌شود .

[۱۹] عرضه داشت اقل دعا گویان سید حسین سرکشیک سرکار
فیض آثار در مورد مقرری نظارت مقبره محمد شاه ، بادستخط ناصر
الدین شاه بالای آن . از همان سال ۱۲۹۷ :

قربان خاک پای اقدس همایونت کردم مبلغ شانزده تومان نقد و مقدار
پنج خروار غله به اسم نظارت مضجع جنت مکان شاه مغفور همه ساله در حق
میرزا سید مرتضی تفریسی مرحمت می شد . این اوقات وفات کرده و بلاعقب است .
اقل دعا گویان به عرض حضور حضرت والا آقای نایب السلطنه رسانیده ، چون
مراتب استحقاق دعا گو بر حضرت والا مشهود بود مقرر فرمودند همین مبلغ نقد
و همین مقدار غله به دعا گو عاید شود . پس از آن فرمایش به دعا گو شد به پیشگاه
حضور مبارک عرضه دارد و استدعا نماید که امر و مقرر شود بدون مزاحمت احدی
همه ساله به اسم نظارت در حق دعا گو مرحمت شود . لهذا مستدعیم محض تفضل
و ازدیاد دعا گویی و نایب الزیاری در بقعه مبارک دعا گو را مشمول مرحمت
ملو کانه عمیمه واقع ساخته ، به این عنایت مفتخر و سرافرازم فرمایند . امر امر
اقدس ارواح العالمین فداه است .

[دستخط شاه:]

رقم نایب السلطنه کافی است . صدور حکم دیگر صورت ندارد .

[۲۰] رقم کامران میرزا نایب السلطنه خطاب به علی نقی میرزا
رکن الدوله دوم حکمران قم و ساوه و زرند مورخ ع ۱ - ۱۳۰۴ ،

در مورد مقرری آقا سید حسین سرکشیک از بابت مخارج روشنایی
وقاری و قهوه و غلیان مقبره معتمد الدوله منوچهر خان گرجی واقع در
صحن عتیق آستانه مقدس :

اعز ارجمند کامکار علی نقی میرزا حکمران قم و ساوه و زرند را مرقوم
می شود مبلغ يك صد تومان از بابت مخارج روشنایی وقاری و مصرف غلیان و قهوه
و غیره مقبره مرحوم معتمد الدوله از هذه السنه ایت ثیل وما بعدها که جزء کتابچه
دستور العمل سنواتی بوده در حق جناب آقا سید حسین سرکشیک سرکار فیض
آثار کار سازی دارید و قبض از مشارالیه دریافت نموده . البته بر حسب حکم معمول
و در عهده شناسند .

فی شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۴ .

۱۱۲

[۲۱] حکم امین السلطان میرزا علی اصغر خان صدر اعظم مورخ
۱۲ رجب ۱۳۰۷ در واگذارن تولیت مقبره منوچهر خان معتمد
الدوله مزبور به سید حسین سرکشیک ، خطاب به سپهدار حکمران قم:
جناب مجدت نصاب امیر الامراء العظام سپهدار حکمران بلده طیبه قم دام
مجده از آنجا که مقبره مرحوم معتمد الدوله قریب الانهدام و از عدم مستحفظ
ومتولی و غیره مخروبه شده بود و این اوقات که سعادت و توفیق رفیق و بر حسب
اجازه قدسیه مطاع بندگان اقدس اعلی حضرت قدر قدر قوی شوکت شاهنشاه
اسلام پناه ارواحنا فداه و به رسم معمول هر ساله به زیارت کثیر السعاده حضرت
معصومه علیها و آبائها الف آلاف التحیه و الثنا مشرف و به رأی العین انهدام
مقبره را ملاحظه و برای شکوه دولت و پاس حفظه ملت از خاک پای معدلت
پیرای اقدس مبارک مستدعی گردید که يك صد تومان از بابت مواجب متولی

وقاری و غیره مقبره مزبوره از طرف دیوان همایون مرحمت شود که این بنا برقرار و پایدار بماند ، ایجاباً لمسئوله مرحمت و عنایت فرمودند . علی هذا نظر به استحقاق و کمال اهلیت و لیاقت عالی جناب سلاله الاطیاب آقا سید حسین سرکشیک او را متولی مقبره مسطوره برقرار و به موجب تفصیل ذیل :

[موجب آقا سید حسین : ۵۰ تومان - قاری : ۲۰ تومان - خدام : ۱۵ تومان - دو چراغ و قهوه و غلیان : ۱۵ تومان] .

موجب و مرسوم مقبره مقرر داشته ، مقرر می شود که همه ساله از قرار ثبت کتابچه دستور العمل دیوانی و به موجب قبض آقا سید حسین کارسازی نموده ، به تصویب و استحضار جناب مستطاب اوان نصاب آقای متولی باشی سلمه الله تعالی مبلغ مزبور را به مخارج و مصارف مقبره به شرح مقرر معینه برسانند و در حفظ مقبره و تلاوت کلام الله مجید و روشنایی و غیره حسب المقرر معمول دارد و نگذارد از تنخواه مرحمتی دیوان اعلی که فقط برای شکوه دولت و ملت مرحمت شده است افراط و تفریط و حیف و میل شده ، به سایر مخارجات شخصی برود .

دوازدهم شهر رجب المرجب اودئیل سنه ۱۳۰۷ .

۱۱۳

[۲۲] حکم امین السلطان صدر اعظم مورخ رجب ۱۳۰۹ در وا گذاردن تولیت مقبره معتمد الدوله که به آقا سید حسین سرکشیک مرجوع و مفوض بود به فرزند او ، با اشاره به این که وی در این اوقات در گذشته است :

چون مرحوم آقا سید حسین سرکشیک از اجله خدام و در آستانه متبرکه سر کار فیض آثارم سالها مشغول خدمت بود و تولیت مقبره مرحوم معتمد الدوله هم به واسطه حسن خدمات به او مفوض بود این اوقات که به رحمت ایزدی پیوسته رعایت اولاد و اعقاب او منظور نظر اولیای دولت قوی شوکت قاهره است به ملاحظه

پاس خدمات آن مرحوم حسب الامر الاقدس الاعلی تولیت مقبره مرحوم معتمد الدوله به پسر آن مرحوم محول و مرجوع است . باید از این به بعد به طوری که مرحوم آقا سید حسین سرکشیک اقدام به امر تولیت و خدمت می نمود مشغول باشد . مقرر آن که جناب مستطاب متولی باشی و خدام آستانه متبرکه که پسر آن مرحوم را به این شغل شاغل دانند . شهر رجب ۱۳۰۹ .

۱۷

خاندان میر بهاء الدین :

- ۱ - میرزا شرف الدین علی سرکشیک و کلید دار حرم مطهر با فرمانی از کریم خان زند مورخ ۱۱۸۸ .
- ۲ - میرزا بهاء الدین محمد فرزند میرزا شرف الدین علی که در ۱۲۱۳ سرکشیک بوده (طومار تقسیم غله مورخ همین سال) و در ۱۲۶۳ در گذشته است . قبر او در مقبره ای است واقع در کوچه حکیم قم .
- ۳ - میرزا سید حسین فرزند میرزا بهاء الدین محمد ، سرکشیک آستانه از ۱۲۶۳ تا او اخر قرن سیزدهم .

۱ - بنا بر این او جز میرزا شرف الدین وفا « از معظم سادات دار المؤمنین قم از جرگه سرکشیکان آن آستانه متبرک » است که در پایان دوره نادر شاه به هند رفت و پیرامون سی سال در آنجا بود و سپس به حج رفت (سفینه المحمود ۱ : ۲۲۴) و به قم بازگشت و پس از چندی در سال ۱۱۸۳ در گذشت (تاریخ قم فیض : ۳۵ ر) . هر چند در مشجره ای مورخ عصر شنبه ۱۰ ذق - ۱۳۵۹ گویا همین دورا یکی دانسته اند .

با این همه تا اصل یا عکس فرمان یاد شده در متن دیده نشود نمی توان به قطع یا اطمینان نظری ابراز کرد .

۲ - سند شماره ۱۴۸ این مجموعه .

۴ - میرزا سید علی فرزند میرزا سید حسین، سرکشیک در اوائل قرن حاضر.
 ۵ - حاجی سید هاشم فرزند میرزا سید علی، سرکشیک در میانه این قرن.
 در اختیار بازماندگان این دودمان اسنادی بسیار در مورد منصب خاندانی سرکشیکی آنان و مناصب دیگر هست که نگارنده با دو سال مراجعه متوالی و درخواست های مکرر سرانجام بر آنها دست نیافت. چنین است فهرست چندسند از آن جمله که از خارج بر آن آگاه شد:

۱۱۴

[۲۳] فرمان کریم خان زند مورخ سال ۱۱۸۸ در تفویض منصب سرکشیکی آستانه قم به میرزا شرف الدین علی.

۱۱۵

[۲۴] فرمان فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۳۳ درباره مقرری میرزا بهاء الدین سرکشیک و فرزند او میرزا محمد حسین خادم و آقا سید حسن سرکشیک:

حکم همایون شد آن که چون عالی جنابان میرزا بهاء الدین محمد سرکشیک و آقا سید حسن سرکشیک و میرزا محمد حسین خادم این اوقات فیروزی اقتران مستدعی اضافه مواجب شدند رعایت و آسایش سادات جلیل القدر مخصوصاً خدام و الامقام که از خدمتگزاران آستانه مقدسه حضرت معصومه سلام الله علیها هستند منظور نظر آفتاب اثر اقدس همایون ملو کانه است. حسب الاستدعاء به موجب فرمان قضا جریان مبارک اضافه مواجب که مبلغ چهارده تومان بنچه و موازی چهارده خروار غله از محل تبره وقفی ملو کانه و سایر رقبات موقوفات علاوه بر مواجب و حقوق

۱ - «ساروق از بابت قریه تبرته که بالتمام را در دفاتر قدیم خلاصه نوشته بودند در

موروثی سابقه آن عالی جنابان به تفصیل ذیل :

[میرزا بهاء الدین محمد سرکشیک : مبلغ پنج تومان نقد - موازی پنج

خروار غله

آقا سید حسن سرکشیک : مبلغ پنج تومان نقد - موازی پنج خروار غله

میرزا محمد حسین خادم ولد میرزا بهاء الدین محمد : مبلغ چهار تومان نقد

موازی چهار خروار غله]

از هذه السنة بارس ثیل ۱۲۳۳ الی بعدها نسلا بعد نسل بر طبق قانون آن

آستانه ملائک پاسبان در حق مشار الیههم مرحمت و بر قرار فرمودیم . مقرر آن که

مقدس الالقب متولی عظیم الشان آن آستانه عرش درجه حقوق مزبور را مختص

آنان دانسته و مهم سازی نمایند . معمول و مجری دارند . المقرر مستوفیان عظام

سواد فرمان مبارک را ثبت و ضبط نموده ، در عهده شناسند .

به تاریخ شهر شوال سنه ۱۲۳۳ .

۱۱۶

[۲۵] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی باشی مورخ ۱۲۶۳ در

وا گذاردن منصب سرکشیکی آستانه که از آن میرزا بهاء الدین محمد

بوده و در گذشته است به فرزند او میرزا سید حسین ، با تحشیه مستوفی

آستانه (حاجی میرزا محمد حسین) .

عهد خاقان مغفور که معیزی شده ۱۵ سهم از جمله ۶۵ سهم به خالصه معمول بوده ، خاقان

مغفور قریه مزبوره را سوای رسد اربابی از حکام شرع خریده وقف آستانه مبرکه حضرت

معصومه علیها السلام کرده که حال در تصرف خدام آستان مزبور است » (کتابچه ثبت موقوفات

و خالصه جات : ۷۹ ر) .

[۲۶] فرمان ناصر الدین شاه درواگذاردن سرکشیکی آستانه به

میرسید علی فرزند میرزا سید حسین سرکشیکی (۱).

۱ - اسناد شماره ۱۱۴ و ۱۱۶ و ۱۱۷ در مشجره نسب خاندان مورخ ذق - ۱۳۵۹
 یاد شده و مورد استناد قرار گرفته است . جز آن از بعضی افراد دیگر نیز که این چند سند را
 در سالهای پیش دیده بودند وصفی به همین صورت - با ذکر برخی مشخصات و خصوصیات
 دیگر - شنیده شد .

تدریس

آستانه ها و مزارات مقدس از دیر زمان بنا بر سنتی قدیم^۱ جایگاه بحث و تدریس علوم مذهبی بوده است. در سرگذشت تنی چند از دانشمندان روزگار صفوی و پس از آن می‌خوانیم که در روضه منور حضرت سنی فاطمه در قم تدریس می‌نموده اند. این رسم دیرین تا روزگار ما همچنان برقرار و پا برجامانده و حجرات و مرافق و بیوتات آستانه همواره در اختیار مدرسان و طالبان دانش‌های مذهبی است. جز این، خدمت «مدرسی» یکی از مناصب و خدمات رسمی آستانه نیز بوده^۲ و پیوسته يك یا دو تن با عنوان «مدرس آستانه» در آن منصب و وظیفه داشته‌اند. نام این مدرسان در فردها و نسخه‌های جمع و خرج و سایر اسناد آستانه، و چند مورد در کتاب‌ها^۳ آمده است. از جمله آنان که در اسناد نام بردارند میرزا صدر الدین مدرس است که در ۱۱۳۹ بامیرزا عبدالله و در ۱۱۴۸ با میرزا علی نقی عهده دار این مقام بوده و در دو فرد مربوط به این سال‌ها نام او هست. او می‌تواند همان مولی صدر الدین فرزند قاضی سعید قمی باشد که مدرس اصول کافی در حضرت معصومه

۱ - بنگرید به: خرائج و جرائح قطب راوندی در گذشته ۵۷۳، ص ۲۰۲ (نسخه)

چاپ شده همراه اربعین شیخ بهائی).

۲ - فرمان طهماسب مورخ دهه نخستین ج ۲ - ۹۷۲ (شماره ۵۹ این مجموعه)

دیده شود.

۳ - مانند ملا محمد نصیر یاد شده در جنگ شماره ۱۹۴۰ ف کتابخانه ملی تهران

(فهرست کتابخانه ملی ۴: ۴۰۱).

بود. در طومار تقسیم غله مورخ ۱۲۱۳^۲ نام محمد جعفر مدرس آستانه در آن سال، و در فرد مربوط به ربع اخیر قرن سیزدهم^۳ نام میرزا صفی و میرزا اسحاق رضوی مدرسان آستانه در این دوره هست. نیز نام اسماعیل رضوی نواده میرزا سید احمد مدرس که باید همان فرزند میرزا محمد حسین رضوی (متولی آستانه در پایان دوره پادشاهی محمد شاه قاجار) باشد. از این اسماعیل در یکی از گواهی‌های صحت نسب آخرین بازمانده دودمان تولیت شرعی یاد می‌شد.

جز اینان که یاد شدند از نیمه دوم قرن یازدهم تا دو قرن خاندانی از سادات رضوی قم نیز عهده دار منصب مدرسی آستانه بوده‌اند. چنین است نام مدرسان آستانه از این دودمان:

- ۱ - میرزا محمد امین مدرس آستانه در دوره شاه سلیمان صفوی.
- ۲ - میرزا اسد الله مدرس (بنابه نوشته مشجره نسب خاندان مورخ پیرامون چهل سال پیش).
- ۳ - میرزا محمد رضا مدرس آستانه در نیمه نخستین قرن دوازدهم. در مشجر نسب خاندان گفته می‌شود که او در علم انساب دست و در این باب نوشته‌هایی داشته است.

۴ - میرزا علی نقی مدرس آستانه در میانه قرن دوازدهم فرزند میرزا محمد رضا. نام او در نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار به سال ۱۱۴۸^۴ دیده می‌شود.

۱ - روضات ۴ : ۱۱ چاپ جدید. لیکن روضات این مطلب را از ریاض العلماء گرفته است و آن اکنون در دسترس نیست که ببینم افندی از او به گونه زندگان یاد می‌کند یا در گذشتگان، چه بنا بر فرض دوم به طبع میرزا صدر الدین مدرس کسی جز او خواهد بود.

۲ - بخش سوم همین مجموعه، ش ۱۴۸.

۳ - سند شماره ۱۴۷ مجموعه حاضر.

۴ - سند شماره ۱۴۶ این مجموعه.

او تا پس از سال ۱۱۶۴ در این مقام بوده است .

۵ - میرزا محمد کاظم مدرس فرزند میرزا علی نقی ، مدرس آستانه در
اواخر قرن دوازدهم .

۶ - میرزا محمد جعفر ، گویا برادر میرزا محمد کاظم ، مدرس آستانه در
اوائل قرن سیزدهم (طومار تقسیم غله به سال ۱۲۱۳) .

۷ - میرزا محمد علی فرزند میرزا محمد کاظم مشهور به میرزا بابا در گذشته
۱۲۲۴ و مدفون در صحن عتیق آستانه نزدیک مقبره مستوفی . نگارنده رساله‌ای
در حرمت ریش تراشی و رساله‌ای دیگر در رد صوفیان (مشجره نسب خاندان) .

۸ - میرزا محمد کاظم مدرس در گذشته ۱۲۶۲ .

اکنون سه سند مربوط به این خاندان که بر آن آگاهی یافته‌ام :

۱۱۸

[۱] فرمان مورخ ۱۰۹۶ از شاه سلیمان صفوی در واگذارن

منصب مدرسی آستانه قم به حضرت علامی فهامی میرزا محمد امینا
(متعلق به بازماندگان خاندان) .

۱۱۹

[۲] فرمان مورخ ۱۱۶۴ در تنفیذ حضرت علامی میرزا علی نقی

مدرس آستانه در منصب خود (متعلق به بازماندگان خاندان) .

۱ - سند شماره ۱۴۸ .

۲ - بنا بر ترتیب نسبی مشجره مأخذ ، شهرت این شخص به میرزا بابا وجهی ندارد
زیرا نیای او « علی نقی » نام داشته است نه « محمدعلی » ، و به حسب قاعده باید این شهرت
میرزا محمد کاظم فرزند او باشد .

[۳] قبالة ای مورخ رمضان ۱۱۹۰ حاکی از آن که حضرت
 علامی میرزا محمد کاظم مدرس در این تاریخ قطعه ملکی را به وکالت
 از جناب مالک به عالی جناب میرزا محمد مهدی متولی آستانه
 فروخته است . نیمی از همین ملک را درع ۱ - ۱۱۹۱ میرزای
 متولی به میر عبد الکریم خادم پدر سید حسن سرکشیک فروخته که
 فروش نامه آن در روی دیگر سند نوشته شده است .
 چنین است متن دو روی سند (۱) :

|

هو المالك بالاستحقاق

وبعد غرض اصلی و مطلب کلی از تحریر این نمیکه شرعیه آن است
 که فروخت به بیع لازم جازم اسلامی حسباً و وکالة عنها عالی جناب مقدس
 القاب مرتضوی انتساب افضل الفضلائی علامی فهامی مجتهد العصر والزمانی میرزا
 محمد کاظم مدرس سرکار فیض آثار همگی و تمامی کل دودانگه مشاع از کل بیوتات
 منهدمه که در اصل سه باب بوده از جانب عفت و عصمت پناه مریم خانم شهیره
 به خانم بزرگ که من حیث الارث از والد مشار الیها به او منتقل گردیده واقعه در
 خیابان محدود به حدود اربعه : حدی به مسجد امام وحدی به مزار مسلمین وحدی
 به خانه حضرت میر عبد الکریم خادم وحدی به خیابان مزبور، با جمیع توابع
 ولو احق شرعیه از ممر و مدخل و کل ملحقات و منضمات خصوصاً مجرای حقایبه ،
 به عالی جناب مقدس القاب مبادی آداب مرتضوی انتساب سلاله السادات العظام

۱ - متعلق به خاندان سرکشیک مزبور .

میرزا محمد مهدی متولی سرکار فیض آثار به مبلغ پانزده هزار دینار تبریزی رایج معامله که عبارت از شش عدد اشرفی مسکوک به سکه اصفهان بوده باشد وصیغه مبیعه شرعیه ملیه ایجاباً و قبولا جاری گردید و غبن مبیعه را صلح صحیح شرعی نمود عالی جناب بایع مزبور به عالی جناب مشتری مزبور دانسته و فهمیده عالمناً بالکمیة والکیفیة به مبلغ یک صد دینار تبریزی فلوس که عبارت از پنج عدد فلوس چهار مثقالی بوده باشد و اقرار به قبض الثمن و اقباض المثلث و اسقاط کافه خیارات سیما خیار الغبن ولو کان فاحشاً بل افحش وقوع و لزوم یافت .
 تحریراً فی شهر رمضان المبارک سنه ۱۱۹۰ .

[حاشیه:]

مقرراً ثمن مبیعه مبلغ یک تومان است که موازی چهار اشرفی باشد و یک سدس از خودش و یک سدس از همشیره اش به او انتقال یافته تحریراً فی المتن .
 قد اوقعت المبیعة كما زبر . حرره الجانی بیده الجانیة الخائنة النغانیة [مهر
 میرزا محمد کاظم مدرس] .

بسم الله والحمد لله - ما فعله السيد الفاضل العالم الكامل صحیح كما سطر

[مهر:] عبده محمد سعید ۱۱۸۵ .

II

هو المالك بالاستحقاق

بعد باعث بر این سطور شرعیست مسطور آن است که فروخت به بیع لازم جازم اسلامی عالی جناب مقدس القاب مبادی آداب مرتضوی انتساب سلاله السادات العظام میرزا محمد مهدی متولی سرکار فیض آثار همگی و تمامی کل یک دانگ از جمله دو دانگ ضمن به شروحنی که مسطور گشته با جمیع توابع شرعیه بدان

چه به يك دانگك مزبور دانند و شناسند به حضرت سيادت و نجابت و معالی پناه
 مير عبد الكريم خادم ولد المرحوم مير محمد تقی به مبلغ يك تومان تبریزی
 رایج المعامله ، وصیغه مبیعه شرعیه ایجاباً و قبولاً و غبن مبیعه را صلح صحیح
 شرعی نمود عالی جناب بایع معزی الیه با مشتری مومی الیه دانسته و فهمیده به
 مبلغ يك صد دینار تبریزی، و اقرار به قبض ثمن و اقباض المثلث و اسقاط كافة خیارات
 سیما خیار الغبن و لو كان فاحشاً بل افحش وقوع و لزوم یافت .

تحریراً فی شهر ربیع الاول سنة ۱۱۹۱ .

[مهر:] محمد مهدی بن محمد خلیل الحسینی

۱۲۱

[۴] وقف نامه ای مورخ رجب ۱۱۰۶ از مادر شاه سلیمان بربرگك
 آغاز دو مجلد از مختلف علامه (ش ۱۱۹۵ و ۱۱۹۶ كتابخانه آیت الله
 مرعشی قم) که چون در آن از مدرس مقبره شاه سلیمان یاد شده است
 استطراداً در این جا نقل شد . با مهر واقف بالای سند به این سجع:
 « از فاطمه مادر سلیمان دارد در حشر چشم احسان »
 مورخ ۱۰۷۸ (رك : سند شماره ۲۷ و ۲۹ این مجموعه) . با گواهی
 مجلسی دوم در پایان و مهر او مورخ ۱۰۶۸ :

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على النيات والضمایر والمطلع على الخفيات والسراير
 والصلاة على اشرف الاوائل والاواخر محمد واهل بيته المعصومين عن الصغایر
 والكباير .

وبعد باعث بر تحریر این کلام شرعی المبدأ والمختام آن است که

نواب مستطاب قمر ركب خورشيد احتجاب ناموس العالمين عصمة الدنيا والدين
 [عليه عايسة متعالیه جده ماجده معظمه ادام الله ايام دولتها وتأییدها] وقف مخلص
 شرعى نمودند اين كتاب مستطاب را بر كافة طلبه علوم دينية شيعة اثني عشرية سكنه
 دار المؤمنین قم و واردین آن بلدة طيبه كه به خواندن آن نزد افادت پناه مدرس آستانه
 مرقد مكرم ومضجع معظم [نواب جنت بارگاه عليين آرامگاه طوبى آشيان قدس
 مكان نور الله مضجعه] اشتغال نمايند و اگر بعضى از طلبه خواهند كه به جهت
 خواندن يا مطالعه يا استنساخ ومقابله نمودن در غير مدرس آستانه نزد ایشان باشد
 به اذن فضيلت پناه مدرس يا عالى جاه متولى يا نايب متولى يا كتابدار سركار
 مزبور گرفته ، نزد خود محافظت نمايد. به شرط آن كه از بلدة مزبوره بيرون نبرد
 و تا شش ماه كه نزد او بماند اگر زياده بر آن احتياج داشته باشد تجديد اذن يكى
 از حضرات مذكورين نمايد و ثواب خواندن ومطالعه و درس گفتن آن را به روح كثير
 الفتوح نواب طوبى آشيانى برد الله مرقده قربت نمايند. و صيغة شرعية به شرايط
 مزبوره جريان يافت . و كان ذلك فى شهر رجب المرجب ١١٠٦ .

[گواهی وقف :]

بسم الله - لقد اجريت الصيغة الشرعية على الشرائط المرعية مأموراً عن
 المهدي العلياً لازالت فى الدارين مرتبته [عالية] الى الدرجة القصوى. و كتب الداعى
 لدوام الدولة القاهرة .

[مهر :] محمد باقر العلوم

خطابت

چند سند مربوط به این خدمت :

۱۲۲

[۱] فرمان مورخ ذق - ۱۲۴۶ در تنفیذ حاج سید محمدخطیب
آستانه مقدس در این منصب، با اشاره به « احکام مطاعه » پیشین ،
خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه :

الملك لله تعالى - حکم همایون شد که عالی جاه رفیع جایگاه عزت
وسعدت همراه فضیلت و کمالات اکتناه خلاصه السادات العظام میرزا اسد الله
متولی به وفور مراحم خاطر خطیر پادشاهی مفتخر و مباهی بوده بدانند که چون
از قرار احکام مطاعه خدمت خطبه خوانی بقعه سرکار فیض آثار معصومه مکرمه
مطهره فاطمه بنت موسی علیه الصلاة والسلام به عهده عالی جناب سیادت وسعدت
انتساب سلاله السادات العظام حاجی سید محمد مفوض ومو کول بود به امضای
حکم همایون در هذه السنة میمونه توشقان ثیل فرخنده دلیل وما بعدها کما کان
خدمت مزبور را به عالی جناب سیادت انتساب مشارالیه محول ومرجوع داشتیم که از
روی خلوص عقیدت به شغل مزبور قیام وبه دعا گوئی ذات اقدس شهریساری
ونیابت زیارت از جانب همایون اقدام نماید . آن عالی جاه وسایر خدام بقعه
مبارکه مرقومه عالی جناب مشار الیه را خطیب بالاستقلال دانسته ، ملزومات شغل
مزبور را مخصوص به او دانند . ونیز مقرر می شود که از قرار عرض عالی جناب مشار

الیه هر يك از خدام آستانه مقدسه مطهره موجبی در ازاء خدمت محوله از موقوفات بقعه منوره دارند و عالی جناب مشار الیه که به خدمت خطبه خوانی آستانه مقدسه مأمور است به هیچ وجه بهره و نصیبی از تقسیم موقوفات مزبور ندارد . از آنجا که عالی جناب مشار الیه از خلص دعا گوین دولت ابد بنیان می باشد بایسد آن عالی جاه و مباشرین سر کار موجبی از موقوفات در ازاء خدمت محوله او برقرار نمایند که همه ساله باز یافت دارد . و تخلف نموده در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر ذی قعدة الحرام سنه ۱۲۴۶ .

۱۲۳

[۲] فرمان مورخ ۱۶ - ۱۲۴۹ درواگذاری نظارت بر معاملات

موقوفات و دیگر امور آستانه به حاجی سید محمد خطیب مزبور .

خطاب به فرزند ارجمند کامران کیکاوس میرزا حکمران قم :

الملك لله تعالى - حکم همایون شد که تا بنده اختر آسمان خلافت و شهریاری و رخشنده گوهر عمان سلطنت و تاجداری فرزند ارجمند کامران کیکاوس میرزا به وفور عنایات کامله شاهانه قرین مفاخر بی کرانه بوده بدانند که چون مراتب صداقت و امانت و دیانت و پرهیزکاری عالی جناب عزت و سعادت آداب فضیلت و سیادت انتساب زبده السادات والاطیاب کهف الحاج حاجی سید محمد خطیب به نحوی که باید و شاید مشهود و معلوم رای جهان آرای اقدس شهریاری گردیده، لهذا در هذه السنه میمونه ئیلان ئیل خیریت دلیل قرار فرمودیم که سیادت پناه مشار الیه مطلع از امر معاملات موقوفات روضه مقدسه مطهره حضرت معصومه علیها و علی آبائها التحیه و الثناء بوده ، به اهتمام خدام آن حضرت در خدمات

۱ - کلمه « بی » در اصل سند تکرار شده است .

آستانه مقدسه و معاملات و اخراجاتى كه در آنجا واقع مى شود نظمى كامل حاصل آيد. بالجملة اين فرمان مبارك قدر امضاء صادر و مقرر مى شود كه بايد آن فرزند سعادت مند قدغن دارد كه مشار اليه در نظم امورات آستانه مقدسه و اخراجاتى كه واقع مى شود مطلع بوده تا به واسطه اهتمام مشار اليه و ديگر خدام امين متدين در مخارج سر كار فيض آثار قصورى و فتورى و حيف و ميلى واقع نشده ، به دعا گويى ذات اقدس همايون اقدام نمايند . مقرر آن كهعالى جنابان خدام آستانه مقدسه مشار اليه را بايد از امورات آستانه عرش درجه مطلع باشند و تخلف از مدلول حكم همايون جاير ندانند . المقرر آن كهعالى جاهان رفيع جاينگان عزت و جلالت دستگاهان مجددت اكتناهان اخلاص و ارادت آگاهان مقربوا الخاقان مستوفيان عظام ديوان اعلى شرح فرمان مبارك را در دفاتر خلود ثبت و ضبط نموده ، تخلف جايز ندانند . در عهده شناسند .

تحريراً فى شهر ربيع الاولى سنه ۱۲۴۹ .

۱۲۴

[۳] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۵۱ از محمد شاه قاجار دروا گذاردن

خدمت خطبه خوانى آستانه مقدس به همان حاج سيد محمد . با

اشاره به فرمان خاقان خلد آشان در اين باب :

الملك لله تعالى - حكم همايون شد آن كه چون از قرار فرمان خاقان

فردوس مكان اسكنه الله فى فراديس الجنان خدمت خطبه خوانى سر كار فيض

آثار معصومه مكرمه مطهره فاطمه بنت موسى عليه الصلاة و عليه السلام بهعالى

جناب سعادت انتساب سلاله السادات العظام حاجى سيد محمد خطيب مفوض

و مو كول بوده و مبلغ ده تومان بنيچه از بابت موقوفات . . . نوشته جاتعالى

جاهان میرزا محمد رضا و میرزا حبیب الله و مباشرین بقعه مزبور هر ساله باز یافت
نموده . نظر به ظهور قابلیت و شایستگی . . . ثیل و ما بعد کما کان خدمت مزبور را
به او محول فرمودیم که به شغل مزبور قیام نماید و مبلغ مزبور را از بابت بنیچه
باز یافت و صرف گذران خود سازد . مقرر آن که عالی جاه رفیع جایگاه . . متولی
باشی و عالی جاه میرزا علی رضای مستوفی خیر الحاج مشارالیه را خطیب باستقلال
دانسته ، ملزومات شغل مزبور را مخصوص او دانند و مبلغ مزبور را هر ساله از
بابت موقوفات بقعه شریفه کار سازی نمایند و در عهده شناسند .

فی شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۵۱ .

حافظی

خدمت « حافظی » از کهن ترین خدمات و مشاغل آستانه مقدس بوده است. شمار « حفاظ » که هر روز در روضه منور به قرائت و تلاوت قرآن کریم اشتغال می نموده اند در سال ۱۱۴۷ چهار تن بوده است. در فرمان مورخ دهه نخستین ج ۲ - ۹۷۲ طهماسب^۲ از حفاظ آستانه سخن رفته است. بزرگ حافظان که « صدر الحفاظ » خوانده می شد بنا بر مرسوم از سادات رضوی می بود. از بررسی فرداها و طومارها و دیگر اسناد آستانه و کتاب های تاریخ دو قرن اخیر قم نام بسیاری از حافظان و صدر الحفاظ های آستانه در قرون اخیر به دست می آید.

بهاء الدین حافظ قمی فرزند حسن بن علی بن حسن بن عبدالمملک مترجم کتاب قم^۳ می تواند از حفاظ آستانه در قرن نهم بوده باشد. شمس الدین اسحاق ورضی الدین عبد المملک فرزند او - دودانشمند شناخته شده قم در قرن های هشتم و نهم که از بزرگان خاندان فتحان^۴ بوده اند - عنوان « حافظ » داشته اند که می تواند

۱ - نسخه جمع و خرج همین سال آستانه ، بخش سوم این مجموعه (ش ۱۴۶) .

۲ - ش ۵۹ همین مجموعه .

۳ - کتاب شناسی آثار مربوط به قم : ۳۸/قم در قرن نهم : ۲۷۶ - ۲۷۷/فهرست فیلم های دانشگاه ۱ : ۴۵۳ / فهرست منزوی ۳ : ۲۲۱۲ و ۳۵۲۷ / فهرست اوقاف بغداد ۴ : ۳۴ و ۴۹۲ .

۴ - رساله « خاندان فتحان » چاپ قم - ۱۳۵۲ دیده شود . دو یاسه تن دیگر از فضلاء این خاندان که در کاشان اقامت گزیده بوده اند نیز عنوان « حافظ » داشته اند .

به همین مناسبت بر آنان اطلاق شده باشد .

جمال الدین حافظ خادم رضوی قمی خدمتگزار روضه فاطمیه قم در شب سه‌شنبه دهه یکم ج ۲ - ۱۰۳۶ تحریر نسخه‌ای را در علم هیأت در روضه حضرت ستی فاطمه به پایان برده است^۱. عبد الله بن عطاء الله خادم قمی خدمتگزار « عتبه علیه عالیة فاطمیه » که تملک او با همین وصف مورخ ۱۰۱۹ بر برگ آغاز نسخه جامع المقاصد شماره ۸ قفسه ۳ کتابخانه آستانه قم و دستخطی از همو بر برگ پیش از انجام نسخه حاشیه جعفریه شماره ۸۷۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران^۲ به نظر نگارنده این سطور رسیده است ، نیز محمد رضا بن محمد مؤمن قمی خادم حرم حضرت ستی فاطمه در قم که از دانشمندان صاحب اثر روزگار صفوی است آمانا از حفاظ آستانه مقدس در آن دوره بوده اند .

اینک با چند سند مربوط به منصب حافظی آستانه قم آشنا می‌شویم .

اصل اسناد شماره ۳ و ۴ و ۵ متعلق به آقای لطف الله کتابدار در قم است که نیاکان او از حفاظ آستانه بوده اند . دو سند دیگر مربوط به این خدمت در اسناد کفشداری آستانه در همین بخش گذارده شده است .

۱۲۵

[۱] تعلیقه میرزا محمد مهدی متولی باشی مورخ ذح - ۱۱۹۳

در واگذارن خدمت يك نفر خادمی آستانه که به میر سید حسین

۱ - نسخه‌های خطی (نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) ۵ : ۳۸۷ . بر برگ آغاز نسخه‌ای از کنز العرفان مقصد سیوری (متعلق به آقای استادی در قم) سواد حکمی است مورخ ۲۴ - ۱۰۱۴ در باب وظیفه امیر جمال الدین محمد حافظ و خادم آستانه ستی فاطمه که آن هنگام در اردوی معلی توفیق داشت .

۲ - شناسانده شده در فهرست آنجا ۵ : ۱۸۶۳ .

۳ - ذریعه ۱۴ : ۱۵ و ۷۶ : ۲۳۰ .

فرزند میر محمد ظهیر حافظ حرم محترم مرجوع بود به میر سید
حسن رضوی ، بالای عرضه داشت او :

عرضه داشت کمترین بندگان [حسن الرضوی] به ذرّوه عرض و کلاء
اجلاء ذوی الاعتلاء عالی می‌رساند که خدمت يك نفر خادمی که قبل از این به مرحوم
سید حسین مفوض و مرجوع بود حال قریب يك سال است که به رحمت ایزدی
پیوسته و بلا عقب می‌باشد و خدمت مزبوره از تاریخ فوت او تا حال در عقدۀ تعویق
است و به احدی مرجوع نشده و آبا و اجداد کمترین در این آستان ملایک پاسبان
حقوق خدمات دارند و کمترین از این نعمت عظمی و موهبت کبری محروم است.
استدعا آن که قربه الی الله و طلباً لمرضاة خدمت مزبور را با مواجب و نذوراتی
که در وجه خادم سابق مقرر بود از بابت مداخل سرکار فیض آثار در وجه کمترین
بر قرار شود که هر ساله باز یافت و صرف ما یحتاج خود نموده ، به دستور سایر
خدام هر صبح و شام بل که علی الدوام به امر مزبور و لوازم و مراسم آن قیام
و اقدام و به دعا گویی ذات اقدس و وجود مقدس اشتغال نماید که هر آینه عند الله
ضایع نخواهد شد . باقی امره العالی .

[تصدیق مستوفی:]

هو - به عرض می‌رساند که خدمت يك نفر خادمی سرکار فیض آثار به
میرسید حسین ولد مرحوم مغفور میر محمد ظهیر حافظ حرم محترم بوده و مومی
الیه يك سال می‌شود که بلا عقب به رحمت ایزدی پیوسته و وارث منحصر به میر
محمد رفیع سرکشیک می‌باشد و صاحب عریضه به شرح متن عرض و در مقام استدعا
بر آمده . در باب استدعا بدان چه مقرر فرمایند مختار و صاحب اختیار می‌باشند.
واضح بوده باشد . .

[متن تعلیقه متولی:]

بسم الله خیر الاسماء - چون صاحب عریضه به شرح متن عرض و در مقام

استدعا بر آمده و کتاب عالی حضرت مستوفی سرکار فیض آثار به شرح حاشیه جواب مراتب معروضه را قلمی نموده، حسب الاستدعا به جهت تحصیل دعای خیر و محروم نبودن جمعی که در این آستان فیض بنیان ابا عن جد سمت خدمات می داشته اند از ابتداء نه ماهه هذه السنة میمونه تنگوزی ٹیل خدمت يك نفر خادمی سرکار فیض مدار را که قبل از این در وجه مرحوم سید حسین مقرر بوده در باره حضرت سیادت و نجابت پناه سید حسن صاحب عریضه مفوض و بر قرار نموده که در سرکار فایض الانوار به خدمت مزبور قیام و مواجبی که در وجه خادم سابق از بابت مداخل سرکار مقرر بوده در وجه خود بر قرار دانسته، هر ساله از قرار قبض که به رقم داعی دوام دولت قاهره رسیده باشد از دفتر سرکار باز یافت و صرف معاش خود نموده، به دعای دوام دولت دوران عدت اشتغال نماید. عالی حضرات مستوفی و مشرف سرکار مزبور شرح تعلیقچه را به جهت استحضار خود در سر رشته جات ثبت نموده، در عهده شناسند.

تحریراً فی شهر ذی الحجة الحرام سنة ۱۱۹۳.

۱۲۶

[۲] مصالحه نامه مورخ ۷ ج ۱ - ۱۲۲۸ در بواب دو دانگ خانه واقع در محله سیدان قم از میرزین العابدین ملقب به میرزا میران حافظ خلف میرزا میران حافظ سرکار فیض آثار (در مجموعه اسناد خاندان سرکشیک میر عبد الکریمی).

۱۲۷

[۳] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۳۳ از فتحعلی شاه قاجار بالای عرضه داشت میرزا محمد ولد میرزا احمد حافظ سرکار فیض آثار

که « شب‌وروز در آن آستان مقدس به تلاوت کلام‌الله مجید و دعا گویی
اشتغال داشت » ، در واگذاردن مقرری پدر او از بابت مالیات قم
به وی :

حکم همایون شد آن‌که عالی‌جاه رفیع جایگاه فخامت و مناعت‌اکنانه
جلالت و نبالت دستگاه عزت و رفعت آگاه امیر الامراء العظام فدوی عبودیت
فرجام امین‌الدولة العلیة العالیة عبد الله خان به عنایت خسروانه سرافراز بوده بداند
که چون صاحب‌عریضه به شرح متن عرض و استدعا نموده و عالی‌جاه رفیع جایگاه
افادت و افاضت دستگاه . . . باشی به شرح ظهر تصدیق بر شایستگی او نوشته
است علی‌هذا آن عالی‌جاه مبلغ دو تومان نقد و مقدار دو خروار غله قبل از این
از بابت مالیات قم در وجه . . . بر قرار بوده و درین اوقات وفات یافته است در
معامله هذه السنة . . . ثیل در وجه عزت و سعادت همراه ابهت و نجات انتباه اخلاص
و ارادت دستگاه و در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر جمادی الثانیه سنه ۱۲۳۳.

۱۲۸

[۴] فرمانی دیگر از فتحعلی شاه در باره مقرری میرزا احمد
حافظ سرکار فیض آثار و واگذاردن آن به فرزند او ، که به
خاطر فرسودگی بسیار سند استخراج متنی درست از آن امکان
پذیر نشد .

۱۲۹

[۵] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی باشی مورخ ج ۲ - ۱۲۷۳

۱ - نقطه چینی‌ها به خاطر افتادگی قسمت‌هایی از اصل سند است .

در واگذاردن خدمت یک نفر خادمی به ملا آقا جان فرزند میرزا
جونى حافظ سرکار فیض آثار ، با تعلیقه میرزا سید حسین متولى
باشى بالای سند مبنی بر آن که خدمت حافظسى پس از درگذشت
میرزا جونى (به سال ۱۲۷۳) به همین فرزند او و خدمت يك نفر
خادمی به فرزند دیگرش میرزا آقا واگذار شده است ، با تصدیق
ودستخط مستوفى آستانه در حاشیه :

چون رعایت احوال خادم زادگان دیرین این آستان ملايك پاسبان که ابساً
عن جد در این دربار فیض آثار خدمات نموده اند واجب و لازم است عالی حضرت
ملا آقا جان ولد عالی حضرت ستوده خصلت آقا میرزا جونى حافظ که از جمله
قدیمی های سرکار فیض آثار و صاحب عیال و اطفال است و نمى خواهیم که هیچ يك
از بنده زادگان و جاروب کشان این آستان عرش بنیان مأیوس باشند بناءً علیه از
ابتداء هذه السنه میمونه توشقان ثیل خیریت تحویل و ما بعدها خدمت يك نفر
خادمی سرکار فیض آثار را با مواجیبی که در ازاء شغل مزبور مقرر است دروجه
عالی حضرت ملا آقا جان مفوض و مرجوع و برقرار نمودیم که همه ساله به نحو
سایر خدام موجب و نذورات مقرر را از عالی جنابان قدوسی القابان عمال و مباشرین
سرکار مزبور باز یافت و صرف معیشت و گذران خود نموده ، فارغ البال و مرفه
الحال به دعا گویی دوام عمر و دولت اعلی حضرت شهر یاری اشتغال نماید . مقرر
آن که کتاب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را به جهت
استحضار خود ثبت و ضبط نمایند .

تحریراً فی شهر جمادى الثاني ۱۲۷۳ .

[تعلیقه متولى باشى بعد:]

بسم الله تعالى - چون که پس از وفات میرزا جونى حافظ نظر به قاعده
متداوله خدمت اورا به ملا آقا جان ولد ارشد او واگذار و مفوض داشته بودیم

وخدمتی دیگر سابقاً به ملا آقا جان داده شده بود لهذا خدمت او را در حق برادر او میرزا آقا مقرر داشته که به آسودگی مشغول دعا گویی دوام دولت قاهره بوده باشد .

[ثبت مستوفی آستانه :]

هو - موافق این تعلیقه خدمت يك نفر خادمی به ملا آقا جان مرجوع و مفوض شده . بعد از فوت مرحوم والد حافظی به ملا آقا جان که ارشد و اسن اولاد است موکول گشت ، خادمی که در سنهٔ ماضیه در حق او برقرار شده به میرزا آقا برادر او محول آمد و از حال تحریر که اول ئیلان ئیل خیریت دلیل مطابق سنهٔ هجریهٔ هزار و دویست و هفتاد و سه می باشد به مبارکی . . . الایام هر دو برادر که دو سمت مزبور در حق آنها مقرر است مثل سایر خدمت گزاران در سلك چاکران این آستان عرش نشان منتظم و منسلک خواهند بود و با اهلیت و شایستگی آنها بسیار بجا و به موقع است . حرره الجانی .

۱۳۰

[۶] مصالحه نامهٔ مورخ ۱ میزان سال ۱۲۷۴ حاکی از آن که عالی جاه آقا سید اسماعیل صدر الحفاظ در این تاریخ منافع يك دانگ از شش دانگ معصوم آباد وقفی سرکار فیض آثار را از عالی جناب میرعبد الکریم سرکشیک اجاره نموده است (از مجموعهٔ اسنادخانندان سرکشیک میرعبد الکریمی) .

ضابطی

دو سند مربوط به این خدمت:

۱۳۱

[۱] فرمان مورخ رجب ۱۲۱۲ از فتحعلی شاه با مهر « لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده بابا خان » در پایان سند، در مورد وظیفه و تبول حاجی سید عبد الکریم ضابط آستان مقدس و دو تن دیگر از خدمتگزاران این آستان:

بسم الله تعالى شأنه

حکم والاشد آن که چون در عهد خاقان علیین مکان خلد آشیان نور الله مرقدہ از قرار تفصیل نقد و جنس به صیغہ وظیفہ در وجه عالی جنابان عزت و سعادت انتسابان سلالة السادات حاجی سید عبد الکریم ضابط و سید محمد و سید حسین خادم سرکار فیض آثار معصومه علی آبائها و علیها الف سلام و تحیة مستمر و برقرار بود لهذا بنا بر مراعات جانب مشار الیہما در معاملہ ہذہ السنہ ٹیلان ٹیل خیریت دلیل مبلغ و مقدار مزبور را کماکان در وجه مشار الیہما برقرار و مرحمت فرمودیم کہ ہمہ سالہ از بابت مالیات دار المؤمنین قم باز یافت و صرف اخراجات و مدار گذار

۱ - در تذکرہ شعرای فیض (عنوان شیخ) سرگذشت سید محمد رضا خلف آقا سید

حسین ضابط سرکار فیض آثار هست. نیز در جنگ شعرای همو.

خود نمایند و يك زوج زراعت تيولى كه دروجه على جناب سيد عبد الكريم بر قرار بود شفقت و عنایت فرموديم كه در معامله هذه السنه وما بعدها منافع آن را صرف معيشت خود نموده ، به دعای دولت دوران عدت اشتغال نماید . مقرر آن كه على جاه رفيع جاىگاه عزت و اقبال پناه شهامت و بسالت انتباه اخلاص و ارادت آگاه نتيجة الامراء العظام آقا اسد الله حاكم و على شأنان عمال خجسته اعمال دار المؤمنين قم مبلغ و مقدار مزبور را از قرار تفصيل همه ساله مهم سازى مشار اليهما نموده ، يك زوج زراعت را به تيول على جناب سيد عبد الكريم مستمر و برقرار دانسته ، تخلف نوزند . على جاهان معلى جاىگاهان مقرى الخاقان شرح رقم مطاع را در دفاتر خود ثبت و در عهده شناسند .

تحريراً فى شهر رجب المرجب سنة ١٢١٢ .

١٣٢

[٢] خطاب « لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد ابراهيم » در باب تيول حاجى مير عبد الكريم ضابط موقوفات آستانه مقدس :

على شان رفيع مكان عزت و صداقت نشان عمدة الاعيان محمد تقى بيك نايب و ساير عمال و كد خدايان و زارعين بلدة المؤمنين قم را اعلام مى دارد كه در باب موازى بيست و يك خروار و هفتاد من غله كه از بابت تيول ابواب جمع على حضرت سيادت منقبت كهف الحاج حاجى مير عبد الكريم و مطالبه مقدار مزبور را از مشار اليه مى نمايند درين وقت فرمان قضا جريان مرحمت بنيان از مصدر عزوشان شرف صدور يافته است كه موازى پانزده خروار از آن جمله را به عوض تيول على حضرت مشار اليه مستمر و برقرار و به خرج ابواب جمعى خود محسوب دانند كه البته حسب الرقم قضا شيم مبارك مطاع مقدار مزبور را به خرج متوجهى

عالی حضرت مشارالیه ممضی خواهند داشت و درباب شش خروار و هفتاد من تتمه از آنجا که عالی حضرت مشار الیه من جمله سادات عالی درجات و مراعات جانب او درین باب لازم و ضابط موقوفات سرکار فیض آثار است و این جانب نیز کمال محبت نسبت به مشار الیه دارد و قطع نظر از این مراتب در هذه السنه ٹیلان ٹیسل هم يك فرد زراعت علاوه بر سنوات سابق ابواب جمع مشارالیه نموده اند که باید از عهده متوجهات و نقد و جنس آن برآید لهذا می باید مقدار مزبور را از اشخاصی که همه ساله باز یافت می نموده اند و زراعت جنس مزبور را متوجه بوده اند در این سال هم به آنها سرشکن نموده ، از رعایا و زراعین آنجا باز یافت و متعرض عالی حضرت مشار الیه نشوند . البته درین باب به نحو مسطور معمول داشته ، شش خروار و کسری را سرشکن رعایایی که هر ساله مهم سازی می نموده اند نموده ، از آنها باز یافت و زیاده متعرض عالی حضرت مشارالیه نشوند . البته درین خصوص کوتاهی ننموده ، به علت مطالبه شش خروار و کسری متعرض عالی حضرت مشار الیه نشده ، آن عالی شان و سایر زراعین از عهده برآمده ، و پیوسته حالات را بامهمات قلمی دارند .

[حاشیه :]

باید يك زوج عالی حضرت حاجی میر عبد الکریم را به نحوی که حسب الرقم مطاع مقرراست از تکالیف دیوانی و اسم و رسم دیگر معاف دانسته ، به تیول او بر قرار دانند و این قلیل ما به التفاوت قرار دادن هذه السنه را که بدین موجب می باشد از عالی حضرت مشار الیه مطالبه نمایند و به هر نحوی که حسب الرقم به دستور استمرار سنوات سابقه به صیغه تیول يك زوج او بر قرار است مقدار مزبور را به دستور استمرار سنوات سابقه خود از عهده برآمده ، تکلیف تازه [بی] به عالی حضرت مشار الیه نمایند و مراعات او را منظور دارند .

۱۳۳

[۳] فرمان مورخ ذح - ۱۲۱۷ از فتحعلی شاه در واگذارن خدمتگزاری در طلای روضه مقدس تقدیمی همین پادشاه به میر عبد الکریم موسوی قمی که همان ضابطه موقوفات آستانه مقدس است (۱) بالای عرضه داشت او :

عرضه داشت کمترین بندگان [میرزا عبدالکریم الموسوی القمی] تراب آستان مرحمت بنیان را کحل الجواهر دیده امیدواری خود ساخته ، به موقوف عرض واقفان بزم حضور فیض گنجور ساطع النور بندگان سکندرشان دارادریان قیصر پاسبان اقدس ارفع اعلی می‌رساند که قربان خاک پای جواهر آسای مبارکت کردم چون امور آستانه مقدسه عرش درجه بضعة الاحمدی [علیها] آلاف التحية والثناء هر جزوی و کلی خدمه جدا گانه دارد و درب طلای آن هنوز خدمه به هم نرسانیده و حسب الامر الاقدس مقرر گردیده که خدمت داشته باشد . استدعا از مراحم بی کران و اشفاق بی پایان خدیوانه چنان است که خدمت درب طلای مقدس را به این غلام دعا گو مقرر و محول فرمایند که هر ساله مشغول خادمی و خدمت مقرر گردیده ، از روی امیدواری و خاطر جمعی تمام به دعا گویی دوام دولت قاهره قیام و اقدام نماید که هر آینه باعث امیدواری و تحصیل دعاء خیر به جهت ذات اقدس و وجود مقدس بندگان ظل الهی خواهد بود . چون مراتب معروضه از لوازم بود لهذا جرأت و جسارت به عرض نمود . الباقی امره الاشرف الاقدس الاعلی مطاع .

[متن فرمان :]

حکم و الاشد آن که بنا بر ظهور قابلیت و شایستگی و اهلیت و پیراستگی عالی جناب مقدس القاب فضائل و کمالات اکتساب سلاله السادات العظام میرزا

۱ - سند مورد سخن نیز همراه دو سند پیش دیده و به تناسب در اینجا گذارده شد .

عبد الکریم از ابتداء معاملہ ہذہ السنۃ تنگوزئیل خیریت تحویل خدمت خادمسی
درب طلای آستانہ مقدسہ متبرکہ مطہرہ را بہ عالی جناب مشارالیہ مفوض و مرجوع
فرمودیم کہ بہ نحوی کہ باید بہ طریقی کہ شاید از روی حصول استظهار بہ مراسم
خدمت مقررہ قیام و اقدام داشته ، بہ دعا گویی دوام دولت قاہرہ سلطانی اشتغال
نماید . عالی جناب مقدس القاب فضائل و کمالات اکتساب حقایق و معارف انتساب
سلالۃ السادات العظام میرزا محمد مہدی متولی آستانہ عرش درجہ بہ نہج مقرر
لوازم شغل مذکور را بہ مشار الیہ مرجوع دارد و در عہدہ شناسد .

تحریراً فی شہر ذی حجۃ الحرام سنۃ ۱۲۱۷ .

کفش داری

چند سند مربوط به این خدمت (متعلق به آقایان وزیری و کبیری بازماندگان
دودمان کفشدار آستانه) :

۱۳۴

[۱] حکم مورخ ذح - ۱۲۱۹ از عباس میرزا نایب السلطنه
در تنفیذ ملا محمد تقی قمی کفشدار آستانه در خدمت خود ، خطاب
به میرزا محمد مهدی متولی آستانه و حاجی محمد حسین خان
بیگلر بیگی اصفهان و کاشان و قم . این کفشدار همان « محمد تقی
ابن محمد رضا » ست که نام و مهر او با تاریخ ۱۲۱۲ در طومار
تقسیم غله مورخ ۱۲۱۳ (بخش سوم همین مجموعه) دیده می شود:

حکم والاشد آن که چون خدمت کفشداری آستانه مقدسه منوره معصومه
علیها السلام والتحیه اباً عن جد به عالی حضرت ستوده فطرت نجابت و سعادت
مرتبت ملا محمد تقی قمی مفوض و رعایت جانب او منظور نظر مرحمت دستور
و در آن آستان سدره نشان به نیابت نواب و الامشغول زیارت و دعای ذات کامل
الصفات اعلی حضرت قدر قدرت شاهنشاهی و نواب کامیاب و الاست علی هذا امر
و الامفاد مقرون می گردد که عالی جایگاه عزت و جلالت پناه افادت و افاضت دستگاه
مجدت و محمدمت اکتناه سلالة السادات و الاشراف میرزا محمد مهدی متولی و عالی
حضرات خدام و سر کشیکان روضه منوره معصومه علیه السلام شغل مزبور را کما
کان بی اشتراك و مدخلیت غیر مخصوص مشار الیه دانسته ، احدی را در امر او

دخل و تصرف ندهند و او را حسب الواقع در خدمت و شغلی که دارد مستقل سازند عالی جاه رفیع جایگاه عزت و جلالت پناه مجددت و مناعت انتباه فخامت و نباهت اکتناه امیر الامراء العظام خیر الحاج الکرام حاجی محمد حسین خان بیگلربیگی دار السلطنة اصفهان و کاشان و قم خدمت مزبور را مختص او دانسته ، رعایت جانب او را در هر باب منظور دارد و کسی را در امر او دخل و تصرف نداده ، شغل مزبور را بی اشتراك غیر مخصوص او شمارد و در عهده شناسند .

تحریراً فی شهر ذی حجة ، حجة ۱۲۱۹ .

۱۳۵

[۲] فرمان مورخ ع ۱ - ۱۲۲۳ از فتحعلی شاه در تنفیذ همان ملا محمد تقی کفشار در خدمت حافظی و کفشداری آستانه خطاب به میرزا سید محمد متولی ، بالای عریضه کفشار مزبور که در آن گفته می شود این دو خدمت « اباً عن جد » موروثی وی بوده است :

عرضه داشت کمترین بندگان ملا محمد تقی کفشار فرزند ملا رضای حافظ ارض مقدسه قم به موقف عرض ایستادگان پایه سریر خلافت مصیر بندگان سکندرشان دارا دربان قیصر پاسبان اشرف اقدس اعلی می رساند که قربان خاک پای مبارکت شوم از قدیم الایام خدمت حافظی آستانه متبرکه جناب حضرت معصومه علیه الصلاة و علیه السلام اباً عن جد موروثی و با کمترین بوده و حال دیگری تصرف می کند و چون این داعی دوام دولت پادشاهی ابداً نایب الزیاره و دعاگوی دولت ابد مدت بوده و می باشم التماس و استدعا از مرحمت خسروانه آن که فرمان مبارک مطاع پادشاهی از مصدر جاه و جلال امر و مقرر گردد که درید کمترین باشد که از یمن دولت ابد مدت دیگری دخل و تصرف در شغل و خدمت کمترین نداشته باشد

که این کمترین بندگان به خاطر جمعی تمام متوجه شغل و خدمت خود بوده و به دعا گویی دوام دولت قاهره مشغول گردم . باقی امره اعلی مطاع .

[متن فرمان:]

حکم همایون شد آن که چون عارض به شرح مسطور متن عرض واستدعا نموده است لهذا امر و مقرر می شود که عالی جاه معلی جایگاه عزت و سعادت پناه خلاصه الاطیاب میرزا سید محمد متولی سرکار فیض آثار بعد از حصول اطلاع از مضمون حکم جهان مطاع در این که شغل حافظی و کفشداری روضه مطهره محول به صاحب عریضه بود حال نیز به دستور سابق مختص مشار الیه دانسته احدی را در خدمت مزبوره دخیل نداند که به دستور سابق متوجه شغل مزبور بوده ، از آن ممر مدار و معاش نموده باشد . در این باب قدغن لازم دانسته ، حسب المقرر معمول دارد و در عهده شناسند .

تحریراً شهر ربیع الاول سنه ۱۲۲۳ .

۱۳۶

[۳] مصالحه نامچه مورخ ذح - ۱۲۳۵ در تقسیم عایدات کفش

خانه میان کشیک های سه گانه :

چون درین وقت عالی حضرات خدام والا مقام مدعی عالی حضرت ملا محمد تقی کفشدار آستانه مقدسه بودند که مداخل کفش خانه مشار الیه بسیار است و نصف کفش خانه مشار الیه را به کشیک قرار دادند که منفعت آن در میان سه کشیک قسمت شود . نظر به این که خدمت کفشداری ۱۰۰۰ ملا محمد تقی مزبور بود بناءً علی هذا عالی حضرات خدام والا مقام قرار داد نمودند که در عوض

۱ - در اینجادو کلمه (گویا: مفوض به) بوده که پاک کرده و به جای آن «موروثی» گذارده اند.

منفعت و مداخل نصف کفش خانه مزبوره مبلغ يك تومان و پنج هزار دینار که عبارت از يك نفر خدمت حافظی بوده باشد مثل سایر خدمات پانزده هزاری سرکار فیض آثار مزید بریک نفر خدمت کفشداری ملا محمد تقی به مشار الیه دادند مثل سایر خدام در سرکار فیض آثار از نذورات و مواجب باز یافت نماید. نصف مداخل کفش خانه مزبوره در میان خدام به طریق قرار داد آستانه در مداخل یومیة سرکار فیض مدار قسمت شود که در حقیقت اگر شغل [ذمه‌ای] بوده باشد رفع آن شده باشد و به طریق مذکور تراضی از طرفین حاصل شد .

تحریراً فی شهر ذیحجة الحرام سنة ۱۲۳۵ .

[حاشیه:]

هو - قرارداد به طریق مرقوم است و از این قرار مستمر خواهد بود [مهر:]

احمد بن یحیی الرضوی .

هو - حقیر از قرار مذکور راضی و چنانچه احدی را در این خصوص

سخنی باشد عهده جواب به حقیر است . کتبه الجانی [مهر:] عبده اسماعیل بن جعفر الرضوی .

اقل السادات از قرار مذکور متن راضی هستم و متعهدم [مهر:] محمد حسین

بن محمد جعفر الرضوی الموسوی .

اقل سادات هم از قرار مذکور متن راضی هستم و متعهد هم می باشم [مهر:]

عبده اسماعیل الحسینی .

اقل السادات هم از قرار مذکور در متن راضی هستم و شاهد هم [مهر:] محمد

مهدی الرضوی .

[۴] تعلیقه مورخ ج ۱ - ۱۲۵۲ از میرزا محمد رضا متولی
 باشی در واگذاردن خدمت کفشداری مردانه به ملا رضا وزیر فرزند
 ملا محمد تقی مزبور ، بالای عرضه داشت او :

عرضه داشت کمترین بندگان [ملا رضا وزیر] به موقف عرض و کلاء
 اجلاء نواب مستطاب معلی القاب بندگان عالی می‌رساند که خدمت کفشداری
 سرکار فیض آثار به مرحوم والدم ملا محمد تقی مفوض و مرجوع بود و چندی
 است که والدم به رحمت ایزدی پیوسته و خدمت مزبور حسب التعلیقه سرکار
 به احدی مفوض و مرجوع نشده . چون خدمات سرکار فیض مدار موروثی می‌باشد
 مستدعی از خدمت سراسر سعادت بندگان عالی چنان می‌باشم که خدمت مزبور را
 کماکان به کمترین بندگان مفوض و مرجوع فرمایند که به خدمت محوله به خود
 قیام و اقدام نموده ، موجب و نذوراتی که از سرکار فیض آثار به ازاء خدمت
 مزبور مقرر است باز یافت و صرف معاش خود نموده ، فارغ البال و مرفه الحال
 به دعا گویی دوام عمر و دولت‌اعلی حضرت قدر قدرت شاهنشاهی و سرکار عظمت
 مدار بندگان عالی اشتغال نماید . امیدوار چنان است که دست رد بر سینه ملتمس
 این دعا گو نخواهند گذاشت . باقی امر کم‌العالی مطاع .

[ارجاع تولیت به مستوفیان درحاشیه :]

کتاب دفتر استیفاء سرکار فیض آثار حقیقت مراتب مزبوره را . . دارند.

[تصدیق مستوفی آستانه :]

عرضه می‌دارد که خدمت کفشداری سمت مردانه به ملا محمد تقی
 والد مرحوم عارض مرجوع بود و بعد فوته من حیث الارث به عارض می‌رسد که
 اولاد اکبر است و از تاریخ فوت الی الحال هم به کسی مفوض نشده و اگر ملتمس

اورا مبذول دارید و تفویض این خدمت را به عهده او مقرر آرید هر آینه باعث رونق این آستان و امیدواری کافه خدمتگزاران خواهد بود . بدانچه معمول دارند مطاع و مختارند .

[متن تعلیقه:]

چون صاحب عریضه به شرح متن عرض و در مقام استدعا بر آمده و کتاب دفتر استیفاء سرکار فیض آثار نیز تصدیق بر مراتب مزبوره نموده اند بناءً علیه از هذه السنه پیچی ٹیل خیریت دلیل و ما بعدها خدمت کفشداری سمت مردانه را به عارض مفوض و مرجوع نمودیم که همواره به لوازم شغل مزبور قیام و اقدام نماید و مواجب و نذوراتی که به ازاء شغل مزبور مقرر است بازیافت و صرف معاش خود نموده ، فارغ البال و مرفه الحال به دعا گویی دوام عمر و دولت اعلی حضرت شاهنشاهی مشغول گردد . کتاب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سررشته جات خود ثبت و ضبط نمایند .

تحریراً فی شهر جمادی الاولی من شهر سنه ۱۲۵۲ .

۱۳۸

[۵] عریضه کفش داران آستانه به میرزا علی اصغر خسان امین
السلطان صدر اعظم در باب کفشداری صحن نو احدائی او ، و پاسخ
و دستور وی در حاشیه عریضه مورخ رمضان ۱۳۰۴ :

معروض رای مرحمت و عنایت پیرای عالی می دارد که از زمانی که بقعه مطهره حضرت فاطمه معصومه علیها و علی آبائها آلف من التحیه برپاشده اجداد این دعا گوینان به کفشداری این روضه ملائک دربان سر افراز و مفتخر بوده ، قریب سی چهل نفر از بزرگ و کوچک دختر و پسر می باشیم که از این خدمت عالی معاش کرده و می کنیم . چون از قبل بندگان حضرت اجل اعظم دام اجلاله و اقباله

خانواده‌ها و مردمان از اعلی و ادنی به نان رسیده اند استدعا از مزاحم بی پایان چنان است که کفش داری ایوان آینه صحن جدید را هم موکول به این دعا گویان بفرمایید و دستخطی در این خصوص مرقوم فرماید تا به آسودگی مشغول خدمت شده ، به دعا گویی وجود مبارك اشتغال ورزیم . ایام جلالت و عظمت و شہامت مستدام باد .

[دستخط امین السلطان :]

عالی‌جاه مقرب الحضرة العلیة میرزا مولی را مرقوم می‌شود این کاغذی است که کفشدارهای صحن قدیم قم نوشته‌اند و کفش‌داری صحن جدید را هم استدعا کرده‌اند . بر حسب خواهش و استدعای ایشان کفش‌داری صحن جدید را هم به آنها واگذار کنید که آسوده مشغول دعا گویی ذات‌ملکوتی صفات‌همایونی باشند . شهر رمضان المبارک ۱۳۰۴ .

خدمت

آستانه مقدس جز صاحب منصبان که هر يك با عنوانی خاص شناخته می شدند در هر دوره گروهی انبوه خدمتگزار داشت که شمار آنان در دیباچه این بخش یاد شد . نام خدمتگزاران هر دوره از فردها و طومارها و کشیک نامه های آستانه مقدس دانسته می شود . در کتاب های تاریخ قم نوشته شده در روزگار قاجار به خصوص نوشته ها و جنگ های علی اکبر فیض^۱ نیز نام بسیاری از آنان آمده است. در اسناد سر کشیکی و احکام و ارقام برخی مناصب دیگر آستانه چند سند مربوط به « خدمت » گذشت و اینک چند سند دیگر :

۱۳۹

[۱] فرمان مورخ ج ۱ - ۱۱۹۵ از علی مراد خان زند بالای

عرضه داشت سید محمدرضوی که در سلك خدام آستان ملايك پاسبان

حضرت معصومه منسلک بود ، در قرار دادن سه تومان نقد و سه خروار

غله به صیغه وظيفه از بابت مالیات دار المؤمنین قم در وجه او :

عرضه داشت کمترین بندگان دعا گو [سید محمدالرضوی خدام] به موقوف

عرض بار یافتگان محفل ارم مشاکل اقدس ارفع خلد بنیان والاروحی فداه می رساند

که این دعا گو در سلك خدام آستان ملائک پاسبان حضرت معصومه علیه السلام

۱ - رساله کتاب شناسی آثار مربوط به قم : ص ۸۲ - ۱۱۴ دیده می شود .

منسلك و دعا گو و نایب الزیارة بندگان اقدس والا می باشد و به جهت کثرت عیال و عدم مداخل از شغل و عمل خود باز می ماند. استدعا آن قربه الی الله و طلباً لمرضاته موازی یک زوج محل زراعت از دار المؤمنین قم تیول ابدی و احسان سرمدی این دعا گو شفقت و مرحمت فرمایند که همه ساله زراعت کرده ، مداخل آن را به مصرف عیال خود رسانیده ، در آستان عرش بنیان به دعای دوام دولت ابدتوآمان اشتغال نماید و حکم مطاع عالم مطیع به سر افزای عالی جاه حاکم و عمال قسم شرف اصدار یابد که متوجهی یک زوج زراعت معروضه را از نقد و جنس و به کمترین حواله و اطلاقی ننمایند که باعث مزید امیدواری و دعای خیر به جهت ذات اقدس و وجود مقدس بندگان سکندرشان و الاخواهد بود و عند الله و عند الرسول ضایع نخواهد شد . باقی امره الاعلی مطاع .

[متن فرمان :]

حکم و الا شد آن که چون عارض به شرح متن عرض و در مقام استدعا برآمده لهذا چون همواره منظور نظر خیریت اثر مراعات حال و مراقبت احوال سادات عظام و فضلاء ذوی الاحترام می باشد مبلغ سه تومان تبریزی نقد و مقصدار سه خروار غله به وزن تبریز به صیغه و وظیفه از بابت مالیات دار المؤمنین قم در معامله هذه السنه اودئیل خیریت دلیل در وجه عارض شفقت و عنایت فرمودیم که هر ساله به طریق استمرار باز یافت و صرف معیشت خود نموده ، به دعا گویی ازدیاد عمر و دولت و اقبال ابدی الاتصال اشتغال نماید .

عالی جاه رفیع جایگاه حاکم و عمال قم از ابتداء هذه السنه و مابعد هادروجه عارض مهم سازی که به خرج ابواب جمعی آن عالی جاه مجری خواهد بود . کتاب خیریت اکتساب دفترخانه والا شرح رقم مبارک را در دفاتر لازمه ثبت و به

۱ - : و غیره .

نحو مقرر عمل نمایند و در عهده شناسند .

تحریراً فی جمادی الاول سنه ۱۱۹۵ .

۱۴۰

[۲] تعلیقه مورخ ع ۲۶ - ۱۲۲۷ از میرزا سید محمد متولی باشی
در واگذاردن خدمت يك نفر خادمی سرکار فیض آثار به آقا محمد
باقر فرزند آقا محمد علی خادم ، با توقیع وثبت « عبده اسحاق بن
محمد ابراهیم » پشت سند :

چون حضرت نجابت و معالی پناه آقا محمد باقر ولد عالی حضرت آقا
محمد علی خادم از جمله قدیمی زادگان سرکار فیض آثار می باشد و به شغلی
از مشاغل سرکار مفتخر و سرافراز نگردیده بود بنا بر مراعات جانب مومی الیه
از ابتداء هذه السنه بیچی ٹیل خیریت دلیل و ما بعدها خدمت يك نفر خادمی سرکار
فیض آثار مزبور را به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که به لوازم آن قیام
واقدام نماید . مواجب و نذورات به نحوی که در سایر خدام مقرر است در باره
مومی الیه نیز مقرر فرمودیم که همه ساله بازیافت و صرف معیشت خود ساخته ،
فارغ البال و مرفه الحال به دعا گویی دوام دولت جاوید مدت اشتغال نماید . عالی
حضرات کتاب مستوفی و مشرف سرکار مذکور سواد تعلیقه را به جهت استحضار
در دفتر خود ثبت و ضبط نمایند .

تحریراً فی شهر ربیع الثانی ۱۲۲۷ .

۱۴۱

[۳] فرمان مورخ محرم ۱۲۳۳ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت
سید حسین رضوی از خدام آستانه قم ، درباره قلیل ملک که او در
بلده طیبه قم داشت :

عرضه داشت اقل السادات [حسین الرضوی] تراب آستان مروت نشان را کحل الجوهر دیدۀ امیدواری و اعتبار خود ساخته ، به موقف عرض ایستادگان قوائم سریر خلافت مصیربندگان سکندرشان دار دربان قیصر پاسبان اعلی حضرت قدر قدرت فلک رفعت کیوان مرتبت مشتری طلعت مریخ صولت بهرام سطوت اقدس اشرف ارفع اعلی روحی فداه می رساند که قربان خاک پای توتیا سای مبارکت شوم این اقل السادات از جمله خدام سر کار فیض آثار و از دعا گویان دولت ابد مدت است و قلیل ملکی در بلدۀ طیبه قم دارد که همه ساله هر کس که در آن ملک زراعت می کرد مال الاجارۀ او را به این کمترین کارسازی می کرد و اجاره نامچه هم از آن اشخاصی که زراعت می کردند الان در دست دارد و حال دو سه سال است که دیناری وجه نمی دهند .

استدعا از الطاف سراسر اعطاف ظل الهی چنان است که حکم محکم پادشاهی عز صدور یابد که هر کس در آن ملک زراعت می کند همه ساله اجرت المثل ملک مزبور را از قرار اجاره نامچه های چند که در دست دارم به این اقل السادات بدهند که فارغ البال و مرفه الحال به دعای دوام عمر و دولت ابد مدت پادشاهی اشتغال نماید که هر آینه باعث دعای خیر به جهت ذات بابر کات بندگان اقدس اشرف ارفع اعلی خواهد بود . باقی امره الاعلی مطاع .

[متن فرمان:]

حکم همایون شد که عالی جاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه فخامت و مناعت دستگاه مجددت و نبالت اکتناه صداقت و عقیدت آگاه امیرالامراء العظام مقرب الخاقان امین الدولة العلیة العالیة عبد الله خان به عنایات و توجهات پادشاهی مباهی بوده ، بدانند که چون سیادت پناه صاحب عریضه آقا سید حسین موسوی به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا برآمده و رعایت جانب او منظور نظر انور می باشد به آن عالی جاه ارادت آگاه امر و مقرر می شود که بعد

از حصول سرافرازی به زیارت فرمان مطاع و ملاحظه مضمون عریضه بهزارعین
 و مستأجر ملك عارض قدغن نماید که اجرة المثل و وجه اجاره ملك او را از قرار
 اجاره نامچه که در دست دارد به نحو سنوات سابقه تمام و کمال عاید سیادت پناه
 عارض ساخته ، تخلف از مدلول حکم قضا شمول جایز ندارند . باید آن عالی
 جاه حسب المقرر معمول دارد . عالی شان نایب دار المؤمنین قم به نحو مقرر عمل
 نموده ، در عهده شناسد .

تحریراً فی شهر محرم الحرام سنه ۱۲۳۳ .

۱۴۲

[۴] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۵۳ فتحعلی شاه در باره وظیفه
 و مقرری سید عبد الله فرزند سید ابراهیم خادم آستانه مقدس ، بالای
 عرضه داشت فرزندان او :

عرضه داشت اقل السادات [ورثه سید عبد الله ولد مرحوم سید ابراهیم خادم
 سرکار فیض آثار] تراب آستان معدلت بنیان را کحل الجواهر دیده امیدواری
 و اعتبار خود ساخته ، به موقف عرض واقفان پایه سریر خلافت مصیر بندگان
 سکندر شان قیصر پاسبان دارا دربان اعلی حضرت قدر قدرت قضا مهابت فلك
 رفعت آستان منزلت پادشاه جم جاه سلیمان بار گاه روحنا فداه می رساند که مرحوم
 سید عبد الله والد کترینان خادم سرکار فیض آثار مبلغ دو تومان تبریزی نقد
 و مقدار دو خروار جنس از سرکار کسری اقتدار شاهنشاهی موظف بوده که هر ساله
 از بابت مالیات دارالایمان قم بازیافت و صرف معاش خود می نمود ، در این اوقات
 به تصدق فرق فرقدان سای اقدس گردیده است .

لهذا استدعا از مراحم و مکارم بی قیاس پادشاهی چنان است که وظیفه به
 طریقی که در وجه والد کترینان مستمر و برقرار بود کما کان در وجه کترینان مرحمت

وعنایت فرمایند که هر ساله مبلغ و مقدار مزبور را بازیافت و صرف معاش و مایه انتعاش خود ساخته ، به دعا گویی دوام عمر و دولت شهریاری اشتغال نمایم که باعث از دیاد امیدواری داعیان خواهد بود . باقی الامر الاعلی مطاع .

[متن فرمان :]

حکم همایون شد که قره باصره دولت علیه و غره ناصیه شوکت بهیه فرزند ارجمند کامکار کیکاوس میرزا صاحب اختیار دارالایمان قم به الطاف پادشاهی مباهی بوده ، بداند که چون صاحب عریضه به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا برآمده اند و رعایت جانب ایشان منظور نظر مرحمت اثر شهریاری است مبلغ دو تومان وجه نقد و مقدار دو خروار تبریز جنس که از بابت مالیات قم در وجه سید عبدالله والد ایشان مستمر و برقرار بود و وفات یافت در معامله هذه السنه تنگوزئیل خیریت دلیل و ما بعدها در وجه صاحب عریضه ورثه او مرحمت و عنایت فرمودیم که هر ساله باز یافت و صرف معاش خود ساخته ، آسوده خاطر به دعای دوام دولت ابد مدت قاهره اشتغال ورزد . آن فرزند همه ساله مبلغ و مقدار مزبور را در وجه ایشان مهم سازی نموده ، از مدلول حکم همایون شهریاری انحراف جایز ندانسته ، در عهده شناسد .

تحریراً شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۴۳ .

۱۴۳

[۵] تعلیقه مورخ ۲۷ - ۱۲۶۲ از میرزا محمد رضامتولی باشی

در واگذاردن خدمت يك نفر خادمی به سید حبیب فرزند میر عبد

الرحیم خادم سرکار فیض آثار :

نظر به پاس حقوق و خدمات عالی حضرت رفیع منزلت سلاله السادات میر

عبد الرحیم که سال های بسیار و قرن های بی شمار که اباً عن جد به خدمت گزاری

وجان فشانی آستانه مقدسه منوره عرش درجه اشتغال داشته و عمری گذرانیده و حال مشار الیه جمعی عیال و اولاد به هم رسانیده که مداخل او به خرجش و فاقمی نماید و گذران این سلسله خدام می باید که از این آستان عرش بنیان بشود و رعایت جانب او هم منظور است و اولاد متعدد دارد که صاحب عیال شده اند و از عهده مخارج ایشان نمی تواند بر آید . از جمله سیادت پناه سید حبیب که یکی از اولاد مشار الیه است و مطلقاً مداخلی ندارد و به خدمتی از سر کار فیض آثار مفتخر و مباهی نیست . بناءً علیه از هذه السنه یونت ٹیل و ما بعدها خدمت يك نفر خادمی سر کار فیض آثار را به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که از روی راستی و درستی و کمال سعی و اهتمام به لوازم شغل مزبور قیام و اقدام و نهایت خدمت گزاری و جان فشانی را به عمل آورد و مواجب و نذوراتی را که در وجه سایر خدام سر کار برقرار است در وجه او بر قرار نمودیم که از مداخل سر کار باز یافت و صرف معاش خود نموده ، فارغ البال و مرفه الحال به دعا گوئی دوام عمر و دولت اعلی حضرت شهر یاری اشتغال نماید .

تحریراً فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۶۲ .

۱۴۴

[۶] فرمان مورخ ع ۲ - ۱۲۶۸ از ناصر الدین شاه در مورد

مقرری عالی جناب آقا سید حسین که در آستانه مقدس حضرت معصومه

دعا گوئی وجود مسعود مبارک بود :

حکم همایون شد که چون از قرار ثبت و سر رشته جات دفتر خانه

مبارک که در جزو مستمریات مازندران مبلغ دوازده تومان نقد و مقدار دوازده

خروار شلتوک در وجه ورثه مرحوم سید فتح الله مستمر و برقرار است از این که

عالی جناب مقدس القاب سیادت و سعادت انتساب آقا سید حسین که یکی از ورثه

مرحوم مزبور است مبلغ پنج تومان و نقد مقدار پنج خروار شلتوك قسمت عالی جناب مشار الیه را چون سید مزبور در آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها آلف التحیه منزوی و دعاگوی وجود مسعود مبارک می باشد مقرر فرمودیم از جزو مستمریات مازندان مقطوع و در ضمن مستمریات دار الایمان قم برقرار و از سنه آتیه سیچقان ثیل خجسته تحویل و ما بعدها نقداً جنساً مبلغ هفت تومان وجه نقد در حق مشار الیه عاید و مهم سازی شود که آسوده خاطر به دعاگویی دولت ابد مدت اشتغال نماید .

مقرر آن که عالی جاهان رفیع جایگاهان حکام و عمال حال و استقبال دار الایمان قم از قرار این فرمان جهان مطاع مبلغ مزبور را بعد از وضع عشر دیوانی از مالیات آنجا در وجه مشار الیه عاید و واصل داشته ، مطالبه حکم مجدد نمایند و عالی جاهان رفیع جایگاهان عزت و جلالت دستگهان مقربو الخاقان مستوفیان عظام دیوان اعلی شرح فرمان همایون را ثبت و ضبط دفاتر خلود و دوام نموده و در عهده شناسند .

حرره فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۶۸ .

۱۴۵

[۷] فرمان مورخ ع ۱ - ۱۲۹۱ از ناصر الدین شاه خطاب به اعتضادالدوله حکمران قم و ساوه و نهاوند (؟ گویا زرنند) در باب چندتن از خدمتگزاران آستانه مقدس که اخراج شده بودند :

جناب فخامت نصاب امیر الامراء العظام فدوی دولت جاوید ارتسام اعتضاد الدوله حاکم قم و ساوه و نهاوند به مراحم کامله پادشاهی مفتخر و مباهی بوده بداند در باب چند نفر خدام آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها السلام که چندی قبل اخراج شده و از قم به دار الخلافه آمده اند این روزها فرزندی فخر الملوك عریضه

[بی] به خاک پای همایون عرض کرده و استدعای مرخصی و بر قراری آنها را نموده است . چون همگی آنها سادات و ذریه فخر کاینات علیه و علی آله و اولاده آلاف التحیات هستند و رعایت حال و حصول آسایش آنها همواره منظور نظر مهر اثر ملو کانه می باشد لهذا محض شمول مرحم و الطاف کامله و اجابت عرض و مأمول فرزند معزی الیها جرایم و تقصیرات آنها را عفو و اغماض نموده ، مشار الیهم را مرخص فرمودیم .

آن فدوی موافق این ملفوفه فرمان مبارک هر يك آنها را به اطلاع جناب متولی باشی به هر خدمتی که از سابق داشته اند برقرار نماید که کماکان در آستانه متبر که به فراغت و آسودگی مشغول انجام خدمات مرجوعه و دعای بقای دولت علیه باشند . حسب المقرر معمول داشته و در عهده شناسد . شهر ربیع الاول سنه ۱۲۹۱ .

فردها و طومارها

بخشی مهم از اسناد آستانه قم فردها و نسخه های جمع و خرج سر کار فیض آثار و طومارهای تقسیم غله و کشیک نامچه ها و مانند آن است که نام خدمتگزاران آستانه در هر دوره از آنها دانسته می شود . از این قبیل اسناد چندین طغرا از دفتر و طومار و جز آن در خاندان های وابسته به آستانه به خصوص بازماندگان مستوفیان و سرکشیکان و صاحب نسقان دیده ام که نمونه را به نقل یکی دوسند اکتفامی رود:

۱۴۶

[۱] نسخه ای از ترجمه کتاب قسم در کاشان است (۱) مورخ شوال ۱۲۸۱ از روی « نسخه کهنه قدیمی که سلاله دودمان رسالت

۱ - اکنون که این سطور به چاپ می رسد نسخه را یکی از « کتاب داران » قم خریده

و در قم است .

میرزا علی نقی فرستادند « . در پایان آن رساله ای است مشتمل بر چند فرد وحکم شرعی در باب موقوفه بودن علی آباد سراجیه که از موقوفات قدیم آستانه است (۱) . این رساله را سرکارمحمد کاظم خان فرزند محمد حسین خان کاشانی متصرف یک دانگ و نیم مزرعه مزبور در همین سال ۱۲۸۱ یا اندکی پس از آن نگاشته و در آن سه فرد مربوط به سالهای ۱۱۳۹ ، ۱۱۴۷ و ۱۱۴۸ را عیناً درج و ثبت نموده است .

این رساله از رهگذر جغرافیای تاریخی و جز آن بسیار سودمند است . لیکن چون متنی است مفصل ، نقل آن را در این نوشته که مبنی بر اختصار است روا ندانست و تنها دیاچه و برخی از عبارات و اعلام انسانی و جغرافیایی فرد نخستین و قسمتی از فرد دوم و بندی از فرد سوم با احکام و شهادات پایان رساله که همه به جای خود سودمند است به این شکل (به همان ترتیب ذکر شده در رساله) استخراج گردید . امید است توفیق نشر کامل متن حروفی و سیاقی رساله به صورت مستقل در آینده ای نزدیک حاصل شود .

بسم الله الرحمن الرحيم

غرض اصلی از تحریر این حساب و تسطیر احکام و مستندات باصواب آن است که مزرعه علی آباد و طاحونه آن واقع در حدود سراجیه قم مدتی مخروبه و مسلوب المنفعه بود . در تاریخ يك هزار و دو یست و پنجاه هجری علی هاجرها الف تحیه و سلام مرحمت مآبان میرزا ابو الفضل و میرزا محمد رضای متولی باشی آستانه مبارکه بالمناصفه به عنوان مجهول المالکيه قنات آنجا را آباد و مزرعه مزبوره را محل زراعت نمودند . سالی دو سه بعد از آن مراشرف آستانه بوسی حضرت معصومه علیها السلام روزی شد و به جهات چند توقف آن ارض اقدس

۱ - تاریخ دارالایمان قم : ۹۲ و جز آن .

مقتضی گشت . قنات مزرعه صالح آباد در ده شهره که حسب الاکتساب به مرحمت پناه حاجی محمدجعفر برادر ارشد من انتقال یافته و مخروبه بود مرحوم سابق الذکر تنقیه ای از او کرده مسمی به جعفر آباد کرده بودند و ثانی الحال صورت انهدام پذیرفته . مرا از بابت مشغولیات میل آبادی آنجا شد . پس از تنقیه و وجود آب وزراعت با مرحوم میرزا ابوالفضل که سال ها سلسله اتحاد آبا واجدادی فی مابین محکم بود صحبت به میان آمد ، به رضای طرفین قرار شد که نصف از جعفر آباد را من به ایشان واگذارم و ربع از علی آباد که نصف را ایشان مالک بودند ایشان به من ، صیغ شرعی جاری و نوشته جات سپرده شد مشروط بر آن که من نصف جعفر آباد ایشان را و ایشان ربع علی آباد مرا متصرف باشیم تا هر دو درست به حلیه آبادی بیرون آیند .

در همان اوقات از اطراف سخن وقفیت مزرعه علی آباد به میان آمد . از محاسبات سرکار فیض آثار که سه سال آن درین جا ثبت است و قباله ای که در نزد مرحوم میرزا محمد رضا بود و من خود دیدم تشکیکی از برای من در وقفیت آن نماند . بدان جهت همان دانگ و نیم را که ربع بود از مرحمت پناه حاجی سید اسماعیل اجاره کردم به شرحی که ثبت آن نوشته در آخر این اوراق است . پس از آن به پاره ای تغییرات که مقتضی طبیعت روزگار است از مکنون خاطر خود که اهمی کرده مزرعه را به وقفیت با رضای آن دو متصرف مرحوم در آورم به جهت عدم توقف در قم باز ماندم .

تا در سنه ۱۲۸۰ که ماهی چند در قم اقامت حاصل شد در صدد آنچه منظور بود بر آمدم متصرفین به مسامحه گذرانیدند . این ثبت ها نگاشته شد که اگر مرا توفیقی باشد ان شاء الله تمنا را صورت دهم و اگر نه شاید دیگری موفق گردد و این خدمت را انجام دهد . در ضمن ملاحظه این حساب هم فواید دیگر از برای اهل حساب هست و از برای عبرت مردم که تغییرات و توفیرات روزگار چه قدر شدت

وضعف دارد . گندم يك من بیست دینار به يك من يك هزار دینار که بیست مساوی است می‌رسد و همچنین سایر اجناس ، با آن که محصولات این زمان البته ده مساوی رفع سلف را دارد .

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخة مداخل ومخارج هذه السنة سرکار فیض آثار آستانه متبرکه مقدسه عرش
درجه [حضرت معصومه علیها السلام] فی لوی نیل ۱۱۳۹
از بابت محصولات محال مزبوره که در سنوات سابق هر يك به مبلغ
ومقداری معین به اجاره مقرر بوده و در هذه السنه به سبب نامزوع بودن و خرابی
محل به اجاره نرفته^۱ :

مزرعه بیجه و باغ علی آباد - مزرعه براوستان - مزرعه بطلیج‌جرد (رسد
سه دانگ متعلقه به سرکار) - مزرعه بندر آباد - مزرعه شریف آباد قمرود - مزرعه
کهنه - مزرعه جمکران - مزرعه خرم آباد صرم - مزرعه دینجان و عمران آباد از
بابت حقابه قطعه زمین قهیان - مزرعه خزانجرد ، خراب و بایر - مزرعه علی آباد
سراجه - مزرعه . . قاسم آباد که خراب و بایر و سند اجاره و مقاطعه به دفترخانه
سرکار موهبت مدار نرسیده ، بلا مدخل .

مستغلات

خان ویک در دکان بقالی متعلقه به آن واقعه در خیابان آستانه مبارکه -
حمام مشهور به حمام شاه - حمام مشهور به حمام فیضیه .

مال وجهات

محال مزبوره ذیل که به سیورغال ابدی و احسان سرمدی سرکار فیض آثار

مقرر است :

۱ - کذا .

۲ - طبعاً به خاطر استیلای افغانه .

مزرعه قاسم آباد - قرية تبرته ومحال فراهان - مزرعه قهيان - مزرعه مبارك
آبادو كميدان - مزرعه چهاردانگه قهستان - مزرعه كوار - مزرعه سر باغبان لنجروود.

باغات

باغ زاوية بيگمي و يك فرد مزرعه قلاور - باغ معصوم آباد - باغ نواح دائي
در اراضي قهيان - باغ باجك .

قرية فردو كه حسب المقطع بارعاياي قرية مزبوره مي باشد .

دكانات وغيره

دكانات وقفى مرحوم آقا سليمان وغيره - حمام در محاذي مدرسه غياثيه -
حمام شاه واقعه در ميدان كه داخل قيصرية رحمت پناه مهدي قلي نخان است -
مطبخ سر كار طوبي آشيان قدس مكاني .

مخارج

روشنائي وغيره :

روشنائي روضه متبر كه از تاريخ نوروز فيروز سلطاني سنه لوي ثيل ۱۵ شهر
جمادى الاخره سنه ۱۱۳۹ از قرار قبوض سيادت ونجابت پناه ميرزا ابو القاسم
چراغچي سر كار فيض آثار .

سوخت مشاعل از قرار قبض سيد اسماعيل مشعل دار .

ساير الامور :

بخور روضه متبر كه از قرار قبض ميرزا جعفر وسيد محمد بخور سوزان .
كاغذ وغيره :

كاغذ به جهت كتاب دفتر سر كار - جاروب از قرار قبض - مشك ودلواز
قرار قبض محمد سقا .

حق التولیه و غیره

* حق التولیه :

تفویضی متعلقه به عالی حضرت متولی جلیل القدر عظیم المرتبه سرکار فیض آثار .

قدیمی در وجه جماعت مزبور : میرزا یحیی - میرجعفر .

* حق النظاره :

تفویضی متعلقه به عالی حضرت جلیل الشان ناظر سرکار فیض آثار .
قدیمی در وجه میرمحمد حسین و غیره اولاد میر ابوالمفاخر و میر ابوالفضل .

* حق التدریس عالی حضرات مدرسین سرکار فیض آثار :

میرزا عبد الله - میرزا صدر الدین

تعمیر و غیره

مرمت باغ معصوم آباد - مرمت حمام مدرسه - جهت پیشکش سرکار خاصه شریفه - درب باغ نواحدائی - پیشکش سرکار خاصه شریفه از بابت مزرعه قهیان .

مواجب و غیره

مواجب داعی محمد ابراهیم مستوفی .

خلعت بها (داعی محمد ابراهیم مستوفی - کد خدایان فردو - مستأجران

سیرویه) .

اخراجات

رفتن اصفهان در حینی که دار المؤمنین قم به تصرف اولیای دولت قاهره درآمده بود از قرار قبض حضرات سادات که به رقم عالی حضرت رفیع منزلت

۱ - به معنی جدیدی در برابر قدیمی و شرعی .

متولی جلیل القدر عظیم المرتبہ سرکار موهبت مدار رسیدہ در وجہ داعی محمد
ابراہیم مستوفی .

وظیفہ

وظیفہ جماعت مزبورہ کہ قبوض خود را بہ دفتر ندادہ و تنخواہ بازیافت
نمودہ :

حفاظ

میر محمد مہدی - ملا شریف

خدام

میر صفی - میر زین العابدین - میر علم الہدی - آقا رضی

سایر خدمہ

اولاد میرز کی - ام کلثوم کفشدار زنانه .

حفاظ

[۱] کہ وظیفہ خود را تمام بازیافت و قبض ایشان بہ رقم عالی حضرت متولی رسیدہ :
میر ابو المفاجر صدر الحفاظ - میر محمد ظہیر - سید اسحاق - میر عبد
الحسین .

میر علی نقی صدر الحفاظ - میر صفی الدین - ملا رحیم ولد ملا سلطان محمد .
[۲] کہ از قراری کہ مداخل وفا بہ مخارج نمودہ بازیافت کردہ اند :
میر جمال الدین محمد - ملا علی اکبر و ملا محمد تقی - سید تاج الدین -
ملا رحیم ولد ملا محسن - ملا حسین ولد ملا رسول .
ملا علی اکبر - میر سید علی - میر مخدوم ولد میر لطیف - ملا عادل -
ملا نصیر .

خدام

[۱] که تمام بازیافت نموده‌اند :

میرزا محمد حسین خدام باشی - میرزا محمد علی سرکشیک - میر محمد حسین - میر عبد الله - میر ابو المفاخر .
میرزا محمد ابراهیم - میرزا عبد الله - میر محمد جعفر - میر ابو القاسم ولد حاجی محمود .

[۲] که از قراری که مداخل و فاکرده باز یافت نموده‌اند :

میر محمد شهاب - میر محمد رضا - میر صدر الدین - میر شرف الدین .
میرزا یحیی - میرزا رضی خدام مرقد - میر عبد الرحیم - آقا مسیب .
میرزا عسکری و اخوان - میر حسین ولد میر احمد - میر ابو القاسم ولد میر جمال الدین - میر زین العابدین .
میر سید تاج الدین - میرزا محمد جعفر سرکشیک - میر محمد رجبعلی - آقا مسعود خازن و خدام .

سایر خدمه

[۱] که بعضی تمام و برخی نصف گرفته‌اند:

میر سید اسحاق مهرداد - میر ابو القاسم چراغچی - میر محمد جعفر و سید محمد بخور سوزان - میر محمد کاظم کلیددار .

[۲] که از قرار مخارج زیاد از مداخل بوده کم کرده‌اند :

میر علی اکبر - اولاد میر باقر مهمان دار - اولاد میر شفیع - میر صالح - میر محمد فراش .

میر اسماعیل کتاب دار - میر شفیع فراش - آقا شفیع علم دار - میر رحیم فراش .

محمد علی فراش - سقا و باغبان خیابان - محمد علی صحاف - آقا محمد سرکار عمارات - محمد رحیم - شیخ حسین مؤذن - حسین مشعل دار - عابدین مشعل دار - محمد کریم مشرف .
اناث : خدیجه بیگم فراش درون مرقد مطهر - عزت نسا زیارت نامه خوان.

سایر جماعت

که از سرکار موظف و سمت خدمت و ملازمت ندارند :
عالی حضرت فضیلت و افادت و کمالات پناه علامی ملا محمد علی شمرائی
و محمد مهدی - میر عبد الوهاب - اولاد حاجی محمد رضا - اولاد ..

مقوری

جماعت مزبورہ ذیل :

الله ویردی ملازم سرکار فیض آثار - محمد رفیع ایضاً
مداخل و مخارج سرکار فیض آثار به نحوی است که در دوازده طغرا فرد
قلمی گردیده . هر گاه در ثانی الحال اختلافی به هم رساند به زیاد و کم رجوع
خواهد (شد) - محمد ابراهیم بن محمد جعفر سنہ ۱۱۳۹ .

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخه جمع و خرج هذه السنة سرکار فیض آثار [حضرت معصومه علیها السلام]
که مصحوب عالی قدر حبیب الله یکسا حاکم جلیل القدر ارسال حضور بندگان
اقدس گردیده فی بارس نیل ۱۱۴۷ :

محصولات

I

از بابت محالی که واقف آنها مشخص و وقفنامه جات آنها موجود است :

[۱] مزرعة بطليجرد سراجہ کہ بہ رفع عمل شدہ :

عن سہ دانگ کہ عالی جاہ مرحمت وغفران پناہ عمدۃ الامراء العظام الکرام
شاه قلی سلطان ولد الامیر الکبیر مصطفی سلطان از قرار وقف نامچہ بہ تاریخ
شہر رمضان المبارک سنہ ۷۶۰ وقف نمودہ کہ متولی سرکار فیض آثار بعد از
وضع اخراجات نسق تتمہ منافع را بہ مصارف آستانہ متبرکہ رساند .

عن سہ دانگ دیگر کہ درین وقت عالی حضرت سلالة السادات میرزامطہر
صاحب نسق بہ تاریخ شہر رجب سنہ ۱۱۴۶ وقف نمود کہ منافع آن را بعد از
وضع اخراجات متولی جلیل الشان سرکار بہ مصارف آستانہ متبرکہ کہ رضیہ رضویہ
رساند .

[۲] مزرعة سرباغبان لنجرود وغیرہ کہ بہ اجارہ مقرر است من موقوفات
مرحومہ مغفورہ شاہ بیگی بیگم بنت مرحمت پناہ مہماد بیک ولد حمزہ بیک بہ
شرط آن کہ بعد از صرف تعمیر عمارات وروشنایی واعادہ فروش آنچه بماند بہ
مصارفی کہ متولی جلیل الشان سرکار داند بہ وظایف خدمہ و عملہ صرف نماید .
* آنچه کہ بہ اجارہ عمل شدہ :

مزرعة سرباغبان مزبور ، ۲۰ سہم - مزرعة کوار لنجرود ، یک دانگ -
باغ زاویہ بیگمی ، بالتمام .

* آنچه کہ خراب و بایر است :

مزرعة . . قاسم آباد ، دودانگ - مزرعة خزانجرود قاسم آباد ، دودانگ -
قریہ د شیر محال سلطانہ ، سہ دانگ - قریہ پرچون ایضاً ، سہ دانگ .

[۳] مزرعه شریف آباد قمرود تماماً من موقوفات نواب خاقان صاحب قران سلطانی طاب ثراه به شرط آن که به مصارف روشنایی و بخور و سوخت مشاعل و مواجب خدمه و عمله سرکار صرف نمایند بعد از وضع مؤنت زراعت و بذور و عوامل بدین موجب . .

[۴] مزرعه قهیان تماماً من موقوفات نواب خاقان صاحب قرانی طاب ثراه به شرح ایضاً که به جهت مستدرک توشقان ئیل نسق شده . بذور و عوامل بدین موجب است . .

[۵] مزرعه جعفر آباد ساوه من موقوفات مرحومه سلطانه بنت مرحوم عیسی بیک موصولو به شرط آن که بعد از وضع مؤنت زراعت متولی جلیل القدر سرکار به مصارف روضه مبارکه و وظیفه خدمه و عمله سرکار صرف نماید مع مزرعه عدل آباد که به جهت مستدرک توشقان ئیل زراعت می شود .

II

از بابت محالی که واقف آنها مشخص نبود و به موجب ارقام و احکام مطاعه سلاطین ماضیه صفویه انار الله برهانهم و امثله و اخطبه دیوان الصدارة در وجه وظیفه خدمه و عمله سرکار مقرر است :

[۱] مزرعه بندر آباد و براوستان

[۲] مزرعه مبارک آباد و کمیدان و کهنه و باجک و بیجه و علی آباد

[۳] مزرعه قلاور و طپشقران

[۴] مزرعه دو سیرویه ، رسد چهار دانگ

[۵] مزرعه علی آباد سراج که قلیلی از اراضی مزرعه مزبوره مع حقابه

به اجاره رفته ، و مزرعه دینیجان

[۶] قریه فردو که نصف آن وقف و مال و جهات نصف دیگر حسب الارقام

سلاطین جنت مکین به سیورغال سرکار فیض آثار مقرر است .

[۷] مزرعه جمکران و خرم آباد صرم که بالمقطع هر ساله از متصرفین آنها باز یافت می شود .

[۸] قطعه زمین مزرعه قهیان که در تحت باغ . . خالصه است و هر ساله بالمقطع از سرکار خالصه باز یافت می شود .

[۹] باغ مشهور به معصوم آباد و باغ . . آباد و حقا به شاهی .

[۱۰] باغچه خانه واقعه در خلف صحن مبارک بالتمام و واقعه در مزرعه قهیان بالتمام .

III

محالی که به جهت تفصیل مرقومه جزو جمع نیست :

[۱] قریه میم و قریه کرمجگان و قریه قبادن بزن که شرعاً تولیت و نظارت آنها به عالی جناب میرزا سید مرتضی می باشد و خود به مصارفی که داند در سرکار صرف می نماید و داعی را اطلاعی بر داد و ستد آنها نمی باشد .

[۲] حمام واقعه در جنب مدرسه فیضیه و خان آجری با یک دکان بقالی جنب آن که به سبب عدم تردد مترددین به اجاره نرفته .

(۳) حمام شاهی واقع در میدان بزرگ که خراب است .

IV

مستغلات

(۱) حمام واقعه در . . ، دکانات وقفی آقا سلیمان ، دکان رواسی (۴)

(۲) اراضی مطبخ سرکار نواب طوبی آشیان ، حمام شاهی که داخل قیصریه مرحمت پناه مهدی قلی خان است .

مال و جهات :

[۱] از بابت محال خالصه ورعیتی که حسب الرقم مطاع سلاطین جنت مکین ماضیه به سیورغال ابدی سرکار مقرر است و درین وقت به امضای بندگان سکندر - شان دارا دربان اقدس نیز رسیده :

صالح آباد - بطلیجرد - سواران - کهنه - سیرویه - . . - فرود و سایر مزارع تحت جمع (؟) - برز آباد خالصه - دو دانگه - جم آباد سرداب - باغ بقا مشهور به باغ خواجه - باغ ولی محمد شاملو .

[۲] از بابت محال تبرته و غیره :

تبرته - فریمه - بیکاباد - عیسی آباد .

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخه مداخل و مخارج سرکار آستانه متبرکه مقدسه رضویه نورانیه [حضرت معصومه علیها السلام] فی توشقان نیل ۱۱۴۸ .
(در آن است :)

مزرعه مالکین مشهور به فخر آباد واقع در الکاء شهریار از قرار سیاهه به مهر ملا محمد رضای قاضی الکاء مزبور که بعد از رفع و تحسین رسد سرکار را مشخص نموده سوای صیفی که تا غایت تحریر مشخص نموده ، از جمله سه بند گاه دو بند گاه .

حمام واقعه محاذی درب مدرسه غیاثیه - حمام واقعه جنب مدرسه فیضیه - دکاکین مشهور به تیمچه آقا سلیمان - دکان رواسی (؟) - خان آجری - اراضی حمام شاهی داخل قیصریه .

خطابات شرعی و عرفی که به تاریخ سنه ۱۲۸۰ در قم به دست افتاد :

I

(صورت سؤال :)

به عرض مقدس بندگان عالی می‌رساند که به خصوص قنات علی آباد
واقع در سراجیه سرکار عالی از جمله املاکات وقفی سرکار فیض آثار می‌دانید
یا خیر ؟ . هر گاه وقف بودن قنات معروضه به سرکار شریعت مدار عالی محقق
است دو کلمه حقیقت مراتب معروضه در فوق عریضه مرقوم و به مهر مهر آسامزین کنید
که عند الحاجة حجت بوده باشد . چون مراتب معروضه لازم بود عرض شد .
باقی امره المطاع العالی .

[حکم مرحمت پناه حاجی سید اسماعیل قمی مجتهد و خادم حضرت علیها
السلام - صورت خط خود آن مرحوم - :]

هو الله سبحانه

وقفیت مزرعه و قنات مزبوره اظهر من الشمس و ابین من الامس است .
شیاع و استفاضه قطعیه در وقفیت آن محقق است . از اوقاف قدیمه سرکار فیض
آثار معصومه طاهره علیها و علی آبائها الکرام الف سلام و تحیه است و در طو امیر
و دفاتر وقف نامه جات و مستوفیان سرکار فیض آثار ضبط است و تصرف علی غیر
جهت وقفیت در آن محض حرام و حرام محض است . علی ذلك حکمت . اسماعیل
ابن جعفر الرضوی .

II

[صورت مسئول از مستوفیان و سررشته داران دفترخانه مبارکه شاهنشاه مبرور:]

هو الله تعالى

به عرض مستوفیان و سررشته‌داران دفترخانه مبارکه [می‌رساند] آن که رجوع به ثبت و سررشته‌جات خود نموده در خصوص مزرعه علی آباد واقعه در سراجة قم که وقف سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها السلام است حقیقت را قلمی و مرقوم دارند تا این که سند باشد و حقیقت معلوم شود .

تحریراً فی شهر صفر المظفر سنه ۱۲۵۹ .

[خطاب مرحمت‌آب میرزا محمد حسن آشتیانی مستوفی الممالک شاهنشاه جنت جایگاه محمد شاه قاجار نور الله مضجعه:]

موافق سررشته دفترخانه مبارکه که يك رشته قنات مزرعه علی آباد واقعه در سراجة قم وقفی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه التحیه و الثنا می‌باشد و به اربابی معمول نیست . کسی متعرض و مزاحم قنات مزبور نشود . [محل مهر مستوفی الممالک:] افوض امری الی الله عبده محمد حسن .

[صورت خط مرحوم میرزا صادق سررشته دار کل دفتر مستوفی الممالکی:] آنچه در ثبت و سررشته‌جات قدیمه مندرج است مزرعه علی آباد واقعه در ناحیه سراجة قم که يك رشته قنات دارد بالتمام وقف سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها السلام است . [محل مهر میرزا صادق:] یا صادق الوعد .

[صورت خط مرحوم میرزا اسماعیل گرکانی مستوفی:]

از قراری که میرزا صادق سررشته‌دار نوشته است موافق سررشته جات صحیح است تا واضح باشد [محل مهر میرزا اسماعیل:] محمد اسماعیل .

[صورت مصالحه نامچه که راقم حروف سپرده:]

به مصالحه شرعیه قبول نمود عالی‌جاه مغلی جایگاه عزت و سعادت همراه

سرکار محمد کاظم خان خلف صدق مرحمت و غفران پناه محمد حسین خان کاشانی همگی و تمامی منافع آب و زمین یک دانگ و نیم مشاع از جمله شش دانگ مزرعه و قنات موسوم به قنات علی آباد وقفی سرکار فیض آثار بضعه احمدی صلی الله علیه و آله که مزرعه و قنات مزبوره واقع است به قم در محال سراجیه مع جمیع ما يتعلق بها وینسب الیها از طاحونه واقعه در اراضی وقفی و غیره کائناً ما کان آنچه را شرعاً و عرفاً از مزرعه و قنات داند و شناسند سواء ذکر ام لم یدکر که بهنده الحدود است :

غرباً به اراضی زعفرانی - شمالاً به اراضی متصرفی صاحبان سه ده - جنوباً به اراضی جعفر آباد - شرقاً به کویز زیر جاده کاشان که به قمرود می رود

از جناب مستطاب وحید العصر و الزمان [فخر المحققین و المدققین مجتهد العصر و الزمان اشرف الحاج حاجی سید اسماعیل سلمه الله تعالی] از حال تحریر که ابتدای میزان هذه السنه ۱۲۵۹ است که توشقان تیل خیریت دلیل است الی مضی بیست سال تمام و کمال که عبارت از بیست رفع محصول شتوی و صیفی بوده باشد در عوض مبلغ دو بیست و ده تومان به پول ریال بیست و هشت نخودی محمدشاهی مشروط بر آن که عالی جاه معظم الیه به اذن سرکار وحید العصری در مدت مرقوم مبلغ یک صد تومان به پول منعت علاوه بوجه مصالحه مزبوره در قنات و طاحونه مزبوره در یک دانگ و نیمه مزبوره اخراجات نماید ، چنانچه کار قنات و مزرعه و طاحونه به اتمام رسید فبها ، والا در خرج چیزی از مبلغ مزبور باقی ماند عالی جاه مزبور دستی به وقف بدهند و هر گاه نقصانی و کسری داشته باشد در عهده وقف است که از مال المصلحه کسر گذارند . و مال المصلحه مزبوره را از قرار تقسیط بقسط السنه به تفصیل که در سال اول مبلغ یک تومان و در سنوات بعد از قرار مضاعف در هر سالی یک تومان تا مدت مرقومه فوقیه حسب الحواله سرکار

شریعت مدار مهم سازی نمایند .

شرط دیگر آن که فرضاً شرکاء دیگر از قرار یک صد تومان در یک دانگ نیمه مزبوره خرج قنات مزبوره نکنند رسدی آنها را جناب وحید العصری به عالی جاه مومی الیه واگذار نمایند . به مال المصلحة مرقومه و شرط مزبوره علی نهج المزبور صیغه جاری شد . به تاریخ سنه یک هزار و دو یست و پنجاه و نه . [محل مهر :] افوض امری الی الله عبده محمد کاظم .

* [ثبت] الامر كما رقم فی الكتاب من البداية الی النهاية بحذافیره لدی . اسماعیل بن جعفر الرضوی .

* الامر كما رقم فيه . عبده موسى بن ابو طالب الحسينی .

* وقع جميع ما رقم فيه [محل مهر مرحوم آقا سید جعفر سرکشیک :] جعفر الرضوی .

* قد وضح وصح جميع ما زبر فيه [محل مهر عالی جاه میرزا محمد حسین مستوفی سرکار فیض آثار :] لا اله الا الله الملك الحق المبين محمد حسین .

* بسم الله خير الاسماء - قد ثبت الامر كما رقم فيه لدی [محل مهر میرزا محمد حسین :] عبده حسین بن احمد الرضوی .

* بسم الله خير الاسماء - قد ثبت وقوع المصلحة كما سطر فيه عندی [محل مهر مرحوم میرزا محمد رضا متولی باشی :] لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد رضا الحسينی .

[وشهادت و توقيع ملا کاظم و آقا سید حسن و آقا ابو القاسم] .

۱۴۷

[۲] در اسناد خاندان مستوفی متعلق به بازماندگان حاجی میرزا

محمد حسین مستوفی در گذشته ۱۳۱۰ چندین دفتر و طومار نسخه‌های جمع و خرج چند ده سال آستانه، و بیشتر از دوره تصدی همین مستوفی (نیمه دوم قرن گذشته) دیده و یک نمونه آن عکس گرفته شد که عیناً در این اوراق گذشته می‌شود. این سند از ربع اخیر قرن گذشته است.

۱۴۸

[۳] «طومار تقسیم یک صد خروار غله مستمری سرکار فیض فیض مدار که هر ساله حسب الامر الاقدس از بابت مال وجهات دار المؤمنین قم در وجه عالی حضرات رفیع الدرجات خدام والا مقام مقرر است (۱) در معامله هذه السنة یونت ئیل». با تعالیقه متولی باشی بالای سند این گونه (۲):

کتاب مستوفی سرکار فیض آثار طومار تقسیم یک صد خروار غله مستمری سرکار فیض مدار را در دفتر ضبط و ثبت و تنخواه به نحوی که در تحت اسامی هر یک قلمی شده است بعد از آن که به مهر هر یک رسیده باشد حواله نمایند.

تحریر آ فی شهر رجب المرجب ۱۲۱۳.

[مهر:] عبده محمد مهدی بن محمد خلیل الحسینی

۱۴۹

[۴] مصالحه نامه اجاره مزارع و باغات و مستغلات و قراء وقفی سرکار فیض آثار مورخ ۱۲۶۰:

- ۱ - سند شماره ۵ اسناد صاحب نسقی (شماره ۸۵ مسلسل) در همین مجموعه دیده شود.
- ۲ - اصل سند متعلق به آقای عباس بحرینی کاتب آستانه.

به مصالحه شرعيه قبول نمودند اشخاص مفصله ذيل همگي وتمامي مزارع
وباغات ومستغلات وقراء مفصله وقفي سرکار فيض آثار را از عالی جنابان قدسی
القابان عمال ومباشرين سرکار مزبور از ابتداء میزان هذه السنه لوی ٹیل خیریت
تحویل :

مزارع

(۱) مزرعه قهیان به اجاره اقل خلیقه محمد علی صاحب نسق و آقا سیدجعفر
سرکشیک ومیر عبد الرحیم خادم ولد مرحوم حاجی میر عبد الکریم اثلاً از حال
تحریر که ابتداء میزان هذه السنه لوی ٹیل سنه ۱۲۶۰ که مستدرک سنه آتیه ٹیلان ٹیل
است الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال [مهرها:] عبده الراجی محمد
علی ، جعفر الرضوی ، عبده الراجی عبد الرحیم الرضوی .

(۲) مزرعه مبارک آباد به اجاره آقا سید اسماعیل صدر الحفاظ به تاریخ
مزبور [مهر:] عبده اسماعیل الرضوی .

(۳) مزرعه باجک به اجاره عالی جناب میرزا سید حسین کلید دار به تاریخ
مزبور [مهر:] لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسین الحسینی .

(۴) مزرعه زاویه بیگمی به اجاره میرزا کاظم ومیرزا حسن ولد میرزا عبد
الغفار [مهر:] عبده الراجی حسن الرضوی .

(۵) مزرعه زیدان وبندرآباد به اجاره میرزا عبد الرحیم خادم و آقا سیدحسن
ناظرشموع ومیرزا سید [مهرها:] عبده حسن الرضوی ، عبده الراجی محمد مهدی
بن محمد الرضوی .

(۶) مزرعه طبشقران به اجاره عالی شان حاجی محمد شاه [مهر:] یا محمد
ادرکنی .

(۷) مزرعه بطلیجرد به اجاره اشخاص مفصله : اقل عباد الله محمد علی ،

آقا سید محسن ، آقا سید حسن فراش حرم ، حاجی سید عبد الله [مهرها :] عبده
الراجی محمد علی ، عبد الله الرضوی .

(۸) مزرعه شریف آباد قمرود به تاریخ مزبور به اجاره اشخاص مفصله :
آقا میر محمد علی ولد آقا سید شریف ، میر عبد الصمد (ثانیاً به حاجی ملا حسن
اجاره داده) ، حاجی ملا حسن .

باغات

(۱) باغ معصوم آباد به اجاره به عنوان مصالحه به میرزا محمد حسین
سرکشیک و میرزا آقا ولدان مرحوم میرزا سید احمد [مهر :] عبده حسین بن احمد
الرضوی .

(۲) باغ مراد آباد به اجاره اشخاص مفصله : آقا سید حسین فراش حرم ،
سید آقا جان ، آقا سید مهدی ، آقا میر عبد الکریم [مهرها :] عبده سید حسین
الرضوی ، عبده الراجی محمد تقی الرضوی ، مهدی الرضوی ، کریم الموسوی .
(۳) باغچه نو به اجاره جناب میرزا حبیب الله و حاجی ملا حسن مشعل دار
بالمناصفه از بابت اراضی باغچه مزبوره [مهر :] عبده حسن بن ابو القاسم .

مستغلات

(۱) خان آجری ودکاکین وقفی مرحوم میرزا ابوالقاسم که تولیت آن
با اولاد مرحوم میرزا محمد ابراهیم مستوفی سرکار فیض آثار است و در تصرف
ایشان می باشد . از ابتداء نوروز فیروز سنه آتیه ئیلان ئیل الی انقضاء مدت سه
سال شمسی تمام و کمال .

(۲) خان آجری قدیمی به اجاره میرزا احمد مشرف و ولدان مرحوم آقا سید
اسماعیل سرکشیک از ابتداء سنه آتیه ئیلان ئیل الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام
و کمال . مقرر و مشروط بر آن که مبلغ چهل تومان در سال اول خرج تعمیر خان

مزبور بنمایند و از بابت وجه اجاره مرقومه محسوب دارند بهذه التفصیل : میرزا احمد ، سید حسین ، میرزا آقا .

(۳) حمام مدرسه فیضیه به اجاره اقل عباد الله محمد علی صاحب نسق و آقا سید جعفر سرکشیک بالمناصفه [مهرها :] لاله الا الله الملك الحق المبين محمد علی ، جعفر الرضوی .

(۴) حمام مدرسه غیاثیه به اجاره میرزا بهاء الدین سرکشیک .

(۵) حمام واقعه در دار الخلافة طهران با حاجی سید محمد خطیب .

(۶) حمام واقعه در همدان .

(۷) دکاکین بازارچه قدیمی از اندرونی و بیرونی به اجاره حاجی سید محمد خطیب و میرزا صفی خادم [مهرها :] عبده الراجی محمد الرضوی ، عبده صفی الرضوی .

(۸) اراضی متفرقه از قرار جزو علی حده که در تصرف اشخاص مفصله موافق ثبت دفتر سرکار .

قراء

(۱) قریه سیرویه از بابت چهار دانگه به اجاره میرزا سید حسین کلید دار [مهر :] لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسين الحسيني .

(۲) قریه فردو حسب المقاطعة رعایای قریه مزبوره .

(۳) قریه د شیر و پرچون واقعه در محال سلطانیه به اجاره حاجی سید محمد خطیب [مهر :] عبده الراجی محمد الرضوی .

(۴) قریه تبرته واقعه در بلوک ساروق من محال فراهان به اجاره میرزا سید حسین کلید دار و آقا سید جعفر سرکشیک و میر عبد الکریم سرکشیک و اقل خلیقه

محمد علی صاحب نسق يك ساله نقد : ۱۰۰ تومان (سرکار فیض آثار : ۹۰ تومان - صرف تعمیر بقعه امام زادگان تبرته : ۱۰ تومان) . [مهرها :] کریم

الموسوی ، جعفر الرضوی ، محمد علی ، لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده
محمد حسين الحسيني .

(۵) قرية اسماعيل آباد از بابت باغ قرية مزبوره واقعه در محال ساوه به
اجاره ميرزا صفی .

[حاشيه :]

الى انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال در مزارع و باغات و قراء، و در
مستغلات از ابتداء نوروز فيروز سنه آتیه ئیلان ئیل الى انقضاء مدت سه سال شمسی
تمام و کمال مقرر و مشروط بر آن که مال المصالحه مزارع و باغات و قراء از قرار
قسط السنوات و مال المصالحه مستغلات را از قرار سالی سه قسط که هر قسطی چهار
ماه بوده باشد کار سازی نمایند و الا اختيار فسخ باعمال و مباشرين سر کار بوده
باشد و مخارج تنقيه القنوات و تعميرات مستغلات در عهده عمال و مباشرين سر کار
است . على النهج المرقوم صيغه مصالحه صورت جريان و انعقاد پذيرفت .
تحريراً فى نهم شهر رمضان المبارك مطابق ميزان هذه السنه لوى ئیل ۱۲۶۰ .

۱۵۰

[۵] «صورت فرش های سرکاری که در فراش خانه موجود است

به تاریخ یوم دهم شهر رجب المرجب ۱۲۸۵» :

فرش های ایوانی : قالی بزرگ - ۴ تخته . تودری - ۶ تخته . ایوان مبارک
۳ تخته .

حرم زنانه : قالی بزرگ - ۱ تخته . ایوان زنانه ، اندازه - ۱ تخته . تودری
ایوان زنانه - ۳ تخته .

مسجد بالای سر : قالی بزرگ - ۴ تخته . تودری - ۴ تخته . محرابی - ۱
تخته . تودر زمینی - ۱ تخته .

مسجد پایین پا : اندازه - ۴ تخته .

فرش های شاه عباس و شاه صفی : قالی اندازه ابریشمی - ۳ تخته . تودری

۱۰ تخته . اندازه زنانه - ۱ تخته .

فرش های متفرقه از اسقاط و غیره : کناره زرد - سه زوج . قالی اندازه نو که

شخص ترکی آورده - ۱ تخته .

۱۵۱

[۶] « كشيک نامچه سرکار فیض آثار در معامله هذه السنة لوی

ئیل سرکشیکی عالی حضرت سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیک

سرکار فیض آثار » با تعلیقه متولی باشی (میرزا اسد الله) مورخ

ج ۱ - ۱۲۳۶ بالای آن ، این چنین (۱) :

عالی حضرت سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیک سرکار فیض آثار

کشیک یک شبانه روز از جمله هفت شبانه روز کشیک سرکار رابا کشیک چیان مفصله

ذیل به عهده خود دانسته ، در یک شبانه روز کشیک خود در نهایت سعی و کمال

اهتمام به محافظت و محارست روضه مقدسه مشغول بوده که خدا نخواسته سرقتی

واقع نگردد واجناس و اشیاء و قفی که به هم رسد از مقوله فروش و ظروف و قنادیل

و شمع دان و غیره مراقب بوده که از میان نرفته ، به اطلاع داعی دوام دولت ابد

مدت قاهره تحویل صاحب جمعان سرکار شده قبض باز یافت شود و از نذورات

و تبرعات آنچه به عمل آمده نقداً و جنساً تا معادل سه تومان فی مابین خود و کشیک

چیان بالسویت قسمت کرده ، زیاده چنانچه از یک نفر واحد در زمان واحد یا تبرع

از یک نفر میت باشد ضبط که به استحضار سرکشیک چیان و مباشرین هر هفت

کشیک قسمت نمایند و حضرات کشیک چیان مرقومه مشارالیه را سرکشیک و ریش

۱ - این سند و سه کشیک نامچه بعد جزو اسناد خاندان سرکشیک میر عبد الکریمی

در اختیار آقای سید ابو الفضل معصومی بازمانده آن دودمان است .

سفید خود دانسته ، سخن و صلاح او را که خاصهٔ کشیک مزبور بوده باشد معتبر دانسته ، احترام او را منظور دارند و کمال اهتمام در خدمات مرجوعهٔ خود به عمل آورند .

تحریراً بتاريخ شهر جمادی الاول ۱۲۳۶ .

[مهر :] الواثق بالله الغنی اسد الله الحسینی

۱۵۲

[۷] قرار کشیک آقا سید حسن و میرزا بهاء الدین مورخ ۲۴ شعبان ۱۲۴۵ ، بامهر و گواهی اطلاع میرزا اسدالله متولی باشی بالای آن ومهر دوسر کشیک در پایان :

قرار کشیک آقا سید حسن و میرزا بهاء الدین که از تاریخ یوم پنجشنبه ۲۴ شهر شعبان المعظم سنهٔ ۱۲۴۵ دو جوبه شده است از قرار تفصیل این که آنچه تنخواهی که به هم می رسد تنصیف بشود خواه کشیک چی دو جوبه به کشیک آمده باشند یا نیامده باشند و هر گاه این که خدا نخواسته چیزی از سر کار مقفود شود یا عیب دیگر نماید تا يك تومان اهل آن جوبه که کشیک ایشان است از عهده بر آیند و علاوه بر يك تومان را اهل دو جوبه بالمناصفه از عهده بر آیند و هر يك از کشیک چنان که بدون عذر شرعی به کشیک نیایند . . به آنها ندهند و باعذر شرعی به استرضای بدهند .

کشیک آقا سید حسن و اهل جوبه کشیک مزبور

آقا سید حسن سر کشیک / آقا سید حسین فراش حرم / آقا سید حسین صدر /
سید آقا جان حاجی / آقا سید مهدی / آقا مسعود خازن / سید اسماعیل فراش / سید

۱ - اصطلاح « جوبه » در دورهٔ اخیر در آستانهٔ قم به سهمی گفته می شد که هر کشیک از درآمد کفشداری داشته است . در این سند نیز به معنایی قریب به همین به کار رفته است .

آقا ولد آقا حسن / سید حسین ولد آقا سید حسن / میر تقی فراش / آقا جونی آقا محمد علی / ملا ابراهیم حافظ / شیخ زکی مؤذن .

۱۵۳

[۸] تعلیقہ مورخ ج ۲ - ۱۲۶۷ از میرزا محمد رضا متولی
باشی درباره کشیک میر عبد الکریم و میرزا حسین سر کشیک پس از
کاستن شمار خدمتگزاران آستانه :

هو الله تعالی شأنه

عالی جناب سلاله السادات آقا میر عبد الکریم سر کشیک چون در این اوقات حسب الحکم سر کار اقدس همایون شهریاری روحنا و روح العالمین فداه خدام والامقام سر کار فیض آثار را یک صد نفر امر و مقرر فرمودند لهذا آن عالی جناب و عالی جناب میرزا حسین سر کشیک و کشیک چیان مفصله از قرار تفصیل ذیل منصوب و بر قرار و سایرین اخراج :

عالی جناب میرزا سید حسین کلید دار / میرزا محمد حسین ولد مرحوم میرزا ابراهیم مستوفی سر کار / میرزا سید محمد حافظ / آقا سید اسماعیل صدر الحفاظ / آقا سید حسین فراش حرم / میرزا سید ولد میرزا میران / آقا سید آقا جانی حاجی / آقا سید مهدی / میر محمد علی ولد شریف / میرزا صفی ولد میرزا میران / آقا سید ابراهیم ولد آقا سید حسن / سید صادق ولد آقا سید آقا جان / میر محمد رضای ولد آقا سید حسین / سید باقی و میرزا صفی / سید وهاب ولد آقا سید مهدی / سید رضی ولد میرزا یحیی / ملا علی محمد خازن / سید ابراهیم مهمان دار / ملا حسین ملایحیی / میرزا فتح الله / میر علی اکبر فراش صفه / ملا صادق فراش مسجد / ملا عباس ابو / میرزا کوب ولد میرزا ماشاء الله / سید رضای ولد میر تقی / میرزا عبد الله ولد میر

۱ - اصل : منصوبه برقرار.

شرف الدین/ملا علی اکبر حافظ/میر محسن ولد میر عبد الکریم از بابت ملا آقا جانی/سید حسین ولد سید نصر الله/ملا جعفر صحاف/ملا باقر سرکار/حاجی شیخ زکی مؤذن/سید آقا جان قاپوچی .

از قرار سنوات سابق یکک شبانه روز از جمله سه شبانه روز در آستانه مقدسه متبر که به محافظت و محارست سرکار فیض آثار مشغول بوده و دقیقه ای خود را از خدمات محوله به خود معاف ندارند و اجناسی که به هم برسد از قبیل فروش و قنادیل و پرده و شرفه و شمع دان و غیره به اطلاع و استحضار داعی دوام دولت ابد مدت قاهره تسلیم صاحب جمعان سرکار نمود ، قبض الواصل به خط مشرف سرکار حاصل و به نظر رسانیده و وجوه نقد که به صیغه نذورات جمع آید به اطلاع داعی فی ما بین خدام به سویت تقسیم نمایند و در هر باب لازمه سعی و اهتمام را به عمل آورده ، تخلف نورزند . کتاب خیریت اکتساب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را در دفاتر خود ثبت و ضبط نمایند .

تحریراً فی جمادی الثانی سنه ۱۲۶۷ .

۱۵۴

[۹] کشیک نامچه مورخ ذح - ۱۲۷۳ با تعلیقه میرزا سید حسین متولی باشی بالای آن . بنا بر مفاد این سند میر عبد الکریم سرکشیک و میرزا حسین سرکشیک سرپرستی یک کشیک از سه کشیک آستانه را به مشارکت عهده دار بوده اند :

کشیک نامچه سرکار فیض آثار در معامله هذه السنه ٹیلان ٹیل به سرکشیکی عالی حضرتان آقا میر عبد الکریم سرکشیک و آقا میرزا حسین سرکشیک سرکار فیض آثار :

۳۹ نفر با سرکشیکان

عالی حضرت آقا میر عبد الکریم سر کشیک ۱۸ نفر و نصف

عنایت کلید دار/ آقا سید اسماعیل صدر الحفاظ/ آقا میرزا سید آقا میرزا
میران/ آقا سید مهدی/ حاجی سید صادق/ آقا شیخ محمد رضا/ آقا سید ابراهیم/
آقا میرزا صفی/ آقا سید وهاب/ آقا سید باقی/ آقا سید کاظم/ آقا سید حبیب/ آقا
سید باقر/ آقا میر علی اکبر/ آقا سید عابدین/ آقا سید حسین ولد سر کشیک/ آقا
سید تقی/ ولد شیخ زکی مؤذن (نصف) .

عالی حضرت آقا میرزا حسین سر کشیک ۱۸ نفر و نصف

آقا میرزا علی محمد خازن/ آقا میر محمد علی/ آقا میرزا صفی آقا میرزا
میران/ آقا سید رضی/ آقا میرزا عبد الله/ آقا میرزا حسن/ ملا حسین ملایحیی/ آقا
میرزا کوچک/ ملا حسین ملا علی/ آقا سید هدایت/ آقا سید صادق ولد آقا سید
محسن/ آقا سید علی رضا/ آقا سید رضا فراش/ آقا سید علی/ ملا علی اکبر حافظ/
ملا حسن ملا کاظم/ ملا مهدی حافظ/ آقا میرزا فتح الله/ قاپوچی (نصف) .

تحریراً بتاريخ شهر 'غرۀ ذی الحجة الحرام سنۀ ۱۲۷۳ .

[متن تعلیقه:]

هو

عالی حضرتان سلالۀ الساداتان آقا میر عبد الکریم سر کشیک و آقا میرزا
حسین سر کشیک سر کار فیض آثار یک شبانه روز از جمله سه شبانه روز به اتفاق کشیک
چیان در آستانۀ مقدسه به محافظت و محارست مشغول باشند و اجناسی که به هم
رسد از مقولۀ فروش و ظروف و قنادیل و شرفه و شمع دان و غیره به اطلاع داعی
دوام دولت قاهره تسلیم صاحب جمغان سر کار فیض آثار نموده ، قبض الواصل
به خط کتاب و مشرف سر کار حاصل و به نظر رسانند و نقدی که به هم رسد فی ما
بین خدام و الامقام تقسیم نمایند و اجناسی که به هم رسد از قبیل گوسفند و غیره به

دستور قبل قرار داده شده است نیز فی مابین خدام و الامقام به سویت تقسیم نموده، درین باب لازمه سعی و اهتمام را به عمل آورده ، تخلف و انحراف نورزند. کتاب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را جهت استحضار خود در سر رشته جات ثبت [و] ضبط نمایند .

به تاریخ غره ذی الحجة الحرام مطابق سنه ۱۲۷۳ .

۱۵۵

[۱۰] در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم نسخه ای است در ۱۶۱ برگ که به قطع رحلی که در آن ثبت همه موقوفات و خالصه جات کشور را در دوره ناصری (سال ۱۲۹۹) بر اساس دفاتر قدیم گرد آورده اند (۱) . ثبت موقوفات و خالصه جات قم که قسمتی مهم از آن موقوفات آستانه مقدس است بر اساس دفاتر دوره صفوی ، و از این رو برای تحقیق در جغرافیای تاریخی این شهر بسیار ارزنده است (برگ ۱۰۴ پ - ۱۰۷ پ) .

در این بحث اعلام جغرافیایی این قسمت کتاب که به ایضاح نکاتی چند در اسناد قدیم مربوط به آستانه کمک می کند استخراج و نقل می شود :

موقوفات سرکار حضرت معصومه علیها السلام که در تصرف خدام است:

- (۱) باغ باجک که سی خروار آب دارد بالتمام .
- (۲) اراضی حمام شاه که هر ساله حق الارض می دهند .
- (۳) باغ واقعه در مبارک آباد بالتمام .
- (۴) باغ زاویه بیگمی واقعه در مزرعه قلاور که پنجاه خروار آب رود دارد بالتمام .

۱ - مقاله نگارنده در شماره ۴ - ۶ سال هجدهم مجله راهنمای کتاب دیده شود .

- ۵) مزرعه علی آباد سراجہ کہ یک رشته قنات دارد .
- ۶) مزرعه بطلی جرد سراجہ کہ یک رشته قنات دارد بالتمام .
- ۷) مزرعه شریف آباد قمرود مشهور بہ معصومہ کہ یک رشته قنات دارد بالتمام .
- ۸) مزرعه زاویہ منصور بیگ کہ در دفاتر قدیم بدین موجب نوشته بود :
 بالتمام ، و معمولی حال کہ در تصرف خدام است : خالصہ نصف وقفی نصف .
- ۹) مزرعه مبارک آباد بالتمام .
- ۱۰) مزرعه ہستہ .
- ۱۱) مزرعه کمیدان .
- ۱۲) مزرعه بندر آباد .
- ۱۳) مزرعه ہستجہ مشہور بہ ہستجہ علیا کہ در دفاتر قدیم چہل خروار آب
 داشته .

- ۱۴) مزرعه کهنہ از جملہ ۱۵ خروار آب دہ خروار .
- ۱۵) مزرعه قزوان از جملہ ۱۲۰ خروار آب سی خروار .
- ۱۶) مزرعه کوار کہ از جملہ نہر رود آب لنجرود می برد و چہار حصہ رسد
 کوار است از جملہ ۶ دانگ یک دانگ .
- ۱۷) مزرعه طبشقران .
- || سایر موقوفات :

- ۱) باغ تکیہ وقف مسجد جناب امام حسن عسکری علیہ السلام .
- ۲) باغ وقفی سرکار علی بن جعفر کہ سہ خروار آب رود دارد .
- ۳) باغ وارضی امام زادہ سلطان کہ ہشت خروار آب دارد .
- ۴) باغ میر علی وقف شاہ احمد قاسم .
- ۵) اراضی باغ علی آباد وقف شاہزادہ جعفر و شاہزادہ حسن و شاہزادہ

حسین .

- ۶) دکاکین موقوفات مدرسه غیایه واقعه در گذر میدان .
- ۷) مزرعه طیب و طاهر موقوفه شاهزاده طیب و طاهر .
- ۸) مزرعه ابرستجان رسد موقوفات شاهزاده محسن .
- ۹) مزرعه مشهد علیاوسفلی که از مزرعه مزدجان موضوع است از بابت رسد موقوفات شاه جعفر و شاهزاده ابراهیم .
- ۱۰) مزرعه براوستان از جمله امام زاده جعفر، از بابت مزرعه قل درویش مشهور به چال قلندران .
- ۱۱) مزرعه دریوج مشهور به زیاد آباد به اسم موقوفات ملاکمال که حال جزو شهرستان است .
- ۱۲) مزرعه شهرستان به اسم موقوفات سرکار سید عشق علی .
- ۱۳) مزرعه محمودآباد چیلان گیر موقوفات امام زاده محمود منصور که واقف شاهطهماسب ماضی بوده .
- ۱۴) مزرعه مهرویان رود آب موقوفات تکیه حسین علی که پنج خروار آب دارد.
- ۱۵) مزرعه باغ رباح و تکیه علیا که از جمله ۲۵ خروار آب و اراضی وقف شاه حمزه که حال جزو مزیدجان است .
- ||| خلاصه جات موافق دفاتر قدیم و موافق معمول حال :

باغات

- ۱) باغ بقا مشهور به باغ خواجه علی که اراضی آن خلاصه است واقعه در درب اصفهان که حال قنات آن خراب شده .
- ۲) باغ دولت خانه والنک خلاصه قدیم که تیول وقایع نگار است .
- ۳) باغ و اراضی تکیه خلیفه جان بابا مشهور به باغ شاه خلاصه که تیول میرزا یوسف گرجی است .

۴) باغ میدان و اراضی تکیه حصاران .

۵) باغ باو واقع در خارج شهر .

مزارع

۱) مزرعه کمال آباد خالصه جزو جمکران .

۲) مزرعه بندرآباد جزو براوستان .

۳) مزرعه خمیهن از جمله ۶۰ خروار آب از بابت موقوفات امام .

۴) مزرعه محمود آباد خالصه که قدر آن معلوم نبود .

۵) مزرعه جمالیه خالصه جدید انتقالی که جزو شهرستان است و وقف است.

۶) مزرعه علی قلی خلیفه و ولی قلی خلیفه مشهور به قبان خانی که دورشته

قنات دارد . ضبطی بالتمام .

۷) مزرعه طبشقران از جمله ۱۴۵ خروار آب که هشتاد خروار وقفی آستانه

حضرت نوشته بودند . سهم اربابی و خالصه مشخص نبود .

۸) مزرعه ابرستجان از جمله ۱۲۰ خروار آب بعد از وضع رسد موقوفات

خالصه .

۹) مزرعه شاه قلی از جمله ۱۴۰ خروار آب سوای رسد موقوفات و اربابی .

۱۰) مزرعه قمرود میر سراج مشهور به سرآبی و دوهلو قمرود که سه رشته

قنات دارد و به چهل و هشت سنبله قسمت می شود و هشت سنبله و نیم آن اربابی است

و رسد خانلر خان ، و تتمه وقفی است و به اربابی معمول شده . وقف مدرسه محمدیه

بیگدلی و وقف مدرسه مرنده^۱ .

۱۱) موقوفات مدرسه محمدییک بیگدلی که جزو شهرستان شده از قزوان،

۱ - گویا در اصل دفاتر « مدرسه مؤمنیه » بوده است .

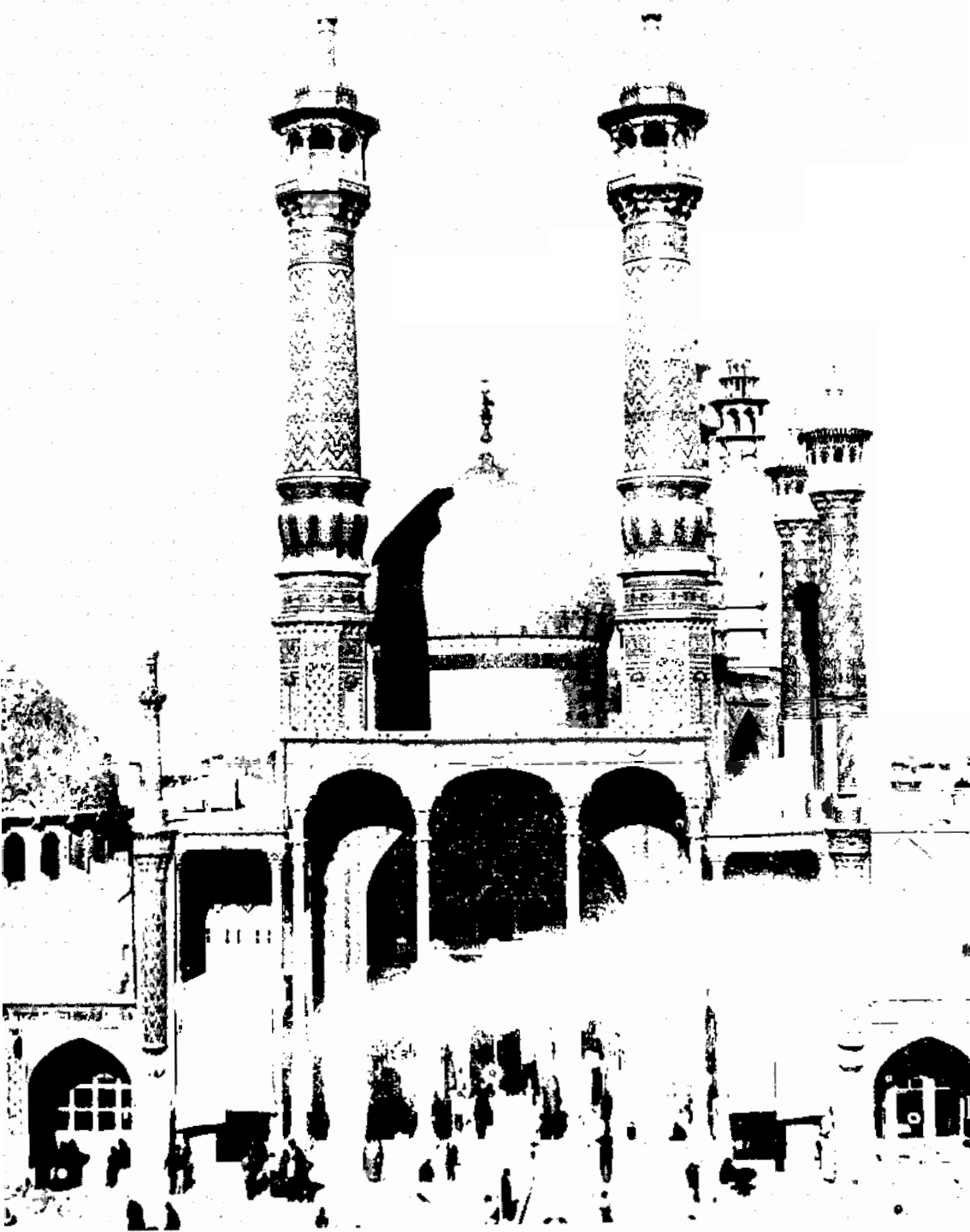
از بابت خالصه و تکیه میرزا مسلم شاه .

۱۲) مزرعه خواجهکان که در دفاتر قدیم جورکان نوشته بودند .

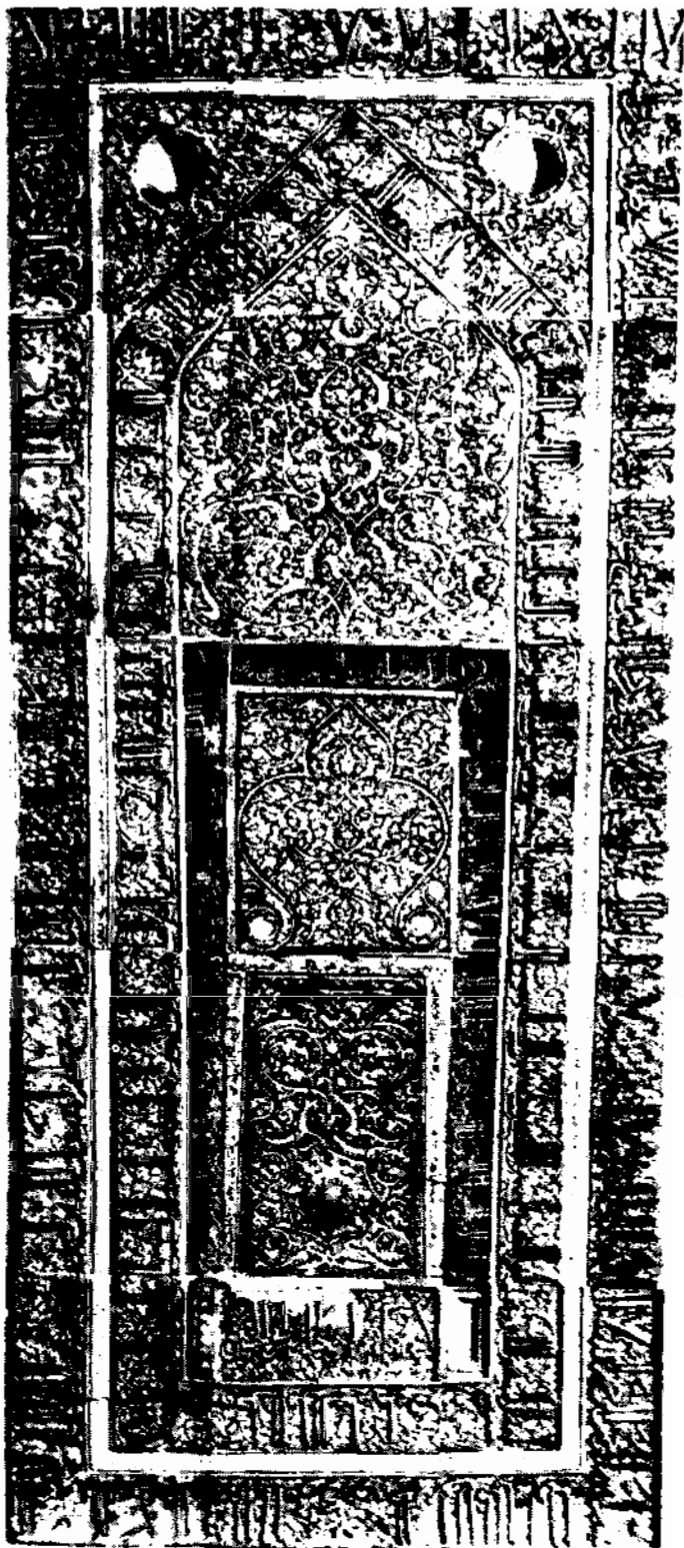
IV موقوفات بلوک قهستان :

مزرعه باوره بالتمام . موقوفات مشهدشاه عبد الله و شاه منصور و چهار همسر

اولاد جناب امام موسی سهدانگ ، خالصه سهدانگ .

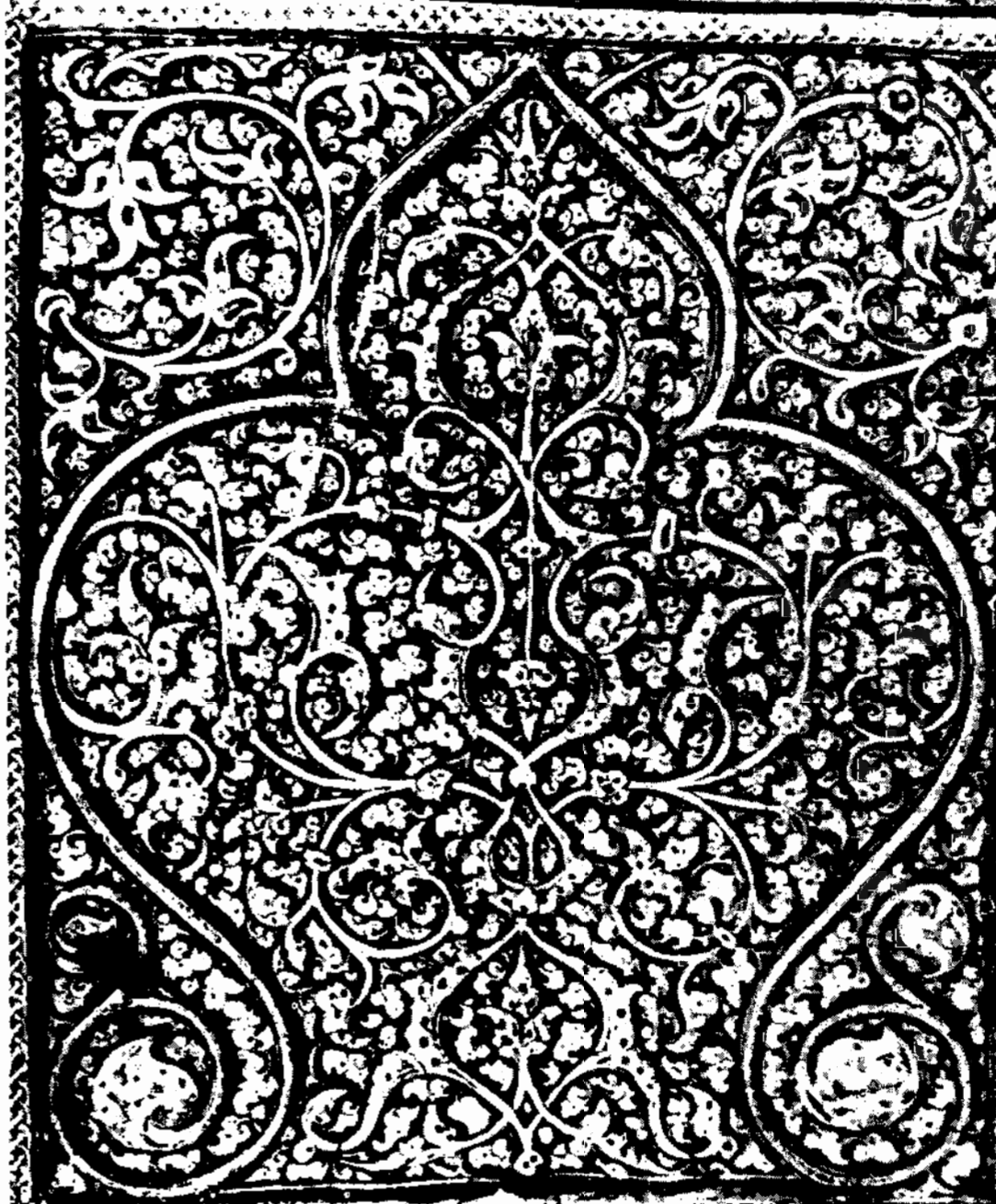

(۱) آستان مقدس حضرت سنی فاطمه (معصومه)

۲) کاشی‌های روی مرقد

الحمد لله الذي هدانا لهذا...

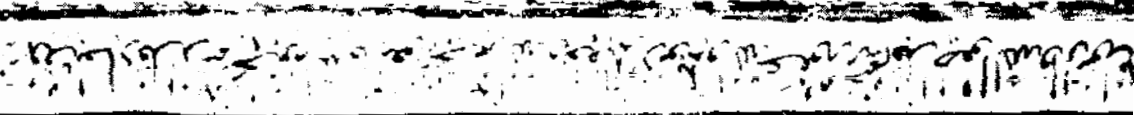

کتابخانه کاشی اردبیل

۴) یکی از خشت‌های کاشی اردبیل سوم نوح بزاد

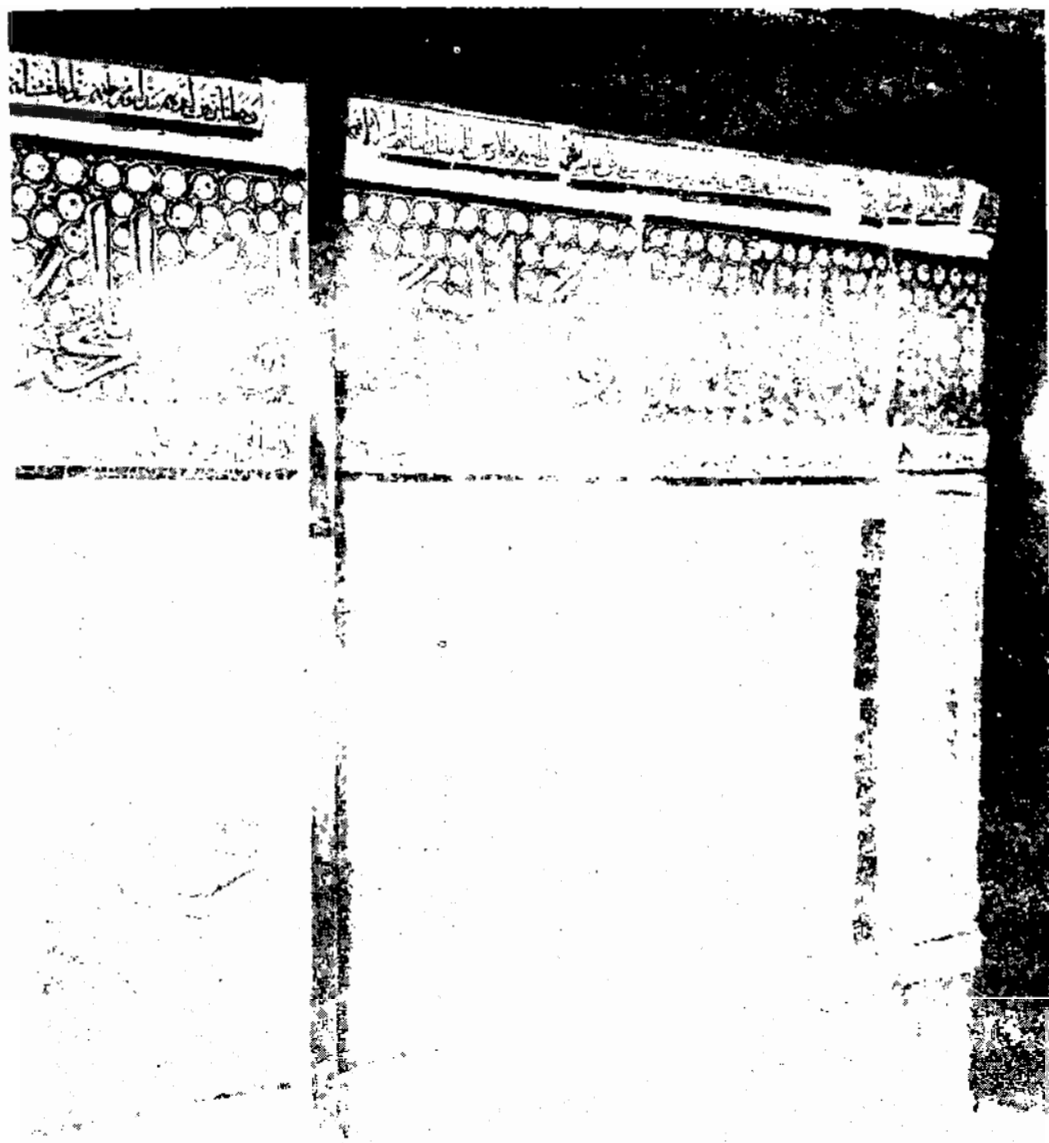
- [در کتیبه اول عبارت « له ما فی السموات و ما فی الارض من ذا. »
 - سورة بقره، آیه ۲۵۷- و در کتیبه دوم آیات ۳۳-۳۴ سورة آل عمران
 - و در سوم عبارت « الزکوة و هم را کعون و من یتول الله و رسوله. »
 - سورة مائده : آیه ۶۱- و در چهارم بخشی از آیات ۳-۴ سورة
- نبارک خوانده می‌شود]

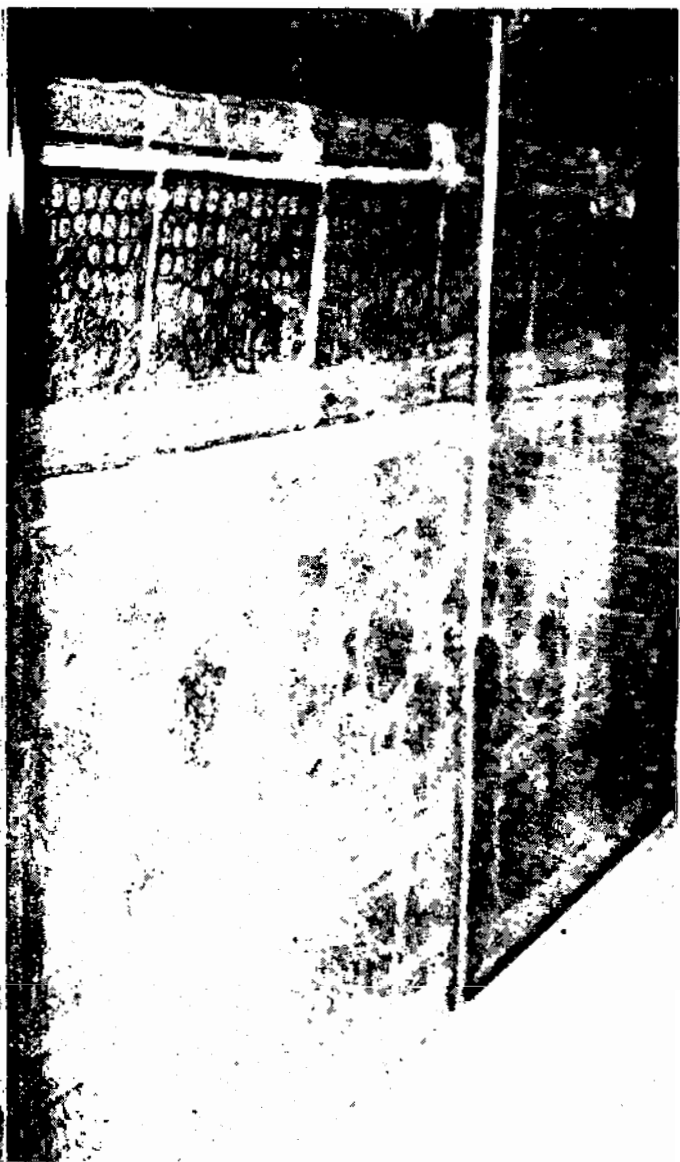
(د) نام محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسن - در اوج ترا

[قسمتی از سه کتیبه سراسری نیز در تصویر نشان است . عبارت خط کوفی

دوره تکامل « قل یا اهل الكتاب هل تنقمون منا » است از آیه ۶۵ - سوره هانده]

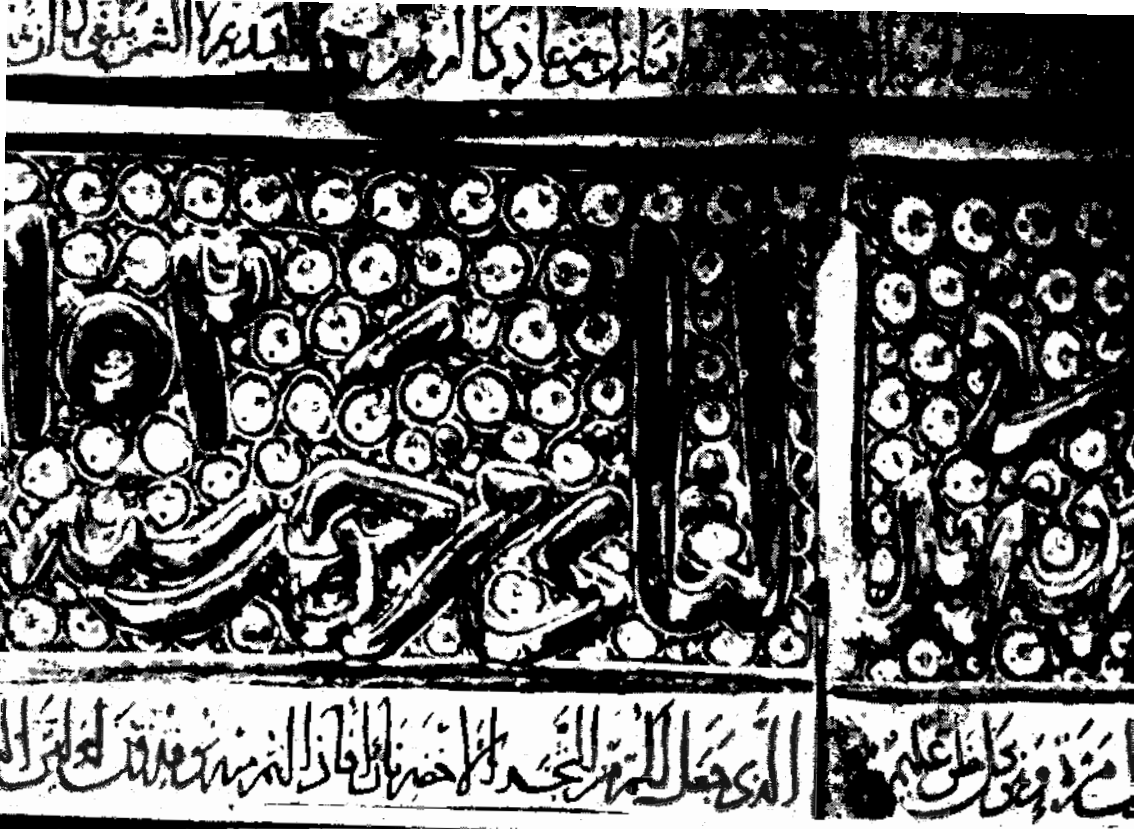
(۶) بدنه شمالی مرقد

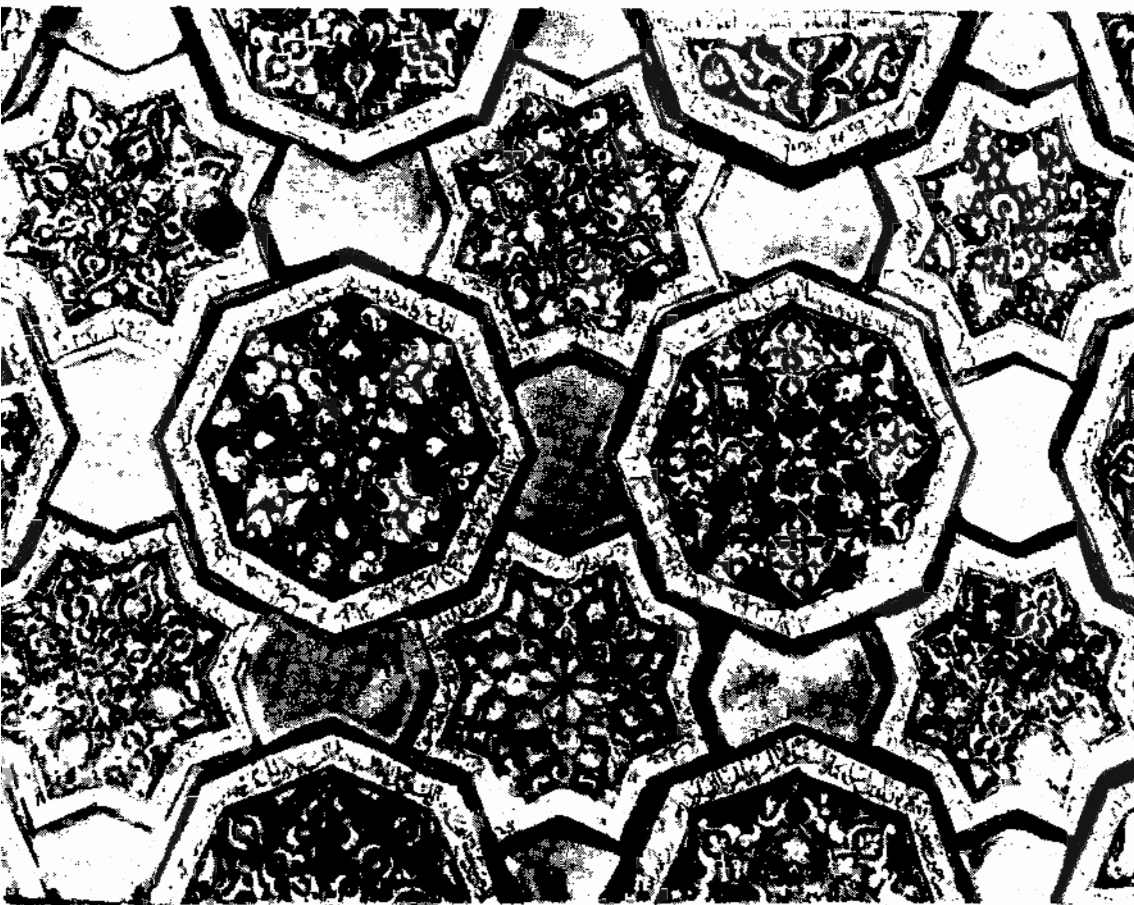
(۷) قسمتی دیگر از بدنه مرقد

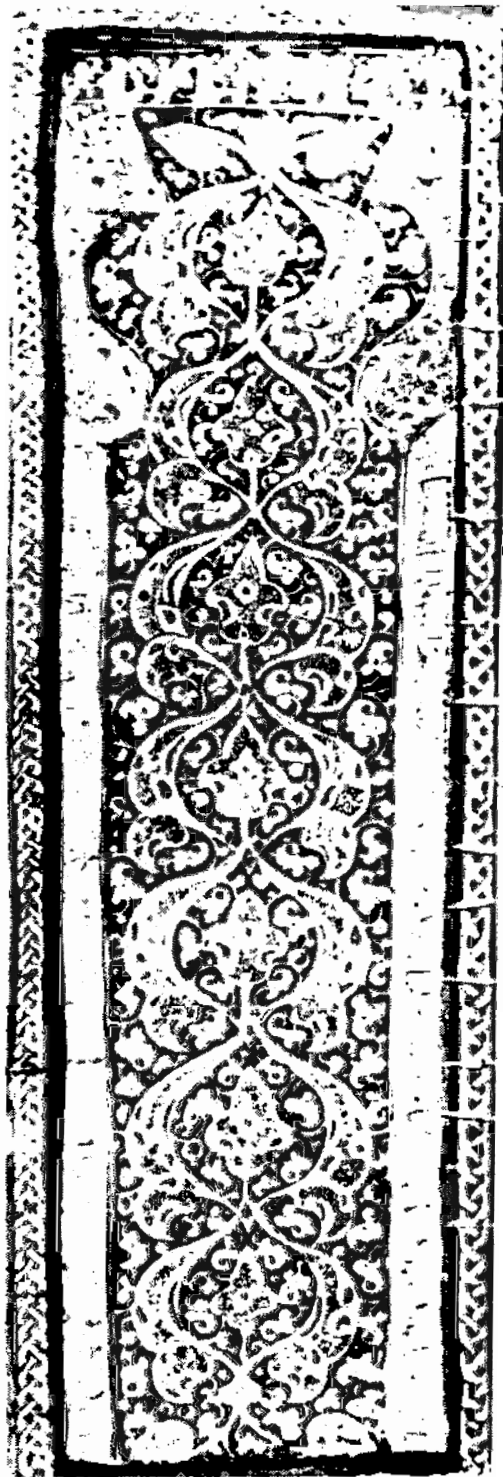
۸ قسمتی دیگر از بدنه مرقد

(۹) دیان کتیبه بالای بدنه مرقد

۱۰) کاشی‌های هشت‌پر و هشت‌گوشه بدنه مرقد
[نوشته‌های حواشی کاشیها که یکی از آنها ابیاتی فارسی است نیز خوانده می‌شود]

۱۱) نمونه کاشی‌های تزئینی لبه مرقد (از زاویه‌های شمال شرقی و غربی)
[بارقم «کتبه علی بن محمد بن ابی‌طاهر در پایان کتیبه حاشیه]

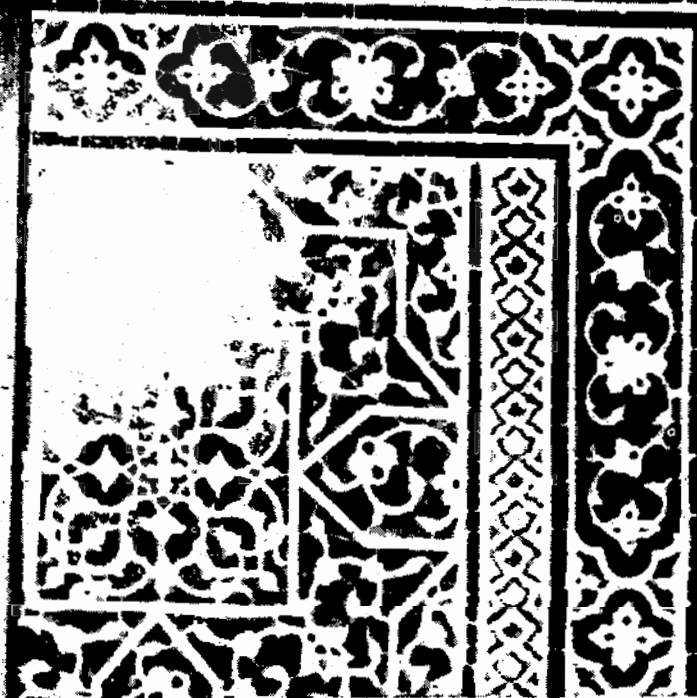
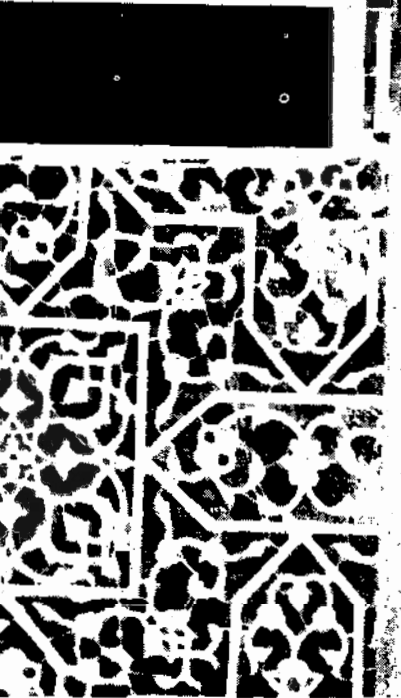

۱۲) نمونه‌ای دیگر از کاشی‌های تزئینی بیه مرقد.

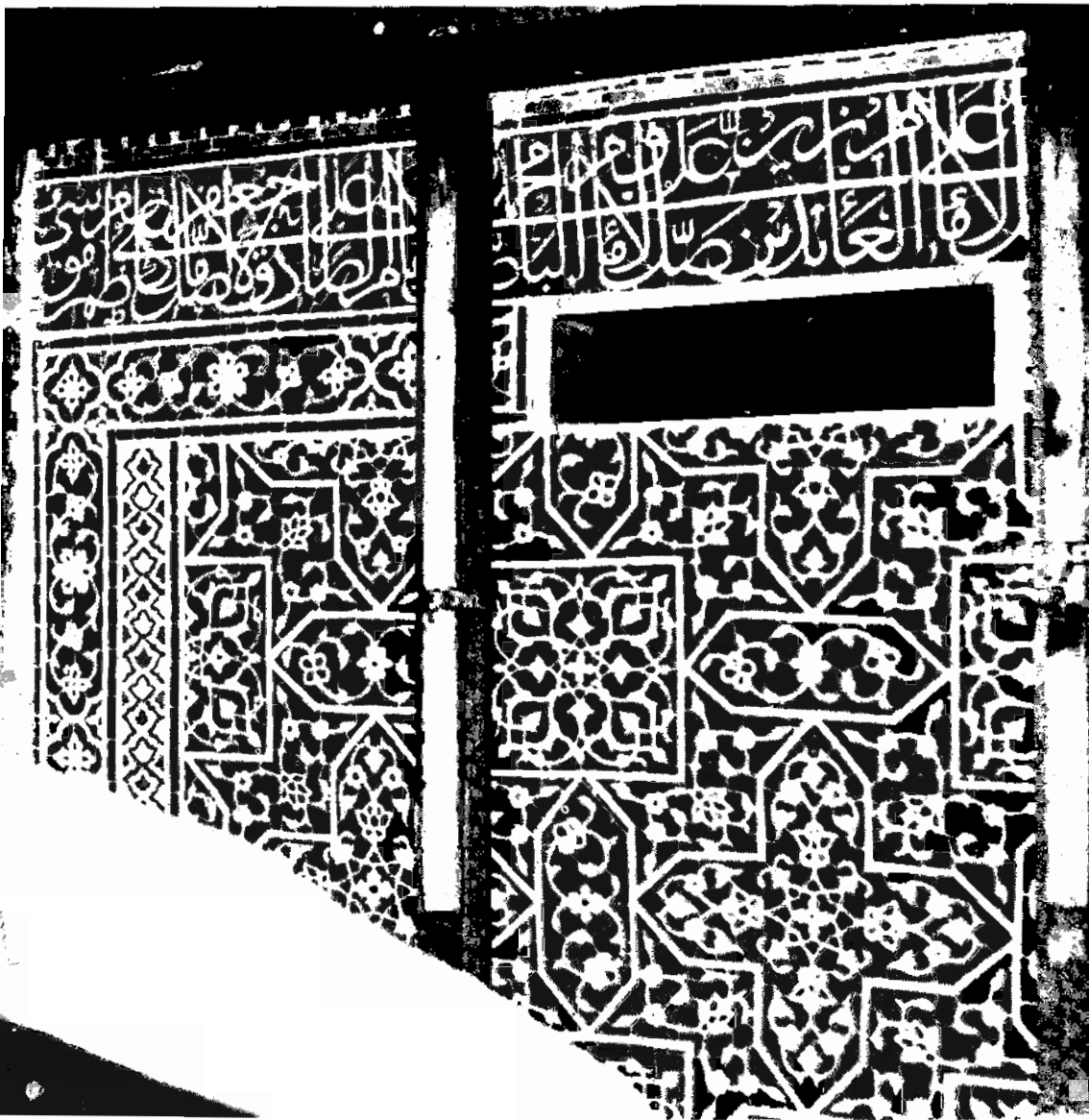
[زاویه شرقی و بالاسر]

ایام و سالها
رضی الله عنه

علاء المجلد فی عهد
الله و صلی الله علیه و آله

(۱۳) آغاز کتابه دیواره کاشی کردا کرد مورقد

(۱۴) قسمتی دیگر از همان کتیبه و دیواره

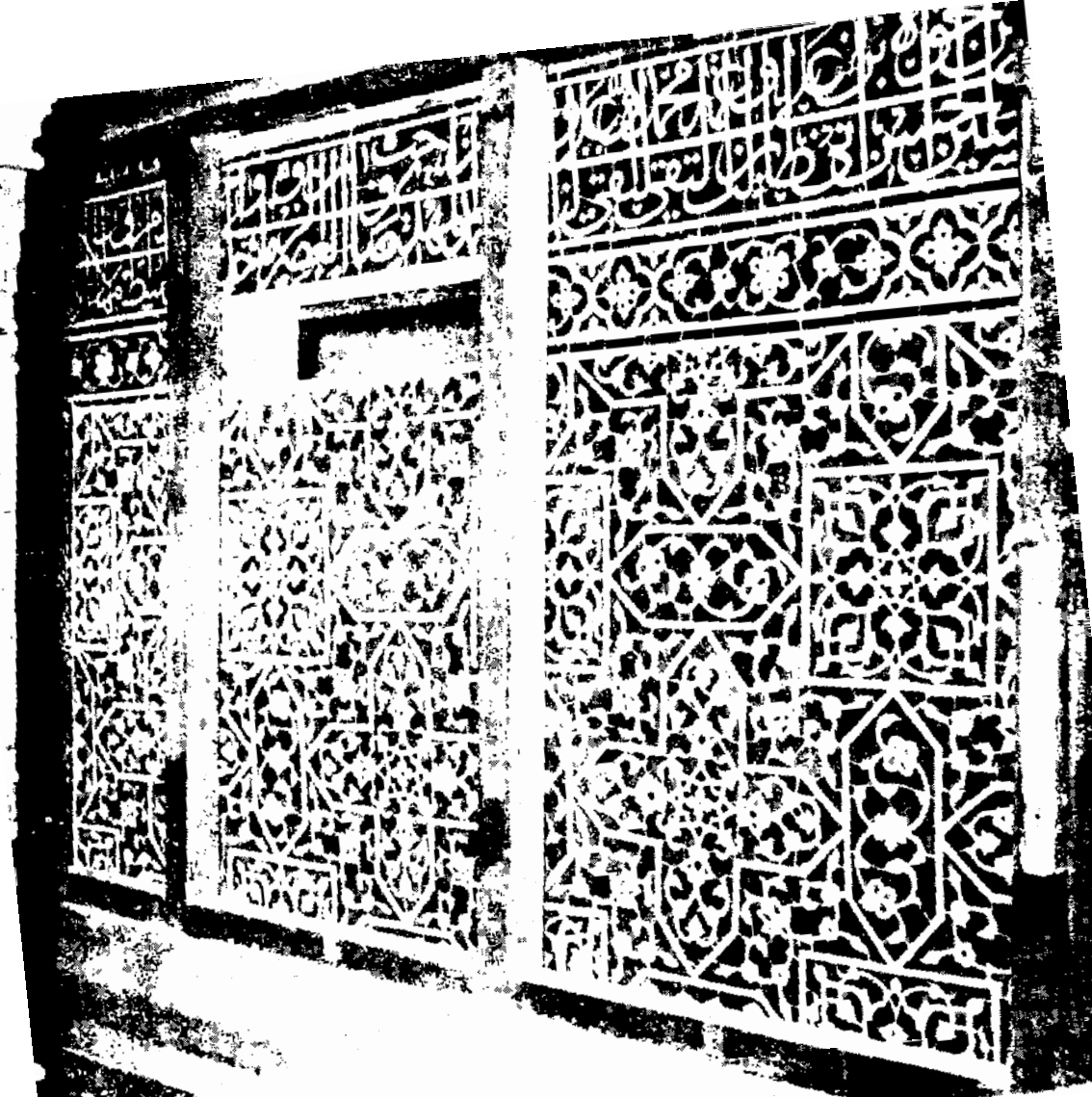

(۱۵) قسمتی دیگر از همان دیواره در پایین یا

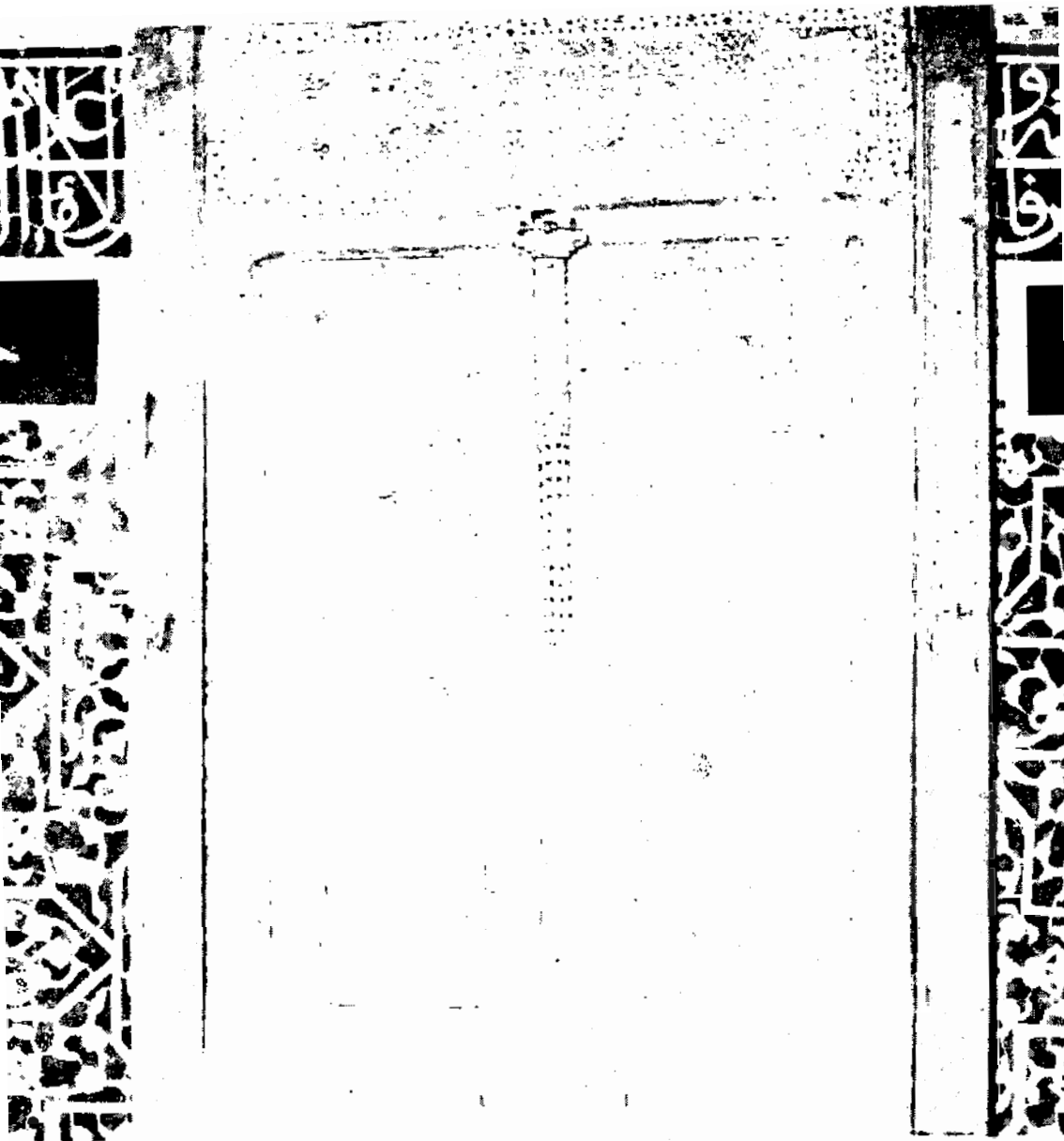
[مشتمل بر نام بانی]

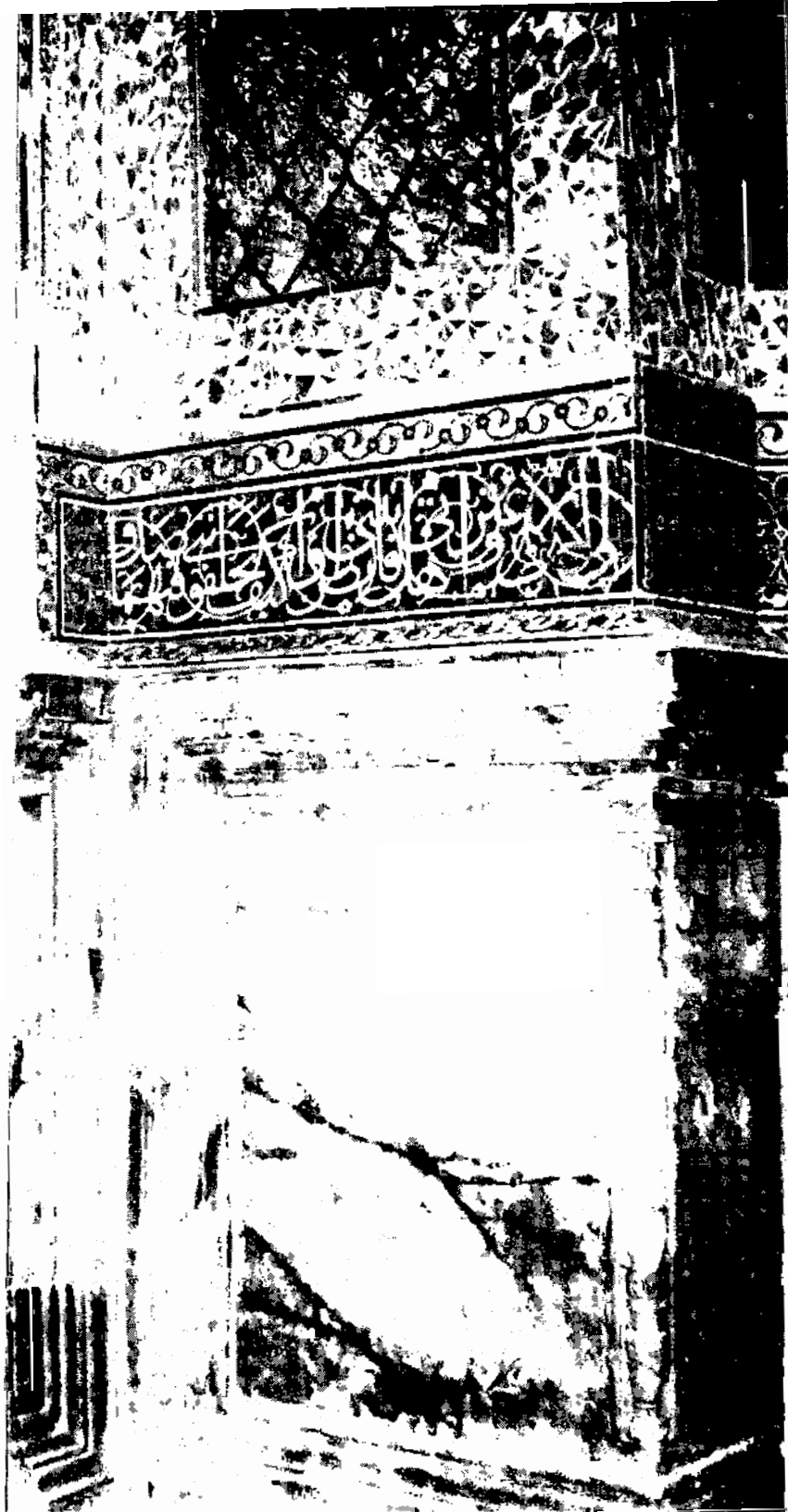
۱۶) دنباله کتیبه دیواره کاشی [برابر مقبره شاه صفی]

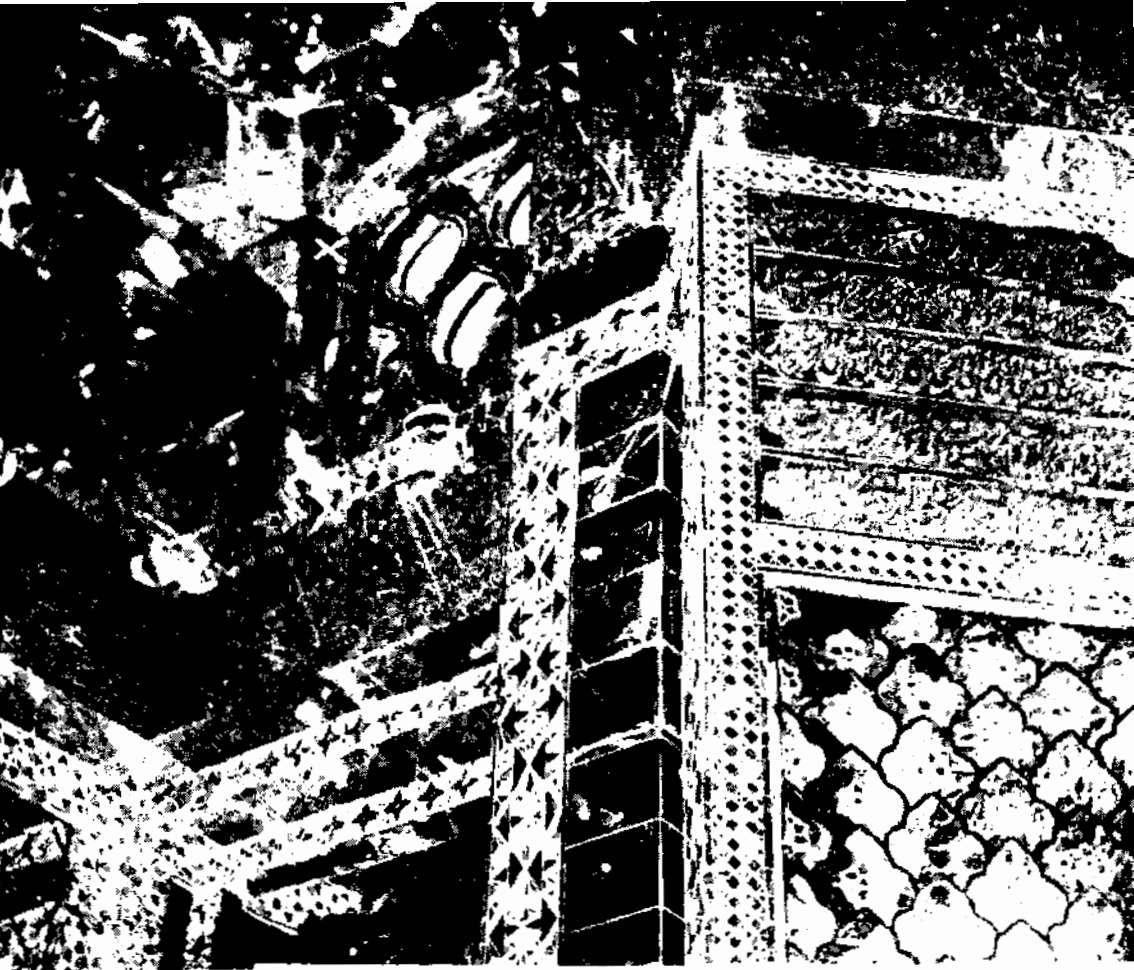

(۱۷) دنبالا کتیبہ دیوارہ کاشی

۱۸ در طلای مدخل روضه مقدس

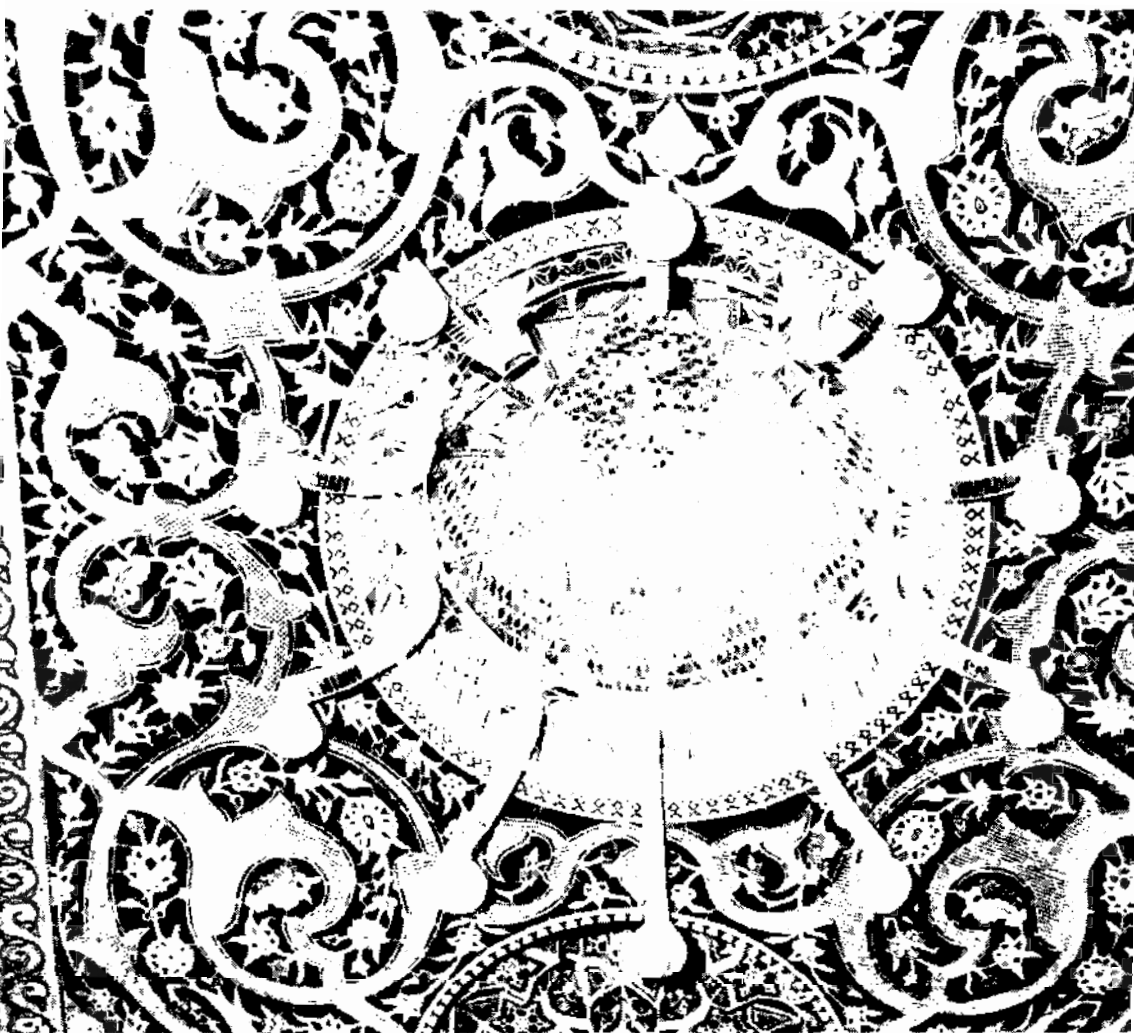

۲۰) نمایی دیگر از داخل حرم

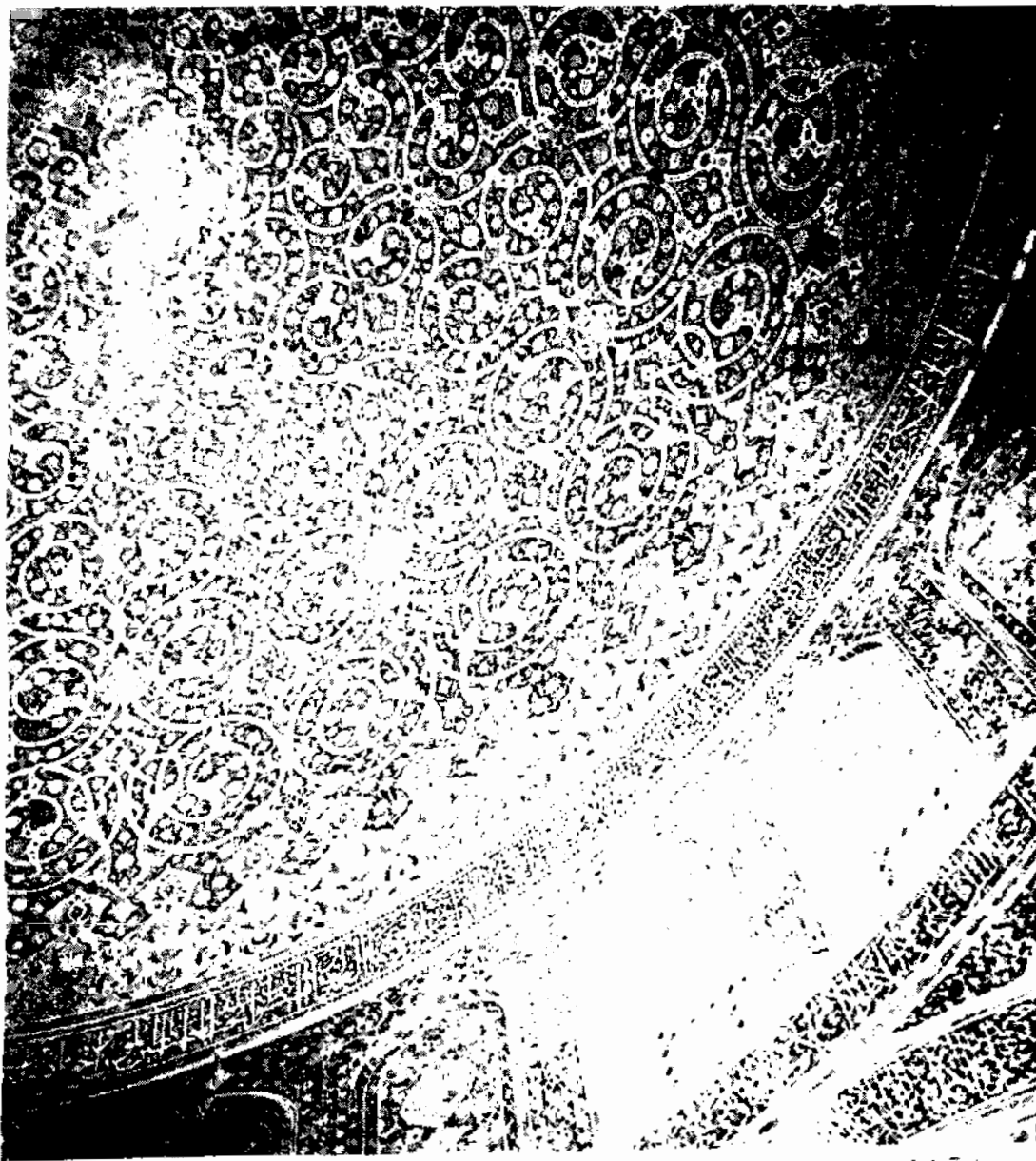
[کتیبه کمربندی اول و نوشته پنج سطری مربوط به آینه کاری حرم]

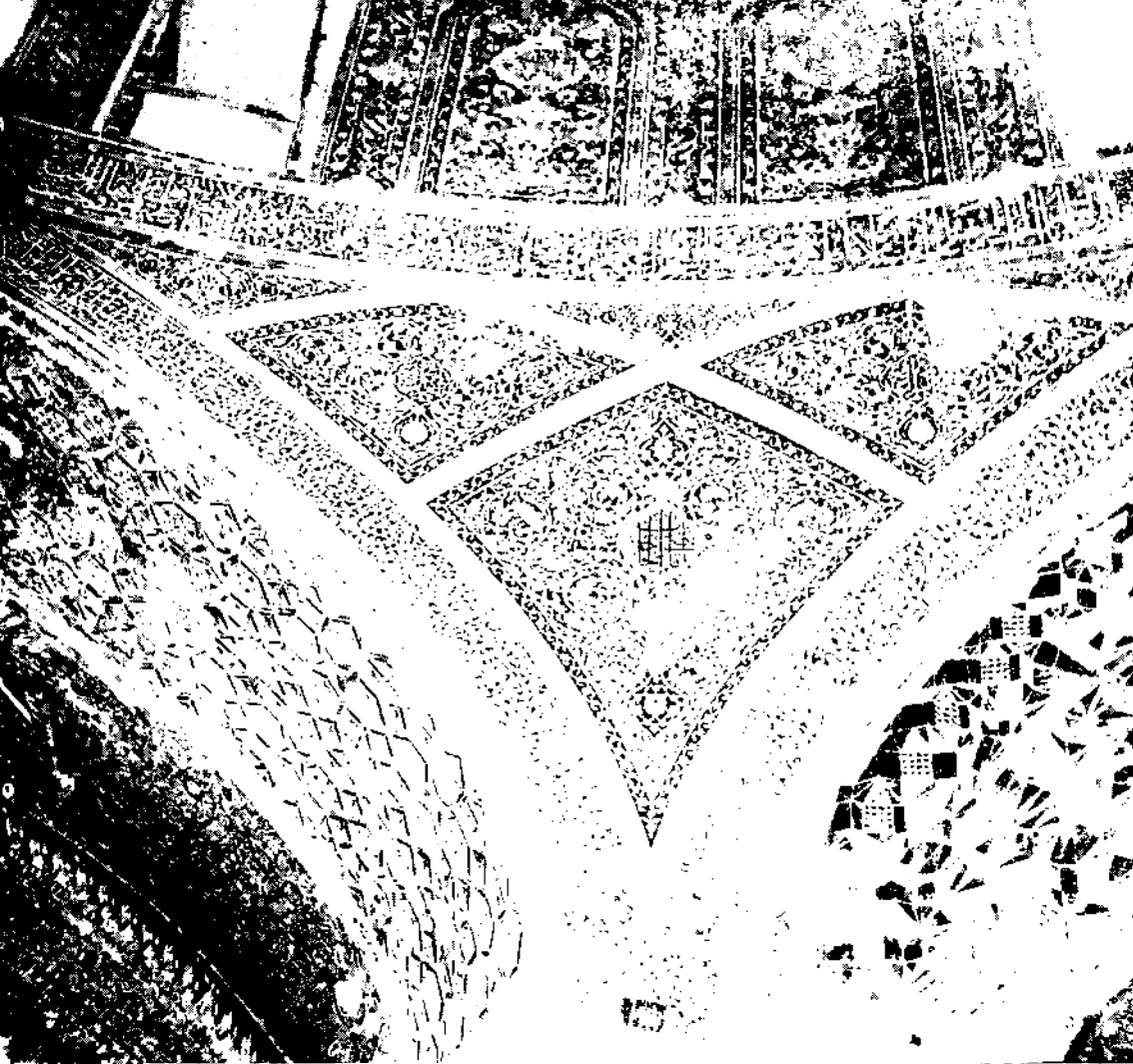
(۲۱) محراب مسجد موزه

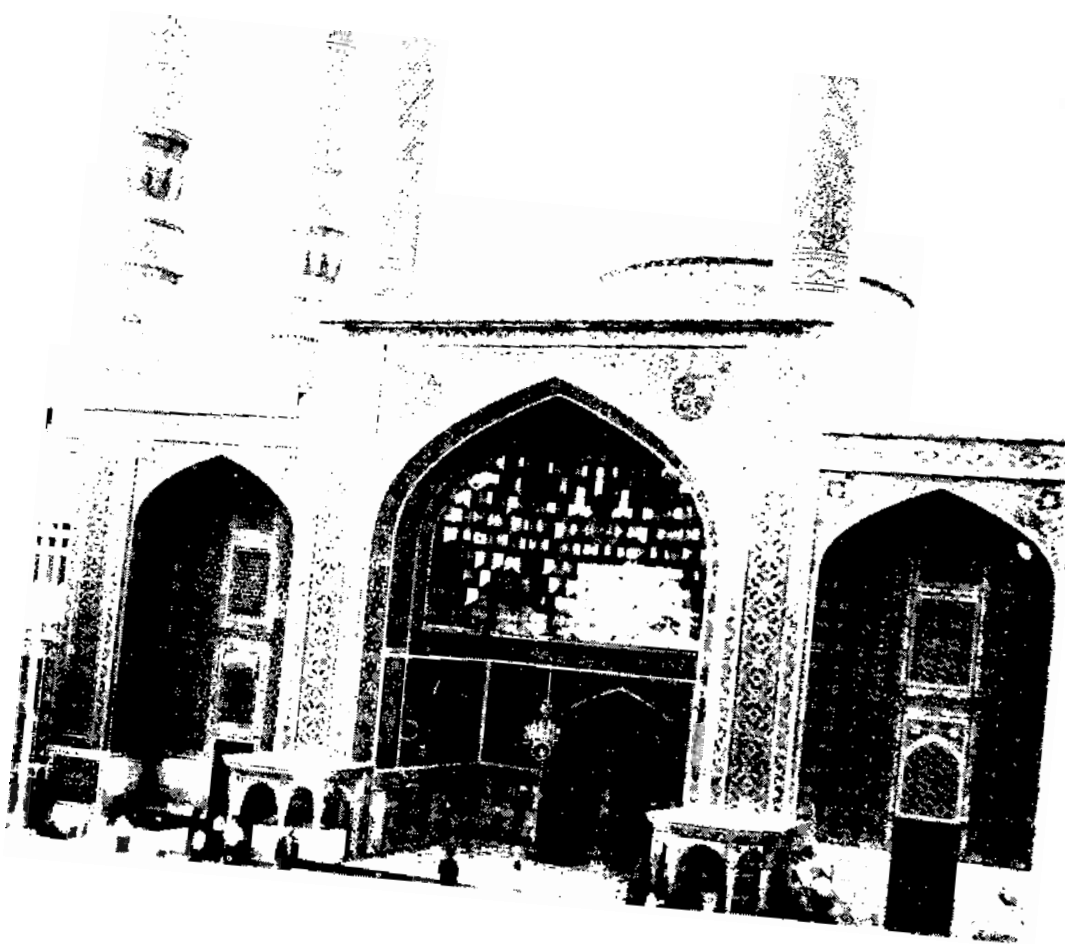
۲۲) تزیینات آینه‌کاری مسجد موزه

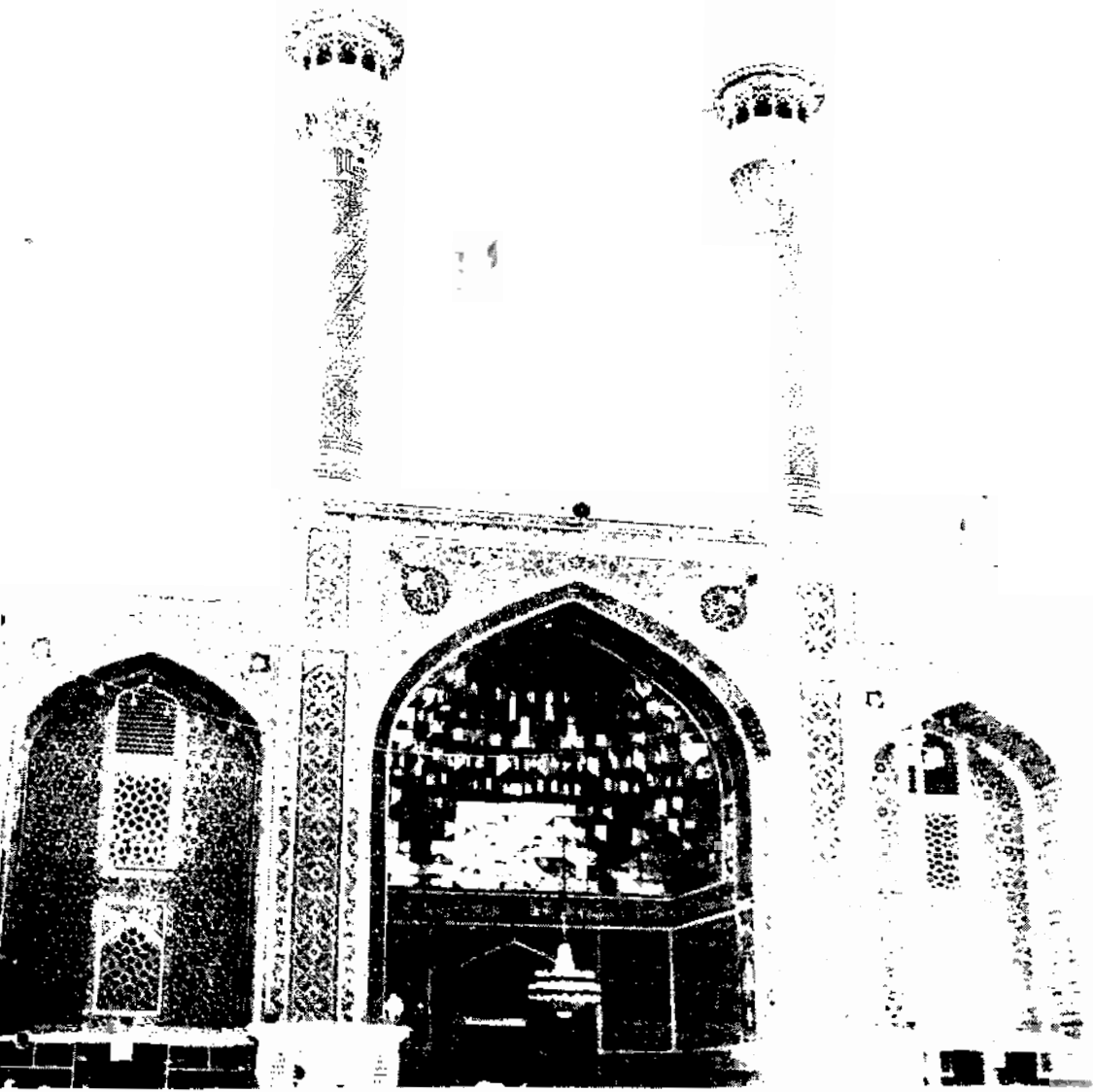
(۲۳) آرایش ظریف کاشی کاری سقف مسجد نوزده

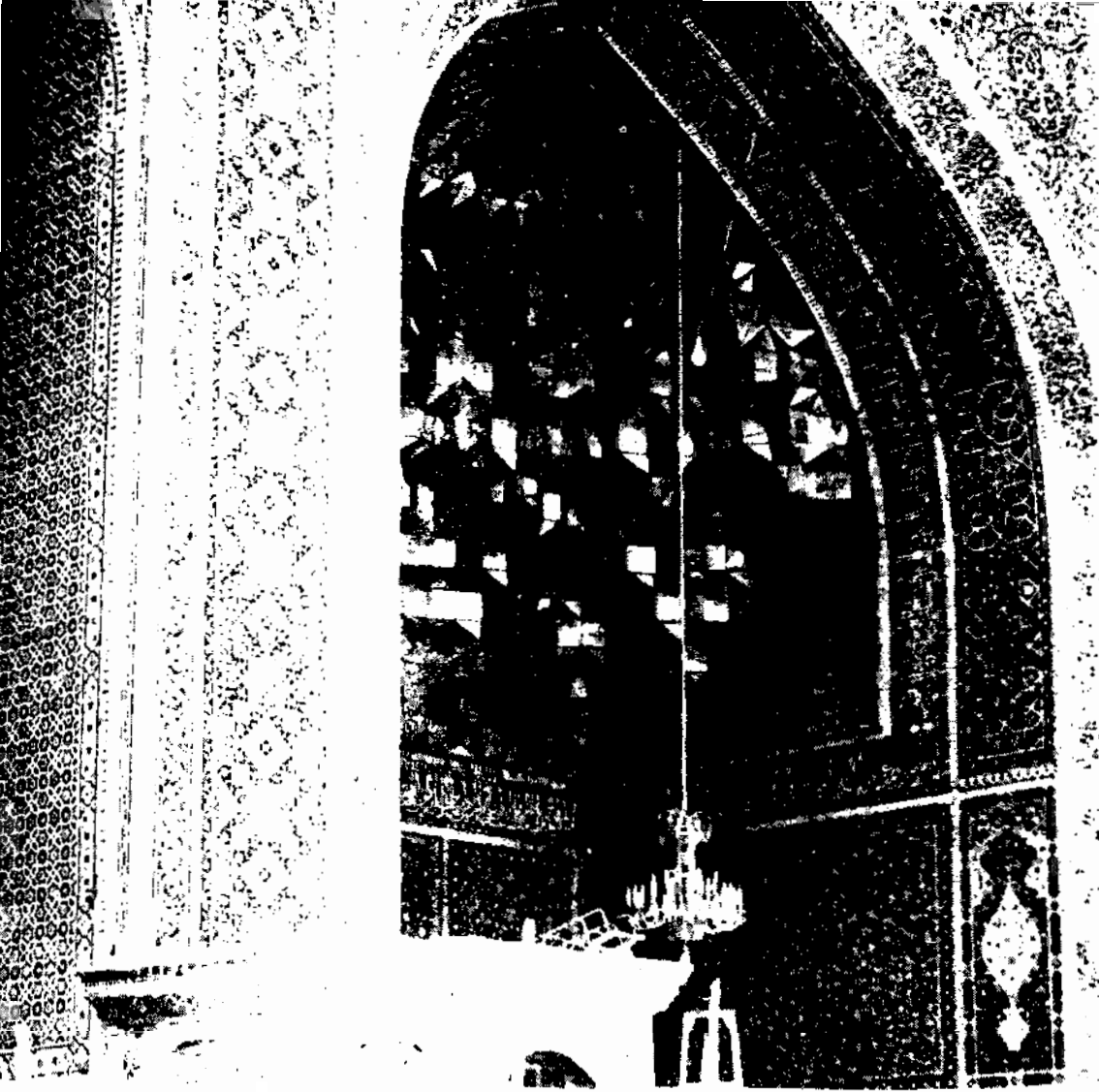
۲۴ آرایش ناشی کاری پایه های گنبد مسجد هوزه

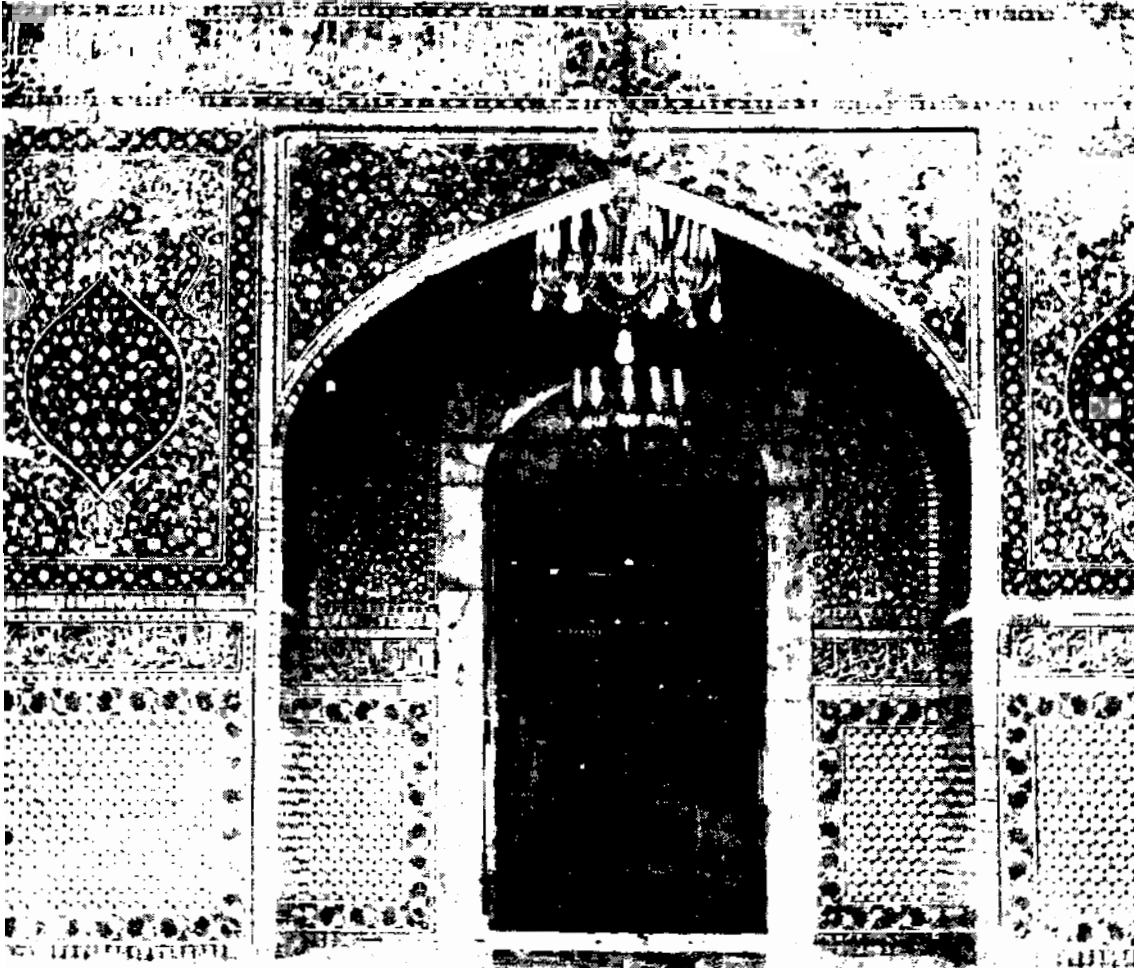
٣٥ ابوان طلا

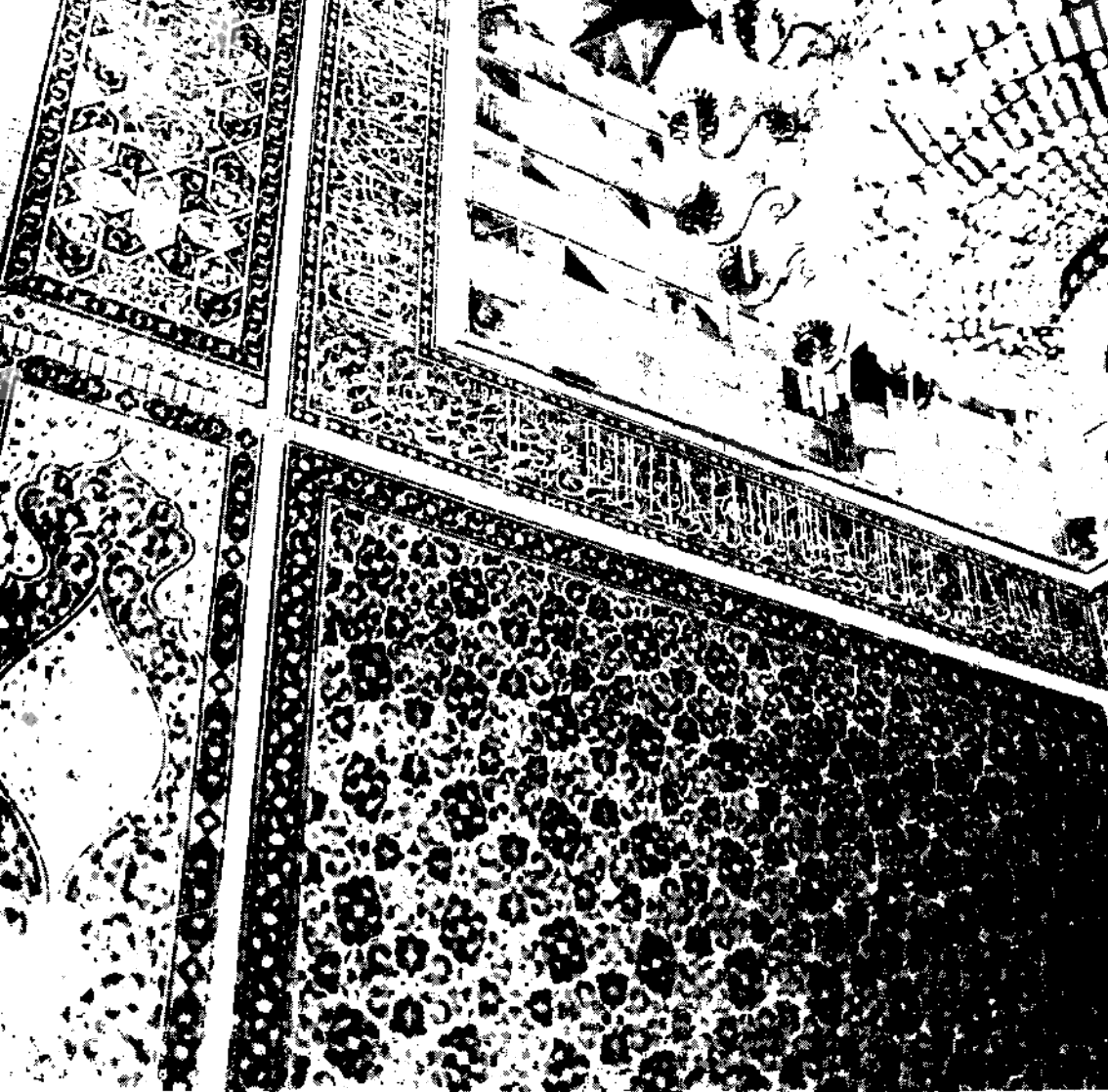
(۲۶) نمایی دیگر از ایوان طلا

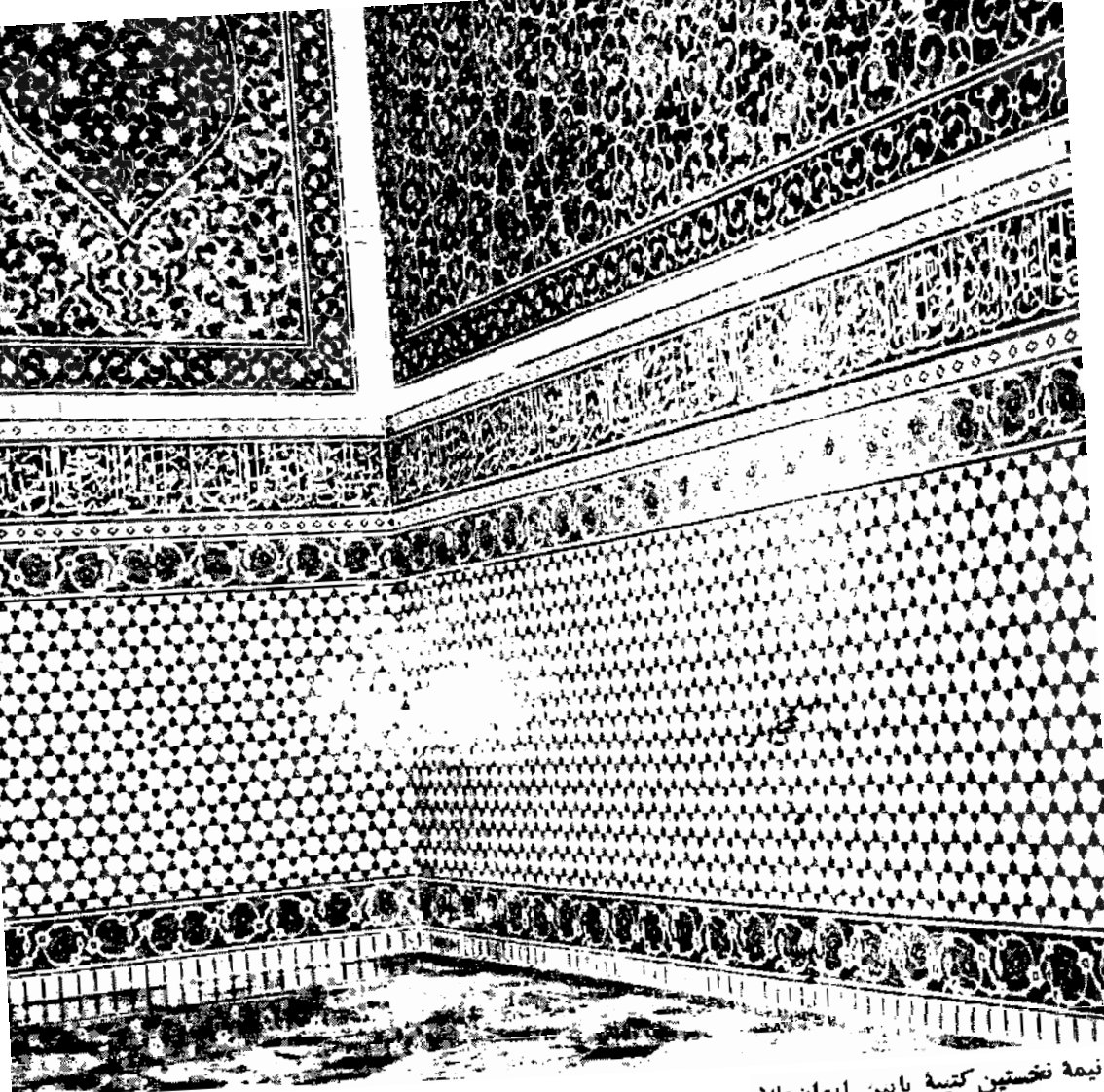
۲۷) ایوان طلا

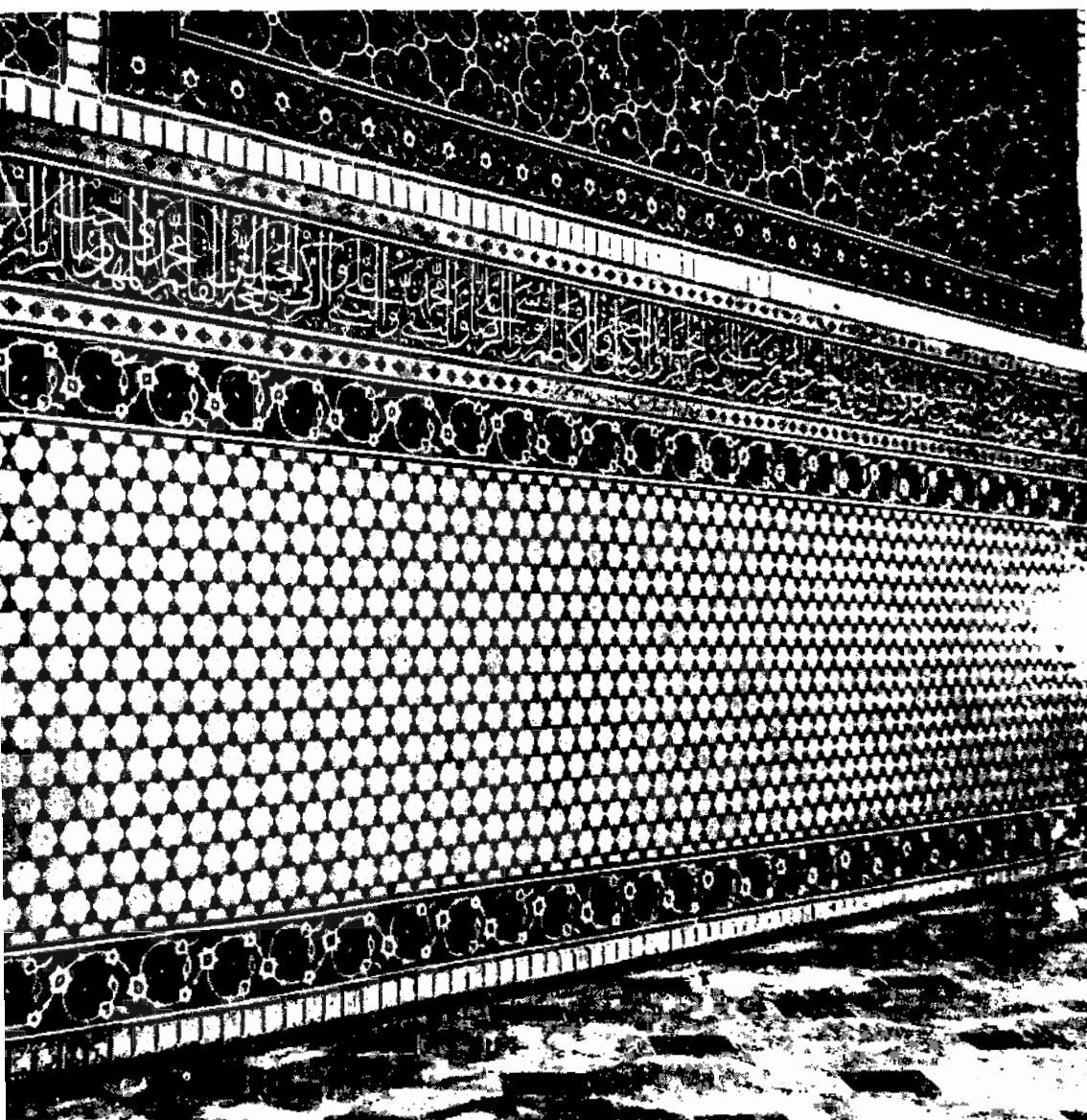
۲۸) نمای داخل ایوان طلا

٢٩) بدنه شرقی ایوان طلا

نیمه نخستین کتیبه پایین ایوان طلا

(۳۱) نیمه دوم کتیبه پایین ایوان طلا

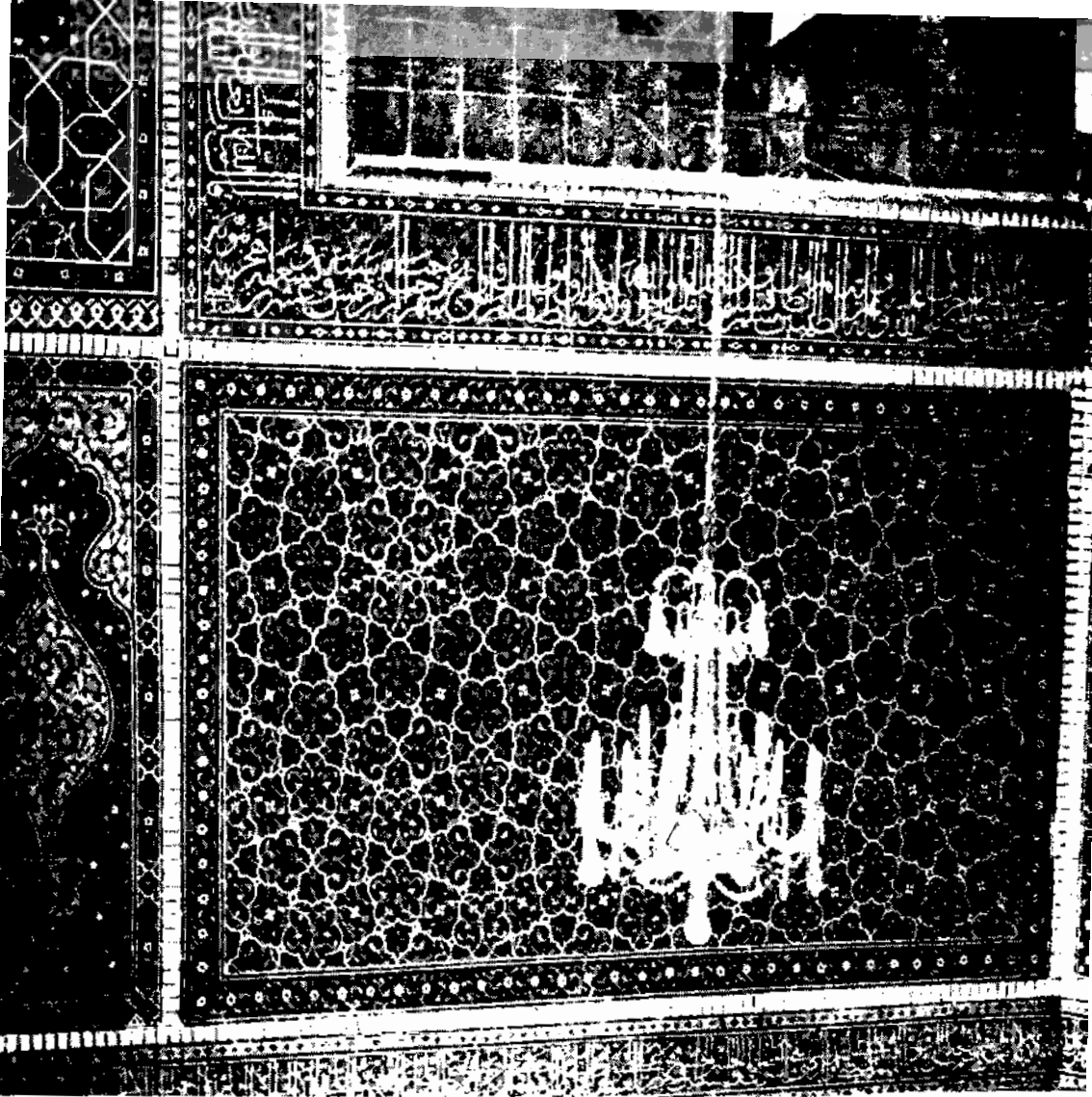
۳۲) آغاز کتیبه بالای ایوان طلا

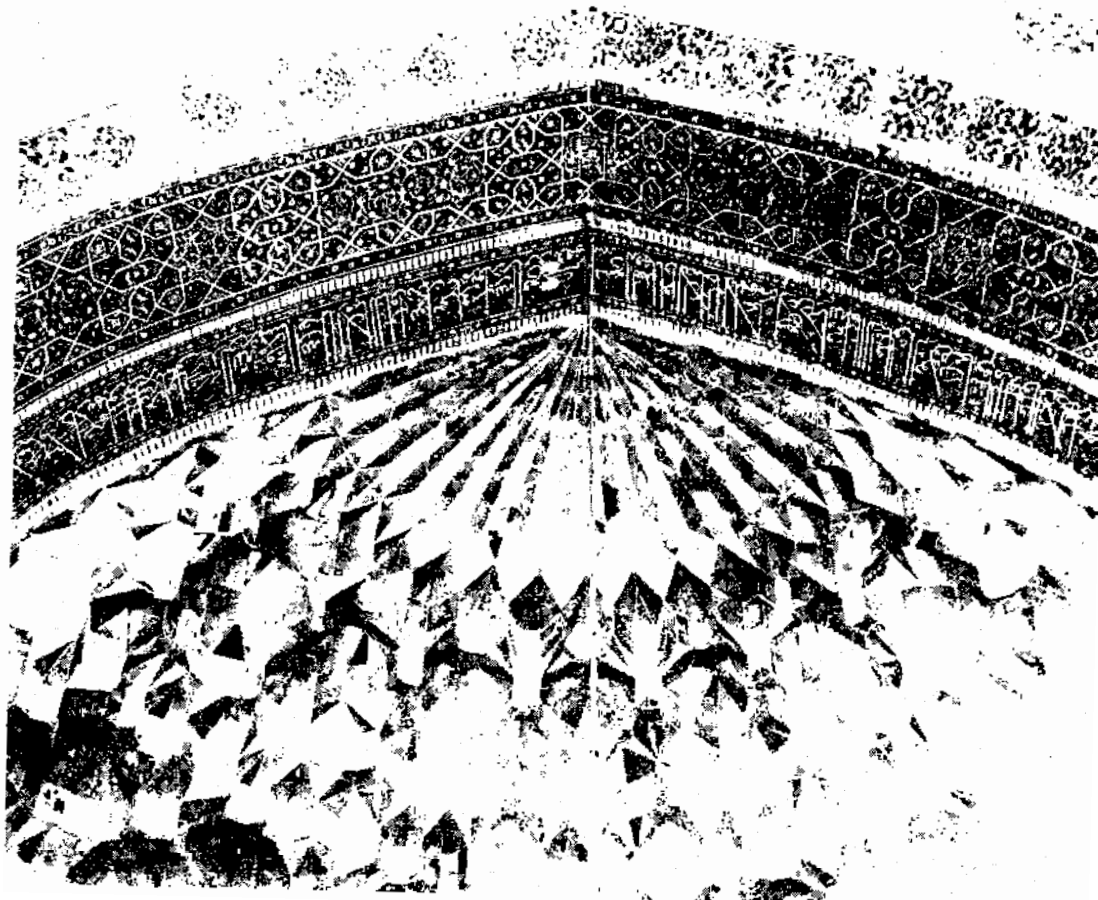
قسمت میانه کتیبه کمر بندی مزبور

(۳۴) پایان کتیبه کمربندی مزبور

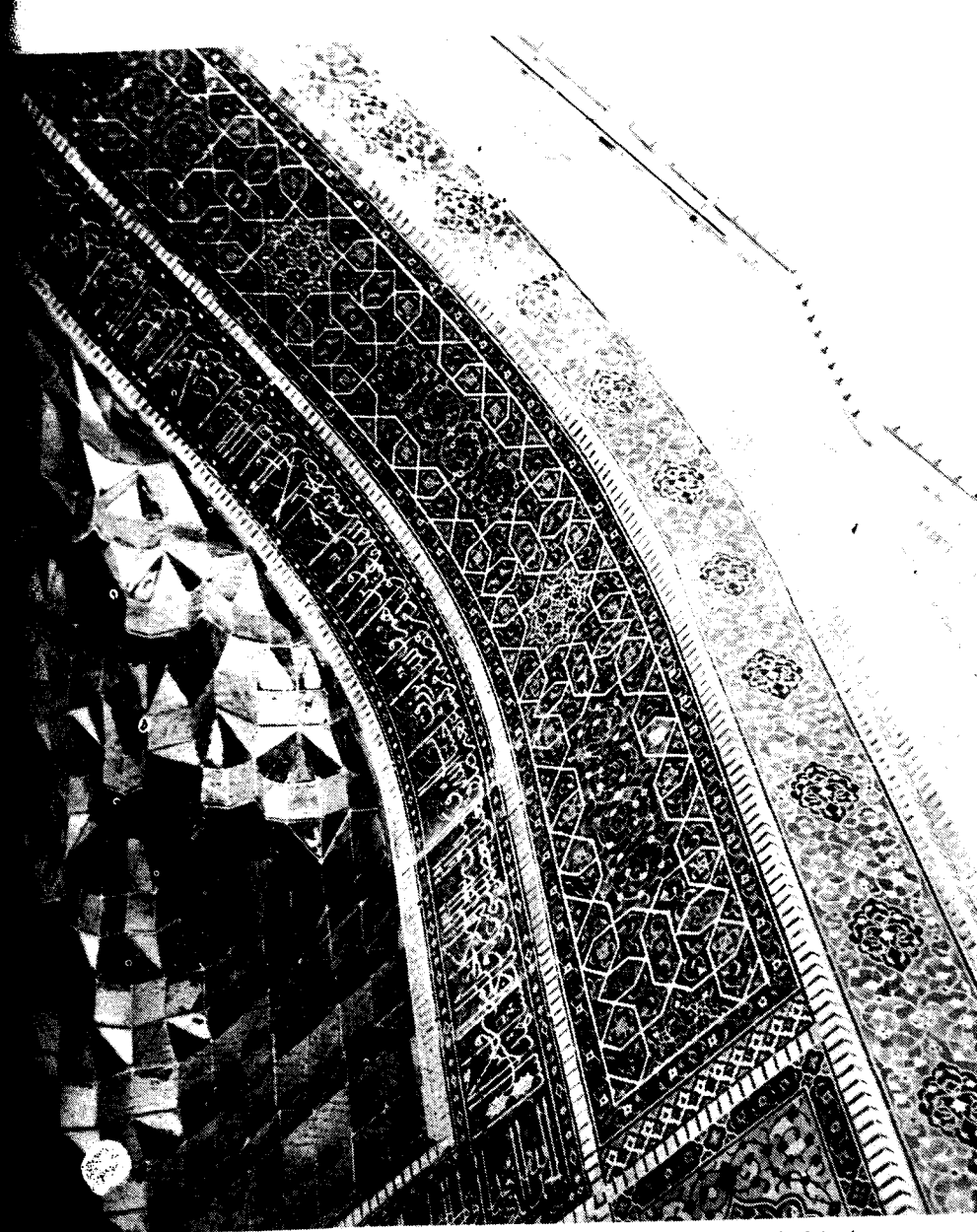
(۳۵) بدنه شرقی ایوان طلا

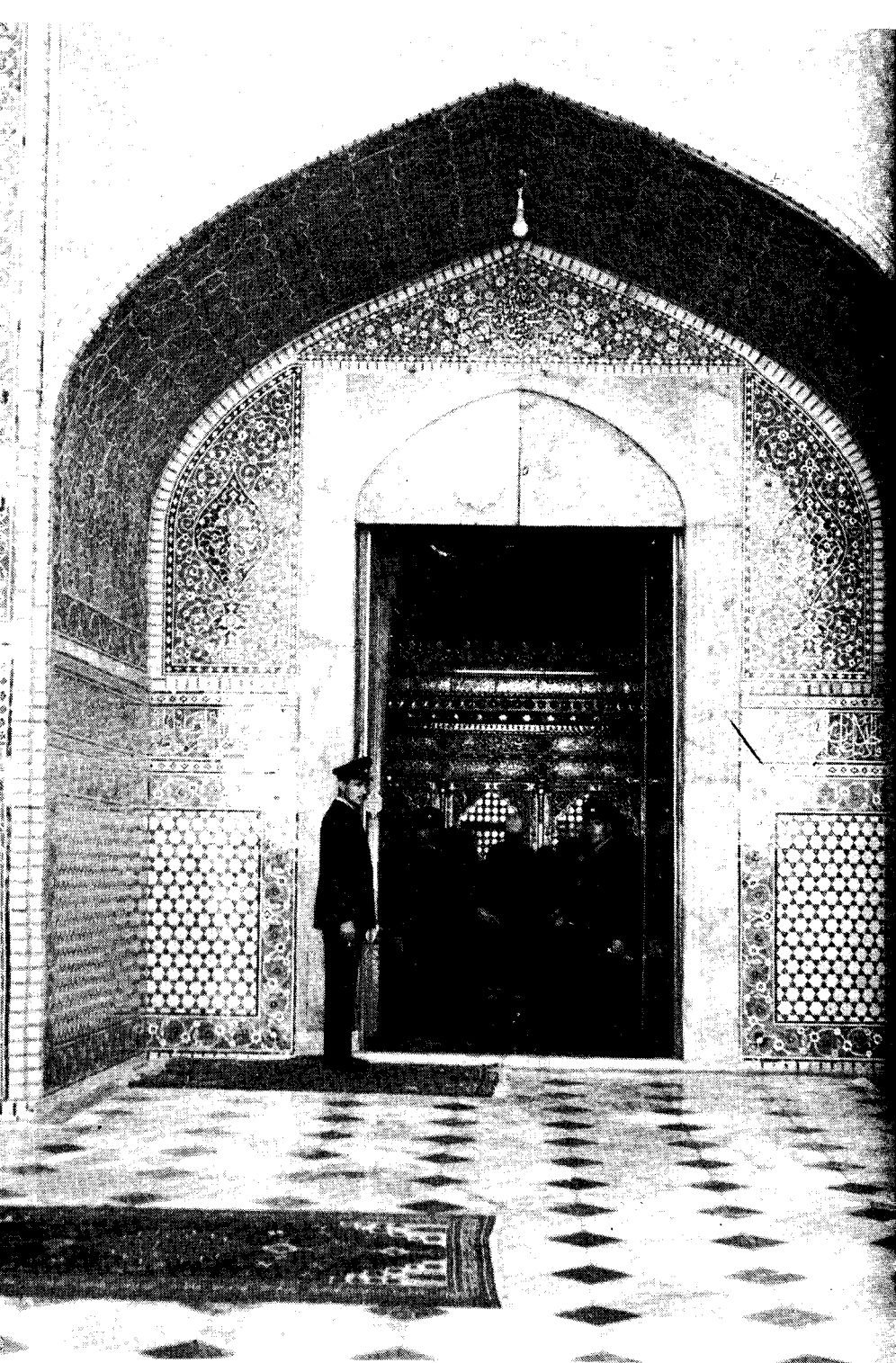
۳۶) قوس‌های طاق بند ایوان طلا

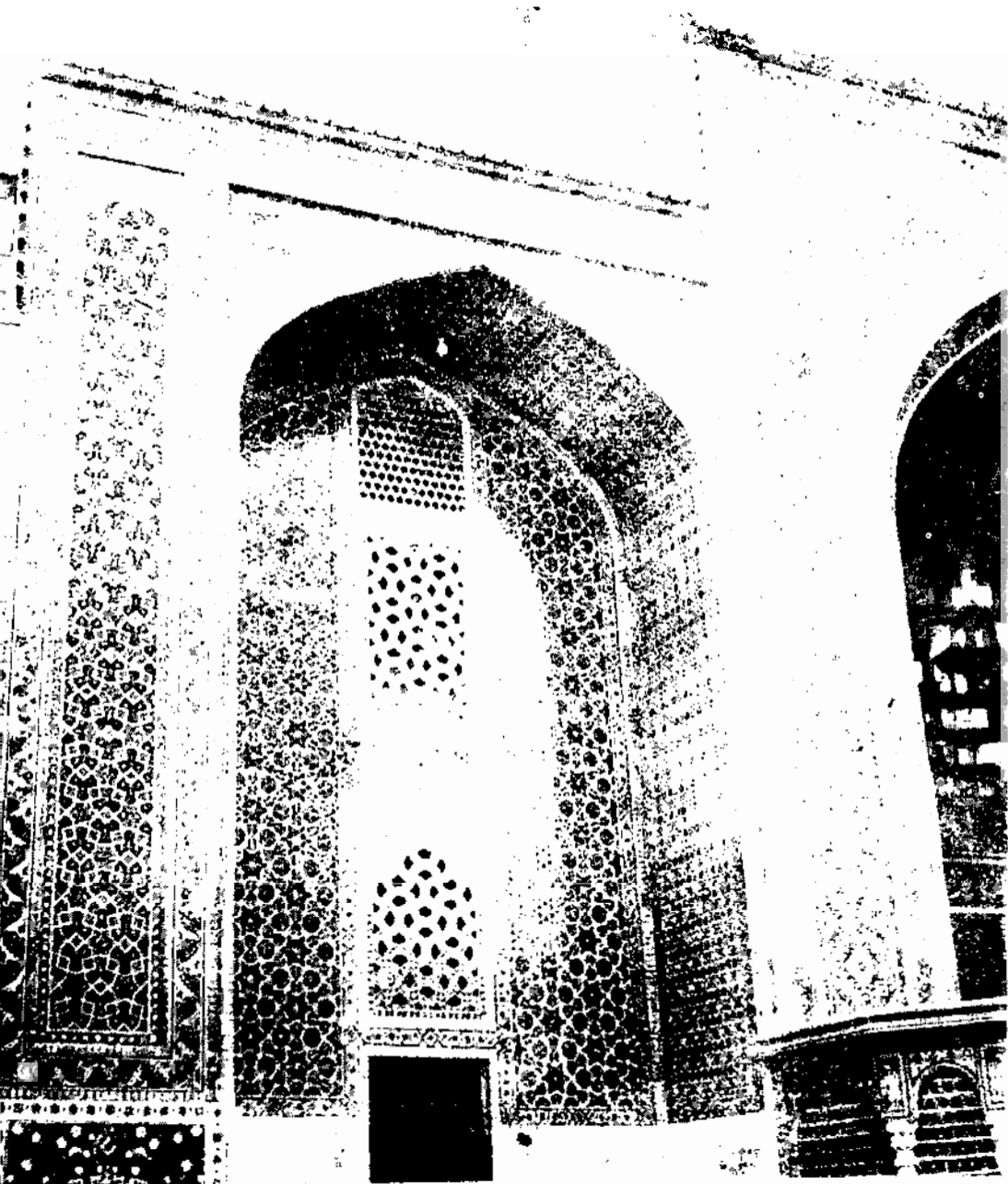

۳۷) نام هنرمندان تعمیر کار ایوان طلا در میانه دو قوسی طاق بند

۳۸ پایان کتیبه طاق بند ایوان طلا

۴۰ ایوان‌های دو طرف ایوان طلا

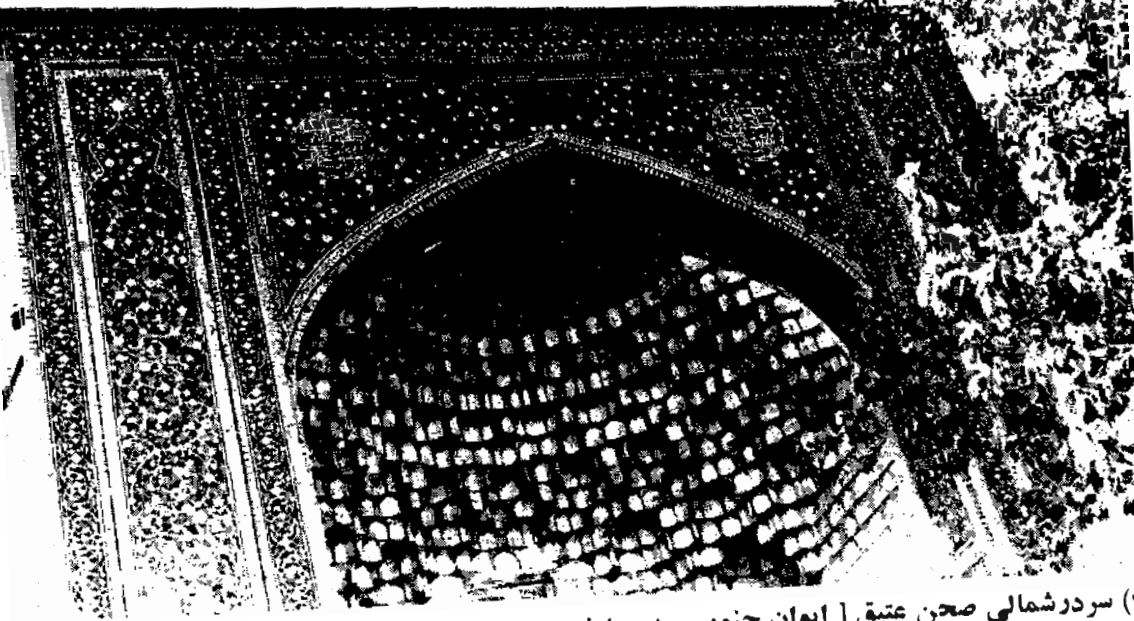
[ایوان شرقی]

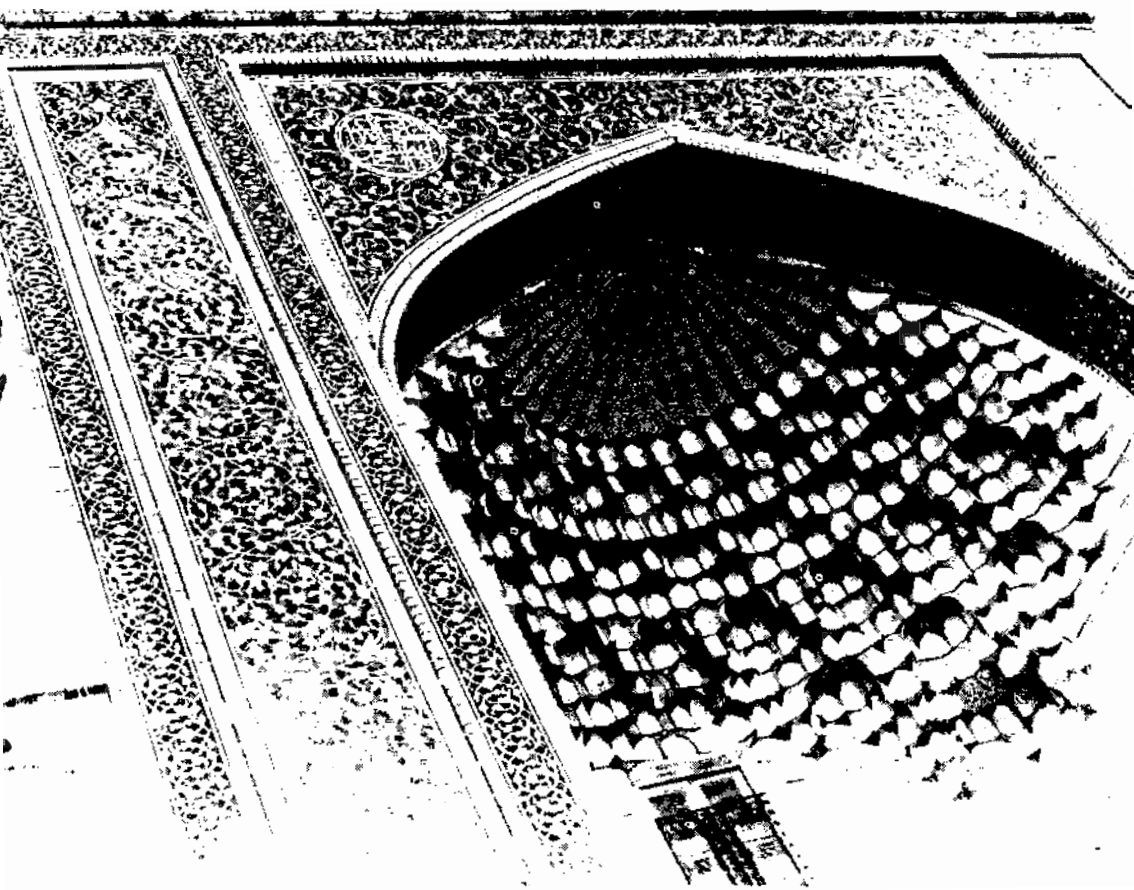
(۴۱) ایوان آینه

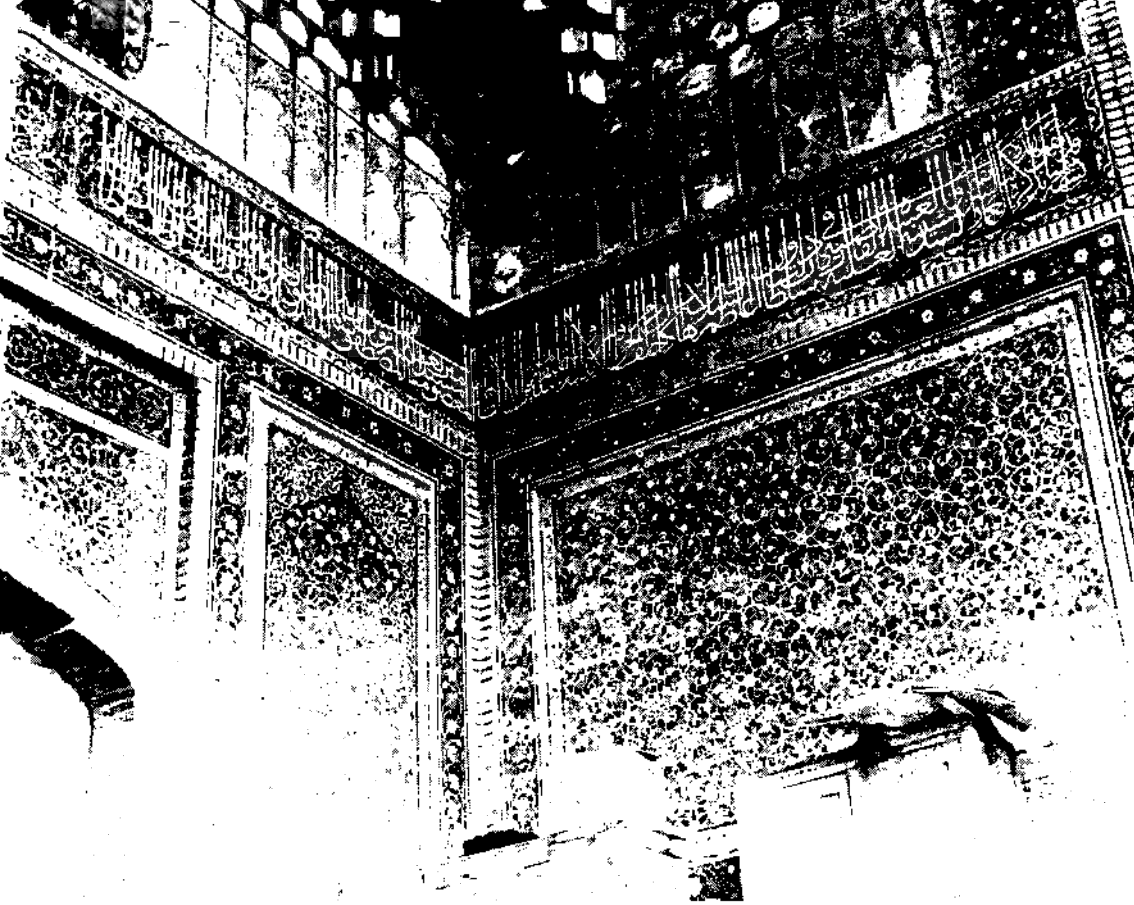
۴۲) ایوان شمالی صحن عتیق

(سردر شمالی صحن عتیق | ایوان جنوبی مدرسه فیضیه)

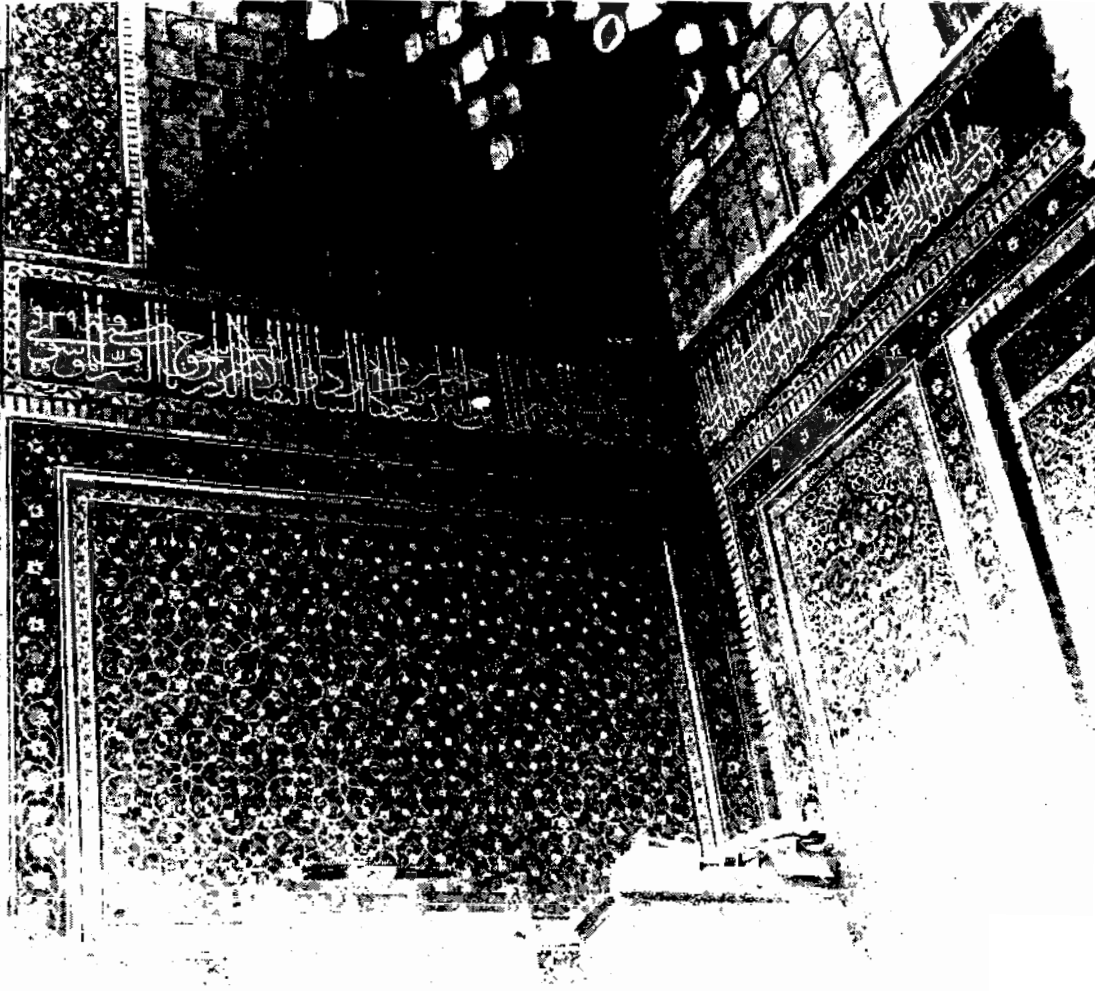
۴۴) همان سردر

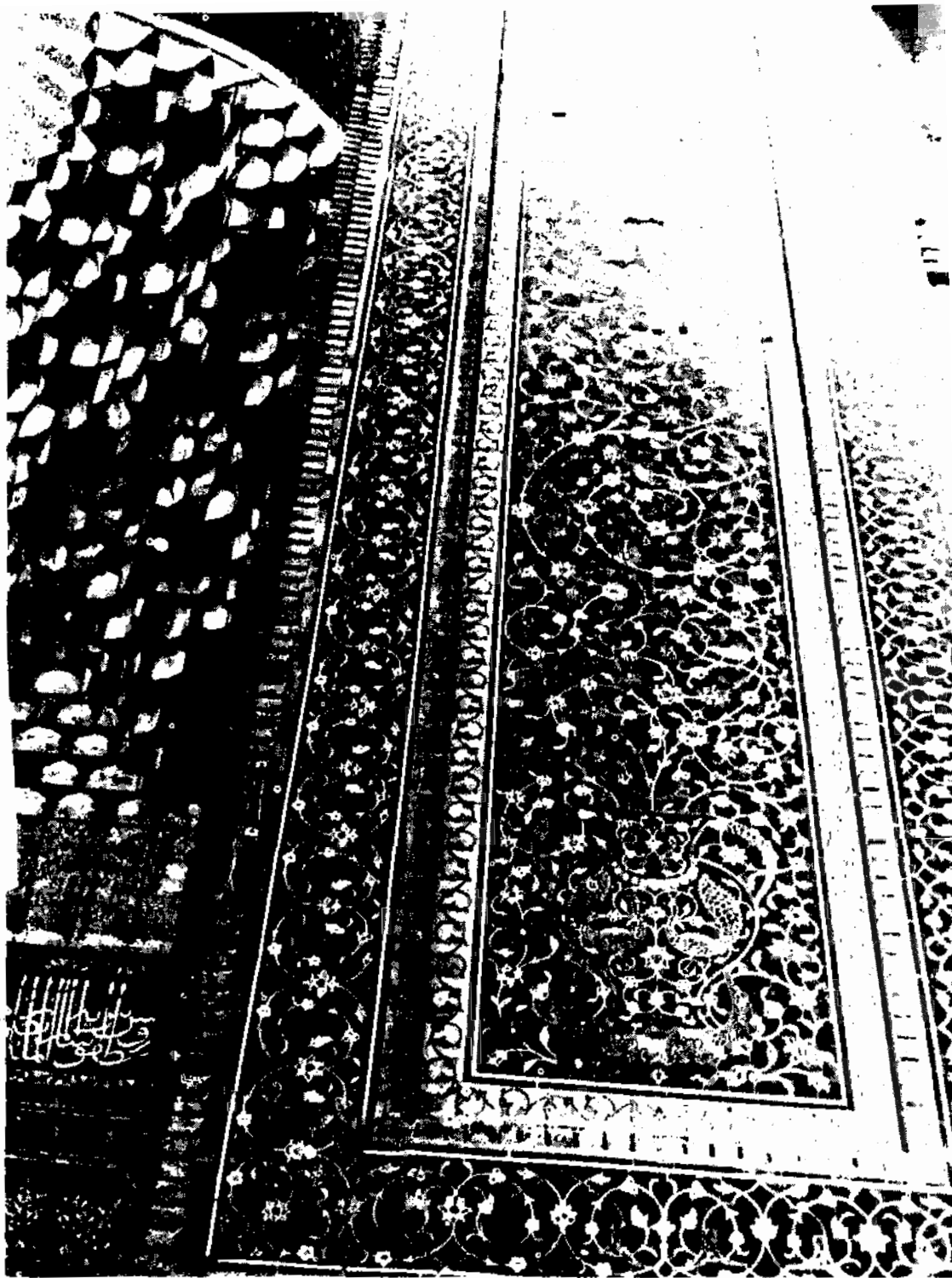
همان سردر ، نیمه نخستین کتبه کمر بندی

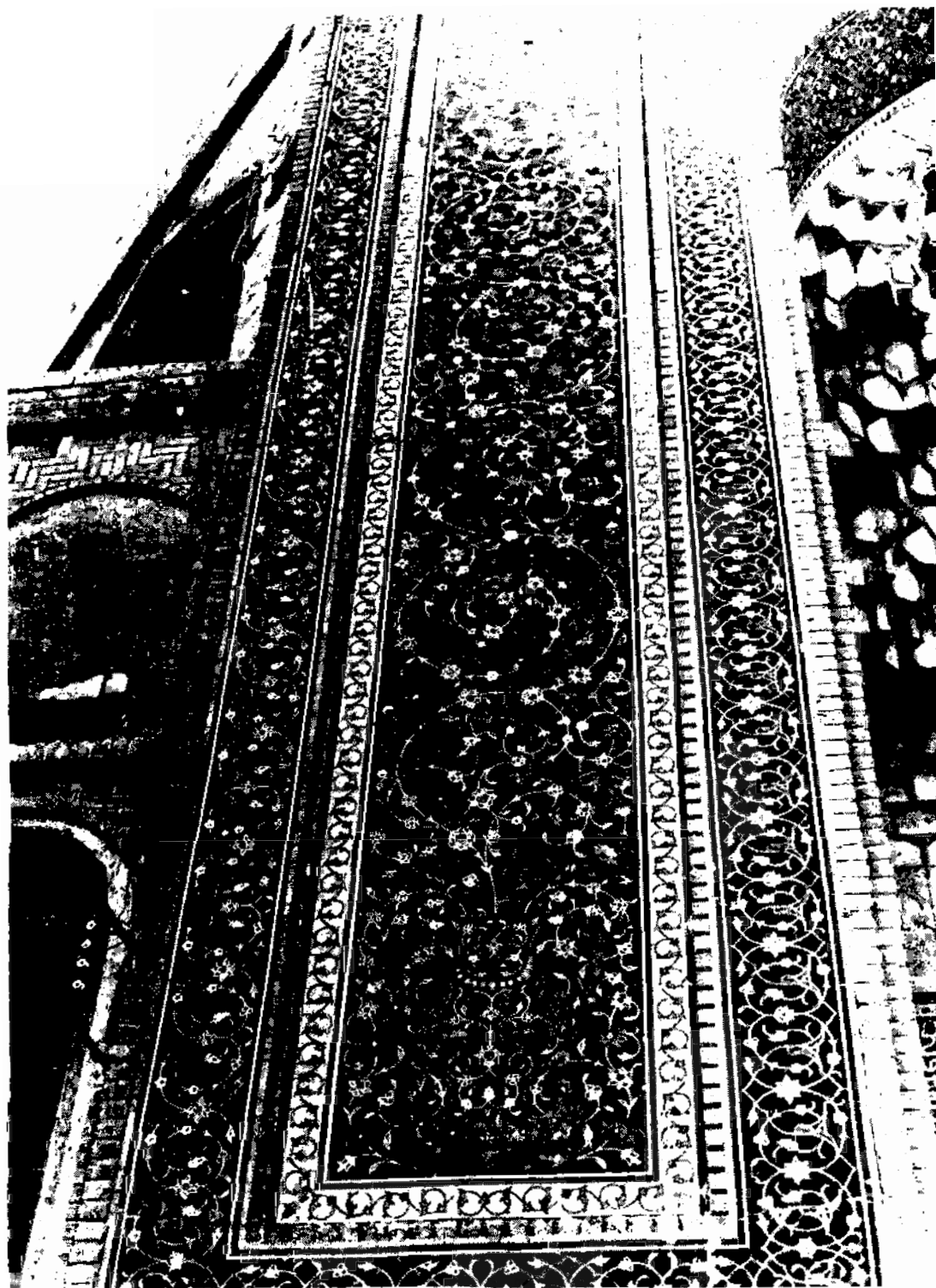

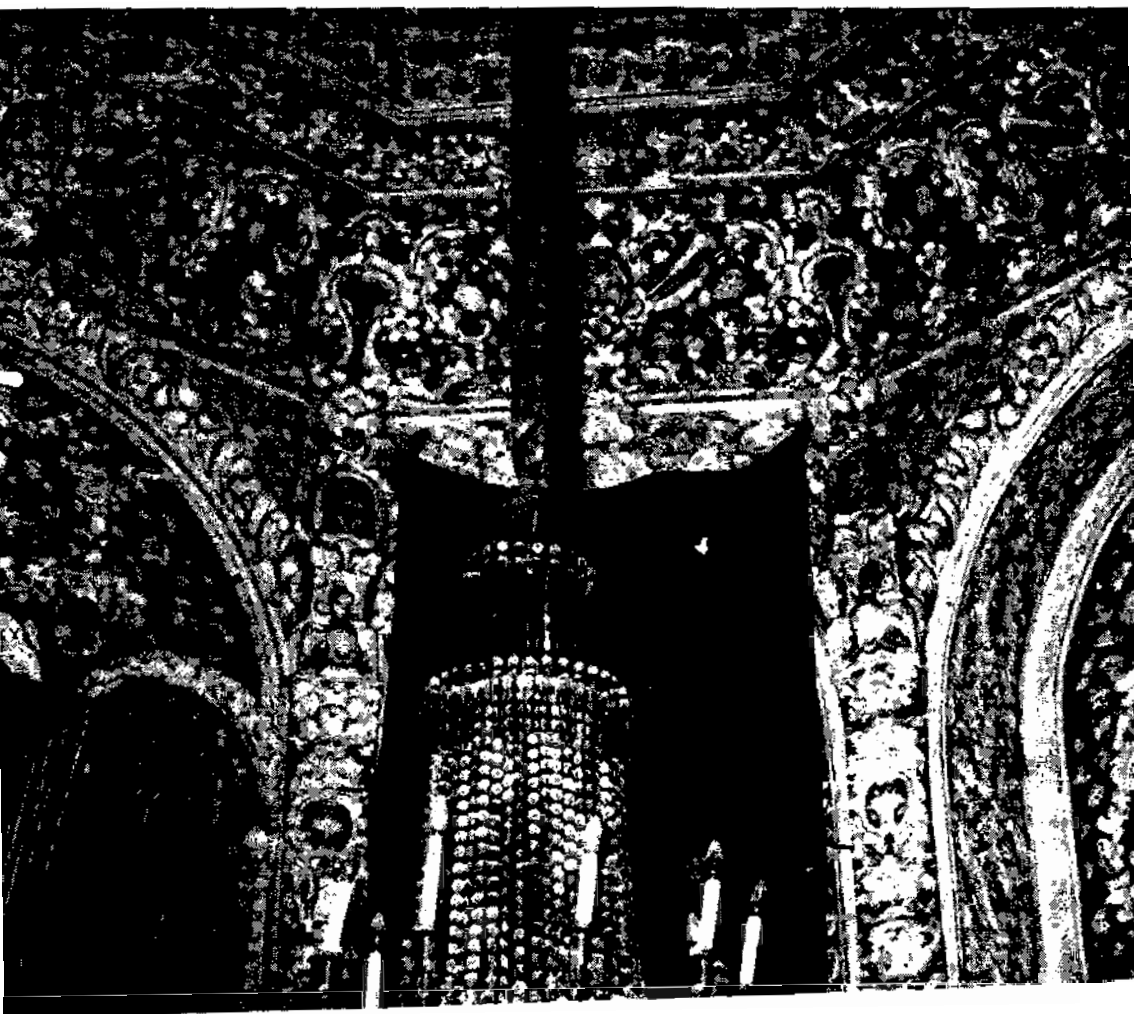
۴۶) همان سردر ، قسمت میانه کتیبه

(۴۷) همان سردر، قسمت اخیر کتبه

۵۰) مقبره فتحعلی شاه ، زاویه شمال شرقی

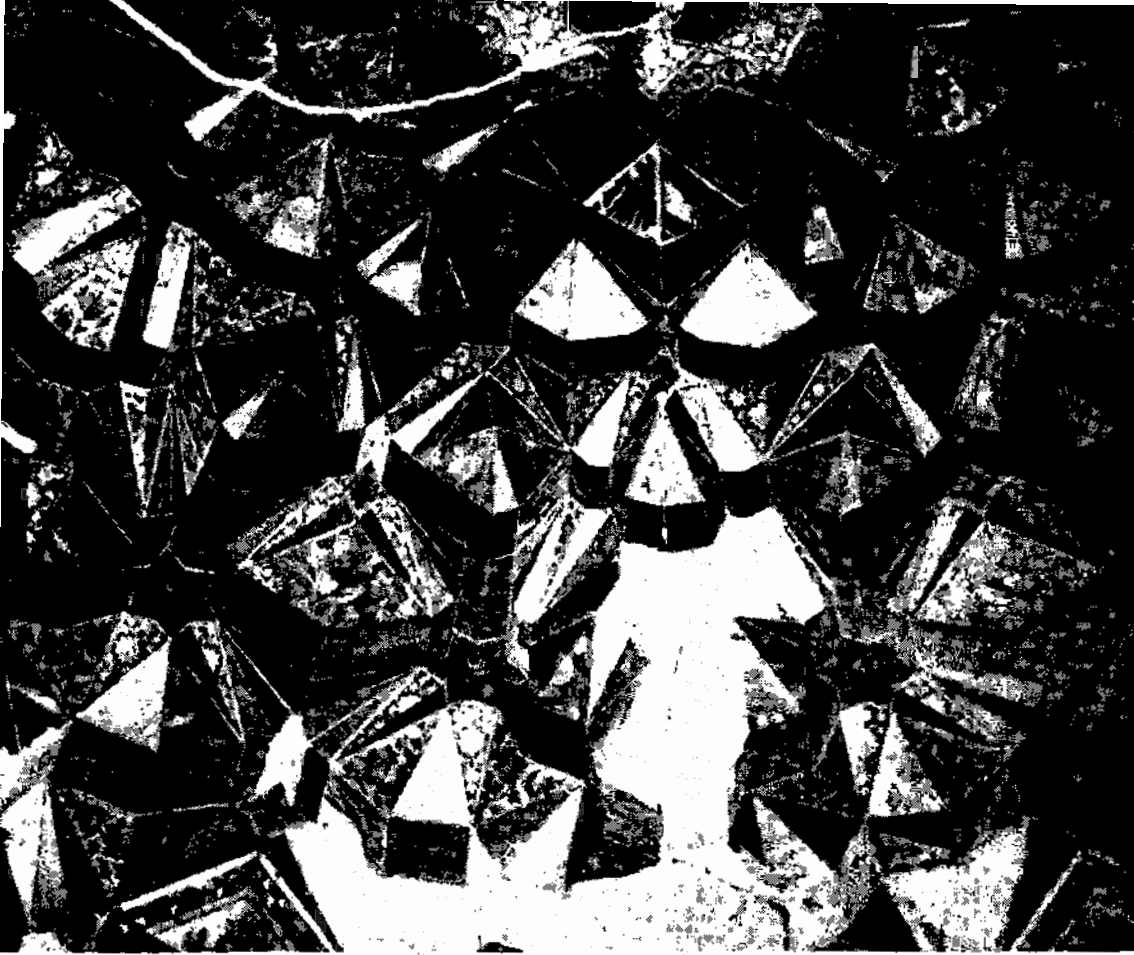
(۵۱) مقبره فتحعلی شاه ، لوح سنگی شاه نشین شمال غربی

(۵۲) مقبره محمدشاه ، نمای درونی

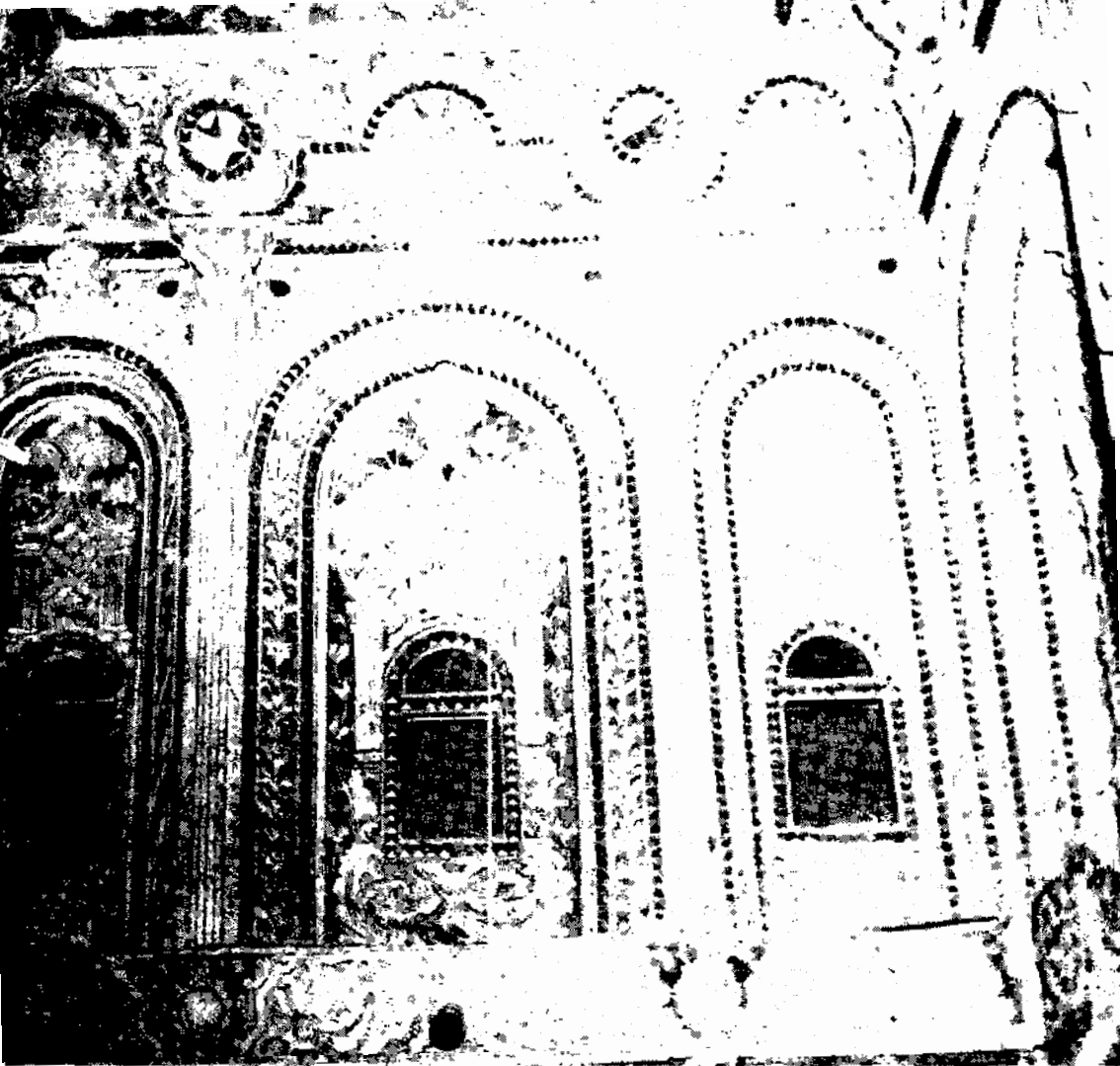
(۵۳) مقبره محمدشاه ، مقرنس سقف

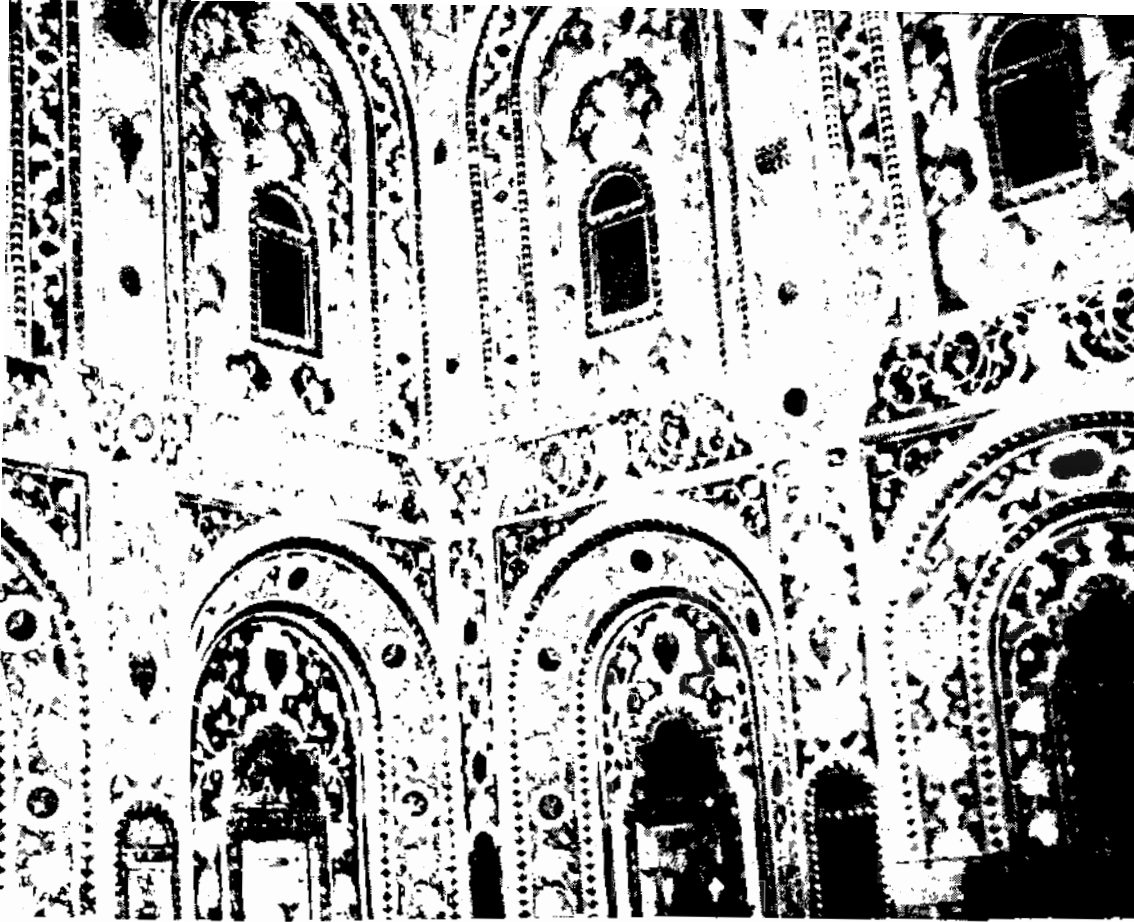
(۵۴) مقبره محمدشاه ، مقرنس سقف

(۵۵) سنگ قبر محمدشاه قاجار

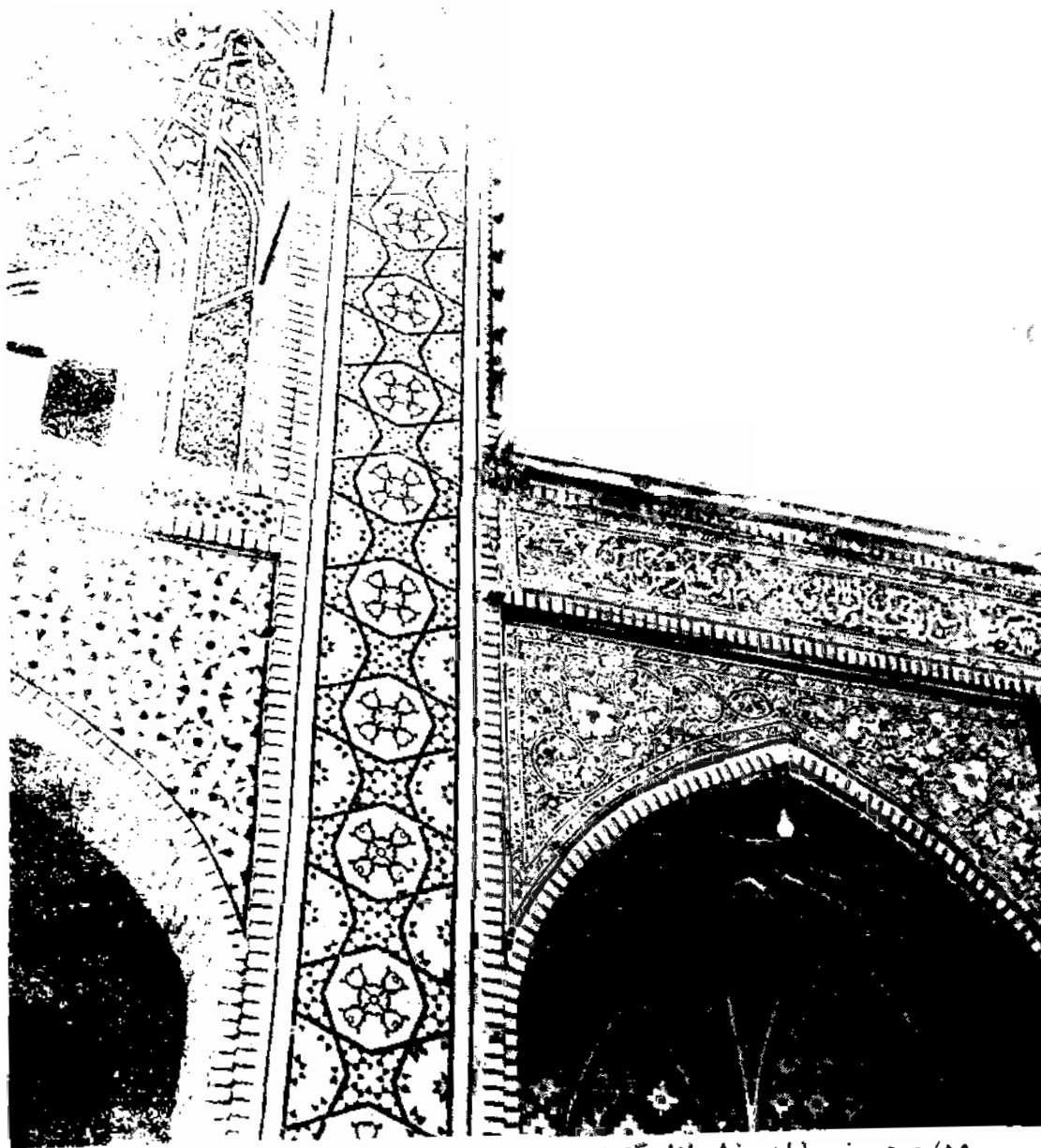
(٥٦) مقبرة مهدعليا

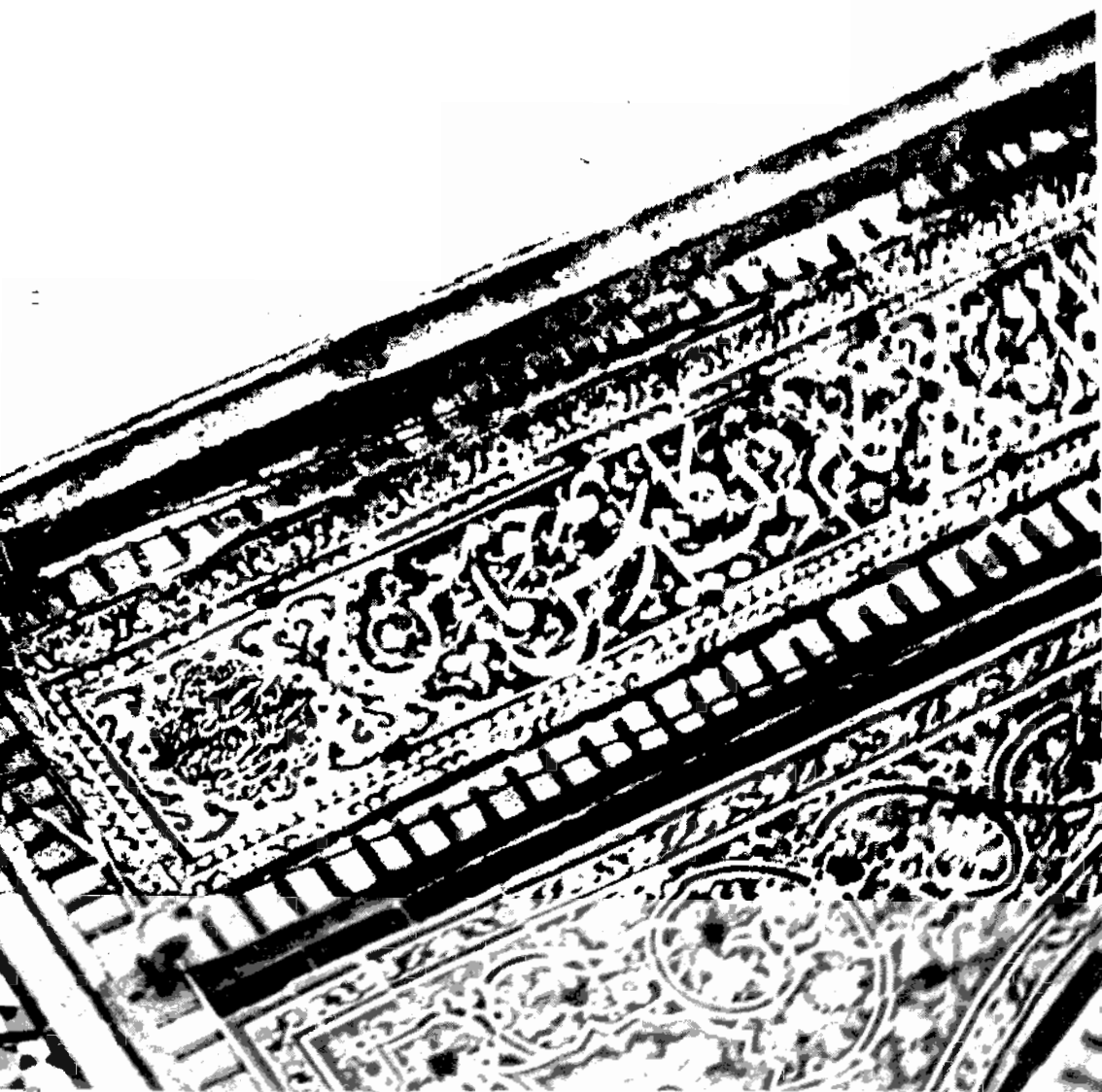
(٥٧) مقبرة مهديا

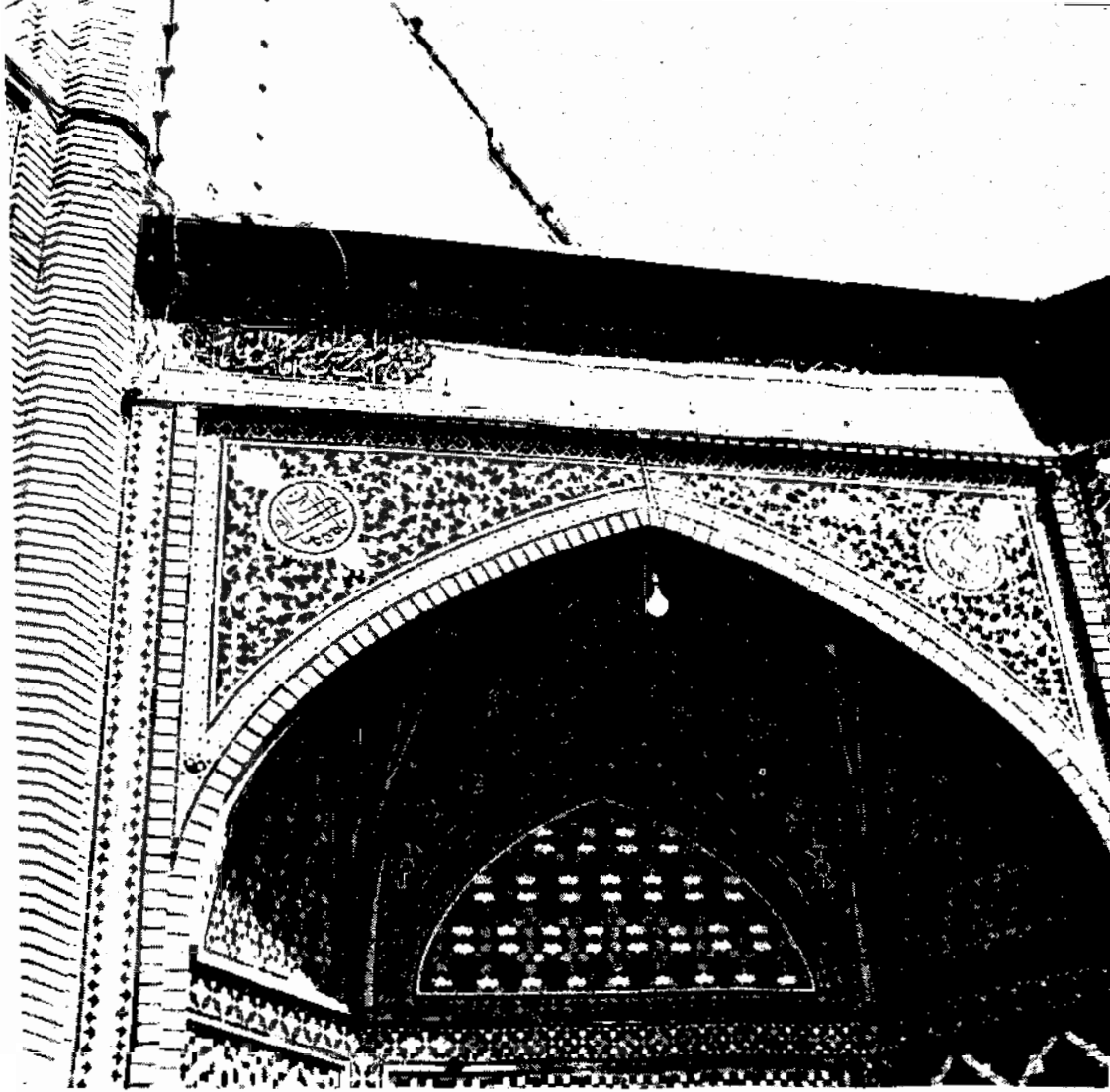
(۵۸) صحن نو ، نمونه تزئین و کتیبه

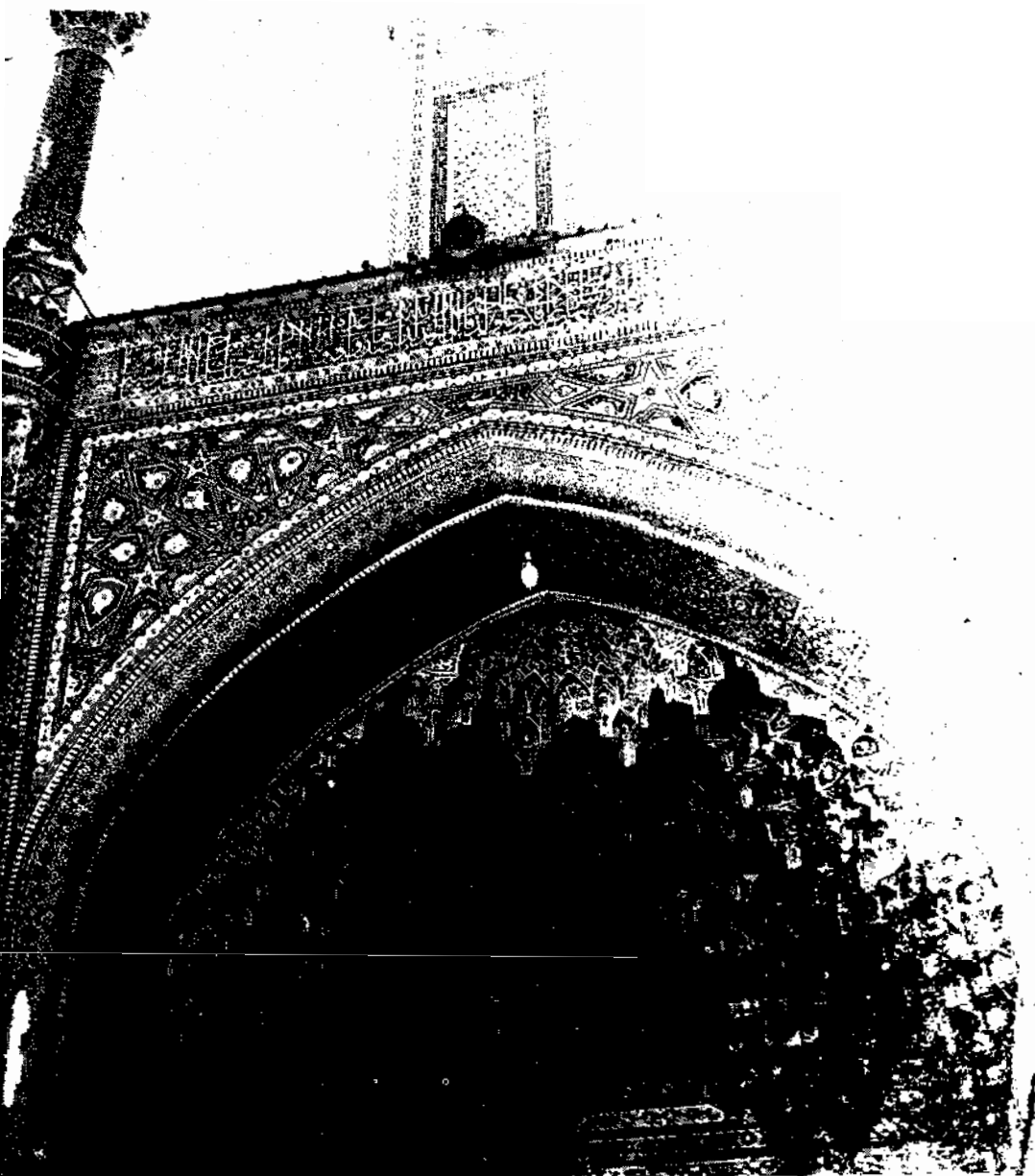
(۵۹) صحن نو، پایان بخش اول کتیبه

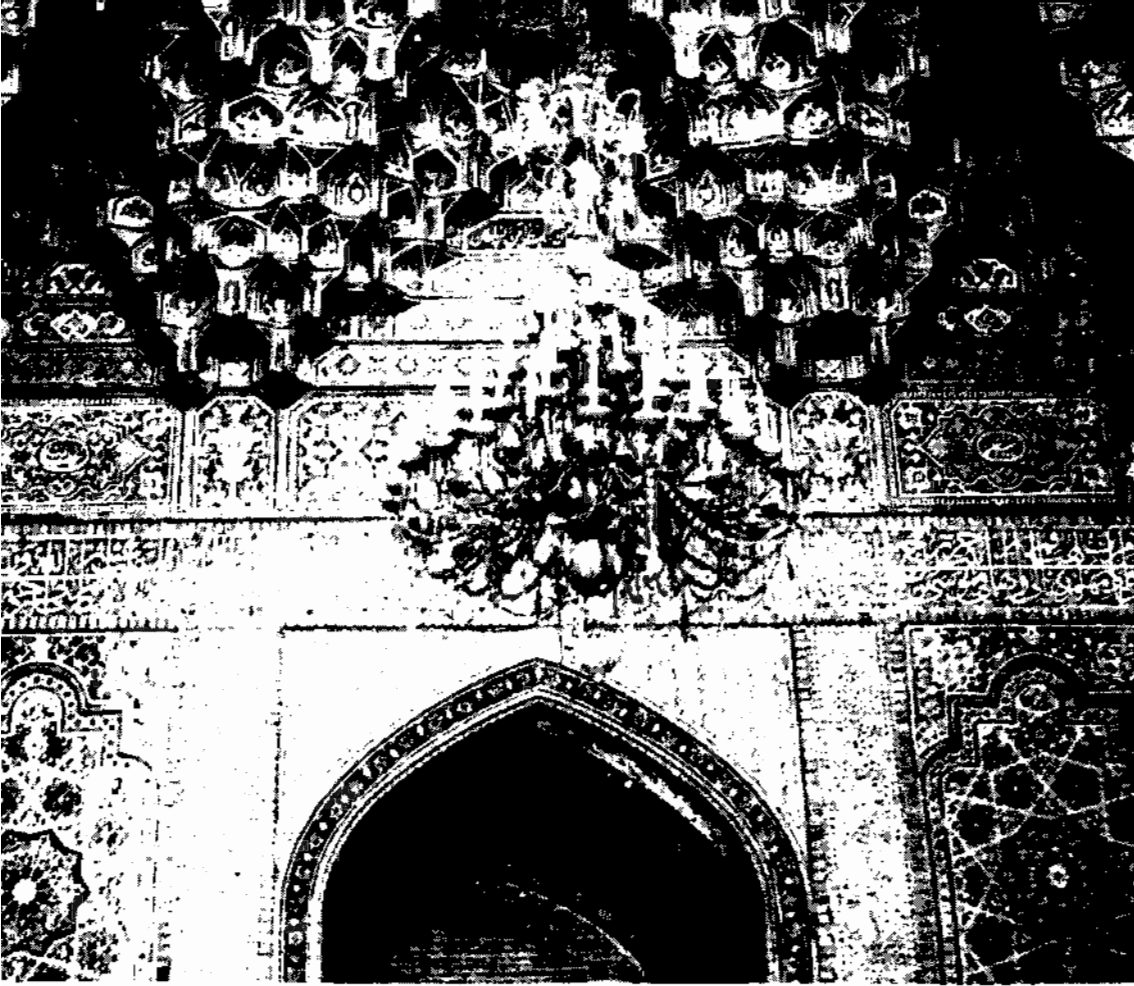
۶۰) صحن نو، همان قسمت کتیبه

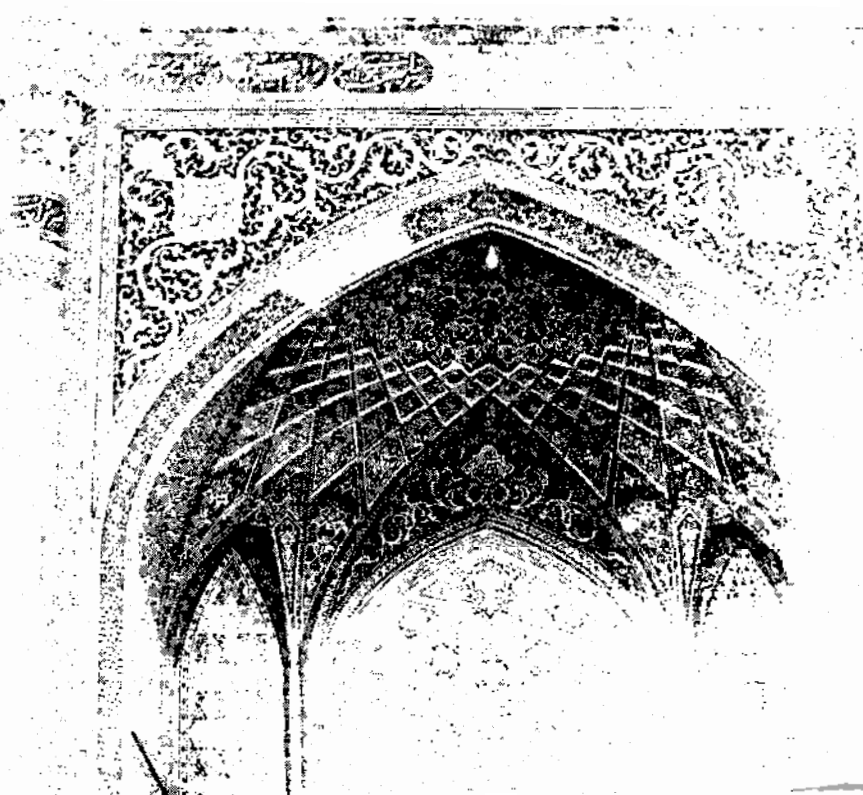
(۶۱) صحن نو، پایان کتیبه گرداگرد صحن

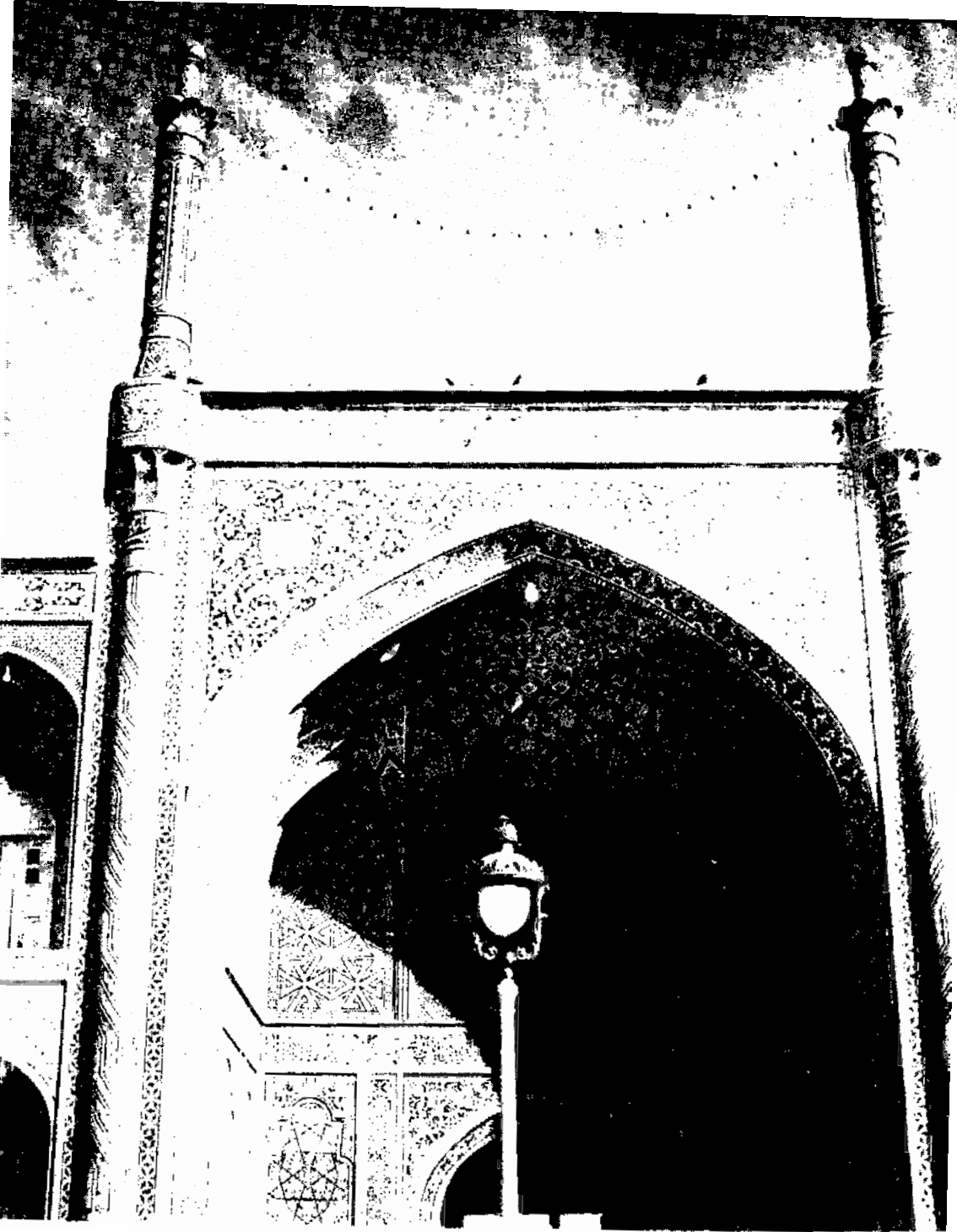
۵۰ حنن نو، ایوان شرقی

٦٣) صحن نو، ایوان شرقی

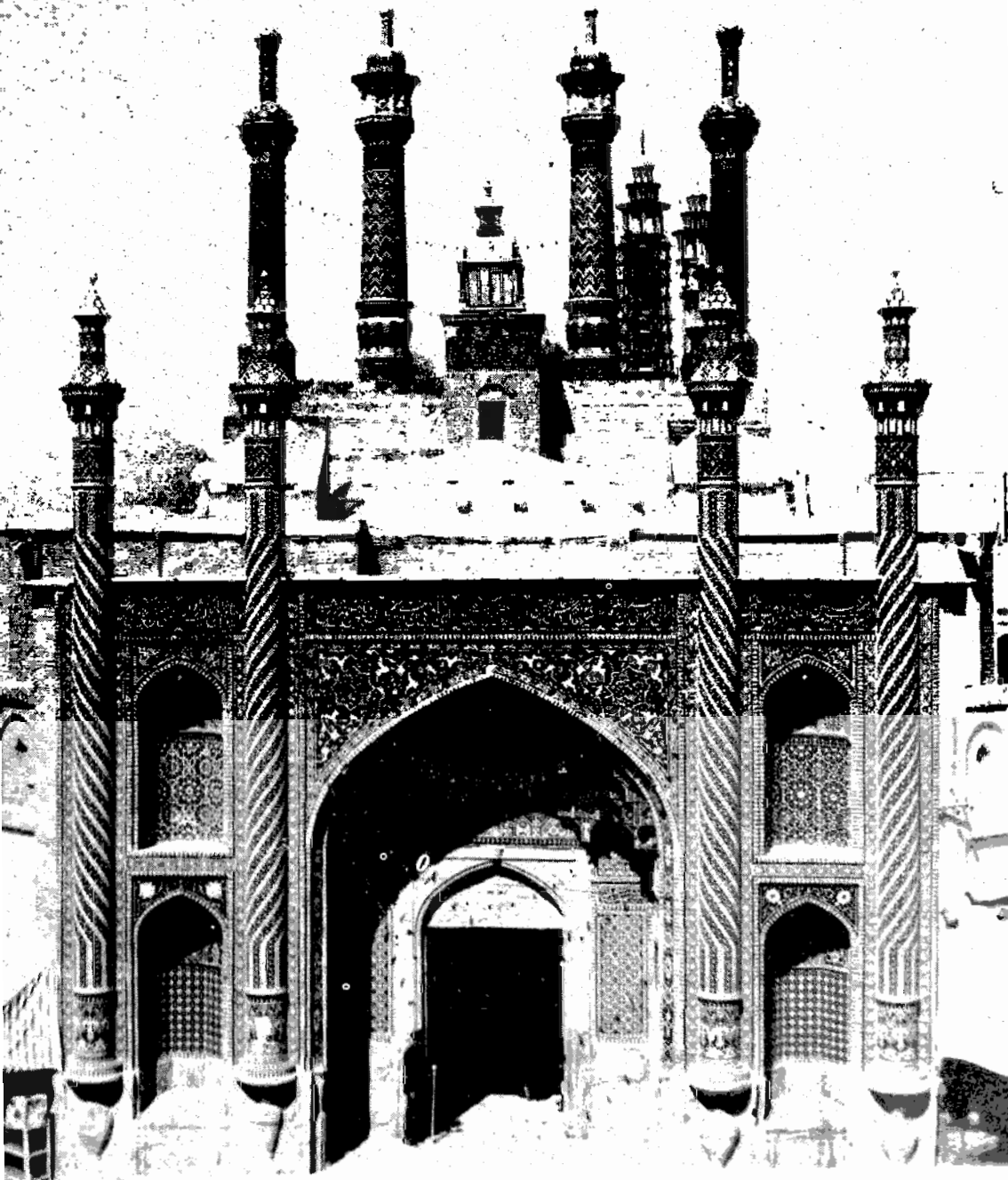
۶۴) صحن نو، ایوان جنوبی

٦٥) صحن نو، ایوان شمالی

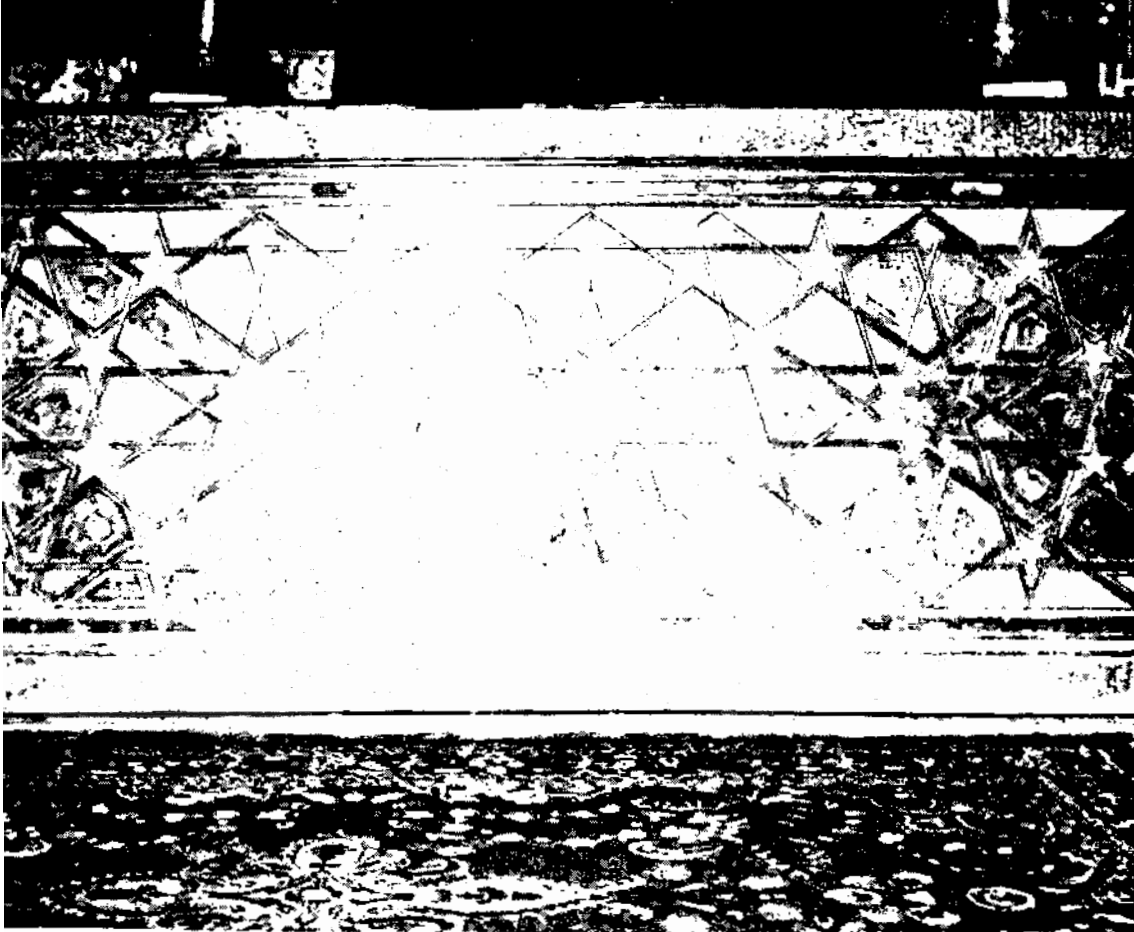

۹۶ سردر شرفی صحن نو

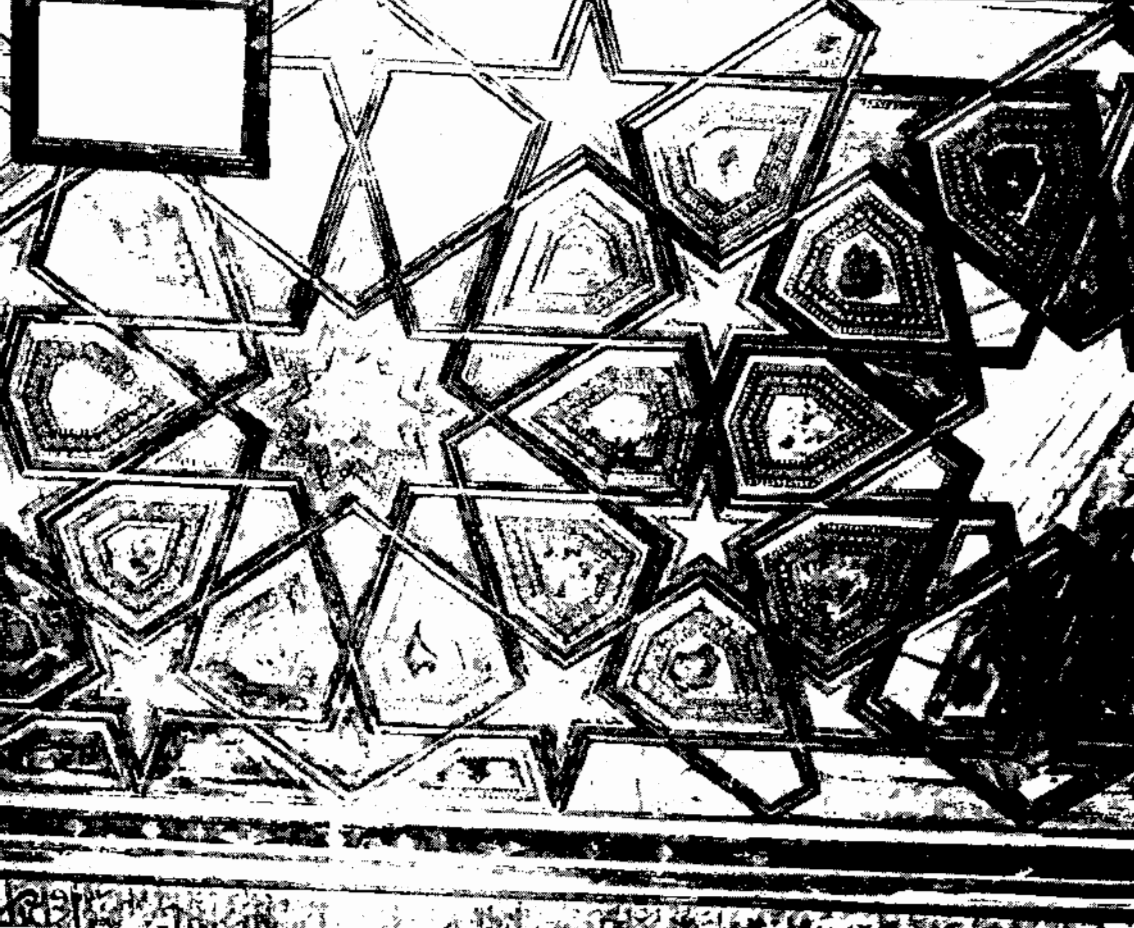

(سردر شمانی صحن نو)

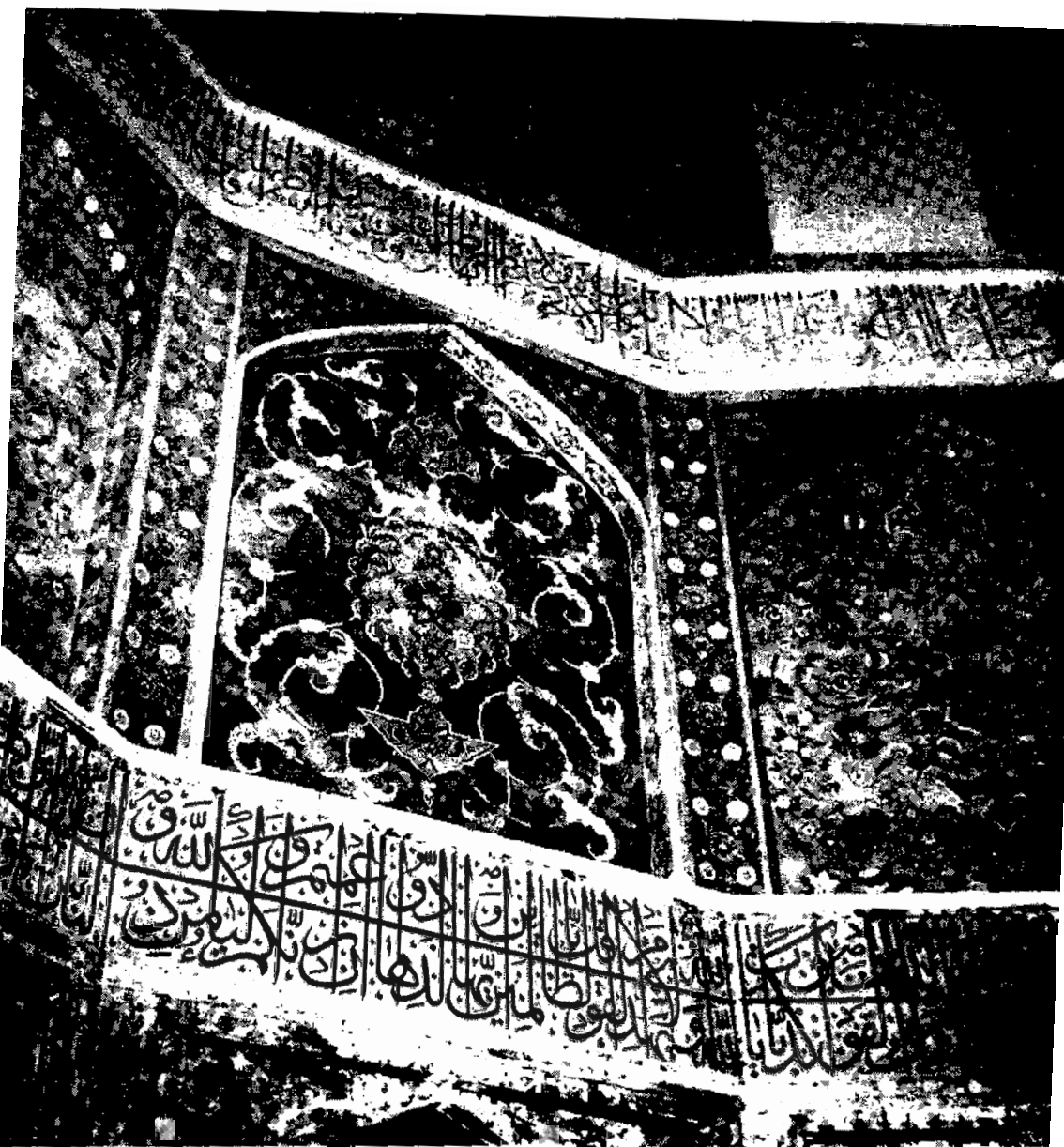
(٦٩) صندوق قبر شاه صفی ، موزه قم

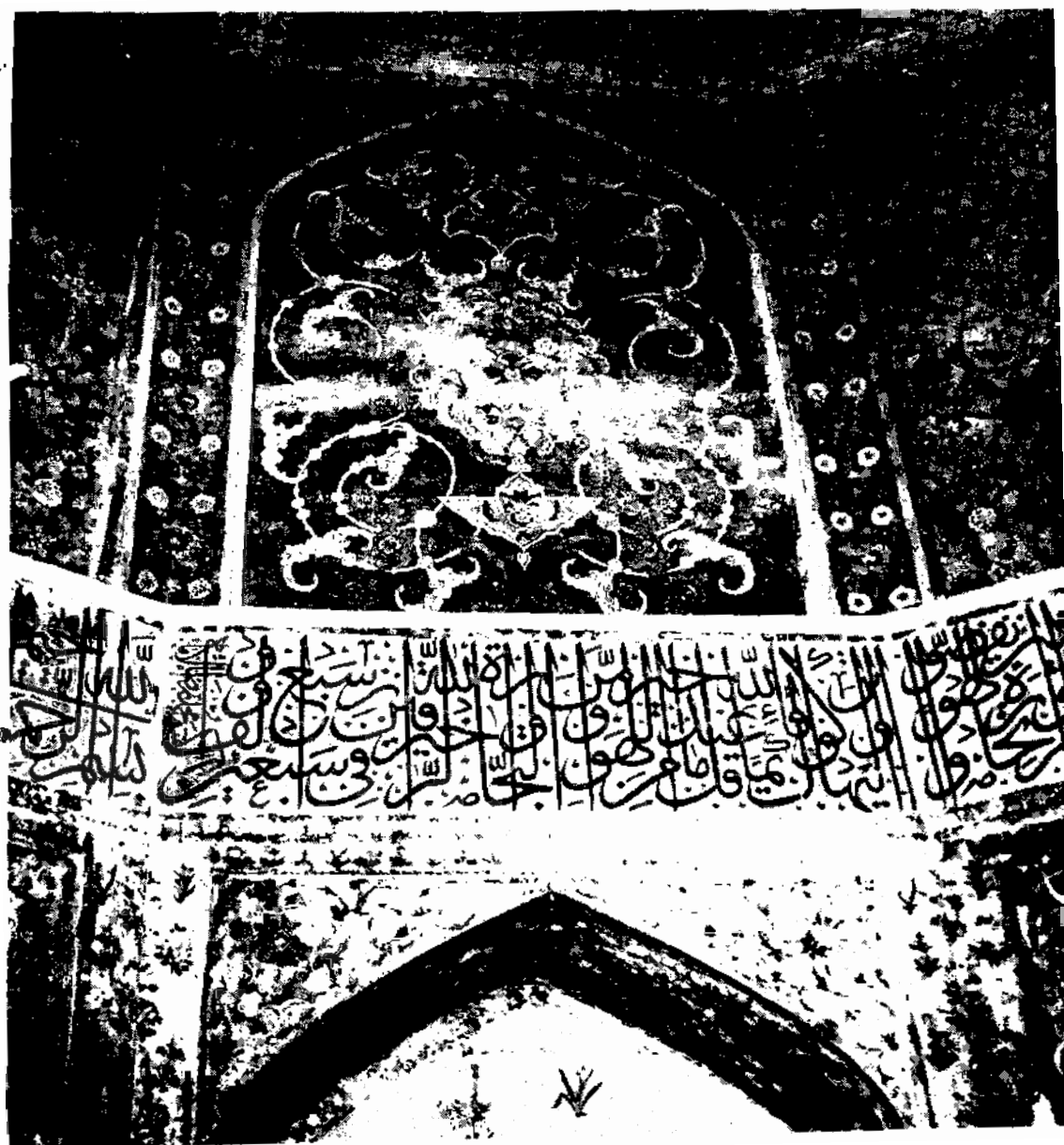
٧٠) صندوق قبر شاه صفی ، موزه قم

(۷۱) مقبره شاه عباس دوم

٧٢) مقبره شاه عباس دوم

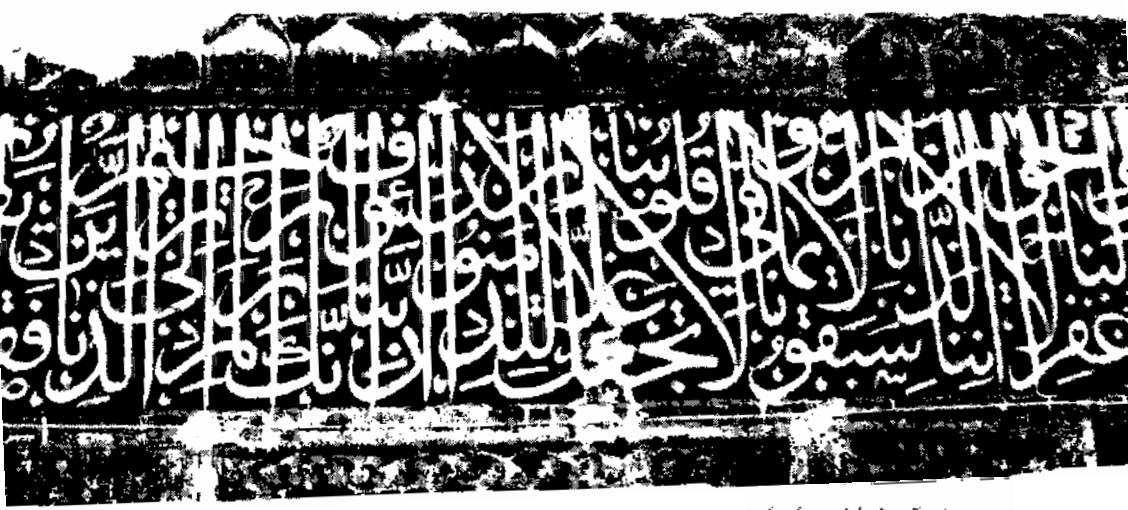
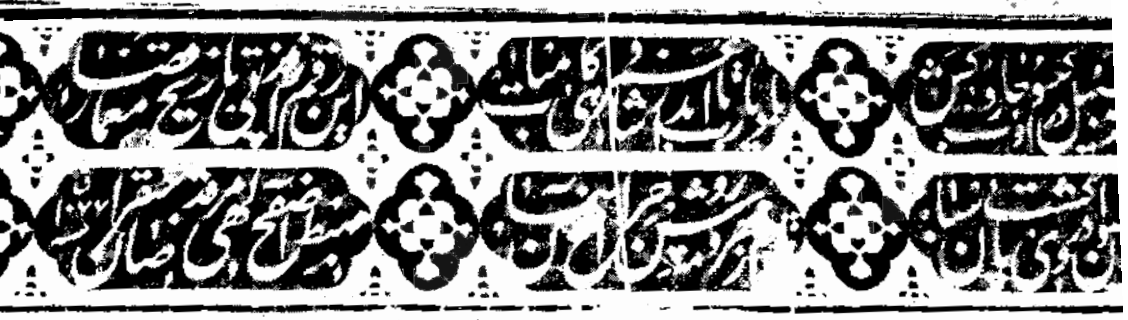

۷۳ مقبره شاه عباس دوم ، پایان کتیبه

۷۴) مقبره شاه عباس دوم ، آرایش سنگ‌های هرهر از اردبیل

[بدنه غربی راهرو هفتمین مقبره از درون حرم مطهر]

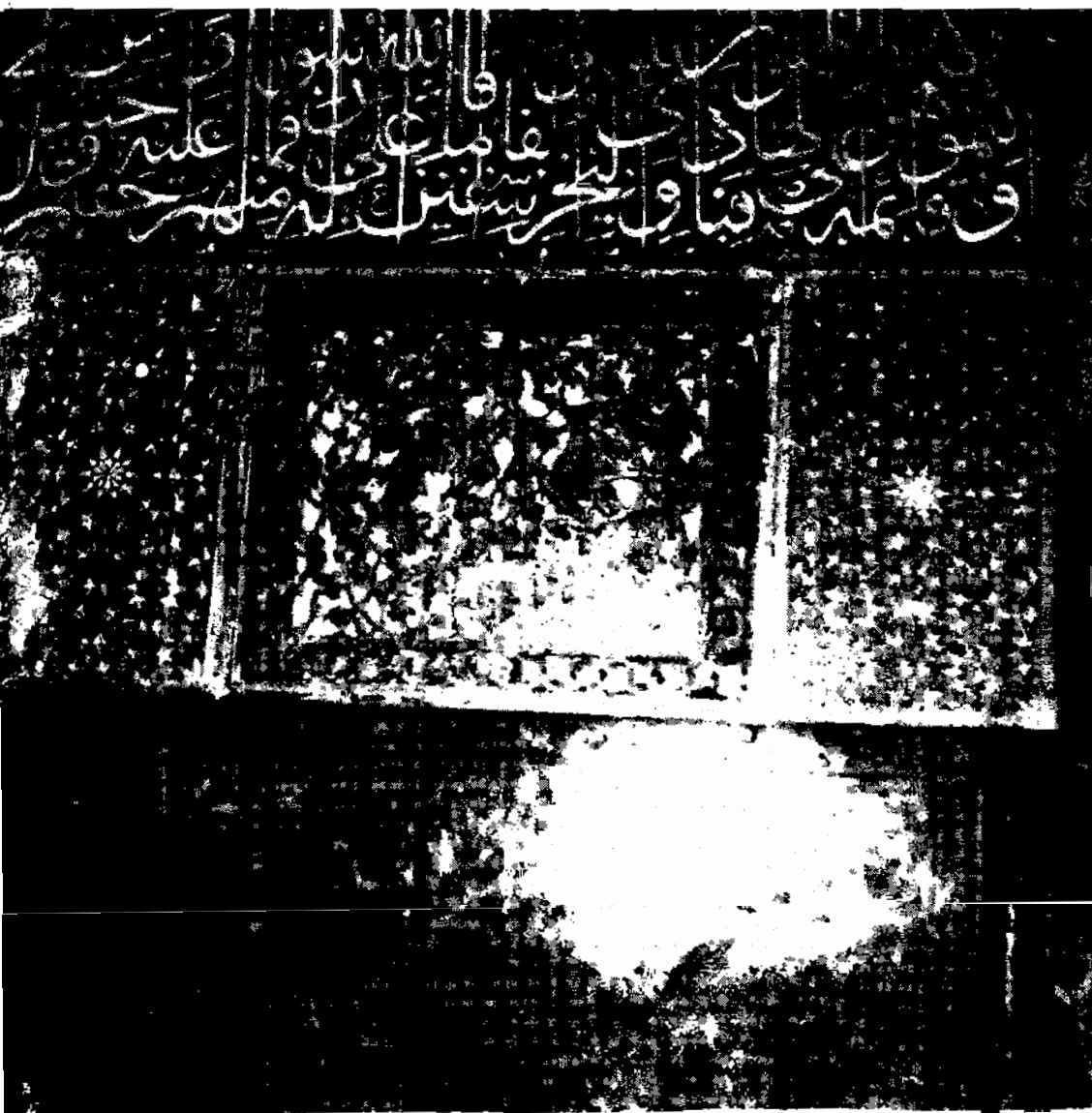

(۷۵) مقبره شاه سلیمان

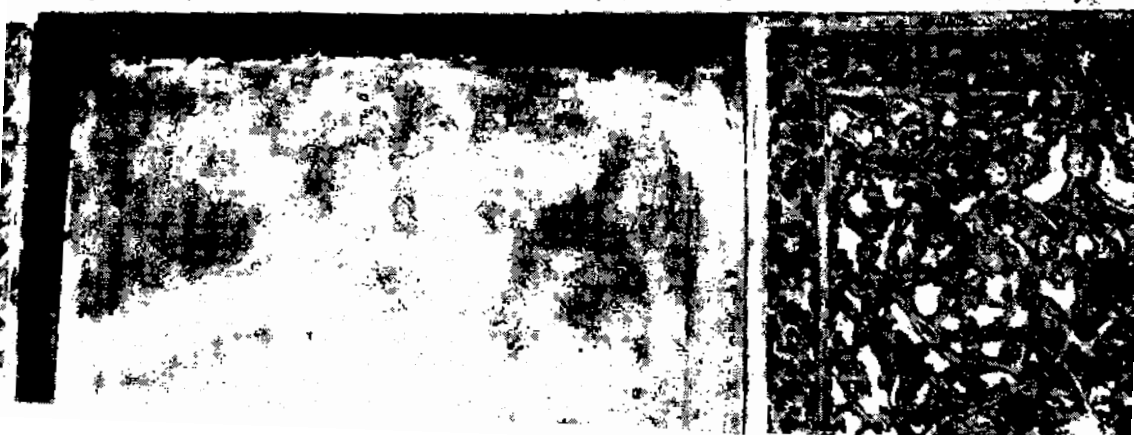
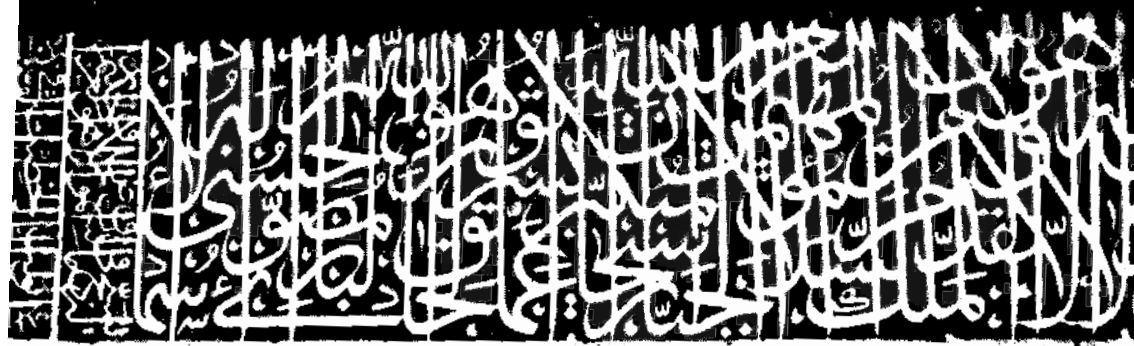
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَارَكْنَا فِيهِ وَالْآلَاءُ وَالنِّعَمُ
وَالرِّزْقُ وَالرَّحْمَةُ وَالرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ

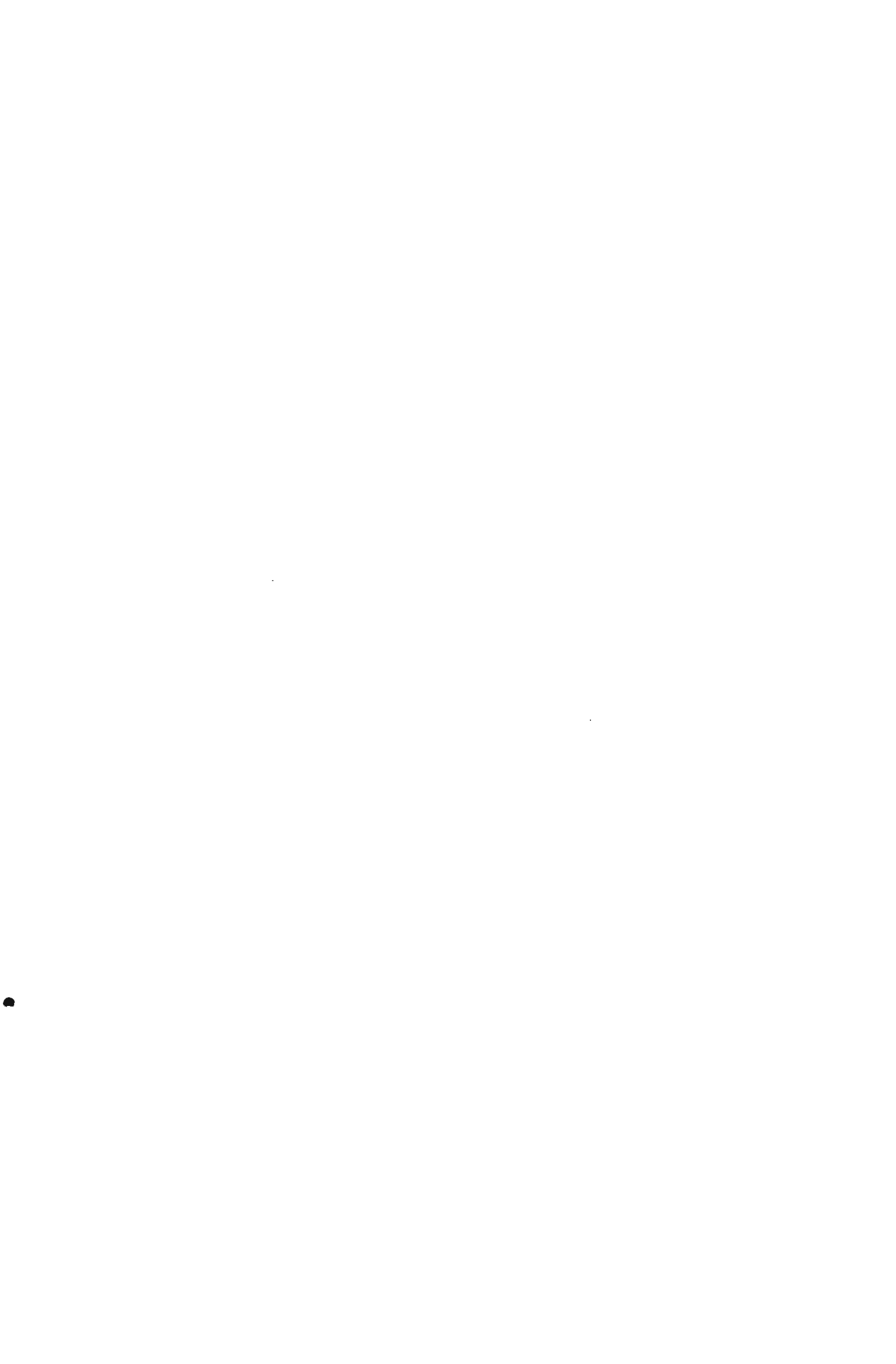
(۷۶) مقبره شاه سلیمان

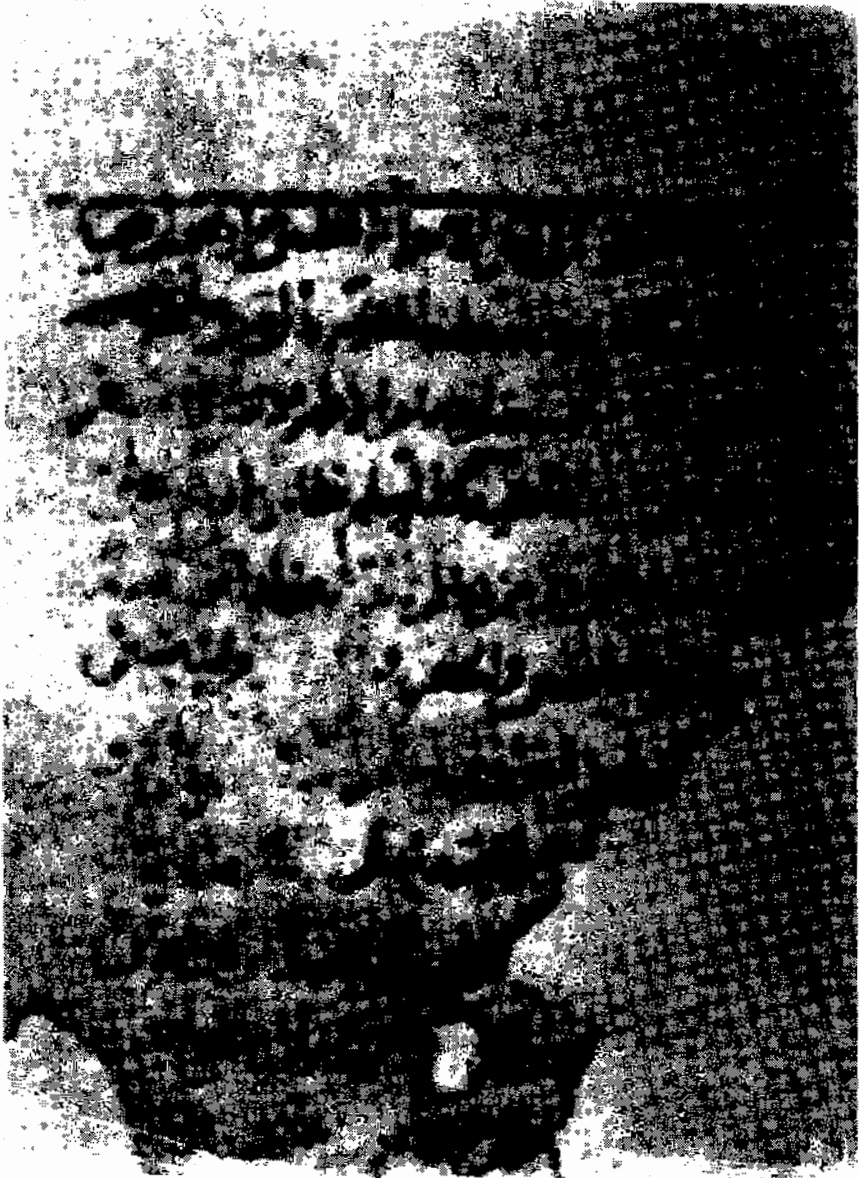

(۷۷) مقبره شاه سلیمان

۸۰ مقبره شاه سلیمان ، پایان کتیبه کهر بندی

ورفعها تموتون است بنو فترات بدنهانت ومساعدتكم بما اداب انما
ومهبط احسانا اعظمه ومورد انعامات جسمها است وبنعم كثيره فانها وبانواع
عطايا مخصوصه است خواست كه ذكر جميل واجزى بنا وانما خيرات وامانات
مبترات بر حبه روزگار باقى ماند و موجب انقضاء او بر مراد درجات آخرت
واصفا ايضا عذرات عصبو گردد وسبب نيل ثواب محبوب و خلاص او
از الهم عفا شود چنانچه حديث صحيح حضرت رسول نقلين و بنى خافقين
افضل الخلايق وكاشف الحجاب و صلوات الله وسلامه عليه واله الطاهرين ينفع
ابنعمه في جميع اصناف است حيث قال انما بلحى المؤمن فرحناه بعد موته علم علم
وتشرا او ولد ضاع تركه او كذبنا او نهر اهره او صدقنا اجحنا او قاله
في صحته وحيث يكلف بعد موته وايضا قال صلى الله عليه واله الطاهر
اذ الاموات ابتداء ما انقطع علمه الاخر ثلاث صدقه جاربه وعلم ينفع
به ولد ضاع بعد موته وفاته فوفقت عن اصدق نبيه واخبر
طوبته واصفاه عيشه فزينة الى الله تعالى وللبالمضانه في حاله نصح منها
جميع الصفوات الشريفه وسلك سنده من امثالها جمله البركات المتبينه
لانضارنا بشيئا الكمال وانظارتها بنعوت الاستبداد والاستقلال
مر العطل والباوغ والشرد والدرانه والهدايه ووجدان الطواحيه
والجنار وفتدان الكرايهه والجنار جميع الامالك والموضع
التي انتقلت من الملاك بلحى العلي خضرتها بالانتقالات الشريفه والمنا
الشعبه والآن حتمها وفي نرفها الشعر بالمليكه بلا مانع ومنار كما نظند
بذلك صكوك شرفه ووجلات سمعته مستحله لسبب ان فضلا المسلمين
وولاية المؤمنين فمنها اعشرون من اسمها من اصل اربعه وعشرين منها
والسهم عنان عن الزنوار باصطلاح اهل تلك الديار من جميع البدائع
المدعوليه في الاذهنه ناصبه واذكروا من اعمال مدينة المؤمنين

من الحدود باراضى فريزته لخرود وباراضى فريزته خوره اباد وباراضى فريزته خندان
اباد وباراضى فريزته لخرود مع جميع قسطها المسمى المسمى باراضى فريزته
الواقع تحت الاراضى المدعى خندان المدعى بطاحونه وورثته الواسع من طرف باراضى
فريزته خندان وباراضى وباراضى فريزته وباراضى فريزته وباراضى فريزته
المدعى فريزته خندان من فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته
اباد وباراضى فريزته خندان المسمى بالمدعى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان
وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان
المدعى فريزته خندان من فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته
اباد وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان
مثل من الفناء المتعلقة به ومنها المسمى نام كامل شابع من جميع
الارض المشهورة والمدعى بكوار وباراضى فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته
من اعماك مدينته الحدود كما قبل باراضى فريزته خندان وصحارى غرور اباد و
وكمال اباد وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان
الطاحنى من المدعى بمباين ومنها المسمى نام شابع المسمى فريزته خندان
خدايش من نواع وازكرود من اعماك مدينته الحدود باراضى فريزته خندان
وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان وباراضى فريزته خندان
مع مثل من الفناء المتعلقة به وسع نصف نام شابع من جميع البائع
المدعى بعين الزاد من جميع البائع المدعى لشراء والباغان المذكوران مكره بان
وداخلان في الحدود المذكور ومنها جميع البائع المحاط عليه الواقع خارج
مدينته المدعى ببيع صان رود الحدود باراضى فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته فريزته
صفي اباد من الطرفين ومنها جميع البائع المدعى ببيع فريزته الوانع في فريزته
كركم كان من فريزته مدينته الحدود ببيع جال وباراضى فريزته المسمى المذكور وباراضى
محمد وباراضى شهاب وهذا البائع مكروم ومشهور ومتمثل على اثنى وعشرين
شاس الفج بوزن فريزته جميع البائع المدعى ببيع الراضى في الفريزته المذكور

الحمد ودينياخ يشد وبلغ شيخ محمد وسبان ده وبار صر معرو
 يد رخت مياهن مع بحري شريف من فناء القرية المذكورة والبالغ المذكور
 مشتمل على مئتين وخمسة عشر من الفصح ومنها نصف ثامن كامل شابع من جميع
 القرية المدعوة بوجون الواقع في ناحية سحار ورو من اجال بلد
 سلطانة الحمد وباراضي قرية ديشير وباراضي بنان وحينه شفقنا
 ورياط كاتون هناك ومنها نصف ثامن شابع من جميع القرية المدعوة
 في شير الواقع في الناحية المذكورة الحمد وباراضي القرية المذكورة
 وباراضي داوديشير وكهرانك وبموضع يدعى مهل سويند بجميع نواع الاملاك المذكورة
 والمضافات والمنسوبان والتعلقا والمحقات والاراضي والعيارات والاحتجال
 والذلات والوهاد والانبجاد والسواني والمثلث والابنية والعمارات وحوش الشير
 للجمال المذكورة في العيون والانهار والفتوك سهاحق الشير لسر قونية
 وانه المذكور وهو سدس من ثمن كوار على اسم القديم والقانون المستقر وكانه
 المحفوظ والتعبد والاطنية الصمام الملبثه على كرفك الخضرة العليانة العالنه
 السابنه الطاهره الزكية الشير الطيبة البهية التي قد خصها الله سبحانه وتعالى بالذات المنورة
 القدسية والملكات المعنوية القدسية للامعة عن يمينها عن يمينها الوامع التي لا تدر
 والصلاح الطاهرة عاونه اسما عظمتها النوار العظمة والفلاح الطاهرة على الروح
 العاذه بجنح النجح القائمة بعراض الطامان في العند والروح وجعلها باقية
 الشرف فيله المراد ان ارباب الكفاف وصرفنا مضجعه المنيف كعبه مطالب الاكابر
 والاشرف وعباد الاستدليم الى سدنه السينة اعظم الاطراف ودل الاشرفيين
 الشرفية صاحب الحمد والعفاف وفق خالص العباد الاحمره الى زبان حرمها ابراهيم
 بحسن النابذ ليجوسوا حول مرقد هاسم سندن لثناء العالين شرف الاما طيبات
 الطاهره بنظر الامنة الطاهره بن التي في حفضها اخوها حفضه امام الحق والادب
 ابو الحسن علي بن موسى الرضا عليه وآياته افضل الصلوة والتحية والثناء
 فرا الحقني فاطمة زهرا وحبيد له الحمد سبهي فاطمة
 علي ابائنا وعليها الصلوة والتلام والتحية والاكرام الواقع هذا المذكور

انشئ له خارج في يوم سواه من ايامه بان المراد من عتق بنده مستتر في
 المستغنى عن الرزق والشركة في ثمانية اشهر وبقية المعروفة مما اراد
 صحيحا شرعا مؤبدا مخلدا دائما سريلا بابتداء باقيا بقا الستم والارض والكرام
 والعرش جازيا بالجميع الشرايط والاركان جازيا عن المفسدات والبطان جازيا
 بما وجب له من احواله عن الارواح والآدمية جازيا باسم الاستم والارض وادبا
 على نزع شجره من الارض حتى لا يخلو فضل الشجر واحمل السلام من اليدين
 اقله العلام رحله ان يرسل نوابه الى روح اخيه الاحبانه فهو وهي انما تكون المنبذ
 المذكور المذكور المنبذ اليه امو قرة المسببه النسبه نوح النساء والحوادث
 ملكة اركان العالمين ذلك المسادات بين المسلمين العبد الموحده المبرور
 اللدخا بك التمسح خاتمة فيعقبه ذلك الاربع الموفونان كما لو ارضها
 والاربعون والاربعون والاربعون ملك في الملك والملك في الملك والملك في الملك
 بل يكون ثانيا الاصله مستغنى عن الارض فمفسرنا يشهد ان من الله الارض
 ومن عليا ومن الارواح ومن شر طيف الوافقة الوافقة على ما عدله لهما
 في الوافق الكبر في الموفونان المذكور لهما الجناح والحق الموضعي العظيم
 الجنبى الاكرم الاقدم الاقرب اليهم العظمى الطاهره فوه جيون ارباب الدنيا
 مركزها ان الشا والشا اشبه افضله المكرمه والجنبا الامين الدهر بها فان
 ولا مكرمه الارض عليه اجاز المنع من بينا به الله الملك العلام السيد الرشيد
 المله والسبا والنفابة والشا والنفابة والدين رشيد الاسلام بن عالمه بن باب
 المولى الجنبى الاكرم الاقرب الارواح الاقرب افئخار السارات بين الامم لجنبا ارباب
 السعات في اسم السيد من المله والسبا والنفابة والدين محمد بن عالمه بن باب
 المغنذ والعظيم الاقرب الاقرب والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة
 في جميع ناصب العالم السبا بين الامم عند ارباب الفرض والنفابة والنفابة
 السيد محمد البور والنفابة المستغنى عن الارواح الله الملك المعين الصمد السيد
 المله والسبا والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة
 ابداله من ارباب العالمين والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة
 والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة والنفابة

لتلاسلها وتعمدتها في وقتها وان افرقت الفروع من الاول والآخر
 يكون الترتيب ابناء ثم ابنتك ثم ابنتك فالترتيب والاشد فالارض والارض
 فان لم يكن الفروع من اول وعصا من بعض وان افرقت الاول والآخر
 الترتيب من الاول ثم الثاني ثم الثالث ويكون عشر صاحب الوفاء من كل امرئ
ونشر طاعتك البضائع بصرف المنوط من محصولاتها بما لا يفرق المعطر
 المذكور وبما رغبنا الوفاء عليها او بما يخرج اليه من امانته الشرح واعاد الله
 والآفاق وغيرها الك وما فضل عن ذلك بصرف المسار الى صالح والمفضل
 في المهدي المقدس كما به و لتصويره المنوحي حسب الشرح الشرف في الحشر السنين
 ولا الفاضل والحاكم والادب والادب والادب والادب من ابده واليوم
 فبغير هذا الوفاء والابدية والاشرف والافضل والافضل من اوله والاشرف من
 شرفه ولا الضرف في شرفه من اوله وفي حاصله افرقت الوفاء من غير
 شأنه في الك فبذاته بفضله من الله وسخطه ومفده وعليه اخذ الله والملائكة
 والناس اجمعين لانه منه صرف ولا عدل واما من قام بشرط الوفاء وله
 بنجاح شيا من مشورته فانه يستحق المعونة في جميع امور ومخارجه وبقوله
 ويكافئه وحجم له بالخير والحسن ووزقه في الدنيا والعقب ما يشتهي ومعنى ان
 لا يضيع اجر من احسن عملا وهذا بعد ان رجعت الوافدة الموحى اليه
 بمكاتبه الوفاء من غير حجب الشرح المقدس وهو شعيرة كبرياك الوفاء
 الشرح المذكور ان الله يدعاه من مشرف في الموقوفات المذكورة وتمكنت وتملت
 الترتيب المشار اليه في الموقوفات بالوفاء على الشروط المذكورة والعمود
 المنزلة يمكننا اننا نستعين ونجد حجة القديس الشريفة والمنهك المنة الفضل
 بصفحة مضمون الكتاب الصواب وهذا مشرف حبه الخراب المبسط اذا ارتكبت الشريعة
 الكلام المسهر وفضلا المؤمنين ابتداءه لتأجيل شرفهم ومعاليهم وانك انهم الى
 يوم القيمة والدين وحسن الله في القالب من شرفه ختمه بكه في الصغر ليدفع
 عن من يشاء من غير ان يكون من السائر في الدنيا بالصلوة على طاهر النبي محمد وآله

الظاهر المتعين

من ثم الوقت الوقت للزوار...
الهدايا...
الهدايا...

هذه من صاحب الميام والميزان...
الطارين...
الطارين...

تدريمت الطحيرة السلطان...
الاعظم...
الاعظم...

الامم...
على...
على...

بهران...
البلاد...
البلاد...

العاد...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

الهدى...
الهدى...
الهدى...

بدری عزت

وقف کرد و حریرین حریر و فایزین شایسته

مهر و ایرین سز و بار و از بجز کیش الالوار

حضرت فاطمه علیها السلام بشرط آنکه نفوذ

و بخشند و محلی دیگر نبرند خلاف کننده در لغت و محیط

و نفرین ای که معصومین علیهم السلام خواهد بود

بی غزه شهر ذمی قسده سنه اربع و خمیس و تسعایه

بجای نه بنویسید

1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...

...
 ...
 ...

...
 ...

...
 ...

...
 ...

...
 ...

ایچ ووقف است و فقه متکون نور

سخن النساء العلیا لاسمیت و یوسف

علیه السلام و وقف صحیح شریف ابو

قعود است لحدود الف و الف

سند شماره ۱۰ - نمونه‌های دیگر

ووقف هذا العز من الوان على طاهر بن الحسن في التام ان جعفر سيدنا ورونا امام
 وانشيدنا وانا الامم معين من بعض نايه انظر السلام على الامم من سيدنا ورونا
 ميركا لدره بهم جدا منهم فاننا انما نعمل العز من ورونا الامم

وقف العز من الوان على طاهر بن الحسن في التام ان جعفر سيدنا ورونا امام
 وانشيدنا وانا الامم معين من بعض نايه انظر السلام على الامم من سيدنا ورونا
 ميركا لدره بهم جدا منهم فاننا انما نعمل العز من ورونا الامم
 براتنا انما نعمل العز من ورونا الامم
 كذا لانا
 بعيننا ورونا الامم

Handwritten notes in Persian script, including a circular stamp at the top left and a triangular stamp at the bottom right of this section.

تاریخ غر مشرق و تمدن لایه ۳۳۰۰ و فقه و ادب این کتاب را با یکصد و
 کتاب دیگر کل آستانه علی ابن ابیطالب عباس الصفوی الحسینی
 روضه قدس منوره عرش درجه فاطمیه کاطمیه موسی علی شرفنا
 الف الف الف الحسین برده سه آستانه مزبور واقع در دارالمؤمنین
 کطلبه ایجاز و شقیه شوند مشروط بر آنکه در روضه مقدمه مذکور و در
 مزبور بیرون نیند و هرگز بیرون نبرد و در سخن حضرت و عبدالله الحسین
 شریعت بود ما بعد از آن بعد از اسعد فاند نام قلب

استاد محققان صریح

Handwritten notes on the left side of the page, including a circular stamp.

Handwritten notes at the bottom of the page, including several circular stamps and lines of text.

سی

بنی الوانف

تبار عود شریقی نمود از ام سلمه ۵۰۰ موادی است که در این کتاب
 کتب استغناء علی بن ابی طالب علیه السلام بنام سلسله المذکور حسن است
 عرش در جوقا طیبه کاتبه موسی بن خنفر بن ابی الوانف الخیمه و بر بد رسه است
 در دارالمصنوعه واقع است که طلبه الجار ان منتفع شوند شروط و اکراجه
 بدون نرند و یک کس بران رود در حقون حضرت ام عبدالمطلب علیه السلام
 بعد ما جمع فاما انشاء علی بن ابی طالب علیه السلام

۴۰
 ۱۱۱۱
 ۱۱۱۱
 ۱۱۱۱

سالمون الحرات

ووالله وطلب الاضواء مستحقا
 عليه عالجته ماجده خاتمة الارض ابدانها
 شامخا في الف نوري عليه الرحم العبد
 كلام الله محمدا بابينا من جنود
 عباد محمدا فلهب وقد هو آية محمدا
 استنامة كبر وطرد معطر معصوم
 صلوات الله عليهم اجمعين انزلهم في نور
 خاتمة الارض نور كبر وطرد معصوم
 نزل الامواج ختمت على الف نوري
 ونور نور وشدة نور در جزوانا
 انزلهم في نور بعدوا سمع فانما الله
 في رالي ١٥ شهر رجب سنة الف و...

...
 ...
 ...

هو الوصفا

قرن الله تعالى طلبنا المصانعة نواب استطاب من كاخج شريد
احبا عليا عليا جيدنا جان خاقان رضوان من كان عليا
اشيا شاد صينة السنو الموسو عليه الرحمة والعذات
ايزو وكلامه لنته مجيد بايست ويزجو ديكه مشد ايز محمد
عبدول مذهب وقف نويد وحبس محمد فر نويد بر استانه
مطهر معطر معقود وكفون بهار من نيز قهر صك ان الله تليها
وتن با اهدا به فر نويد برو حير فوق خاقان رضوان امكان
وشر فر نويد كه انزان استانه مطهر به و نيز نيك كجا استختمه نيز ان
بجهت تلاق آن در حال المؤمنين مذكور و نخرند و نيز و شند و نيز
مهن و اجاره و سايه عيلات نساند فر نويد له بعد ما سمعنا فانما
انتم على الذين يذنبون و كان ذلك في شهر رجب الحرام سنة ١٠٥٢
و الف سنة كسبه محمد كاهانه نخبه

١٠٥٢ رجب الحرام
١٢ رجب الحرام
١٣ رجب الحرام

١٠٥٢ رجب الحرام
١٣ رجب الحرام
١٤ رجب الحرام

هو الواقع المرفوع للبحر

قرية للبيدتها وطلبنا لمصانيد نواب استطاب من كتاب خورشيد
 احتجاب عليه عالية جسد ماجد خاقان رضوان مكان عليلين
 اشبان شاهين الصنوبري الموسوي علي التجدد والحقان
 اين جزو كلام الله مجيد را بايدت و نه جزو ديكر شان
 مجلد مجدول نذرك و ففت نوبت و جبر محلكه فرمود
 برات الله تبركه مطهر معطر معصوم بدفون بدام المومنين
 و تم تلوات الله عليها و قولنا اهدنا فرمود بر روح فوج
 خاقان رضوان مكان و شرط فرمود كه انرا از استان شهر
 بيرون نبرد الا جماع ختم حبه تلاوت از ده باب المومنين
 مذكور و بخرد و نفروشد و مو ز در هنر و احاره و ساير
 معاملات نشانند فرزند له بعد كدامه عه فاقما التجدد علي
 الذي يبدلون و كان في ذلك في ٢٧ شهر رجب المرجب سنة الف
 و خمسين و الف كتميد فخرها كتميد بخمسة ي

مجلس
 ٢٧ رجب ١٠٥٢

مجلس
 ٢٧ رجب ١٠٥٢

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد
الذي هو خاتم النبيين وانما بعدة اهل بيته الطيبين الطاهرين
الذين هم اصحابنا واوليائنا واولادنا واولادنا واولادنا
والمؤمنين والمؤمنات والذين هم الصادقين والمنزهين
عن الهوان والمذلة
والمؤمنين والمؤمنات والذين هم الصادقين والمنزهين
عن الهوان والمذلة
والمؤمنين والمؤمنات والذين هم الصادقين والمنزهين
عن الهوان والمذلة

سند شماره ۱۶
سند شماره ۱۶
سند شماره ۱۶

سند شماره ۱۶
سند شماره ۱۶
سند شماره ۱۶

سند شماره ۱۶
سند شماره ۱۶
سند شماره ۱۶

القرات اهل الكلب رسالة موجهة
 تشتمل على واجبات الصلوات
 المفروقات واما ما يقع على اليد
 جسد المسارعة اليها سادة مختبر
 مراده وامطاده باراز سوله ونصل
 ما يوله فاستقرت الله تعالى وكنت
 ما يفر على حسب ضيق الحال و
 الحال بخاوية الليل والنهار و
 الله يفتح الله بعبادته المستهدفة وتبين
 له بصافته صدق يوم الدين انه
 خط ذلك والتاخر عليه وهي تية
 على مقدمة وابواب وخاتمة

كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...
 كبريت الفول...

٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥

١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥
 ١٩٢٥

تاج الملوک علی
در معرفت و تفسیر
تفسیر احوال ائمه اطهار

میز

الطاهر بن علی بن العزیز المومنین

عوض ازین نوشته تزیین کرده و گاه غایب و وقت موقت شریفی بر او قرآن مجید در دست دارد
چهارم

ز ابطلان خستگان و غافقان مگر اشیاال استغراق این است

و جل از شمشاد که در آن شد مطهر و مرده نور شمعان تمام است تمام غایب و ثواب آن بر مویط و است

و جل و عاید کرده و نگذرد با کماز نود و معروف است که اشتم و مسوز و کم و عاصمها شرف است و بیاض

و لا یارب و لا یساع و فیلس بر زمین الوجود و سبب من اسباب جری ملک غنای من صبح است

عبدالمجید

۱۰۱۱

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله

والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله
الطيبين الطاهرين

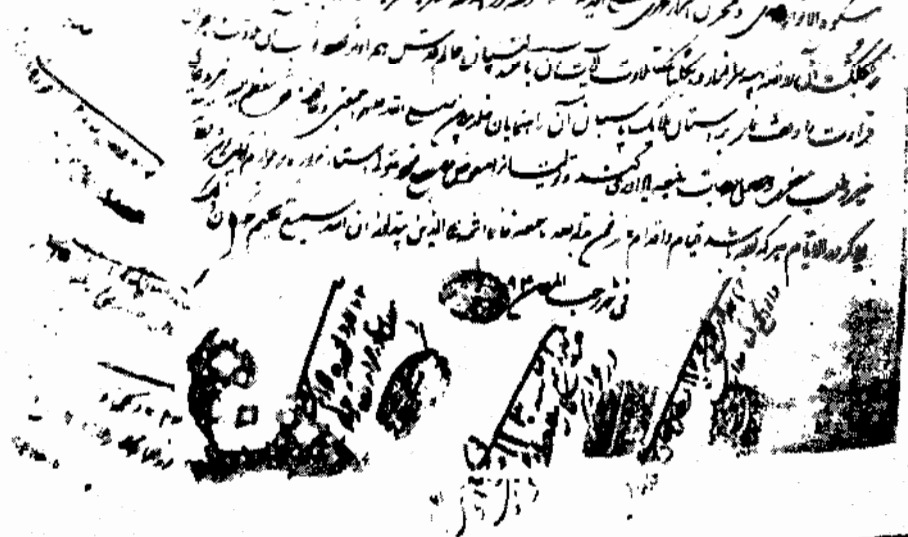
الطيبين الطاهرين
الذين هم خير خلق الله

الذين هم خير خلق الله
أجمعين

أجمعين
اللهم صل على محمد وآل محمد

لایه کران بهائی شمس و شمس است که در این کتاب است
شست علی بن ابی طالب و بر تو صیغه آیات تبارک و تعالی در شمس و در ایام نورانی در دو باب
زینت کرباس کر و در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
کاشی در الفی بر این نوع و در صوت الله تعالی و در این کتاب است که در این کتاب است
برق و برق صفحات الواح و شمس و در این کتاب است که در این کتاب است
عید الفیصل از اول کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
از ادای زلفی شمس که در این کتاب است که در این کتاب است
نسیب زلفی شمس که در این کتاب است که در این کتاب است
از ادای زلفی شمس که در این کتاب است که در این کتاب است

در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است
در این کتاب است که در این کتاب است که در این کتاب است

والواقف على الش...

بسم الله الرحمن الرحيم

بسمه الذي انزلنا كتاب على عبده ليهدى العالمين ديناً وهدى لهم على

بدا المرسلين وعترته الطيبين الذين اذبحوا ذواتهم لله

لقد وقفت المهمل العالين والتهنون في حرم

ام الله المبرور والحاقاً بانه هذا امر

الحديد على كانه الموضان ليلوه في حرم رضى وخوانه

به الى روحه الاظهر وجعل توليته وحفظه الى من ذمير

مد الله طلاله لعل له ذلك المرقع المظفر على ان يباع

بعضه ولا يخرج من حوزة الوقت فمن بدله بعد ما سمعنا انما امر

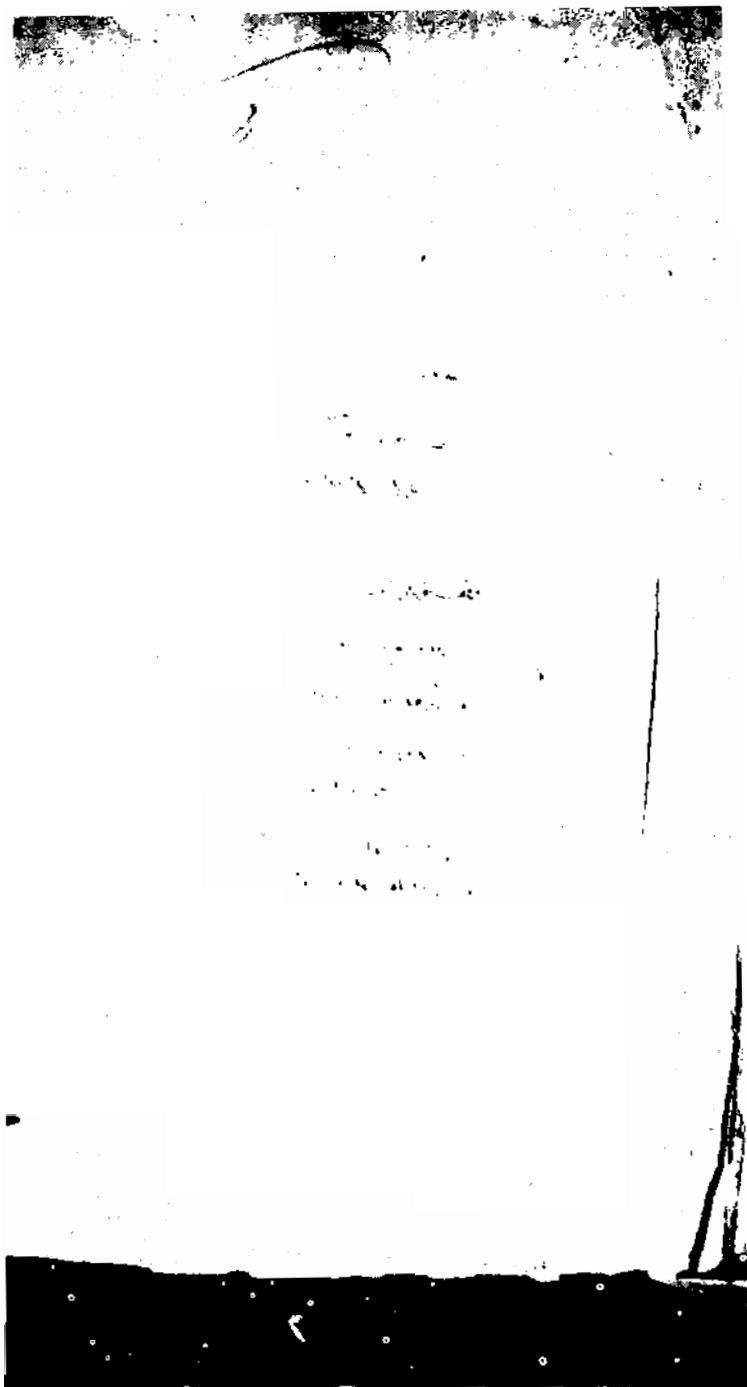
ين بدلولته وكتب الدعوى لادوام الدولة الفاعره اليام محمد بن

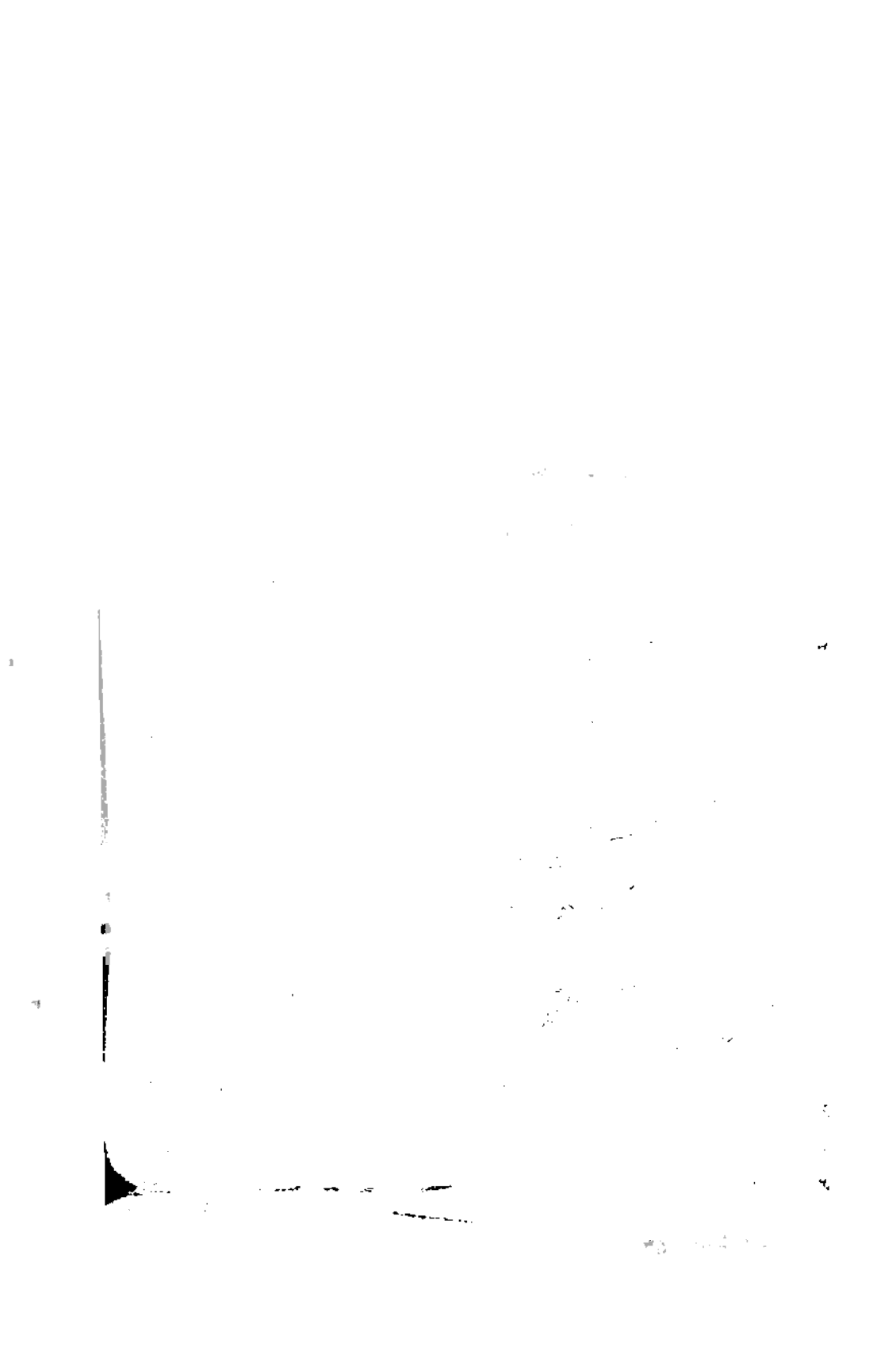
محي الله عن حرمها في عاتق شهر ذو الحجة يوم الاضحى سنة ١٠٥٠

وصلى الله على محمد وآله

الاعظمين الافند سيد

Handwritten notes and stamps on the right side of the page, including a circular seal and some illegible text.

Handwritten notes in the top left corner, including the number '1' and some illegible script.

جلد سادس

Main handwritten text in the center, written in a cursive style, containing several lines of script.

نصی

Handwritten text on the left side, possibly a signature or date.

Handwritten text on the right side, including the word 'مستمر' and other illegible script.

هو الواو في كتابه الوائو

أحمد لله الواو في كتاب القاموس واخذنا من كتاب

المنهاج والبصائر والاصول والاصناف والاصناف

مختار ولا اجمير العتيق والاصناف والاصناف

وبعد من كتابه الواو في كتاب القاموس

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

والاصناف والبصائر والاصول والاصناف

ووقف
بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمة

بسم الله الرحمن الرحيم

أولاً: تعريف

هو العلم الذي يدرس

الظواهر الطبيعية

والإنسانية

والتاريخية

والاجتماعية

والاقتصادية

والسياسية

والفلسفية

والعلمية

والثقافية

والدينية

والاجتماعية

والاقتصادية

والسياسية

والفلسفية

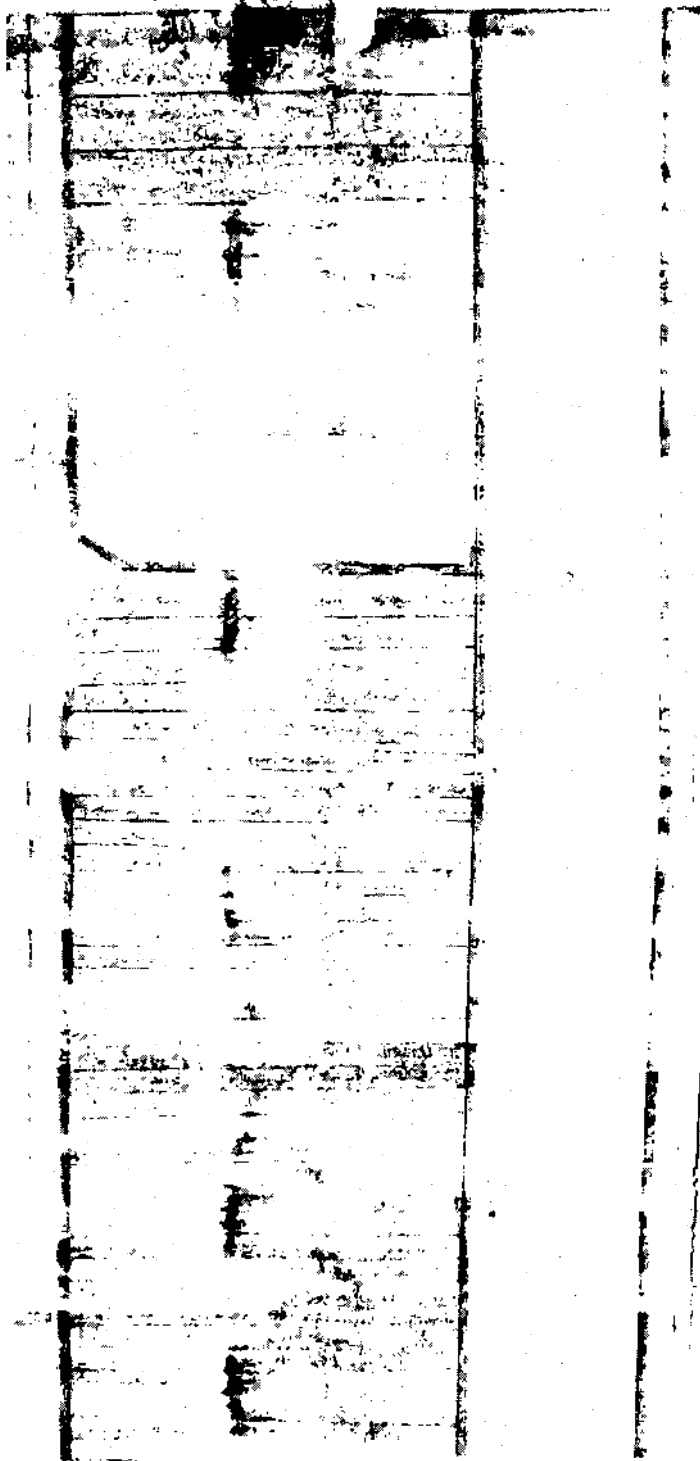
والعلمية

والثقافية

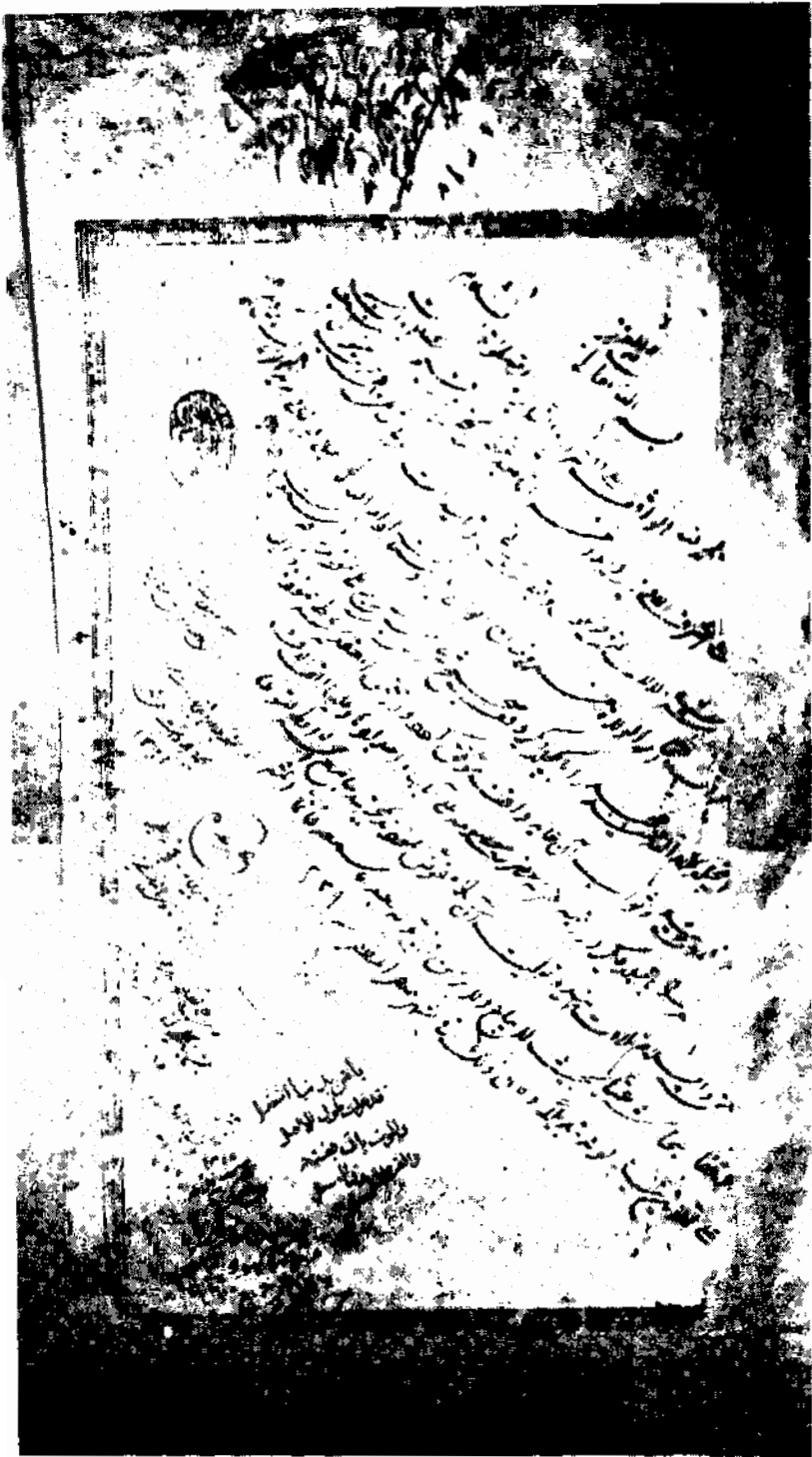
Handwritten notes in the top left corner, possibly a date or reference number.

مولى الراغب على القاموس والشرح

Main body of handwritten text, likely a preface or introduction to a dictionary or commentary. The text is dense and written in a cursive style.

Handwritten text in a grid format, likely a ledger or account book. The text is heavily obscured by noise and artifacts, making it illegible. The grid consists of approximately 15 columns and 25 rows.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

سند السلطان محمد بن تیمور

هو الوصل الضا

بنون و نساء و اطفال و اموات و اطفال و اموات

و اطفال و اموات و اطفال و اموات

و اطفال و اموات و اطفال و اموات

و اطفال و اموات و اطفال و اموات

و اطفال و اموات و اطفال و اموات

و اطفال و اموات و اطفال و اموات

و اطفال و اموات و اطفال و اموات

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

الذين هم خير الامم اخرجت للناس

والصلاة والسلام على ابي عبد الله محمد بن عبد الله بن عبد المطلب

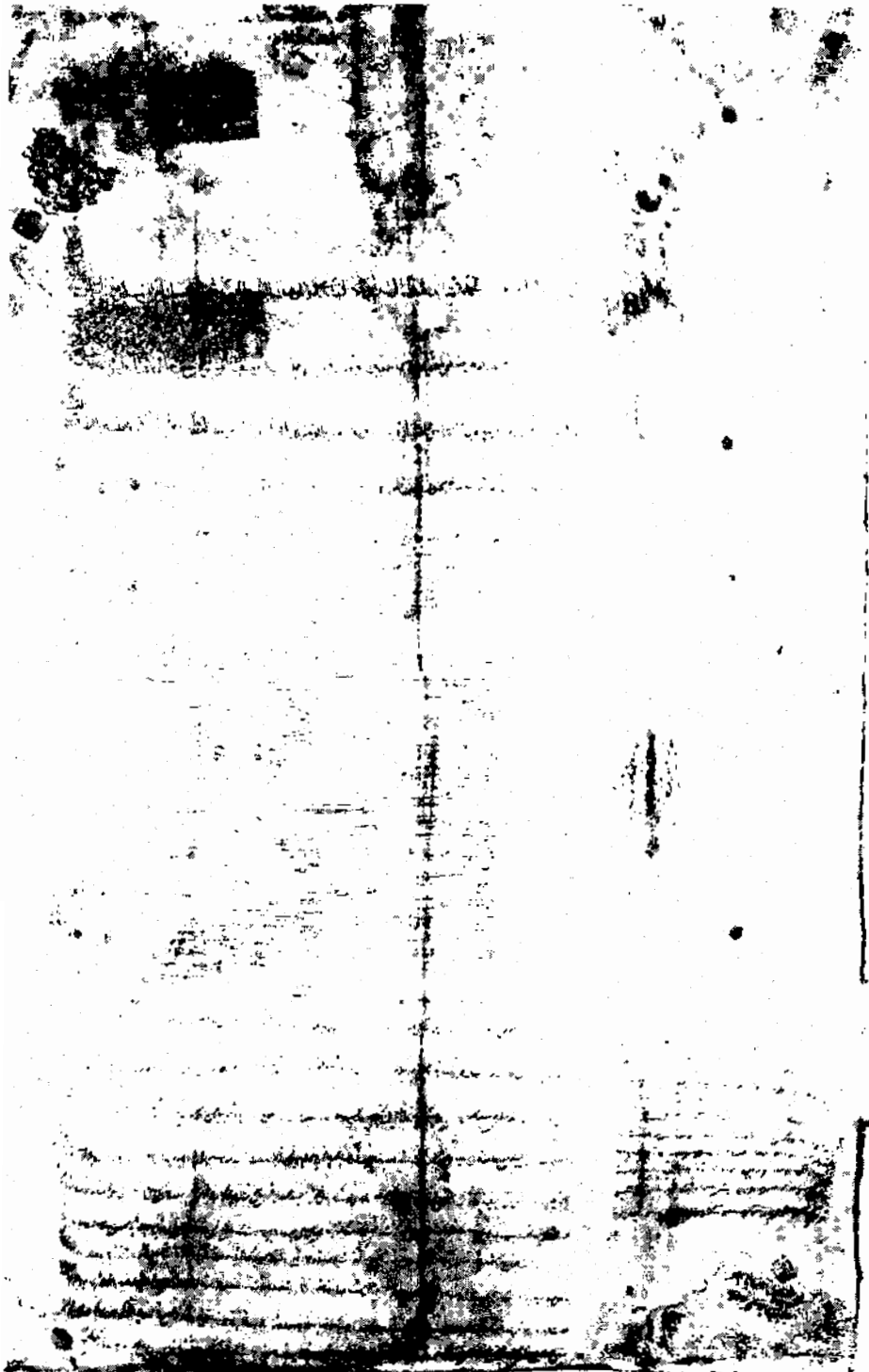
الذي هو خير الانبياء والمرسلين

والصلاة والسلام على ابي جعفر محمد بن محمد بن عبد الله بن عبد المطلب

هو الله انوار في السير

Handwritten text in Arabic script, likely a manuscript or a collection of poems, arranged in dense, vertical columns. The text is highly stylized and difficult to read due to the cursive nature of the script and the high contrast of the image. There are several circular stamps or seals interspersed within the text, particularly on the left side.

وقت باری فرموده نماز عبادت در این محفل است و هر که در این محفل است
 مراد از اصفیای سیدنا محمد بن عبدالله و اهل بیت است رسول الله صلی الله علیه و آله
 محمد و خاندان او و هر که در این محفل است در روز قیامت در جوار حضرت ائمه است
 صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین که رحمت از افعال سابقه بر او است و در این
 وقت سلطان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان
 این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان
 و این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان
 بعد از این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان
 محفل است و غازی است که در این محفل است و هر که در این محفل است
 بعد از این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان
 بعد از این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان این استخوان
 شهر رجب سنه ۱۲۷۳

هو مصنف الامم ربنا واول سماواته واول جنات محمد

عليه السلام على الامم والاولاد والجن

الامم والجن والاولاد والجن والاولاد والجن

عظام الامم والاولاد والجن والاولاد والجن

ومسرحهم والاولاد والجن والاولاد والجن

در اقطار و انما در معانی و الفاظ سخن نور محمد عالم کر در سطره اول

صورت و امیر و امیر این سالک صومیه اصغر و نور و صولت و صولت لای العزیز

لا اظن علم الصوره اصلا و الحاصل ما هو من العلم عازم

سائر الاثار و فصل من تعالی الهی مقام کلاوار و کلاوارها در اعراض

مسمی این جمله در احوال و در باره و در باره و در باره و در باره

حاده و لفظ مسائل بر وجه الهی تا بیخورد ساد و نور فایده

بازار اید از طلوع و افق جهانیدی و ظهور و باسرخ و زلفی از آن

مهر و در موافق امور و شرح و معنی در با نوا اوله و در آن

محل بلکله لم و در هر فصل مواضع سال مهر و در آن

و در هر فصل در هر فصل و در هر فصل و در هر فصل

و در هر فصل در هر فصل و در هر فصل و در هر فصل

سید
میرزا

لقام الله تعالى وسبيل
كفهم الوطير ما صد
صاحبان

لا اراهم
الاعمال صوم
ور اتمم
میرزا
اربع

عاش وعلم
وومر لادع
ووضع
وامر
للام

امر فاطم
علما
وعل
انا
الله
ما
عظام
والص
للام

وما
كسر
معرض
ومر
الاشان
امصرون
كل
شئ
بالله

نویسنده
نحوار بعضی جوانان و بعضی علمای اهل علم
از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۰

بعضی معنی -
و اما کس با کس که در این کتاب
از طبع او

و این کتاب
از این کتاب
از این کتاب
از این کتاب

بعضی کلمات
از این کتاب
از این کتاب
از این کتاب

از این کتاب
از این کتاب
از این کتاب
از این کتاب

از این کتاب
از این کتاب
از این کتاب
از این کتاب

مقدار

سليم و در ان كتاب در شرح احكام ايمان و اولاد ايمان و در بيان احوال

و در بيان احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال

مدره الموسوسه و شرح الاحكام و شرح الاحكام و شرح الاحكام و شرح الاحكام

فان الامام اعلم ان الله عز وجل قد جعل في كتابه من احوال و احوال و احوال و احوال

و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال

خداوند عز و جل در كتاب خود در بيان احوال و احوال و احوال و احوال و احوال و احوال

وہذا ہے اس کا نام جو ان کے لئے ہے اور اس کا نام ہے
موسیٰ بن مہزیار

اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے
اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے

اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے
اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے

اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے
اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے

اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے
اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے

اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے
اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے اور اس کا نام ہے

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَأَوَّلُهَا لَعْنَةُ

نبي المراد والشفقة على أولاده

الذي هو

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

وقصص طام براد

عليه السلام والحمد لله رب العالمين

فما كان من يومئذ الا ان اوحى اليه ان
يقرئ باسم ربك الذي خلق

وقرأ باسم ربك الذي خلق
والانسان كافر

الوجه
الوجه
الوجه

والانسان كافر
بما كذب

وہذا صیغہ اعراب و صرفہ

ما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت
بما حطرت اللفظ من زعم من الألفاظ و حطرت

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

کتابخانه
موسسه
تاریخ
و جغرافیا
و ادب
و فلسفه
و حقوق
و علوم
و فنون
و صنایع
و معادن
و کسب و کار
و تجارت
و بانکداری
و بیمه
و اعتبارات
و امور
و محاسبات
و ریاضیات
و نجوم
و طب
و داروسازی
و مهندسی
و معماری
و کشاورزی
و باغبانی
و دامپزشکی
و دامپروری
و شیپور

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص
ویندرت موزی و می و علی اسان صبح صدر رخص

۲
اللہ

وزیران کما کار اقامت و طرزہ مالہ و زمینہ و زمینہ

و در بارہ زمین و مکان و مصالح و مصالح

دائرہ و فواید و اصل و اعیان و مصالح و مصالح و مصالح
قسم الارض و زمین

خاکی و زمین و کما کار اقامت و طرزہ مالہ و زمینہ
و زمینہ و زمینہ

اللہ

وزیران کا محاکمہ افسانہ و فہرہ نامہ و غیرہ کے بارے میں

دوسرے متعلقہ محکامہ مسالک و مضامین و اشاعت

و سراف و فوائد و اصول و اعیان و حال و سئل و معلول و کسب و کار و مسائل
قسم ہمارے دربار

الار للہم

خافان فرعون کے ایک بابم بحر صحر میں مضمون لکھتے تھے کہ کلام

قل ان اوصیاءکم علیکم ایضا الا لکم فیہم فی حق من یرسل الیہم من انفسکم
کتاب اللہ

تعمیر و اکرار و ترمیم و تعمیر مسالک عظام و غیرہ جو لو لاک و نور و نور
روزہ جہا

جو خور علی کر
تعمیر

مذہب و تالیف و ترمیم و ترمیم مسالک عظام و غیرہ

لعلہا
عامر الصلوٰۃ و اصلاح

بیماری

مدرکین و غیره و خاصه مایه صید طهارت از اسباب افطار و کله

بزرگترین
الطعامی

کله
علمه الصلوة و علمه اللوحی

در سیر طبعه و لغویان صیغه و کله است و معنی است اسباب الارض و غیره با حضرت که در کتب معتبره
نقد محمد الایمن

با مخطبات عالی الخطبات عاروس مناسک و تجارت و حکم منافع التسمیه و سایر کلام و کلامه و کلامه و کلامه
بزرگترین
الطعامی

مستغنی به کلامه در احوال و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه
بزرگترین
الطعامی

و کلامه و کلامه که کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه
بزرگترین
الطعامی

نوعی و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه
بزرگترین
الطعامی

مستغنی بزرگترین و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه و کلامه
بزرگترین
الطعامی

عطا و کلامه

مجلس تصویب در وقت حضور امیر کبیر علی
بنگال و سایر اعیان

سلیح نام علی بن علی علیهما السلام
و سایر اعیان

۱۰۰

لهم الله سبحانه و تعالی
و سایر اعیان

سلیح محمود امیر تیمور کورگان
و سایر اعیان

منصف قهر و عدل و وفای
و سایر اعیان

علی بن محمد بن ابی
و سایر اعیان

و سایر اعیان

علی مرتضیٰ اللطیف علیہ السلام

بسم الله الرحمن الرحیم

اولیٰ محمد و آله و سلم کی فضیلت و جلال و کبریا کی طرف سے دعا ہے کہ اللہ تعالیٰ ان کو اپنی رحمت و مغفرت سے ہمیشہ محفوظ رکھے۔

ص

محلہ بعد: ہمدردی و مہربانی کے لیے دعا ہے کہ اللہ تعالیٰ ان کو اپنی رحمت و مغفرت سے ہمیشہ محفوظ رکھے۔

امضاء: محمد علی مرتضیٰ اللطیف علیہ السلام

از: اللہ یام کہ لہذا توجہ کیلئے ایسا ہے جو ان کی خطیہ میں ان کی فہم و آسان کم

وہ کہ ان کی انہی و طاعت کے لیے دعا ہے کہ اللہ تعالیٰ ان کو اپنی رحمت و مغفرت سے ہمیشہ محفوظ رکھے۔

دعا: اللہ تعالیٰ ان کو اپنی رحمت و مغفرت سے ہمیشہ محفوظ رکھے۔

مصنف: صاحب کتب خانہ سید محمد علی مرتضیٰ اللطیف علیہ السلام

مصداق صاحب کتب خانہ سید طلال اکرم بجائی اور دیگر حضرات کی طرف سے درون و بیرون حصر...

لوایم اہل اس حق و اولیاء اللہ سے رجوع کیا اور ان کے لئے درود و دعا کی درخواست کی...

اسان متعلقینا سے درخواست کی کہ ان سب اہل حق و عدالت کے لئے دعا فرمائیں کہ ان کو...

مجمع فقہین ہند و کسین و مطہر و فصل معاملات سے متعلق ہونے سے ان سب کو معذور...

ملاحظہ فرمائیں کہ یہ سب لوگ ہندو مت کے مشہور منتر و اہل ان کے سب اہل حق و عدالت...

مگر ان کے گروں و جڑوں و اولاد سے ہم تانہ آزادی و لکتا با مال و غیر لکتا با مال سے...

در اسان معذور مسلم و اہل حق و عدالت سے رجوع کیا اور ان کے لئے درود و دعا کی...

نقد ہفت روزہ افکار
اصحیہ صدر علی سید

ماہور لاس القباہت کے لغامہ امضاء مبارک مستحق ہیں منشاء از قلم
شیراز

کوشش ہے تبصرہ و مدبران تصور و محو شہر و عظیم تحمل و بحر و تصور لاس القباہت

فائدہ مند و قیوم بارگاہی کفر و تصور لاس القباہت
و عارض القباہت

مظاہر نفسیہ لاس القباہت و تصور حاصل و قباہت
مظاہر نفسیہ فاطمہ علیہا علیہا لاس القباہت

سال رضویہ و مظاہر قباہت و تصور لاس القباہت
ظلمت

مخالف برع و تصور لاس القباہت و تصور لاس القباہت
شکاف

سال رضویہ و علمیں تفریحی محصل اورہ فی سیدہ سیدہ

مخالفین مع علم از ان حلالی کنہ ولان ان بجمہ و طبع
شمار

امان عظمیٰ نور شاہ مسال الی حدیث ان حاج نزارہ جو

موضع رفیع اسرو لعل مویش و موضع فکری کی لغت تالیفات
الامر للعا

اعمال اللہ تعالیٰ و خلد زہد و لالہ طافا
متبعان

خامس حصہ رمضان المبارک سنہ ۱۳۰۰ھ
۱۳۰۰ھ

نور احمد
نور احمد

نور احمد

نور احمد

بوالغزو

بوالغزو
بوالغزو

رفع نواب بعضه
بالحاج بفتح حاء
بالحاج بفتح حاء
بالحاج بفتح حاء

بالحاج بفتح حاء
بالحاج بفتح حاء
بالحاج بفتح حاء

بالحاج بفتح حاء
بالحاج بفتح حاء

طوبى من لم يسمع من سلطان السلطنة

والله استبرأ من انزلوا نعمته وعظموا كلمه

انما انزلوا نعمته وعظموا كلمه

محمد ارضاه فممن يران حاجه حاجه

كالمشرف على نخل من كان

يا مومنين من الله صرتم

ما من احد منكم الا يرضى

وغيره

یا مومنین صلوا علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

ما من احد منکم الا یصلی علی محمد وعلی آل محمد
فمن صلوا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا
صلواتنا علیهم من بعدنا

منصفاً بينكم وبين آل أبي طالب
فما كان منكم من آل أبي طالب
صاحب من آل أبي طالب

عليها الضمة الغمزل بأحضان الجمل كالم
تعلو من آل أبي طالب
تعلو من آل أبي طالب

كأنه ما لئن رضاً لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن

لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن

لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن

لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن

لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن
لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن لئن

در این کتاب بنام مدنی در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
تجارت

و در این کتاب در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
میرزا

بجای کتاب در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
میرزا

مکتب مطبوعه در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
میرزا

بجای کتاب در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
میرزا

مکتب مطبوعه در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
میرزا

مکتب مطبوعه در فضیلت و صراحت علم الهی و ادب و ادب و ادب
میرزا

نور الهدى سار و امرى تطالع الحام
سورة كذا في الحديث

حكم و تطالع الحام
نظير الحام

سيد الناس الى و تطالع الحام
نظير الحام

لعلى ابق و اعجاز السام و التمازير
نظير الحام

و احب المتعالى سيرة طاعة
نظير الحام

باسم فرشته الهى و منزهة
نظير الحام

بسم الله الرحمن الرحيم
نظير الحام

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم

عزیز صوفی

ملازم الامام اکبر علیہ السلام
وکل شیء منہم
روزگار غمناک

ملازم الامام اکبر علیہ السلام
وکل شیء منہم
روزگار غمناک

بجای کفر و شرک
و بجهت کفر
و بجهت شرک
و بجهت کفر و شرک

و بجهت کفر و شرک
و بجهت کفر و شرک
و بجهت کفر و شرک

و بجهت کفر و شرک
و بجهت کفر و شرک
و بجهت کفر و شرک

و بجهت کفر و شرک

صبر و صبر و صبر
نام

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ
مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ
مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ
مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ
مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ
مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

مجلس علمیه مدرس کمالیہ و عیال کمالیہ

۱۰۴
 حضرت مولانا محمد رفیع صاحب مدظلہ العالی
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 دیوبند

۱۰۴
 نام و ام القیام ۹۱۸
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند
 مدرسہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

سید عالم محمد صالح المنجد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَبُو ظَهْرٍ مَأْسُومٌ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَسْأَلَةٌ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

وَأَشْرَفُ الْمَوَدَّةِ
وَأَكْرَمُ الْوَالِدِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَسْأَلَةٌ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَسْأَلَةٌ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَسْأَلَةٌ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَسْأَلَةٌ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت
وہدایہ سیرت

و بعد از آنکه در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

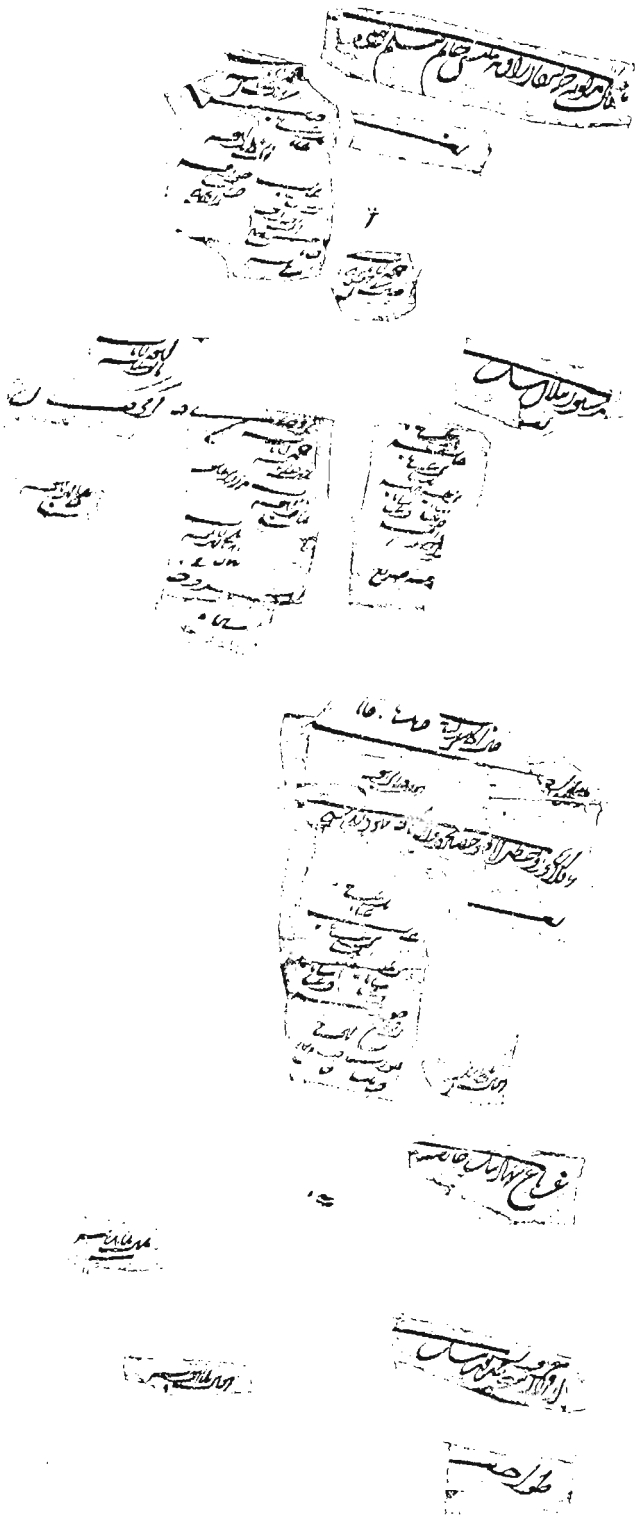
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما
و در این روزها در میان ما

و در این روزها در میان ما

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰

مردمان

الان...

الان...

مردمان

مردمان	مردمان	مردمان	مردمان
مردمان	مردمان	مردمان	مردمان
مردمان	مردمان	مردمان	مردمان
مردمان	مردمان	مردمان	مردمان

مردمان

الان...

مردمان

الان...

مردمان

مردمان

مردمان

مردمان

مردمان

مردمان

مردمان

مردمان

مردمان

Handwritten text at the top right of the page, possibly a date or reference number.

Main body of handwritten text in Persian script, arranged in several lines and possibly a circular or semi-circular pattern. The text is dense and appears to be a formal document or decree.

پند نیکوستان
جنت مکان نیکوستان

کتابخانه کهنه کوزه و کوزه‌خانه
کتابخانه کهنه کوزه و کوزه‌خانه

میز کونستان قم و کستانه نوره بخش با با و اجداد بسیار است
الضمان میر محمد سعید رضوی محقق بوده و الیوم نیز نزلت بر او رسد و نزلت بر او رسد

الضمان میر محمد سعید رضوی محقق بوده و الیوم نیز نزلت بر او رسد و نزلت بر او رسد
الضمان میر محمد سعید رضوی محقق بوده و الیوم نیز نزلت بر او رسد و نزلت بر او رسد

با هر روز و روزگار ما از روزی که ابدان مسما می‌شوند
ساده غلط هم و اکابر روزی و ارباب طریقی در بیان و کلام این و آن و کلام و کلام

شادان را مودتی است که بخت و چشمان است دست نعل از خود بر آورده
و اعوان و اقربان را میرا بجای آورند و آنچه لازم امور بر آورند

دیوان الهی در ایامت مهمل از کار را بوقوف و اطلاع طریقت و غیره
مستاجان در عینا که کار مهمل از کار را بوقوف و اطلاع طریقت و غیره

روح و درونی نظم و فن از کار ما می‌گردد و روحانی شایسته
و در وقت در قیامت و در کوه است تمام و سال در این جهت و شال و کوه

برین جمله او که حکم انکار ما است و منو است و منو است و منو است
کجای آورده که همه را از شهر رمضان الحارک مرشور سه ۱۰۳۶

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

والصلاة والسلام على سيدنا محمد
الطاهر المصطفى

والعشيرة الطيبة الطاهرة
التي لم يزل الله يبعث فيها رسله
تدبر الامور لعلهم يتقون

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر
والله اعلم بالصواب

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

والله اعلم بالصواب
والله اعلم بالظنون
والله اعلم بالسرائر

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

چون بموجب مثال دیوان الصدقانه بنی

و مقدار سیصد من غیر الباقی

ایستاده منوره مقلده بر بموجب بوطیقه یاد و نجی مرتبه

الرضو قمر معرور بوده در صورت استعدای امضا دیوان الصدقانه

ایجابی است و مبلغ و مقدار مزبور بقید المهر که میستمر بود باشد

مثال را الیه مقرر هر چه باین قوه و معرفت خود نموده و در

البال بدعا کنی و ام اولی و اولی الابر الاتصال استغنا نماید

مزبور چرب المیطر قمری پس این مبلغ و مقدار مزبور باین

بواسطه و عایدت را الیه پخته قبض نماید و اینها که از التوازی

و درین باب تمام تمام لازم در اینست هر چه مثال و خطاب

در عهد شهنشاه

شاه المعظم
سعدی

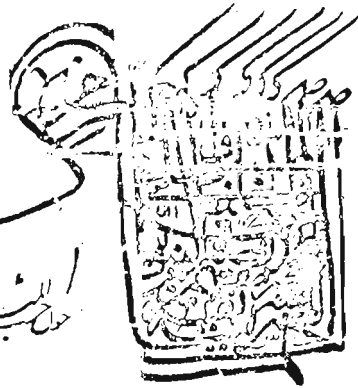

بجانب ازین مقرر کرد و در وقت و حق الارض سرکار استامبوله ۱۲۰۵ هجری
اولیه سکه های مزبوره را موافق استمبوله با آن قریب معش خود نماید که
بطور مقرر است دست نقد و بفرستد کابینت به امر این
دستور مقرر شد
مظفر
مظفر

کتابخانه عمومی

حضرت مولانا محمد علی قاسمی

الحمد لله رب العالمین و الصلوة والسلام علی من لا نبي بعده
و علی آله الطيبين الطاهرين اجمعين

مؤلف: مولانا محمد علی قاسمی
مترجم: مولانا محمد علی قاسمی
موضوع: تاریخ اسلام

تقریر: مولانا محمد علی قاسمی
تاریخ: ۱۳۸۵ھ
محل: مولانا محمد علی قاسمی

الحمد لله
للملك
الملك

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد
الطاهر الطيب الطيبين الطيبين

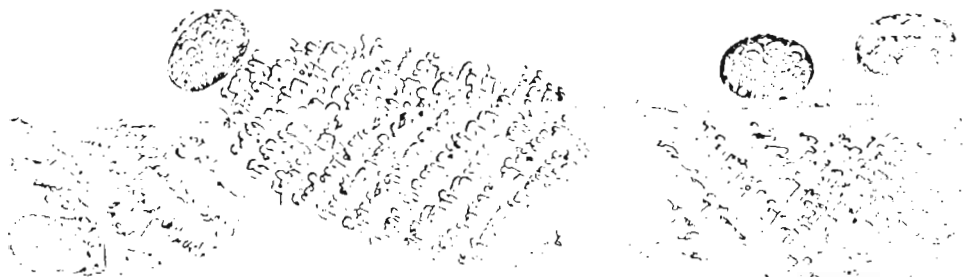

و ما كان
من
الملك
الملك
الملك

عدول الخراف نورند و تولیت شرع و قیوم و سرشیا استما تقدیر

قوله
بروس و اولی و زفاست

تولیت محمد مکر

مستعمل از خدمت بنده و ماخذا انکه نظر بان امه سلاطین و صاحب
 از امیر قهرمان و عثمان خجسته پادشاهان صفویه انا الله برهانهم الی سبیل
 سلطان صاحب نامه در بیان ابا و اجداد این ائمه و اهل بیت علیهم السلام
 و الحمد لله عزوجل از ابا ابی طالب صادر شده است عمل بر آنکه از قدیم ابا ابی طالب
 حضرت تولیت شریف سوسن و اسناد مشایخ و معصوم و مجرد امامان اولاد
 این ائمه است که رجوع و منسوب بوده است بعد از ائمه بعد از ائمه بعد از ائمه
 مرحوم این ائمه است که بعد از این ائمه است و اولاد و اولاد و اولاد و اولاد
 و قضاچه که حج خانه انبیا و ائمه است و اولاد و اولاد و اولاد و اولاد
 آنچه بریند کائنات و واقع شدن در این باب علمی و بهره مرآت
 منین و موعظه فرمایند که عند الحاجة حج بوده بلد را ندیم شکلم

نمونه‌ای از عرض‌های متولیان تفویضی آستانه

صاحب نامه
آقای آقایان

این سند در تاریخ ۱۳۰۵
در حضور آقایان
مجلس شورای اسلامی
تأیید گردید

مجلس شورای اسلامی
روز پنجشنبه ۱۳۰۵

امروزه در این استان
کارهای بسیار
در حال انجام است
و امید است که
در آینده شاهد
توسعه و پیشرفت
این منطقه باشیم

معاونت امور
اداری

معاونت امور
اداری
معاونت امور
اداری
معاونت امور
اداری

بسم الله الرحمن الرحيم

حکم و مقرر شد
 که از ابتدای این سلسله در دو روز یکبار
 هر که در این باب در این آستان مسجد کائنات کجاست که استماع
 در وجه و طبعه کجاست در وقت نماز
 یکسره که همه آنها را در این روز
 پس در این عبادت و معرفت و توکل و تکیه از تکیه مسجد کائنات
 هر روز سال بعد از این مستطیع هر روز از این آستان کجاست در دو روز یکبار
 هر که در خانه شده است از این
 رسالتی که مقرر شد از روز و وقت
 بحرانی

ع ۱۱۱
بسم الله الرحمن الرحيم

Handwritten text in a small box at the top right corner, likely a title or reference number.

Decorative border with floral motifs and a central panel containing a portrait of a man with a turban and a beard, surrounded by intricate patterns.

Multiple lines of handwritten text in Persian script, arranged in a structured layout. The text is written in a cursive style and is organized into several horizontal sections, some of which are enclosed in decorative frames.

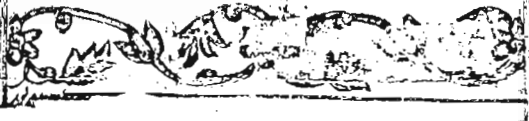
Small floral and geometric motifs are scattered throughout the page, particularly along the right-hand side and within the decorative elements.

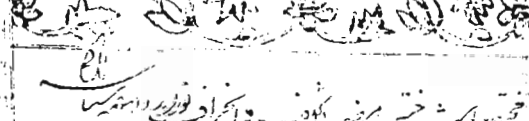
سلطان محمد حسن در ضمن...

سلطان محمد حسن...

سلطان محمد حسن...

سلطان محمد حسن...

بسم الله الرحمن الرحيم
اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

[Handwritten signature]

در این خصوص
اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

اینکه در این طبع است : لکن این بر اینم منصب صاحب نفی موقوفات و منورات است که در این خصوص

Handwritten text in Arabic script, likely a title or introductory phrase, written in a cursive style.

Handwritten text in Arabic script, appearing to be a main body of text or a specific section header.

Handwritten text in Arabic script, including several lines and a signature-like flourish at the bottom of the section.

Handwritten text in Arabic script, continuing the main body of text or providing a concluding statement.

شماره
 ۹۴
 شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول

شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول

شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول
 شماره مسلسل شماره اول

کتابت
اولیادان سیدان و مجتهدین

عزت
ملا علی قزوینی و بی باقی حضرت که عیال معصومین است و کتب بسیار است
فدایان
حسن
بزرگوار
بزرگوار

۹
شعر تمام که فرین با بزرگوار کیست که فیضی که در هر موصوفه شعر مزور اندام
در بعد که عیال معصومین است با لاله و کلاست عدل مقصد شعر مزور است
بنفوس
مزور
مزور

۱۰
و مرجع با لاهی است که عیال معصومین است که با لاهی است که عیال معصومین است
تا هر چه منور است در عیال معصومین است در هر موصوفه شعر مزور است
خوف
مقصود

۱۱
معرفت است که در عیال معصومین است که عیال معصومین است که عیال معصومین است
باز عیال معصومین است که عیال معصومین است که عیال معصومین است
تیره

بانی فسیح و کذاب است و در حدیث آمده است که در روز قیامت همه مردم را بر او نظر خواهند کرد

در کتاب سبک است. لایحه هر منظر نظریه باله دست و در کتاب سبک است

مردود است هم در این کتاب یعنی در این کتاب است و در این کتاب است

و در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است

در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است

در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است

در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است

در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است
در حدیث آمده است که هر که در این کتاب است و در این کتاب است

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على سيدنا محمد
الطيب الطاهر

سؤال نصابه در علمای اسلام است که در این کتاب چه چیزها در آن است و در آن چه چیزها در آن است
و در آن چه چیزها در آن است

مگر در این کتاب است آنچه که در آن است و در آن است و در آن است
و در آن است و در آن است و در آن است

قریب هزاره در آن است و در آن است و در آن است
و در آن است و در آن است و در آن است

این کتاب در آن است و در آن است و در آن است
و در آن است و در آن است و در آن است

و در آن است و در آن است و در آن است
و در آن است و در آن است و در آن است

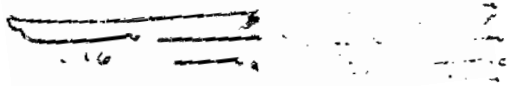
و در آن است و در آن است و در آن است
و در آن است و در آن است و در آن است

نایت فو را فتم شده و در آن است و در آن است
و در آن است و در آن است و در آن است

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خلائفنا في الأرضين والسموات

والمؤمنين الذين هم خير أمة أخرجت للناس
والصالحين الذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله

والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله

والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله

والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله

سخت و مع
از طرفه دیگر...

سینه و کتف...

بزرگ و در...

بمقدور...

در صورت...

بسیار...

Handwritten notes on the right side of the page, including the word "بزرگوار" (Bazrgar) and other illegible text.

پوشتم کرد جان

چون سبابت ناله لایسده رسم دانه انصوب بودند نام که بجز این چه طرز باران

رحمت ناله اناسید حسن رنگاب لادم تعدد در ساسا مضره سالمانت نهوه و شو اناسید

لازم هر مکتوب است که عیانت احوال در شان بر جوم نماید و من آن پوشتم بزم که بیرون

مان مرحوم در شسته اید حال باید محبت او بنزد و شش زینس بی عیانت بر اولاد آن

منظور بداید منصب جید بر کشتی حضرت که بعد از اناسید حسن بن عوف در جوع بودند و عیانت

مدد و دات آقا میر عبد لریم دلدار شد آن مرحوم که در کتب اصلاح کرده است در سیران شد علی مرتضی

و بنا بر اولاد آن مرحوم هم که هر یک در سبب بی نظیره بخدمت برادر در اولاد او که باقی در خدمت و عیانت

که عیانت و دعوات آقا سید حسن این چهره مناسبت بر اولاد داشتند و تا بهم رساند تعیین نکردن پوشتم

آنها را ملاحظه فرمائید نمود که آورده خط هر یک بکلمات بر جوع و کفوف نام و در تمام نامهای که در عیانت

و محتاج به عیانت اولاد بود و هر چه در اوقات مکتوب شدت زنیف را با که در اوقات مکتوب شدت

چون مدت کهنه برنگی که کار فعلی لازم است بحواله

در عنوان سابقه، لایحه حسن رنگت موقوفی و مرجع کوه، این اوقات شد، الیه عرضی و لایحه حسن

و خدمت فرموده و عقیده لغوی و تعلیم است و منظور کمالی است و در این در این کار فرموده و در

در این لغوی و معانی که در این است و قابلیت و استعداد دولت چنانچه با اعلیه چون فایده است

شماره سده اتفاق میرسد که مختلف است و الیه وقت است و دستند و دولت لغوی و خدمت فرموده و در

و معنی که در این است و در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

هم بصورت اولی که در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

تا بعد از خدمت که در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

خدمت فرموده و در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

که در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

و در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

و در این است و در این است و در این است و در این است و در این است

وفاقیہ

اساتذہ کرام کو تحفہ مبارک اور کتب نفیسہ کی پیشکش

محکم دلائل سے مزین و متنوع ومنفرد موضوعات پر مشتمل مفت آن لائن مکتبہ

مفتی اعظم پاکستان اسلامیہ کونسل پاکستان

دریں اثناء اساتذہ کرام کو تحفہ مبارک اور کتب نفیسہ کی پیشکش

اساتذہ کرام	اساتذہ کرام	اساتذہ کرام	اساتذہ کرام
اساتذہ کرام	اساتذہ کرام	اساتذہ کرام	اساتذہ کرام

اساتذہ کرام کو تحفہ مبارک اور کتب نفیسہ کی پیشکش

علم

انکه بنا روز مروت در بزمه کلاس کسرتان ب

اقا سید حسن و ظهور سید اودر ساله سه شنبه قمرییل و با بدما اولاناب الزابره که از کمدارک

دکدار و خودار بری از غله لطمه و دوش درده اور قرار فرخوم که مسعود و چهارم کور کور که بافت

شب در روز پنج و شنبه تمسم بطیف و کواکب و اقام نام معرانه علیا فرسخ کجا و عورت و کور کور کور

صداف و کور

بر ساله سبت او کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور

۱۴۴۴

حسب التقریر ممول

محمد بن محمد کلام مرآت و بحمد الله الاعلیٰ السلام علیکم

بسم الله الرحمن الرحیم

والله اعلم سر کافضی لآدم است و آباد و اعداد او از رقم چهار سر کار بر سرشند و در این احوال و نکالی

و انعامت بر هر یک از ارقام سر کار و رقم یک بر سر هر یک از ارقام دیگر است و در هر یک از ارقام دیگر است

در عایت جانب پانجم و الهم موم الله لفر کد کتب ال لدر است بمجا علیه از هر یک از ارقام دیگر است

در عایت کتب عالم سر کافضی لآدم است و اعداد او از رقم سه سر کار است و در هر یک از ارقام دیگر است

در عایت محله کج بود و در هر یک از ارقام دیگر است و اعداد او از رقم سه سر کار است

در عایت و صرف مائش و کدران لدر است و اعداد او از رقم سه سر کار است

در عایت کتب عالم سر کافضی لآدم است و اعداد او از رقم سه سر کار است و در هر یک از ارقام دیگر است

عالم میسکان حضرت و کبریا نشانی شود که اعداد اول این است که هر چه در این کتاب مذکور است بدانند که

کلمه زینت است که در این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است

مشهوره و کتب معتبره که در این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است

جرات بر اقدام چنین کمال بر توانایی و این عدد را از این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است

زیر قدر قدر فانی که بر تنگ جانان هم اعلام شود که نوشته شود و در این کتاب مذکور است

در این کتاب سید نور نبی است که این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است و در این کتاب مذکور است

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
الذين هم خير البرية

عقدہ ہب خبر و گمان یہ کس کسے برائے

سبب جان
 ذہن کا چرچہ ہو کہ وہ
 سب سے زیادہ ہی ہو اور وہ محمد علی علیہ السلام کے ہیں

اسلامہ دین پر نہیں مگر نور سے نور مشیہ بن امانتوں کے لئے جو کلمہ ہے

ہنس و گمان میں حضور حضرت اللہ کا نام ہے نہ ہم نہیں تھکان کی جھڑپ

میں جو ہے سحر و جادو میں سب سے بڑا ہے سحر و جادو کی یہ سحر ہے اور جادو کی یہ جادو ہے

حضور سب کے عقدہ دار و دستہ خانہ ہو اور ہر قوم میں ہر جگہ کے لئے

روح کی طرف سے ہے اسے ہم نفس نقصت و زوال کا اور دنیا کا

در قیود سے کہہ دیا کہ ہنرمیں ہم کو کا یہ عینہ واقع شدہ ہر وقت ہنرمیں ہنرمیں

فستانہ ہر ہر جس در روح ہر ہر ہے

اعمال محمد کامیاب و غیره در حدیث صحیح و سادہ در حدیث صحیح

۱۱۱

صحیح حدیث صحیح و سادہ در حدیث صحیح

عین دہرہ و غیرہ صحیح و سادہ در حدیث صحیح

صحیح حدیث صحیح و سادہ در حدیث صحیح

صحیح حدیث صحیح و سادہ در حدیث صحیح

صحیح حدیث صحیح و سادہ در حدیث صحیح

صحیح حدیث صحیح و سادہ در حدیث صحیح

بیت حضرت محمد مصطفیٰ صلی الله علیه و آله
در علم گفت

در علم گفت
در علم گفت
در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت
در علم گفت
در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

در علم گفت

جن مروجہ دکن میں اس وقت درج ذیل حالت میں ہے۔

دکن میں مروجہ دکن میں اس وقت درج ذیل حالت میں ہے۔

دکن میں مروجہ دکن میں اس وقت درج ذیل حالت میں ہے۔

دکن میں مروجہ دکن میں اس وقت درج ذیل حالت میں ہے۔

دکن میں مروجہ دکن میں اس وقت درج ذیل حالت میں ہے۔

۱۲۹
تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس

تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس
تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس

تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس
تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس

تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس

تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس
تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس
تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس
تعمیر و ترمیم و تعمیر
مجلس

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل في كل شيء حكمة وحكمة في كل شيء حكمة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل في كل شيء حكمة وحكمة في كل شيء حكمة

عن الصادق عليه السلام قال من قرأ سورة الفاتحة في كل يوم لم يزل الله يوفقه في كل شيء

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل في كل شيء حكمة وحكمة في كل شيء حكمة

والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في كل شيء حكمة وحكمة في كل شيء حكمة

والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في كل شيء حكمة وحكمة في كل شيء حكمة

والله اعلم بالصواب

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

Handwritten text at the top of the page, including a date: ۱۳۰۲ ۱۲ ۱۳

Handwritten notes on the left side of the page.

عرضه شدت کسری کفان
 در این کتاب در مورد کسری کفان و در این کتاب در مورد کسری کفان

میزد و عذاب الهی

در این کتاب در مورد کسری کفان و در این کتاب در مورد کسری کفان

در این کتاب در مورد کسری کفان و در این کتاب در مورد کسری کفان

در این کتاب در مورد کسری کفان و در این کتاب در مورد کسری کفان

در این کتاب در مورد کسری کفان و در این کتاب در مورد کسری کفان

مط

مط

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا لهذا...

واعتصموا بحبل الله...

عبروا من بين يدي...

ووجه سورة...

على رضى...

تسعين...

عرفت داشت کین بیان
 عرف عرق و کلا جسد و در کسارت کسارت

(Faded handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page)

رعدت عشق در کسارت رقیق لاله صوم و دادم مدقه تو صوفی در جوع بود بستان
 دادم برکت این بر کسسته و در کسرت زور بر آفتاب ز کسرت صوفی در جوع بود بستان
 نه مات بر کسرت رقیق لاله صوم و دادم مدقه تو صوفی در جوع بود بستان
 بر کسرت که نه مات زور و کسرت کسرت صوفی در جوع بود بستان
 کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت
 کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت
 کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت
 کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت
 کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت
 کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت کسرت

(Faded handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page)

Handwritten text in Persian script, likely a formal document or letter, written in a cursive style. The text is arranged in several lines, with some words appearing to be in a different script or dialect.

Handwritten text in Persian script, appearing to be a signature or a specific part of the document's content.

Handwritten text, possibly a date or a specific reference mark.

Handwritten text in Persian script, continuing the document's content.

Handwritten text in Persian script, continuing the document's content.

Handwritten text in Persian script, continuing the document's content.

Handwritten text in Persian script, continuing the document's content.

Handwritten text in Persian script, continuing the document's content.

Handwritten text in Persian script, likely a letter or official document, written diagonally across the top half of the page.

Handwritten text in Persian script, appearing to be a signature or a short note at the bottom left of the main text area.

در شهر سیستان و بلاد بلخ در روز سه شنبه ۱۲۰۴

بسم الله الرحمن الرحیم در این روز جمعه ۱۲۰۴ در این شهر سیستان

بیت دوم سیستان ۵۰۰ روز در این شهر سیستان

بسم الله الرحمن الرحیم در این روز جمعه ۱۲۰۴ در این شهر سیستان

بسم الله الرحمن الرحیم در این روز جمعه ۱۲۰۴ در این شهر سیستان

بسم الله الرحمن الرحیم در این روز جمعه ۱۲۰۴ در این شهر سیستان

بسم الله الرحمن الرحیم در این روز جمعه ۱۲۰۴ در این شهر سیستان

که نظر سابق جنود و فرمایند است

کس که بسیار وقتها بر شمشیر است که با بیدار شد که در این دنیا است نه در آن دنیا است

و عمر گذرانیده و حالش را به جمع بی ادولاد و بی پاره که در دنیا بود و در این دنیا است

این آستان عزیزین خود دریت جانب او هم منظر است و دل او خند دارد و در حال نه و او را

عمر تو آنه بر آید از جمله باریت بنامه بی پاره که از اولادش را با هم منظر است و او را

سعد و در این مرتبه بنامه علیه از جمله باریت بنامه بی پاره که از اولادش را با هم منظر است

که از هر دو طرف خود بر آید از جمله باریت بنامه بی پاره که از اولادش را با هم منظر است

و موردی و غیره که در هر دو طرف بر آید از جمله باریت بنامه بی پاره که از اولادش را با هم منظر است

خود منظر فارغ ابل در آن حال که در هر دو طرف بر آید از جمله باریت بنامه بی پاره که از اولادش را با هم منظر است

است سنجای که در تاریخ است و خطی است که در آنجا نوشته شده است

در خطی که در آنجا نوشته شده است که حضرت معصومه علیها السلام در آنجا دیده شده است

فرزنده خردمند که در آنجا نوشته شده است که حضرت در آنجا دیده شده است

عبد و مع آله و اولاده آلاء است که در آنجا نوشته شده است که حضرت در آنجا دیده شده است

برای هر که در آنجا نوشته شده است که حضرت در آنجا دیده شده است

فرزنده خردمند که در آنجا نوشته شده است که حضرت در آنجا دیده شده است

آنکه در آنجا نوشته شده است که حضرت در آنجا دیده شده است

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

کتابخانه عمومی

Handwritten musical notation on a page with 14 staves. The notation consists of horizontal lines with various symbols, including dots, dashes, and curved lines, representing musical notes and rests. The page is filled with this notation, with some areas appearing more densely written than others. There are several circular ink smudges or stamps scattered across the page, particularly in the lower half. The handwriting is in a cursive style, typical of handwritten musical manuscripts from the early 20th century.

Handwritten musical notation on a page with two columns of staves. The notation includes various notes, rests, and clefs, with some text written above or below the staves. The page is heavily marked with ink smudges and stains, particularly in the center and right-hand side.

Handwritten musical notation on a page with two columns of staves. The notation includes various notes, rests, and clefs, interspersed with circular stamps and some illegible text. The page is oriented vertically.

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على سيدنا محمد
 وآله الطيبين الطاهرين
 أجمعين

رقم قلمه در این سند
 در تاریخ ۱۵/۱۰/۱۳۰۵
 در شهر تبریز
 در روز پنجشنبه
 در ساعت ۱۰ صبح
 در حضور
 در مقام
 در حضور
 در مقام

سند شماره ۱۴۸
 در تاریخ ۱۵/۱۰/۱۳۰۵
 در شهر تبریز
 در روز پنجشنبه
 در ساعت ۱۰ صبح
 در حضور
 در مقام
 در حضور
 در مقام

مجلس سیزدهم در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی

کتاب
مجلس سیزدهم
در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی

کتاب
مجلس سیزدهم
در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی

کتاب
مجلس سیزدهم
در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی

کتاب
مجلس سیزدهم
در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی

کتاب
مجلس سیزدهم
در روز پنجشنبه ۱۳۰۳ قمری در محل اجتماع کتبی و کتبی

Handwritten text in Urdu script, likely a historical document or letter. The text is written in a cursive style and is partially obscured by large black redaction marks. The visible text includes:

بسم اللہ الرحمن الرحیم
میں نے اپنے والدین کی خدمت میں
اپنی ساری دولتیں اور جائیدادیں
وہاں سے لے کر اپنے عزیزوں کو
تقسیم کر دی ہیں۔ یہ سب میری
خوشنویسی ہے۔ اگر کسی کو
کوئی شک یا سوال ہو تو
میرے پاس آ کر پوچھ سکتا ہے۔
یہ تمہارا دوست
محمد علی خان
۱۲۴۰

فہارس کتاب

- ۱ - اعلام انسانی
- ۲ - اعلام جغرافیائی
- ۳ - کتابها
- ۴ - مآخذ

۱ - اعلام انسانی

۷۶	ابراهیم استرابادی	۲	
۳۲	ابراهیم امین السلطان - میرزا	آقا جان - ملا	۳۳۰/۳۲۹
۳۷۶	ابراهیم حافظ - ملا	آقا جان حاجی - سید	۳۷۵
۳۴۷	ابراهیم خادم - سید	آقا جان قاپوچی - سید	۳۷۷
۲۶	ابراهیم خان ابدالی	آقا جانی تبریزی	۲۴۳
۲۶۹	ابراهیم خان افشار	آقا جونی	۳۷۶
۳۲	ابراهیم بن عبدالجلیل تبریزی	آقا شاه خاتون - دختر حمزه بیک	
۳۷۶	ابراهیم مهمان دار - سید		۱۳۳/۱۱۷
۱۴۳/۱۲۸	ابن ابی جمهور احسائی	آقا کافور صاحب جمع	۱۶۷/۱۶۶
۳۵	ابن اسفندیار	آیت الله بروجردی	۴۵
۱۷	ابن جزری شافعی	آیت الله حکیم	۱۹
۱۹۶/۲۱	ابن فوطی	آیت الله مرعشی نجفی	۱۶۴/۳۴
۳۹	ابوتراب نوری		
۱۷۷/۱۷۶	ابوالحسن خان	ا	
	ابوالحسن = زید بن احمد بن بحر	ابراهیم - سید	۲۹۸

۳۵۹ ابوالمفاخر خادم - میر
 ۳۵۸ ابوالمفاخر صدر الحفاظ - میر
 ۲۱ ابونصر - احمد بن اسماعیل کاشی
 ۲۱ ابونصر - احمد بن فضل بن محمود
 ۲۱ ابی الرضا راوندی - سید
 ۱۴۵ احمد ایوردی
 ۱۲۸ احمد بن ابی شجاع نازویه
 ۱۹۵ احمد بن اسحاق اشعری قمی
 ۲۱ احمد بن اسماعیل کاشی - ابونصر
 ۳۲۸ احمد حافظ - میرزا
 /۲۰۰ احمد رضوی - سلطان
 ۲۲۹/۲۲۸
 /۲۰۲ احمد رضوی قمی - میرزا سید
 ۲۸۴/۲۴۴/۲۴۱/۲۳۸
 ۲۱ احمد بن فضل بن محمود - ابونصر
 ۴۰ احمد کرمانشاهی - آقا
 ۲۰۲ احمد مجتهد - میرزا سید
 ۸۱ احمد بن محمد نصیر رضوی
 ۳۱۴ احمد مدرس - میرزا سید
 ۲۵۴ احمد مستوفی
 ۲۵۳ احمد مستوفی - میرزا
 ۳۷۱ احمد مشرف - میرزا
 ۳۳۹ احمد بن یحیی الرضوی
 ۱۸۴ ارغون خان - فرزند شجاع السلطنه
 اسحاق بن محمد ابراهیم مستوفی -

۱۸ اصفهانی
 ۴۹ ابوزید
 ۲۴۷ ابوطالب - میرزا
 ۱۱۷ ابوطالب حسینی خطیب قمی
 ۱۱۹/۱۱۸ ابوطالب خان قزوینی - میرزا
 /۱۶۶ ابوطالب رضوی صدر خاصه
 ۲۳۵/۲۳۴
 ابوطالب رضوی - فرزندان میرزا
 ۲۰۱ ابراهیم
 ۲۶۳ ابوطالب مجتهد - میرزا
 ابوطاهر = اسماعیل بن احمد
 ابو عیسی = احمد بن ابی شجاع نازویه
 ابوالفتوح رازی
 ۱۵۰
 ۳۵۴/۳۵۳ ابوالفضل - میرزا
 ۲۰ ابوالفضل عراقی - امیر
 ۳۷۴/۲۸۷ ابوالفضل معصومی - سید
 ۳۵۷ ابوالفضل - ناظر قدیمی سرکار
 ۳۷۱/۲۶۲ ابوالقاسم - میرزا
 ۳۵۹ ابوالقاسم چراغچی - میر
 ابوالقاسم بن حسن گیلانی - میرزای
 قمی
 ۲۳۹/۲۳۸/۳۱
 ابوالقاسم بن میر هاشم شیروانی
 ۱۵۴ نجفی - میر
 ۱۷ ابو محمد - جعفر بن علی قمی
 ابوالمکارم = نازونه

۲۴۱/۲۴- /۲۳۹/۲۰۲ سید
 ۳۶۵/۳۵۴/۳۳۹/۲۶۳
 ۳۶۸/۳۶۷
 ۳۵۶ اسماعیل مشعل‌دار
 ۳۵۰/۲۵۳ اعتضادالدوله
 ۸۷ اعتضادالسلطنه
 ۲۰۲/۱۳۲/۳۹/۳۸/۲۷ افضل‌الملک
 ۲۵۹/۲۵۵ - ۲۵۱/۲۲۱/
 ۲۸۵/۲۶۲
 ۳۱۴ افندی
 ۳۶۰ الله‌ویردی بیک
 ۱۹۷/۱۳۳ الوند بیک آق‌قویونلو
 ۲۱۳/۲۰۰/۱۹۹
 ۱۷۷ امام قلی‌خان بن بیجن بیک قرخلو
 ۳۰۰ امام ویردی شاهین‌قلیجی
 ۱۸۸/۱۸۷ ام‌سلمه - دختر فتح‌علی شاه
 ۲۵۲ ام‌سلمه - دختر میرزا ابراهیم مستوفی
 ۳۵۸ ام‌کلثوم کفشدار
 امین‌السلطان - میرزا علی‌اصغر خان
 ۱۰۶/۱۰۴/۱۰۲/۹۹/۹۸
 ۱۱۳/۱۱۱-۱۰۸
 ۹۳ انجم
 ۲۰۶ اوزون‌حسن
 ۳۸ اوژن فلاندن

۳۴۵ میرزا
 ۳۱۴ اسحاق مدرس - میرزا
 ۳۵۹ اسحاق مهرداد - سید
 ۳۳۲/۳۰۴ اسدالله خان حاکم - آقا
 ۲۶۱/۲۴۸ اسدالله متولی باشی - میرزا
 ۳۰۱/۲۹۲/۲۶۴
 ۳۷۵/۳۷۴/۳۲۰
 ۲۵۳ اسدالله مستوفی - میرزا
 اسدالله ولد استاد مهدی زرگر -
 ۶۵ استاد
 ۷۶ اسماعیل بن ابراهیم استرابادی
 ۲۱ اسماعیل بن احمد کاشی
 ۳۹۳ اسماعیل حسینی
 ۵۳/۳۳ اسماعیل خان امین‌الملک
 ۳۱۴ اسماعیل رضوی
 ۳۷۱ اسماعیل سرکشیک
 ۳۳۰ اسماعیل صدرالحفاظ - سید
 ۳۷۷/۳۷۶/۳۷۰
 ۶۲/۵۲/۲۲ اسماعیل صفوی - شاه
 ۱۹۹/۱۹۷/۱۳۱/۸۸/۶۴/
 ۲۲۸/۲۲۱/۲۲۰/۲۱۶/۲۰۰
 ۳۷۵ اسماعیل فراش - سید
 ۳۶۰ اسماعیل کتاب‌دار
 ۳۶۶ اسماعیل گرکانی مستوفی - میرزا
 اسماعیل مجتهد رضوی قمی - حاجی

ب

باباس ولد میرزا اقوام الدین همدانی -

۱۷۸ میرزا

۳۷۷ باقر سرکار - ملا

۱۳۲/۳۷ باقر شریف قرشی

۳۵۹ پانچر مهماندار - میر

۱۳۲/۳۷ پانچر واعظ کجوری - ملا

۲۹۸ باقی - سید

۹۳ بہار

۳۲۴ بہاء الدین حافظ قمی

بہاء الدین محمد سرکشیک - میرزا

۳۷۵/۳۷۲/۳۱۱-۳۰۹

۲۵۴/۲۳۷ بہمن پورادبی

۱۳۰/۳۵ بہمن کریمی

۲۲۱/۱۳۹/۱۳۲ بیکسی خانم

پ

پری خواند - بنت خواجہ پیر قلی

۱۶۹ شیرازی

پریخان - دختر محمد صادق شاملوی

۱۱۲

۳۸/۲۵ پینر دولوالہ

۱۶۹ پیر قلی شیرازی - خواجہ

ت

۳۵۸ تاج الدین حافظ - سید

۳۵۹ تاج الدین خادم - میر سید

تاجلویگم = شاہ بیگی بیگم

۳۹/۲۵ تاورنیہ

۹۰/۸۹ تقی خان امیر کبیر - میرزا

۲۰۲ تقی رشید الاسلامی - سید

۸۷ تقی علی آبادی

۳۷۶ تقی فراش - میر

/۲۴۰ تقی قمی (رضوی) - حاج سید

۲۸۶/۲۸۵/۲۴۱

۶۱ تقی میرزا حسام السلطنہ

تقی بن میرزا سید ہاشم مستوفی

۱۰۰ تفرشی - میرزا سید

/۱۹۷/۱۹۶/۱۳۲ تیمور گورکان

۲۳۸/۲۱۴/۲۱۰/۲۰۷/۲۰۴

۲۳۹/

ث

۶۲ ثعلبی

ج

۳۷ جعفر آل بحر العلوم

۳۵۷ جعفر رضوی - میر

ح

۵۵	حافظ قنبرشرفی
۳۷۱/۳۲۳	حبيب الله - ميرزا
۳۶۰	حبيب الله يک
۳۴۹/۳۴۸	حبيب الله خادم - سيد
/۲۴۳/۲۴۲	حبيب الله صدر - ميرزا
۲۴۹ - ۲۴۵	
۳۷۱	حسن - حاجی ملا
۲۴۹/۲۴۷	حسن - ميرزا سيد
	حسن خان مستوفی العمالك - ميرزا
۹۳/۷۴	
۳۷۰/۳۲۶	حسن رضوی - ميرسيد
/۲۹۸-۲۸۶	حسن سرکشیک - سيد
/۳۱۶/۳۱۱/۳۱۰/۳۰۰	
۳۷۵/۳۷۴	
	حسن بن سيد مرتضى حسینی
۱۴۶	استرآبادی - سيد
	حسن بن علی بن حسن بن عبدالمک
۳۲۴	قمی
۳۷۱	حسن فراش حرم - سيد
۷۱/۶۸/۶۵	حسن قمی - استاد
۶۵	حسن القمی
۱۲۷	حسن لاهیجی - ميرزا
۳۵/۱۸	حسن بن محمد بن حسن قمی

/۲۴۱/۲۴۰	جعفر سرکشیک - سيد
۳۷۲/۳۷۰/۳۶۸/۲۸۵	
۳۷۷	جعفر صحاف - ملا
۱۷	جعفر بن علی قمی
۳۵/۱۸	جعفر بن محمد بن قولويه قمی
۱۹۰	جعفر بن ملا بابای قمی - ملا
۳۵	جلال الدين تهرانی - سيد
۲۲۰	جلال الدين رشيد الاسلام
۳۶	جليل زاهد
۱۴۹	جمال الدين
	جمال الدين بن جمشيد غلام خاصه
۱۵۷	صفوی
۳۵۸/۳۲۵	جمال الدين حافظ رضوی
۱۷۳/۳۸	جمال الدين محمد خوانساری
/۱۱۶/۱۱۴	جمشيد خان قوللر آقاسی
۱۵۸-۱۵۶	
۳۸/۲۵	جملي کارری
۱۹۲	جواد لاریجانی - حاجی شیخ
/۲۱۰/۲۰۷/۲۰۲/۱۹۷	جهان شاه
۲۱۴	
/۲۹	جهانگیر ميرزا قاجار
۲۸۷/۹۴/۳۲	
	ج
۲۷	چراغ علی خان نوائی

۳۷۰ / حسین کلیددار - میر
 ۳۷۳/۳۷۲
 ۱۰۸ / حسین متولی باشی - میرسید
 ۳۷۷/۳۲۹
 ۳۶۰ / حسین مشعلدار
 ۳۶۰ / حسین مؤذن - شیخ
 ۳۸ / حسین نورصادقی
 ۴۰ / حسین نوری - حاجی میرزا
 ۳۳ / حسینقلی خان نظام السلطنه
 ۱۴۵ / حضوری قمی
 ۳۵ / حمدالله مستوفی
 ۳۶۱/۱۳۵/۱۳۳ / حمزه بیک موصلو
 ۵۵ / حیدر قمی

خ

۲۴۱ / خانلرخان اعتصام الملك
 ۲۰۱/۱۴۲/۲۴ / خدا بنده - شاه
 ۳۶۰ / خدیجه بیگم
 ۱۵۳ / خسرو امیر شکار
 ۱۸۶ / خسروخان والی کردستان
 ۱۵۵ / خضر قمی - حاجی
 ۲۸۷ / خلیل سرکشیک - حاجی میرزا
 ۱۶۲ / خلیل بن غازی قزوینی - ملا
 ۲۱ / خواند میر

۳۷۱ / حسن مشعلدار
 ۳۷۰ / حسن ناظر شموع - آقاسید
 ۳۰۱/۱۸۲ / حسنعلی میرزا فرمانفرما
 ۳۴۹ / حسین - آقاسید
 ۹۰ / حسین - سید
 حسین = شاه سلطان حسین
 ۲۴۸ / حسین - میرزا سید
 ۲۸۸/۲۸۷ / حسین بیک - کربلایی
 ۳۳۱/۳۲۶/۳۲۵ / حسین خادم - سید
 ۳۳ / حسین خان شهاب الملك شاهسون
 ۱۶۴/۱۲۴ / حسین خوانساری - آقا
 ۱۹۸/۱۶۵/
 ۳۴۶/۳۴۵ / حسین رضوی - سید
 ۲۸۷/۲۸۵/۲۸۴ / حسین سرکشیک
 ۳۰۵/۳۰۲ - ۳۱۲/۳۰۹
 ۳۷۶ - ۳۷۸
 ۴۱ / حسین سعادت نوری
 ۳۷۵ / حسین صدرالحفاظ - سید
 ۳۳۱ / حسین ضابط - سید
 ۱۵۵/۱۵۴ / حسین عاملی
 ۱۶۶ / حسین عریضی
 ۴۰ / حسین عمادزاده
 ۳۷۵/۳۷۱ / حسین فراش حرم - سید
 حسین کرکی خاتم المجتهدین -
 ۲۴۲/۱۴۶ / سید

رفیع الدین محمد شہرستانی ۱۵۰/

۲۴۶/۲۳۱

۲۴۱/۲۴۰

رقیہ رضوی

ز

۱۹۵

زکریا بن آدم

۳۷۸-۳۷۶

زکی مؤذن - شیخ

۶۲

زمخشری

۱۸

زید بن احمد بن بحر اصفہانی

۲۲۶/۲۲۵

زین الدین علی رضوی

۸۷

زین العابدین کاشانی

۲۵۲

زین العابدین مستوفی - میرزا

زین العابدین میرزا - فرزند طہماسب

۲۲۸/۲۳

۳۲۷

زین العابدین میرزا میران

۱۸

زینب - نوادہ امام جواد

س

۴۱

سایکس

۳۰۷

سپہدار

۲۷

سعید نفیسی

۱۴۴

سلار

/۲۰۰

سلطان احمد رضوی

۲۲۹/۲۲۸

۱۹

سلطان بن حسن شجری قمی

۵

۹۳

داود

۱۴۷

دده بیک

۴۱

دوستعلی خان معیر الممالک

۳۸

دیولافوا - مادام

ذ

۲۸۵

ذبیح سرکشیک - سید

۴۰/۳۸

ذبیح اللہ محلاتی

ر

/۱۰۴/۷۰/۶۰

رجبعلی خادم مشہدی

۱۰۹/۱۰۷/۱۰۵

۳۶۰

رحیم فراش - میر

۲۱۶

رستم بیک آق قویونلو

۳۵

رشید الدین فضل اللہ

۳۲۵

رضا استادی

۳۳۷

رضا حافظ - ملا

۶۵

رضا الرضوی

۳۷

رضا سقازادہ

۳۴۰

رضا وزیر - ملا

۳۵۹

رضی خادم - میرزا

۳۲۴

رضی الدین عبدالملک بن فتحان

۱۴۳

رضی الدین محمد رضوی قمی

شاهرخ ۱۹۶/۱۹۷/۲۰۴/۲۰۷

۲۱۰/۲۱۴

شاه سلطان حسین ۲۵/۱۱۲/۱۱۵

۱۱۷/۱۱۸/۱۲۴/۱۲۷

۱۵۷/۱۶۴/۱۷۰/۱۷۲

۱۷۳/۱۷۵/۲۰۱/۲۳۵

۲۴۲/۲۴۴/۲۴۷/۲۴۹

شاه قلی خلیفه مهرداد ۱۴۲

شاه قلی زنگنه ۲۵۷

شاه قلی سلطان ۱۳۱/۳۶۱

شجاع الدین سلطان محمود سید ۲۰۰/

۲۲۴/۲۲۶

شرف جهان خانم ۱۷۷

شرف خاتون ۲۱

شرف الدین علی سرکشیک - میر

۳۰۹/۳۱۰

شرف الدین وفا ۳۰۹

شریف - آقاسید ۱۴۵

شریف حافظ - ملا ۳۵۸

شجاع الدین شفا ۳۸

شفیع ۱۱۵

شفیع علم دار ۳۶۰

شفیع فراش - میر ۳۶۰

شفیع مستشار الملک گرکانی - میرزا

۱۹۱

سلطانم - دختر شاه اسماعیل ۲۳/

۲۲۸/۲۲۹

سلطانم - دختر عیسی بیک موصلو ۳۶۲

سلطانی قمی ۷۷

سلیمان ۶۰

سلیمان صفوی - شاه ۲۵/۸۸

۱۱۲/۱۱۵/۱۱۷/۱۱۸

۱۲۴/۱۵۶/۱۵۸/۱۶۱

۱۶۲/۱۶۴-۱۶۸/۱۷۰

۲۳۴/۲۴۳/۲۴۴/۲۵۴

۳۱۵/۳۱۸

سلمان صفوی دوم - شاه ۲۶

سنجر سلجوقی - سلطان ۲۱

سهراب ۸۰

سید ۷۴

سیف الدین حاجی عقیلی ۲۱

سیف الدین عرب - حاجی ۱۴۹

ش

شاد بیگم ۱ ۱۳۲

شاردن ۲۵/۳۹/۵۷/۲۴۳/۲۴۴

شاه بیگی بیگم ۲۲/۵۲/۱۳۱-۱۳۳/

۱۳۵/۱۹۷/۱۹۹/۲۰۰

۲۲۱/۳۶۱

شاه جهان خانم - مهد علیا ۱۸۲

۲۴۴ صفا
 ۱۶۴/۱۶۳ صفرقلی یوزباشی چکنی
 /۱۱۲/۵۷/۵۳/۲۴ صفی - شاه
 /۱۶۳/۱۵۳-۱۵۱/۱۱۳
 ۲۴۶/۲۴۳/۲۳۱/۱۶۴
 ۳۷۳/۳۷۲ صفی خادم - میرزا
 ۱۶۰/۱۵۹ صفی قلی خان
 ۳۱۴ صفی مدرس - میرزا
 ۳۷ صفی الدین محمد حسینی رضوی
 ۱۵۱ صفی میرزا ولیعهد

ط

۱۱۵ طاهر
 ۲۰ طغرل اول سلجوقی
 ۲۶۸ طه - سید
 /۵۱/۵۰/۲۴-۲۲ طهماسب - شاه
 ۱۴۱/۱۳۳/۸۸/۷۷/۷۳
 ۱۹۷/۱۴۷/۱۴۶/۱۴۳-
 ۲۲۱/۲۲۰/۲۰۰/۱۹۹/
 ۳۲۴/۳۱۳/۲۳۹/۲۲۸/
 ۳۸۱/
 /۲۰۱/۱۷۵/۲۶ طهماسب دوم - شاه
 /۲۴۹/۲۴۷/۲۳۸/۲۳۶
 ۲۶۵/۲۵۹

۳۲۴ شمس الدین اسحاق بن فتحان
 شمس الدین شعر باف ساوجی - خواجه
 ۱۶۹
 ۲۲ شمس الدین صاحب دیوان - خواجه
 ۱۹۹ شمس الدین محمد - سید
 /۲۰۱ شمس الدین نقیب رضوی - میر
 ۲۳۰/۲۲۹
 ۸۹ شوکت
 ۱۵۵ شهید اول
 ۱۵۶ شهید دوم
 ۳۱۳ شیخ بهایی

ص

۱۱۱/۱۱۰/۱۰۸ صادق پروانه
 ۳۶۶ صادق سررشته دار - میرزا
 ۳۷۶ صادق فراش - ملا
 ۳۱/۳۰ صادق وقایع نگار - میرزا
 ۴۱ صادق همایونی
 ۱۹۵ صالح بن محمد بن سهل
 ۲۲۵ صدرا - ملا
 ۳۱۳ صدرالدین - مولی
 ۲۲۵ صدرالدین محمد شیرازی
 /۳۱۳ صدرالدین مدرس - میرزا
 ۳۵۷/۳۱۴
 صدر الدین = مظفر بن احمد

عبدالباقي خان قزوینی - ميرزا ۱۱۸
 عبدالجليل رازی قزوینی - شيخ
 ۳۵/۲۰
 عبدالحسين امینی تبریزی ۳۵
 عبدالحسين نوایی ۳۵
 عبدالرحيم خادم - مير ۳۷۰/۳۴۸
 عبدالرزاق کمونۀ حسینی ۴۰/۱۹
 عبدالصمد - مير ۳۷۱
 عبدالعزيز جواهر کلام ۱۳۲
 عبدالعزيز بن المهتدی ۱۹۵
 عبدالعظيم بن محمد بن فتحان ۱۳۰/۱۲۹
 عبدالعلی کارنگ ۳۸
 عبدالغفار - ميرزا ۳۷۰
 عبدالکریم - حاجی مير ۳۷۰
 عبدالکریم - سيد ۳۱۸/۳۱۶
 عبدالکریم - مير ۲۸۶
 عبدالکریم سرکشیک ۲۹۵/۲۸۷
 ۳۳۰/۳۰۳/۳۰۲/۲۹۸
 ۳۷۸-۳۷۶/۳۷۲
 عبدالکریم ضابط - حاجی سيد
 ۳۳۵-۳۳۱
 عبدالکریم موسوی - مير ۳۷۱
 عبدالله بن ابراهيم - سيد ۳۴۷
 عبدالله خان امين الدوله ۳۴۶/۳۲۸
 عبدالله خان نقاشباشی اصفهانی ۷۸

ظ

ظهیرالدین ابراهيم ۲۰۱/

۲۳۰/۲۲۹

ع

عابدین - سيد ۲۹۸

عابدین مشعلدار ۳۶۰

عباس اول - شاه ۱۴۲/۸۸/۳۸

۲۲۹/۲۰۰/۱۵۰/۱۴۹

۲۴۳/۲۳۱

عباس بحرینی ۳۶۹

عباس دوم - شاه ۶۰/۲۵/۲۴

۱۲۴/۱۱۷/۱۱۳/۱۱۲

۱۵۸/۱۵۶/۱۵۵/۱۳۳

۱۹۸/۱۶۳/۱۶۲/۱۵۹

۲۴۶/۲۴۳/۲۳۳

عباس فیض ۳۹/۳۷/۳۶

عباس قمی - حاجی شيخ ۳۹

عباس ميرزا نایب السلطنه ۸۹/

۳۳۶/۹۴

عباس نخجوانی ۳۸

عباسعلی فرزند مصطفی قلی تبریزی ۶۵

عباسقلی سپهر ۴۰

عباسقلی حجار طهرانی ۷۰

۳۷۱ عبد اللہ رضوی - حاجی سید
 ۳۲۵ عبد اللہ بن عطاء اللہ خادم
 ۳۵۷/۳۱۲ عبد اللہ مدرس - میرزا
 ۳۴۲/۱۰۳ عبد المولی - میرزا
 ۳۶۰ عبد الوہاب - میر
 ۳۸ عبد الوہاب خان نظام الملک - میرزا
 ۳۳ عزت الدولہ
 ۳۶۰ عزت نسا
 علاء بن حسین بن علی حافظ سبزواری
 ۱۵۶ علامہ حلّی
 ۳۱۸/۱۹ علی - سید
 ۳۰۳ علی بن حسین استرابادی
 ۱۹ علی بن حسین بن فادشاہ رضوی قمی
 ۱۴۵ علی الحسینی
 ۵۱ علی خان افتخار دفتر - میرزا
 ۲۵۳ علی دوانی
 ۴۰ علی رضوی - میرسید
 ۲۲۵ علی بن ریان بن صلت
 ۱۹۵ علی سرکشیک - سید
 ۳۱۲/۳۱۰ علی بن عبد العالی کرکی - محقق
 ۱۴۵ علی قمی - آخوند ملا
 ۳۰۱ علی بن محمد بن ابی طاہر
 ۴۹

علی مشتاقی نعمت اللہی - صفاء
 السلطنہ
 علی مشکوٰۃ الملک
 علی اصغر خان امین السلطان - میرزا
 ۷۵/۳۳
 ۷۰/۶۸/۵۷/۳۳/۳۲
 ۳۴۱/۳۰۸/۳۰۷/۹۵
 علی اصغر صاحب نسق - میرزا
 علی اصغر صاحب نسق
 علی اصغر فقیہی
 علی اصغر ملاباشی
 علی اکبر برقمی - سید
 علی اکبر حافظ - ملا
 علی اکبر حجار طهرانی
 علی اکبر صاحب نسق - میرزا
 علی اکبر فراش صفہ
 علی اکبر فیض
 علی رضا شیخ الاسلام - میرزا
 علی رضا عضد الملک قاجار
 علی رضا مجتہد - میرزا
 علی رضا مستوفی - میرزا
 علی قلی خان خلجی قمی
 علی قلی خان سپہسالار
 علی قلی سلطان ذوالقدر

فتحعلی شاه
 /۵۲/۵۱/۲۹/۲۶/۲۵
 /۶۴/۶۳/۶۱/۵۶/۵۵
 -۷۸/۷۵/۷۲/۶۷/۶۶
 /۸۸/۸۷/۸۵-۸۳/۸۰
 /۱۷۸/۱۲۷/۹۴ / ۹۳
 -۱۸۴/۱۸۲/۱۸۱/۱۷۹
 /۲۵۲/۲۵۱/۲۴۸/۱۸۸
 /۲۷۷/۲۷۱/۲۶۶/۲۶۱
 /۲۹۰/۲۸۹/۲۸۷/۲۸۳
 /۳۲۷/۳۱۰/۲۹۳/۲۹۲
 /۳۳۷/۳۳۴/۳۳۱/۳۲۸
 ۳۴۷/۳۴۵
 ۳۹۴ فتح الله - سيد
 ۹۶ فتح الله شيبانى كاشانى
 ۱۸۸/۳۱ فخرالدوله
 /۲۲۳/۲۲۱ فخرالدين - سيد
 ۲۲۷/۲۲۵
 /۱۹۸ فخرالدين نقيب رضوى - سيد
 ۱۹۹
 ۳۵۰ فخرالملوك
 ۳۶ فرهوشى
 ۲۱ فرونى استرابادى
 ۱۲۹ فضل الله بن الحسين الصوفى
 ۱۲۸/۲۱ فضل الله راوندى - سيد
 ۳۸ فوريه - جيمز

۳۸۲/۱۴۲ على قلى بن شاه قلى خليفه
 ۲۸۶ على محمد - سيد
 ۱۰۸ على محمد - ميرزا
 ۳۷۸/۳۷۶ على محمد خازن - ملا
 ۳۴۳ على مرادخان زند
 ۳۵۳ على نقى - ميرزا
 ۳۷۵ على نقى صدرالحفاظ - مير
 ۳۱۵-۳۱۳ على نقى مدرس - ميرزا
 ۳۰۷/۳۰۶ على نقى ميرزا ركن الدوله
 ۲۱ عمادكاتب
 ۱۹ عمر بن على بن الحسين - ع
 ۳۶۲ عيسى بيك موصولو
 ۱۴۹ عيسى القاضى

غ

۸۲/۸۱ غرقى
 غلامحسين خان = افضل الملك
 ۹۲ غلامرضى
 ۵۹ غلامعلى - حاجى
 ۶۰ غيانا

ف

۸۷ فاضل خان گروسى
 /۵۲ فتحعلی خان صبا ملك الشعرا
 ۲۶۲/۶۷

گوهرسلطان خانم - دختر طهماسب

۲۲۸/۲۴

ل

۳۲۵

لطف الله كتابدار

م

۱۹۲

مجتبی عراقی

۲۱

محدث ارموی

۳۷۱

محسن - آفاسید

/۱۲۸

محسن رضوی - سید

۱۴۵-۱۴۳

محمد - میرزا سید (ناظر مزارات

۳۰۴

شاهان)

محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین

۴۹/۴۶

محمد بن ابی الفتوح بن یحیی رضوی

۱۹۷/۱۲۹

۱۹۵

محمد بن احمد بن جعفر عطار

۳۶

محمد ارباب قمی - حاجی میرزا

۳۵۹/۳۵۶

محمد بخورسوزان - سید

۲۶۳/۲۶۲

محمد بیک

۴۰

محمد بن حسن حر عاملی

۱۹

محمد بن حسن حسینی قمی

محمد بن حسن بن زین الدین عاملی

ق

۲۵۳/۲۵۲

قائم مقام

۹۱

قاسم قاجار

/۱۳۰/۷۶/۵۵

قاضی احمد قمی

۲۲۸/۱۴۴

۵۱/۵۰/۲۳

قاضی جهان حسینی

۳۱۳

قاضی سعید قمی

۲۴۳

قرچقای خان

۳۱۳

قطب رواندی

۹۴/۸۴

قهرمان میرزا

ک

/۶۸/۳۳

کامران میرزا نایب السلطنه

۳۰۶/۳۰۵

۳۷۰

کاظم - میرزا

۳۱۰/۳۰۹/۱۲۴

کریم خان زند

۳۸۱

کمال - ملا

/۱۹۹

کمال الدین عطاء الله - سید

۲۱۵/۲۱۴/۲۱۰/۲۰۹

۱۱۹/۹۳

کوکب

/۲۶۲/۵۵/۵۲/۲۹

کیکوس میرزا

۳۴۸/۳۲۱/۲۷۶-۲۷۴

گ

۱۶۹

گزل آغا

محمد بن علی بن محمد بن فادشاه
 رضوی (از قرن ششم) ۱۲۸ /
 ۱۹۶/۱۲۹
 محمد بن علی بن محمد بن فادشاه
 رضوی (از قرن نهم) ۱۲۸
 محمد بن محمد امین حسینی - میرزا
 سید ۲۴۷
 محمد بن محمد خلیل حسینی - میرزا
 سید (متولی آستانه) ۱/۲۴۸
 ۳۴۵/۳۳۸/۳۳۷/۲۵۰
 محمد محمدی اشتهاردی ۳۴
 محمد مرعشی - میر سید ۲۶
 محمد معمار قمی - استاد ۶۵
 محمد مقدس زاده ۳۷
 محمد ولد میرزا احمد حافظ - میرزا ۳۲۷
 محمد ابراهیم بن حاجی زین العابدین
 اصفهانی ۱۷۴
 محمد ابراهیم ظهیر الدوله - ظهیر
 الدین ۱۲۳
 محمد ابراهیم بن محمد اسحاق
 مستوفی - میرزا -۲۵۱
 ۱/۲۶۴/۲۶۲/۲۶۱/۲۵۳
 ۳۷۱/۲۹۱
 محمد ابراهیم بن محمد جعفر مستوفی -
 میرزا ۱/۲۶۱-۲۵۵/۲۵۱

۱۵۶
 محمد بن حسین جاسبی هراز گانی
 ۱۲۸
 محمد الحسینی ۵۶
 محمد خان قاجار - آقا ۱/۸۸/۲۶
 ۲۷۲/۲۷۱/۲۳۷/۱۷۹
 محمد خادم - سید ۳۳۱
 محمد خطیب - حاجی سید ۳۲۰ -
 ۳۷۲/۳۲۲
 محمد رازی ۳۹/۳۶
 محمد رضوی - سید ۳۴۳
 محمد سرکار - آقا ۳۶۰
 محمد سقا ۳۵۶
 محمد شاه - حاجی ۳۷۰
 محمد شاه قاجار ۱/۷۹/۵۵/۳۲/۲۹
 ۱/۹۳-۹۰/۸۸/۸۳-۸۱
 ۱/۲۴۴/۲۰۲/۱۹۱/۱۹۰
 ۱/۲۹۳/۲۷۷/۲۶۴/۲۵۲
 ۳۲۲/۳۱۴/۳۰۶/۲۹۷
 ۳۶۷/۳۶۶/
 محمد صاحب نسق ۲۶۷
 محمد عباسی ۳۹
 محمد بن علی اکبر خوانساری ۱۸۹/۳۸
 محمد بن علی بن بابویه - صدوق
 ۳۵/۱۸

۸۷/۳۱ محمد تقی علی آبادی - میرزا
 ۳۴۰-۳۳۶ محمد تقی قمی کفشدار-ملا
 ۲۵۴/۲۵۳ محمد تقی مستوفی - میرزا
 /۳۵۶ محمد جعفر بخور سوزان - میر
 ۳۵۹
 ۳۵۹ محمد جعفر سرکشیک - میرزا
 محمد جعفر قمی مستوفی - میرزا
 ۲۵۵/۲۵۴/۲۵۱
 ۳۵۴ محمد جعفر کاشانی - حاجی
 ۳۱۵/۳۱۴ محمد جعفر مدرس-میرزا
 محمد جعفر وزیر ایروان - میرزا
 ۲۴۴
 محمد حسن آشتیانی مستوفی الممالک
 ۳۶۶ - میرزا
 ۸۹ محمد حسن خان قاجار
 ۳۷ محمد حسن طباطبایی تبریزی
 ۶۹ محمد حسن نادى - شیخ
 ۳۵۷ محمد حسین بن ابی المفاخر-میر
 محمد حسین بن احمد رضوی قمی -
 /۲۴۱-۲۳۹/۲۰۲ میرزا
 /۳۱۴/۲۸۴/۲۴۵/۲۴۴
 ۳۷۱/۳۶۸
 ۸۰ محمد حسین اصفهانی
 ۲۴۱ محمد حسین پابین شهری-شیخ
 محمد حسین حجار باشی اصفهانی

۳۶۰/۳۵۸/۳۵۷
 ۲۶۱/۲۵۱ محمد اسحاق مستوفی-میرزا
 ۲۶۶ محمد اسماعیل اصفهانی
 ۱۵۶ محمد امین الحسینی
 محمد امین بن محمد مهدی حسینی
 ۲۵۰/۲۴۹/۲۴۷/۲۴۶
 ۳۱۵/۳۱۴ محمد امین مدرس - میرزا
 محمد باقر خلیفه سلطانی - میرزا
 ۲۵۷/۲۳۵
 ۳۷ محمد باقر خوانساری - سید
 ۳۷ محمد باقر فخر الواعظین خلیفالی
 ۱۰۴ محمد باقر قمی- استاد
 /۱۷۰-۱۶۸/۳۶ محمد باقر مجلسی
 ۳۱۹/۳۱۸
 محمد باقر متولی باشی - میرزا سید
 ۲۵۰/۲۴۹
 محمد باقر ملاباشی خاتون آبادی -
 میر
 ۱۷۳/۱۷۱
 ۳۱۸/۲۸۶ محمد تقی - میر
 /۶۹/۳۹/۳۷ محمد تقی بیگ ارباب
 ۳۳۲/۲۸۵/۲۶۷/۱۳۲
 ۳۰۴ محمد تقی بیگ، نایب قم
 ۳۹ محمد تقی تستری
 ۱۲۸ محمد تقی دانش پژوه
 ۳۷۱ محمد تقی رضوی

۱۳۵۴/۳۵۳/۳۴۸/۳۴۰

۳۷۶/۳۶۸

۱۱۴/۱۱۳ محمد رضا امامی

۱۸۰ محمد رضا خان قاجار قزوین

محمد رضا خلف سید حسین ضابط -

۳۳۱ سید

۳۶ محمد رضا زهتابی

محمد رضا قاضی الکاء شهریار - ملا

۳۶۴

۳۲۵ محمد رضا بن محمد مؤمن قمی

۳۱۴ محمد رضا مدرس - میرزا

۲۶۰-۲۵۷/۲۵۳ محمد رضی - میرزا

۱۷۴ محمد رضی بن حاجی مرداش

۳۲۶ محمد رفیع سرکشیک - میر

۳۶۰ محمد رفیع ملازم سرکار

۳۱۷ محمد سعید - شیخ

/۲۰۱ محمد سعید رضوی - میر

۲۳۴-۲۳۱

۲۴۷ محمد سعید بن محمد علی قمی

۱۱۷ محمد صادق شاملویی

/۲۶۶ محمد صادق صاحب نسق - میرزا

۲۸۰/۲۷۹/۲۷۷

محمد صادق مجتهد قمی - حاجی ملا

۲۵۳

محمد صادق بن میرزا جعفر کدخدای

۸۸/۸۷/۸۰

۳۱۱/۳۱۰ محمد حسین خادم - میرزا

۳۵۹ محمد حسین خادم باشی - میرزا

/۲۸۹ محمد حسین خان - حاجی

۳۳۷/۳۳۶

۳۶۷/۳۵۳ محمد حسین خان کاشانی

۶۸ محمد حسین خان شاهسون شهاب الملک

محمد حسین بن محمد جعفر رضوی

۳۳۹

موسوی

محمد حسین مستوفی - حاجی میرزا

/۳۰۳/۲۶۴/۲۵۴-۲۵۲

۳۷۶/۳۶۹/۳۶۷/۳۱۱

محمد حسین مستوفی دوم - حاجی میرزا

۲۵۴

۳۷/۳۴ محمد حسین مفلس - شیخ

۵۲/۴۰ محمد حسین ناصر الشریعه

محمد خلیل حسینی - میرزا (متولی)

۲۵۰-۲۴۸

۳۶۰

محمد رحیم

۲۴۹/۲۴۷ محمد رحیم - میرزا

۳۶۰ محمد رضا - حاجی

محمد رضا بن اسدالله حسینی - میرزا

/۲۷۵/۲۵۰-۲۴۸ (متولی)

/۲۹۶-۲۹۴/۲۷۸/۲۷۷

/۳۲۸/۳۲۳/۳۱۱/۳۰۲

۳۵۹ محمد کاظم کلیددار - میر
 ۳۱۷-۳۱۵ محمد کاظم مدرس - میرزا
 ۳۱۵ محمد کاظم مدرس - میرزا
 ۳۰۵ محمد کریم - آقا
 ۳۶۰ محمد کریم مشرف
 ۳۶۰ محمد مهدی - ملا
 ۳۵۸ محمد مهدی حافظ - میر
 محمد مهدی بن حبیب الله اعتماد الدوله
 ۲۵۰-۲۴۵/۲۴۲/۲۳۳
 ۱۵۵ محمد مهدی حسینی
 ۳۶ محمد مهدی حسینی قمی
 ۳۳۹ محمد مهدی رضوی
 ۱۴۳ محمد مهدی رضوی مشهدی
 ۱۴۷/۱۴۵
 محمد مهدی صاحب نسق - حاجی
 ۲۸۱/۲۸۰/۲۶۷ میرزا
 محمد مهدی بن خلیل حسینی - میرزا
 (متولی) ۳۱۶/۲۵۰/۲۴۸
 ۳۳۶/۳۳۵/۳۲۵/۳۱۸
 ۳۶۹
 محمد مهدی بن محمد معصوم حسینی -
 ۲۵۰-۲۴۷ میرزا (متولی)
 محمد معصوم بن محمد مهدی حسینی
 ۲۵۰-۲۴۶/۱۵۵ - میرزا
 محمد معصوم بن محمد خلیل حسینی

۱۸۹ طهران - میرزا
 ۷۲/۵۷ محمد صادق ناطق اصفهانی
 ۱۵۷ محمد طاهر قزوینی - میرزا
 ۳۵۸/۲۳۶ محمد ظهیر حافظ - میر
 ۲۴۵ محمد علی - حاجی
 ۳۶ محمد علی ارجستانی کچویبی
 ۹۰ محمد علی اصفهانی
 محمد علی بن آقا شریف - آقا میر
 ۳۷۱
 ۹۲ محمد علی حجار طهرانی
 ۸۱ محمد علی حجار قمی - استاد
 محمد علی رضوی قمی - میر ۲۳۴/
 ۲۳۵
 ۳۵۹ محمد علی سرکشیک - میرزا
 ۳۶۰ محمد علی شمیرانی - ملا
 محمد علی صاحب نسق - میرزا ۲۶۵/
 ۲۶۸/۲۶۷
 محمد علی صاحب نسق - میرزا ۲۶۶/
 ۳۷۰/۲۸۰-۲۷۴/۲۷۲
 ۳۷۲
 ۳۶۰ محمد علی صحاف
 ۳۶۰ محمد علی فراش
 ۳۱۵ محمد علی مدرس - میرزا
 ۳۵۳ محمد کاظم خان کاشانی - سرکار
 ۳۶۸/۳۶۷

۱۸۲ مرتضی قلی خان قاجار
 /۱۳۹/۱۳۳ مرشد الدین رشید الاسلام
 /۲۱۵/۲۱۳/۲۰۱/۱۹۹
 /۲۲۴/۲۲۲/۲۱۸/۲۱۷
 ۲۳۰/۲۲۹/۲۲۶
 ۱۸۴ مریم
 ۳۱۶ مریم خانم
 ۱۹۵ مسافر
 ۳۷۵/۳۵۹ مسعود خازن - آقا
 ۳۶۱/۱۳۱ مصطفی سلطان
 ۲۸۸ مصطفی - ملا
 ۲۶۷/۲۶۵ مطهر تفرشی - میرزا
 ۳۶۱ مطهر صاحب نسق - میرزا
 ۴۹/۲۱ مظفر بن احمد بن اسماعیل
 ۱۳۶ مظفر - رئیس
 ۲۴۳ معصوم حسینی - میرزا
 ۲۱ معین الدین مسعود
 ۳۲۵/۱۹ مقداد سیوری
 /۹۲/۸۵/۸۳ منوچهر خان معتمد الدوله
 ۳۰۸/۳۰۷
 ۴۷/۴۱ منوچهر ستوده
 ۱۷ موسی بن خزرج
 ۳۶۸ موسی بن ابی طالب حسینی
 ۳۴۲ مولی - میرزا = عبدالمولی
 ۹۲/۹۱/۸۸ مهد علیا

۲۵۰/۲۴۸ - میرزا
 ۲۳۶ محمد مقیم خلیفه سلطانی - میرزا
 ۲۶۵ محمد مؤمن صاحب نسق - میرزا
 ۲۷۰/۲۶۹/۲۶۷ -
 ۳۱۳ محمد نصیر - ملا
 ۳۰۰ محمد هادی خان قدیمی
 ۴۰ محمد هادی کاشانی
 ۱۵۵ محمد هاشم گیلانی - میر
 ۱۵۱ محمد هاشم نجمی
 ۲۰۲ محمد یحیی - میرزا
 ۲۳۷ محمد یحیی رضوی نقیب
 ۲۲۸ محمد یوسف بن حسن الحسینی
 ۲۶ محمود افغان
 محمود مستوفی و وزیر طهران - میرزا
 ۱۹۱
 ۳۳۶ محمود وزیری
 ۱۸۴ محمود میرزا قاجار
 ۲۵۴-۲۵۲ محمود مستوفی - میرزا
 ۵۶ محمود معمار قمی - استاد
 ۴۰ محمود مرعشی - سید
 ۶۵ محمود بن محمد قمی
 ۲۴۶ محیط طباطبایی
 ۳۶۳ مرتضی - میرزا سید
 ۳۰۶/۳۰۵ مرتضی تفرشی - میرسید
 ۳۵۹ مرتضی خلیفه سلطانی - میرزا سید

۳۰۹/۲۷۱
 ۱۲۸ نازونه القمی - ابوالمکارم
 /۶۴/۳۳/۲۹ ناصرالدین شاه قاجار
 /۹۱ - ۸۹/۷۴/۷۳/۶۹
 /۱۹۱/۱۹۰/۱۱۱-۱۰۶
 /۲۷۷/۲۶۴/۲۵۲/۲۴۵
 /۳۴۹/۳۱۲/۲۹۹/۲۸۵
 ۳۵۰
 ۵۲ ناصر الشریعه = محمد حسین
 ۳۳۶ ناصر کبیری
 ۱۸۰ نبات خانم
 ۲۴۴ نجف قلی بیگ
 ۱۶۳ ندر قلی بیگ
 نصر الله صدر الممالک اردبیلی - میرزا
 ۲۹۵/۲۴۴/۱۱۸
 ۳۳ نصر الله فراهانی - میرزا
 ۱۵۲/۱۵۱ نصر الله فلسفی
 ۳۵۸ نصیر حافظ - ملا
 ۹۴ نظام الدوله
 /۱۴۰ نظام الدین سلطان احمد رضوی
 /۲۰۴/۲۰۲/۱۹۹/۱۹۸
 /۲۱۰/۲۰۹/۲۰۷/۲۰۶
 ۲۱۵-۲۱۳
 ۱۵۲ نظام الدین محمد حسینی
 ۲۴۴ نظر علی بیگ

۲۸۶ مهدی - سید
 مهدی اعتماد الدوله - میرزا = محمد
 مهدی بن حبیب الله حسینی
 ۳۶ مهدی بدایع نگار - میرزا
 ۳۴ مهدی صحفی - سید
 مهدی ملک الکتاب طهرانی - آقا
 ۶۶/۵۶
 ۳۵ مهدی منصوری
 ۳۶۳/۳۵۶/۲۴۴ مهدی قلی خان
 /۱۳۱/۵۲ مهماد بیک موصلو
 ۳۶۱/۱۳۵
 ۲۲۸ مهین بانو = سلطانم
 ۱۰۹/۱۰۸/۱۰۳ میرزا آقا
 /۲۲۹ میرزا آقا - فرزند میرزا جونی
 ۲۳۰
 ۳۷۱ میرزا آقا - فرزند میرزا سید احمد
 ۳۳۰/۳۲۹ میرزا جونی حافظ
 ۷۴ میرزا اعمو
 ۳۲۷ میرزا میران حافظ
 میرزای قمی = ابوالقاسم بن حسن
 ۲۳۹/۲۳۸/۳۱ گیلانی
 ۱۹۵ میمون
 ۲۲۸/۲۲۵ مینورسکی
 ن
 /۲۷۰/۲۶۷/۲۶۵ نادرشاه

۳۱۰ هاشم سرکشیک - حاجی سید
۱۳۲/۳۶ هانری رنه‌دالمانی
هلاکوخان فرزند حسنعلی میرزا
۱۸۳/۱۸۲

ی

یادگار علی فرزندخواجه شمس‌الدین
۱۶۹ ساوجی
/۲۳۶/۲۰۱ یحیی رضوی - میرزا
۲۸۴/۲۳۸
۳۵۷ یحیی رضوی - میرزا
۲۰۹ یعقوب بیک آق‌قویونلو
۹۳ یوسف صدر اعظم آشتیانی - میرزا
۳۸۱ یوسف گرجی - میرزا

۶۵ نورالاصفہانی
۱۴۶ نورالدین محمد
نوری بیک بن مهتر میرزایک بن مهتر
۱۱۸ منصور
۱۸۰ نوری شرف‌خانم

و

۲۴۵ وفا - میرزا آقا
۳۸۱ وقایع‌نگار
۶۴ ولی حسینی - سید
۳۶۴ ولی محمد شاملو

ه

۲۷۲ هادی آذری بیگدلی

۲- اعلام جغرافیایی

۳۰	اراک		
۱۳۲/۲۳	اردبیل		
۲۴۰/۲۰۶	اردهال	۲۴۳/۱۳۲/۱۲۳	آذربایجان
۲۲۸/۷۶	استرآباد		آستانه امامزاده سلطان علی-اردهال
۳۷۳	اسماعیل آباد	/۲۰۷/۲۰۶/۱۹۹/۱۴۴	
/۷۹/۷۱/۴۱/۳۸/۳۰	اصفهان	۲۴۰/۲۳۹/۲۱۴/۲۱۰	
/۲۲۸/۱۶۶/۱۲۴/۹۲		/۲۳	آستانه حضرت عبدالعظیم- ری
/۲۸۹/۲۴۷/۲۴۶/۲۴۲		۱۹۸/۱۵۰/۱۲۷/۳۸	
۳۳۷/۳۳۶/۳۱۷/۲۹۰		/۷۶/۳۷	آستان قدس رضوی
۳۵۷/		۲۲۵/۱۹۸	
۳۸۱	النگک	۴۱	آلمان غربی
۳۸۱	امامزاده جعفر		
۸۰	امامزاده جی		
۸۰	امامزاده داود	۳۸۱	ابرستجان
۸۰	امامزاده زید	۲۳۰/۲۲۹	ابرین غاری

۳۵۷/۳۵۶	باغ نو	۸۰	امامزاده قاسم
۳۸۱	باغ و اراضی تکیه خلیفه جان بابا	۳۸۱	امامزاده محمود منصور
۳۶۴	باغ ولی محمد شاملو	۴۶/۲۶	انجمن آثار ملی
۳۸۳	باوره		ب
۳۸۲/۳۸۱/۳۶۲/۳۵۵	براوستان	۱۵۷/۱۸	بابلان
۳۶۴	برزآباد	۳۷۹/۳۷۰/۳۶۲/۳۵۶	باجک
۸۰	بروجرد	۲۴۰/۱۴۴	بارکرسف
/۳۶۱/۳۵۵/۲۶۵/۱۳۱	بطلی جرد	۳۷۲	بازارچه قدیمی
۳۸۰/۳۷۰/۳۶۴		۳۸۲	باغ باو
/۳۷۰/۳۶۲/۳۵۵	بندرآباد	۳۵۶	باغ باجک
۳۸۲/۳۸۰		۳۸۱/۳۶۴	باغ بقا
۱۳۶	بیانآباد	۳۸۰	باغ تکیه
۱۳۱	بی بی دختران	۳۷۱	باغچه نو
۸۰	بی بی زبیده	۳۶۴	باغ خواجه
۸۰	بی بی فاطمه	۳۸۱	باغ خواجه علی
۳۶۲/۳۵۵	بیجه	۳۸۱	باغ دولتخانه
۳۶۴	بیکاباد	۳۸۱	باغ ریاح
	پ	۳۸۱	باغ زاویه بیگمی
۳۷۲/۳۶۱/۲۰۲/۱۳۷	پرچون	۳۶۱/۳۵۶	
۱۵۷	پشت باره	۲۱۷	باغ زکریا
۱۳۲	پل دختر	۳۸۲	باغ سیدان
	ت	۳۸۱	باغ شاه
		۲۲۱	باغ مهمادیک
		۳۸۰	باغ میرعلی
/۲۹۴/۲۹۲/۱۲۷/۳۰	تبرته	۲۱۷	باغ نقیب

/۳۶۴/۳۵۶/۳۱۰/۲۹۵

۳۷۲

ح

۱۳۱ حسن آبادورامین
 ۲۲۱ حصانجرده
 /۳۵۶/۳۵۵ حمامشاهی
 ۳۷۹/۳۶۴/۳۶۳
 ۷۶/۶۴/۵۶ حیدرآباد

/۸۰/۳۸/۳۵/۱۸ تبریز
 ۳۴۸/۲۲۸/۱۳۱/۱۲۴
 ۱۳۷ تپه‌تاق
 ۳۸۱ تکیه‌حسینعلی
 ۳۸۲ تکیه‌حصاران
 ۳۸۳ تکیه‌میرزا مسلم‌شاه
 /۱۳۱/۱۳۰/۴۱-۳۵/۱۸ تهران

خ

۱۳۶ خاکسفید
 ۸۰ خاکفرج
 ۳۷۱/۳۶۴/۳۶۳/۲۸۶ خان‌آجری
 ۳۷۲ خان‌آجری قدیمی
 ۲۲۵/۱۴۴/۱۷ خراسان
 خرم‌آبادصرم == خورها باد == خور-

۲۴۵-۲۴۳/۱۴۶
 ۳۶۴ تیمچه‌آقاسلیمان

ج

۳۶۳/۳۵۵ آباد
 ۳۶۱/۳۵۶/۳۵۵/۱۳۷ خزانجرده
 ۲۲۱/۱۳۶ خطیرآباد
 ۳۸۲/۲۲۱ خمیهن
 ۳۸۳ خواجهگان
 ۱۳۶ خورها باد
 ۳۵۵ خیابان آستانه

۳۶۷/۳۶۲/۳۵۴/۱۹۱ جعفرآباد
 ۱۳۶ جمالان
 ۳۸۲ جمالیه
 ۳۶۴/۲۹۴ جم‌آباد
 ۳۸۲/۳۶۳/۳۵۵ جمکران
 ۱۳۲ جنت‌سرا
 ۱۳۶ جنداب‌آباد
 ۳۸۳ جوردکان

چ

د

۳۰-۲۸ دارالشفاء

۳۸۱ چال‌قلندران
 ۳۷۲/۳۵۶ چهاردانگه

۳۶۷	زعفرانی	۱۳۶	داروپشته - نهر
۱۳۷/۱۳۶	زعلاباد	۱۳۶	دانیان
۸۰	زنجان	۱۳۸	داودتپه
۳۸۱	زیادآباد	۳۸۱	درب اصفهان
۳۷۰	زیدان	۱۳۸/۱۳۱	درب ساوه
		۶۴	درب کنکان
		۳۸۱	دریوج
		۱۶۰/۱۵۹	دشتستان
۳۷۲/۳۱۰/۳۰	ساروق	۳۷۲/۳۶۱/۲۰۲/۱۳۷	دشبر
۲۲۸	ساج بلاغ	۳۶۴	دودانگه
۸۰/۴۰	سامرا	۳۸۱	دولتخانه
/۱۹۱/۱۶۹/۷۴/۱۷	ساوه	۳۶۲/۳۵۵	دینججان
۳۷۳/۳۶۲/۳۵۰/۳۰۶			
۱۲۷	سجاسرود		
۳۸۲	سرآبی		
/۳۵۳/۲۶۵/۱۳۷/۱۳۱	سراجه	۱۲۴	رشت
/۳۶۷-۳۶۵/۳۶۲/۳۶۱		۱۴۴	رهق
۳۸۰		/۱۳۱/۱۲۷/۲۰/۱۷	ری
۳۶۱/۳۵۶	سرباغیان لنجرود	۲۳۰-۲۲۸/۱۵۰	
۱۸۶/۳۰	سرتومن		
۱۲۴	سرخاب تبریز		
۳۶۴	سرداب	۲۲۱/۱۳۲	زاویه بیکیسی خانم
/۲۲۳-۲۲۱/۱۳۷/۱۳۱	سلطانیه	۳۷۹/۳۷۰/۳۶۱/۳۵۶	زاویه بیگمی
۳۷۲/۳۶۱/۲۲۷		۶۴/۵۵	زاویه حسینیہ
۳۶۴	سواران	۳۸۰	زاویه منصور بیک
۳۲۷	سیدان قم	۳۵۰/۳۰۶	زرنند

ط

طبرس ۲۴۵
 طپشقران ۳۸۲/۳۸۰/۳۷۰/۳۶۲
 طهران = تهران ۳۷۲/۱۹۱-۱۸۹

ع

عزیز آباد ۱۳۶
 علی آباد ۳۶۲/۳۵۵/۳۵۳/۱۳۷
 ۳۸۰/۳۶۷/۳۶۵/۳۶۴
 علی بن جعفر (مزار) ۳۸۰/۱۹۹/۸۰
 عمران آباد ۳۵۵
 عیسی آباد ۳۶۴

ف

فارس ۱۶۰/۱۵۹
 فخر آباد ۳۶۴
 فراهان ۲۹۵/۲۹۲/۱۸۶/۳۰
 ۳۷۲/۳۵۶
 فرج آباد ۱۳۶
 فردو ۳۶۲/۳۵۷/۳۵۶
 ۳۷۲/۳۶۳
 فریمه ۳۶۴
 فستجان ۱۳۶

سید حمزه سرخاب (مزار) ۱۲۴
 سیرویه ۳۷۲/۳۶۴/۳۶۲/۳۵۷

ش

شاه احمد قاسم (مزار) ۳۸۰
 شاه حمزه (مزار) ۳۸۱
 شاهرود ۸۰
 شاهزاده طیب و طاهر ۳۸۱
 شاهزاده محسن ۳۸۱
 شاه قلی ۳۸۲
 شجره ۱۹
 شروان ۲۲۸
 شریف آباد ۳۶۲/۳۵۵/۱۲۷
 ۳۸۰/۳۷۱/۳۶۷
 شریک آباد ۱۳۶
 شمس آباد ۱۳۷
 شوستر ۸۰
 شهرستان ۳۸۳/۳۸۱
 شهریار ۳۶۴/۲۲۸
 شیراز ۱۳۱/۱۲۷

ص

صالح آباد ۳۶۴/۳۵۴
 صرم ۳۶۳/۳۵۵
 صفی آباد ۱۳۷

- ۸۰ کاظمین
 ۲۴۵ کاظمیه = کاظمین
 /۳۷ کتابخانه آستان قدس رضوی
 ۱۴۵/۱۴۴
 /۱۴۲ کتابخانه آستانه مقدس قم
 /۱۶۲/۱۵۶/۱۵۵/۱۴۸
 ۳۲۵/۲۵۲/۱۹۱
 کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم
 /۱۴۳/۱۲۸/۳۸/۳۶/۲۹
 /۲۷۶/۲۷۵/۲۶۷/۲۶۶
 ۳۷۹/۳۱۸
 ۱۵۷/۱۴۵ کتابخانه جامع گوهرشاد
 کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه
 تهران
 /۷۴/۷۲/۳۷/۳۰/۲۶
 ۲۵۳/۲۴۵/۱۳۲
 /۵۶ کتابخانه سالار جنگ حیدرآباد
 ۷۶/۶۴
 ۱۴۵ کتابخانه شوشتری نجف
 کتابخانه مجلس شورای ملی - تهران
 ۱۲۴/۴۰
 ۳۶ کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار
 /۱۵۰ کتابخانه مدرسه فیضیه قم
 ۱۶۳/۱۵۶/۱۵۵
 /۱۹ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

ق

- قاسم آباد /۳۵۵/۱۳۷/۱۳۶
 ۵۶۱/۳۵۶
 ۳۶۳ قبادان بزن
 ۳۸۲ قبان خانی
 ۲۸۲/۳۸۰ قزوان
 ۲۲۸/۲۲۵/۱۴۵/۲۳ قزوین
 ۳۷۹/۳۶۲/۳۵۶/۲۲۱/۱۳۷ قلاور
 ۳۸۱ قل درویش
 ۸۰ قلعه نجف
 /۳۷۱/۳۶۲/۳۵۵/۱۳۶ قمرود
 ۳۸۲/۳۸۰
 ۷۴ قنات ناصری
 ۱۵۶ قندهار
 ۳۶۲/۳۵۷- /۳۵۵/۲۲۱ قهبان
 ۳۷۰/۳۶۳/
 /۳۵۶ قیسریه مهدی قلی خان
 ۳۶۴/۳۶۳

ک

- کاروانسرای میرزا ابوالقاسمی ۱۲۷
 کاشان /۱۴۴/۱۱۲/۲۹/۲۱
 /۲۸۹/۲۶۲/۱۵۱/۱۴۵
 /۳۳۷/۳۳۶/۳۲۴/۲۹۰

م

۳۵۰/۳۴۹	مازندران
۳۷۰/۳۶۲/۳۵۶	مبارك آباد
۳۸۰/۳۷۹	
۱۳۷	محمدآباد
۱۴۶/۱۴۵	محمدیه
۳۸۱	محمودآباد چیلانگر
۳۸۲	محمودآباد خالصه
۱۵۰	مدرسه آستانه ری
۱۵۰	مدرسه آستانه قم
۱۶۶	مدرسه آقا کافور
۸۰	مدرسه بالای شاهرود
۸۰	مدرسه بروجرد
۲۴۴	مدرسه خان
۸۰	مدرسه دارالشفاء - تهران
۸۰	مدرسه ری
۸۰	مدرسه سامرا
۸۰	مدرسه صدر تهران
۳۸۱/۳۷۲/۳۶۴/۳۵۶	مدرسه غیاثیه
۷۵/۷۳/۳۰-۲۸	مدرسه فیضیه قم
۳۶۳/۳۵۵/۹۴/۸۰	
۳۷۲/۳۶۴	
۸۰	مدرسه کربلا
۳۸۲	مدرسه محمد بیک بیگدلی

۱۲۴/۵۷/۳۹/۲۶/۲۳/۲۲	
/۱۴۴/۱۴۲/۱۳۲-۱۳۰/	
/۱۸۱/۱۶۶ / ۱۵۹/ ۱۴۶	
/۲۲۸/۲۲۵ / ۱۹۸/۱۹۶	
۳۲۵/۲۶۶/۲۴۴/۲۴۳	
۱۲۴/۳۶/۱۹	کتابخانه ملک
۲۴۳/۸۷	کتابخانه ملی تهران
۲۲۸/۸۰	کربلا
۱۸۶	کردستان
۸۰	کرمان
۳۶۳/۱۳۷	کرمجان
۲۲۸	کروهود
۳۸۲/۱۳۶	کمال آباد
۳۸۰/۳۶۲/۳۵۶	کمیدان
۳۸۰/۳۶۱/۳۵۶/۱۳۸/۱۳۶	کوار
۳۰۹	کوچه حکیم
۱۳۸	کهرازک
۳۸۰/۳۶۴/۳۶۲/۳۵۵	کهنه
	ف
۱۹۱	گازران
	ل
/۱۳۷/۱۳۶	لنجرود = لنجرود قم
۳۸۰/۳۶۱/۳۵۶	

۸۰	مسجد کرمان	۳۸۲	مدرسه مرند
۸۰	مسجد کرمانشاه	۳۸۲	مدرسه مؤمنیه
۸۰	مسجد مادرشاه تهران	۸۰	مدرسه نجف
۸۰	مسجد میرزا مسیح تهران	۱۳۱/۱۹/۱۷	مدینه
۸۰	مسجد میرزاموسی	۳۷۱/۲۲۱	مرادآباد
۱۵۱	مسجد وزیرکاشان	۳۸۲	مرند
۸۰	مسجد یزد	۱۷	مرو
۸۰	مسجد یونس خان	۳۸۱	مزدیجان
۱۹۵/۱۴۴/۲۴/۲۳	مشهد	۳۸۲/۱۴۳	مزرعه علی قلی خلیفه
۲۰۶	مشهد اردهال	۱۲۴	مسجد اسماعیلیه اصفهان
۱۴۴	مشهد بارکرسف = مشهد اردهال	۱۸۱/۷۳/۴۵	مسجد اعظم
۳۸۱	مشهد سفلی	۱۹۸/۲۸	مسجد امام حسن عسکری
	مشهد شاه عبداللہ و شاه منصور (باوره)	۱۹۹-۲۰۲/۲۰۶/۲۰۷	
۳۸۳		۲۱۰/۲۱۴/۲۱۶-۲۱۸	
۳۸۱	مشهد علیا	۲۲۰-۲۲۲/۲۲۴/۲۲۶	
۳۵۷/۳۵۶/۳۳۰	معصوم آباد	۲۳۱-۲۳۳/۲۳۶-۲۳۸	
۳۷۱/۳۶۳		۳۱۶/۲۴۰/۱	
۲۴۳/۹۶	مکه	۲۰۶/۲۰	مسجد جامع عتیق قم
۷۱	منارجنبان اصفهان	۸۰	مسجد حاج علی تهران
۲۳۰/۲۲۸/۲۲۵	موزه بریتانیا	۸۰	مسجد حکیم رشتی تهران
۴۱	مونیک	۸۰	مسجد خان سالارتهران
۳۸۱	مهرویان	۸۰	مسجد خان مروی
۱۳۷	میانرود	۸۰	مسجد سالاری
۱۳۲	میانه	۸۰	مسجد شاه تهران
۳۸۱/۳۵۶	میدان (قم)	۲۰۱	مسجد عتیق

۱۳۱	ورامین	۳۶۳	میدان بزرگ
۲۸۰	وزارت معارف و اوقاف و فواید عامه	۱۳۸	میل سربند
۲۴۳	ویسبادن	۳۶۳	میه
	ه		ن
۳۸۰	هستجه علیا	۴۰/۳۷/۳۵/۱۹/۱۸	نجف
۳۸۰	هسته	۱۹۶/۱۴۵/۸۰	
۳۷۲	همدان	۱۳۶	نجیب آباد
۳۰۹	هند	۱۴۷	نخجوان
	ی	۳۵۰	نهایوند
			و
۸۰	یزد	۱۳۷/۱۳۶	واز کروود

۳- کتابها *

۱۹	التقیح الرابع	ا	
	ج		
۱۹	جوامع الجامع	۳۴	احوال حضرت فاطمه معصومه
	ح	۳۱۳	اربعین
		۱۵۶	استقصاء الاعتبار
۱۴۵	حاشیه تحریر القواعد المنطقیه	۳۱۲	اصول کافی
۳۲۵	حاشیه جعفریه	۱۵۵	القیه
	حاشیه بر حواشی شریفیه بر لوامع -		
۱۴۵	الاسرار	ب	
۱۴۵	حاشیه بر لوامع الاسرار	۳۶	بدر فروزان
۳۱۵	حرمت ریش تراشی - رساله در	پ	
۳۵	حیات الست	۲۸۷	پند نامه
	خ	ت	
۱۹۲	خصائص العظیمه	۱۴۵	تحریر القواعد المنطقیه

* - کتابهایی که تنها نام آنها در این نوشته آمده و جز عمأ خذ آن نبوده است .

	ق		ر	
۱۹		قواعد		
۲۳۸		قوانین	۳۱۵	ردصوفیان - رساله در
	ک		۱۴۶	رعایت صلّه رحم و سادات - رساله در
۶۲		کشاف	۱۵۰	روض الجنان
۱۲۸		کشف البراهین		ز
۶۲		کشف الیّان	۱۴۴	زاد المسافرین
۸۷		کلام الملوک	۳۴	زندگانی حضرت معصومه
۳۲۵		کنز العرفان	۳۴	زندگی نامه حضرت معصومه
	ل		۱۲۷	زواهر الحکم
۱۲۲		اللفز		س
۱۴۵		لوامع الاسرار	۲۵۳	سفرنامه ناصر خسرو
	م		۲۴۴	سماء الاسماء
۱۲۸		مجالس		ش
۳۱۸		مختلف	۱۴۶	شجره
۱۴۴		مراسم	۱۴۶	شرح ارشاد
۱۵۵		مقنعه	۱۴۶	شرح جعفریه
۱۵۵		مکارم الاخلاق	۱۶۲	شرح فروع کافی
	ن		۱۵۷	شرح مواقف سلطانیّه
۱۵۶		نهج البلاغه		ص
	و		۱۵۶	صحیفه سجادیّه
۲۴۷		وافی		

۴ - مآخذ

۱۹۸	اسناد وفرامین		
۱۱۳/۵۸	اسناد مصور اروپایان		آ
۱۷	اسنی المطالب	۱۳۲	آثار باستانی آذربایجان
۱۹۶/۱۴۶/۶۹	اعیان الشیعه	۱۵۱	آثار تاریخی کاشان ونظنز
۲۴۶/۲۴۲/۱۴۶	امل الامل	۳۶/۱۷	آثار الحججه
۱۳۲/۳۶	انجم فروزان	۱۶۶	آثار ملی اصفهان
۳۶	انوار المشعشعین	۲۱	آثار الوزراء
۳۶	ایران زمین	۱۲۴	آینه دانشوران
	ب		ا
۱۴۶-۱۴۴/۳۶	بحار الانوار	۵۰	احسن التواریخ
۲۱	بحیره	۳۶	اربعین الحسینیه
۳۶	بدایع الانوار	۱۳۲/۳۶	ازخراسان تابختیاری
/۱۲۴	بررسی های تاریخی - مجله	۵۰	اسدیہ درنسب
۲۳۰/۲۲۸/۲۲۵			اسناد آستانه نری = آستانه نری، مجموعه

تذکره - نصر آبادی	۲۰۱/۱۴۶	۳۶	بوارق
تذکره شعراى معاصرین - فیض	۲۴۶/۳۲۴۴/۲۴۳	۱۶۴	بیاض منشآت وترسل
	۳۳۱/۲۶۶		ت
تذکره القبور گزى	۱۷۱	۲۱	تاریخ آل سلجوق
تذکره الملوك	۲۲۸/۲۲۵/۱۲۴	۱۶۶/۱۲۴	تاریخچه اوقاف اصفهان
ترجمه کتاب قم	۱۸-۲۰/۳۵/۱۹۵	۱۳۲/۶۹/۲۷	تاریخ دارالایمان قم
	۳۵۲/۳۲۴/۱۹۶	۳۵۳/۲۸۵/۲۶۷	
تلخیص مجمع الاداب	۱۹۶/۲۱	۱۴۶	تاریخ سلطانی
		۳۵	تاریخ طبرستان
ث		۱۱۳/۶۹/۳۷	تاریخ قم - فیض
ثواب الاعمال	۳۵/۱۸	۳۰۹/۲۸۵/۲۳۹/۲۰۲	
		۳۵	تاریخ گزیده
ج			تاریخ مختصر کتابخانه آستانه حضرت
جامع التواریخ	۱۳۰/۳۵/۲۲	۱۵۰	عبدالعظیم
جامع الروات	۱۹۵	۳۷	تاریخ مذهبی قم
جدی فروزان	۳۷	۹۴/۳۲-۲۹/۲۷	تاریخ نو
جنات ثمانیه	۳۷		تاریخ و جغرافیای قم = سفرنامه
جنت النعیم	۱۲۲/۳۷/۳۱	۱۲۴/۳۸	قم
جنگ خاتون آبادی	۲۴۳	۱۳۲/۳۷/۲۶	تبصرة المسافرین
جنگ شعراء فیض	۳۲۱/۲۴۵	۱۳۲/۳۷	تحفة العالم
جنگ شماره ۱۱۳ دانشکده ادبیات		۵۳/۳۹/۳۴/۳۳	تحفه الفاطمیین
دانشگاه تهران	۷۲	۲۳۹/۲۰۲/۱۹۹	
جنگ شماره ۱۶۲ کتابخانه آیت الله		۲۵۳/۲۴۹	
مرعشی نجفی قم	۲۴۸	۱۳۲/۳۷	تحفة الفقراء

۳۷	دریای سخن
۱۲۴	دستورالملوک
۲۱	دستورالوزراء
۲۱	دیوان ابوردی
۲۱	دیوان ارجانی
۲۱	دیوان امیرمعزی
۲۱	دیوان راوندی
۳۳/۲۹	دیوان سروش
۲۱	دیوان سنائی
۲۰۰/۱۴۶	دیوان قدرت

ذ

۱۸۴/۱۴۶-۱۴۴/۶۹/۳۸	ذریعه
۳۲۵/۲۴۶/۲۴۴	
۲۴۶/۱۲۵/۱۱۲/۲۴	ذیل عالم آرا

ر

۲۱	راحة الصدور
۱۶۵/۵۶/۵۲/۳۴/۳۲	راهنمای قم
۲۴۵/۱۹۳/۱۳۲/۱۲۴	
۳۷۹	راهنمای کتاب - مجله
۱۳۲/۶۹/۳۷	رجال قم
۱۹۵	رجال کشی
۳۱	رطب اللسان
۱۴۴/۱۴۴/۳۷	روضات الجنات

جنگ شماره ۱۹۴۰ کتابخانه ملی

۳۱۳	تهران
	جنگ شماره ۴۸۰۸ کتابخانه مرکزی
۲۴۴	دانشگاه تهران
	جنگ منشآت آفا حسین خوانساری

۱۹۸/۱۲۴	
۳۱	جهان آرا = رطب اللسان

ح

۱۳۲/۳۷	حیة الامام موسی بن جعفر
--------	-------------------------

خ

۳۲۴/۱۳۰	خاندان فتحان
۳۱۳	خرائج وجرائح
۲۱	خریده القصر
۲۴۶/۳۷/۱۹	خلاصة البلدان
۱۳۰/۲۴-۲۲	خلاصة التواریخ
۱۴۶/۱۴۴/۱۴۲/۱۳۲	
۲۴۳/۲۲۸/۲۲۵	

۲۴	خلدبرین
----	---------

د

۱۳۲	دائرة المعارف جواهر کلام
۷۱	دبستان فرصت
۲۶	دره نادره

۱۶۶	سفرنامه شاردن
/۱۱۸/۶۹/۳۸/۲۷	سفرنامه قم
-۲۵۱/۲۲۱/۲۰۲/۱۲۴	
۲۸۵/۲۶۲/۲۵۹/۲۵۵	
۳۸	سفرنامه مادام دیولافوا
۳۹/۱۷	سفینه البحار
۴۰۹/۲۶۲/۱۸۴	سفینه المحمود
۲۱	سلجوق نامه
۳۸	سه سال در دربار ایران
۳۸	سیاحت درویشی دروغین
/۶۸/۵۸/۳۹/۲۵	سیاحت نامه شاردن
/۲۴۲/۱۵۷/۱۲۵/۱۱۳	
۲۴۶/۲۴۳	

ع

/۱۳۰/۵۰/۱۴	عالم آرای عباسی
۲۲۵/۱۴۲	

۱۵۷/۲۴	عباس نامه
۴۶	عرائس الجواهر
۲۱	العراضة فی الحکایة السلجوقیه
۱۹۶	عمدة الطالب
۶۶/۳۵/۱۸	عیون اخبار الرضا

غ

۱۹۶	غایة الاختصار
-----	---------------

۳۱۴/۲۴۶/۲۴۲	
/۳۲/۳۱/۲۷/۲۵	روضه الصفا
۲۹۰/۱۸۵	
۲۴	روضه الصفویه
۳۸	ریاحین الشریعه
۳۸	ریاض الرضا
۳۱۴/۲۴۶/۲۴۲	ریاض العلماء
۵۷	ریحانة الادب

ز

۲۶	زبور آل داود
/۱۴۳	زندگانی شاه عباس اول
۱۵۲/۱۵۱	
۶۹	زندگانی و شخصیت شیخ انصاری
۳۸	زیارات
۳۰	زینة المدایح

س

/۲۲۵	سازمان اداری حکومت صفوی
۲۴۲/۲۲۸	
۶۸	سفرنامه آدام اولتاریوس
۳۸	سفرنامه اوژن فلانندن
۳۸/۲۵	سفرنامه پیترو دلواله
۳۸	سفرنامه تهران به شیراز
۳۸/۲۵	سفرنامه جملی کارری

فهرست کتابخانه ملک ۱۲۴/۱۹

فهرست کتابخانه ملی تهران ۳۱۳/۸۷

فهرست کتاب های اهدائی مشکوة

به کتابخانه مرکزی دانشگاه

تهران ۱۴۴

فهرست کتابخانه های شهرستانها ۱۴۵/

۱۵۷

فهرست کتب خطی کتابخانه های

اصفهان ۱۴۶

فهرست مخطوطات مکتبه الاوقاف

العامه بیگداد ۳۲۴

فهرست میکرو فیلم های کتابخانه

مرکزی دانشگاه تهران ۱۲۴/

۳۲۴/۲۴۴

فهرست نسخه های خطی فارسی ۳۲۴

ق

قاموس الرجال ۳۹/۱۷

قم در قرن نهم هجری ۱۳۱/۱۲۸/۳۹

۳۲۴/۱۹۸/۱۹۶/۱۴۴

قم را بشناسید ۳۹

ک

کافی ۱۹۵

کامل الزیارات ۳۵/۱۸

الغدیر ۱۷

ف

فارس نامه ناصری ۱۸۴/۱۳۱

فرمان ترکمانان قراقویونلو و آق -

قویونلو ۲۰۲/۳۹

فرهنگ ایران زمین ۱۳۲/۳۹-۳۷

فرهنگ جغرافیایی ایران ۱۳۲

فرهنگ سخنوران ۲۴۴

فرهنگ نامه های عربی به فارسی ۲۴۴

فضول فخریه ۱۹۶

فهرست بناهای تاریخی و اماکن

باستانی ایران ۳۹

فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی

۱۴۵

فهرست کتابخانه دانشکده ادبیات

دانشگاه تهران ۲۵۳

فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی

۲۴۶/۲۴۲

فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار ۲۶۲

فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه قم

۱۹۲/۱۵۶/۱۵۰

فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه

تهران ۲۴۴/۱۵۹/۱۲۴

۳۲۵/۲۶۶

۱۷	اللوثة الثمينة
	م
۵۶/۳۲	مآثر سلطانی
۷۲/۳۱/۲۹-۲۷	مآثر سلطانیه
۴۰	مآثر الکبراء
۶۹	المآثر والاثار
۳۳۱/۱۵۰	مثال های صدور صفوی
۲۳۳-۲۳۶/۲۴۶/۲۵۷	
۱۴۶/۱۴۴/۲۱	مجالس المؤمنین
۱۹۵/۱۲۵/۲۶	مجمع اتوارینخ
۱۹۵	مجمع الرجال
۱۸۴/۱۸۲	مجمع الفصحاء
۱۹	مجلة معهد المخطوطات العربية
۱۲۵	مجملة التوارینخ
۴۰	مجموعه زندگانی چهارده معصوم
	مجموعه شماره ۱۹۳۷ کتابخانه
۳۸۷	مدرسه فیضیه قم
	مجموعه شماره ۲۴۵۴ کتابخانه
۱۵۹	مرکزی دانشگاه تهران
	مجموعه شماره ۲۵۹۱ کتابخانه
۲۴۴	مرکزی دانشگاه تهران
	مجموعه شماره ۴۴۷۶ کتابخانه
۲۶۶	مرکزی دانشگاه تهران
	مجموعه منشآت شماره ۸۹ کتابخانه

۴۱	کاوہ - مجله
۳۹/۲۵	کتاب تاورینہ
	کتاب بجه تفصیل احوالات دارالایمان
۱۳۲/۳۹	قم
	کتاب بجه تفصیل و حالات دارالایمان
۱۳۲/۳۹/۲۷	قم
	کتاب بجه ثبت موقوفات و خالصهجات
۱۴۳/۳۰	دوره ناصری
۳۷۹/۳۱۱	
۳۲۴/	کتاب شناسی آثار مربوط به قم
۳۴۳	
۱۴۵/۱۴۴/۱۲۸	کشف البراهین
۱۴۵	کشف الظنون
	ک
۷۶/۶۴/۵۵	گلستان هنر
۱۶۶	گنجینه آثار تاریخی اصفهان
۳۹	گنجینه آثار قم
۲۶۷	گنجینه الجوامع
۳۹	گنجینه دانشمندان
۱۸۱	گنجینه نشاط
۱۲۵/۲۷	گیتی گشا
	ل
۱۹۶	لباب الانساب

۲۲/۲۱ نساءم الاسحار
نسخه‌های خطی ۱۵۰/۱۲۷/۱۲۴

۳۲۵/۱۵۹

۱۳۲ نظری به تاریخ آذربایجان

۱۲۵/۲۴ نقاوة الاثار

۶۹ نقباء البشر

۱۹۵/۳۵/۲۱/۲۰ النقص

و

۲۴۳/۱۵۰/۲۴ وحید - مجله

۱۹۵/۴۰ وسائل الشیعه

۱۵۷/۱۵۶/۲۶/۲۵ وقایع السنین

۲۴۷/۲۴۴/۱۷۵/۱۷۱

ه

۴۱ هشت سال در ایران

۲۴۵ همیشه بهار

۱۲۸ هنر و مردم - مجله

ی

یادداشت‌هایی از زندگی خصوصی

۴۱ ناصرالدین شاه

۱۲۴ عمومی رشت
مجموعه منشآت شماره ۲۲۰ ج دانشگاه

۷۴ ادبیات تهران

۱۳۲/۶۹/۵۲/۴۰ مختار البلاد

۲۳۹/۲۰۲

۴۰ مرآت الاحوال

۴۰ مستدرک الوسائل

۱۷ المسلسلات

۱۳۲/۴۰ مشاهد العترة الطاهرة

۴۷/۴۱ معارف اسلامی - مجله

۶۹ معجم رجال الفكر والادب فی النجف

۱۸۴ مكارم الاثار

۱۶۳ منتخب اكمال الدين

۱۳۲/۴۰ منتخب التواریخ خراسانی

۲۲ منتخب التواریخ معینی

۱۹۶ منتقلة الطالبيه

۱۴۶/۴۰/۱۷ منتهی الامال

۱۹۶/۱۴۴/۱۹ موارد الاتحاف

۱۹۲ مؤلفین کتب چاپی

ن

۱۸۴/۴۰/۳۱/۲۷ ناسخ التواریخ

اسناد تولیت تفویضی

- در صفحه ۲۴۹ از سه سند مربوط به تولیت تفویضی به اجمال سخن رفت و تنها آگاهی که درباره آنها تا آن هنگام در دست بود نقل گردید . پس از چاپ متن کامل هر دو مجلد کتاب عکس هفت سند از اسناد تولیت تفویضی به دست افتاد که چون فرصت چاپ متون آنها نیست به این یادآوری با چاپ عکس پنج سند از آن جمله اکتفا می‌رود این چنین :
- (۱) فرمان شاه سلطان حسین (۱) مورخ رمضان ۱۱۲۹ در واگذارن تولیت آستانه به میرزا سید حسن ولد مرحوم میرزا محمد امین قاضی سابق دارالسلطنه اصفهان نواده میرزا مهدی وزیر سابق دیوان اعلی .
- (۲) فرمان شاه سلطان حسین مورخ ذح - ۱۱۳۴ در تنفیذ همو در مقام تولیت آستانه قم .
- (۳) فرمان شاه طهماسب دوم مورخ ج ۲-۱۱۴۲ در تفویض تولیت آستانه از ابتداء تخاقوی نیل به میرزا محمد رحیم ولد میرزا محمد مهدی به دستوری که به والد او مفوض بود .
- (۴) فرمان فتحعلی شاه مورخ ج ۱-۱۲۲۷ در تفویض تولیت به میرزا اسدالله با اشاره به درگذشت میرزا سید محمد متولی پیشین در این تاریخ (۲) .
- (۵) فرمان فتحعلی شاه مورخ ۱۲۴۷ در تفویض تولیت به میرزا محمد رضا .

۱- نه مثال دیوان الصداره آن طور که در صفحه ۲۴۹ نوشته شده بود .

۲- در صفحه ۲۴۸ سطر ۱۰ آغاز تولیت میرزا اسدالله ۱-۱۲۲۷ آمده که غلط چاپی ، و درست ج ۱-۱۲۲۷ است .

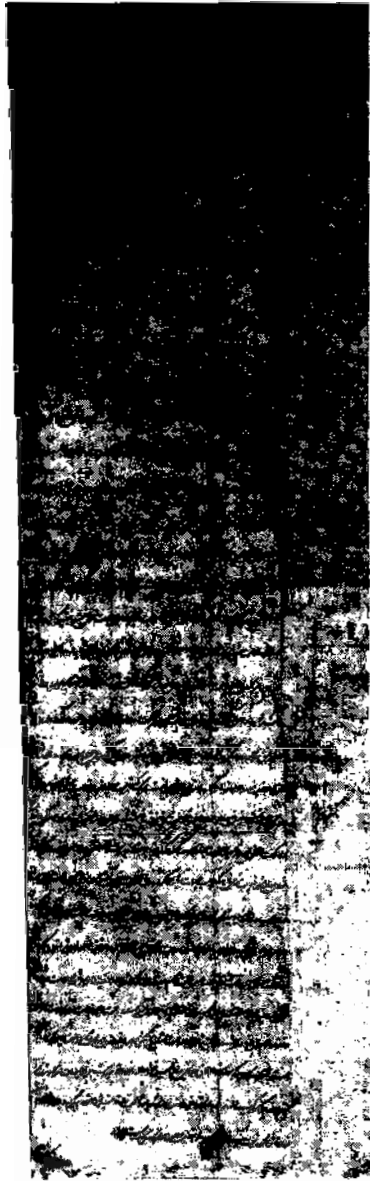
دو فرمانی که عکس آنها چاپ نشد عبارت است از :

۶) فرمان مورخ ۱۲۸۴ از ناصرالدین شاه در مورد تولیت میرزا سید

محمد باقر .

۷) فرمان مورخ ۱۳۱۷ از مظفرالدین شاه در تفویض تولیت به میرزا

سید محمد باقر .

سند شماره ۱

Handwritten text in Arabic script, appearing as a vertical column of dense, illegible characters. The text is heavily obscured by dark, irregular ink blotches and smudges, particularly in the upper half of the page. The script is cursive and typical of historical Arabic manuscripts.

Handwritten text in Arabic script, appearing as a list or series of entries. The text is significantly obscured by dark, irregular ink blotches and smudges, particularly in the upper and middle portions of the page. The legible parts of the text are located in the lower half of the page.

دو استدراك

مربوط به صفحه ۱۴۵ این مجلد

(۱) خطی که از سید محسن رضوی در کناره آخرین برگ نسخه شماره ۷۰۱ دانشگاه از مراسم سلار هست تاریخ ۹۲۴ دارد . ببینید فهرست مشکوة ۵ : ۲۰۱۴ .

(۲) سوادى از سیاهه موقوفات بقعه محمدیه در اداره اوقاف قم دیده شد با سجل و تصدیق میرزا ابوالفضل مجتهد قمی مورخ محرم ۱۲۶۶ بر اساس اصل وقف نامه قرن دهم از میرزا محمد مهدی رضوی مورد سخن ، بانی بقعه و مدفون در آن ، که این اصل در خاندان مدرس آستانه مضبوط است . متن این سند به ایضاح چندین نکته مهم تاریخی کمک می کند و از این رهگذر به خصوص در مبحث جغرافیای تاریخی شهر در پیش گفتار مجلد دوم این کتاب بسیار سودمند می بود لیکن چون متأسفانه پس از چاپ هر دو مجلد به دست افتاد امکان استفاده و استخراج و چاپ متن آن در این اثر دست نداد . مجموعه این موقوفات بیست فقره است که نمونه را دوفقره نخست ملخصاً ذکر می گردد :

* همگی يك درب باغ مشجر واقعه در خارج درب کنكان (۱) مدینه المؤمنین قم مشهور به باغ آمیرعلی و سیکل آباد و باغ پشن که ایسن هر سه باغ يك باغ شده .

* همگی يك درب باغ محاط علیه مشجر واقعه در خارج درب ساوه . من دروب مدینه المؤمنین قم مشهور به باغ سراطحونه مع ربع باغ حماط .